

صحیح البخاری

به کوری

وهرگی راوی هه موو فهرمووده صه حه کانی
لیمامی بوخاریه که ژماره یان (۷۵۶۳) فهرمووده یه

محدث إقرأ الشافي

به رگی هه وته م

نوسینی

أبو عبدالله محمد بن اسماعيل البخاري

وهرگی راوی

محمد ملا صالح باموکی

www.iqra.ahlamontada.com

صحیح البخاری

یۆدابه‌زاندنی جۆرمها کتیب: سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پەراي دانلود کتایه‌ای مەختلف مەراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتيب (کوردی ، عربی ، فارسی)

صحیح البخاری

به کوردی

به‌رگی جه‌وته‌م

په‌راوه‌کانی.. ته‌فسیر و راقه‌ی قورن‌ان، فه‌زل و گه‌وره‌یی قورن‌ان، هاوسه‌رگی‌ری

نوسینی

أبو عبدالله محمد بن اسماعيل البخاري

وه‌رگی‌رانی

محمد ملا صالح بامۆکی

(صحیح البخاری) به کوردی

به‌رگی جه‌وته‌م

نووسینی.. أبو عبدالله محمد بن اسماعیل البخاری

وه‌رگی‌پانی.. محمد ملا صالح باموکی

چاپی یه‌که‌م ۲۰۲۳

تیراژ: ۱۰۰۰ دانه

دیزاین .. نه‌حمه‌د

له‌ بلاوکراوه‌کانی کتیب‌خانه‌ی تیشک

07719899402

07501122110

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۹ - سورة بَرَاءة

﴿ مَرَصِدٌ ٥ ﴾ التوبة: طريق ﴿ إِلَّا ١٠ ﴾ التوبة: الإل: القاربة و الذمة والعهد.
 ﴿ وَلِجَنَّةٍ ١١ ﴾ التوبة: كُلُّ شَيْءٍ أَدْخَلْتُهُ فِي شَيْءٍ ﴿ الشُّقَّةُ ١٢ ﴾ التوبة: السَّفَرُ، الْخَبَالُ
 الْفَسَادُ، وَالْخَبَالُ الْمَوْتُ. ﴿ وَلَا نَفْتَىٰ ١٦ ﴾ التوبة: لَا تُؤْبَخُنِي. ﴿ كَرَهَا ٥٣ ﴾ التوبة:
 وَكَرَهَا وَاحِدٌ. ﴿ مُدْخَلًا ٥٧ ﴾ التوبة: يُدْخَلُونَ فِيهِ. ﴿ يَجْمَحُونَ ٥٧ ﴾ التوبة: يُسْرِعُونَ
 ﴿ وَالْمُؤْتَفِكَتِ ٧٠ ﴾ التوبة: انْتَفَكَّتْ انْقَلَبَتْ بِهَا الْأَرْضُ. ﴿ أَهْوَىٰ ٥٣ ﴾ النجم:
 أَلْقَاهُ فِي هُوَةٍ. ﴿ عَدَنِ ٧٢ ﴾ التوبة: خُلِدِ، عَدَنْتُ بِأَرْضٍ أَيْ أَقَمْتُ، وَمِنْهُ مَعْدِنٌ وَيُقَالُ فِي
 مَعْدِنٍ صِدْقٍ. فِي مَنِيبٍ صِدْقٍ. ﴿ الْخَوَالِفِ ١٣ ﴾ التوبة: لَخَالِفُ الَّذِي خَلَفَنِي فَقَعَدَ بَعْدِي،
 وَمِنْهُ يَخْلُفُهُ فِي الْغَابِرِينَ، وَيَجُوزُ أَنْ يَكُونَ النِّسَاءُ مِنَ الْخَالِفَةِ، وَإِنْ كَانَ جَمَعَ الذُّكُورِ فَإِنَّهُ لَمْ
 يُوجَدْ عَلَى تَقْدِيرِ جَمْعِهِ إِلَّا حَرْفَانِ قَارِسٌ وَقَوَارِسُ، وَهَالِكٌ وَهَوَالِكُ. ﴿ الْخَيْرَاتِ ٨٨ ﴾
 التوبة: وَاحِدُهَا خَيْرَةٌ وَهِيَ الْقَوَاضِلُ. ﴿ مُرْجُونَ ١١٨ ﴾ التوبة: مُؤَخَّرُونَ. الشَّفَا شَفِيرٌ وَهُوَ
 حَدُّهُ، وَالْجُرْفُ مَا تَجَرَّفَ مِنَ السُّيُولِ وَالْأَوْدِيَةِ. ﴿ هَارٍ ١١٨ ﴾ التوبة: هَائِرٌ. يُقَالُ: تَهَوَّرَتْ
 الْبُرْ إِذَا أَتْهَدَمَتْ، وَأَنْهَارَ مِثْلُهُ ﴿ لَاؤُهُ ١١٨ ﴾ التوبة شَفَقًا وَفَرَقًا.

وَقَالَ الشَّاعِرُ:

إِذَا مَا قُمْتُ أَرْحَلُهَا بِلَيْلٍ... تَأَوَّهُ أَهَّةَ الرَّجُلِ الْحَزِينِ

به ناوی خواوی بهخشندهی میهره بان ٩ - (تهفسیری) سوورهتی بهرائهت (تهوبه)

﴿ مَرَصِدٍ ﴾: واته: ریگا. ﴿ إِلَّا ﴾: إل: واته: خزمایهتی، لهئه ستۆ بوون و پهیمان
وبه ئین. ﴿ وَلِجَنَّةٍ ﴾: ههر شتیك بیخهیه ناو شتیکی ترموه. ﴿ الشَّقَّةُ ﴾: سهفه
(الْخَبَال) خراپه، بهد (الْخَبَال) مردن. ﴿ وَلَا نَفْتٍ ﴾: سهرزمنشتم مهكه.
﴿ كَرِهًا ﴾: لهگهل (كُرْهًا) مانایان یهكه: واته: بهزۆر و ناچارى. ﴿ مُدْخَلًا ﴾:
(كون ونهفه قَيْك) كه بخړینه ناویه وه (يَجْمَحُونَ): به پهله رادهگهن.
﴿ وَالْمُؤْتَفِكَةِ ﴾: شارهكانی ژيرو زبهركراو له (إِثْتَفَكْتُ) هاتووه كه به
مانای زهوى بهسهريدا هه لگه پايه وه. ﴿ أَهْرَى ﴾: لهسهرموه فرپی دايه خواره وه.
﴿ عَدِنٍ ﴾: هه ميشهیی، (عَدْنْتُ بِأَرْضٍ) واته: مامه وهو نيشته جى بووم تيايدا،
وشه: (مَعْدِنٌ) یش ههر له م بابتهیه (كه به مانای نهو شوپنهى كه ئالتوون و
زیوو شتى وای لى دمردمهینرى)، مانای (فِي مَعْدِنٍ صِدْقٍ) شوین پرواندنیکی چاكه.
﴿ الْخَوَالِفِ ﴾: كوێ: (الْخَالِفِ) له واته: نهوه له دوامه وهیه و دوا من دادمه نیشیت.
وههر له جوړی نهو وشهیه: شوینی پر دهکاته وه لهوانه ی ماوون، و دروسته نهو
وشه. ﴿ الْخَوَالِفِ ﴾: مه بهست پئی ئافرمتان بیت له وشه (الْخَالِفَةُ) وه هاتبی، یا
وشه ی (الْخَوَالِفِ) بو کوێ نیړینه دمبیزری چونکه نهگهر بلتین وشهكه کوپه
تهنها دوو وشه هیه لهو جوړه (فَارِسٌ) و (فَوَارِسٌ) لهگهل (هَالِكٌ) و (هَوَالِكٌ).
﴿ الْخَيْرَاتِ ﴾: کوپه تاکه که ی (خَيْرَةٌ) له چاكه و باشه كان. ﴿ مُرْجَوَنٍ ﴾:
دواخراوه كان. (الشَّافَا) لیوار، قهراغ. بریتی له لاریه که ی (الْجُرْفُ) ناو دایده درى

به هو‌ی لافاو دۆلادوه‌ود. ﴿هَارِ﴾: هه‌شەل، هه‌ئه‌شاو، ده‌وتریت: (تَهَوَّرَتِ الْبُرْ) بیره‌که رووخا. ﴿لَاؤُهُ﴾: به‌سۆزو میهره‌بان وه‌ک شاعیر ده‌لی: ئه‌گه‌ر به‌شه‌و هه‌ستام کۆپانی لی‌نیم ئاهو کروزانه‌وه‌یه‌ک ده‌کات وه‌ک ئاه‌ی که‌سیکی به‌سۆزو دل ته‌نگ.

ا - بابُ قوله: ﴿بَرَاءَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ﴿١﴾ التوبة
وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿أُذُنٌ﴾ ﴿١١﴾ التوبة: يُصَدَّقُ. ﴿تَطَهَّرَهُمْ وَزَكَّاهُمْ بِهَا﴾ ﴿١٣﴾ التوبة:
وَنَحْوَهَا كَثِيرٌ، وَالزَّكَاةُ: الطَّاعَةُ وَالْإِخْلَاصُ ﴿لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾ ﴿٧﴾ فصلت: لَا
يَشْهَدُونَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. ﴿يُضْهِثُونَ﴾ ﴿٣٠﴾ التوبة: يُشَبِّهُونَ.

ا - باسی ئه‌م فهرمایشته‌ی خوامی گه‌وره: (ئهمه به‌ری
بوونیکی گه‌وره و گرنه‌گه له لایهن خوا و
پێغه‌مبه‌ره‌که‌یه‌وه بو ئه‌وانه‌ی که په‌یمان‌تان له‌گه‌ل
به‌ستوون له‌ هاوبه‌ش دانهران)

ئیب‌نو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿أُذُنٌ﴾: باومر ده‌کات، گو‌ی ده‌گر‌ی. ﴿تَطَهَّرَهُمْ وَزَكَّاهُمْ بِهَا﴾
﴿^(١) هاوشی‌وه‌ی زۆره (له قورئان هه‌ردووکیان به‌ک مانایان هه‌یه) (الزَّكَاةُ) گو‌ی‌په‌یه‌لی و
دل‌سۆزی په‌. ﴿لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾: شایه‌تی نادمن که هه‌یج په‌رستراویک نییه جگه له
خوا. ﴿يُضْهِثُونَ﴾: چاولیکه‌ری ده‌که‌ن، وه‌کوو ئه‌وان ده‌لین.

(١) واته: پاکیان ده‌که‌په‌ته‌وه (له گونا‌ه) و (دل‌یان) بوخت و خاوی‌ن ده‌که‌په‌ته‌وه.

٤٦٥٤ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رضي الله عنه يَقُولُ: أَخِرُ آيَةٍ نَزَلَتْ ﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ﴾ (١٧٣) النساء: وَآخِرُ سُورَةِ نَزَلَتْ بَرَاءَةً^(١).

٤٦٥٤ ئيسحاق ده‌لی: له به‌رائم رضي الله عنه بیست ده‌یوت: کو‌تا هه‌مین ئایه‌تیک دابه‌زی (ئه‌ی موحه‌مه‌د رضي الله عنه داوای فه‌توات لی ده‌که‌ن بلی: خوا فه‌تواتان بو دمه‌دات دمه‌باره‌ی که‌لاله‌) ^(٢) وه کو‌تاهه‌مین سو‌ره‌تیش دابه‌زی سو‌ره‌تی به‌رائه‌ت بوو.

٢ - بَابُ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَيَسْجُدُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكَ غَيْرُ مُعْجِزِ اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ
مُخْرِجُ الْكَافِرِينَ (٢٠٠)﴾ التوبة

(سی‌هوا): سیروا.

٤٦٥٥ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ وَأَخْبَرَنِي حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ فِي تِلْكَ الْحَجَّةِ فِي مُوَدَّنِينَ، بَعَثَهُمْ يَوْمَ النَّحْرِ يُودُّنُونِ مِنِّي أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ. قَالَ حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ثُمَّ أَرَدَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، وَأَمَرَهُ أَنْ يُودَّنَ بِبَرَاءَةٍ. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَأَدَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ يَوْمَ النَّحْرِ فِي أَهْلِ مِنِّي بِبَرَاءَةٍ، وَأَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ^(٣).

(١) بروانه: ٤٣٦٤.

(٢) که‌لاله: که‌سیکه نه‌وه کو‌رو باوک و باپیری نه‌بتت.

(٣) بروانه: ٣٦٩.

۲ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی به‌رز و بَلَنَد: (جا) ئە‌ی
 بێ پرواکان ماوه‌ی) چوار مانگ له زه‌ویدا بگه‌ڕێن وه
 بزانی دَلْیا‌بن ئیوه له ده‌ستی خوا ده‌رنانچن، وه به‌راستی
 خوا ریسواکه‌ری بێ پروایانه
 (سیخُوا) بگه‌ڕێن، برۆن.

۴۶۵۵ - حومه‌یدی کور‌ی عه‌بدوهره‌حمان گێرپایه‌وه که نه‌بو هوهرمیره ﷺ وتی: له‌و
 حه‌جه‌دا نه‌بو به‌کر^(۱) ﷺ منی نارد له‌گه‌ڵ کۆمه‌لێ جاردمردا که ناردبوونی
 رۆژی جه‌زنی قوربان له‌مینا جار بده‌ن (وبلّین): که‌له ئەم سال به‌دواوه
 بته‌هره‌ست حه‌ج نه‌کات، وه‌که‌س به‌رووتی ته‌وافی که‌عبه نه‌کات.

حومه‌یدی کور‌ی عه‌بدوهره‌حمان وتی: له پاشان پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ دوای
 ئە‌بو به‌کر‌دا عه‌لی کور‌ی ئە‌بی تالیبی ﷺ نارد و فه‌رمانی پێ‌کرد سوورمه‌تی
 به‌رائه‌ت رابگه‌یه‌ن^(۲).

ئە‌بو هوهرمیره ﷺ ده‌لێ: عه‌لیش له‌گه‌ڵ ئیمه‌دا له ناو خه‌لکی مینا دا له رۆژی
 جه‌زنی قورباندا (سوورمه‌تی) به‌رائه‌تی رابگه‌یاندا (وتی): له ئەم سال به‌دواوه
 بته‌هره‌ست حه‌ج ناکات وه‌ که‌س به‌رووتی ته‌وافی که‌عبه نه‌کات.

۳ - بابُ قولہ: ﴿وَأَذِّنْ لِلَّهِ رَسُولًا إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ

الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ إِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ عِزٌّ مُّعْجِزٌ لِلَّذِينَ

كَفَرُوا يَعَذِّبُ أَلِيمٌ ﴿٢﴾ التوبة

أَذْنَهُمْ: أَعْلَمَهُمْ.

(۱) که پێغه‌مبه‌ر ﷺ کردبووه لێ‌په‌سراوی پێش حه‌جی مالتاوی.
 (۲) نایه‌ته‌کانی سوهره‌تی ته‌وبه بخوێنێته‌وه بۆ بته‌هرستان و کافران.

٤٦٥٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: فَأَخْبَرَنِي حُمَيْدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: بَعَثَنِي أَبُو بَكْرٍ ﷺ فِي تِلْكَ الْحَجَّةِ فِي الْمُؤَذِّنِينَ، بَعَثَهُمْ يَوْمَ النَّحْرِ يُؤَذِّنُونَ مِنِّي: أَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ. قَالَ حُمَيْدٌ: ثُمَّ أَرَدَفَ النَّبِيُّ ﷺ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، فَأَمَرَهُ أَنْ يُؤَذِّنَ بِرَاءَةً. قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَأَذَّنَ مَعَنَا عَلِيٌّ فِي أَهْلِ مَنَى يَوْمَ النَّحْرِ بِرَاءَةً، وَأَنْ لَا يَحُجَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ، وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُرْيَانٌ^(١).

٣- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه ئەمه راگه‌ياندنێكه له لایهن خوا و پیغه‌مبه‌ره‌كه‌یه‌وه بو گشت خه‌لكی له رۆژی هه‌جی گه‌وره‌دا كه بیگومان خوا و پیغه‌مبه‌ره‌كه‌ی به‌رین له هاوبه‌ش ره‌واده‌ره‌كان، جا ئەگه‌ر په‌شیمان بنه‌وه و ته‌وبه‌ بکه‌ن ئەوه چاک‌تره‌ بۆتان، وه ئەگه‌ر پشتی تی بکه‌ن ئەوه بزانی به‌راستی ئیوه له ده‌ستی خوا ده‌رناچن، مژده‌ش به‌ به‌وانه‌ی كه بروایان نه‌هێناوه به‌ سزایه‌کی ئازاردن (آذنه‌م): ئاگاداری کردن.

٤٦٥٦ - حومه‌یدی کوری عه‌بدوره‌حمان گێڕایه‌وه كه نه‌بو هورمیره ﷺ وتی: له‌و هه‌جه‌دا نه‌بو به‌كر ﷺ منی له‌گه‌ڵ كۆمه‌ڵی جارده‌ردا نارد كه ناردبوونی رۆژی جه‌زنی قوربان له‌مێنا جار بده‌ن (و بلین): كه له ئەم سال به‌دواوه‌ بته‌هره‌ست هه‌ج نه‌كات، وه‌كه‌س به‌رووتی ته‌وافی كه‌عبه‌ نه‌كات. حومه‌یدی وتی: له‌ پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ دوا‌ی نه‌بو به‌كردا عه‌لی کوری ئەبی‌ تالیب ﷺ نارد و فەرمانی پێ‌کرد سوورمه‌تی به‌رائه‌ت رابگه‌یه‌نی.

ئەبو ھورەیرە رضی اللہ عنہ دەلی: عەلیش لەگەڵ ئیمەدا لە ناو خەلکی مینا دا لە رۆژی جەزنی قورباندا (سورەتی) بەرائەتی راگەیاندا (ئەوێ راگەیاندا کە) لە ئەم سال بەدواوە بپەرستەتە جەج ناکات، وە کەس بەرووتی تەوافی کەعبە نەکات.

٤ - باب: ﴿إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ التوبة

٤٦٥٧ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ حُمَيْدَ بْنَ عَمْرِو بْنِ الرَّحْمَنِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا بَكْرٍ رضی اللہ عنہ بَعَثَهُ فِي الْحَجَّةِ الَّتِي أَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی اللہ علیہ وسلم عَلَيْهَا - قَبْلَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ - فِي رَهْطٍ يُؤَدُّنَ فِي النَّاسِ: أَنَّ لَا يَحْجَنَّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكٌ وَلَا يَطُوفَ بِالْبَيْتِ عُزَيَّانٌ. فَكَانَ حُمَيْدٌ يَقُولُ: يَوْمَ النَّحْرِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ. مِنْ أَجْلِ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ^(١).

٤ - باسیک: (بێجگە لە وانە و کە پەیمانتان لەگەڵ بەستوون لە ھاوبەش رەوادەرەکان)

٤٦٥٧ - ئیبنو شەھاب دەگێڕێتەوێ کە حومەیدی کوری عەبدورەحمان بۆی گێڕایەوێ، کە ئەبو ھورەیرە رضی اللہ عنہ بۆی گێڕایەوێ: کە ئەبو بەکر رضی اللہ عنہ لەو حەجەدا کە پێغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم پێش حەجی مائناوای کرا پێغەمبەری خوا صلی اللە علیہ وسلم ئەبو بەکر کردە لێپرسراوی حەجەکە، ئەویش ئەبو ھورەیرە نارد لە ناو کۆمەڵیکدا بەناو خەلکیدا جارێ (و بۆ) کە بێگومان لە ئەمسال بەدواوە بپەرستەتە جەج نەکات، وە کەس بەرووتی تەوافی کەعبە نەکات، جا حومەید دەیوت: رۆژی جەزنی قوربان رۆژی حەجی ھەرە گەورەییە لە بەر فەرموودەکەیی ئەبو ھورەیرە رضی اللہ عنہ ^(٢).

(١) پروانە: ٣٦٩.

(٢) کە دەلی: رۆژی حەجی ھەرە گەورە رۆژی جەزنی قوربانە: پروانە: : إرشاد الساری، ٢٥٠/١٠.

۵ - باب: ﴿فَقِيلُوا أَيُّمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَنَ لَهُمْ﴾ (۱۱) التوبة

۴۶۵۸ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَهْبٍ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ حُدَيْفَةَ فَقَالَ: مَا بَقِيَ مِنْ أَصْحَابِ هَذِهِ الْآيَةِ إِلَّا ثَلَاثَةٌ، وَلَا مِنَ الْمُتَأَفِّقِينَ إِلَّا أَرْبَعَةٌ. فَقَالَ أَعْرَابِيٌّ: إِنَّكُمْ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ ﷺ تُخْبِرُونَا فَلَا نَذَرِي، فَمَا بَالُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ يَبْقُرُونَ بُيُوتَنَا وَيَسْرِقُونَ أَعْلَاقَنَا؟ قَالَ: أُولَئِكَ الْفُسَّاقُ، أَجَلٌ لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ إِلَّا أَرْبَعَةٌ، أَحَدُهُمْ شَيْخٌ كَبِيرٌ لَوْ شَرِبَ الْمَاءَ الْبَارِدَ لَمَّا وَجَدَ بَرْدَهُ.

۵ - باسیک: (جا له دژنی پیشه‌وایانی بن باوه‌ریی بجه‌نگن به‌راستی نه‌وانه هیچ جوړه په‌یمان‌تیکیان نییه)

۴۶۵۸ - زمیدی کوری و‌ه‌ب وتی: ئی‌مه لای حوزمیفه ﷺ بووین جا وتی: له‌وانه‌ی مه‌به‌ستی نه‌م نایه‌ته‌ن ته‌نها سی که‌سیان ماون، وه له دوو پرووه‌کانیش ته‌نها چوار که‌سیان ماون، نه‌نجا عه‌رم‌بیک‌ی ده‌شته‌کی وتی: بی‌گومان ئی‌وه هاوه‌لانی موحه‌ممه‌د ﷺ هه‌والمان بو ده‌گیرنه‌وه (ده‌رباره‌ی شتانیک) که‌چی نازانین چییه، ده‌ی ئانه‌وانه چیانه که خانوه‌کانمان کون ده‌که‌ن و مائه به‌نرخه‌کانمان ده‌دزن؟ (حوزمیفه) وتی: نه‌وانه فاسقه‌کان^(۱)، به‌ئی نه‌وانه ته‌نها چوار که‌سیان نه‌ماون. یه‌کیکیان پیریکی به‌سال‌چوو ده‌گه‌ر ئاوی سارد بخواته‌وه هه‌ست به ساردیه‌که‌ی ناکات^(۲).

(۱) واته: نه‌وانه نه‌پیشه‌وایانی بن باوه‌ران نه‌دوو‌پروه‌کانن.

(۲) له‌به‌ر نه‌وه‌ی ئاره‌زوی نه‌ماوه‌و کۆ نه‌ندامی هه‌رسی تیک‌چوو.

۱ - بابُ قوله تعالى: ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُفْقُونَهَا فِي سَبِيلِ

اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ التوبة

۴۶۵۹ - حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ رضي الله عنه أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ: «يَكُونُ كَنْزٌ أَحَدِكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَجَاعًا أَقْرَعَ»^(۱).

۱- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی به‌رز و ب‌ل‌ند: (وه ئەوانه‌ی ئالتون و زیوو سه‌ریه‌ک ده‌ن‌ین و کۆده‌که‌نه‌وه به‌ختی ناکهن له ر‌ی‌ی خوادا، ئەوه موژده‌یان پ‌ت‌ به‌ به‌سزایه‌کی ئازاردەن).

۴۶۵۹ - ئەبو هورەیره رضي الله عنه ده‌ل‌ی له پ‌ی‌غه‌مبه‌ری خوا‌ی صلى الله عليه وسلم بیست دمی‌فه‌رموو: ((له روژی دوا‌یی دا ئالتون وزیوی له‌سه‌ر یه‌ک نراوی که‌سان‌یک له ئ‌یوه دمی‌ته‌ ماریکی سه‌ر که‌چه‌ن))^(۲).

۴۶۶۰ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ قَالَ مَرَرْتُ عَلَى أَبِي دَرٍّ بِالرَّبَذَةِ فَقُلْتُ: مَا أَنْزَلَكَ بِهَذِهِ الْأَرْضِ؟ قَالَ: كُنَّا بِالشَّامِ فَقَرَأْتُ ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُفْقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾^(۳) التوبة: قَالَ مُعَاوِيَةُ: مَا هَذِهِ فِينَا، مَا هَذِهِ إِلَّا فِي أَهْلِ الْكِتَابِ. قَالَ: قُلْتُ: إِنَّهَا لَفِينَا وَفِيهِمْ^(۴).

۴۶۶۰ - زمیدی کو‌ری وه‌ب ده‌ل‌ی: له‌رمبه‌زه به‌ لای ئەبو زم‌ردا رضي الله عنه رو‌یشتم وتم: چی لهم زه‌وی وشو‌ینه دایناوی^(۴)؟ وتی من له‌شام بووم وئ‌م ئایه‌ته‌م خو‌ینده‌وه

(۱) بروانه: ۲۳۷۱.

(۲) سه‌ری که‌چه‌ل‌ بووه له‌به‌ر زۆری زه‌هره‌که‌ی و ته‌مه‌ن در‌ی‌زیه‌که‌ی.

(۳) بروانه: ۱۴۰۶.

(۴) واته: چی وای ل‌ب‌کردنی ل‌ت‌ره ن‌شته‌جن بیت و دان‌یش‌یت.

(ومنه‌وانه‌ی ئالتون و زیوو سه‌ریه‌ک ده‌نێن و کۆ ده‌که‌نه‌وه و به‌ختی ناکه‌ن له ڕێی خودا، ئه‌وه موژدمیان پێ بده به سزایه‌کی ئازاردن)، موعاویه رضی اللہ عنہ وتی: ئه‌م ئایه‌ته دهرباره‌ی ئیمه‌ نییه، ئه‌مه ته‌نها دهرباره‌ی خاوه‌ن نامه‌گانه، ئه‌بو زهر رضی اللہ عنہ ده‌لی: منیش وتم: بێگومان ئه‌و ئایه‌ته دهرباره‌ی ئیمه‌و ئه‌وانیشه.

۷ - بابُ قولِهِ تَعَالَى: ﴿يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ

وظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَرَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْذِبُونَ ﴿٣٥﴾ التوبة

٤٦٦١ - وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ شَيْبٍ بْنِ سَعِيدٍ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ خَالِدِ بْنِ أَسْلَمَ قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فَقَالَ: هَذَا قَبْلَ أَنْ تُنَزَلَ الزَّكَاةُ، فَلَمَّا أُنْزِلَتْ جَعَلَهَا اللَّهُ طَهْرًا لِلْأَمْوَالِ^(١).

۷-باسی ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی به‌رز و بلند: (له ڕۆژیکدا (ئه‌و ئالتون و زیوه) له ئاگر‌ی دۆزه‌خ دا سوور ده‌کریته‌وه و ئه‌وسا به‌و (ئالتوون و زیوه سوورۆبووه) ڕوویان و ته‌نشتیان و پشتیان‌ی پێ داخ ده‌کرت (پیان ده‌وترت) ئه‌مه ئه‌و (سامانه‌یه) کۆتان ده‌کرده‌وه بۆ خۆتان، ده‌بچێژن (تۆله‌ی) ئه‌وه‌ی کۆتان ده‌کرده‌وه)

٤٦٦١ -خایدی کور‌ی ئه‌سه‌لم ده‌لی: له‌گه‌ڵ عه‌بدوڵلای کور‌ی عومه‌ردا رضی اللہ عنہ دهرچوین و ڕۆیشتی^(٢)، جا عه‌بدوڵلا وتی: ئه‌مه پێش ئه‌وه بوو (ئایه‌ته‌گانی) زه‌کات دابه‌زی، به‌لام که زه‌کات دابه‌زینرا خوا زه‌کاتی کرده پاکه‌ره‌وه بۆ مال و سامانه‌گان.

(١) ڕوانه: ١٤٠٤.

(٢) ئه‌م فه‌رمووده‌یه زیاده‌یه‌کی هه‌یه به‌م جۆره‌یه: عه‌ره‌به‌یه‌کی ده‌شته‌کی به‌ عه‌بدوڵلای وت: هه‌واڵم پێیده دهرباره‌ی ئه‌م ئایه‌ته: ﴿وَالَّذِينَ يَكْذِبُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ﴾ التوبة، تا‌کۆتایی ئایه‌ته‌که.

۸ - بابُ قولُه: ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۖ﴾ التوبة

﴿الْقِسْمُ ٣١﴾ التوبة: القَائِمُ.

٤٦٦٢ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ أَبِي بَكْرَةَ، عَنْ أَبِي بَكْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ الزَّمَانَ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ، السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا مِنْهَا، أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ، ثَلَاثٌ مُتَوَالِيَاتٌ: ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمُحَرَّمُ، وَرَجَبُ مُضَرَ الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ»^(١).

۸- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (به‌راستی ژماره‌ی مانگه‌کان (ی س‌ال) لای خوا دوانزه مانگه له (لوح المحفوظ) دا دانراوه، له رۆژیکه‌وه (خوا) ئاسمانه‌کان و زه‌وی دروست کردووه چوار له‌و مانگانه گه‌وره و به‌ریزن (شه‌ریان تیدا قه‌ده‌غه کراوه).)

﴿الْقِسْمُ ٣٢﴾ راست و دروست، هه‌میشه‌یی.

٤٦٦٢ - ئەبو بەکره ﷺ له پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گیرێته‌وه که فەرموویه‌تی: ((بێگومان چه‌رخ و زه‌مانه سو‌وراوه‌ته‌وه وه‌ک شی‌وه‌ی ئەو رۆژه‌ی لی هاتووه که‌خوا ئاسمانه‌کان و زه‌وی دروست کرد، س‌الێک دوانزه مانگه، چوار له‌و مانگانه گه‌وره به‌ریزن (جه‌نگ تیا‌ی‌اندا چه‌رامه) سیانیان به‌د‌و‌ای یه‌ک‌دا دین: زولقه‌عه‌ه و زولحیجه‌ه و مو‌حه‌ره‌م وه (مانگی) ره‌جه‌بی (مُضَر) یش^(٢) که له نی‌وان مانگی جو‌مادی دو‌وه‌هه و شه‌عبانه‌دایه)).

(١) به‌روانه: ٦٧.

(٢) (مُضَر) ه‌ۆزێکی به‌نا‌وبانگه ب‌ۆیه مانگی ره‌جه‌ب دراوه‌ته پ‌الی چونکه نه‌و ه‌ۆزه به‌که‌وره‌یان دانا‌وه ر‌یزیان لی ده‌کرت. به‌روانه: ١٠/٢٥٦.

۹ - بابُ قوله: ﴿ثَانِيًا أَتَيْنَ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّا

اللَّهُ مَعَنَا ﴿١٠﴾ التوبة

﴿مَعَنَا﴾: نَاصِرُنَا، السَّكِينَةُ: فَعِيلَةٌ مِنَ السَّكُونِ.

٤٦٦٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا حَبَّانُ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، حَدَّثَنَا أَنَسٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ رضي الله عنه قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فِي الْغَارِ، فَرَأَيْتُ آثَارَ الْمُشْرِكِينَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ رَفَعَ قَدَمَهُ رَأَانَا. قَالَ: «مَا ظَنُّكَ بِأَتَيْنَ اللَّهُ ثَالِثَهُمَا»^(١).

۹-باسنی ئەم فەرمايشتهی خوای گه‌وره: (یه‌کیک بوو له‌و دوو که‌سه کاتیکی ئەو دووانه (پێغه‌مبه‌رو ئەبو به‌کر) له ئەشکه‌وتی (سه‌ور)دا بوون، ئەوکاته به‌هاوه‌له‌که‌ی ده‌وت خەم مه‌خۆ بێگومان خوا له‌گه‌لمانه)

﴿مَعَنَا﴾: یارمه‌تیدهرمانه (السَّكِينَةُ) له‌سه‌ركێشی (فَعِيلَةٌ)ه له‌سه‌ره‌وتن و نه‌بزوانه‌وه هاتووه^(٢).

٤٦٦٣ ئەنه‌س رضي الله عنه ده‌لی: ئەبو به‌کر رضي الله عنه بو‌ی گێڕامه‌وه وتی: من له‌ئه‌شکه‌وته‌که‌دا له‌خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا صلى الله عليه وسلم بووم، ئەنجا ناسه‌واری (پێیه‌کانی) بت په‌ره‌ستانم دی وتم: ئە‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ئە‌گه‌ر یه‌کیکیان قاچی به‌رز کاته‌وه ده‌مان بینێ، فەرمو‌وی: ((گومان‌ت چۆنه به‌دوو که‌س خوای گه‌وره سییه‌میان بێت؟)).

(١) پ‌روانه: ٣٦٥٣.

(٢) به‌لām له‌نایه‌ته‌که‌دا به‌مانای ئارامی و ناسایشه که‌خوا ناردویه‌تی بۆ سه‌ر پێغه‌مبه‌ر صلى الله عليه وسلم یان نه‌بووبه‌کره‌وه. پ‌روانه: ١٠/٢٥٧.

۴۶۶۴ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه أَنَّهُ قَالَ حِينَ وَقَعَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ ابْنِ الزُّبَيْرِ قُلْتُ: أَبُوهُ الزُّبَيْرُ، وَأُمُّهُ أَسْمَاءُ، وَخَالَتُهُ عَائِشَةُ، وَجَدُّهُ أَبُو بَكْرٍ، وَجَدَّتُهُ صَفِيَّةُ. فَقُلْتُ لِسَفِيَّانَ إِسْنَادُهُ. فَقَالَ: حَدَّثَنَا، فَشَغَلَهُ إِنْسَانٌ وَلَمْ يَقُلْ ابْنُ جُرَيْجٍ ^(۱).

۴۶۶۴ - ئیبنو ئەبی مولهیکه له ئیبنو عەبباسه‌وه رضي الله عنه ده‌گێڕێته‌وه کاتی له نیوان ئەو (ئیبنو عەبباس) و ئیبنو زوبه‌یردا ناکۆکیه‌ک بوو ده‌لی: وتم (به ئیبنو عەبباس) باوکی عەبدوڵڵا که زوبه‌یره، دایکیشی ئەسمانه، پوریشی عایشه‌یه باپیره‌شی ئەبو به‌کره، نه‌نکیشی (دایکی باوکی) صه‌فیه‌یه رضي الله عنه (عه‌بدوڵڵای کوری موحه‌ممهد ده‌لی) منیش وتم: به سوفیان رسته‌ی ئەم فه‌رمووده کامه‌یه؟ سوفیانیش وتی: بۆی گێڕایه‌وه ئەنجا که‌سیک سه‌ره‌قالی کردو نه‌یوت: ئیبنو جورمه‌یح (بۆی گێڕایه‌وه).

۴۶۶۵ - حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ مَعِينٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ: قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: وَكَانَ بَيْنَهُمَا شَيْءٌ فَعَدَوْتُ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقُلْتُ: أَتُرِيدُ أَنْ تُقَاتِلَ ابْنَ الزُّبَيْرِ فَتَحُلَّ حَرَمَ اللَّهِ؟ فَقَالَ: مَعَادَ اللَّهِ! إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ ابْنَ الزُّبَيْرِ وَبَنِي أُمِّيَّةَ مُحَلِّينَ، وَإِنِّي وَاللَّهِ لَا أَحِلُّهُ أَبَدًا. قَالَ قَالَ النَّاسُ: بَايَعُ لِبْنِ الزُّبَيْرِ. فَقُلْتُ: وَآيَنَ بِهِذَا الْأَمْرَ عَنْهُ؟ أَمَّا أَبُوهُ فَحَوَارِيُّ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم يُرِيدُ الزُّبَيْرَ - وَأَمَّا جَدُّهُ فَصَاحِبُ الْغَارِ - يُرِيدُ أَبَا بَكْرٍ - وَأُمُّهُ فَذَاتُ النُّطَاقِ - يُرِيدُ أَسْمَاءَ - وَأَمَّا خَالَتُهُ فَأُمُّ الْمُؤْمِنِينَ - يُرِيدُ عَائِشَةَ - وَأَمَّا عَمَّتُهُ فَزَوْجُ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم، يُرِيدُ حَدِيجَةَ، وَأَمَّا عَمَّةُ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم فَجَدَّتُهُ - يُرِيدُ صَفِيَّةَ - ثُمَّ عَفِيفٌ فِي الْإِسْلَامِ، قَارِئٌ لِلْقُرْآنِ. وَاللَّهِ إِنْ وَصَلُونِي وَصَلُونِي مِنْ قَرِيبٍ، وَإِنْ رَبُّونِي رَبَّنِي أَكْفَاءُ كِرَامٍ، فَأَتَرُ التَّوَاتُتَاتِ وَالْأَسَامَاتِ وَالْحُمَيْدَاتِ، يُرِيدُ أَبْنَاءَ مَنْ بَنِي أَسَدِ بَنِي تَوَيْتٍ وَبَنِي أُسَامَةَ

وَبَنَىٰ أَسَدٍ، إِنَّ ابْنَ أَبِي الْعَاصِ بَرَزَ يَمْشِي الْقَدَمِيَّةَ - يَعْنِي: عَبْدَ الْمَلِكِ بْنَ مَرْوَانَ، وَإِنَّهُ لَوَّى ذَنْبَهُ - يَعْنِي ابْنَ الزُّبَيْرِ^(۱).

۴۶۶۵ ئیبنو جورمیح ده‌لێ: ئیبنو ئه‌بی موله‌یکه ده‌لێ: له نیوان ئه‌و دووانه‌دا (ئیبنو عه‌بباس و ئیبنو زوبه‌یردا ﷺ) شَتِیک (ناکوکیه‌ک) هه‌بوو، منیش سه‌ر له به‌یانیه‌ک رویشتم بۆلای ئیبنو عه‌بباس ﷺ وتم: ئایا ده‌ته‌وێ له دژی ئیبنو زوبه‌یر جه‌نگ بکه‌یت وڕپژی هه‌رم و که‌عه‌ به‌شکینی؟ (ئیبنو عه‌بباس) وتی: په‌نا به‌خوا، بیگومان خوا هه‌لāl کردنی (جه‌نگ له که‌عه‌دا) له‌سه‌ر ئیبنو زوبه‌یر و به‌نی ئومه‌یه‌یه‌ نویسه‌وه‌، و به‌راستی من وه‌للاهی هه‌رگیز جه‌نگ به‌ هه‌لāl نازانم تییدا، وتی: خه‌لکی ده‌لێن: به‌یعه‌ت بده‌ به‌ ئیبنو زوبه‌یر. منیش وتم: ئه‌مه‌ کاری خیلافه‌ته‌ دوور نییه‌ له‌وه‌وه‌، چونکه‌ باوکی به‌شتیوانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ بوو - مه‌به‌ستی زوبه‌یره‌ - باپه‌ره‌شی هاوڕپیی ئه‌شکه‌وته‌ مه‌به‌ستی ئه‌بو به‌که‌ره‌ - دایکیشی خاوه‌ن دوو به‌شتینه‌که‌یه‌ - مه‌به‌ستی ئه‌سمایه‌ - پوریشی دایکی باوه‌ردارانه‌ - مه‌به‌ستی عانیشه‌یه‌ - پوریشی (خوشکی باوکی) خیزانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ - مه‌به‌ستی خه‌دیجه‌یه‌ - پوری پیغه‌مبه‌ریش ﷺ نه‌نکیتی - مه‌به‌ستی سه‌فیه‌یه‌ - له‌ پاشان که‌سێکی پاکه‌^(۲) له‌ ئیسلامدا و قورئان خوین (و شاره‌زایه‌ تیایدا)، سویند به‌خوا ئه‌گه‌ر ئه‌وان (به‌نو ئومه‌یه‌یه‌) په‌یومندی خزمایه‌تیم له‌گه‌ڵ به‌جی بینن، ئه‌وه‌ به‌هوێ نزیکێ خزمایه‌تیه‌وه‌ به‌جیی دینن، وه‌ ئه‌گه‌ر ئه‌میرو لیپه‌رسراو بن به‌سه‌رمه‌وه‌ ئه‌وه‌ که‌سانی شایسته‌و به‌رپز ده‌که‌ن به‌ئه‌میرو که‌وره‌ به‌سه‌رمه‌وه‌، به‌لام (ئیبنو زوبه‌یر) تومته‌کان وئوسامه‌کان و حومه‌یده‌کانی پیشخست (به‌سه‌رنییه‌دا) - مه‌به‌ستی به‌وانه‌ چه‌ند تیره‌و

(۱) پروانه: ۴۶۶۴.

(۲) هیچ ره‌وشتیکی خراپ و ناشیرینی تیا نی‌یه‌.

تایفه‌یه‌کی به‌نی ئەسه‌د بوو^(۱): که‌به‌نی توه‌یت و به‌نی ئوسامه‌یه له قبیله‌ی ئەسه‌د - بیگومان کۆری ئەبی لعاص دهرکه‌وتوو به‌ره‌و که‌ورمتر و بێشه‌وه دهروات (یان به‌فیزو ده‌عه‌یه دهروات)^(۲) - مه‌به‌ستی عه‌بدوله‌لیکی کۆری مه‌روانه - وه بیگومان ئەه‌ویش کلکی نوشتاندۆته‌وه^(۳) واته: عه‌بدوللای کۆری زوبه‌یر.

۴۶۶۶ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ بْنُ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: دَخَلْنَا عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقَالَ: أَلَا تَعْجَبُونَ لِابْنِ الزُّبَيْرِ قَامَ فِي أَمْرِهِ هَذَا؟! قُلْتُ: لِأَحَاسِبَنَّ نَفْسِي لَهُ، مَا حَاسَبْتُهَا لِأَبِي بَكْرٍ وَلَا لِعُمَرَ، وَلَهُمَا كَانَا أَوْلَى بِكُلِّ خَيْرٍ مِنْهُ، وَقُلْتُ: ابْنُ عَمَّةِ النَّبِيِّ ﷺ، وَابْنُ الزُّبَيْرِ، وَابْنُ أَبِي بَكْرٍ، وَابْنُ أَخِي خَدِيجَةَ، وَابْنُ أُخْتِ عَائِشَةَ فَإِذَا هُوَ يَتَعَلَّى عَنِّي وَلَا يُرِيدُ ذَلِكَ فَقُلْتُ: مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنِّي أَعْرِضُ هَذَا مِنْ نَفْسِي، فَيَدَعُهُ، وَمَا أَرَاهُ يُرِيدُ خَيْرًا، وَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ لَأَنْ يَرَبِّنِي بَنُو عَمِّي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ يَرَبِّنِي غَيْرُهُمْ^(۴).

۴۶۶۶ - ئیبنو ئەبی موله‌یکه ده‌لێ: ڕۆشتینه لای ئیبنو عه‌بباس رضی اللہ عنہ و وتی: ئایا سه‌رسام نابن به ئیبنو زوبه‌یر به‌م کاره‌ی (که خه‌یلافه‌ته) هه‌ستاوه؟ (ئیبنو عه‌بباس ده‌لێ) منیش وتم: سوێند به‌خوا لی‌پرسینه‌وه‌یه‌کی وا له‌گه‌ڵ خۆمدا ده‌که‌م بۆ به‌شتیوانی ئەو (ئیبنو زوبه‌یر) لی‌پرسینه‌وه‌ی وام بۆ ئەبو به‌کر و عومه‌ر رضی اللہ عنہ نه‌کردبێ، با هه‌ردووکیان له هه‌موو چاکه‌یه‌که‌دا له‌پیش ئیبنو زوبه‌یره‌ومن، وتم: (عه‌بدوللای) کۆری پوری پێغه‌مبه‌ر ﷺ و کۆری زوبه‌یره رضی اللہ عنہ کۆری ئەبو به‌کره رضی اللہ عنہ و برازای خه‌دیجه‌یه رضی اللہ عنہ خوشکه‌زای عایشه‌یه رضی اللہ عنہ که‌چی

(۱) که له خزماني عبدوللای کۆری زوبیرن رضی اللہ عنہ.

(۲) واته: ده‌ستی داوه‌ته‌ گاری که‌وره‌و له که‌وره‌بوون له ناو ده‌سته‌لاتدا له هاوڕێکانیدا پێشکه‌وتوو.

(۳) واته: له‌کاری که‌وره‌ نه‌جامدان دواکه‌وتوو، ناپه‌سته‌و خۆیه له ترس‌نۆکی‌دا وه‌ک دره‌نده‌ وایه‌کانی کاتی بیه‌وێ بخه‌وێ یان به‌هستی پێش و دوا نه‌کات، وه شته‌کانی له جێی خۆیدا نه‌ نه‌وه‌ی وستی بۆی نه‌کرا.

(۴) ڕه‌وانه: ۴۶۶۴.

دهیبینم (ئیبینو زوبهیر) خوی بهگهوره دهمانی بهسهرمدا نایهوی من نریك
ودوستی بم، منیش وتم: من گومانم وانهبوو نهو خۆبهگهه زانینهم نیشان بدهم
ونهو وازی لی بیتی (رازی نهبی پی لی) واناانم نهو مهبهستی چاکهی هبی
(بهمن) جا نهگهر ههر ناچار بم نهوه نهگهر ناموزاکانی خوم^(۱) نهمیرو گهورهم
بن، لام چاکترو خوشتره لهوهی کهسانی تر نهمیرو گهورهم بن.

۱۰ - بابُ قوله: ﴿وَالْمَوْلَۀُ فُلُوهُم﴾ التوبة:

- قَالَ مُجَاهِدٌ: يَتَأَلَّفُهُمْ بِالْعَطِيَّةِ.
۴۶۶۷ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ ابْنِ أَبِي نُعْمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بُعِثَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ بَشِيءٌ، فَقَسَمَهُ بَيْنَ أَرْبَعَةٍ وَقَالَ: «أَتَأَلَّفُهُمْ». فَقَالَ رَجُلٌ: مَا
عَدَلْتَ. فَقَالَ: «يَخْرُجُ مِنْ ضَنْضِي هَذَا قَوْمٌ يَمُرُّونَ مِنَ الدِّينِ»^(۲).

۱۰- باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گهوره: (ئهوانهی

ئومیده دلیان هۆگری ئیسلام بۆ)

- موحاهید دهلی: بهمال پیدان دلیان رادهگری و هۆگری ئیسلامی دهکات.
۴۶۶۷ - نهبو سهعید رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وتی: شتیک (پارهچه ئالتونیک) نیردرا بۆ پیغهمبهر
ﷺ ئهویش له نیوان چوار کهس دا دابهشی کردو فهرمووی: ((دلیان دا ئههینم
(بۆخۆش ویستنی ئیسلام)) پیاویکیش وتی: (لهودابهشکردنهتا) دادگهر
نهبووی، (پیغهمبهریش ﷺ) فهرمووی: ((لهنهوهی ئەمه کهسانیک پهیدا دهبن
له ناینی (ئیسلام) دهردهجن)).

(۱) مهبهستی بهنو ئومهیهیه.

(۲) بروانه: ۳۳۴۴.

۱۱ - بابُ قولُه: ﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (٧٦) التوبة

﴿يَلْمِزُونَ﴾ (٧٦): يَعْيُونَ، وَ ﴿جُهْدُهُمْ﴾ (٧٦) التوبة: وَجَهْدُهُمْ: طَاقَتُهُمْ.

۱۱- باسی ئەم فەرماشتهی خواى گه‌وره: (ئەو کەسانەى تانەو تەشەر دەدەن لەو باوە‌پدارانەى جگە لە زەکات مال و سامانیان دەبەخشن)

﴿يَلْمِزُونَ﴾: تانەو تەشەر دەدەن. وه ﴿جُهْدُهُمْ﴾: و (جَهْدُهُمْ): هەردوو
وشەکە بە‌واتای: ئەوەی لە تونایاندايە.

٤٦٦٨ - حَدَّثَنِي يَشْرُ بْنُ خَالِدٍ أَبُو مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ
سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ: لَمَّا أُمِرْنَا بِالصَّدَقَةِ كُنَّا نَتَحَامَلُ، فَجَاءَ أَبُو
عَقِيلٍ بِنِصْفِ صَاعٍ، وَجَاءَ إِنْسَانٌ بِأَكْثَرِ مِنْهُ، فَقَالَ الْمُتَأَفِّقُونَ: إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنْ صَدَقَةِ
هَذَا، وَمَا فَعَلَ هَذَا الْآخَرُ إِلَّا رِثَاءً. فَتَزَلَّتْ ﴿الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَحِدُّونَ إِلَّا جُهْدُهُمْ﴾ (٧٦) التوبة^(١).

٤٦٦٨ - ئەبو مەسعوود رضي الله عنه دەلی: کاتی فەرمانمان پێکرا بە مال بە‌خشین، ئێمە
حەمالیمان دەکرد (تامال ببە‌خشین) جا ئەبو عەقیل نیو رپە (خورمای) هینا، وه
کەسیکی تر لەو زیاتری هینا، دوورپوو‌ه‌گان وتیان: بە‌راستی خوا بێ نیازە لەم
بە‌خشینەى ئەم پیاو^(٢)، وه ئەو کەسەى کەشیان هەر بۆ رووپامایی ئەوەی کرد،
بەو هۆیە‌وه ئەم نایە‌تە دابە‌زی: (ئەو کەسانەى تانەو تەشەر دەدەن لەو
باوە‌پدارانەى جگە لە‌زەکات مال و سامانیان دەبە‌خشن، وه (تانەو تەشەر دەدەن)

(١) پروانه: ١٤١٥.

(٢) یە‌کە‌مه‌که‌یان نیو رپەى بە‌خشی.

له‌وانه‌ی که ته‌نها که‌می‌کیان هه‌یه به‌زه‌حمه‌ت په‌یدایان کردووه) تا‌کو‌تایی نایه‌ته‌که.

٤٦٦٩ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي أُسَامَةَ: أَحَدْتُكُمْ زَائِدَةً، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ شَقِيقٍ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَأْمُرُ بِالصَّدَقَةِ، فَيَحْتَأَلُ أَحَدًا حَتَّى يَجِيءَ بِالْمُدِّ، وَإِنْ لَأَحَدِهِمُ الْيَوْمَ مِائَةُ أَلْفٍ، كَأَنَّهُ يُعَرِّضُ بِنَفْسِهِ^(١).

٤٦٦٩ - نه‌بو مه‌سعوودی نه‌نصاری ﷺ وتی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ جاران فه‌رمانی ده‌کرد به مال به‌خشین جا هه‌ریه‌ک له ئی‌مه زۆر کو‌شی ده‌کرد هه‌ولی ده‌دا تا مشتی (خورما یا جو‌ی) ده‌هینا (وپه‌یدا ده‌کرد)، که‌چی نه‌م‌پو که‌سی‌کیان سه‌د هه‌زار (دینار یان دره‌مه‌ی) هه‌یه، وه‌کو ناراسته‌وه‌خو مه‌به‌ستی خو‌ی بی‌ت وایه.

١٢ - **بَابُ قَوْلِهِ تَعَالَى:** ﴿اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ

اللَّهُ لَهُمْ ۖ﴾ التوبة

٤٦٧٠ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: لَمَّا تُوفِّيَ عَبْدُ اللَّهِ جَاءَ ابْنُهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَسَأَلَهُ أَنْ يُعْطِيَهُ قَمِيصَهُ يَكْفُنُ فِيهِ أَبَاهُ فَأَعْطَاهُ، ثُمَّ سَأَلَهُ أَنْ يُصَلِّيَ عَلَيْهِ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِيُصَلِّيَ فَقَامَ عُمَرُ فَأَخَذَ بِتُوبِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ وَقَدْ نَهَاكَ رَبُّكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّمَا حَيَّرَنِي اللَّهُ فَقَالَ: ﴿اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً ۖ﴾»

التوبة وَسَازِيدُهُ عَلَى السَّبْعِينَ». قَالَ: إِنَّهُ مُتَافِقٌ. قَالَ: فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ

وَلَا تُصَلِّي عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ ۖ﴾ التوبة.

۱۲- باسی ئەم فەرمايشته ی خوا ی بهرز و بلند: (ئە ی موحه ممه د) داوا ی لیبور دنیا ن بۆ بکه یت یا داوا ی لیبور دنیا ن بۆ نه که یت (یه کسانه) ئە گهر حه فتا جار داوا ی لیبور دنیا ن بۆ بکه یت)

۶۷۰- ئیبنو عومەر رضی اللہ عنہ ده لێ: کاتی عه بدوللا (ی کور ی ئوبه ی) مرد، کور ده که ی عه بدوللا ی کور ی عه بدوللا هات بۆ خزمه تی پیغه مبه ری خوا رضی اللہ عنہ و داوا ی لئ کرد که پیغه مبه ر رضی اللہ عنہ کراسه که ی خو ی پیدات بیکاته کفی باوکی، ئه ویش کراسه که ی پید، له پاشان داوا ی لئ کرد که نوێزی (له سهر) بکات، پیغه مبه ری خواش رضی اللہ عنہ هه ستا نوێزی له سهر بکات عومهر رضی اللہ عنہ هه ستا و کراسه که ی پیغه مبه ری خوا رضی اللہ عنہ گرت و وتی: ئە ی پیغه مبه ری خوا چۆن نوێزی له سهر ده یکه یت له کاتی که پهر و مردگارت ریگری لئ کردویت که نوێزی له سهر بکه یت؟ پیغه مبه ری خواش فهرمووی: ((بیگومان خوا منی سهر پشک کردوو و فهرموویه تی: (داوا ی لیبور دنیا ن بۆ بکه یت یا ن داوا ی لیبور دنیا ن بۆ نه که یت (یه کسانه)، ئە گهر حه فتا جار داوا ی لیبور دنیا ن بۆ بکه یت)، جا من له حه فتا جار زیاتر داوا ی لیبور دنیا ن بۆ ده که م))، (عومهر) وتی: بیگومان ئە و دوو پرووه. (ئیبنو عومهر) وتی: ئە نجا پیغه مبه ری خوا رضی اللہ عنہ نوێزی له سهر کرد به و هوویه و خوا ئە م ئایه ته ی دابه زاند: (ئە ی موحه ممه د رضی اللہ عنہ) کاتی یه کی له وانه ^(۱) مرد، ههر گیز نوێز مه که له سه ری وه له سهر گۆره که ی رامه وهسته)).

۶۷۱- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ. وَقَالَ غَيْرُهُ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ

(۱) واته، دوو پرووهکان.

عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا مَاتَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي سَلُولٍ دُعِيَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَتَبْتُ إِلَيْهِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَتُصَلِّي عَلَى ابْنِ أَبِي وَقَدْ قَالَ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا؟! قَالَ: أُعَدُّ عَلَيْهِ قَوْلُهُ، فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَالَ: «أَخْرُ عَنِّي يَا عُمَرُ». فَلَمَّا أَكْثَرْتُ عَلَيْهِ قَالَ: «إِنِّي حُيِّرْتُ فَاخْتَرْتُ، لَوْ أَعْلَمُ أَنِّي إِنْ زِدْتُ عَلَى السَّبْعِينَ يُغْفَرَ لَهُ لَزِدْتُ عَلَيْهَا». قَالَ فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ انْصَرَفَ فَلَمْ يَمُكِّثْ إِلَّا يَسِيرًا حَتَّى نَزَلَتِ الْآيَتَانِ مِنْ بَرَاءَةِ: ﴿ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ ﴾ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَسِقُونَ ﴿٨٤﴾ التوبة. قَالَ فَعَجِبْتُ بَعْدُ مِنْ جُرْأَتِي عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ.

٤٦٧١ - - عومهری کورپی خه‌تتاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده‌لئ: کاتئ عه‌بدوللای کورپی ئوبه‌ی کورپی سه‌لول مرد، پی‌غه‌مبه‌ری خوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بانگ کرا تا نو‌یژی له‌سه‌ر بکات، جا کاتئ پی‌غه‌مبه‌ری خوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وه‌ستا (نو‌یژی له‌سه‌ر بکات) منیش چوو‌مه خزمه‌تی و وتم: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ئایا نو‌یژ ده‌که‌ین له‌سه‌ر عه‌بدوللای کورپی ئوبه‌ی، له‌کاتی‌کدا ئه‌و رۆژده ئه‌وه‌و ئه‌وه‌و هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ی وت؟ عومهر وتی: قسه‌کانی عه‌بدوللام بۆ گێ‌پ‌رایه‌وه (که‌وتبووی) پی‌غه‌مبه‌ری خواش رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ زم‌رده‌خه‌نه‌یه‌کی کرد و هه‌رمووی: ((ئه‌ی عومهر دو‌ور که‌وه‌مه‌وه لی‌م)) جا که من زۆرم بی ووت هه‌رمووی: ((من سه‌رپشک کراوم (له نیوان کردن و نه‌کردن دا) منیش کردنم هه‌لب‌زاردوه، ئه‌گه‌ر بم‌زانیا‌یه له هه‌فتا جار زیاتر داوای لی‌خۆشبوونی بۆ بکه‌م خوا لی‌ی خۆش ده‌بی، زیاترم ده‌کرد له هه‌فتا‌جار)) عومهر ده‌لئ: نی‌تر پی‌غه‌مبه‌ر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نو‌یژی له‌سه‌ر کردو پاشان لی بوویه‌وه ئینجا زۆری بی نه‌چوو ئه‌م دوو ئایه‌ته‌ی سو‌په‌تی به‌رائه‌ت دابه‌زی: (ئه‌ی مو‌حه‌مه‌د رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بۆ هه‌تا هه‌تایه نو‌یژ له‌سه‌ر هه‌چ کام له‌و دوو پ‌روانه مه‌که که مرد، وه له‌سه‌ر گۆ‌ره‌که‌ی

پامه‌وه‌سته، بی‌گومان نه‌وانه بی‌پاوهرپوون به‌خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی له‌کاتی‌کدا مردن دهرچوو‌بوون له‌فه‌رمانی خوا (سنوورشکین بوون)، عومهر ده‌ئی: جا دواتر سه‌رم سو‌رده‌ما له‌زات و‌بو‌یری خو‌م له‌و روژده‌دا به‌ران‌به‌ر به‌ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وه‌خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی زان‌اتر و شار‌م‌زات‌رن.

۱۳ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا نَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾ ۸۷ التوبة

۶۷۲ - حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ عِيَاضٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ لَمَّا تَوَفَّى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي جَاءَ ابْنُهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَعْطَاهُ قَمِيصَهُ وَأَمَرَهُ أَنْ يَكْفَنَهُ فِيهِ ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي عَلَيْهِ، فَأَخَذَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ بِتَوْبِهِ فَقَالَ: تَصَلِّي عَلَيْهِ وَهُوَ مُنَافِقٌ وَقَدْ نَهَاكَ اللَّهُ أَنْ تَسْتَغْفِرَ لَهُمْ. قَالَ: «إِنَّمَا خَيْرَنِي اللَّهُ أَوْ أَخْبَرَنِي فَقَالَ: ﴿اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾ ۸۷ التوبة. فَقَالَ: سَأَزِيدُهُ عَلَى سَبْعِينَ». قَالَ: فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَصَلَّيْنَا مَعَهُ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا نَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ﴾ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَا تَوْأَمَّتْ فَتَسْفُوتَ ۸۷ التوبة^(۱).

۱۳ - با‌سی ئەم فەرما‌یشتە‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئە‌ی

مو‌حه‌مه‌د ﷺ کاتی‌ یه‌کی‌ک له‌وانه‌ مرد هه‌ر‌گیز نو‌یژ

مه‌که‌ له‌سه‌ ری وه‌ له‌سه‌ر گو‌ره‌که‌ی پامه‌وه‌سته‌)

۶۷۲ - نافع گێڕایه‌وه له ئیبنو عومهر وه ﷺ که وتی: کاتی عه‌بدو‌ل‌لای کوری ئوبه‌ی مرد، کوره‌که‌ی که عه‌بدو‌ل‌لای کوری عه‌بدو‌ل‌لایه هاته خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌ویش کراسه‌که‌ی خو‌ی پێ‌داو فەرمانی پێ‌کرد که (باوکی)

تیا کفن بکات، پاشان هه‌ستا نوێژی له‌سه‌ر بکات عومه‌ری کوری خه‌تتاب ﷺ کراسه‌که‌ی گرت وتی: نوێژی له‌سه‌ر ده‌که‌یت له‌کاتی‌کدا نه‌و دوور‌ووه، وه بی‌گومان خوا رێگری لی کردوویت که داوای لی‌بووردونیان بۆ بکه‌یت؟ فه‌رمووی: ((بی‌گومان خوا سه‌رپشکی کردووم - یان هه‌والی پی داوم - و فه‌رموویه‌تی: (داوای لی‌بووردونیان بۆ بکه‌یت یان داوای لی‌بووردونیان بۆ نه‌که‌یت (یه‌کسانه‌)، نه‌گه‌ر حه‌فتا جار داوای لی‌بووردونیان بۆ بکه‌یت خوا هه‌رگیز لی‌یان نابوری)، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ((من له‌ حه‌فتا جار زیاتر داوای لی‌بووردنی بۆ ده‌که‌م))، (ئیب‌نو عومه‌ر) وتی: جا پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ نوێژی له‌سه‌ر کردو ئیمه‌ش له‌گه‌ڵیدا نوێژمان له‌سه‌ر کرد، له‌ پاشان خوا ئه‌م ئایه‌ته‌ی بۆ دابه‌زاند: (وه (ئه‌ی موحه‌ممهد ﷺ) تۆ نوێژ مه‌که له‌سه‌ر هه‌یج که‌س له‌وانه که مرد هه‌تا هه‌تایه، وه له‌سه‌ر گوێره‌که‌ی ر‌امه‌وه‌سته، بی‌گومان نه‌وانه بی باوه‌ر بوون به‌ خوا و پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی و مردوون له‌ کاتی‌کدا نه‌وانه به‌رده‌وام سنوور شکین بوون).

۱۴ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتُعَرِّضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ

رَجَسٌ وَمَا لَهُمْ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٥﴾ التوبة

۴۶۷۳ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ بْنَ مَالِكٍ، قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ حِينَ تَخَلَّفَ عَنْ تَبُوكَ: وَاللَّهِ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ نِعْمَةٍ بَعْدَ إِذْ هَدَانِي أَعْظَمَ مِنْ صِدْقِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَنْ لَا أَكُونَ كَذَبْتُهُ فَأَهْلِكَ كَمَا هَلَكَ الَّذِينَ كَذَبُوا حِينَ أُنْزِلَ الْوَحْيُ ﴿سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا

انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ ﴿١٥﴾ التوبة: إلى: ﴿الْفَسَقِينَ ﴿١٦﴾﴾ التوبة^(۱).

۱۴- باسی ئهم فهرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (کات‌ی گه‌رانه‌وه بۆ لایان به‌ خوا سو‌یندتان بۆ ده‌خۆن بۆ ئه‌وه‌ی چاوپۆشیان ل‌ت بکه‌ن، وه‌ سه‌رزهنشتیان نه‌که‌ن ئیوه‌ش پروویان ل‌ت وه‌رگیرن، به‌راستی ئه‌و (دوو روو) انه‌ پیسن و جیگیان دۆزه‌خه‌ (له‌ رۆژی دوا‌یی دا) تۆله‌یان ل‌ت ده‌سه‌نر‌ت، ئه‌و تۆله‌یه‌ به‌هۆ‌ی ئه‌و تاوان و خراپه‌ی له‌ دنیا ده‌یان کرد)

۶۷۳- عه‌بدوللای کور‌ی که‌عبی کور‌ی مالیک وت‌ی: له‌ که‌عبی کور‌ی مالیک ﷺ بیست کات‌ی له‌ (غه‌زای) ته‌بووک به‌جیما (وت‌ی) سو‌یند به‌خوا، خوا هیچ به‌هره‌یه‌کی پ‌ی نه‌به‌خشیوم پاش ئه‌وه‌ی ر‌ینمونی کرد (بۆ باوم‌په‌ینان) گه‌وره‌تر بی‌ت له‌ به‌هره‌ی راست کردنم له‌گه‌ل پیغه‌مه‌ردا ﷺ که‌ درۆم له‌گه‌لیدا نه‌کرد که‌ به‌هۆیه‌وه‌ له‌ناوچم وه‌ک له‌وانه‌ی درۆیان کردو له‌ناوچوون کات‌ی نیگای دابه‌زینرا (فه‌رمووی) (کات‌ی گه‌رانه‌وه‌ بۆ لایان به‌خوا سو‌یندتان بۆ ده‌خۆن) تا ده‌گاته‌ (له‌سنوور ده‌رچووان).

- باب: ﴿يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ

الْفَاسِقِينَ ﴿٦٦﴾ التوبة

باس‌یک: (به‌ درۆ سو‌یندتان بۆ ده‌خۆن بۆ ئه‌وه‌ی لییان رازی بن جا ئه‌گه‌ر ئیوه‌ش لییان رازی بن ئه‌وه‌ بیگومان خوا رازی ناب‌ت له‌ که‌سانی ده‌رچوو له‌ سنوور)

۱۵ - بابُ قوله تعالى ﴿وَالْآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَن

يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (١٠٢) التوبة:

٤٦٧٤ - حَدَّثَنَا مُؤَمَّلٌ - هُوَ ابْنُ هِشَامٍ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، وَحَدَّثَنَا عَوْفٌ، حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا سَمُرَةُ بْنُ جُنْدَبٍ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَنَا «أَتَانِي اللَّيْلَةَ آتِيَانِ فَاَبْتَعَنَانِي، فَأَنْتَهَيْنَا إِلَى مَدِينَةٍ مَبْنِيَّةٍ بِلَيْنٍ ذَهَبٍ وَلَيْنٍ فِضَّةٍ، فَتَلَقَّانَا رِجَالُ شَطْرٍ مِنْ خَلْقِهِمْ كَأَحْسَنِ مَا أَنْتَ رَأَيْ، وَشَطْرٌ كَأَقْبَحِ مَا أَنْتَ رَأَيْ قَالَا لَهُمْ اذْهَبُوا فَقَعُوا فِي ذَلِكَ النَّهْرِ. فَوَقَعُوا فِيهِ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَيْنَا قَدْ ذَهَبَ ذَلِكَ السُّوءُ عَنْهُمْ، فَصَارُوا فِي أَحْسَنِ صُورَةٍ قَالَا لِي هَذِهِ جَنَّةُ عَدْنٍ، وَهَذَاكَ مَنْزِلُكَ قَالَا: أَمَّا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَانُوا شَطْرٌ مِنْهُمْ حَسَنٌ وَشَطْرٌ مِنْهُمْ قَبِيحٌ فَإِنَّهُمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا تَجَاوَزَ اللَّهُ عَنْهُمْ»^(١).

۱۵ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی به‌رز و ب‌ل‌ند:

(وه‌که‌سان‌ی‌کی‌تر ه‌من دانیان ناوه‌به‌گونا‌هه‌کان‌یان‌دا،
کرده‌وه‌ی چاکیان تی‌که‌ل‌کردوو‌ه‌له‌گه‌ل‌کرده‌وه‌ی تری
خراپ‌دا، ئوم‌ید وایه‌خوا تو‌به‌یان‌ل‌ت‌وه‌رگرت‌به‌راستی
خوا لی‌بورده‌ی می‌هره‌بانه‌)

٤٦٧٤ - سه‌موره‌ی کوری چون‌دەب رضي الله عنه وتی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەم
شەو دوو (فریشتە) هاتن بۆلام و لەخەو هەلیان ساندەم و (پروشتین) تا گەشتینە
شارێک (خانوو‌ه‌کانی) دروست کرابوو بە خشتێک لە ئالتوون و خشتێک لە‌زیو،
جا پیاوانێک گەشتن بێمان نیو‌دی لاشەیان جوانترین لاشەیه‌که‌تۆ بینیب‌یت،
نیو‌ه‌که‌ی که‌شی وە‌ک ناشرین‌ترین لاشە وابوو که‌تۆ بینیب‌یت، هەردووکیان^(٢)

(١) پروانه: ٨٤٥.

(٢) دوو فریشتە‌که‌.

به‌و پیاوانه‌یان وت: برۆن خوټان بخه‌نه ناو ئەو رووبارم‌وه، ئەوانیش خوټان خسته ناویه‌وه له پاش گه‌رانه‌وه بۆلامان و ئەو ناشرینه‌ی هه‌یانبوو نه‌ما پێیان‌ه‌وه و گوټران بۆ جوانترین شیوه، هه‌ردووکیان پێیان وتم: ئەوه به‌هه‌شتی هه‌میشه‌یی یه و ئەوه‌ش شوینی تۆیه، وتیان به‌لام ئەو گه‌سانه‌ی که نیوهمیان زۆر جوان بوو نیوهمیان ناشرین بوو ئەوانه بیگومان کرده‌وه‌ی چاکیان تیکه‌ل کردبوو له‌گه‌ل کرده‌وه‌ی تری خراپدا، خوا لییان خوش بوو بوو).

۱۶ - بابُ قوله: ﴿مَا كَانَتِ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ﴾ التوبة

۶۷۵ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ دَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ ﷺ وَعِنْدَهُ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَيُّ عَمٍّ قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. أَحَاجُ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ». فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ: يَا أَبَا طَالِبٍ، أَتُرْعَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أَنْهَ عَنْكَ». فَتَرَكْتُ ﷺ مَا كَانَتِ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّكَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﷻ﴾ التوبة^(۱).

۱۶- باسی ئەم فەرمايشه‌ی خواى گه‌وره: (رووداو و شایسته‌ نییه بۆ پێغه‌مبه‌ر و باوه‌رداران که داواى لێبووردن بکه‌ن بۆ هاوبه‌ش په‌یداکه‌ران)

۶۷۵ - سه‌عیدی کوری موسه‌یه‌به له باوکیه‌وه ده‌گیرێته‌وه ده‌لی: کاتی ئەبو تالیب له سه‌رمه‌رگدا بوو پێغه‌مبه‌ر ﷺ رو‌یشت بۆ لای له‌وکاته‌دا ئەبو جه‌هل و

عه‌بدوللای کورێ نه‌بی ئومه‌ییه‌ی لابوو، پێغه‌مبه‌ریش فه‌رمووی پێی: ((نه‌ی مامه‌ بلێ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) بیکه‌مه‌ به‌لگه‌ بۆت لای خودا، نه‌بو جه‌هل و عه‌بدوللای کورێ نه‌بی ئومه‌ییه‌ش وتیان: نه‌ی نه‌بو تالیب: ئایا وازدینی له‌ ناینی عه‌بدولوته‌لیب؟ پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ((سویند به‌خوا داوای لی‌بووردنت بۆ ده‌که‌م تا قه‌ده‌غه‌ نه‌کرێ لێم))، به‌و هۆیه‌وه‌ ئه‌م نایه‌ته‌ دابه‌زی: (وه‌ ره‌وا و شایسته‌ نییه‌ بۆ پێغه‌مبه‌رو باوه‌رداران که‌ داوای لی‌بووردن بکه‌ن بۆ هاوبه‌ش په‌یداکه‌ران با خزمی نزیکیشیان بن، له‌ پاش ئه‌وه‌ی که‌بۆیان دمرکه‌وتوووه‌ که‌ بی‌گومان نه‌و (هاوبه‌ش دانهرانه‌) هاوه‌ل وپێری دۆزه‌خن).

١٧ - بَابُ قَوْلِهِ: ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي

سَاعَةِ الْمُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ

رَحِيمٌ ﴿١٧﴾ التوبة:

٤٦٧٦ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، قَالَ أَحْمَدُ: حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ ابْنِ شَهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ كَعْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ كَعْبٍ -وَكَانَ قَائِدَ كَعْبٍ مِنْ بَنِيهِ حِينَ عَمِيَ-، قَالَ: سَمِعْتُ كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ فِي حَدِيثِهِ: ﴿وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا﴾ (١٧) التوبة: قَالَ فِي آخِرِ حَدِيثِهِ: إِنَّ مِنْ تَوْبَتِي أَنْ أَخْلَعَ مِنْ مَالِي صَدَقَةً إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَمْسِكْ بَعْضَ مَالِكَ، فَهُوَ خَيْرٌ لَّكَ»^(١).

۱۷- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (بێگومان خوا ته‌وبه‌ی وه‌رگرت له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ و ئەو کوچه‌ر و یاریده‌ده‌رانه‌ی که شوینی (پێغه‌مبه‌ر ﷺ) که‌وتن، له‌ کاتی سه‌ختی و نا‌ره‌حه‌تیدا پاش ئەوه‌ی نزیک بوو د‌ل‌ی کو‌مه‌لێکیان له‌ هه‌ق ل‌ا‌ب‌د‌ا‌ت پاشان خوا ته‌وبه‌ی ل‌ی وه‌رگرتن به‌راستی خوا له‌گه‌ل‌یا‌ن د‌ل‌سو‌زو میه‌ره‌بان‌ه‌)

٤٦٧٦ - عه‌بدو‌ر‌ه‌حمانی کور‌ی که‌عب وت‌ی: عه‌بدو‌ل‌ل‌ای کور‌ی که‌عب - که‌ چا‌وسا‌غ‌ی که‌عب بوو له‌ کور‌ه‌کانیدا کات‌ی کو‌یر بوو بوو - ب‌و‌ی گ‌یرا‌مه‌وه‌ وت‌ی: له‌ که‌عب‌ی کور‌ی مالیکم ﷺ بیست ده‌رباره‌ی قسه‌کردن له‌سه‌ر (وه‌) (خوا ته‌وبه‌ی گ‌یرا کرد) له‌وس‌ی که‌سه‌ی که‌ فەرمان له‌ باره‌یه‌وه‌ د‌وا‌خ‌را^(١) له‌کو‌تا‌بی قسه‌کانیدا وت‌ی: به‌راستی من له‌ ته‌وبه‌کردنه‌که‌مدا (ده‌مه‌و‌یت) که‌ هه‌موو سامانه‌که‌م بکه‌م به‌خ‌یر له‌ ر‌پ‌ی خوا و پ‌ی‌غه‌مبه‌ره‌که‌یدا، پ‌ی‌غه‌مبه‌ر‌یش ﷺ فەرمو‌و‌ی: ((به‌ش‌یک له‌ ماله‌که‌ت به‌ی‌له‌ره‌وه‌ ب‌و‌ خ‌وت، ئەوه‌ ب‌و‌ ت‌و‌باش‌تره‌)).

۱۸ - بابُ قولُه: ﴿وَعَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ

أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنَّهُ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ التوبة

۱۸- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (هه‌روه‌ها (خوا ته‌وبه‌ی وه‌رگرت) له‌و س‌ی که‌سه‌ش که فەرمان له‌ باره‌یه‌وه‌ د‌وا‌خ‌را (خوا ده‌رباره‌یان بریارى نه‌دا‌بوو)، هه‌تا ئەو کاته‌ی

(١) که‌ خواى گه‌وره‌ ده‌رباره‌یان بریارى نه‌دا‌بوو.

زه‌وی به‌و فراوانیه‌ی که همه‌یه‌تی لی‌یان ته‌سک بوویه‌وه و
 بی‌زار بوون له‌گیانی خو‌شیان و زانیان هیچ په‌ناگه‌یه‌ک نییه له
 (سزا) خوا، مه‌گەر په‌نایی خو‌ی پاشان په‌شیمانی لێ وەرگرتن
 (به‌دابه‌زاندنی چند ئایه‌تیک) بو ئه‌وه‌ی تۆبه‌ بکه‌ن به‌راست،

خوا همه‌میشه تۆبه‌ وەرگرو میهره‌بانه‌)

٤٦٧٧ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي شُعَيْبٍ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أُعَيْنٍ، حَدَّثَنَا
 إِسْحَاقُ بْنُ رَاشِدٍ أَنَّ الزُّهْرِيَّ حَدَّثَهُ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ بْنُ
 مَالِكٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي كَعْبَ بْنَ مَالِكٍ - وَهُوَ أَحَدُ الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ تَبَّ عَلَيْهِمْ -
 أَنَّهُ لَمْ يَتَخَلَّفَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا قَطُّ غَيْرَ غَزَوَتَيْنِ غَزَوَةِ الْعُسْرَةِ وَغَزَوَةِ
 بَدْرٍ. قَالَ: فَأَجْمَعْتُ صِدْقَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ضَحَى، وَكَانَ قَلَمًا يَفْدُمُ مِنْ سَفَرٍ سَافَرَهُ إِلَّا
 ضَحَى وَكَانَ يَبْدَأُ بِالْمَسْجِدِ، فَيَرْكَعُ رَكَعَتَيْنِ، وَنَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنْ كَلَامِي وَكَلَامِ صَاحِبَيَّ،
 وَلَمْ يَنْهَ عَنْ كَلَامِ أَحَدٍ مِنَ الْمُتَخَلِّفِينَ غَيْرِنَا، فَاجْتَنَبَ النَّاسُ كَلَامَنَا، فَلَبِثْتُ كَذَلِكَ حَتَّى
 طَالَ عَلَيَّ الْأَمْرُ، وَمَا مِنْ شَيْءٍ أَهَمُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَمُوتَ فَلَا يُصَلِّيَ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ أَوْ يَمُوتَ
 رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَكُونَ مِنَ النَّاسِ يَتْلُكَ الْمَنْزِلَةَ، فَلَا يُكَلِّمُنِي أَحَدٌ مِنْهُمْ، وَلَا يُصَلِّيَ عَلَيَّ،
 فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَوْبَتَنَا عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ حِينَ بَقِيَ الثُّلُثُ الْآخِرُ مِنَ اللَّيْلِ، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ عِنْدَ أُمِّ
 سَلَمَةَ، وَكَانَتْ أُمُّ سَلَمَةَ مُحْسِنَةً فِي شَأْنِي مَعْنِيَةً فِي أَمْرِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَا أُمَّ
 سَلَمَةَ تَبَّ عَلَى كَعْبٍ». قَالَتْ: أَفَلَا أُرْسِلُ إِلَيْهِ فَأُبَشِّرُهُ قَالَ: «إِذَا يَخْطِمُكُمُ النَّاسُ
 فَيَمْنَعُونَكُمْ النَّوْمَ سَائِرَ اللَّيْلِ». حَتَّى إِذَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ صَلَاةَ الْفَجْرِ آذَنَ بِتَوْبَةِ اللَّهِ
 عَلَيْنَا، وَكَانَ إِذَا اسْتَبَشَرَ اسْتَنَارَ وَجْهُهُ حَتَّى كَأَنَّهُ قِطْعَةٌ مِنَ الْقَمَرِ، وَكُنَّا - أَيُّهَا الثَّلَاثَةُ -
 الَّذِينَ خُلِفُوا عَنِ الْأَمْرِ الَّذِي قَبْلَ مَنْ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ اعْتَذَرُوا حِينَ أَنْزَلَ اللَّهُ لَنَا التَّوْبَةَ، فَلَمَّا
 ذَكَرَ الَّذِينَ كَذَبُوا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مِنَ الْمُتَخَلِّفِينَ، وَاعْتَذَرُوا بِالْبَاطِلِ، ذَكَرُوا بِشَرِّ مَا ذَكَرَ بِهِ

أَحَدٌ قَالَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ ﴿يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ تُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ بَنَى اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ﴾ ٩١ التوبة.

٤٦٧٧ - عه‌بدوړه‌حماني کورې عه‌بدوللای کورې که‌عبي کورې مالیک له باوکیه‌وه ده‌گیریت‌ه‌وه وتی: له باوکم که که‌عبي کورې مالیکه ﷺ بیست - که یه‌کیک بوو لهو سی که‌سه‌ی توبه‌یان لی گیرا کرا - (که‌عب ده‌لی) نه‌و هه‌رگیر له هیچ غه‌زایه‌ک پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ کردبی‌تی به‌جی نه‌ماوه و دوانه‌که‌وتوو جگه‌له دوو غه‌زا: غه‌زای عوسره و غه‌زای به‌در، وتی: له‌ناخمه‌وه برپارم دا له‌گه‌ل پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له چیشته‌نگا (که چوومه خزمه‌تی) راستگویم^(۱)، وه پی‌غه‌مبه‌ر (که‌ده‌گه‌پرایه‌وه له سه‌فه‌ر) باوی وابوو به چوونه مزگه‌وت ده‌ستی پی‌ده‌کردو دوو ږکات نویژی ده‌کرد، وه پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ قه‌ده‌غی کرد قسه له‌گه‌ل من و دوو هاوړیکم بکړی.

له کاتیکدا ږیگری نه‌کرد له قسه‌کردن له‌گه‌ل هیچ کام له به‌جی ماوه‌کاندا جگه‌له نی‌مه (نهم سیانه)، بویه خه‌لکیش خو‌یان به‌دوور گرت له قسه‌کردن له‌گه‌ل‌ماندا، جا به‌و شیوه‌یه مامه‌وه تا نه‌و کاره (قسه له‌گه‌ل نه‌کردنه) دریژده‌ی کی‌شا به‌رانبه‌رم، هیچ شتیک به‌لامه‌وه له‌و گرنگ‌تر نه‌بوو که به‌رم و پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ نویژ نه‌کات له‌سه‌رم، یان پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ ومفات بکات منیش لای خه‌لکی به‌و ناسته بم که‌سیان قسه‌م له‌گه‌ل نه‌کهن و (پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ) نویژم له‌سه‌ر نه‌کات، نه‌نجا کاتی سی‌یه‌کی کوتایی شه‌و مابوو خوا لی‌خو‌شبوونمانی بو پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ دابه‌زاندبوو، له‌و کاته‌دا پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ لای نوممو سه‌له‌مه

(۱) دواى نه‌وه‌ی هموالی زانی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ به‌رمو مه‌دینه گه‌راومه‌وه نه‌میش دواکه‌وتبوو به‌بی عوزر و به‌مانه له‌بیر نه‌ومدا بوو چو‌ن خو‌ی له تووړی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ ږزگار کات.

﴿بُوو، ئوممو سه‌له‌مه‌ش چاگه‌کاربوو دمبراره‌ی کاره‌که‌ی من گرنگی به‌کاره‌که‌م دهدا پیغه‌مبه‌ری خوا﴾ (ئه‌ی ئوممو سه‌له‌ که‌عب تۆبه‌ی لی و مرگیا)، (ئوممو سه‌له‌مه) وتی: ده‌ی ئایا که‌سیک نه‌نیرم بۆ لای موژده‌ی پی بدات؟ فه‌رمووی: (((ئه‌گهر وابکه‌یت) ئه‌وکاته خه‌لگی بی‌شیلتان ده‌که‌ن و نه‌وه‌ی ماوه له‌شه‌وه‌که ناهیلن بخه‌ون)) (ئاگاداری نه‌کرد) تا پیغه‌مبه‌ری خوا ﴿نوێزی به‌یانی کرد ئاگاداری (خه‌لگی) کرد که خوا لی‌مان خو‌ش بووه، پیغه‌مبه‌ر﴾ هه‌میشه دل‌خو‌ش بوایه ر‌ووخساری دهم‌روه‌شایه‌وه دهدوت پارچه‌یه‌که له مانگ، وه ئیمه ئه‌و سیانه‌مان دواخرا بووین^(۱) دمبراره‌ی ئه‌و کاره له عوزر و به‌هانه و مرگیا له‌وانه‌ی عوزریان هینایه‌وه کاتی لی‌بووردنی بۆ ئیمه دابه‌زاند، جا کاتی باسی ئه‌وانه کرا درو‌یان کرد له‌گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوا دا له به‌جی‌ماوان به‌درو‌و ده‌له‌سه عوزریان هینایه‌وه به‌خراپ‌ترین شیوه که باسی که‌سیک بکری باسکران، خوی پاک و بی‌گه‌رد فه‌رمووی: (عوزر و به‌هانه‌تان بۆ ده‌هیننه‌وه کاتی (له‌جیهادو غه‌زا) گه‌رانه‌وه بۆ لایان بلی: به هانه‌و عوزر مه‌هیننه‌وه ئیمه هه‌رگیز باوهرتان پی ناکه‌ین چونکه به‌راستی خوا ئاگاداری کردوینه‌ته‌وه‌له هه‌واله‌کانتان (که ئیوه ناپاک و دوور‌وون)، له داهاتوودا خوا و پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی کرده‌وه‌کانتان ده‌بینن). تاکو‌تایی نایه‌ته‌که.

۱۹ - باب قولہ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ ﴿۱۱۳﴾ التوبة

۴۶۷۸ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ كَعْبٍ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ كَعْبٍ بْنِ مَالِكٍ - وَكَانَ قَائِدَ

(۱) به‌یار له باره‌مانه‌وه نه‌درا‌بوو.

كُغِبَ بْنِ مَالِكٍ - قَالَ: سَمِعْتُ كُغْبَ بْنَ مَالِكٍ يُحَدِّثُ حِينَ تَخْلَفَ عَنْ قِصَّةِ تَبُوكَ. قَوَّالَهُ مَا أَعْلَمُ أَحَدًا أَبْلَاهُ اللَّهُ فِي صِدْقِ الْحَدِيثِ أَحْسَنَ مِمَّا أَبْلَانِي، مَا تَعَمَّدْتُ مُنْذُ ذَكَرْتُ ذَلِكَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِلَى يَوْمِي هَذَا كَذِبًا، وَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ ﴿لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ﴾ (١١٧) التَّوْبَةِ، إِلَى قَوْلِهِ ﴿وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ (١١٨) التَّوْبَةِ:

١٩ - باسیک: (دهرباره‌ی ئەم فەرمايشته‌ی خوا): (ئە‌ی ئەوانە‌ی بڕواتان هێناوه‌ خۆتان بپاریزن له‌ (تۆ‌له‌ی) خوا، وه‌ له‌گه‌ڵ راست گۆياندا بن و له‌ ریزی ئەواندا بن)

٤٦٧٨ - عەبدوللای کۆری کە‌ع‌بی کۆری مالیک - کە‌ چاوسا‌غ‌ی کە‌ع‌بی کۆری مالیک بوو - ^(١) وتی: له‌ کە‌ع‌بی کۆری مالیک ﷺ بیست باسی ئەو کاته‌ی ده‌کرد کە‌ به‌جی‌ما ده‌رباره‌ی به‌سه‌رهاته‌که‌ی (به‌جی‌مانی له‌ غه‌زای) ته‌بووک، (وتی): جا سویند به‌خوا نازانم کە‌سی‌ک هه‌ب‌ی خوا تاق‌ی کردب‌یت‌ه‌وه‌ له‌ راست کردنی له‌ فه‌سه‌کانیدا چاک‌تر ب‌یت له‌وه‌ی من‌ی پ‌ی تاق‌یک‌رده‌وه‌ له‌و کاته‌وه‌ی ئەوه‌م ^(٢) ب‌ۆ پ‌ی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ باس کردووه‌، تا ئە‌مه‌رو به‌ده‌ستی ئە‌نه‌قه‌ست درۆیه‌که‌م نه‌کردووه‌ وه‌ خوا ﷻ ئە‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زان‌د ب‌ۆ پ‌ی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی: (ب‌ی‌گومان خوا ته‌وبه‌ی وهرگرت له‌ پ‌ی‌غه‌مبه‌ر ﷺ و ئە‌و کۆچه‌ران) تا ده‌گاته‌ (له‌گه‌ڵ راست گۆياندا بن).

(١) کاتی کۆن‌ر بوو بوو.

(٢) راستی دواکه‌وتنم له‌روشتن ب‌ۆ غه‌زای ته‌بووک و درۆم نه‌کرد له‌ خزمه‌تی پ‌ی‌غه‌مبه‌ری خوادا ﷺ.

٢٠ - **بابُ قَوْلِهِ: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ**

حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ (١٢٨) التوبة:

﴿رَءُوفٌ﴾ (١٢٨) التوبة: من الرأفة

٤٦٧٩ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ السَّبَّاقِ أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّ رضي الله عنه وَكَانَ مِمَّنْ يَكْتُبُ الْوَحْيَ قَالَ: أُرْسِلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مَقْتَلٌ أَهْلُ الْيَمَامَةِ وَعِنْدَهُ عُمَرُ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي فَقَالَ: إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِالنَّاسِ، وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَّاءِ فِي الْمَوَاطِنِ؛ فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرَّانِ، إِلَّا أَنْ تَجْمَعُوهُ، وَإِنِّي لَأَرَى أَنْ تَجْمَعَ الْقُرَّانَ. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: قُلْتُ لِعُمَرَ: كَيْفَ أَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ فَقَالَ عُمَرُ: هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ. فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي فِيهِ حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ لِي ذَلِكَ صَدْرِي، وَرَأَيْتُ الَّذِي رَأَى عُمَرُ. قَالَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ: وَعُمَرُ عِنْدَهُ جَالِسٌ لَا يَتَكَلَّمُ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ وَلَا نَتَهَمُكَ، كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَتَتَّبِعُ الْقُرَّانَ فَاجْمَعُهُ. فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفَنِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي بِهِ مِنْ جَمْعِ الْقُرَّانِ قُلْتُ: كَيْفَ تَفْعَلَانِ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ، فَلَمْ أَزَلْ أُرَاجِعُهُ حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ اللَّهُ لَهُ صَدْرُ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ، فَقُمْتُ فَتَتَّبَعْتُ الْقُرَّانَ أَجْمَعُهُ مِنَ الرَّقَاعِ وَالْأَكْتَافِ وَالْعُسْبِ وَصُدُورِ الرُّجَالِ، حَتَّى وَجَدْتُ مِنْ سُورَةِ التَّوْبَةِ آيَتَيْنِ مَعَ خَزِيمَةِ الْأَنْصَارِيِّ، لَمْ أَجِدْهُمَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ ﴿لَقَدْ

جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ﴾ (١٢٨)

﴿التوبة: إِلَى آخِرِهِمَا، وَكَانَتِ الصُّحُفُ الَّتِي جُمِعَ فِيهَا الْقُرَّانُ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ، ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ، ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ.

تَابَعَهُ عُمَةُ بْنُ عُمرَ وَاللَيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ. وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ وَقَالَ: مَعَ أَبِي خُرَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ. وَقَالَ مُوسَى: عَنْ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ: مَعَ أَبِي خُرَيْمَةَ. وَتَابَعَهُ يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ. وَقَالَ أَبُو ثَابِتٍ: حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ وَقَالَ: مَعَ خُرَيْمَةَ، أَوْ أَبِي خُرَيْمَةَ^(۱).

۲۰- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوامی گه‌وره: (سویند به‌خوا به‌راستی پی‌غه‌مبەر یکتان له‌خۆتان بۆ هاتوووه نارەحەتی و ناخۆشی ئێوه قورس و گرانه به‌لایه‌وه زۆر سووره له‌سەر (باوه‌ره‌ییان) تان بۆ برواداران د‌لسۆزو میهره‌بانه)

﴿رَأَوْفٌ﴾ له (الرأفة) ه‌وه هاتوووه که به‌مانای به‌زمیی پ‌یداها‌ت‌نه‌وه، میهره‌مانی و د‌ل‌نه‌رمیی.

۶۷۹ زوهری ده‌لی: ئ‌ی‌بنو سه‌ب‌با‌ق بۆی گ‌ی‌را‌مه‌وه که زیدی ک‌ور‌ی ساب‌یتی ئە‌ن‌صاری ﷺ - له‌و که‌سانه‌بوو نی‌گ‌ای ده‌ن‌وس‌یی‌ه‌وه -وتی: ئە‌بو به‌کر ﷺ له‌و ر‌ۆ‌ژانه‌ی خه‌ل‌کی (له) یه‌مامه ک‌و‌ژ‌ران نار‌دی به‌ شو‌ین‌م دا (و ر‌ۆ‌ش‌تم)، ع‌وم‌ه‌ر‌یش‌ی لا‌بوو، ئە‌ن‌جا ئە‌بو به‌کر وتی: ب‌ی‌گ‌ومان ع‌وم‌ه‌ر ه‌ات‌وو‌ه بۆ‌لام و وتی: به‌راستی له‌ ر‌ۆ‌ژی یه‌مامه‌دا ک‌و‌ش‌تار زۆر بوو له‌ خه‌ل‌که‌که‌ (مس‌و‌لمانان)، وه‌ من ده‌ترسم له‌ شو‌ینه‌کان‌ی (جه‌نگ)دا ک‌و‌ش‌تن زۆر ب‌یی‌ له‌ ناو ق‌ور‌ئان خو‌ین‌ان‌دا، به‌ه‌و‌یه‌ ز‌و‌ر‌یک‌ له‌ ق‌ور‌ئان ب‌فه‌وت‌یت و نه‌می‌نی، مه‌گ‌ه‌ر ک‌ۆ‌یکه‌ینه‌وه، و به‌راستی من رام وایه ق‌ور‌ئان ک‌ۆ‌ب‌کر‌یت‌ه‌وه، ئە‌بو به‌کر وتی: به‌ ع‌وم‌ه‌رم وت‌وو‌ه: چ‌ۆ‌ن ش‌ت‌یک‌ ب‌که‌م که پ‌ی‌غه‌م‌ب‌ه‌ری خوا ﷺ نه‌یک‌رد‌وو‌ه، ع‌وم‌ه‌ر‌یش‌ وتی وه‌ل‌ل‌اهی ئە‌و (ک‌ۆ‌کرد‌نه‌وه‌یه) کار‌یک‌ی چ‌اکه‌، جا به‌رده‌وام ع‌وم‌ه‌ر له‌و باره‌یه‌وه پ‌ی‌ی ده‌وت‌مه‌وه

تا خوا دڵمی بۆ ئەو کارە والا کرد پێی رازی بوو، منیش راو بۆچوونم وەك عومەری لێهات، زەمیدی كۆری سابیت وتی: لە كاتیكدا عومەریش لای ئەبو بەكر ﷺ دانیشتبوو قەسەى نەدەكرد، ئەنجا ئەبو بەكر وتی: تۆ كەسێكى گەنج و ژیری گومانمان لێت نییە^(۱)، پێشتر نیگات بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ دهنوسیهوه كهواته بگهڕێ بە شوین (ئایەت و سورەتەكانی) قورئاندا كۆی بكەرەوه - (زەید وتی) جا سویند بەخوا ئەگەر داواى گواستنهوهى شاخێك لە شاخەكانى لى بكرەمایدە لەوهى فەرمانى پێكردم قورستر نەبوو بەلامهوه لە كۆكردنهوهى قورئان، (زەید دەلى) وتم: چۆن هەردووكتان شتێك دەكەن كە پێغەمبەر ﷺ نەيكردوه؟ جا ئەبو بەكر ﷺ وتی: وللاهی ئەوه كارێكى چاكە، جا بەردەوام قەسم لەگەڵدا دەكرد تا خوا دلى منیشى والاكرد و رازی بوو بۆ ئەو كارەى خوا دلى ئەبو بەكرو دلى عومەرى بۆ والاكردبوو، ئیتر منیش هەستام و گەپام بە شوین (سورەت وئایەتەكانى) قورئاندا و كۆم دەكردەوه لە پێشت و ئێسكى دەقى شان (ى ئازەل) و پەلى دارخورما^(۲) و سنگى كەسەكان^(۳)، (گەپام) تا دوو ئایەتى سورەتى تەوبەم لای خوزەیمەى ئەنصارى دۆزیهوه جگەلە ئەو لای كەسى تر ئەو دوو ئایەتەم نەدى: (سویند بەخوا بەراستى پێغەمبەرێكتان لەخۆتان بۆهاتوو قورس وگرانە بەلایهوه ناپەهەتى وناخۆشى ئیوه، زۆر سووره لەسەر (باومرەهینان) تان) تا كۆتایى هەردوو ئایەتەكە، وه ئەو پێست و شتانەى كە قورئانیان تیادا كۆكرا بۆوه لای ئەبو بەكر بوو تا وهفاتى كرد، لە پاشان لای عومەر تا وهفاتى كرد، لە پاشان لای حەفصەى كچی عومەر بوو ﷺ.

(۱) كە درۆبكەیت یان شتت لە بیر بچیت كە زیان بە قورئانەكە بگەمەنیت.

(۲) لقى دارخورماكە گەلاكانى لى كرابێتەوه تەنگ و پێكیان كردوو لەسەریان نووسیهوه.

(۳) كە قورئانیان لەبەر كردوو لە سنگیاندا.

- عوسمانی کورپی عومهر و له‌یس نه‌م فه‌رموودمه‌یان گێڤاومه‌ته‌وه و پالپستی گێڤانه‌وه‌که‌ی شوعه‌ی بیان کردووه، هه‌ردووکیان گێڤاویانه‌ته‌وه له‌ یونس‌وه نه‌ویش له‌ ئیبنو شیهابه‌وه.
- له‌یس ده‌لی: عه‌بدوره‌حمانی کورپی خالید بو‌ی گێڤامه‌وه له‌ ئیبنو شیهابه‌وه وتی: له‌لای نه‌بی^(۱) خوزیمه‌ی نه‌نصاری بوو.
- مووسا ده‌لی: له‌ ئیبراهیم‌وه گێڤایه‌وه و وتی: ئیبنو شیهاب بو‌ی گێڤاینه‌وه له‌ لای نه‌بی خوزیمه‌ بوو.
- یه‌عقوبی کورپی ئیبراهیم نه‌م فه‌رمووده‌ی گێڤایه‌وه له‌ باوکیه‌وه و پالپستی فه‌رمووده‌که‌ی مووسای کردووه.
- وه‌ نه‌بو سابییت وتی: ئیبراهیم بو‌ی گێڤاینه‌وه و وتی (نه‌و دوو نایه‌ته) له‌ لای خوزیمه‌ بوو، یان: لای نه‌بی خوزیمه‌ بوو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۰ - سُورَةُ يُنُوسَ

۱ - بَابُ

- وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿فَاَخْلَطَ ۝۲۱﴾ یونس: قَبَبَتْ بِالْمَاءِ مِنْ كُلِّ لَوْنٍ. وَ ﴿قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ هُوَ الْغَنِيُّ ۝۲۸﴾ یونس: وَقَالَ زَيْدُ بْنُ أَسْلَمَ: ﴿أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ ۝۲۱﴾ یونس:
- : مُحَمَّدٌ ﷺ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: خَيْرٌ. يُقَالُ: ﴿تِلْكَ آيَاتُ ۝۱﴾ یونس: يَعْنِي هَذِهِ أَعْلَامُ الْقُرْآنِ وَمِثْلُهُ. ﴿حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ وَجَرَّتْ بِرَبِّكُمْ ۝۲۲﴾ یونس: الْمَعْنَى: بِكُمْ. ﴿

(۱) گێڤانه‌وه‌که‌ی پێشوو وتی، لای خوزیمه‌ نه‌مه‌یان ده‌لی، نه‌بی خوزیمه‌.

دَعَوْنَهُمْ ﴿١٠﴾ یونس: دَعَاؤُهُمْ ﴿أَحِيطَ بِهِمْ﴾ ﴿٢٢﴾ یونس: دَنُوا مِنَ الْهَلَكَةِ ﴿وَأَحْطَطَ بِهِ خَطِيئَتُهُ﴾ ﴿٨١﴾ البقرة: فَاتَّبَعَهُمْ وَاتَّبَعَهُمْ وَاحِدٌ ﴿وَعَدُوا﴾ ﴿٩﴾ یونس: مِنَ الْعُدْوَانِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿يُعِجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ﴾ ﴿١١﴾ یونس: قَوْلُ الْإِنْسَانِ لَوْلَدِهِ وَمَالِهِ إِذَا غَضِبَ: اللَّهُمَّ لَا تُبَارِكْ فِيهِ وَالْعَنَهُ ﴿لَقَضَى إِلَيْهِمْ أَجْلَهُمْ﴾ ﴿١١﴾ یونس: لِأَهْلِكَ مَنْ دُعِيَ عَلَيْهِ وَلَأَمَاتَهُ. ﴿لَلَّذِينَ أَحْسَنُوا لِحُسْنَى﴾ ﴿٣٦﴾ یونس: مِثْلَهَا حُسْنَى ﴿وَزِيَادَةُ﴾ ﴿٣٦﴾ یونس: مَغْفِرَةً. ﴿الْكِبْرِيَاءُ﴾ ﴿٧٨﴾ یونس: الْمَلِكُ.

به ناوی خواهی به خشنده‌ی میهره‌بان

۱- (تهفسیری) سوره‌ی یونس

۱- باسیک

ئیبنو عه‌عباس ؓ ده‌لی: ﴿فَاخْلَطَ﴾: هه‌موو جووره پرووه‌کیکه به ئاو روا‌بیت. وه ده‌لین: خوا مندالی بو خو‌ی هه‌لبزار دووه! پاکی و بی‌گه‌ردی بو خوا نه‌و بی‌نیازه). زه‌یدی کوری نه‌سله‌م ده‌لی: ﴿أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ﴾: واته: موحه‌ممه‌د ؑ، مو‌جاهید ده‌لی: واته: خیر و چاکه. ده‌وتریت. ﴿تِلْكَ آيَاتُ﴾: واته نه‌مه نیشانه‌کانی قورنانه، نه‌م نایه‌ته‌ش هاوشی‌وه‌ی نه‌وه^(۱) ﴿حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِ وَجَرَيْنَ بِهِ﴾^(۲) (بهم) واته: (بِکُمْ). ﴿دَعَوْنَهُمْ﴾: دوعاو پارانه‌و م‌کانیان. ﴿أَحِيطَ بِهِمْ﴾: له تیا‌چوون نزیک ده‌بنه‌وه. ﴿وَأَحْطَطَ بِهِ خَطِيئَتُهُ﴾: تاوانه‌کانی

(۱) که (بهم) به‌مانای (بکم) به‌کاره‌اتووه هه‌رج‌و‌نێک (تِلْكَ) به‌مانای (هذه) به‌کاره‌اتووه. بر‌وانه: ۱/ارشاد الساری: ۷/۲۸۴.

(۲) واته، (هه‌تا کاتی ئیوه له که‌شتیدان (که‌شتیه‌کان) ده‌تان گ‌ب‌ریت).

له هه موو لایه که وه دهوری بدات و لئی نزیک بێته وه. (فَاتَّبَعَهُمْ) ^(۱) له گهه (اتَّبَعَهُمْ) یه کیکن و به یهک مانا دین واته: دوايان که وتن و به شوینیاندا رۆشتن. ﴿وَعَدُوا﴾ له (العدوان) وه هاتوو وه: ناههقی.

- موحاهید دهلی: مه بهست به: ﴿يُعِجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ﴾ وتهی مروقه کاتی تورپ دهبی به منداڵ و مال و سامانی خوی دهلی: فهرو به ره که تی نه کهوی، خوا بیبری نه فرینی (خوا) لی بی. ﴿لَقَضَى إِلَيْهِمْ أَجَلَهُمْ﴾ نه وهی دوعای لی گراوه (خوا) له ناوی دهبات و دهمیری نیی. ﴿لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا لِحُسْنِ﴾ (بو نه وانهی چاکهیان کردوو) به وینهی.

چاکه کهیان پاداشتی چاکهیان بو ههیه (که به ههشته). ﴿وَزِيَادَةٌ﴾ (له گهه زیادهدا) که لیبوردن و رهمه نندی خوایه، وه جگه له موحاهید و توویه تی: (وَزِيَادَةٌ) واته: بینین و سهیر کردنی خوی گه وره (له رۆزی دوایدا). ﴿الْكِرْيَاءُ﴾ پاشایه تی و دهمه لات.

۲- بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَجَوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَءِيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُ بَغْيًا وَعَدُوًّا حَتَّى إِذَا

أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قَالَ ءَامَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي ءَامَنْتُ بِهِ، بَنُو إِسْرَءِيلَ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾﴾ یونس

﴿نُجِّيكَ﴾ ﴿٩٢﴾ یونس: نُلْقِيكَ عَلَى نَجْوَةٍ مِنَ الْأَرْضِ، وَهُوَ الشَّرُّ الْمَكَانُ الْمُرْتَفِعُ.

(۱) (فَاتَّبَعَهُمْ) نمو خویندن و میه کی ساز که جسمنی به سری و همتاده وایان خویند و ته وه، به لام نهوانی تر به (فَاتَّبَعَهُمْ)

خویند و یانته وه، پروانه ۱ ارشاد الساری، ۱۰/۲۸۵.

٢- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه نه‌وه‌ی ئیسرائیلیمان له ده‌ریاکه (ئاوی نیل) په‌راندوه‌ی ئینجا فیرعه‌ون و له‌شکره‌که‌ی شوینیان که‌وتن بۆ سته‌م و ده‌ست درێژ‌ی کردن، هه‌تا ئەوه کاته‌ی خه‌ریک بوو (فیرعه‌ون) بخنکێ، ئەوسا وتی: بروام هێنا که‌هیچ په‌رستراویک نییه‌ جگه‌ له‌ ئەو (خوایه) نه‌بێت که‌ نه‌وه‌ی ئیسرائیل بروایان پێ هێناوه، وه‌منیش له‌ مسوڵمانانم)

﴿فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ﴾: واته: لاشه‌که‌ت فری دهمینه جیگایه‌کی به‌رز له‌سه‌ر زه‌وی (نَجْوَة) واته: (النَّشْر) که‌ به‌جیگایه‌کی به‌رز ده‌وتری.

٤٦٨٠ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي بَشْرِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ فَقَالُوا هَذَا يَوْمٌ ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَصْحَابِهِ: «أَنْتُمْ أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْهُمْ، فَصُومُوا»^(١).

٤٦٨٠ - ئیبنو عه‌باس رضی اللہ عنہ ده‌لی: که‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ هات بۆ مه‌دینه جوله‌که‌کان رۆژی ده‌ی موحه‌ره‌م به‌رۆزوو ده‌بوون (پرسیاری لێ کردن ئەمه چیه)، نه‌وانیش وتیان: ئەمه رۆژیکه‌ خوا مووسای ﷺ زال کرد و سه‌رخست به‌سه‌ر فیرعه‌ون دا، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فهرمووی: ((ئێوه له‌ پێشترن به‌ مووسا ﷺ له‌وان له‌به‌ر ئەوه به‌رۆزووبن (له‌و رۆژه‌دا)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

II - سوره هود

وَقَالَ أَبُو مَيْسَرَةَ: الْأَوَاهُ الرَّحِيمُ بِالْحَبَشِيَّةِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿بَادِيَ الرَّأْيِ﴾ (٢٧) هُود: مَا ظَهَرَ لَنَا. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿الْجُودِيَّ﴾ (٢٨) هُود: جَبَلٌ بِالْجَزِيرَةِ. وَقَالَ الْحَسَنُ: ﴿إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ﴾ (٨٧) هُود: يَسْتَهْزِئُونَ بِهِ، وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿أَقْلَى﴾ (٢٩) هُود: أَمْسِي. ﴿عَصِيبٌ﴾ (٧٧) هُود: شَدِيدٌ. ﴿لَا جَرَمَ﴾ (٣٢) هُود: بَلَى. ﴿وَفَارَ النَّتُورُ﴾ (٤٠) هُود: نَبَعَ الْمَاءُ. وَقَالَ عِكْرِمَةُ: وَجْهُ الْأَرْضِ.

به ناوی خاوی به خشنده ی میهره بان

II - (ته فسیری) سوره تی هوود

- نه بو مهیسه ره دهلی: (الأَوَاهُ) به زمانی چه به شهیی واتا: به به زهیی و میهره بان. ئیبنو عه عباس ؓ دهلی: ﴿بَادِيَ الرَّأْيِ﴾: نه وهی بو ئیمه روون بوته وه و دیاره. موجاهید دهلی: ﴿الْجُودِيَّ﴾: شاخیکه له جهزیره (له کوردستانی تورکیا). حه سه ن دهلی: ﴿إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ﴾: (١) کالته به شوعه یب (سه لامی خاوی لی بی) ده که ن به م وته یه یان.

ئیبنو عه عباس ؓ دهلی: ﴿أَقْلَى﴾: بیوه ستینه، رایگه ره. ﴿عَصِيبٌ﴾: سه خت، ناره خهت. ﴿لَا جَرَمَ﴾: به لی، به راستی. ﴿وَفَارَ النَّتُورُ﴾: ئاو له ته نوره وه هه لقولا، عیکریمه دهلی: له هه موو شوینیکی زهوییه وه هه لقولا.

(١) واته، بېگومان تو به لهنه کمه ری و لهنه خوی.

١ - باب: ﴿الْأَئِمَّةُ يَتَنَوْنَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلَا حِينَ يَسْتَغْفُونَ شَاءَ بَعْضُهُمْ يَكَلِّمُ مَا يُشْرُوكَ وَمَا

يُكَلِّمُونَ إِنَّهُ عَلَيْهِمْ ذَاتُ الصُّدُورِ ٥﴾ هود

وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿وَحَاقَ ٨﴾ هود: نَزَلَ، ﴿يَحِيقُ ٤٣﴾ فاطر: يَنْزِلُ. (يُؤُوس): فَعُولٌ

مِنْ يَنْسُتُ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿لَبَّيْسَ ٣٦﴾ هود: تَحَزَنُ. ﴿يَتَنَوْنَ صُدُورَهُمْ ٥﴾ هود:

شَكٌّ وَامْتِرَاءٌ فِي الْحَقِّ. ﴿لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ ٥﴾ هود: مِنْ اللَّهِ إِنْ اسْتَطَاعُوا.

١ - باسیک: (ئاگادار بن بیگومان ئەوان سنگیان دەپێچنەوه

(له‌سه‌ر کینه‌و دژایه‌تی) بۆ ئەوه‌ی خۆیان بشارنه‌وه له

خوا بیدار بن، کاتی ئەوان به پۆشاکه‌کانیان خۆیان

داده‌پۆشن، (خوا) ده‌زانێ به‌وه‌ی ده‌یشارنه‌وه و

ئەوه‌ی ئاشکرای ده‌که‌ن، بیگومان ئەو (خوایه) به ئاگا

زانایه به‌وه‌ی له‌ سینه‌و دله‌کاندايه)

جگه له‌عیکریمه ده‌لی: ﴿وَحَاقَ﴾ دابه‌زی. ﴿يَحِيقُ﴾ دادمه‌زی. (يُؤُوس)^(١)

له‌سه‌ر کیشی (فَعُولٌ) له له (يَنْسُتُ) هوه هاتوو وهاته: بئ ئومید بووم. موجاهید

ده‌لی: ﴿لَبَّيْسَ﴾ غه‌مبار ده‌بیئت. ﴿يَتَنَوْنَ صُدُورَهُمْ﴾ دوو دلی و گومان بوون

له‌هه‌ق دا. ﴿لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ﴾ بۆ ئەوه‌ی بۆیان بشارنه‌وه له‌خوا نه‌گه‌ر بتوانن.

٤٦٨١ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ صَبَّاحٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي

مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ بْنِ جَعْفَرٍ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقْرَأُ ﴿الْأَئِمَّةُ تَتَنَوْنَ صُدُورَهُمْ ٥﴾

(١) واته، زۆر نا ئومید و بئ هیوايه.

هود: قَالَ سَأَلْتُهُ عَنْهَا فَقَالَ أَنَا كَأَنَّا يَسْتَحْيُونَ أَن يَتَخَلَّوْا فَيَقُضُوا إِلَى السَّمَاءِ، وَأَنْ يُجَامِعُوا نِسَاءَهُمْ فَيَقُضُوا إِلَى السَّمَاءِ، فَتَزَلْ ذَلِكَ فِيهِمْ^(١).

٤٦٨١ - موحه‌ممه‌دی کور‌ی عه‌بب‌ادی کور‌ی جه‌ع‌فه‌ر ده‌گیر‌پ‌ته‌وه که له ئیبنو عه‌بباس ؓ ی بیست ئەم نایه‌ته‌ی ده‌خوینده‌وه ﴿أَلَا إِنَّهُمْ تَنْتُونِي صُدْرُهُمْ ۝﴾ هود: ^(٢) (موحه‌ممه‌دی کور‌ی عه‌بب‌اد ده‌لی): پرس‌یارم لی کرد دم‌بار‌ه‌ی ئەو نایه‌ته (ئیب‌نو عه‌بباس) ده‌لی: ئەوانه که‌سانیک بوون شه‌رمیان ده‌کرد دم‌ست به ناو بگه‌یه‌نن له نیوان ئەوان ئاسمان دا هیج به‌ربه‌ستی‌ک نه‌بی‌ت، وه (شه‌رمیان ده‌کرد) له‌گه‌ل خیزانه‌کانیان دا جووت بب‌ن له نیوان ئەوان ئاسماندا هیج به‌ربه‌ستی‌ک نه‌بی‌ت، ئیتر به‌و هوی‌ه‌وه ئەم نایه‌ته دابه‌زی دم‌بار‌ه‌یان.

٤٦٨٢ - حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ وَأَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ بْنِ جَعْفَرٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قَرَأَ: ﴿أَلَا إِنَّهُمْ تَنْتُونِي صُدْرُهُمْ ۝﴾ هود: قُلْتُ يَا أَبَا الْعَبَّاسِ مَا تَنْتُونِي صُدْرُهُمْ؟ قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يُجَامِعُ امْرَأَتَهُ فَيَسْتَحْيِي، أَوْ يَتَخَلَّى فَيَسْتَحْيِي، فَتَزَلَتْ ﴿أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونَ صُدْرَهُمْ ۝﴾ هود:

٤٦٨٢ - موحه‌ممه‌دی کور‌ی عه‌بب‌ادی کور‌ی جه‌ع‌فه‌ر گیر‌پ‌ته‌وه، که ئیبنو عه‌بباس ؓ ئەم نایه‌ته‌ی خوینده‌وه ﴿أَلَا إِنَّهُمْ تَنْتُونِي صُدْرُهُمْ ۝﴾ هود: وتم: ئە‌ی باوکی عه‌بباس مانای (تنتونی صُدْرُهُم) چیه‌ی؟ وتی: جاران پیاو له‌گه‌ل هاوسه‌ری جووت دم‌بوو شه‌رمی ده‌کرد یان دم‌ستی به ناوده‌گه‌یاندا شه‌رمی ده‌کرد، به‌هوی‌ه‌وه ئەم نایه‌ته دابه‌زی: ﴿أَلَا إِنَّهُمْ يَنْتُونَ صُدْرَهُمْ ۝﴾^(٣).

(١) بروانه: ٤٦٨٢، ٤٦٨٣.

(٢) ئە‌وه خویندنه‌ویم‌کی شاه به‌لام جه‌ماوم‌ری قورن‌ان خوینان به (ينتون) خویندوین‌ه‌مه‌وه.

(٣) واته، ناگادرب‌ن بیگومان ئەوان سنگیان دم‌پ‌چنه‌وه (له‌سه‌ر کینه‌و دزایه‌تی).

٤٦٨٣ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو قَالَ: قَرَأَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﴿الَّا إِلَهُهُمْ يَنْتُونَ صُدُورُهُمْ لِيَسْتَخَفُّوا مِنْهُ أَلَّا حِينَ يَسْتَعْشُونَ شَابَهُمْ﴾ ٥ ﴿يَسْتَعْشُونَ﴾ ٥ ﴿يَسْتَعْشُونَ﴾ ٥ هود: ﴿يُعْطُونَ رُءُوسَهُمْ﴾ ٧٧ ﴿يَسْتَعْشُونَ﴾ ٧٧ هود: سَاءَ ظَنُّهُ بِقَوْمِهِ. ﴿وَضَاقَ بِهِمْ﴾ ٧٧ هود: بِأَضْيَافِهِ ﴿يَقْطَعُ مِنَ اللَّيْلِ﴾ ٨١ ﴿بِسَوَادٍ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ ﴿أُنِيبُ﴾ ٨٨ هود: أَرْجِعُ.

٤٦٨٣ - سوفیان وتی: عه‌مر بوی گێراینه‌وه وتی: ئیبنو عه‌بباس نه‌م ئایه‌ته‌ی (به‌م شیوه‌) خوینده‌وه ﴿الَّا إِلَهُهُمْ يَنْتُونَ صُدُورُهُمْ لِيَسْتَخَفُّوا مِنْهُ أَلَّا حِينَ يَسْتَعْشُونَ شَابَهُمْ﴾^(١).

- جگه‌ له‌ عه‌مر ده‌لی: ئیبنو عه‌بباس ﴿يَسْتَعْشُونَ﴾ وتی: واته‌: سه‌ریان داده‌پۆشن. ﴿يَسْتَعْشُونَ﴾ گومانی خرابی برد به‌هۆزه‌که‌ی. ﴿وَضَاقَ بِهِمْ﴾ (وه‌) دلگران بوو) به‌میوانه‌کانی. ﴿يَقْطَعُ مِنَ اللَّيْلِ﴾ به‌ تاریکی شه‌و.
- موجاهید ده‌لی: ﴿أُنِيبُ﴾ ده‌که‌ریمه‌وه‌.

٢ - بَابُ قَوْلِهِ: ﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾ ٧ هود

٤٦٨٤ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «قَالَ اللَّهُ ﷻ: أَنْفِقْ أَنْفِقْ عَلَيْكَ» وَقَالَ: "يَدُ اللَّهِ مَلَأَى لَا تَغِيضُهَا نَفَقَةً، سَحَاءَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ" وَقَالَ: "أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْفَقَ مُنْذُ خَلَقَ السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ فَإِنَّهُ لَمْ يَغْضُ مَا فِي يَدِهِ، وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ، وَبِيَدِهِ الْمِيزَانُ يَخْفِضُ وَيَرْفَعُ"^(٢).

(١) له‌سه‌مه‌تا ته‌فسیری سوڤه‌تی هوددا پاڤه‌مان کرد.

(٢) پروهانه: ٥٣٥٢، ٧٤١١، ٧٤١٩، ٧٤٩٦.

﴿اعْرَضْكَ ٥١﴾ هود: افْتَعَلْتَ مِنْ عَرَوْتُهُ أَي: أَصْبَتُهُ، وَمِنْهُ: يَغْرُوهُ، وَاعْرَضَانِي ﴿وَاحِدٌ بِنَاصِيئَهَا ٥٦﴾ هود: أَي: فِي مَلِكِهِ وَسُلْطَانِهِ. ﴿عَنِيدٍ ٥٦﴾ هود: وَعَنْوُدٌ وَعَانِدٌ وَاحِدٌ، هُوَ تَأْكِيْدُ التَّجَبُّرِ
﴿وَيَقُولُ الْأَشْهَدُ ١٨﴾ هود: وَاحِدُهُ شَاهِدٌ مِثْلُ صَاحِبٍ. ﴿وَأَسْتَعْمَرَكُمْ ٦١﴾ هود: جَعَلَكُمْ عُمَارًا، أَعَمَرْتُهُ الدَّارَ فَهِيَ عُمَرَى جَعَلْتُهَا لَهُ. ﴿نَكِرَهُمْ ٧٠﴾ هود: وَأَنْكَرَهُمْ وَأَسْتَنْكَرَهُمْ وَاحِدٌ. ﴿حَمِيدٌ مَحْمُودٌ ٧٣﴾ هود: كَأَنَّهُ فَعِيلٌ مِنْ مَاجِدٍ. مَحْمُودٌ مِنْ حَمْدٍ. ﴿سَجِيلٌ ٨٢﴾ هود:

الشَّدِيدُ الْكَبِيرُ سَجِيلٌ وَسَجِينٌ، وَاللَّامُ وَالنُّونُ أُخْتَانِ، وَقَالَ مَيْمُنُ بْنُ مُقْبِلٍ:
وَرَجُلَةٌ يَضْرِبُونَ الْبَيْضَ صَاحِيَةً... ضَرْبًا تَوَاصَى بِهِ الْأَبْطَالُ سَجِينًا

٢- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه عەرشی ئەو (خوا) لەسەر ئاو بوو)

٤٦٨٤ - ئەبو هورەیره رضی اللہ عنہ دەگێڕێتەوه کە پێغه‌مبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((خوا ﷻ فەرموویەتی: (ئە‌ی نه‌وه‌ی ئادەم) ^(١) تو‌و بێه‌خشە منیش پێت دێه‌خشم))، وه فەرمووی: ((دەستی خوا هەمیشە پرە، بە‌خشین لێ کەم ناکاتەوه بە‌خۆرەمیش شەو و رۆژ دێبارئ و دێه‌خشی))، وه فەرمووی: ((پێم بلێن چەندی لێ کەم بۆتەوه لە‌وکاتە‌وه‌ی ئاسمان و زەوی دروست کردووه؟ چونکە بە‌راستی ئە‌وه لە‌دەستی دایە هیچ کە‌می نه‌کردووه وه عەرشی ئە‌و (خوا) لە‌سەر ئاو، گێشانه و پێ‌وهر بە‌دەستی خوا‌یه، (هەرکە‌سی ویست) نزمی دە‌کات و (هەر کە‌سی‌ی ویست) بە‌رزی دە‌کات)).

(١) ئە‌مه له‌ سه‌حی‌حی موس‌لیم دا هات‌وه (٢٣٠٨).

﴿اعْتَرَاكَ﴾: له‌سهر کیشی (افْتَعَلْتَ) یه له (عَرَوْتُهُ) وەرگیراوه واته: توو شم کردووه، دوو چارم کردووه وه (يَعْرُوهُ) و (وَاعْتَرَانِي) ئەم دوو فیعلەش هەر له‌وه‌وه وەرگیراون. ﴿ءَاخِذْ بِبِصَائِيهَا﴾: واته: له ناو موک ودمسه‌لاتی ئەو دایه. ﴿عَنِيدِ﴾ (٩٨) و (عَنُوْد) و (عَانِد) مانایان یه‌که، که بریتیه له دوو پات کردنه‌وه‌ی سهرکه‌شی و لووت به‌رزی. ﴿وَيَقُولُ اَلْأَشْهَدُ﴾: شایه‌ته‌کان^(١) ده‌لێن (الْأَشْهَادُ) کۆیه تاکه‌که‌ی (شَاهِدٌ) له له سهرکیشی (صَاحِبٍ) که (أَصْحَابٍ) کۆیه‌که‌یه‌تی. ﴿وَاسْتَعْمَرَكَ﴾^(٢): کردوونی به ناوهدان که‌رمه‌وه (ده‌وتریت): (أَعْمَرْتُهُ الدَّارَ)، واته: خانوه‌که‌م پێدا تا له‌زیان دایه (عُمَرَى) پیم دا به‌دریژی ته‌مه‌نی. ﴿نَكَّرَهُمْ﴾: له‌گه‌ل (أَنْكَرَهُمْ) و (اسْتَنْكَرَهُمْ) به‌یه‌ک مانا دین، نامۆ هاتنه پێش چاوی، لێیان ترسا. ﴿حَمِيدٌ نَجِيدٌ﴾: (مَجِيدٌ) ده‌لێی له‌سهر کیشی (فَعِيلٌ) له له (مَاجِدٌ) له‌وه^(٣) وەرگیرایی (حَمِيدٌ): به‌مانای (مَحْمُودٌ) ((^(٤) که له (حَمِدٌ) له‌وه وەرگیراوه. (سَجِيلٌ) (گپرکان و ناگر پزینیکی) به‌هیزی گه‌وره. وشه‌ی: ﴿سَجِيلٌ﴾: و (سَجِيْنٌ) وپیتی (ل) وپیتی (ن) هه‌ردووکیان خوشکی یه‌کترن، (چونکه هه‌ردووکیان پیتی زیاده‌ن وه ده‌گوردرین بۆیه‌کتری)، ته‌میمی کوری موقبیل له هۆنراومه‌کدا ده‌لێ:

وه (زۆر له) پیاده‌یان له چێشته‌نگادا له خوده (و سهره) کان دهمدن
به‌لێدانیک که نازایه‌تی به‌هیز به‌یه‌کتر ده‌لێن

(١) له فریشته و پێغه‌مبه‌ران و باوهرداران.

(٢) هه‌ندێک ده‌لێن واته: دمه‌لاتی پێدان ناوهدانی بکه‌نمه‌وه و فەرمانی پێکردن.

(٣) ماحد: واته: گه‌وره‌ی به‌پز.

(٤) محمود: واته سوپاس گراو.

٣ - باب: ﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُ شُعَيْبًا﴾ هود

﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ﴾ ٨٤ هود: إِلَىٰ أَهْلِ مَدْيَنَ؛ لِأَنَّ مَدْيَنَ بَلَدٌ، وَمِثْلُهُ ﴿وَسَلِّ الْقَرْيَةَ﴾ ٨٢
 ﴿يُوسُفَ: وَاسْأَلِ الْعِيرَ يَعْنِي: أَهْلَ الْقَرْيَةِ وَأَصْحَابَ الْعِيرِ﴾ ﴿وَرَأَىٰ كُمْ ظَهْرًا﴾ ٩٢ هود: يَقُولُ: لَمْ تَلْتَفِتُوا إِلَيْهِ، وَيُقَالُ إِذَا لَمْ يَقْضِ الرَّجُلُ حَاجَتَهُ: ظَهَرَتْ بِحَاجَتِي وَجَعَلْتَنِي ظَهْرًا، وَالظَّهْرِيُّ ههنا: أَنْ تَأْخُذَ مَعَكَ دَابَّةً أَوْ وِعَاءً تَسْتَظْهِرُ بِهِ. ﴿أَرَادُنَا جَرَمْتُ.﴾ ٢٧ هود: سُقَاطُنَا. ﴿إِجْرَامِي﴾ ٢٥ هود: هُوَ مَصْدَرٌ مِنْ أَجْرَمْتُ، وَبَعْضُهُمْ يَقُولُ: جَرَمْتُ. ﴿أَلْفَلَكُ﴾ ٢٧ هود: مُجْرَاهَا مَذْفَعُهَا وَهُوَ مَصْدَرٌ أَجْرَيْتُ، وَالْفَلَكُ: وَاحِدٌ وَهِيَ السَّفِينَةُ وَالسُّفُنُ. ﴿مُجْرَاهَا﴾ ١١ هود: مِنْ جَرَتْ وَأَرْسَيْتُ حَبَسْتُ وَيُقْرَأُ: (مَرَسَاهَا) مِنْ رَسَتْ هِيَ، وَهِيَ وَمُجْرِيهَا وَمُرْسِيهَا: مِنْ فَعَلَ بِهَا. الرَّاسِيَاتُ: ثَابِتَاتٌ.

٣ - باسیک: (وه) (ناردمان) بو (خه‌لکی) مه‌دیه‌ن شوعه‌یبی برایان

﴿وَإِلَىٰ مَدْيَنَ﴾: واته: بو‌خه‌لکی مه‌دیه‌ن، چونکه مه‌دیه‌ن شاریکه. به وینه‌ی: ﴿وَسَلِّ الْقَرْيَةَ﴾: واته: پرسیار له خه‌لکی شاره‌که بکه (وَاسْأَلِ الْعِيرَ) پرسیار له خه‌لکی کاروانه‌که بکه، واته: خه‌لکی شاره‌که و خه‌لکی کاروانه‌که. ﴿وَرَأَىٰ كُمْ ظَهْرًا﴾: ده‌لی: ناوریان نه‌دایه‌وه به‌لایدا وه نه‌گهر که‌سیک پی‌ویستی که‌سیک جی به‌جی نه‌کات ده‌وتریت (ظَهَرَتْ بِحَاجَتِي وَجَعَلْتَنِي ظَهْرًا)^(١). وشه‌ی (الظَّهْرِيُّ) ئالیره‌دا ئه‌ومیه ئازده‌لیک یان ده‌فریک له‌گه‌ل خوت ببه‌یت (له‌کاتیک پی‌ویست پی‌ی بوو) ده‌ری بخه‌ی وبه‌کاری

(١) واته: پشتت کرده کارمه‌ی من و گویت پی‌ی نهدا، وه منت خسته پشتی خوته و گرنگیت پی‌ی نهدام.

بَيِّنَتٌ^(١). ﴿أَرَأَيْتُمْ لَكَ﴾: سووک وریسواترینمان. ﴿إِجْرَای﴾^(٢) نهم وشه چاوگه له (أَجْرَمْتُ)^(٣) هوه وهرگیراوه، هه‌ندیکی تر ده‌لین له (جَرَمْتُ) هوه وهرگیراوه. ﴿الْفَلَکَ﴾: و (الْفَلَکَ) مانایان یه‌که واته: که‌شتیه‌ک، که‌شتیه‌کان^(٤) ﴿جُرَّاهَا﴾^(٥): رویشتی که‌شتیه‌که (مجري) چاوگه بۆ (أَجْرَيْتُ) (وَأَرْسَيْتُ) رامگرت، وستاندم، به (مَرَّسَاهَا)ش ده‌خوینریته‌وه واته: که‌شتیه‌که خوی رویشت به‌لام (مُجْرِيهَا) و (مَرَّسِيهَا) له‌وه‌وه هاتووه: که روشتن و وستانه‌که‌ی پی‌کراوه^(٦)، (الرَّاسِيَاتُ) (مه‌نجه‌لی) دامه‌زراو و چه‌سپاو.

٤ - **بَابُ قَوْلِهِ**: ﴿وَقَوْلُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾^(٨) هود
وَاحِدُ الْأَشْهَادِ: شَاهِدٌ، مِثْلُ: صَاحِبٍ وَأَصْحَابٍ.

٤- باسی نهم فه‌رمایشته‌ی خواسی گه‌وره: (وه شایه‌ته‌کان^(١))
ده‌لین: ئا ئه‌وانه ئه‌و که‌سانه‌ن (له دنیا‌دا) درو‌یان هه‌لبه‌ست به
ناوی په‌روه‌ردگار یانه‌وه، بیدار بن نه‌فرینی خوا بۆ سته‌مکارانه
تاکی (الْأَشْهَادِ) (شَاهِدٌ) له وه‌ک: (صَاحِبٍ) له‌گه‌ل (أَصْحَابٍ)^(٧).

٤٦٨٥ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ وَهَيْشَامٌ قَالَا: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ مُحْرِزٍ قَالَ: بَيْنَا ابْنُ عُمَرَ يَطُوفُ إِذْ عَرَضَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ - أَوْ

(١) به‌لام ئه‌و مانایه ناگونج (ظهربا) له ئایه‌ته هورنانه‌که‌دا پی‌ ماناکه‌یت بۆیه ئه‌و گێڕانه‌وه به‌ هیزه که (ظه‌ربا) ئا لێ‌رمه‌ی له‌ گه‌ل نییه، که گێڕانه‌وه‌ی ئه‌م‌ی زه‌ی بۆ سه‌حیحی بوخاری، ارشاد الساری، ٢٩٥/١٠.

(٢) تاوان و گونا‌هی خۆم.

(٣) (أَجْرَمْتُ) تاوانم کرد (جَرَمْتُ) تاوانم کرد.

(٤) (الْفَلَکَ)، که‌شتیه‌ک، (الْفَلَکَ) که‌شتیه‌کان.

(٥) واته، به‌که‌ر نا‌هه‌اره (مبنی للمجهول).

(٦) له‌ فره‌شته‌کان و پی‌غه‌مبه‌ران و باوه‌رداران.

(٧) (صاحب) تاکه‌و (أصحاب) کۆکه‌مه‌تی.

قَالَ يَا ابْنَ عُمَرَ - سَمِعْتَ النَّبِيَّ ﷺ فِي النَّجْوَى؟ فَقَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «يَذُنُّ الْمُؤْمِنُ مِنْ رَبِّهِ - وَقَالَ هِشَامٌ يَذْنُو الْمُؤْمِنُ - حَتَّى يَضَعَ عَلَيْهِ كَفَّهُ، فَيَقْرَأُ بِذُنُوبِهِ: تَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا؟ يَقُولُ: أَعْرِفُ، يَقُولُ: رَبِّ أَعْرِفُ - مَرَّتَيْنِ - فَيَقُولُ: سَرَّهَا فِي الدُّنْيَا وَأَغْفِرَهَا لَكَ الْيَوْمَ - ثُمَّ تُطَوَّى صَحِيفَةُ حَسَنَاتِهِ، وَأَمَّا الْآخَرُونَ أَوْ الْكُفَّارُ فَيُنَادَى عَلَى رُءُوسِ الْأَشْهَادِ: ﴿هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ﴾ ﴿١٨﴾ هُود: وَقَالَ شَيْبَانُ عَنْ قَتَادَةَ: حَدَّثَنَا صَفْوَانُ^(١).

٤٦٨٥ - صه‌فوانی کوردی موح‌ریز ده‌ئی: له‌کاتی‌کدا ئی‌بنو عومەر ﷺ ته‌وافی ده‌کرد (له‌ که‌عه‌دا)، له‌ پ‌ر کاب‌رایه‌ک هاته‌ به‌رده‌می و وتی: ئه‌ی ئه‌بو عه‌بدو‌ر‌ه‌حمان -یان وتی: ئه‌ی ئی‌بنو عومەر - دهر‌بار‌ه‌ی چه‌و س‌رت‌ه‌ چیت له‌ پی‌غه‌م‌به‌ر ﷺ بی‌ست‌و‌وه‌؟ (ئی‌بنو عومەر) ﷺ وتی: له‌ پی‌غه‌م‌به‌رم ﷺ بی‌ست ده‌یفه‌رم‌وو: ((باوم‌ردار له‌ په‌روم‌ردگاری نزیک ده‌ک‌ری‌ته‌وه -هیشام وتی باوم‌ردار نزیک ده‌بی‌ته‌وه -ه‌تا (خوا) دا‌ید‌م‌پ‌وش‌یت به‌ ره‌حمی خو‌ی، تا‌وا‌ی لی‌ده‌کات دان به‌ گونا‌هه‌کان‌یدا بن‌یت، (ده‌فه‌رم‌وو‌ی پی‌ی): ئه‌و گونا‌هه‌ د‌مزانی‌ت و بیرت دی‌ته‌وه‌؟ ده‌ئی: د‌مزانه‌م -دوو‌جار ده‌ئی: ئه‌ی په‌روم‌ردگارم د‌مزانه‌م، جاپه‌روم‌ردگار ده‌فه‌رم‌وئ: له‌د‌ون‌یا تا‌وانه‌کان‌تم بو‌ پ‌وش‌یت، ئه‌م‌ر‌وش له‌تا‌وانه‌کان‌ت خو‌ش ده‌بم، له‌ پاشان نامه‌ی چاکه‌کانی ده‌پی‌چ‌ری‌ته‌وه، به‌لام که‌سانی تر -یان کافر‌مکان - به‌دی‌ار چا‌وی هه‌موو خه‌لکه‌وه بانگ ده‌ک‌ری‌ن، (ئانه‌وانه‌ ئه‌و که‌سانه‌ن (له‌ د‌ون‌یا‌دا) به‌نا‌وی په‌روم‌ردگاریانه‌وه در‌ویان هه‌لبه‌ست).

- شه‌یبان ده‌ئی: له‌ فه‌تاده‌وه گ‌یرایه‌وه‌و وتی: صه‌فوان بو‌ی گ‌یراپ‌ینه‌وه (فه‌رم‌ووده‌که‌ی پی‌شوو ده‌گ‌یر‌یت‌ه‌وه).

۵ - بابُ قوله: ﴿وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلَمٌ شَدِيدٌ﴾ ﴿١٠٢﴾ هود

﴿الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ﴾ ﴿١٩﴾ هود: العَوْنُ الْمُعِينُ. رَفَذَتْهُ: أَعْنَتْهُ ﴿تَرَكَوْا﴾ ﴿١١٣﴾ هود: تَمِيلُوا
﴿فَلَوْلَا كَانَ﴾ ﴿١١٦﴾ هود: فَهَلَّا كَانَ ﴿أُتْرِفُوا﴾ ﴿١١٦﴾ هود: أَهْلِكُوا. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿
زَفِيرٌ وَشَهيقٌ﴾ ﴿١١٦﴾ هود: شَدِيدٌ وَصَوْتُ ضَعِيفٌ.

**۵- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (سزادانی
په‌روه‌ردگارت ئابه‌و شیوه‌یه، کاتی خه‌لکی شاره‌کان سزا
ده‌دات له کاتی‌کدا سته‌مکار بوون به‌راستی تو‌له
سه‌ندنی ئەو ئازارده‌رو به‌تینه)**

﴿الرِّفْدُ الْمَرْفُودُ﴾: به‌خشی‌ی بی به‌خسراو، (رَفَذَتْهُ) یارمه‌تیم دا. ﴿تَرَكَوْا﴾: پال
بدەن. ﴿فَلَوْلَا كَانَ﴾: دە‌ی باب‌بوایه. ﴿أُتْرِفُوا﴾: (خو‌ش رایان ب‌وارد بو‌یه) له‌ناو بران.
ئیب‌نو عه‌بباس ؓ ده‌لی. ﴿زَفِيرٌ وَشَهيقٌ﴾: (ده‌نگی‌کی) به‌هیزو ده‌نگی‌کی لا‌واز.

٤٦٨٦ - حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي
مُوسَى ؓ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ لَيُمْلِي لِلظَّالِمِ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَهُ لَمْ يُفْلِتْهُ». قَالَ ثُمَّ قَرَأَ ﴿
وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَىٰ وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ أَلَمٌ شَدِيدٌ﴾ ﴿١٠٢﴾ هود.

٤٦٨٦ - ئە‌بو بو‌رده ده‌گێ‌رێ‌ته‌وه له ئە‌بی مو‌وساوه ؓ ده‌لی: بێ‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ
فه‌رمو‌وی: ((به‌راستی خوا مو‌له‌تی سته‌مکار ده‌دات تا کاتی (سزای خوا) ده‌ی‌گێ‌ری
به‌هیچ جو‌ری رزگاری نابێ‌ت)), وتی: پاشان ئە‌م نایه‌ته‌ی خو‌ینده‌وه: (سزادانی

پهرومردگارت نا بهو شیومه، کاتی خه‌لکی شاره‌کان سزا دهدات له کاتی‌کدا
سته‌مکار بوون، به‌راستی تۆله سهندنی نهو نازاردمر و به‌تینه).

۶ - **باب قَوْلِهِ: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنْ أَلَيْلٍ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ**

ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذِّكْرِ ﴿٣٣﴾ هود:

﴿وَزُلْفًا﴾ هود: سَاعَاتٍ بَعْدَ سَاعَاتٍ، وَمِنْهُ سُمِّيَتْ الْمُرْدَلْفَةُ، الزُّلْفُ: مَنْزِلَةٌ بَعْدَ مَنْزِلَةٍ وَأَمَّا

﴿زُلْفَى﴾ ﴿٣٧﴾ سَبَأُ: فَمَصْدَرٌ مِنَ الْقُرْبَى، ازْدَلُّوا: اجْتَمَعُوا ﴿وَأَزَلْفًا﴾ ﴿٦٤﴾ الشعراء: جَمَعْنَا.

**۶- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (لەم سەرو
ئەوسەرى رۆژ و لە بە‌شێک لە شەودا نوێژ ئەنجام دە،
بێگومان (کەردەوه) چاکەکان (کەردەوه) خراپەکان لادەبەن
ئەوه پەندو ئامۆژگارى یە بۆ پەندوەرگەران)**

﴿وَزُلْفًا﴾: کات وسات له دواى کات وسات، موزده‌لیفه‌ش هەر له‌مه‌وه ناو‌نراوه

به‌موزده‌لیفه^(۱) (الزلف) واته: شوین له‌پاش شوین وسات له‌دواى سات، به‌لام ﴿زُلْفَى﴾:

چاوگه بۆ نزیکتر (ازْدَلُّوا) واته: کۆبوونه‌وه. ﴿وَأَزَلْفًا﴾: واته: کۆبووینه‌وه.

٤٦٨٧ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ - هُوَ ابْنُ زُرَيْجٍ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ التَّيْمِيُّ، عَنْ

أَبِي عُثْمَانَ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رضي الله عنه أَنَّ رَجُلًا أَصَابَ مِنْ امْرَأَةٍ قُبْلَةً، فَأَتَى رَسُولَ اللَّهِ

ﷺ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ فَأَنْزِلَتْ عَلَيْهِ ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنْ أَلَيْلٍ إِنَّ

(۱) چونکه خه‌لکی ده‌جیت بۆ موزده‌لیفه له‌کاتی شەودا یان له‌بەر نزیکیان له‌به‌که‌وه.

أَلْحَسَنَتِ يُذْهِبَنَّ أَلْسِنَاتٍ ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذِّكْرِ ﴿١١٤﴾ هود: قَالَ الرَّجُلُ أَلَيْ هَذِهِ؟ قَالَ: «لِمَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ أُمَّتِي»^(۱).

٤٦٨٧ ئیبنو مه‌سعوود ؑ ده‌گێڕێته‌وه که بیاوی ماچێکی ئافره‌تیکی کردبوو، ئه‌نجا هات بۆ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ؑ و نه‌و کاره‌ی بۆ باس کرد، ئه‌وسا ئه‌م نایه‌ته‌ی بۆ دابه‌زی‌نرا: (له‌م سه‌رو ئه‌وسه‌ری پۆژ و له‌به‌شێک له‌شه‌ودا نوێژ ئه‌نجام بده، بێگومان کرده‌وه چاکه‌کان کرده‌وه خراپه‌کان لادهمه‌ن ئه‌وه په‌ندو ئامۆژگاری یه‌ بۆ په‌ند وهر‌گران)، بیاوه‌که وتی: ئه‌مه هه‌ر بۆ منه؟ (پیغه‌مبه‌ر ؑ) هه‌رمووی (بۆهه‌ر که‌سیکه‌ کاری پێ بکات له‌ئومه‌تم).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٢ - سورة يوسف ؑ

وَقَالَ فَضَيْلٌ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ: (مُتَكًّا) الْأَتْرُجُ. قَالَ فَضَيْلٌ: الْأَتْرُجُ بِالْحَبَشِيَّةِ مُتَكًّا. وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ رَجُلٍ عَنْ مُجَاهِدٍ مُتَكًّا كُلُّ شَيْءٍ قُطِعَ بِالسَّكِينِ. وَقَالَ قَتَادَةُ ﴿لَذُو عَلِيمٍ﴾ ﴿٨﴾ يَوْسُفَ، عَامِلٌ مِمَّا عَلِمَ. وَقَالَ ابْنُ جُبَيْرٍ صَوَاعٌ مَكُوكُ الْفَارِسِيِّ الَّذِي يَلْتَقِي طَرَفَاهُ، كَأَنَّهُ تَشْرَبُ بِهِ الْأَعَاجِمُ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿تُعَذِّبُونَ﴾ ﴿٩﴾ يَوْسُفَ: تُجَهِّلُونِ. وَقَالَ غَيْرُهُ غِيَابَهُ كُلُّ شَيْءٍ غَيَّبَ عَنْكَ شَيْئًا فَهُوَ غِيَابَةٌ. وَالْجُبُّ الرِّكْبَةُ الَّتِي لَمْ تُطَوَّ. ﴿يُؤْمِنُ لَنَا﴾ ﴿١٠﴾ يَوْسُفَ: مُصَدِّقٍ. ﴿أَشَدُّهُ﴾ ﴿١١﴾ يَوْسُفَ: قَبْلَ أَنْ يَأْخُذَ فِي النُّفُصَانِ،

يُقَالُ بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغُوا أَشَدَّهُمْ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: وَاحِدُهَا شَدٌّ، وَالْمَتَّكَ مَا اتَّكَاتَ عَلَيْهِ لِسْرَابٍ أَوْ لِحَدِيثٍ أَوْ لَطَعَامٍ. وَأَبْطَلَ الَّذِي قَالَ الْأَنْزُجُ، وَلَيْسَ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ الْأَنْزُجُ، فَلَمَّا احْتَجَّ عَلَيْهِمْ بِأَنَّهُ الْمَتَّكَ مِنْ تَمَارِقَ قَرُّوا إِلَى شَرِّ مِنْهُ، فَقَالُوا إِنَّمَا هُوَ الْمَتَّكَ سَاكِنَةُ النَّاءِ، وَإِنَّمَا الْمَتَّكَ طَرَفُ الْبَطْرِ وَمِنْ ذَلِكَ قِيلَ لَهَا مَتَّكَاءُ وَابْنُ الْمَتَّكَاءِ، فَإِنْ كَانَ ثَمَّ أَنْزُجٌ فَإِنَّهُ بَعْدَ الْمَتَّكَ. ﴿شَغَفَهَا ٢٠﴾ يوسف: يُقَالُ إِلَى شِغَافِهَا وَهُوَ غِلَافُ قَلْبِهَا، وَأَمَّا شَعَفَهَا

فَمِنْ الْمَشْغُوفِ. ﴿أَصْب ٢٣﴾ يوسف: أَمِيلُ. ﴿أَضَعْتُ أَحْلِمَ ٢٤﴾ يوسف: مَا لَا

تَأْوِيلَ لَهُ، وَالضُّغْتُ مِلءُ الْبَيْدِ مِنْ حَشِيشٍ وَمَا أَشْبَهَهُ، وَمِنْهُ ﴿وَحَذَّ بِيَدِكَ ضِغْتًا ٢٥﴾

ص: لَا مِنْ قَوْلِهِ: ﴿أَضَعْتُ أَحْلِمَ ٢٤﴾ يوسف: وَاحِدُهَا ضِغْتُ ﴿وَنَمِيرُ ٢٦﴾

يوسف: مِنَ الْمِيرَةِ ﴿وَنَزَدَادُ كَيْلٍ بَعِيرُ ٢٧﴾ يوسف: مَا يَحْمِلُ بَعِيرٌ. ﴿ءَاوَىٰ إِلَيْهِ

٢٨﴾ يوسف: ضَمَّ إِلَيْهِ، السَّقَايَةُ: مَكِّيَالٌ. ﴿تَفَتُّوْا ٢٩﴾ يوسف: لَا تَزَالُ

﴿حَرَضًا ٣٥﴾ يوسف: مُحَرَضًا، يُذْيِبُكَ الْهَمُّ.

﴿فَتَحَسَّسُوا ٣٧﴾ يوسف: تَخَبَّرُوا ﴿مُرَجَلَةٌ ٣٨﴾ يوسف: قَلِيلَةٌ ﴿غَنَشِيَّةٌ مِّنْ عَذَابِ

اللَّهِ ١٠٧﴾ يوسف:

عَامَّةٌ مُّجَلَّلَةٌ.

به ناوی خواي به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۲ - (ته‌فسیری) سوره‌تی یوسف ﷻ

- فوزه‌یل گێڕاویه‌تی‌ه‌وه له‌حو‌صینه‌وه ئه‌ویش له‌ مو‌جاهیده‌وه ده‌لی: (مُتَّكَأً) نارنجه. فوزه‌یل ده‌لی: نارنج به‌ زمانی حه‌به‌شی پێی ده‌لین: (مُتَّكَأً). ئیبنو عویه‌ینه ده‌گێڕێته‌وه له‌ پیاوی‌که‌وه ئه‌ویش له‌ مو‌جاهیده‌وه ده‌لی: (مُتَّكَأً): هه‌ر میوه‌یه‌که به‌ چه‌قۆ له‌ت بکری‌ت. قه‌تاده ده‌لی: ﴿لَذُو عِلْرِ﴾: که‌سی‌ک کاربکات به‌وه‌ی زانایه‌ پێی. ئیبنو‌جوبه‌یر ده‌لی: (صَوَاعٌ) مه‌ک‌ک‌وه به‌فارسی هه‌ردوولای ده‌گاته‌وه به‌یه‌ک و فارسه‌کان ئاوی پێ ده‌خۆنه‌وه (به‌کوردی پێی ده‌وتریت: مه‌ن)^(۱). ئیبنو عه‌بباس ﷺ ده‌لی: ﴿تَفَنِّدُونَ﴾: به‌خه‌لقاو بێ عه‌قلم دانین.

جگه‌ له‌ ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: غَیَابَةً: هه‌ر شتێک شتێک له‌ تۆ به‌شاریته‌وه ئه‌وه غه‌یابه‌یه. (الْجُبُّ) بیرێکه به‌ به‌رد و شتی وا هه‌لنه‌به‌سه‌را‌بیت. ﴿يَمُؤْمِنُ لَنَا﴾: با‌وه‌ر‌کردن و متمانه (به‌ئیمه‌). ﴿أَشَدُّهُ﴾: پێش ئه‌وه‌ی ده‌ست به‌نا‌ته‌وا‌وی بکات ده‌وتری (بَلَّغَ أَشَدُّهُ)^(۲) (وَبَلَّغُوا أَشَدَّهُمْ)^(۳) وه هه‌ندیک له‌ زانایان ده‌لین: تا‌کی (أَشَدُّهُ) وشه‌ی (شَدُّ)ه^(۴)

وه (الْمُتَّكَأً): ئه‌و شته‌یه پالێ پێوه ده‌ده‌یت بۆ خوارده‌وه و خواردن و قسه‌کردن، وه ئه‌و قسه‌ی پو‌چه‌ل‌ کرده‌وه که‌ده‌لی: (الْمُتَّكَأً) به‌مانای (الْأُتْرُجُ)ه چونکه له‌ زمانی عه‌ره‌بی دا وشه‌ی (الْأُتْرُجُ) نییه، جا کاتی به‌لگه‌یان له‌سه‌ر هین‌رایه‌وه که (الْمُتَّكَأً) جو‌ری‌که له‌ پستی، رایان کرد بو‌شتی‌کی خراپ‌تر له‌وه‌ی

(۱) جامی‌ک بووه پادشا ئاوی پێ خواردۆته‌وه، دواتر کراوه به‌ پێوانه و خواردمه‌منی پێ پێوراوه. ارشاد الساری: ۳۰۱/۱۰۰.

(۲) به‌که‌مال گه‌شت یا به‌هیز و توانای خۆی گه‌شت.

(۳) به‌هیزو توانای خۆیان گه‌شتن، که‌واته بۆ تاک و کۆ هه‌مان وشه به‌کارده‌هێنری.

(۴) که‌واته (اشد) گۆیه (شد) تاکه‌که‌یمتی.

پیشوو وتیان: (الْمُتَّكُ) به ساکن کردنی تایه‌که‌یه، وه به‌راستی (الْمُتَّكُ) فه‌راخی قیتکه‌یه، له‌بهر ئه‌ومشه به‌ئافرمته و تراوه: (مَتَّكَاءُ وَإِنَّ الْمَتَّكَاءِ) خه‌ته‌نه نه‌کراو و کورپی ئافرمته‌ی خه‌ته‌نه نه‌کراو^(۱)، جا ئه‌گهر له‌وئ نارنج هه‌بیت ئه‌و پاش خواردن و پال‌دان‌ه‌وده‌یه.

﴿ شَغَفَهَا ﴾: ده‌وترئ (إِلَى شَغَافِهَا) که بریتیه له په‌رده‌ی دئی ئافرمته‌که، به‌لام (شَغَفَهَا)^(۲) ئه‌وه له (الْمَشْغُوفِ) ه‌وه وەرگیراوه (واته: له‌خۆشه‌ویستی ئه‌و ئافرمته بو یوسف دئی سووتاوه). ﴿ أَصْبُ ﴾: بۆلای ده‌چم، دلم بۆ لای ده‌روات. ﴿ أَضْغَتْ أَحْلَمَ ﴾: ئه‌و خه‌و بینینه‌ی خه‌و په‌رژینی نییه و ناکرئ. (الضُّغْتُ) چه‌پکی له‌گژوگیاو شتی له‌و جوړه، هه‌ر له‌م مانایه ئه‌مه‌ی له‌م نایه‌ته‌دا هاتوو. ﴿ وَخَذَ بِدِكَ ضَغْطًا ﴾: واته: چه‌پکی شوول به‌ ده‌سته‌وه بگره ئه‌م نایه‌ته له‌گه‌ل:

﴿ أَضْغَتْ أَحْلَمَ ﴾: مانا که‌یان جیا‌یه و یه‌ک نییه، که به‌مانای خه‌وی تیکه‌ل و پیکه‌له وشه‌ی (أَضْغَاتُ) کۆیه و تاکه‌که‌ی (ضَغْتُ) ه‌. ﴿ وَنَمِيرُ ﴾: له (الْمِيرَةِ) ه‌وه هاتوو واته: خۆراک. ﴿ وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ﴾: ئه‌و مهنده‌ی و شتریک هه‌لی بگریت. ﴿ ءَاوَيْتَ إِلَيْهِ ﴾: برديه لای خۆی. (السَّقَايَةُ): پیوانه‌که. ﴿ تَقْتَوُا ﴾: به‌رده‌وام، هه‌میشه. ﴿ حَرَضًا ﴾: تاخه‌فه‌ت خواردن ده‌تپو‌کی‌نییه‌وه^(۳). ﴿ فَتَحَسَّسُوا ﴾: برۆن هه‌وال بزانه‌ن. ﴿ مُرْجَحَلٍ ﴾: که‌م. ﴿ عَشِيَّةٌ مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ ﴾: سزایه‌کی گشتی داپۆشه‌ر.

(۱) واته: دایکی خه‌ته‌نه نه‌کراوه.

(۲) (شَغَفَهَا) له خۆیندنه‌وه‌یه‌کی سازدا هاتوو.

(۳) (حرَضًا) واته: نزیک بوونه‌وه له مهرگ، که‌سێک گه‌یشتۆته سه‌ره‌مه‌رگ و گیانه‌للا.

۱ - **بابُ قولِه:** ﴿وَمِنْهُمْ نِعْمَةٌ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلِ إِبْرَاهِيمَ

وَإِسْحَاقَ ۖ﴾ یوسف:

۴۶۸۸ - وَقَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ۖ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْكَرِيمُ بْنُ الْكَرِيمِ بْنِ الْكَرِيمِ يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ بْنِ إِسْحَاقَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ»^(۱).

**۱- باسی ئەم فەرما یشتە ی خوا ی گەورە: (وہ بہرہ ی
خۆی تہواو دہکات بوّت، وہ بو بنہ مالہ ی یعقوب
ہەرچۆن تہواوی کرد بو ہردوو باپیرەت لە پێشدا کہ
ئێبراہیم و ئیسحاقن)**

۴۶۸۸ - عبدوللای کوری عومەر ۖ لہ پیغہ مبه‌رہوہ ۖ دہگیر پیتہوہ کہ فەرموویہ تی:
((بہ پیزترین کہسی کوری بہ پیزترین کہسی کوری بہ پیزترین کہسی کوری بہ پیزترین
کہس یوسفی کوری یہ عقوبی کوری ئیسحاقی کوری ئیبراہیمہ ۖ)).

۲ - **بابُ قولِه:** ﴿لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّالِكِينَ ۖ﴾ یوسف:

۴۶۸۹ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ۖ قَالَ: سُمِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيُّ النَّاسِ أَكْرَمُ؟ قَالَ: «أَكْرَمُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاهُمْ». قَالُوا: لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: «فَأَكْرَمُ النَّاسِ يُوسُفُ نَبِيُّ اللَّهِ ابْنُ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ نَبِيِّ اللَّهِ ابْنِ خَلِيلِ اللَّهِ». قَالُوا لَيْسَ عَنْ هَذَا نَسْأَلُكَ. قَالَ: «فَعَنْ مَعَادِنِ الْعَرَبِ تَسْأَلُونِي؟». قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «فَخِيَارُكُمْ فِي الْجَاهِلِيَّةِ خِيَارُكُمْ فِي الْإِسْلَامِ إِذَا فَقَّهُوا». تَابَعَهُ أَبُو أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ^(۲).

(۱) پروانہ: ۲۳۸۲.

(۲) پروانہ: ۲۳۵۳.

۲- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (سویند به‌خوا له‌به‌سه‌رهاتی یوسف و براکانیدا پەند و ئامۆژگاری هه‌یه بۆ پرسیارکه‌ران)

٤٦٨٩- ئەبو هورەیره رضی اللہ عنہ دەڵێ: پرسیار له پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرا به‌رێزترین که‌س کێیه؟ فەرمووی: ((به‌رێزترینان لای خوا پارێزگارتینیانه)) وتیان: له‌و باره‌یه‌وه پرسیار لێ ناکه‌ین، فەرمووی: ((ده‌ی به‌رێزترین که‌س یوسفی پێغه‌مبه‌ری خواى کورپی پێغه‌مبه‌ری خواى کورپی پێغه‌مبه‌ری خواى کورپی خۆشه‌ویستی خوايه)) ^(١). وتیان: پرسیاى ئه‌وه‌شت لێ ناکه‌ین فەرمووی: ((که‌واته‌ دهرباره‌ی ئه‌سل و بنه‌چه‌ی عه‌ره‌ب پرسیارم لێ ده‌که‌ن؟ وتیان: به‌لێ، فەرمووی: ((چاکترینتان له‌ نه‌فامیدا چاکترینتانه له‌ ئیسلام دا نه‌گه‌ر شارمزا و تیگه‌یشتوو بن له‌ ئیسلام)).

ئەبو ئوسامه له‌عوبه‌یدوللاوه ئەم فەرمووده‌ی گیراوته‌وه و پالپشتی گیرانه‌وه‌که‌ی عه‌به‌ده‌ی کردووه.

۳ - بابُ قولِه: ﴿قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ﴾ یوسف

﴿سَوَّلَتْ﴾ (١٨) یوسف: زَيْنَتْ.

۳- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (وتی به‌لکو دڵ و ده‌روونی
خۆتان ئەم کاره (ناپه‌سه‌نده‌ی) بۆ ئاسان و جوان کردوون، (وتی: جا
ئارام ده‌گرم) به‌ ئارام گرتنیکی چاک و په‌سه‌ند)

﴿سَوَّلَتْ﴾: جوانی کردووه.

(١) مه‌به‌ست پێی ئیبراهیمه رضی اللہ عنہ.

٤٦٩٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ. قَالَ: وَحَدَّثَنَا الْحَجَّاجُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ النَّمِرِيُّ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ الْأَيْلِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدَ اللَّهِ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ قَالَ لَهَا أَهْلُ الْإِفْكِ مَا قَالُوا فَبَرَّأَهَا اللَّهُ، كُلُّ حَدَّثَنِي طَائِفَةٌ مِنَ الْحَدِيثِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنْ كُنْتُ بَرِيئَةً فَسَيِّئْتُكَ اللَّهُ، وَإِنْ كُنْتُ أَلَمْتُ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِي اللَّهَ وَتُوبِي إِلَيْهِ». قُلْتُ: إِنِّي وَاللَّهِ لَا أَجِدُ مَثَلًا إِلَّا أَبَا يُوسُفَ ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ (١٨) ﴿يُوسُفَ، وَأَنْزَلَ اللَّهُ

﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ﴾ (١١) ﴿النور. الْعَشْرَ الْآيَاتِ (١)﴾.

٤٦٩٠ - زوهری وتی^(٢): بیستم له هه‌ریه‌ك له: عورو‌دی كوری زوبه‌یر و سه‌عیدی كوری موسه‌یی‌ه‌ب عه‌لقه‌مه‌ی كوری وه‌ققاص و عوبه‌یدوللای كوری عه‌بدوللای دهر‌بار‌ه‌ی فه‌رمووده‌كه‌ی عانیشه‌ی ؑ خیزانی پی‌غه‌مبه‌ر ؑ كاتی خه‌لكه بوختان چیه‌كان نه‌و قسه نابه‌جیه‌یان پی وتبوو كه‌وتبوویان، نه‌نجا خوا پاکی‌تی نه‌و (عانیشه‌ی) دهر‌خست، هه‌ر یه‌ك له‌و كه‌سانه به‌شیک له فه‌رمووده‌كه‌یان بو‌گیرامه‌وه، پی‌غه‌مبه‌ر ؑ فه‌رمووی: ((نه‌گه‌ر تو (عانیشه) بی تاوان بیت نه‌وه بی‌گومان خوا بی تاوانیت روون ده‌کاته‌وه، خو نه‌گه‌ر تاوانیک‌یش‌ت کردوو (٣) نه‌وه داوای لی‌خوش بوون له خوا بکه و به‌شیمان به‌ره‌وه))، وتم: وه‌للاهی من نموونه‌یه‌کم ده‌ست ناکه‌وئ (له‌وه‌ی من و ئیوه به‌چیت)، جگه له باوکی یوسف ؑ (که خودا دمه‌رموئ)، (جا نارام ده‌گرم به نارام گر‌تنیکی چاک و په‌سه‌ند، خواش یارمه‌تی دهرمه له‌سه‌ر نه‌وه‌ی ئیوه باسی

(١) ب‌روانه: 2593.

(٢) نهم فه‌رمووده‌یه به دوو ینگه و سه‌ند گیر‌دراومه‌وه هه‌ردوو ینگا‌که ده‌چینه‌وه سه‌ر نیبن و شیهابی زوهری.

(٣) که په‌که‌م جاره بی‌کمت و عاده‌نت پیوه نه‌گر‌توو.

دەكەن) خواش ئەم ئايەتەي دابەزاند، (بېگومان كەسانى كە ئەو بوھتانەيان)
 بۇ عائىشەي خىزانى پېغەمبەر ﷺ ھەلبەست كۆمەلېك بوون) تاكۆتايى دە
 ئايەتەكە.

٤٦٩١ - حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مَسْرُوقُ بْنُ الْأَجْدَعِ قَالَ حَدَّثَنِي أُمُّ رُومَانَ -وَهِيَ أُمُّ عَائِشَةَ - قَالَتْ بَيْنَا أَنَا وَعَائِشَةُ أَخَذْتُمَا الْحُمَى، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَعَلَّ فِي حَدِيثٍ تُحَدَّثُ». قَالَتْ: نَعَمْ وَقَعَدْتُ عَائِشَةَ قَالَتْ مَثَلِي وَمَثَلُكُمْ كَيْعْقُوبَ وَبَيْنِيهِ ﴿ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبِرُوا جَمِيعًا وَاللَّهُ

٤٦٩١ - مەسروقى كۆپى ئەجدەدە وتى: ئومۇ رۇمان - كە دايقى عائىشە -
 بۆى گىرامەو و وتى: لەكاتىكدا من وعائىشە بېكەو بووین تاى لىهات،
 بېغەمبەرىش ﷺ فەرمووى: ((لەوانەيە بەھۆى ئەو قسە و قسەلۇكەو بېت
 باس دەكرى؟)) (ئومۇ رۇمان) وتى: بەللى عائىشە دانىشت وتى نموونەى من
 و ئىو وەك يەعقوب و كۆرەكانى وايە (فەرمووى بەلكو دل و دەروونتان ئەم
 كارە (ناپەسەندە)ى بۆ ئاسان و جوان كىروون، (وتى: جا ئارام دەگرم) بە
 ئارام گىرتىكى چاك و پەسەند، خواش يارمەتى دەرمە لەسەر ئەودى ئىو
 باسى دەكەن).

٤ - بَابُ قَوْلِهِ: ﴿وَرَزَوْنَاهُ الْآتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ. وَعَلَّمْتَ الْأَنْبِيَاءَ هِيَ﴾ ﴿٢٣﴾ ﴿يُوسُفَ

وَقَالَ عِكرْمَةُ: ﴿هَيْتَ لَكَ﴾ يوسف: بِالْحَوْرَانِيَّةِ هَلُمَّ. وَقَالَ ابن جُنَيْدٍ: تَعَالَى.

٤- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئەو
 ئا‌فره‌ته‌ی یوسف ﷺ له‌ م‌الیدا بوو ده‌ست تێکه‌لا‌وی له‌
 یوسف ویست و هه‌موو ده‌رگا‌کانی داخست و تی وهره
 پێشه‌وه به‌ په‌له‌ بو‌ ئەوه‌ی بو‌ت ئاماده‌یه‌)

- عیكریمه ده‌لی: ﴿ هَيْتَ لَكَ ﴾ به‌زمانی چه‌ورانی: وهره پێشه‌وه، ئاده‌ی
 وهره. ئیبنو جوبه‌یر ده‌لی: واته وهره.

٤٦٩٢ - حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ عَمْرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي
 وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: ﴿ هَيْتَ لَكَ ﴾ (١٣) يَوْسُفَ: قَالَ وَإِنَّمَا نَقَرُوهَا كَمَا
 عَلَّمَنَاهَا ﴿ مَثْوَاهُ ﴾ (١١) يَوْسُفَ: مَقَامُهُ ﴿ وَالْفَيَا ﴾ (١٥) يَوْسُفَ: وَجَدَا ﴿ أَلْفَوْا أَبَاءَهُمْ ﴾ (١٦)
 ﴿ الصَّافَاتِ: ﴿ أَلْفَيْنَا ﴾ (١٧) الْبَقَرَةِ: وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ ﴿ عَجِبْتُ وَتَسَخَّرُونَ ﴾ (١٢) الصَّافَاتِ:
 ٤٦٩٢ - ئەبو وائیل ده‌لی: عه‌بدو‌ل‌لای کوری مه‌سعوود ﷺ ده‌لی: ﴿ هَيْتَ لَكَ ﴾:
 وتی بێگومان به‌و شیوه ده‌یخوێنینه‌وه که فێرکراوین. ﴿ مَثْوَاهُ ﴾: جێگا‌و شوێنی
 مانه‌وه‌ی. ﴿ وَالْفَيَا ﴾: هه‌ردووکیان توشی بوون، پێی گه‌یشتن. ﴿ أَلْفَوْا أَبَاءَهُمْ ﴾:
 (١) ﴿ أَلْفَيْنَا ﴾: (٢) وه ئیبنو مه‌سعوود ﷺ ئەم ئایه‌ته‌ی به‌م شیوه خوێندو‌مه‌وه:
 ﴿ بَلْ عَجِبْتَ (٣) وَتَسَخَّرُونَ ﴾

(١) واته، به‌ باو باهرانی خوێان گه‌یشتون و بێنیویانن.

(٢) دیو‌ومانه، زانی‌ومانه، پێی گه‌یشتو‌وین.

(٣) جه‌ما‌ومری قورنان خوێنان به‌م شیوه خوێندو‌یانته‌وه (عَجِبْتُ) کسان‌ی و خه‌له‌ف به‌ (عَجِبْتُ) خوێندو‌یانته‌وه. ب‌روانه ،

إرشاد الساری، ٣١١/١٠.

٤٦٩٣ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قُرِئَ لَهَا أَنْبُطُوا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ بِالْإِسْلَامِ قَالَ: «اللَّهُمَّ اكْفِنِيهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبَعِ يُوسُفَ» فَأَصَابَتْهُمْ سَنَةٌ حَصَّتْ كُلُّ شَيْءٍ حَتَّى أَكَلُوا الْعِظَامَ حَتَّى جَعَلَ الرَّجُلُ يَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ فَيَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا مِثْلَ الدُّخَانِ، قَالَ اللَّهُ: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ﴾ ﴿١٠﴾ الدُّخَانُ: قَالَ اللَّهُ ﴿إِنَّا كَاشِفُوكَ الْعَذَابَ قَلِيلًا إِنَّكَ عَائِدُونَ﴾ ﴿١٥﴾ الدُّخَانُ أَفَيْكُشَفَ عَنْهُمْ الْعَذَابَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ وَقَدْ مَضَى الدُّخَانُ وَمَضَتْ الْبَطْشَةُ^(١).

٤٦٩٣ - عه‌بدوللا ﷺ ده‌گه‌په‌ته‌وه: کاتی که قوره‌دیشیه‌کان دواکه‌وتن له (شوین که‌وتنی) پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ به‌مسولمان بوونیان پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ (دوعای لی‌کردوون و) فه‌رمووی: ((خودایه‌ بژیویان نه‌هیلێ وحه‌وت سالی قات وقری‌بیان له‌سه‌ر دابنێ وه‌ک حه‌وت ساله‌که‌ی سه‌رده‌می یوسف ﷺ)), جا قات وقری‌یه‌کیان تووش بوو هه‌موو شتیکی له‌ناوبرد (هیجیان نه‌ما) هه‌تا ئی‌سقانیان ده‌خوارد، هه‌تا که‌سی وایان هه‌بوو سه‌یری ئاسمانی ده‌کرد وای ده‌زانی له‌ نیوان ئه‌و ئاسماندا دوکه‌ل هه‌یه، خوا فه‌رمووی: (جا چاو‌م‌پروان به‌ رۆژی ئاسمان دوکه‌لێکی ئاشکرای لی‌ په‌یدا ده‌بی)، خوا ده‌فه‌رمووی: (ئیمه‌ بۆ ماومیه‌کی که‌م ئه‌م به‌لایه‌یان له‌سه‌ر لادمه‌بین، بی‌گومان ئیوه‌ ده‌گه‌رینه‌وه‌ (بۆ بی‌ باوم‌پری)) ده‌ی ئایا له‌ رۆژی دوا‌ییدا به‌لاو سزاکه‌یان له‌سه‌ر لادمه‌برد‌ریت؟ بی‌گومان دوکه‌له‌که‌ تی‌په‌ری تو‌له‌ (گه‌وره‌) که‌ش تی‌په‌ری و به‌دوویدا.

٥ - بابُ قولِهِ: ﴿فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ أَرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَأْسُ اللَّيْسَةِ أَلَمْ أَنْتَ
قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ
حَشَشَ لِّلَّهِ ﴿٥١﴾﴾ يوسف.

﴿حَشَشَ ٥١﴾ يوسف و ﴿حَاشَى ٥٠﴾ يوسف: تَنْزِيَهُ وَاسْتِثْنَاءٌ ﴿حَصَصَ ٥١﴾ يوسف: وَضَح.

٥- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (جا کاتى نێردراوه‌که
(ی پادشا) هاته لای (یوسف) وتى: بگه‌ریوه بو لای گه‌وره‌که‌ت
(پادشاکه‌ت) ئەوسا پرسى لى بکه هۆى چى بوو که ئەو
ژنانه ده‌ستى خۆيانیان برى، بىگومان په‌روه‌ردگارم به‌ پیلانى
ئەو ژنانه ئاگادارو زانیه (پاشا) وتى: (به‌ژنه‌کان) مه‌به‌ستان چى
بوو کاتى ويستان يوسف بـخه‌له‌تین و کارى خراپى پى
بکه‌ن، (ژنه‌کان) وتیان: پاکو بىگه‌ردى بو‌ خوا)

﴿حَشَشَ﴾ و ﴿حَاشَى ٥٠﴾: پاک و بىگه‌ردى و به‌دوورگرتنه و هه‌لاواردنه
(له‌خراپه‌). ﴿حَصَصَ﴾: روون بوویه‌وه، ئاشکرا بوو.

٤٦٩٤ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ تَلَيْدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ، عَنْ بَكْرِ بْنِ مُضَرَ، عَنْ
عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَأَبِي
سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَرْحَمُ اللَّهُ لَوْطًا، لَقَدْ
كَانَ يَأْوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ، وَلَوْ لَبِثْتُ فِي السَّجْنِ مَا لَبِثَ يُوسُفُ لِأَجَبْتُ الدَّاعِيَ، وَنَحْنُ
أَحَقُّ مِنْ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لَهُ: ﴿أَوَلَمْ تَأْمُرْ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنْ لِيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾﴾ البقرة^(١).

٤٦٩٤ - ئه‌بو هورمیره رض ده‌لی: پیغه‌مبهری خوا ﷺ فهرمووی: ((رحمه‌تی خوا له لووت بیت، سویند به‌خوا به‌راستی نه‌و (له‌ته‌نگانه‌دا) په‌نای برد بو‌په‌ناگایه‌کی به‌هیز (که‌ خوایه)، و ده‌ نه‌گهر نه‌و ماوه‌ دریزه‌ی یوسف له‌زینداندا مایه‌وه‌ من بمابایه‌مه‌وه‌ ده‌رۆیستم به‌ده‌م بانگه‌رمکه‌وه‌، و ده‌ ئیمه‌ له‌ پیشتین له‌ ئیبراهیم (به‌دلتیا‌کردنه‌وه‌ له‌ زیندوو بوونه‌وه‌) کاتی فهرمووی: (ئه‌ی به‌روم‌ردگارم نیشانم بده‌ چۆن مردوو زیندوو ده‌که‌یته‌وه‌؟ خواش پئی فهرموو: (ئایا بروات پئی نه‌هیناوه‌؟ فهرمووی: به‌لی بروام پئی یه‌تی به‌لام (ئه‌مه‌وی بیبینم) بو‌ نه‌وه‌ی دلتیابم).

٦ - باب قوله تعالى: ﴿حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ ۖ﴾ يوسف

٤٦٩٥ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ رض، قَالَتْ لَهُ وَهُوَ يَسْأَلُهَا عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ ۖ﴾ يوسف. قَالَ: قُلْتُ: أَكْذِبُوا أَمْ كُذِّبُوا؟ قَالَتْ عَائِشَةُ: كُذِّبُوا. قُلْتُ: فَقَدْ اسْتَيْقَنُوا أَنَّ قَوْمَهُمْ كَذَّبُوهُمْ فَمَا هُوَ بِالظَّنِّ قَالَتْ: أَجَلَ لَعَمْرِي لَقَدْ اسْتَيْقَنُوا بِذَلِكَ. فَقُلْتُ لَهَا: وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا قَالَتْ: مَعَاذَ اللَّهِ لَمْ تَكُنِ الرُّسُلُ تَظُنُّ ذَلِكَ بِرَبِّهَا. قُلْتُ: فَمَا هَذِهِ الْآيَةُ؟ قَالَتْ: هُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ الَّذِينَ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَصَدَّقُوهُمْ، فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْبَلَاءُ، وَاسْتَأْخَرَ عَنْهُمْ النَّصْرُ حَتَّى اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ مِمَّنْ كَذَّبَهُمْ مِنْ قَوْمِهِمْ وَظَنَّتِ الرُّسُلُ أَنَّ أَتْبَاعَهُمْ قَدْ كَذَّبُوهُمْ جَاءَهُمْ نَصْرُ اللَّهِ عِنْدَ ذَلِكَ^(١).

٦- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى بهرز و بلند: (ههتا کاتى پيغه مبهران نا ئوميد بوون (له سهركهوتن))

٤٦٩٥ - ئيبنو شهاب دهلى: عوروهى كورپى زوبه ير گيراپه وه له عائيشه وه ﷺ به عوروهى وت: له كاتى كدا پرسيارى له عائيشه ﷺ ده كرد دهر بارهى ئەم فەرمايشتهى خواى بهرز و بلند: (ههتا كاتى پيغه مبهران نا ئوميد بوون (له سهركهوتن))، عوروه دهلى: وتم: ئايا به (كذبوا) ده خوینريته وه يان به (كذبوا)^(١)؟ عائيشه وتى: به (كذبوا) ده خوینريته وه (وانيه كه تو گومان ت بوى چوه)، منيش وتم: سویند به خوا پيغه مبهران د ئيا بوون كه گه له كه يان باومرپان پى نه كردوون، كه واته نه وه گومان نه بوو، (عائيشه) وتى: بهلى سویند به خوا به ئيا ييه وه (پيغه مبهران له وه د ئيا بوون منيش پيم وت: (پيغه مبهران) گومانيان وا بردبى (به ئينى پيان دراوه) له گه ئياندا به جى نه هينراوه؟ (عائيشه) وتى: پهنا به خوا هه رگيز پيغه مبهران ﷺ نهو جوړه گومانه به بهر و مردگاريان نابهن، وتم: دهى كه واته مه بهست له م نايه ته چيه؟ (عائيشه) وتى: نهوانه شوینكه وتوانى پيغه مبهران نهو كه سانهن كه باومرپان به بهر و مردگاريان هيناوه پيغه مبهريان به راست زانيوه، به لام به لا و تاهيكر د نه و ميان دريژهى كيشاوه و سهركهوتنيان داو كه وتوووه، ههتا پيغه مبهرانيان بى هيو بوون لهو كه سانهى كه باومرپان پى نه هيناون له گه له كه يان. وه پيغه مبهره كانيان گومانيان برد كه شوین كه وتوانيان باومرپان پيان نيه، ئا لهو كاته دا سهركهوتنى خويان بو هاتوووه (و سهركهوتوون).

(١) ئەم وشه له نايه ته كه دا هاتوووه به كام جوړه مان ده خوینريته وه (و ظنوا انهم قد كذبوا).

٤٦٩٦ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ فَقُلْتُ لَعَلَّهَا ﴿﴾

كُذِّبُوا ﴿١١٠﴾ ﴿﴾ يوسف: مُحَقَّقَةٌ. قَالَتْ: مَعَادَ اللَّهِ ^(١).

٤٦٩٦ زوهری ده‌لی: عوروه بوی گپ‌رامه‌وه ده‌لی: وتم (به عانیشه) له‌وانه‌یه:
(کُذِّبُوا) بی‌ت، وتی: په‌نا ده‌گرم به خوا ئیتر فه‌رمووده‌که‌ی وه‌کو فه‌رمووده‌که‌ی
پیشوو هینا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٣ - سورة الرعد

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿﴾ كَبَسِطَ كَفَّتِهِ ﴿١١﴾ الرعد: مَثَلُ الْمُشْرِكِ الَّذِي عَبْدَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا غَيْرَهُ
كَمَثَلِ الْعَطْشَانِ الَّذِي يَنْظُرُ إِلَى حَيَالِهِ فِي الْمَاءِ مِنْ بَعِيدٍ، وَهُوَ يُرِيدُ أَنْ يَتَنَاوَلَهُ وَلَا يَقْدِرُ.
وَقَالَ غَيْرُهُ:

﴿﴾ وَسَخَّرَ ﴿٢﴾ الرعد: دَلَّلَ. ﴿﴾ مُتَجَوِّزَتْ ﴿٤﴾ الرعد: مُتَدَانِيَاتٌ. ﴿﴾ الْمُنْتَلَتْ ﴿٦﴾
الرعد: وَاحِدُهَا مَثَلَةٌ وَهِيَ الْأَشْبَاهُ وَالْأَمْثَالُ، وَقَالَ: ﴿﴾ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الذِّبِّ خَلَوْا ﴿١٠٢﴾
يونس: ﴿﴾ بِمِقْدَارِ ﴿٨﴾ الرعد: يَقْدَرِ ﴿﴾ مُعَقَّبَتْ ﴿١١﴾ الرعد: مَلَائِكَةُ حَفَظَةَ تُعَقِّبُ
الْأُولَى مِنْهَا الْأُخْرَى، وَمِنْهُ قِيلَ الْعَقِيبُ. يُقَالُ عَقَّبْتُ فِي إِثْرِهِ، ﴿﴾ الْمِحَالُ ﴿١٣﴾ الرعد:
الْعُقُوبَةُ. ﴿﴾ كَبَسِطَ كَفَّتِهِ إِلَى أَلْمَاءِ ﴿١٤﴾ الرعد: لِيَقْبِضَ عَلَى الْمَاءِ. ﴿﴾ رَابِعًا ﴿١٧﴾ الرعد:
مِنْ رَبِّا يَزْبُو. ﴿﴾ أَوْ مَتَّعَ زَبَدٌ ﴿١٧﴾ الرعد: الْمَتَاعُ مَا مَتَّعَتْ بِهِ. ﴿﴾ جُفَاءً ﴿١٧﴾ الرعد:

أَجْفَاتِ الْقِدْرُ إِذَا غَلَّتْ فَعَلَاهَا الرِّبْدُ، ثُمَّ تَسْكُنُ فَيَذْهَبُ الرِّبْدُ بِلَا مَنَفَعَةٍ، فَكَذَلِكَ يُمِيزُ الْحَقُّ مِنَ الْبَاطِلِ. ﴿الْهَادُ ١٨﴾ الرعد: الْفِرَاشُ. ﴿وَيَذْرُؤُنَّ ٢٢﴾ الرعد: يَدْفَعُونَ دَرَأَتُهُ دَفَعْتُهُ. ﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ٢٤﴾ الرعد: أَي يَقُولُونَ سَلَامًا عَلَيْكُمْ. ﴿وَالِيهِ مَتَابِ ٣٠﴾ الرعد: تَوَبَّيْتُ. ﴿أَفَلَمْ يَأْتِسَ ٣١﴾ الرعد: لَمْ يَتَبَيَّنْ. ﴿قَارِعَةُ ٣٦﴾ الرعد: ذَاهِيَةٌ. ﴿فَأَمَلَيْتُ ٣٢﴾ الرعد: أَطْلُتُ مِنَ الْمَلِيٍّ وَالْمَلَاوَةُ وَمِنْهُ ﴿مَلِيًّا ٤٦﴾ مريم: وَيَقَالُ لِلْوَاسِعِ الطَّوِيلِ مِنَ الْأَرْضِ مَلَى مِنَ الْأَرْضِ. ﴿أَشَقَى ٣٦﴾ الرعد: أَشَدُّ مِنَ الْمَشَقَّةِ ﴿مُعَقَّبَ ١١﴾ الرعد: مُغَيَّرٌ وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿مُتَجَوِّرَتْ ٤﴾ الرعد: طَيَّبَهَا، وَخَبِثُهَا السَّبَاحُ، ﴿صَنَوَانٌ ٤﴾ الرعد: النَّخْلَتَانِ أَوْ أَكْثَرُ فِي أَصْلٍ وَاحِدٍ ﴿وَعِزُّ صَنَوَانٍ ٤﴾ الرعد: وَحَدَّهَا ﴿بِمَاءٍ وَاحِدٍ ٤﴾ الرعد: كَصَالِحِ بَنِي آدَمَ وَخَبِثَتُهُمْ أَبُوهُمْ وَاحِدٌ، ﴿السَّحَابُ أُلْقِيَ ١٢﴾ الرعد: الَّذِي فِيهِ الْمَاءُ ﴿كَبَسِطَ كَثِيرَهُ ١٤﴾ الرعد: يَدْعُو الْمَاءَ بِلِسَانِهِ وَيُسَيِّرُ إِلَيْهِ فَلَا يَأْتِيهِ أَبَدًا، سَأَلَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا: مَلَأْ بَطْنِي وَادِي، ﴿زَبَدًا رَابِيًا ١٧﴾ الرعد: زَبَدُ السَّيْلِ حَبَّتُ الْحَدِيدِ وَالْحَلِيَّةِ.

به ناوی خواهی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

١٣ - (تهفسیری) سوره‌تی رعد

ئیبینو عه‌بباس ﷺ ده‌لێ ﴿كَبَسِطَ كَثِيرَهُ﴾: نموونه‌ی ئهو هاوبه‌ش دانه‌رمیه له‌گه‌ڵ خودا په‌رسته‌راویکی تری په‌رسته‌وو، وه نموونه‌که‌ی وه‌ک که‌سیکی زو‌ر

تینوو وایه سهیری وینهی خوئی دهکات له ناوهکه‌دا ^(١) له دوره‌وه، دهیه‌وئی به‌دهسته‌کانی ناوهکه بښی بۆ ده‌می به‌لام ناتوانی.

-جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: ﴿وَسَحَّرَ﴾: رای هی‌نا، گه‌ردن که‌چی کرد. ﴿مُتَجَوِّزَاتٌ﴾: له پال په‌کتیدان نزیک له په‌کتیه‌وه. ﴿الْمُثَلَّثُ﴾: کۆیه تاکه‌که‌ی: (مَثَلَّةٌ) نه‌و شتانه‌ی هاوشیوه‌ی په‌کتی و له په‌کتی ده‌چن وه ده‌لی: (بی‌جگه له هاوشیوه‌ی رۆژگارانی نه‌و که‌سانه‌ی له پېشیا‌نه‌وه رابوردن). ﴿بِمَقْدَارٍ﴾: به نه‌ندازه. ﴿مُعَبَّتٌ﴾: فریشته جاودیره‌گان که په‌که‌میان به دوا‌ی نه‌وه‌ی که‌یاندا دیت هر له‌مه‌وه هاتوو، که وتراوه (العقیب) به‌وه‌ی له دوا شتی‌که‌وه دیت ده‌وتریت: من به‌شوینیدا هاتم (یان من شوینی که‌وتم). ﴿الِحَالُ﴾: سزا. ﴿كَبَسَطَ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاءِ﴾: تا ناوه‌که بگری به‌دهستی. ﴿رَابِئًا﴾: جاوگه له (ربا یربو) ده‌وه هاتوو به‌مانای به‌رزبووه و سه‌رکه‌وتوو. ﴿أَوْ مَتَّعَ زَبَدٌ﴾: وشه‌ی (متاع): نه‌وه‌ی سوودی لی ده‌بینی و ده‌بیته هو‌ی زیان وژیوار. ﴿جُفَاءً﴾: ده‌وتریت: (أَجْفَاتِ الْقَدْرُ) کاتی قابله‌مه‌که یا مه‌نجه‌نه‌که کولا که فه‌که‌ی سه‌رکه‌وت پاشان نیشته‌وه، نه‌نجا که‌فه‌که نامینی و هیچ سودیکی نابی، هر به‌وشیوه هه‌ق له ناهه‌ق جیا ده‌کریته‌وه ﴿إِلْهَادٌ﴾: نوین و پی‌خه‌ف ^(٢). ﴿وَبَدْرُوتٌ﴾: الرعد: لایده‌به‌ن وده‌یسرنه‌وه. (دَرَأَتْهُ) پالم پیوه نا، لام برد. ﴿سَلَّمَ عَلَيْكُمْ﴾: واته: ده‌لین ﴿سَلَّمَ عَلَيْكُمْ﴾: ﴿وَالَيْهِ مَابٍ﴾: ته‌وبه‌کردنی من وگه‌رانه‌وه‌م هر بۆ لای خوایه. ﴿أَفَلَمْ يَأْتِسْ﴾: ده‌ی نایا روون نه‌بووته‌وه. ﴿قَارِعَةٌ﴾: به‌لایه‌کی سه‌خت. ﴿فَأَمَلَيْتُ﴾:

(١) واته: وه‌ک که‌سێک وایه وینه‌ی خو‌ی له‌ناو ناوی‌کدا ببینی‌ت بیه‌وئ به‌ ده‌ست در‌ئ‌زکردنی بۆ ناوه‌که ناوه‌که بگاته ده‌می

بی‌خواته‌وه، به‌لام ناوه‌که نایمت چونکه ناوه‌که هه‌ست به تینویمتی وده‌ست در‌ئ‌زکردنی نه‌و ناکات.

(٢) به‌لام له نایمه‌که‌دا مهبست پیی شوینی نه‌وانه‌به شوین پی‌غه‌مه‌بران نه‌که‌وتوون له دۆز‌خدا بۆ گالته پیکردنیه‌نه.

مۆلته‌م داوه له (المَلِيّ و المَلَاوَة) مومیه وه ﴿مَلِيًّا﴾: ش ههر لهو پيشه‌ومیه، زه‌وی فراوانی دريژ پيی ده‌وتریت: (مَلِيٍّ مِنَ الْأَرْضِ). ﴿أَشَقُّ﴾: سه‌ختر له سه‌ختی و ناره‌حه‌تیه‌وه، له (المَشَقَّة) وه‌گیراوه. ﴿مُعَقَّبٌ﴾: گۆرمه‌ر^(١).

مو‌جاهید ده‌لی: ﴿مُتَجَوِّزٌ﴾: (پارچه زه‌وی له پال یه‌کتری دا) پاك و چاکه‌که‌ی و خراب و پيسه‌که‌ی زه‌وی لماوی (که هیج سه‌وز ناکات له‌به‌ر سوپری). ﴿صِنَوَانٌ﴾: دوو دارخورما یان زیاتر که له بنه‌وه يه‌ک بن. ﴿وَعِثْرٌ صِنَوَانٍ﴾: دارخورمایه‌کی ته‌نها^(٢). ﴿بِمَاءٍ وَحِدٍ﴾: وه‌ک چاک و خرابی بنیاده‌مه‌کان باوکی هه‌موویان یه‌که (دره‌خته‌کانیش هه‌موویان له يه‌ک ناو ناو ده‌خۆنه‌وه). ﴿السَّحَابُ الْأَثْقَالُ﴾: (هه‌وری قورس) که ناوی بارانی تیا‌یه. ﴿كَبِشَطٍ كَفْتِهِ﴾: به‌زمانی ناومه‌که بانگ ده‌کات، به‌ده‌ستیش نامازه‌ی بۆ ده‌کات، به‌لام هه‌رگیز (ناومه‌که) نایه‌ت بۆلای نه‌و که‌سه. (سَالَتْ أَوْدِيَّتُهُ بِقَدَرِهَا) ههر شیو و دۆلێک به‌ قولا‌یی نه‌و نه‌ندازه‌ی خوی پر ده‌کات له ناو. ﴿زَبَدًا رَابِيًا﴾: واته: که‌فی لافاو، ژه‌نگ و خله‌تی ناسن و خشل.

١ - بَابُ قَوْلِهِ: ﴿اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيصُ الْأَرْحَامُ﴾ ٨ ﴿الرعد

﴿وَعِصَىٰ ١١﴾ هود:

٤٦٩٧ - حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مَعْنُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ:

(١) (لا معقب لحكمه) کەس ناتوانی فەرمانی خوا بگۆڕێ یان پێی بگێڕێ.

(٢) لاسەر و بنه‌وه يه‌ک دار خورما بیت.

لَا يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا يَعْلَمُ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا يَعْلَمُ مَتَى يَأْتِي الْمَطَرُ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا تَذَرِي نَفْسٌ بَأْيَ أَرْضٍ مَوْتُ، وَلَا يَعْلَمُ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا اللَّهُ»^(١).

١ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (خوا ده‌زانی
هه‌موو مێینه‌یه‌ک (له‌ منداڵدانیدا) چ‌ی هه‌ل‌گرتوو‌ه (کور‌یان
ک‌چ‌)، هه‌روه‌ها ده‌زانی منداڵدانه‌کان چ‌ی ل‌ت که‌م ده‌بێته‌وه)
﴿وَعِضْ﴾: که‌م کرایه‌وه.

٤٦٩٧ - عیبنو عومەر ﴿﴾ ده‌گێڕێته‌وه که‌ ب‌ی‌غه‌مبه‌ری خوا ﴿﴾ فەرموویه‌تی: ((کلێله‌کانی
نه‌زان‌روم‌کان پ‌ی‌نج‌ن، ج‌گه‌ له‌خوا که‌س نایان‌زان‌یت: ج‌گه‌ له‌ خوا که‌س نازانی له
سبه‌پ‌ن‌دا چ‌ی هه‌یه (ودم‌بی) وه ج‌گه‌ له‌ خوا که‌س نازانی منداڵدانه‌کان چ‌ی که‌م
ده‌که‌نه‌وه، وه ج‌گه‌ له‌ خوا که‌س نازانی که‌ی باران دم‌بار‌یت، وه ه‌ی‌ج که‌س نازانی له‌ چ
زه‌وییه‌ک‌دا ده‌مر‌ی، وه ج‌گه‌ له‌ خوا که‌س نازانی که‌ی قیامه‌ت به‌ر‌پا ده‌ب‌یت)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٤ - وَمِنْ سُورَةِ إِبْرَاهِيمَ ﴿﴾

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿هَادٍ ٧﴾ الرعد: دَاعٍ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: صَدِيدٌ قَنِحٌ وَدَمٌ. وَقَالَ ابْنُ
عُيَيْنَةَ: ﴿أَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ٦﴾ إبراهيم: أَيَادِي اللَّهِ عِنْدَكُمْ وَأَيَّامُهُ. وَقَالَ
مُجَاهِدٌ: ﴿مَنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ٣١﴾ إبراهيم: رَغِبْتُمْ إِلَيْهِ فِيهِ. ﴿وَبَعُوثًا عِوَجًا ٢﴾
﴿إبراهيم: يَلْتَمِسُونَ لَهَا عِوَجًا﴾ وَإِذْ تَأَذَّتْ رُجُكُم ٧﴾ إبراهيم: أَعْلَمَكُم أَذْنَكُمْ ﴿
فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ ٩﴾ إبراهيم: هَذَا مَثَلٌ كَفُّوا عَمَّا أَمَرُوا بِهِ ﴿مَقَامِي ١٥﴾

إبراهيم: حَيْثُ يُقِيمُهُ اللَّهُ بَيْنَ يَدَيْهِ ﴿١٦﴾ مِّنْ وَرَآيِهِ. ﴿١٧﴾ إبراهيم: قُدَّامِهِ ﴿١٨﴾ لَكُمْ تَبَعًا ﴿١٩﴾ إبراهيم: وَاحِدُهَا تَابِعٌ مِّثْلُ غَيْبٍ وَغَائِبٍ ﴿٢٠﴾ بِمُصْرِخِكُمْ ﴿٢١﴾ إبراهيم: اسْتَصْرَخَنِي اسْتَعَاثَنِي ﴿٢٢﴾ يَسْتَصْرِخُهُ ﴿٢٣﴾ القصص: مِّنَ الصُّرَاخِ مَصْدَرُ خَالَتُهُ خِلَالًا، وَيَجُوزُ أَيْضًا جَمْعُ خُلَّةٍ وَخِلَالٍ ﴿٢٤﴾ وَلَا خِلَالٌ ﴿٢٥﴾ أَجْتَنَّتْ ﴿٢٦﴾ إبراهيم: صَلَّتْ.

به ناوی خواهی به‌خشندهی میهره‌بان

۱۴ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ئیبراهیم ﷺ

ئیننو عەبباس ﷺ دملئ: ﴿ هَادٍ ﴾ بانگخوازیک. موحاید دملئ: (صَدِيدٌ) کیم و زوخواو تیکهل به‌خوین. ئیننو عویینه دملئ: ﴿ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ ﴾ بیرى به‌هره و چاکه‌کانی خوا و رووداو‌مکانی (گه‌لانی پێشوو) بکمن. موحاید دملئ: ﴿ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ ﴾ إبراهيم: هه‌موو نه‌و شتانه‌ی هه‌زتان لێیه‌تی (و داواتان کردووه). ﴿ وَبَقُونَهَا عَوْجًا ﴾ دمیانه‌وی (رینگای خوا) لار و چه‌وت نیشانده‌ن، به‌دوای لار و چه‌وتی دا ده‌گه‌رین (له رینگای خوادا). ﴿ وَإِذْ نَادَاكَ رَبُّكَ ﴾ ناگاداری کردن، پنی راگه‌یاندن. ﴿ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِيْٓ أَفْوَاهِهِمْ ﴾^(۱): نه‌مه پهنه‌ن و نموونه‌یه‌که: بۆ نه‌وه‌ی فرمانیان پیکرا به‌کردنی نه‌یانکرد وازیان لئ هینا. ﴿ مَقَامِي ﴾ کاتنی خوا له‌بهرده‌م خۆیدا را‌یده‌گری (له‌ پرۆژی دوا‌یی دا).

(۱) واته: نه‌وان ده‌ست و په‌نجه‌ی خۆیان گه‌ست له‌ رِق و هیندا، پان نه‌وان ده‌سته‌کانی خۆیان به‌ زاری په‌هه‌مبه‌رانه‌وه‌ ناوه (له

دژبان راوستاون).

ئیبینو عویینه دملی: ﴿مَنْ رَأَاهُ﴾: له‌پیشه‌وه. ﴿لَكُمْ بَعًا﴾: تاكه‌كه‌ی (تابع) شوین كه‌وتوو وهك (غَیْب وَغَائِب)^(١). ﴿بِمُصْرِحِكُمْ﴾: هاواری بو هی‌نام، داوای یارمه‌تی لی كردم. ﴿يَسْتَصْرِحُهُ﴾: هانای بو هی‌نا له (الصُّرَاخ) هاوار و قیزه‌وه هاتوو. ﴿وَلَا خِلَلٌ﴾: جاوگی (خَالَتُهُ خِلَالًا) هه‌روه‌ها دروسته كو‌ی (خُلَّةٌ وَخِلَالٌ)^(٢) بیت. ﴿أَجْتَنَّتْ﴾: له بیخ هی‌نرا، ریشه کی‌ش کرا.

١ - بابُ قوله ﴿كُنْجَرَفٌ طَيِّبٌ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّكَمَةِ﴾^(١٤) تُؤْتِي أَكْلَهَا كُلَّ

حِينَ يَأْذِنُ رِيحًا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ^(١٥) ﴿إبراهیم

٤٦٩٨ - حَدَّثَنِي عُيَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ أَبِي أُسَامَةَ، عَنْ عُيَيْدِ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «أَخْبِرُونِي بِشَجَرَةٍ تُشْبِهُ أَوْ كَالرَّجُلِ الْمُسْلِمِ لَا يَتَحَاتُّ وَرَقُهَا وَلَا وَلَا وَلَا، تُؤْتِي أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ». قَالَ ابْنُ عُمَرَ فَوَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ، وَرَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ لَا يَتَكَلَّمَانِ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ، فَلَمَّا لَمْ يَقُولُوا شَيْئًا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «هِيَ النَّخْلَةُ». فَلَمَّا قُمْنَا قُلْتُ لِعُمَرَ: يَا أَبَتَاهُ وَاللَّهِ لَقَدْ كَانَ وَقَعَ فِي نَفْسِي أَنَّهَا النَّخْلَةُ فَقَالَ: مَا مَنَعَكَ أَنْ تَكَلَّمَ؟ قَالَ: لَمْ أَرَكُم تَكَلِّمُونَ، فَكَرِهْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ أَوْ أَقُولَ شَيْئًا. قَالَ عُمَرُ: لَأَنْ تَكُونَ قُلْتُمَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كَذَا وَكَذَا^(٣).

(١) (غَیْب كُؤِيه و غَائِب) تاكه‌كه‌ی.

(٢) (خِلَال) كو‌ی (خُلَّة) بیت.

(٣) بروه‌نه: ٦١.

۱- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وهک
دره‌ختیکى چاک و به‌سوود وایه ره‌گى قايم (له‌زه‌وى دا)
داکوتابى و لقى و پۆپه‌کانیشى (به‌رز بوبیت‌هوه) به
ئاسماندا، ئەو (دره‌خته) هه‌موو کاتیک میوه‌و به‌ر بگریت)

٤٦٩٨ - نافع گێڕایه‌وه‌که ئیبنو عومەر رضی اللہ عنہ ده‌لى: ئیمه له خزمه‌تى پیغه‌مبه‌رى
خوادا ﷺ بووین فەرمووی: ((پیم بلین ئەو دره‌خته جییه له مسولمان ده‌جیت یان
وهک پیاوی - مسولمان وایه، دره‌خته‌که گه‌لای ناومری وانیه و وانیه و وانیه، هه‌موو
کاتى به‌ر و میوه ده‌گرى))، ئیبنو عومەر وتی: جا هات به‌دلما که ئەو دره‌خته
دارخورمایه، به‌لام بینیم ئەبویه‌رکه‌ر و عومەر قسه‌ ناکهن، بویه پیم جوان نه‌بوو
قسه‌ بکه‌م، جا که هه‌ردووکیان هیجیان نه‌وت، پیغه‌مبه‌رى خوا ﷺ فەرمووی: ((ئەو
دره‌خته دارخورمایه)) ئەنجا که هه‌ستاین به‌ عومهرم وت: (ئهی باب‌ه گیان وه‌للاهی
هات به‌دلما که دارخورمایه، عومهریش وتی: ئهی چی وای لی‌کردنی قسه‌ نه‌که‌یت؟
وتی: ئیوه‌م نه‌دی قسه‌ بکه‌ن بویه من لام په‌سه‌ند نه‌بوو قسه‌ بکه‌م یان شتیک بلیم،
عومەر وتی: ئەگەر بتوتایه له‌وه و له‌وه پیم خوشر بوو.

۲ - باب: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ﴾ ٢٧ إبراهيم

٤٦٩٩ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعْدَ
بْنَ عُبَيْدَةَ، عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «الْمُسْلِمُ إِذَا سُئِلَ فِي الْقَبْرِ يَشْهَدُ أَنْ
لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ ٢٧ إبراهيم^(١).

۲ - باسیک: (ئه‌وانه‌ی که بر‌وایان هیناوه خوا دامه‌زراویان ده‌کات به‌وته‌ی به‌ری‌توبه‌جی (که‌شایه‌تومانه))

۴۶۹۹ - به‌رائی کورپی عازیب ﷺ ده‌گیر‌تته‌وه که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((مسولمان کاتی له‌ گو‌پدا پرس‌یاری لی‌ کرا، شایه‌تی ده‌دات که هیچ په‌رس‌تراویک نییه له‌ جگه‌ خوا، وه بی‌گومان مو‌حه‌مه‌دیش پی‌غه‌مبه‌ری خوایه، نه‌و فه‌رمایسته‌ی خوایه (ئه‌وانه‌ی که بر‌وایان هیناوه خوا دامه‌زراویان ده‌کات به‌وته‌ی به‌ری و به‌جی (که‌شایه‌تومانه) له‌ ژیا‌نی دونیادا و له‌ روژی دو‌اییشدا)).

﴿ اَلَمْ تَرَ ۙ (۲۸) اِبْرٰهٖمَۙۚ اَلَمْ تَعْلَمْۙ كَقَوْلِهٖۙ ﴿ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ۙ (۲۴) اِبْرٰهٖمَۙۚ اَلَمْ

تَرَ اِلٰى الَّذِيۙنَ خَرَجُوْۤا ۙ (۲۳) الْبَقَرَةُۙ: الْبَوَارُ: الْهَلٰكُ، بَارَ يَبُوْرُ بَوْرًا ﴿ قَوْمًاۢ بُرًا ۙ (۱۸) ﴾

الفرقان:.. هَالِكِيْنَ.

۴۷۰۰ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عَطَاءٍ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ:

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلٰى الَّذِيۙنَ بَدَلُوْۤا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا ۙ (۲۸) اِبْرٰهٖمَۙۚ قَالَ: هُمْ كُفَّارُ اَهْلِ مَكَّةَ.

۳ - باسیک: (نایا سه‌یری ئه‌وانه‌ت نه‌کردوو‌ه (سو‌پاسی) به‌هره‌و چاکه‌ی خوایان گو‌ریوه به‌ بی‌ باوه‌ر و سپله‌یی)

﴿ اَلَمْ تَرَ ۙ: نایا نه‌تزانیه‌وه، وه‌ک ئه‌م فه‌رمانیسته‌ وایه: ﴿ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ۙ (۱) و

﴿ اَلَمْ تَرَ اِلٰى الَّذِيۙنَ خَرَجُوْۤا ۙ: (۲). (الْبَوَارُ): له‌ناو‌چوون، ده‌وتر‌یت: (بَارَ يَبُوْرُ

بَوْرًا) ﴿ قَوْمًاۢ بُرًا ۙ: له‌ناو‌چووان.

(۱) واته: نایا نه‌تزانیه‌وه‌ چوون.

(۲) نایا ورد نه‌بو‌ویته‌وه له‌وانه‌ی که له‌ولاتی خو‌یان ده‌رجوون.

۴۷۰۰ - عه‌تا ده‌لی: له ئیبنو عه‌بباسم ﴿بیست﴾ (ده‌بارهی ئه‌م ئایه‌ته): (نایا سه‌یری ئه‌وانه‌ت نه‌کردوو (سوپاس) به‌هره و چاکه‌ی خویان گو‌پویه به بی باوه‌ری و سه‌له‌یی) وتی: ئه‌وانه کافرانی خه‌لکی مه‌ککه‌ن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۵ - سورة الحجر

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَى مُسْتَقِيمٍ﴾ ﴿١١﴾ الحجر. الْحَقُّ يَرْجِعُ إِلَى اللَّهِ وَعَلَيْهِ طَرِيقُهُ. ﴿لِيَأْمُرَ مُبِينَ﴾ ﴿٧١﴾ الحجر. عَلَى الطَّرِيقِ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿لَعَمْرُكَ﴾ ﴿٧٢﴾ الحجر. لَعَيْشُكَ ﴿قَوْمٌ مُنْكَرُونَ﴾ ﴿١٢﴾ الحجر: أَنْكَرَهُمْ لُوطٌ، وَقَالَ غَيْرُهُ ﴿كِتَابٌ مَعْلُومٌ﴾ ﴿١٤﴾ الحجر: أَجَلَ ﴿لَوْ مَا تَأْتَيْنَا﴾ ﴿٧﴾ الحجر: هَلَّا تَأْتِينَا شَيْعٌ أُمَّمٌ وَلِلْأَوْلِيَاءِ أَيْضًا شَيْعٌ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿يُهْرَعُونَ﴾ ﴿٧٨﴾ هود: مُسْرِعِينَ ﴿لِلْمُتَوَسِّمِينَ﴾ ﴿٧٥﴾ الحجر: لِلنَّاطِرِينَ ﴿سُكَّرَتْ﴾ ﴿١٥﴾ الحجر: غُشِيَتْ ﴿بُرُوجًا﴾ ﴿١٦﴾ الحجر: مَنَازِلَ لِلشَّمْسِ وَالْقَمَرِ ﴿لَوْ قَعَ﴾ ﴿٢٢﴾ الحجر: مَلَأَقِحَ مُلْقَحَةً ﴿حَمَلٌ﴾ ﴿٣٦﴾ الحجر: جَمَاعَةً حَمَاءَ وَهُوَ الطِّينُ الْمُتَغَيَّرُ وَالْمَسْنُونُ الْمَضْبُوبُ ﴿تَوَجَّلَ﴾ ﴿٥٣﴾ الحجر: تَخَفَ ﴿دَائِرَ﴾ ﴿٦٦﴾ الحجر: آخِرَ ﴿لِيَأْمُرَ مُبِينَ﴾ ﴿٧١﴾ الحجر: الْإِمَامُ كُلُّ مَا انْتَمَمْتَ وَاهْتَدَدْتَ بِهِ ﴿الصَّيْحَةُ﴾ ﴿٨٣﴾ الحجر، الْهَلَكَةُ.

به ناوی خواهی بهخشندهی میهره بان

١٠ - (تهفسیری) سوره تی حیجر

مواجهید دهلی: ﴿صِرْطٌ عَلَى مُسْتَقِيمٍ﴾ ههقه بۆلای خوا دهگه پیتتهوه و ڕێگاکی به رهو نهوه. ﴿لِإِمَامٍ مُبِينٍ﴾ لهسه ر ڕێگایهکی ڕوون. ئیبنو عهباس ؓ دهلی: ﴿لَعَنُوكَ﴾ سویند به زیانت (ئهی موحه ممه د ؑ) ﴿قَوْمٌ مُنْكَرُونَ﴾ لووت نهیناسین. جگه له ئیبنو عهباس دهلی: ﴿كِتَابٌ مَّعْلُومٌ﴾ واته: کاتیکی (دیاری کراو). ﴿لَوْ مَا تَأْتِينَا﴾ دهی بۆ (فریشته مان) بۆ ناهینی. (شیع) هۆز و گهلاندا (أُولَئِیَاءِ) یش پیی دهلین: (شیع). ئیبنو عهباس ؓ دهلی: ﴿يُهْرَعُونَ﴾ به په له هاتن. ﴿لَلْمُتَّوَسِّينَ﴾ بۆ بینهران و سه رنج دهران. ﴿سُكِرَتْ﴾ په ردهی به سه ردا دراوه، داپۆشراوه. ﴿بُرُوجًا﴾ چهند بورجیک بۆ خۆر و مانگ. ﴿لَوَیْحٍ﴾ پیتی نهی پیتی نهی، ناوسکه ری ناوسکراو.

﴿حَمًّا﴾ کۆی (حَمَّاءَ) که بریتییه له قوری (رهشی) ترشاو. (الْمُسْنُونُ): رهق بوو. ﴿نُجَلٍ﴾ دهترسی. ﴿دَائِرٍ﴾ کۆتایی شوینه وار. ﴿لِإِمَامٍ مُبِينٍ﴾ الإمام: هه رشتیکه شوینی بکهوی و پیی ڕینموون بیی. ﴿الصَّيْحَةُ﴾ له ناوچوون، پیا هه لساخاندن.

١ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿إِلَّا مَنْ أَسْرَفَ أَتَعَبَهُ شَهَابٌ مُبِينٌ﴾ (١٨) الحجر

٤٧٠١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ: «إِذَا قَضَى اللَّهُ الْأَمْرَ فِي السَّمَاءِ صَرَبَتْ الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنِحَتِهَا خُضْعَانًا

لِقَوْلِهِ كَالسُّلْسِلَةِ عَلَى صَفْوَانٍ - قَالَ عَلِيٌّ، وَقَالَ غَيْرُهُ: صَفْوَانٍ - يَنْفُذُهُمْ ذَلِكَ فَإِذَا فُرِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا: مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا لِلَّذِي قَالَ: الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ، فَيَسْمَعُهَا مُسْتَرَفُّو السَّمْعِ، وَمُسْتَرَفُّو السَّمْعِ هَكَذَا وَاحِدٌ فَوْقَ آخَرَ - وَوَصَفَ سُفْيَانُ بِيَدِهِ، وَفَرَجَ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدِهِ الْيُمْنَى، نَصَبَهَا بَعْضَهَا فَوْقَ بَعْضٍ - فَرَبَّمَا أَدْرَكَ الشَّهَابُ الْمُسْتَمِعَ، قَبْلَ أَنْ يَرْمِيَ بِهَا إِلَى صَاحِبِهِ، فَيُخْرِقُهُ وَرَبَّمَا لَمْ يُدْرِكْهُ حَتَّى يَرْمِيَ بِهَا إِلَى الَّذِي يَلِيهِ إِلَى الَّذِي هُوَ أَسْفَلُ مِنْهُ حَتَّى يُنْقُوَهَا إِلَى الْأَرْضِ - وَرَبَّمَا قَالَ سُفْيَانُ: حَتَّى تَنْتَهِيَ إِلَى الْأَرْضِ - فَتَلْقَى عَلَى فَمِ السَّاحِرِ، فَيَكْذِبُ مَعَهَا مِائَةً كَذِبَةٍ فَيَصْدُقُ، فَيَقُولُونَ أَلَمْ يُخْبِرْنَا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا يَكُونُ كَذَا وَكَذَا، فَوَجَدْنَاهُ حَقًّا لِلْكَلِمَةِ الَّتِي سَمِعْتُ مِنَ السَّمَاءِ». حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو، عَنْ أَبِي عِكْرِمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ إِذَا قَضَى اللَّهُ الْأَمْرَ - وَزَادَ: وَالْكَاهِنِ - وَحَدَّثَنَا سُفْيَانُ فَقَالَ قَالَ عَمْرُو: سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ قَالَ: إِذَا قَضَى اللَّهُ الْأَمْرَ وَقَالَ عَلَى فَمِ السَّاحِرِ. قُلْتُ: لِسُفْيَانَ: قَالَ: سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ: قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ لِسُفْيَانَ: إِنَّ إِنْسَانًا رَوَى عَنْكَ عَنْ عَمْرٍو عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَيَزْعُمُهُ أَنَّهُ قَرَأَ فُرْعَ. قَالَ سُفْيَانُ: هَكَذَا قَرَأَ عَمْرُو. فَلَا أَدْرِي سَمِعَهُ هَكَذَا أَمْ لَا. قَالَ سُفْيَانُ: وَهِيَ قِرَاءَتُنَا^(١).

١- باسی ئەم فەرمايشتهی خوامی گه‌وره: (مه‌گهر ئه‌وانه‌ی که به‌دزیه‌وه گویت ده‌گرن یه‌کسه‌ر گر و ئاگرێکی دیار دوا‌ی ده‌که‌ووت (و راوی ده‌نیّت))

٤٧٠١ - ئەبو هورەیره رضی اللہ عنہ فەرمووده‌که ده‌باته‌وه سه‌ر بێ‌غه‌مبه‌ر صلی اللہ علیہ وسلم که فەرمووی:
(کاتی خوا له ناسمان برپاری کاریکی دا، فریشته‌کان باله‌کانیان دهمان به‌یه‌گدا
به‌مل که‌چی بو فەرمايشته‌ی خودا (ده‌نگی ئەو فەرمايشته‌ی خوا) وه‌ک دم‌نگ و

زهری زنجیریک وایه بدریت به‌سهر تاویره به‌ردیکی سافدا - عه‌لی (مه‌دینی) ده‌لی جگه لهو (سوفیان) وتی: تاویره به‌ردیکی ساف نهو ده‌نگه‌یان ده‌گاتئ - که ترسه‌که‌ی دل‌یان ناهیلریت. (فریشه‌کان) ده‌لئین: به‌روم‌ردگارتان چی فهرمووه؟ ده‌لئین به‌وه‌ی نه‌م پرسیاره‌ی کردووه: خوا وته‌ی هه‌قی فهرمووه، نهو (خوایه) به‌رز و بلند و گه‌ورمه‌ی، جا نهو (شه‌یتانانه‌ی) به‌دزیه‌وه گوئ ده‌گرن، نهو وته‌یه ده‌بیستن نه‌وانیش به‌دزیه‌وه گوئ ده‌گرن ئابه‌و جووره یه‌ک له سه‌روو یه‌که‌وه‌ن - سوفیان به‌ده‌ستی نه‌وه‌ی باس کرد، په‌نجه‌کانی ده‌ستی راستی له‌یه‌کتری جیا‌کرده‌وه و راستی کردنه‌وه له‌سهر یه‌کتری داینان - جا له‌وانه‌یه نیزه‌کی ئاگرین به‌ر شه‌یتانه گوئ هه‌لخه‌ره‌که بکه‌وئ بی‌ش نه‌وه‌ی وته‌که بگه‌یه‌نئ به‌هاوریکه‌ی و بی‌سو‌تینئ، وه له‌وانه‌شه لی‌ی نه‌دات هه‌تا وته‌که ده‌گه‌یه‌نئ به‌وه‌ی له‌خواره‌ومیه، نه‌ویش بۆ نه‌وه‌ی خواره‌وه‌ی خو‌ی هه‌تا ده‌یگه‌یه‌ننه سه‌ر زه‌وی. هه‌ندی جار سوفیان وتویه‌تی: هه‌تا ده‌گاته سه‌ر زه‌وی - وه ده‌یخاته سه‌رده‌می جادوو‌گهر، نه‌ویش له‌گه‌ل نهو (هه‌واله‌)دا سه‌د درو‌ی له‌گه‌ل‌دا ده‌کات، جابر‌پرا‌ی پی‌دم‌کرئ^(۱)، نه‌نجا (گو‌یگره‌کان) ده‌لئین: ئایا نهو رۆژه و نهو رۆژه هه‌والئ پی‌نه‌داین وا ده‌بی و وا ده‌بی ئیمه‌ش بینیمان راست دهر‌چوو؟ مه‌به‌ستیان نهو وته‌یه‌یه که‌له ئاسمانه‌وه بی‌سرا‌بوو)).

(ئیمامی بوخاری ده‌لی) عه‌لی کور‌ی عه‌بدو‌للا بۆی گیر‌پاینه‌وه وتی: سوفیان بۆی گیر‌پاینه‌وه وتی: عه‌مر بۆی گیر‌پاینه‌وه له‌عیکریمه‌وه له‌نه‌بو هور‌ه‌پره‌وه (ده‌لی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فهرمو‌وی): ((کاتئ خوا بر‌پاری کار‌یکی دا)) نه‌مه‌ی لی زیاد کردووه ((کو‌له نانی)).

وه سوفیان بۆی گیر‌پاینه‌وه و وتی: عه‌مر وتی: له‌عیکریمه‌م بیست وتی: نه‌بو هور‌ه‌پره ﷺ بۆی گیر‌پاینه‌وه وتی: ((کاتئ خوا بر‌پاریکی دا)) و فهرمو‌وی

(۱) یان: (جا راست ده‌کات له‌مدا که بیستوویمه‌تی).

((ده‌یخاته سه‌رده‌می جادوو‌گه‌ریک))، (عه‌لی کوری عه‌بدو‌للا ده‌لی) وتم: به‌سوفیان (نایا تو له‌عه‌مرت بیستوو‌ه)؟ وتی: له‌ عیکریمه‌م بیستوو‌ه وتی: له‌ نه‌بو هور‌ه‌پر‌هم ﷺ بیستوو‌ه؟ (سوفیان) وتی: به‌لی، به‌سوفیانم وت: بیگومان که‌سیک گیر‌اویه‌تیه‌وه له‌ تووه له‌ عه‌مره‌وه له‌ عیکریمه‌وه له‌ نه‌بو هور‌ه‌پر‌ه‌وه دم‌باته‌وه سه‌ر پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ، که‌ نه‌و (پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ به‌ (فُرْعَ)^(١) خویندیه‌وه، سوفیان وتی: عه‌مر ناوه‌ها خویندیه‌وه، جا نازانم ئابه‌و جوړه بیستویه‌تی یان نا، سوفیان ده‌لی: خویندنه‌وه‌ی ئیمه‌ش نه‌و خویندنه‌ومیه (فُرْعَ).

٢ - بابُ قولِه: ﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسِلِينَ﴾ الحجر

٤٧٠٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مَعْنُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِأَصْحَابِ الْحِجْرِ: «لَا تَدْخُلُوا عَلَى هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَاكِينَ، فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا بَاكِينَ فَلَا تَدْخُلُوا عَلَيْهِمْ أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَهُمْ»^(٢).

٢-باسی ئهم فهرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (سویند به‌ خوا بیگومان خه‌لکی حیج‌ریش بر‌وایان به‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌کانیان نه‌کرد)

٤٧٠٢ - عه‌بدو‌للا‌ی کوری عومه‌ر ﷺ ده‌گیر‌پته‌وه که‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی به‌ هاوه‌لانی (کاتی جوونه‌ شاری) حیجر: ((مه‌رۆنه (ولات و شوینی) ئا نه‌و گه‌له‌وه مه‌گه‌ر به‌گریانه‌وه بر‌وون، جا نه‌گه‌ر به‌ گریان‌ه‌وه نه‌رۆشتن نه‌وه مه‌رۆنه‌ لایان، نه‌وه‌ک نه‌و سزایه‌ی توشی نه‌وان بووه تووشی ئیوه‌ش ببیت)).

(١) (فُرْعَ) به‌لام خویندنه‌وه‌ی زۆربه‌ی قورن‌ان خوینان (فُرْعَ)مه‌یه. بر‌وانه: إرشاد الساری: ٣٣٤/١.

(٢) بر‌وانه: ٤٣٣.

۳ - بابُ قولِه: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ﴾ ﴿٨٧﴾ الحجر

٤٧٠٣ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ خُبَيْبِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ: مَرَّ بِي النَّبِيُّ ﷺ وَأَنَا أَصْلِي فَدَعَانِي فَلَمْ آتِهِ حَتَّى صَلَّيْتُ ثُمَّ أَتَيْتُ فَقَالَ: «مَا مَنَعَكَ أَنْ تَأْتِيَ؟». فَقُلْتُ: كُنْتُ أَصْلِي. فَقَالَ: «أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ﴾﴾ ﴿١١﴾ الْإِنْفَال. ثُمَّ قَالَ: أَلَا أَعْلَمُكُمْ أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ أَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ» فَذَهَبَ النَّبِيُّ ﷺ لِيَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَذَكَرْتُهُ فَقَالَ: ﴿الْحَسْبُ لِلَّهِ رَبِّ الْكَافِرِينَ﴾ ﴿١٠﴾ الْفَاتِحَةُ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيْتُهُ^(١).

۳ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (سویند به خوا به‌راستی چه‌وت ئایه‌تی دووباره‌ کراوه‌مان پت به‌خشیت له‌گه‌ل قورنانی گه‌وره‌دا)

٤٧٠٣ - ئەبو سه‌عیدی کوری موعه‌لا ﷺ ده‌لی: پێغه‌مبه‌ر ﷺ رۆیشت به‌ لامدا له‌و کاته‌دا من نوێژم ده‌کرد بانگی کردم، منیش نه‌هاتم بو‌ خزمه‌تی تا نوێژه‌که‌م کرد، له‌ پاشان هاتمه‌ خزمه‌تی، جا فەرمووی: ((جی رێگرت بوو بێت بو‌ لام؟)) منیش وتم: نوێژم ده‌کرد، نه‌نجا فەرمووی: ((نایا خوا نه‌یفه‌رموو: (ئه‌ی ئه‌وانه‌ی ب‌رواتان هێناوه‌ وه‌لامی خوا و پێغه‌مبه‌ر ب‌دمنه‌وه کاتێک بانگتان ده‌کات بو‌لای ئه‌و (نایینه‌ی) که‌ زیندوتان ده‌کاته‌وه؟)) پاشان فەرمووی: ((نایا گه‌ورمه‌ترین سوپه‌تی قورنانت فێر بکه‌م پێش ئه‌وه‌ی که‌ له‌ مزگه‌وت ب‌رۆیته‌ دمه‌وه؟)). جا بپێغه‌مبه‌ر ﷺ رۆیشت (ویستی) له‌ مزگه‌وت ب‌رواته‌ دمه‌وه منیش (فەرمووده‌که‌م) بیرخسته‌وه‌ جا فەرمووی: ((سوپه‌تی) ﴿الْحَسْبُ لِلَّهِ رَبِّ الْكَافِرِينَ﴾ ﴿١٠﴾ هه‌ ئه‌و سوپه‌ته‌ چه‌وت ئایه‌تی دووباره‌ بوو و هیه‌ و ئه‌و قورنانه‌ گه‌ورمه‌ که‌ به‌من به‌خشاوه‌)).

٤٧٠٤ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْمُقْبِرِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «أُمُّ الْقُرْآنِ هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ».

٤٧٠٤ - ئەبو ھورەیرە رەزیدە لەئێ: پێغەمبەرێ خوا ﷺ فەرمووی: (((سورمێ هاتیجه) ئوممو لقورنانه^(١) ئەو جهوت نایهتی دووباره بوو ومیه و قورنانی گهormیه)).

٤ - بَابُ قَوْلِهِ: ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾ ﴿١١﴾ الْحَجَرِ ﴿الْمُقْسِمِينَ﴾ ﴿١٠﴾ الْحَجَرِ الَّذِينَ خَلَفُوا وَفِيهِ لَأَقْسِمُ ﴿١﴾ الْبَلَدِ آيٍ: أَقْسِمُ، وَتَقْرَأُ (لَأَقْسِمُ). ﴿وَقَاسَمَهُمَا﴾ ﴿٦﴾ الْأَعْرَافِ خَلَفَ لَهَا وَلَمْ يَخْلُقْ لَهُ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿تَقَاسَمُوا﴾ ﴿١١﴾ النَّمْلُ تَخَالَفُوا.

٤ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گهore: (ئەوانەي قورنانيان

کرده چەند بەشەوه) ﴿الْمُقْسِمِينَ﴾ ئەوانەي سوينديان
خواردوه، لەو مانەيهيه: ﴿لَا أَقْسِمُ﴾ واتە: سويند دەخۆم، بەم
شيۆەش خوينراوه تهوه: (لَأَقْسِمُ) واتە: سويند دەخۆم. ﴿وَقَاسَمَهُمَا﴾
واتە: شەيتان سويندي بۆ هەردووکیان (ئادەم و
حهووا) خوارد، نەک هەردووکیان سوينديان بۆ ئەو خواردبێ.

موجاهيد دەئێ: ﴿تَقَاسَمُوا﴾ هەموويان سوينديان بۆ يەکدي خوارد.

٤٧٠٥ - حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هُشَيْنٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾ ﴿١١﴾ الْحَجَرِ قَالَ هُمْ أَهْلُ الْكِتَابِ، جَزَّءُوهُ أَجْزَاءً، فَأَمَنُوا بِبَعْضِهِ وَكَفَرُوا بِبَعْضِهِ.

(١) (الم القران) بۆيه وای پێ دموتریت، چونکه يەكەم سورمێ قورنانه و سەرمئای قورنانه، وه لمنوئز بەوه دەست پێدەكرێت، وه وشەي (ام) واتە، كۆكەرموه و گشت گیر.

۴۷۰۵ - سه عیدی کوری جوبهیر له ئیبنو عهباسه وه ﷺ دهگیرپته وه (دمرباره ی ئهم ئایه ته): ﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾ ۱۱ ﴿الحجر، واته: نهوانه ی قورناتیان کرده چهند به شه وه) وتی: نهوانه خاومن کتیبه کانن (کتیبه که یان) بهشیان کرد به چهند به شیکه وه، جا بر وایان هیئا به ههندیکی و بی پروا بوون به ههندیکی. موحاید دهئی: هه موویان سویندیان بو یه گدی خوارد.

۴۷۰۶ - حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي ظَبْيَانَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ ﴿كَمَا أُنزِلْنَا عَلَى الْمُتَسِمِينَ﴾ ۱۰ ﴿الحجر: قَالَ آمَنُوا بِبَعْضٍ وَكَفَرُوا بِبَعْضٍ، الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى.

۴۷۰۶ - نه بو زمبیان له ئیبنو عهباسه وه ﷺ دهگیرپته وه (دمرباره ی ئهم ئایه ته) ﴿كَمَا أُنزِلْنَا عَلَى الْمُتَسِمِينَ﴾ وتی: نهوانه جووله که و گاووره کان بوون بر وایان هیئا به ههندیکی (کتیبه که یان) و بی پروا بوون به ههندیکی.

۵ - **باب قوله:** ﴿وَأَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ﴾ ۱۱ ﴿الحجر

قَالَ سَالِمٌ: ﴿الْيَقِينُ﴾ ۱۱ ﴿الحجر الموت.

۵ - **باسی ئهم فهرمایشته ی خوا ی گه وره: (وه**
پهروه دگارت به رهسته ههتا مردن یه خهت پی ده گریت)

سالم دهئی: ﴿الْيَقِينُ﴾ مردنه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۶ - ومن سورة النحل

﴿رُوحُ الْقُدُسِ﴾ (۱۰۲) ﴿النحل، جَبْرِيلُ﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿۱۳۳﴾ الشعراء. ﴿فِي صَبِيحٍ﴾ (۱۲۷) ﴿النحل: يُقَالُ أَمْرٌ صَبِيْقٌ وَصَبِيْقٌ، مِثْلُ هَيْنٍ وَهَيْنٍ وَلَيْنٍ وَلَيْنٍ، وَمَمِيْتٌ وَمَمِيْتٌ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿يَنْفَعِيْزًا ظِلَالُهُ﴾ (۱۸) ﴿تَنْهِيًّا﴾ ﴿سُبُلَ رَبِّكَ ذُلَالًا﴾ (۲۱) ﴿النحل: لَا يَتَوَعَّرُ عَلَيْهَا مَكَانٌ سَلَكَتُهُ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿فِي تَقْلِيْهِمْ﴾ (۱۶) ﴿النحل: اخْتِلَافِهِمْ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿نَمِيْدَ﴾ (۱۵) ﴿النحل: تَكْفًا

﴿مُفْرَطُونَ﴾ (۲۲) ﴿النحل: مَنْسِيُونَ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾ (۱۸) ﴿النحل: هَذَا مُقَدَّمٌ وَمُؤَخَّرٌ وَذَلِكَ أَنَّ الاسْتِعَاذَةَ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ وَمَعْنَاهَا الْاِعْتِصَامُ بِاللَّهِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ:

﴿ثُمَّ يَمُوتُ﴾ (۱۰) ﴿النحل: تَزَعُونَ. ﴿شَاكِلِيْهِ﴾ (۸۱) ﴿الإسراء: نَاحِيَّتِهِ﴾ ﴿قَصْدُ السَّبِيلِ﴾ (۹) ﴿النحل: الْبَيَانُ. الدَّفْءُ: مَا اسْتَدْقَاتَ﴾ ﴿تُرِيْحُونَ﴾ (۶) ﴿النحل: بِالْعِشْيِ وَ﴿سَرَحُونَ﴾ (۶) ﴿النحل: بِالْغَدَاةِ﴾ ﴿يَشِقُّ﴾ (۷) ﴿النحل: الْمَشَقَّةُ. ﴿عَلَى تَخَوُّفٍ﴾ (۱۷) ﴿النحل: تَنْقِصُ﴾ ﴿الْأَنْعَمِ لِعِبْرَةٍ﴾ (۲۶) ﴿النحل: وَهِيَ تُؤَنَّثُ وَتُذَكَّرُ، كَذَلِكَ النَّعْمُ﴾ ﴿الْأَنْعَمِ﴾ (۲۶) ﴿النحل: جَمَاعَةُ النَّعَمِ﴾ ﴿أَكْنَنَّا﴾ (۸۱) ﴿النحل: وَاجِدُهَا كِنًى، مِثْلُ: جَمِلَ وَأَحْمَالٍ﴾ ﴿سَرَبِيلَ﴾ (۸۱) ﴿النحل: قُمْصٌ﴾ ﴿تَفِيْكُمُ الْحَرَّ﴾ (۸۱) ﴿النحل:

وَأَمَّا ﴿وَسَرَّيِلَ تَقِيكُمْ بِأَسْكُمْ﴾ (٨١) النحل: فَإِنَّهَا الذَّرْعُ. ﴿دَخَلَا بَيْنَكُمْ﴾
 (٩٤) النحل: كُلُّ شَيْءٍ لَمْ يَصِحَّ فَهُوَ دَخَلَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﴿وَحَفَدَهُ﴾ (٧٢) النحل: مَنْ
 وَلَدَ الرَّجُلُ. السَّكْرُ مَا حُرِّمَ مِنْ ثَمَرَتِهَا، وَالرَّزْقُ الْحَسَنُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ، وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ
 صَدَقَةَ ﴿أَنْكَا﴾ (٩٢) النحل: هِيَ خَرْقَاءُ، كَانَتْ إِذَا أَبْرَمَتْ غَزَلَهَا نَقَضَتْهُ. وَقَالَ ابْنُ
 مَسْعُودٍ: الْأَمَةُ مُعَلَّمُ الْخَيْرِ. وَالْقَانِثُ الْمُطِيعُ.

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

۱۶ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی نه‌حل

﴿رُوحَ الْقُدُسِ﴾ واته: جو‌برمه‌ئیل. ﴿نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ﴾ واته: جو‌برمه‌ئیلی
 نه‌مین نه‌و (قورئانه‌ی) هینایه‌ خواره‌وه. ﴿فِي ضَيْقٍ﴾ ده‌وتریت: امرٌ ضَيْقٌ
 وَضَيْقٌ. وه‌کو: هَيْنٌ وَهَيْنٌ، وَلَيْنٌ وَلَيِّنٌ، وَمَيْتٌ وَمَيِّتٌ^(۱).
 ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿يَنْفَعُونَ ظُلُمًا﴾ (سئبه‌ره‌کانیان) په‌یدا بوو^(۲)
 سئبه‌ری کرد. ﴿سُبُلَ رَبِّكَ ذُلُلًا﴾ (٦٦) بو ههر شوین و جی‌گی‌ه‌ک بروات ری‌گری
 نابیت و ئاسان گراوه‌ بو‌ی. ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿فِي تَقْلِيهِمْ﴾ له
 جیا‌وازیان دا^(۳). مواهید ده‌لی: ﴿نَمِيدَ﴾: به‌ره‌زی‌نیت. تاسه و له‌نگه‌ری پی
 بکات. ﴿مُفْرَطُونَ﴾ له بیر‌کراوان. جگه له مواهید ده‌لی: ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ

(۱) (فی ضیق) دئنه‌نگ، خه‌طه‌ت خواردن، هه‌موو نه‌و نه‌وانه‌ هینا‌ی‌مه‌تی بو نه‌ومه‌ی بلی: (ضیق) له‌گه‌ل (ضیق) جیا‌وازیان نییه
 ههر هه‌مان مانا ده‌گه‌یه‌نیت، هه‌روه‌ها نه‌ونه‌کانی هین و هین تا کو‌تایی مانای وشه‌کانیش به‌م جو‌رمیه: هین، ئاسان و سانایی،
 لین: نه‌رم و نیان، شل و شیوان، میت: مردوو.

(۲) ئیبنو جه‌جهری عه‌سقه‌لانی ده‌لی: (تتفياً): واته، لای‌وو‌یه‌وه نه‌ک په‌یدا‌بوو. فتح الباری: ۴/۱۰: ۴۹۱.

(۳) له‌سه‌فه‌رو هامو‌شو‌یاندا.

فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ﴿۱﴾ نهم پێش و دواخستنه، چونكه (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) كردن پێش قورنان خویندنه (بهلام له نایه ته که دا به پێچهوانهیه)، (فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ) ماناکه ی واته: په ناگرتن به خوا (له شهیتان). ئیبنو عهباس رضی اللہ عنہ دهلی: ﴿تُسَيِّمُوكَ﴾ (مه پ و مالاتی لئ) دهله و مرپنن

﴿شَاكِلِيَه﴾ لای خوێهوه ﴿قَصْدُ السَّبِيلِ﴾ پروونکردنه وه (ی رپگای راست) (الدَّفءُ) نهوه ی خوئی پئ گهرم ده که یته وه ﴿تُرِيحُونَ﴾ (دمیهیننه وه له و مرپگا) به ئیواران دا. ﴿تَسْرَحُونَ﴾ (دمیهین بو له و مرپگا) به بهیانیندا. ﴿بِشَقٍ﴾ واته: به نارچه ته و قورسی. ﴿عَلَى تَحَوُّفٍ﴾ (له ترسی) که م بوونه وه^(۱). ﴿الْأَنْعَرِ لَعَبْرَةً﴾ وشه ی (الْأَنْعَام) ده که رته مینه و نیرینه ش (بو هه ردووکیان به کار ده ی نری)، ههروه ها وشه ی (النَّعَم) به هه مان شیوه بو هه ردووکیان به کار ده ی نری. ﴿الْأَنْعَرِ﴾ کو ی وشه ی (النَّعَم) به به مانای ناژه ل و مالاته.

﴿أَكَنَّا﴾ کو ی (كِنْ) (به مانای په ناگا و نه شکه وته) له سه ر کیشی: (حِمْلٍ) بو تاك (وَأَحْمَالٍ) بو کو که ی. ﴿سَرَّيْلَ﴾ جل و پو شاکه ﴿تَقِيَكُمْ الْحَرَ﴾ له گهرما دمتان پارێزیت. ﴿وَسَرَّيْلَ تَقِيَكُمْ بِأَسَكُم﴾^(۲) به لام نه مه یان کراسی زرییه. ﴿دَحَلًا بَيْنَكُمْ﴾ هه ر شتیک راست نه بی نه وه ده خه له. ئیبنو عهباس رضی اللہ عنہ دهلی: ﴿وَحَفْدَةً﴾: کورمزا و کچه زرا، مندالی پیاو (السَّكْرُ): نه وه ی که حه رام کراوه له به رو بومی دار خورما (که عاره قه)، (وَالرُّزْقُ الْحَسَنُ) نه ومیه خوا حه لالی کردووه (له به رو بومی دار خورما).

(۱) دمترسن ورده ورده خوتان و سامانه کانتان له ناوحن.

(۲) جل و پو شاکیک له کاتی چمگدا دمتان پارێزێ وه ک زری.

- ئیبنو عویه‌ینه ده‌ئێ: ﴿أَنْكَتَا﴾: ئافرم‌تیکی گه‌وج و نه‌زانه هه‌میشه که خورییه‌که‌ی رێسا هه‌لیده‌وه‌شی‌نێته‌وه‌.
- ئیبنو مه‌سه‌عود ؓ ده‌ئێ: (الْأُمَّةُ) مامو‌ستا و فی‌رکه‌ری چا‌که‌یه‌. (وَالْقَانِثُ) فه‌رمان‌به‌رداره‌.

ا - بابُ قوله: ﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْدَلِ الْعُمُرِ﴾ النحل

٤٧٠٧ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مُوسَى أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْأَعْمُرُ، عَنْ شُعَيْبٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ؓ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَدْعُو «أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَالْكَسَلِ، وَأَرْدَلِ الْعُمُرِ، وَعَذَابِ الْقَبْرِ، وَفِتْنَةِ الدَّجَالِ، وَفِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ»^(١).

ا - با‌سی ئه‌م فه‌رما‌یشته‌ی خوا‌ی گه‌وره‌: (هه‌ندی له‌ ئێوه (زۆر پیر ده‌بێت تا) ده‌گه‌رێنرێته‌وه‌ بۆ لا‌وا‌ترین ته‌مه‌ن)

٤٧٠٧ - ئه‌نه‌سی کوری مالیک ؓ ده‌گێرێته‌وه‌ که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌میشه ئه‌م دو‌عا‌یه‌ی ده‌کرد: (((خوا‌یه) په‌نات پێ ده‌گرم له‌ پێ‌دیمی و ته‌مه‌ئێ و سستی و لا‌وا‌ترین ته‌مه‌ن (که‌نه‌فتی) و سزای (ناو) گۆر و له‌ به‌لا و تاهێکردنه‌وه‌ی ده‌ج‌جال و ئاشوب و تاهێکردنه‌وه‌ی ژیا‌ن و مردن)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۷ - سورة بني إسرائيل^(۱)

۱ - باب

۴۷۰۸ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ وَالْكَهْفِ وَمَرْيَمَ إِنَّهُمْ مِنَ الْعِتَاقِ الْأُولَى، وَهُمْ مِنْ تِلَادِي.

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رضي الله عنه فَسَيُغْضُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ ﴿٥١﴾ الْإِسْرَاءُ، يَهْزُونَ. وَقَالَ غَيْرُهُ: نَعَصَتْ سِنُّكَ أَيُّ: تَحَرَّكَتْ^(۲).

به ناوی خاوی به خشنده میهره بان

۱۷ - (ته فسیری) سورته بی ئیسرائیل

۱ - باسیک

۴۷۰۸ - عه بدوره حمانی کوری یه زید ده لی: له ئیبنو مه سعوودم رضي الله عنه بیست دهر باره ی (سورته ی) به نی ئیسرائیل و که هف و مه ریه م وتی: بیگومان نه مانه له سورته دی رینه نایابه گانی سه رمتان وه لهو سورمه تانه ن له میژه له بهرم کردوون.

(۱) له هورناندا به ناوی سورته ی (الْإِسْرَاءُ) نوسراوه.

(۲) پروانه: ۴۷۳۹، ۴۹۹۴.

ئیبینو عه‌یباس ﴿﴾ ده‌ئێ: ﴿فَسَيُنْفِثُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ﴾ سهرت بو ده‌له‌ه‌ئین (به‌لاقرتیه‌وه). جگه له ئیبینو عه‌یباس ده‌ئێ: نَعَصْتُ سِنِّكَ: ددان‌ت جولا.

۲ - باب: ﴿وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ ﴿٤﴾ الإسراء

أَخْبَرْتَاهُمْ أَنَّهُمْ سَيُفْسِدُونَ، وَالْقَضَاءُ عَلَىٰ وُجُوهِ ﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ﴾ ﴿٢٣﴾ الإسراء: أَمَرَ رَبُّكَ، وَمِنْهُ الْحُكْمُ ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ﴾ ﴿١٣﴾ يونس: وَمِنْهُ الْخَلْقُ ﴿فَقَضَيْنَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾ ﴿١٢﴾ فصلت: خَلَقَهُنَّ ﴿نَفِيرًا﴾ ﴿٦﴾ الإسراء: مَنْ يَنْفِرْ مَعَهُ. ﴿وَلِئْتَرُوا﴾ ﴿٧﴾ الإسراء: يُدْمَرُوا ﴿مَا عَلَوْا﴾ ﴿٧﴾ الإسراء: ﴿حَصِيرًا﴾ ﴿٨﴾ الإسراء: مَحْبَسًا مَحْصَرًا ﴿حَقَّ﴾ ﴿١٦﴾ الإسراء: وَجَبَ ﴿مَيْسُورًا﴾ ﴿٢٨﴾ الإسراء: لَيْتًا. ﴿خَطَا﴾ ﴿٣١﴾ الإسراء: إِثْمًا، وَهُوَ اسْمٌ مِنْ خَطِئْتُ، وَالْخَطَا مَفْتُوحٌ مَصْدَرُهُ مِنَ الْإِثْمِ، خَطِئْتُ بِمَعْنَى أَخْطَأْتُ. ﴿تَحَرَّقَ﴾ ﴿٣٧﴾ الإسراء: تَقَطَّعَ. ﴿وَإِذْ هُمْ بِجُودَىٰ﴾ ﴿١٧﴾ الإسراء: مَصْدَرٌ مِنْ نَاجَيْتُ، فَوَصَفَهُمْ بِهَا، وَالْمَعْنَى: يَتَنَاجَوْنَ ﴿وَرَفَعْنَا﴾ ﴿١١﴾ الإسراء: حُطَامًا ﴿وَأَسْتَفْزِرُ﴾ ﴿٦٤﴾ الإسراء: اسْتَخِفَّ ﴿بِخَيْلِكَ﴾ ﴿٦٤﴾ الإسراء: الْفُرْسَانِ، وَالرَّجُلُ: الرَّجَالَةُ وَاحِدُهَا رَجُلٌ مِثْلُ صَاحِبٍ وَصَحْبٍ، وَتَاجِرٍ وَتَجَرٍ. ﴿حَاصِبًا﴾ ﴿٦٨﴾ الإسراء: الرِّيحُ الْعَاصِيفُ، وَالْحَاصِبُ أَيْضًا مَا تَرْمِي بِهِ الرِّيحُ وَمِنْهُ ﴿حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾ ﴿٩٨﴾ الْأَنْبِيَاءُ: يُرْمَى بِهِ فِي جَهَنَّمَ، وَهُوَ حَصَبُهَا، وَيُقَالُ: حَصَبٌ فِي الْأَرْضِ ذَهَبٌ، وَالْحَصْبُ مُشْتَقٌّ مِنَ الْحَصْبَاءِ وَالْخَجَارَةِ. ﴿تَارَةً﴾ ﴿٩٩﴾ الإسراء: مَرَّةً وَجَمَاعَتُهُ تَبَرَّةٌ وَتَارَاتٍ ﴿لَا حَتَنَكَ﴾ ﴿٦٢﴾ الإسراء: لَأَسْتَاصِلَنَّهُمْ يُقَالُ احْتَنَكَ فَلَانٌ مَا عِنْدَ فَلَانٍ مِنْ عِلْمٍ اسْتَفْصَاهُ. ﴿طَائِرُهُ﴾ ﴿١٣﴾ الإسراء: حَظُهُ. قَالَ

ابن عباس: كُلُّ ﴿سُلْطَنٌ ۙ﴾ الإسراء: فِي الْقُرْآنِ فَهُوَ حُجَّةٌ. ﴿وَلِيٌّ مِّنَ الدَّلِيلِ ۝﴾ الإسراء: لَمْ يُحَالِفْ أَحَدًا.

۲ - باسیک: (ئیسرائیلیه‌کانمان ئاگادار کرد و هه‌والمان پێدان)

هه‌والمان پێدان ئه‌وان به‌م نزیکانه (له‌زه‌ویدا) خراپه‌کاری ده‌کهن. وه (الْقَضَاءُ) به‌چهند مانایه‌ک هاتوووه: ﴿وَقَصَىٰ رَبُّكَ﴾ په‌روه‌ردگارت فه‌رمانی کرد. مانایه‌کی تری حوکم و بریار دانه: ﴿إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ﴾ واته: به‌راستی په‌روه‌ردگارت بریار ده‌دات له نیوانیاندا. مانایه‌کی تری دروستکردنه: ﴿فَقَضَّاهُنَّ سَبْعَ سَعَوَاتٍ﴾ واته: به‌حه‌وت ئاسمان دروستی کردن. ﴿نَفِيرًا﴾ ئه‌و که‌سه‌ی له گه‌لیدا ده‌رده‌چیت. ﴿وَلِئَسْرُوا﴾ وێرانی بکه. ﴿مَاعِلُوا﴾ زیندانێکی سه‌خت. (حَقٌّ): پێویست بوو، چه‌سپا ﴿مَيْسُورًا﴾: نه‌رم و نیان. ﴿خَطَا﴾: هه‌له و تاوانێک، ناویکه له (خَطِئْتُ) هه‌وه‌رگیراوه، چاوگه‌که‌شی ﴿خَطَا﴾ که‌پیتی (ط) سه‌ری هه‌یه واته: تاوان. وه (خَطِئْتُ): به‌مانای (أَخْطَأْتُ) دیت. ﴿تَخَرَّقَ﴾، بیبری و کونی که‌یت. ﴿وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ﴾ (نَجْوَى) چاوگه له (نَاجِيْتُ) هه‌وه‌رگیراوه چه‌ره‌کانی پت و هه‌سف کراوه مانا که‌شی له نیوان خۆیاندا چه‌ ده‌کهن. ﴿وَرَفْنَا﴾ رزیو ﴿وَأَسْفَرْنَا﴾: بترسینه ﴿بِخَيْلِكَ﴾ به‌سواران (وَالرَّجُلُ) که‌سانی پیاده،

تاکه‌که‌ی (زَاجِلٌ) وه‌ک (صَاحِب) له‌گه‌ل (صَخْب) وه (تَاجِر) له‌گه‌ل
 (تَجَر) ^(۱). ﴿حَاصِبًا﴾ بای توند و ره‌شه‌با (که ورده به‌رد و زیخ
 هه‌لده‌گریت)، هه‌وره‌ها به‌وه‌ش ئه‌وتریت با فری‌ی ده‌دات. له‌و
 مانایه‌یه: ﴿حَصْبُ جَهَنَّمَ﴾، یَزَمَقُ ئه‌وه‌ی فری ده‌دریته
 دۆزه‌خه‌وه که سوته‌مه‌نی دۆزه‌خه، وه ده‌وتری: (حَصَبٌ فِي
 الْأَرْضِ) رۆشت (به‌زه‌ویدا و تیپه‌ری) وه (الْحَصْبُ) له (الْحَضْبَاءِ
 وَالْخَجَارَةِ) وه‌رگیراوه که چه‌و و ورده به‌رده. ﴿نَارَةٌ﴾ جاریک،
 که‌ره‌تی، کۆکه‌شی (تَيَّرَةً) و (تَارَاتٌ) ه. ﴿لَا حَتَمَ لَكَ﴾ بی‌گومان له
 ره‌گه‌وه ده‌ریان دینم، که‌سیان ناهیلَم، ده‌وتریت (اَحْتَمَكَ فَلَانَ مَا
 عِنْدَ فَلَانٍ مِنْ عِلْمٍ) ^(۲) هه‌مووی وه‌رگرت و شاره‌زابوو لی.
 ﴿طَرَهُهُ﴾ به‌هره و به‌ش، چانس و به‌خت.

ئیبنو عه‌بباس رحمه‌الله ده‌لی: هه‌موو وشه‌یه‌کی (سُلْطَانٍ) له قورناندا واته: به‌لگه و
 ده‌لیل. ﴿وَلَيْ مِنْ الدَّلِيلِ﴾ که‌سی نه‌کردوو به یاری‌ده‌دمری خو‌ی (له‌به‌ر زه‌بوونی
 تا به‌یارمه‌تی ئه‌و زه‌بوونییه‌که له‌سه‌ر خو‌ی لابات).

۳ - باب قوله: ﴿أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ الإسراء: ٩٧٠

٩٧٠٩ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ ح. وَحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا
 عَنبَسَةُ، حَدَّثَنَا يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أُنِيَ رَسُولُ اللَّهِ

(۱) (صَخْب) کۆی (صاحب) به‌وه (تَجَر) کۆی (تاجر) ه وه (زَجَل) وایمه‌که‌کۆی (زاجل) ه.

(۲) واته: هه‌رجی زانستی فلانه‌ که‌س بوو هه‌موو هه‌ربوو وهری گرت.

لَيْلَةَ أُسْرِيَ بِهِ بِإِيلِيَاءَ بِقَدْحَيْنِ مِنْ خَمْرٍ وَلَبَنٍ، فَنَظَرَ إِلَيْهِمَا فَأَخَذَ اللَّبَنَ قَالَ جَبْرِيلُ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَذَاكَ لِلْفِطْرَةِ، لَوْ أَخَذْتَ الْخَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ^(۱).

۳- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (که

شه‌وره‌وی کرد به به‌نده‌ی خو‌ی له‌شه‌وێکدا

له‌مزگه‌وتی به‌ریزو پیرۆزه‌وه (که‌عه‌)

۴۷۰۹ - ئەبو‌ هورەیره رضی اللہ عنہ ده‌لی: پێغه‌مبه‌ری خوا صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم ئەو شه‌وه‌ی شه‌و ره‌وی پێ گرا له ئیلیا (به‌یتولوقه‌دیس) وه دوو جامی بو‌ هینرا، به‌کیان عاره‌ق و ئەوه‌ی تریان شیر بوو، پێغه‌مبه‌ریش صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم سه‌یری هه‌ردووکیانی کرد و شیره‌که‌یانی هه‌لگرت، جوهره‌ئیل رضی اللہ عنہ فهرمووی سوپاس بو‌ خوا که رێنموونی کردی بو‌سروشتی (ئیسلامه‌تی) ئەگه‌ر عاره‌قه‌که‌ت هه‌لگرتایه ئوممه‌ته‌که‌ت سه‌رلێشی‌واو و لا‌ری ده‌بوون.

۴۷۱۰ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ صَالِحٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رضی اللہ عنہ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم يَقُولُ: «لَمَّا كَذَّبَنِي قُرَيْشٌ قُمْتُ فِي الْحَجْرِ، فَجَلَّى اللَّهُ لِي بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَطَفِفْتُ أُخْرِهُمُ عَنْ آيَاتِهِ وَأَنَا أَنْظَرُ إِلَيْهِ». زَادَ يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمِّهِ «لَمَّا كَذَّبَنِي قُرَيْشٌ حِينَ أُسْرِيَ بِي إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ». نَحْوَهُ^(۲). (قَاصِفًا ٦١) الإسراء: رِيحٌ تَقْصِفُ كُلَّ شَيْءٍ.

۴۷۱۰ - جابیری کوری عه‌بدوڵڵا رضی اللہ عنہ ده‌لی: له پێغه‌مبه‌ری خوا صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم بیست ده‌یفه‌رموو: ((کاتی قوره‌یشه‌کان باوهریان پێ نه‌کردم^(۳)) لای حیجر (ی ئیسماعیل دا له‌په‌نا که‌عه‌) دا وه‌ستام، خوا مزگه‌وتی ئەقصای هینایه پیش

(۱) پروانه: ۳۳۹۴.

(۲) پروانه: ۳۸۸۶.

(۳) که باسی ئیسراو می‌عراجم بو‌ کردن.

چاوم، منیش دهستم کرد به‌باسکردنی نیشانه‌کانی بو‌یان و له‌و کاته‌دا (به‌پیش
چاومه‌وه بوو) سه‌یرم ده‌کرد).

یه‌عقوبی کوری ئی‌راهم وتی: کوری برای ئی‌بنو شیهاب بو‌ی گێ‌رامه‌وه له‌مامه‌یه‌وه (به‌م
رێگه‌یه) نه‌مه‌ی بو‌ زیاد کردووه: (کاتی قورمیشه‌کان که‌شه‌و ره‌ویم پی‌ کرا بو‌
به‌یتولوه‌ده‌یس باوم‌ریان پی‌ نه‌کردم...) وه‌ک فهرمووده‌که‌ی پێ‌شوو ده‌یگێ‌رێ‌ته‌وه.
(قاصفاً) بایه‌کی توند هه‌موو شت تی‌کده‌شکێ‌نی و وێ‌رانی ده‌کات.

٤ - بابُ قوله تعالى: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ ﴿٧٠﴾ الإسراء

﴿كَرَّمْنَا﴾ ﴿٧٠﴾ الإسراء: وَأَكْرَمْنَا وَاحِدٌ. ﴿ضَعْفَ الْحَيَوَةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ﴾ ﴿٧٥﴾ الإسراء:
عَذَابَ الْحَيَاةِ وَعَذَابَ الْمَمَاتِ ﴿خَلَّفَكَ﴾ ﴿٧٦﴾ الإسراء وَخَلَّفَكَ سَوَاءٌ ﴿وَنَّا﴾ ﴿٨٣﴾
الإسراء تَبَاعَدَ ﴿شَاكَلْتِهِ﴾ ﴿٨٤﴾ الإسراء نَاحِيَّتِهِ، وَهِيَ مِنْ شَكْلِهِ ﴿صَرَفْنَا﴾ ﴿٩١﴾ الإسراء
وَجْهَنَا ﴿فَيْلًا﴾ ﴿٩٢﴾ الإسراء: مُعَايِنَتُهُ وَمُقَابَلَتُهُ، وَقِيلَ: الْقَابِلَةُ: لِأَنَّهَا مُقَابِلَتُهَا وَتَقَبَّلُ
وَلَدَهَا ﴿خَشِيَةَ الْإِنْفَاقِ﴾ ﴿١٠٠﴾ الإسراء: أَنْفَقَ الرَّجُلُ: أَمْلَقَ، وَنَفَقَ الشَّيْءُ: ذَهَبَ ﴿قَتُورًا﴾
﴿١٠٠﴾ الإسراء: مُقْتَرًا. ﴿لِلْأَذْقَانِ﴾ ﴿١٠٧﴾ الإسراء: مُجْتَمَعُ اللَّحْيَيْنِ، وَالْوَاحِدُ: ذَقْنٌ. وَقَالَ
مُجَاهِدٌ: ﴿مَوْفُورًا﴾ ﴿١١٣﴾ الإسراء: وَافِرًا ﴿يَبِيعًا﴾ ﴿١١٦﴾ الإسراء: ثَانِيًا، وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ:
نَصِيرًا. ﴿خَبَتْ﴾ ﴿١١٧﴾ الإسراء: طَفِئَتْ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿وَلَا بُدْرَ﴾ ﴿١١٨﴾ الإسراء: لَا
تُنْفِقُ فِي الْبَاطِلِ ﴿أَبْتَعَاءَ رَحْمَةٍ﴾ ﴿١٢٨﴾ الإسراء: رِزْقٍ ﴿مَشْجُورًا﴾ ﴿١٢٩﴾ الإسراء: مَلْعُونًا
﴿وَلَا نَقْفُ﴾ ﴿١٣٠﴾ الإسراء: لَا تَقُلْ ﴿فَجَاسُوا﴾ ﴿١٣٥﴾ الإسراء: تَيَمَّمُوا. ﴿يُزْجَى﴾ ﴿١٣٦﴾
الإسراء: الْفُلْكَ: يُجْرِي الْفُلْكَ ﴿يَحْزُونَ لِلْأَذْقَانِ﴾ ﴿١٣٩﴾ الإسراء: لِلْوُجُوهِ.

ع- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى به‌رز و بلند: (سویند به‌خوا بیگومان ریزمان (له‌نه‌وه‌ی ئاده‌م) گرت)

﴿كَرَّمْنَا﴾ و ﴿أَكْرَمْنَا﴾ یه‌ك مانایان هه‌یه، واته: ریزمان گرت. ﴿ضَعَفَ الْحَيَوةَ﴾ وَضَعَفَ أَلَمَاتِ ﴿الإِسْرَاءِ﴾ سزای ژبان و سزای مردن. ﴿خَلَقَكَ﴾ له‌گه‌ن ﴿خَلَقَكَ﴾ یه‌كسان، وه‌له‌پاش تو (ده‌مانه‌وه). ﴿وَنَّا﴾ دوور ده‌كه‌وێته‌وه. ﴿شَاكِلَتِهِ﴾ شیوه و رێبازی خۆی ئەم وشه‌یه له (شَكْلِهِ) وەرگیراوه، واته شیوه و سروشتی خۆی. ﴿صَرَفْنَا﴾ به‌شیوه‌ی جو‌راوجو‌ر هیناومانه. ﴿قَيْلًا﴾ بینینی پووبه‌پوو، وتراوه: واته: مامان چونكه پووبه‌پوو ئافره‌ته‌كه و منداله‌كه و مرده‌گرێ كه له دایك بوو. ﴿خَشِيَةَ الْإِنْفَاقِ﴾ ^(۱) أَنْفَقَ الرَّجُلُ: هه‌زاركه‌وت، وَنَفَقَ النَّيُّ: پوشت و ته‌واو بوو. ﴿فَتَوَرَّ﴾ پژده و چروكه. ﴿لِلْأَذْقَانِ﴾ شوینی به‌یه‌كگه‌یشتنی هه‌ردوو شه‌ویلگه، چه‌ناكه (الأَذْقَانِ): كۆیه تاکه‌كه‌ی (دَقْنٌ) ه. موحاهید ده‌لی: ﴿مَوْفُورًا﴾ زو‌ر و زه‌به‌ند، پر به‌پر. ﴿بَيْعًا﴾ تۆله‌سین، تۆله وەرگر، ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: پشتیوان و یارمه‌تیدەر. ﴿خَبَتَ﴾ دامرگا، بلیسه‌ی نیشته‌وه. ئیبنو عه‌بباس ؑ ده‌لی: ﴿وَلَا بُدْرَ﴾ خه‌رج کردنی سامان له‌شتی نارمه‌وادا ﴿أَتِغَاءَ رَحْمَةٍ﴾ رسق و پو‌زی ﴿مَثْبُورًا﴾ نه‌فرین لێکراو. ﴿وَلَا نَقْفَ﴾ مه‌یلی. ﴿فَجَاسُوا﴾ گه‌پان و پوشتن. ﴿يُزْجَى﴾ الْفُلْكَ: (خوا) كه‌شتی هاتو‌چۆ پێده‌كات (له‌دمریادا). ﴿يَحْزُونَ﴾ لِلْأَذْقَانِ: به‌سه‌ر و پووخساریاندا ده‌كه‌ون.

(۱) له‌ترسی خه‌رج بوون و ته‌واو بوون.

بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا﴾ (١٧) الآية، الإسراء

٤٧١١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، أَخْبَرَنَا مَنصُورٌ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا نَقُولُ لِلْحَيِّ إِذَا كَثُرُوا فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَمَرَ بَنُو فُلَانٍ. حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ وَقَالَ أَمَرَ.

باسنی ئەم فەرمايشتهی خواى گهواره: (وه ئەگەر بمانهوى دانىشتوانى) شار و ولاتى لماناو بيهين خوشگوزهران و دهوله‌مهندانى زۆر ده‌کهين) (١) تاکوتای نایه‌ته‌که

٤٧١١ - عەبدوللا ڕ.ه.ه. دەلى: ئيمە جارەن لەسەردەمى نەفاميدا دەمان وت بە تيرەو ھۆزىك ئەگەر زۆر بېوناىە (أمر بنو فلان) (٢) نەوى فلان زۆر بوون. (ئىمامى بوخارى دەلى): حومەيدى بوى گىراينەو وەتى: سوفيان بوى گىراينەو.. (عەبدوللا وەتى): (أمر).

٥ - بابُ: ﴿ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُمْ كَانَتْ عَبْدًا شَكُورًا﴾ (٢٠) الآية، الإسراء

٤٧١٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا أَبُو حَيَّانَ التَّيْمِيُّ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ بْنِ عَمْرِو بْنِ جَرِيرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ڕ.ه.ه. قَالَ أُنِيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِلَحْمٍ، فَرَفَعَ إِلَيْهِ الذَّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ، فَتَهَسَّ مِنْهَا تَهَسَةً ثُمَّ قَالَ: «أَنَا سَيِّدُ النَّاسِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَهَلْ تَذَرُونَ مِمَّ ذَلِكَ؟ يُجْمَعُ النَّاسُ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ فِي صَعِيدٍ وَاحِدٍ، يُسْمِعُهُمُ الدَّاعِي، وَيَنْفِذُهُمُ الْبَصَرُ، وَتَذْنُو الشَّمْسُ، فَيَبْلُغُ النَّاسَ مِنَ الْعَمِّ وَالْكَرْبِ مَا لَا يُطِيقُونَ وَلَا يَحْتَمِلُونَ فَيَقُولُ النَّاسُ أَلَا تَرَوْنَ مَا قَدْ بَلَغَكُمْ؟ أَلَا تَنْظُرُونَ مَنْ يَشْفَعُ لَكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ؟ فَيَقُولُ بَعْضُ النَّاسِ لِبَعْضٍ عَلَيْكُمْ بِأَدَمَ قِيَاتُونَ

(١) بەم جوړەش مانا کراو: (وکاتى بمانهوى (دانىشتوانى) شارو ولاتى لماناو بيهين، فەرمان دەدەين (بەگوێرەپەلى و کردەوى

چاڤ) بەدەوله‌مەندە خراپەکار و زۆردارەکانى).

(٢) وشەى (أمر) واتە: زۆر بوو.

آدَمَ ﷺ فَيَقُولُونَ لَهُ أَنْتَ أَبُو الْبَشَرِ خَلَقَكَ اللَّهُ بِيَدِهِ. وَنَفَخَ فِيكَ مِنْ رُوحِهِ، وَأَمَرَ الْمَلَائِكَةَ فَسَجَدُوا لَكَ، اشفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ، أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ أَلَا تَرَى إِلَى مَا قَدْ بَلَعْنَا؟ فَيَقُولُ آدَمُ: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنَّهُ نَهَانِي عَنِ الشَّجَرَةِ فَعَصَيْتُهُ، نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي، اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي، اذْهَبُوا إِلَى نُوحٍ، فَيَأْتُونَ نُوحًا فَيَقُولُونَ: يَا نُوحُ إِنَّكَ أَنْتَ أَوَّلُ الرُّسُلِ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ، وَقَدْ سَمَّاكَ اللَّهُ عَبْدًا شَكُورًا اشفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ، أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ: إِنَّ رَبِّي ﷻ قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنَّهُ قَدْ كَانَتْ لِي دَعْوَةٌ دَعَوْتُهَا عَلَى قَوْمِي، نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي، اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي، اذْهَبُوا إِلَى إِبْرَاهِيمَ، فَيَأْتُونَ إِبْرَاهِيمَ، فَيَقُولُونَ: يَا إِبْرَاهِيمُ، أَنْتَ نَبِيُّ اللَّهِ وَخَلِيلُهُ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ اشفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ لَهُمْ: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّي قَدْ كُنْتُ كَذَبْتُ ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ - فَذَكَرَهُنَّ أَبُو حَيَّانَ فِي الْحَدِيثِ - نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي، اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي اذْهَبُوا إِلَى مُوسَى، فَيَأْتُونَ مُوسَى، فَيَقُولُونَ: يَا مُوسَى أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ، فَصَلِّكَ اللَّهُ بِرِسَالَتِهِ وَبِكَلَامِهِ عَلَى النَّاسِ، اشفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ، أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ، وَإِنِّي قَدْ قَتَلْتُ نَفْسًا لَمْ أُوْمَرْ بِقَتْلِهَا، نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي، اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي، اذْهَبُوا إِلَى عِيسَى، فَيَأْتُونَ عِيسَى فَيَقُولُونَ: يَا عِيسَى أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِنْهُ، وَكَلِمَتُ النَّاسِ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا، اشفَعْ لَنَا، أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَيَقُولُ عِيسَى: إِنَّ رَبِّي قَدْ غَضِبَ الْيَوْمَ غَضَبًا لَمْ يَغْضَبْ قَبْلَهُ مِثْلَهُ، وَلَنْ يَغْضَبَ بَعْدَهُ مِثْلَهُ - وَلَمْ يَذْكُرْ ذَنْبًا - نَفْسِي نَفْسِي نَفْسِي، اذْهَبُوا إِلَى غَيْرِي اذْهَبُوا إِلَى مُحَمَّدٍ ﷺ فَيَأْتُونَ مُحَمَّدًا ﷺ فَيَقُولُونَ: يَا مُحَمَّدُ أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ وَخَاتَمُ الْأَنْبِيَاءِ، وَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ، اشفَعْ لَنَا إِلَى رَبِّكَ، أَلَا تَرَى إِلَى مَا نَحْنُ فِيهِ؟ فَأَنْطَلِقُ فَأَتِي تَحْتَ الْعَرْشِ، فَأَقْعُ سَاجِدًا لِرَبِّي ﷻ ثُمَّ يَفْتَحُ اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ مَحَامِدِهِ وَحُسْنِ الثَّنَاءِ عَلَيْهِ شَيْئًا لَمْ يَفْتَحْهُ عَلَى أَحَدٍ قَبْلِي، ثُمَّ يُقَالُ: يَا مُحَمَّدُ ازْفَعْ رَأْسَكَ، سَلْ نِعْطَهُ، وَاشْفَعْ تَشْفَعْ، فَأَرْفَعُ رَأْسِي، فَأَقُولُ أُمِّتِي يَا رَبِّ، أُمِّتِي يَا رَبِّ فَيَقَالُ: يَا مُحَمَّدُ، أَدْخِلْ مِنْ أُمَّتِكَ مَنْ لَا حِسَابَ عَلَيْهِمْ مِنَ الْبَابِ الْأَيْمَنِ مِنْ أَبْوَابِ

الْجَنَّةِ وَهُمْ شُرَكَاءُ النَّاسِ فِيمَا سِوَى ذَلِكَ مِنَ الْأَبْوَابِ، ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي تَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ مَا بَيْنَ الْمِصْرَاعَيْنِ مِنْ مَّصَارِيعِ الْجَنَّةِ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَحِمَيْرَ، أَوْ كَمَا بَيْنَ مَكَّةَ وَبُضْرَى^(۱).

۵ - باسیک: (ئهی نهوهی ئهو کهسانهی که له گهل نووح ﷺ (له کهشتیدا) هه لمان گرتن، به راستی ئهو (نووح ﷻ) بهندهیهکی زۆر سوپاس گوزار بوو)

۴۷۱۲ - ئه‌بو هورده‌ره ﷺ ده‌لێ: گوشتیان هینا بۆ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئه‌نجا ده‌ستیکیان پێدا - چه‌زی له‌ده‌ستی نا‌زهل بوو - جا فه‌پێکی لێ گرت، له‌ پاشان فه‌رمووی: ((من گه‌وره‌ی هه‌موو خه‌لکم له‌ رۆژی دوا‌ییدا، ئایا ده‌زانن ئه‌وه به‌ هو‌ی چیه‌وه‌یه؟ هه‌موو خه‌لکی پێش‌ینان و پاش‌ینان له‌ده‌شتیکی فراواندا کو‌ده‌کرینه‌وه، ده‌نگی چارده‌ر ده‌گاته‌ گو‌ی هه‌مووان، چا‌و‌یش هه‌موویان ده‌بینیت، خو‌ریش نزیک ده‌بێته‌وه، ئه‌وسا خه‌لکی تووشی غه‌م په‌ژاره‌یه‌ک ده‌بن که‌به‌رگه‌ی نا‌گرن و له‌ توانایاندا نییه، ئه‌نجا خه‌لکی (هه‌ندیکیان به‌ هه‌ندیکیان)^(۲) ده‌لێن: ئایا نابینن نا‌ره‌حه‌تیتان گه‌شتۆته‌ چ را‌ده‌یه‌ک؟ ئایا نا‌گه‌رپن به‌د‌وای که‌سی‌کدا لای په‌روم‌ردگار‌تان ت‌کاتان بۆ ب‌کات. جا هه‌ندیک خه‌لک به‌ به‌هه‌ندیکی تریان ده‌لێن: برۆین بۆ لای ئاده‌م ﷺ، ئینجا ده‌رۆن بۆ لای ئاده‌م ﷺ و پێی ده‌لێن: (ئهی ئاده‌م) تۆ باوکی مرو‌فه‌کانیت، خوا به‌ ده‌ستی خو‌ی دروستی کردو‌یت، له‌پ‌رو‌حی خو‌ی گیانی به‌به‌ردا کردو‌ی، وه‌فه‌رمانی کرد به‌ فریشته‌کان ک‌ر‌پ‌ن‌وشیان بۆ بردی، لای په‌روم‌ردگار‌ت ت‌کامان بۆ ب‌که، ئایا نابینی ئی‌مه له‌ چ نا‌ره‌حه‌تیه‌ک داین؟ ئایا نابینی نا‌ره‌حه‌تیمان گه‌شتۆته‌ چ را‌ده‌یه‌ک؟ ئاده‌میش ﷺ ده‌لێ: بێ‌گومان په‌روم‌ردگارم (ئه‌م‌رۆ) به‌را‌ده‌یه‌ک تو‌ره‌ بو‌وه که

(۱) ب‌روانه: ۳۴۰.

(۲) ئه‌م زها‌ده‌یه له‌ سه‌حه‌یحی موس‌لیم دا‌یه.

پیشتر بەو شیوە تورپە نەبوو و دواتریش بەو شیوە تورپە نابیت، خوا (خواردنی) ئەو درەختە لەمن قەدەغە کرد منیش سەرپێچیم کرد (و خواردم)، هەر خەمی خۆمە هەرخەمی خۆمە هەر خەمی خۆمە (تکای بۆبکەم)، بڕۆن بۆ لای یەکیکی تر جگە لە من، بڕۆن بۆ لای نووح ﷺ، ئەنجا دەرپۆن بۆ لای نووح ﷺ و پێی دەلێن: ئەو نووح بێگومان تۆ یەکەم پێغەمبەری نێردراوی بۆ لای خەلکی سەر زەوی، وە خوا بەبەندە سۆپاس گوزار ناوی ناوی، لای پەرۆمردگارت تکامان بۆ بکە، ئایا نابینی ئیمە لە ج ناپەرەحتیە ک داین؟ نووحیش دەلێ: بێگومان پەرۆمردگارم ﷺ (ئەمڕۆ) بە ڕاددەمیە ک تورپە بوو کە پیشتر بەو شیوەی تورپە نەبوو و دواتریش بەو شیوە تورپە نابیت، وە بەراستی من یەک دوعا و نزام هەبوو ئەو دوعایە شەم لەگەڵە کەم کرد. من هەر خەمی خۆمە هەر خەمی خۆمە هەر خەمی خۆمە، بڕۆن بۆ لای یەکیکی تر جگە لە من، بڕۆن بۆ لای ئیبراھیم ﷺ، ئەنجا دەرپۆن بۆ لای ئیبراھیم ﷺ و پێی دەلێن: ئەو ئیبراھیم تۆ پێغەمبەری خۆایت و خۆشەویستی ئەوی لە ناو خەلکی سەر زەویدا، لای پەرۆمردگارت تکامان بۆ بکە، ئایا نابینی ئیمە لە ج ناپەرەحتیە ک داین؟ ئیبراھیمش پێیان دەلێ: بێگومان پەرۆمردگارم (ئەمڕۆ) بە ڕاددەمیە ک تورپە بوو کە پیشتر بەو شیوە تورپە نەبوو و دواتریش بەو شیوە تورپە نابیت. بەراستی من لە ڕابردوودا سێ درۆم کرد - جا ئەبو حەییان لە فەرموودە کەدا باسی کردن - (ئیبراھیم وتی) من هەر خەمی خۆمە هەر خەمی خۆمە هەر خەمی خۆمە، بڕۆن بۆ لای کەسیکی تر جگە لە من، بڕۆن بۆ لای مووسا ﷺ، ئەنجا دەرپۆن بۆ لای مووسا ﷺ و پێی دەلێن: ئەو مووسا تۆ پێغەمبەری خۆایت، خۆای گەورە بە پەيامە کە و قسە کردنی لەگەڵتدا ڕیزی داوی بە سەر هەموو خەلکید، لای پەرۆمردگارت تکامان بۆ بکە، ئایا نابینی ئیمە لە ج ناپەرەحتیە ک داین؟ مووساش ﷺ دەلێ: بێگومان پەرۆمردگارم (ئەمڕۆ) بە ڕاددەمیە ک تورپە بوو

کە پێشتر بەو شیوە تورپ نەبوو دواتریش بەو شیوە تورپ نابێت، وەبەرپراستی
 من کەسێکم گوشت کە فەرمانم پێنەکرا بوو بەکوشتنی، من هەر خەمی خۆمە
 هەرخەمی خۆمە هەر خەمی خۆمە، بڕۆن بۆ لای کەسێکی تر جگە لە من،
 بڕۆن بۆ لای عیسا ﷺ، جا دەرۆن بۆ لای عیسا ﷺ و پێی دەلێن: ئەی عیسا تۆ
 پێغەمبەری خوایت وە فەرماشتی خوایت کە ناردوووەتی بۆ مەریەم، وە لە
 خۆیەووە ڕووح پێ بەخشاوە، وە لە بێشکەدا قسەت لەگەڵ خەڵکیدا کردوو،
 (لای پەروردگارت) تەکامان بۆ بکە، ئایا نابینی ئێمە لە ج ناپەرەحتیە ک داین؟
 عیسا ﷺ دەلێ: بێگومان پەروردگارم (ئەمڕۆ) بەرازدەدەیت تورپ بوو کە پێشتر
 بەو شیوە تورپ نەبوو دواتریش بەو شیوە تورپ نابێت - هیچ تاوانێکی خۆی
 باس نەکرد - من هەر خەمی خۆمە هەرخەمی خۆمە هەر خەمی خۆمە. بڕۆن
 بۆ لای کەسێکی تر جگە لە من، بڕۆن بۆ لای موحەممەد ﷺ، ئەنجا دەرۆن بۆ
 لای موحەممەد ﷺ و پێی دەلێن: ئەی موحەممەد تۆ پێغەمبەری خوایت کۆتایی
 پێغەمبەران و بێگومان خوا لە گوناھەکانی رابردوو و داھاتووت خۆش بوو،
 لای پەروردگارت تەکامان بۆ بکە، ئایا نابینی ئێمە لە ج ناپەرەحتیە ک داین؟
 منیش بەخێرای و دەرەچم و دەرۆمە ژێر عەرش دەکەوم بە سوژدەدا بۆ
 پەروردگار ﷻ لە پاشان خۆی گەورە فێری جوڑە سوپاس و ستایش کردنی
 پێرۆز و جوانی خۆیم دەکات، کە فێری هیچ کەسی نەکردوو لە پێش مندا.
 پاشان دەوترێت پێم: ئەی موحەممەد سەرت بەرزکەرەو داوا بکە دەتدریت،
 تەکا بکە لێت وەردەگیر، منیش سەرم بەرز دەکەمەو و دەلێم: ئەی
 پەروردگار ئوممەتە کەم ئەی پەروردگارم ئوممەتە کەم، جا پێم دەوترێت:
 ئەی موحەممەد لە ئوممەتە کەت و ئەوانە ی لێرسینە و میان لەسەر نییە لە

دەرگای راس‌تی دەرگاگانی به‌هه‌شته‌وه بیان‌خه‌ره ناو به‌هه‌شته‌وه^(۱)، ئه‌وانه جگه له‌م دەرگا له‌ دەرگاگانی تری به‌هه‌شتیشدا به‌شدارن له‌گه‌ل خه‌لکیدا. له‌ پاشان (پێغه‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رمووی: ((وه سویند به‌و زاته‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، بێگومان نی‌وان دوو لاشیپانی دەرگاگانی به‌هه‌شت وه‌ك نی‌وانی مه‌كه‌ه و حیمیه‌ر پانه‌))، یان ((وه‌ك نی‌وان مه‌كه‌ه و بوسرا پانه‌)).

٦ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾ ۝ الْإِسْرَاءُ

٤٧١٣ - حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ۞ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «خُفِّفَ عَلَى دَاوُدَ الْقِرَاءَةُ، فَكَانَ يَأْمُرُ بِدَابَّتِهِ لِشُرَجٍّ، فَكَانَ يَقْرَأُ قَبْلَ أَنْ يَقْرَعَ». يَعْنِي: الْقُرْآنَ^(٢).

٦-باسنی ئه‌ فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره‌: (وه‌ زه‌بو‌رمان به‌خش‌ی به‌ داوود ﷺ)

٤٣١٣ - ئەبو هورمیره ۞ له‌ پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ که‌ فه‌رموویه‌تی: ((خویندنه‌وه‌ی (ی زه‌بو‌ر) بو‌ داوود ﷺ ئاسان کرابوو، جا ئه‌و فه‌رمانی ده‌کرد و‌لا‌خه‌که‌ی زین کرێ، جا (هه‌موو زه‌بو‌وری) ده‌خویندنه‌وه‌ پێش ئه‌وه‌ی (زین کردنه‌که‌) ته‌واو ببێت))، مه‌به‌ستی خویندنه‌وه‌ی زه‌بو‌ره^(٣).

(١) که‌ حه‌فتا هه‌زار کهن.

(٢) پروانه: ٢٠٧٣.

(٣) مه‌به‌ست له‌ وشه‌ی (القرآن) خویندنه‌وه‌یه‌ نه‌ك قورنانی په‌رۆز، خوینراوه‌مکش زه‌بو‌وره‌.

٧ - باب: ﴿ قُلْ أَدْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ. فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ وَلَا

تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ الإسراء

٤٧١٤ - حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ، عَنْ
إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ: ﴿إِلَى رَبِّهِمْ أَلُوسِيلَةٌ ﴿٥٧﴾﴾ الإسراء. قَالَ: كَانَ نَاسٌ
مِنَ الْإِنْسِ يَعْبُدُونَ نَاسًا مِنَ الْجِنِّ، فَأَسْلَمَ الْجِنُّ، وَتَمَسَّكَ هَؤُلَاءِ بِدِينِهِمْ. زَادَ الْأَشْجَعِيُّ
عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ الْأَعْمَشِ. ﴿ قُلْ أَدْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ ﴿٥٦﴾﴾ الإسراء^(١).

٧- ئەمە باسیکە: (ئەبى موحەممەد ﷺ بلى (بى باوەران)
هاوار بکەن لە ئەوانەى کە ئیوه بهخواتان دەزانين بيجگه
له خوا، جا ئەوانه دەسهلاتيان نيه به لاو و زياتان له سەر
لابەن وه (دەسهلاتى) گۆرانیشیان نيه^(٢))

٤٧١٤ - عەبدوللا دەربارەى ئەم نایەتە: (هۆکارىک لای پەرورمەدگارێان) دەلى:
ئەوانە خەلکانىک بوون لە مەرفهەکان چەن کەسىکى جنۆکەیان دەپەرەست،
ئەنجا جنۆکەکان مەسولمان بوون، بەلام ئا ئەوانە (مەرفهەکان کە جنۆکەیان
دەپەرەست) دەستیان گرت بە نایەتە کەیانەوه.

- ئەشجەعەى لە سوفیانەوه لە ئەعمەشەوه ئەم زیادەیی هیناوه: (ئەبى
موحەممەد ﷺ بلى (بىباوەران) هاوار بکەن لە ئەوانەى کە ئیوه بهخواتان
دەزانين).

(١) پروانە: ٤٧١٥.

(٢) واتە، دەسهلاتیان نیه به لا و زیان له ئیوه لادەن و بیدەن بەسەر کەسانى تردا.

۸ - **بابُ قَوْلِهِ:** ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ ۖ﴾ الإسراء، الآية

٤٧١٥ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ۖ فِي هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ ۖ﴾ الإسراء، قَالَ: نَاسٌ مِنَ الْجِنِّ كَانُوا يُعْبَدُونَ فَأَسْلَمُوا^(١).

**۸-باسنی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئەوانه‌ی که ئەو
(نەفامانه) هاواریان لێ ده‌که‌ن، ئەوانه به‌دوا‌ی هۆکارێکدا
ده‌گه‌ڕێن که نزیکیان کاته‌وه له په‌روه‌ردگاریان) تاکۆتایی ئایه‌ته‌که**

٤٧١٥ - عه‌بدوڵڵا ده‌رباره‌ی ئەم ئایه‌ته ده‌لێ: (ئەوانه‌ی که ئەو (نەفامانه) هاواریان لێ ده‌که‌ن ئەوانه به‌دوا‌ی هۆکارێکدا ده‌گه‌ڕێن که نزیکیان کاته‌وه له په‌روه‌ردگاریان)، وتی: ئەوانه که‌سانێک بوون له جنۆکه ده‌په‌رستران، ئینجا مسوڵمان بوون^(٢).

۹ - **بابُ:** ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّمِّيَّ الَّتِيٰ أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ ۖ﴾ الإسراء

٤٧١٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ۖ ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّمِّيَّ الَّتِيٰ أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ ۖ﴾ الإسراء: قَالَ: هِيَ رُؤْيَا عَيْنٍ أَرَاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَيْلَةً أُسْرِيَ بِهِ ۖ وَالشَّجَرَةُ الْمَلْعُونَةُ ۖ﴾ الإسراء: شَجَرَةُ الرَّقُومِ^(٣).

(١) بروانه: ٤٧١٤.

(٢) واته، جنۆکه‌مان مسوڵمان بوون.

(٣) بروانه: ٣٨٨٨.

۹ - باسیک: (وه ئەو خەو بینینه‌ی که پیشانی تۆمان دا (له‌و) شه‌و ر‌ه‌ویه‌دا) هەر له‌بەر تاقیکردنه‌وه‌ی خه‌لکی بوو)

۴۷۱۶ - ثیبنو عه‌بباس رضی اللہ عنہ د‌م‌باره‌ی ئەم ئایه‌ته (وه ئەو خەو بینینه‌ی که پیشانی تۆمان دا (له‌و شه‌و ر‌ه‌ویه‌دا) هەر له‌بەر تاقیکردنه‌وه‌ی خه‌لکی بوو)، وتی: بریتی بوو له‌ بینین به‌ چاو له‌و شه‌وه‌دا شه‌و ر‌ه‌وی به‌ پیڤه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرا، پیشانی درا (وه دره‌خته نه‌فرین لیکراوه‌که‌ش) د‌م‌ره‌ختی زه‌م‌قوم بوو.

۱۰ - بابُ قوله: ﴿وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾ (۷۸) الإسراء

قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿قُرْآنَ الْفَجْرِ﴾ (۷۸) الإسراء

صَلَاةَ الْفَجْرِ.

۴۷۱۷ - حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ وَابْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی اللہ عنہ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «فُضِّلَ صَلَاةُ الْجَمِيعِ عَلَى صَلَاةِ الْوَاحِدِ خَمْسٌ وَعِشْرُونَ دَرَجَةً، وَتَجْتَمِعُ مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَمَلَائِكَةُ النَّهَارِ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ». يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ:

اقْرَءُوا إِن شِئْتُمْ ﴿وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا﴾ (۷۸) الإسراء^(۱).

۱۰ - باسی ئەم فهرمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (به‌راستی قورئان (خویندنی نو‌یژی به‌یانیان) هه‌میشه ده‌بینریت (له‌ لایه‌ن فریشته‌کانی شه‌و ر‌ۆژه‌وه‌))

م‌وجاهید ده‌لی: ﴿قُرْآنَ الْفَجْرِ﴾: واته: نو‌یژی به‌یان‌ی.

٤٧١٧ - ئەبو سه‌له‌مه و ئیبنو لمسه‌ییهب له ئەبو هورمیرپه‌وه ﷺ گێڕاویانته‌وه
ئەویش له پێغه‌مبهری خواوه ﷺ فهرمووی: ((فه‌زل و‌گه‌ورمی نوێزی
جه‌ماعه‌ت به‌سه‌ر نوێزی كه‌سێك به‌ته‌نها، بیست و‌پنج پله‌یه، وه‌ فریشته‌كانی
شه‌و فریشته‌كانی رۆژ له‌ نوێزی به‌یانیدا كۆده‌بنه‌وه‌ و‌به‌یه‌ك ده‌گه‌ن))، وه‌ ئەبو
هورمیرپه‌ ده‌لی: ئەگه‌ر ده‌تانه‌وی (راستی ئەم فهرمووده‌ بزانی) ئەم نایه‌ته
بخویننه‌وه: (بیگومان نوێزی به‌یانی فریشته‌كان ئاماده‌ی ده‌بن).

II - بابُ قوله: ﴿عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا﴾ (الإسراء)

٤٧١٨ - حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ آدَمَ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: سَمِعْتُ
ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَقُولُ إِنَّ النَّاسَ يَصِيرُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ جُثًّا، كُلُّ أُمَّةٍ تَتَّبِعُ نَبِيَّهَا، يَقُولُونَ يَا
فُلَانُ اشْفَعْ، حَتَّى تَنْتَهِيَ الشَّفَاعَةُ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَذَلِكَ يَوْمَ يَبْعَثُهُ اللَّهُ الْمَقَامَ الْمَحْمُودَ^(١).

II - باسی ئەم فهرماشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (به‌لكو په‌روه‌ردگارت بت‌گه‌یه‌نیته‌ پله‌و جی‌گایه‌کی په‌سه‌ندکراو)

٤٧١٨ - ئیبنو عومەر ﷺ ده‌لی: بیگومان خه‌لکی له‌ رۆزی قیامه‌ت دا ده‌بن به‌ جه‌ند
کۆمه‌لێکه‌وه، هه‌ر ئومه‌تێك شوێن پێغه‌مبهره‌کیان ده‌که‌ون، ده‌لێن: ئە‌ی فلانه‌که‌س
تکامان بۆ بکه‌ (که‌سیان تکیان بۆناکه‌ن) هه‌تا تکا کردنه‌که‌ ده‌گاته‌ پێغه‌مبهر ﷺ، ئەوه
ئهو رۆژمیه‌ خوا‌ی گه‌وره‌ پێغه‌مبهر ﷺ ده‌گه‌یه‌نیته‌ پله‌ و‌ جی‌گای په‌سه‌ندکراو.

٤٧١٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَيَّاشٍ، حَدَّثَنَا شُعَيْبُ بْنُ أَبِي حَمْزَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ
الْمُنْكَدِرِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ

النِّدَاءُ اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ الثَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ، آتِ مُحَمَّداً الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^(۱).
رَوَاهُ حَمْرَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ^(۲).

۴۷۱۹ - جابیری کوری عه‌بدوλλά ﷺ ده‌گیریتیه‌وه، که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ
فه‌رموویه‌تی: ((هه‌رک‌ه‌س کاتی گویی له بانگه بلّیت: ئه‌ی خودایه، په‌روم‌ردگاری
ئه‌م بانگه‌وازه ته‌واوه (که یه‌کتابه‌رستیه)، وه ئه‌م نوێزه که ئه‌نجام دمه‌ریت،
پله‌ی به‌رز و بلند بده به موحه‌مه‌د و بیبه‌ره ئه‌و جیگا په‌سه‌نده‌ی که خۆت
به‌ئینت پیداه، ئه‌و که‌سه له رۆژی دوایدا تکا و شه‌فاعه‌تی من دمیگیریتیه‌وه.
- (ئه‌م فه‌رمووده‌یه) حه‌مه‌زی کوری عه‌بدوλλά گیراویه‌تی‌وه له باوکیه‌وه له
پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ گیراویه‌تی‌وه.

۱۲ - باب: ﴿ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴾^(۸۱) ﷻ الإسراء

يَزْهَقُ: يَهْلِكُ.

۴۷۲۰ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ،
عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ؓ قَالَ: دَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ مَكَّةَ وَحَوْلَ الْبَيْتِ سِتُونَ وَثَلَاثُمِائَةً
نُصِبَ فَجَعَلَ يَطْعُنُهَا بِعُودٍ فِي يَدِهِ وَيَقُولُ: ﴿ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ
زَهُوقًا ﴾^(۸۱) ﷻ الإسراء: ﴿ قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِي الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴾^(۸۲) ﷻ سبا^(۳).

(۱) بروانه: ۶۱۴.

(۲) بروانه: ۱۴۷۴.

(۳) بروانه: ۲۴۷۸.

۱۲ - باسیک: (وه بلی ئایینی راست هات و ئایینی ناحق و بهتال نهماو و رۆشت به راستی بهتال همهیشه له ناوچوووه)

۴۷۲۰ - عهبدوڵلای کوری مهسعوود ﷺ دهلی: پیغمه مبهەر ﷺ رۆشته ناو شاری مهککه و به چوار دهوری که عبهدا سی سهد و شهست بتی تیدابوو، جا پیغمه مبهەر ﷺ به داریک که به دهستی بوو دهستی کرد به پیاکیشانیان و دهیضمه رموو: ((ئایینی راست هات و ئایینی ناحق و بهتال نهما و رۆشت))، ((بلی ئایینی)) راست هات و بهتال (نهما) و دروست نابیته وه و ناگه ریته وه)).

۱۳ - باب: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ﴾ الإسراء

۴۷۲۱ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: بَيْنَا أَنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي حَرْثٍ وَهُوَ مُتَكِيٌّ عَلَى عَسِيبٍ إِذْ مَرَّ الْيَهُودُ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: سَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ، فَقَالَ: مَا رَأَيْتُكُمْ إِلَيْهِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَا يَسْتَقْبِلُكُمْ بِشَيْءٍ تَكْرَهُونَهُ فَقَالُوا: سَلُوهُ. فَسَأَلُوهُ عَنِ الرُّوحِ فَأَمَسَكَ النَّبِيُّ ﷺ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِمْ شَيْئًا، فَعَلِمْتُ أَنَّهُ يُوحَى إِلَيْهِ، فَقُمْتُ مَقَامِي، فَلَمَّا نَزَلَ الْوَحْيُ قَالَ: ﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (۸۵) الإسراء (۱).

۱۳ - باسیک: (وه ئهه موحه ممهده ﷺ) پرسپارت لی ده کهن له بارهه رۆحه وه (کهچی یه)

۴۷۲۱ - عهبدوڵلای ﷺ دهلی: له کاتی کهدا من له خزمهت پیغمه مبهردا ﷺ بووم له ناو کیلگهیه کهدا پیغمه مبهەر ﷺ خوی دابوو به سهر پهلی دار خورمایه کهدا له پر

چهند جووله‌که‌یه‌ک تێبه‌رین، به‌هه‌ندیکی تریان وت: (پرسیاری لێ مه‌که‌ن) نه‌وه‌ک به‌شتیک پرووبه‌رووتان بیته‌وه که پیتان ناخۆشه، وتیان: پرسیری لێ بکه‌ن جا پرسیریان لێ کرد له‌باره‌ی روحه‌وه، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ هسه‌ی نه‌کرد و هیچ وه‌لامیکی نه‌دانه‌وه، ئیتر زانییم که نیگای بو دیت بو‌یه له‌جیگای خۆم و مستام ئینجا که نیگا دابه‌زی فهرمووی: (وه (ئه‌ی موحه‌ممهد ﷺ) پرسیرت لێ ده‌که‌ن له‌ باره‌ی روحه‌وه (که‌چییه‌)؟ بلێ رۆح له‌کارو فهرمانی تایبه‌ت به‌ په‌روهردگارمه، وه‌ ئیوه ته‌نها که‌میک له‌ زانیاریتان بێ به‌خشاوه).

۱۴ - باب: ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُهَا﴾ ﴿۱۱۰﴾ الإسراء

۴۷۲۲ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا أَبُو بَشْرِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافُهَا﴾ ﴿۱۱۰﴾ الإسراء: قَالَ: نَزَلَتْ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُخْتَفٍ مَكَّةَ، كَانَ إِذَا صَلَّى بِأَصْحَابِهِ رَفَعَ صَوْتَهُ بِالْقُرْآنِ فَإِذَا سَمِعَهُ الْمُشْرِكُونَ سَبُّوا الْقُرْآنَ وَمَنْ أُنْزِلَهُ، وَمَنْ جَاءَ بِهِ، فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ ﷺ: ﴿وَلَا تَجْهَرُ بِصَلَاتِكَ﴾ ﴿۱۱۰﴾ الإسراء: أَي: بِقِرَاءَتِكَ، فَيَسْمَعُ الْمُشْرِكُونَ، فَيَسُبُّوا الْقُرْآنَ، ﴿وَلَا تُخَافُهَا﴾ ﴿۱۱۰﴾ الإسراء: عَنْ أَصْحَابِكَ فَلَا تُسْمِعُهُمْ ﴿وَأَتَّبِعْ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾ ﴿۱۱۰﴾ الإسراء^(۱).

۱۴ - باسیک: (له نوێژکردنتدا ده‌نگ به‌رز مه‌که‌ره‌وه و به

نه‌ینیش مه‌یکه)

۴۷۲۲ - ثیبنو عه‌باس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا ده‌باره‌ی ئه‌م فهرمایشته‌ی خوای به‌رز و بلند: (له نوێژکردنتدا ده‌نگ به‌رز مه‌که‌ره‌وه و به نه‌ینیش مه‌یکه) ده‌لێ: کاتی دابه‌زی

که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له مه‌ککه‌دا خۆی دشارده‌وه ^(۱) که پێشنوێژی بوو هاوه‌لانی دمه‌کرد به قورئان خوێندنه‌که‌ی دمه‌نگی به‌رز دمه‌کرده‌وه، جا که بته‌پهره‌ستان گوێیان لێی دمه‌بوو جنیویان دمه‌دا به قورئان و ئه‌وه‌ی دایه‌به‌زاندووه و ئه‌وه‌شی هیناویه‌تی، بۆیه خوای به‌رز و بلندیش هه‌رمووی به پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ: (له نوێژکردندا دمه‌نگ به‌رز مه‌که‌رمه‌وه)، واته: به قورئان خوێندنت، جا هاوبه‌ش دانه‌ران گوێبێستی دمه‌ن و جنیو دمه‌ن به قورئان (وه به‌نه‌ینیش مه‌یکه) که هاوه‌له‌کانت لێت نه‌بێستن (له‌و نیوانه‌دا رێگایه‌ک هه‌لبێژره).

۴۷۲۳ - حَدَّثَنِي طَلْقُ بْنُ عَنَافٍ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: أُنْزِلَ ذَلِكَ فِي الدُّعَاءِ ^(۲).

۴۷۲۳ - عائیشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده‌لی: ئه‌و ئایه‌ته ^(۳) دمه‌باره‌ی دوعا و نزا دابه‌زی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٨ - سورة الكهف

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿تَقْرِضُهُمْ﴾ (١٧) الكهف، تَتْرَكُهُمْ، ﴿وَكَاثَ لَهُ، ثَمَرٌ﴾ (٢١) الكهف، ذَهَبٌ وَفِضَةٌ. وَقَالَ غَيْرُهُ: جَمَاعَةُ الثَّمَرِ. ﴿بَخِيعٌ﴾ (٦) الكهف، مُهْلِكٌ ﴿أَسْفَا﴾ (٦) الكهف، نَدَمًا. الْكَهْفُ: الْفَتْحُ فِي الْجَبَلِ. وَالرَّقِيمُ: الْكِتَابُ، ﴿مَرْقُومٌ﴾ (٩) المطففين: مَكْتُوبٌ مِنَ الرَّقْمِ

(۱) له‌سه‌رتای ئیسلام دا.

(۲) پروانه: ۶۳۲۷، ۷۵۲۶.

(۳) (ولا تجهر بصلاتك ولا تخافت بها) تاكووتاى نایه‌مه‌که.

﴿ وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ ﴾ ﴿١١﴾ ﴿ الْكَهْفِ، أَلْهَمْنَاهُمْ صَبْرًا: ﴿لَوْلَا أَن رَّبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهَا ﴾ ﴿١٠﴾
﴿ الْقِصَصِ ﴾ ﴿ شَطَطًا ﴾ ﴿١٢﴾ ﴿ الْكَهْفِ، إِفْرَاطًا. (الْوَصِيدُ): الْفِتَاءُ جَمْعُهُ وَصَائِدٌ وَوُصِدٌ وَيُقَالُ:
الْوَصِيدُ الْبَابُ. ﴾ ﴿ مُؤَصَّدَةٌ ﴾ ﴿١٣﴾ ﴿ الْبَلَدُ مُطَبَّقَةٌ أَصَدَ الْبَابَ وَأَوْصَدَ ﴾ ﴿ بَعَثْنَاهُمْ ﴾ ﴿١٤﴾ ﴿
الْكَهْفِ، أَخْيَيْنَاهُمْ ﴾ ﴿ أَزْكَى ﴾ ﴿١٥﴾ ﴿ الْكَهْفِ، أَكْثَرُ، وَيُقَالُ: أَحْلُ، وَيُقَالُ: أَكْثَرُ رَيْعًا. قَالَ ابْنُ
عَبَّاسٍ: ﴿ أَكْلَاهَا وَلَمْ تَطْلُمِ ﴾ ﴿٣٢﴾ ﴿ الْكَهْفِ: لَمْ تَنْقُصْ. وَقَالَ سَعِيدٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: (الرَّقِيمُ)
اللُّوْحُ مِنْ رِصَاصٍ، كَتَبَ عَامِلُهُمْ أَسْمَاءَهُمْ ثُمَّ طَرَحَهُ فِي خِرَازِنَتِهِ، فَضَرَبَ اللَّهُ عَلَىٰ آذَانِهِمْ فَنَامُوا.
وَقَالَ غَيْرُهُ: وَأَلْتِ تَنْلُ تَنْجُو. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ مَوِيلًا ﴾ ﴿٥٨﴾ ﴿ الْكَهْفِ، مَحْزَرًا ﴾ ﴿ لَا
يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴾ ﴿١٦﴾ ﴿ الْكَهْفِ: لَا يَعْقِلُونَ.

به ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۸ - (تہفسیری) سورہتی کہف

موجاهید دهلی ﴿تَقَرَّضَهُمْ﴾ لای دمدا لیان، لیان تیپەر دهیی. ﴿وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ﴾
 ﴿^(۱) نالتون و زیو جگه له موجاهید دهلی: هه موو جوړمکانی مال و سامانی
 مه بهسته. ﴿بَنَجَّ﴾ له ناو بهر، کوژمر. ﴿أَسَفًا﴾ له په شیمانی دا (له خه م و
 خه هه تدا) (الْكَهْفُ) نه شکوه وت، غار (الرَّقِیمُ) تابلۆ (ئه و بهرده ی ناویانی تیا
 نوسرابوو). ﴿تَرَقُّمٌ﴾ نوسراو له (الرَّقْمُ) و مرگیراوه به مانای نوسینه. ﴿وَرَبَطْنَا

(۱) نَبِیْنُو عَامِر و نَبِیْنُو کَسِیْر و نَافِیْع و حَمَزَه و کِیْسَانِیْ بِه، ﴿نُْمْرُ﴾ خَوِیْنْدُو یَا نَمَتُو، عَاسِیْم و نَمِیُو جَمْعُفَر و یَمْعُوق

به { ثَمَرٌ } خويندویانتهوه، نهبو عمریش به { ثَمَرٌ } خويندویتهوه،

عَلَى قُلُوبِهِمْ ﴿ دله‌کانیانمان به‌هیزکرد به‌دان به‌خوداگرتن. ﴿ لَوْلَا أَنْ رَبَّنَا عَلَى قُلُوبِنَا ﴿^(۱) ﴿ شَطَطًا ﴾: تیپه‌راندن (الْوَصِيدُ) بوشایی کوکه‌ی (وَصَائِدٌ) و (وُضِدٌ) وه (الوصيد) به‌مانای دهرگایه، ﴿ مُؤَصَّدَةٌ ﴾ داخراو، به‌سراو. له (أَصَدَ الْبَابِ وَأَوْصَدَ)^(۲) ﴿ بَعَثْنَاهُمْ ﴾ زیندووومان کردنه‌وه. ﴿ أَزْكًى ﴾ زووتر وه به‌مانای حه‌لال تریش وتراوه، هه‌روه‌ها وتراوه به‌مانای زووتر گه‌شه‌کردن و گه‌وره بوونه. ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿ أَكْهَلًا وَلَمْ تَظَلِمْ ﴾ که‌م نه‌بوته‌وه. سه‌عید ده‌لی: له ئیبنو عه‌بباسه‌وه: (الرَّقِيمُ) تابلویه‌ک له قورقوشم به‌رپرسه‌که‌یان ناوه‌کانی نوسین، پاشان خسته‌یه ناو گه‌نجینه‌که‌یه‌وه، نه‌نجا خوا په‌رده‌ی دا به‌سه‌ر گوئیاندا و خه‌وتن. جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: وَالَّتِ تَنْلُ: رزگاری ده‌بی. موحاهید ده‌لی: ﴿ مَوْبِلًا ﴾ په‌ناگایه‌ک. ﴿ لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴾ تیناگه‌ن.

۱ - باب: ﴿ وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴾ ٥١﴾ الکهف

٤٧٢٤ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ أَنَّ حُسَيْنَ بْنَ عَلِيٍّ أَخْبَرَهُ، عَنْ عَلِيٍّ ؓ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ طَرَفَهُ وَقَاطِمَةً قَالَ: «أَلَا تُصَلِّيَانِ؟».

۱ - باسیک: (ئاده‌می له هه‌موو شتت زیاتر موحاده‌له ده‌کات)

٤٧٢٤ - عه‌لی ؓ ده‌گپ‌نیه‌وه که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ شه‌ویک هات بۆلای نه‌و (عه‌لی) و فاتیمه و فه‌رمووی: ((نه‌وه هه‌ردووکتان هه‌ئناسن شه‌و نوێژ بکه‌ن؟)).

(۱) واته ئه‌گه‌ر ئۆق‌رمان نه‌دایه به‌دلی.

(۲) نه‌و دوو وشه‌یه (أَصَدَ) و (أَوْصَدَ) هه‌ردووکیان به‌مانای داخستن و پێودانی دهرگا دین (مُؤَصَّدَةٌ) له‌و دوو‌انه‌وه هاتووه و وه‌رگه‌روه.

﴿رَجَمًا بِالْغَيْبِ﴾ ﴿٢٢﴾ الكهف: لَمْ يَسْتَنْ. ﴿فُرْطًا﴾ ﴿٢٨﴾ الكهف: نَدَمًا ﴿سُرَادِقُهَا﴾ ﴿٢٩﴾
 الكهف: مِثْلُ السَّرَادِقِ، وَالْحُجْرَةِ الَّتِي تُطِيفُ بِالْفَسَاطِيطِ، ﴿يَحَاوِرُهُ﴾ ﴿٣١﴾ الكهف:
 مِنَ الْمُحَاوَرَةِ ﴿لَنِكَأَ هُوَ اللَّهُ رَبِّي﴾ ﴿٣٨﴾ الكهف: أَيُّ: لَكِنْ أَنَا هُوَ اللَّهُ رَبِّي، ثُمَّ حَذَفَ
 الْأَلِفَ وَأَدْغَمَ إِحْدَى الثَّوْنَيْنِ فِي الْأُخْرَى. ﴿وَفَجَرْنَا خِلَاهُمَا نَهْرًا﴾ ﴿٣٣﴾ الكهف: يقول: بينهما
 نهراً ﴿زَلَقًا﴾ ﴿٤٠﴾ الكهف: لَا يَثْبُتُ فِيهِ قَدَمٌ. ﴿هُنَالِكَ الْوَلِيَّةُ﴾ ﴿٤١﴾ الكهف: مَصْدَرٌ وَلِيَ
 الْوَلِيُّ وَلَاءً. ﴿عُقْبًا﴾ ﴿٤٤﴾ الكهف: عَاقِبَةُ وَعُقْبَى وَعُقْبَةٌ وَاحِدٌ، وَهِيَ الْآخِرَةُ ﴿قَبْلًا﴾ ﴿٤٥﴾
 ﴿قُبْلًا﴾ ﴿٥٥﴾ الكهف: وَقَبْلًا: اسْتِثْنَاءً. ﴿لِيَدْخُلُوا﴾ ﴿٥٦﴾ الكهف: لِيُزِيلُوا، الدَّخْضُ
 الزَّلَقُ. ﴿رَجَمًا بِالْغَيْبِ﴾ ﴿لاي روون نه‌بوو (قسه‌ی بی به‌لگه).﴾ ﴿فُرْطًا﴾ ﴿په‌شیمان‌ی.
 ﴿سُرَادِقُهَا﴾ ﴿(چوار ده‌وریان دمدات) وهك ره‌شمال و ده‌وار، (یان وهك نه‌و)
 دیواره‌ی به‌ چواره‌ده‌وری ره‌شمال و ده‌واره‌دایه^(۱)﴾ ﴿يَحَاوِرُهُ﴾ ﴿له‌ (مُحَاوَرَةً) وه‌وه
 هاتوه‌ (به‌مانای گف‌ت و گو و قسه‌ له‌گه‌ل کردن دیت).﴾ ﴿لَنِكَأَ هُوَ اللَّهُ رَبِّي﴾ ﴿واته:
 به‌لام من نه‌و خودایه‌ به‌رومردگارمه‌، له‌ پاشان نه‌لیفه‌که‌ (ا) لابراره‌، نونیکیان له‌
 نونه‌که‌ی پاشی خویدا تیبه‌لکیش کراوه^(۲)﴾ ﴿وَفَجَرْنَا خِلَاهُمَا نَهْرًا﴾ ﴿ده‌لی: له‌
 نیوانیاندا کانیاویه‌کمان هه‌لقولاندووه‌.﴾ ﴿زَلَقًا﴾ ﴿(ساف و خلیسک) بی‌ی له‌سه‌ر
 راناه‌وستی.﴾ ﴿هُنَالِكَ الْوَلِيَّةُ﴾ ﴿چاوگی وشه‌ی (الْوَلِيَّةُ) وه‌واته:
 پشتیوان و یارمه‌تیدمر.﴾ ﴿عُقْبًا﴾ ﴿سه‌رته‌نجام، دواروژ (عُقْبَى) و (عُقْبَةُ) به‌یه‌ک مانا دین که‌ روژی دوا‌ییه‌.

(۱) بیضاوی له‌ ته‌فسیری ﴿سُرَادِقُهَا﴾ ﴿٢٩﴾ الكهف ده‌آن: فسطاطها، وقيل السرادق الحجرة التي تكون حول الفسطاط، وقيل سرادقها دخانها

وقيل حائط من نار. واته: ﴿سُرَادِقُهَا﴾ وهك ره‌شمال و ده‌واره، وه‌ وتراوه‌ ﴿سُرَادِقُهَا﴾ نه‌و دیواره‌به‌ به‌ چواره‌ده‌وری ره‌شمال و ده‌واره‌ دایه‌،

وه‌ وتراوه‌ ﴿سُرَادِقُهَا﴾ دوکه‌لی ناگره‌که‌یه‌، وه‌ وتراوه‌ دیواریکه‌ له‌ ناگر. (تفسیر البیضاوی المسمى بأنوار التنزيل وأسرار التأويل: ۴/۹۹۴).

(۲) واته، (لكن انا) بووه‌ سه‌رمه‌تا نه‌لفه‌که‌ لابراره‌ بووه‌ته‌ (لكن نا) پاشان نونه‌گان تن هه‌لکیش کراون بووه‌ته‌ (لکنا).

﴿ قَبْلًا ﴾ وَ﴿ قُبْلًا ﴾ (قَبْلًا) دمست پیکردنه‌وه، دووباره بوونه‌وه. ﴿لِيُدْحِضُوا﴾
له‌ناوی به‌رن پوجه‌لی بکه‌نه‌وه. (الدَّحْضُ) ساف و خلیسک.

۲ - باب: ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِفَتْنِهِ لَا أُنْبِرُ حَتَّىٰ أُنْبِغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ

حُقْبًا ۝۱۰﴾ الْكَهْف، زَمَانًا، وَجَمْعُهُ: أَخْقَابٌ.

۴۷۲۵ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: إِنَّ نَوْفًا الْبَكَّالِيَّ يَزْعُمُ أَنَّ مُوسَى صَاحِبَ الْخَضِرِ لَيْسَ هُوَ مُوسَى صَاحِبَ بَنِي إِسْرَائِيلَ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي بَنْ كَعْبٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ مُوسَى قَامَ خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ فَسُئِلَ: أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ؟ فَقَالَ: أَنَا. فَعَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ؛ إِذْ لَمْ يَرُدَّ الْعِلْمَ إِلَيْهِ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ: إِنَّ لِي عَبْدًا يَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ، هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ. قَالَ مُوسَى: يَا رَبِّ، فَكَيْفَ لِي بِهِ؟ قَالَ: تَأْخُذْ مَعَكَ خُوتًا فَتَجْعَلْهُ فِي مِكَتَلٍ، فَحَيْثُمَا فَقَدَتِ الْخُوتُ فَهُوَ ثَمَّ، فَآخِذْ خُوتًا فَجْعَلْهُ فِي مِكَتَلٍ ثُمَّ انْطَلِقْ، وَانْطَلِقْ مَعَهُ بِفَتَاهُ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ، حَتَّىٰ إِذَا أَتَيْتَ الصَّخْرَةَ وَضَعَا رُءُوسَهُمَا فَنَامَا، وَاضْطَرَبَ الْخُوتُ فِي الْمِكَتَلِ، فَخَرَجَ مِنْهُ، فَسَقَطَ فِي الْبَحْرِ، فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا، وَأَمْسَكَ اللَّهُ عَنِ الْخُوتِ جَرِيَّةَ الْمَاءِ فَصَارَ عَلَيْهِ مِثْلُ الطَّاقِ، فَلَمَّا اسْتَيْقَظَ، نَسِيَ صَاحِبَهُ أَنْ يُخْبِرَهُ بِالْخُوتِ، فَاَنْطَلَقَا بَقِيَّةَ يَوْمِهِمَا وَلَيْلَتُهُمَا، حَتَّىٰ إِذَا كَانَ مِنَ الْعَدِ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ ﴿إِنَّا

غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ۝۱۱﴾ الْكَهْف. قَالَ: وَلَمْ يَجِدْ مُوسَى النُّصَبَ حَتَّىٰ

جَاوَزَ الْمَكَانَ الَّذِي أَمَرَ اللَّهُ بِهِ. فَقَالَ لَهُ فَتَاهُ: ﴿قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ

الْخُوتَ وَمَا أُنْسِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ، وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ۝۱۲﴾ الْكَهْف قَالَ:

فَكَانَ لِلْخُوتِ سَرَبًا وَلِمُوسَى وَلِفَتَاهُ عَجَبًا فَقَالَ مُوسَى: ﴿قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ فَأَرْتَدَّ عَلَى
 آثَارِهِمَا قَصَصًا﴾ ﴿٦٤﴾ الكهف قَالَ: رَجَعَا يَقْضَانِ آثَارَهُمَا حَتَّى انْتَهَيَا إِلَى الصَّخْرَةِ، فَإِذَا
 رَجُلٌ مُسْجَى ثَوْبًا، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ مُوسَى. فَقَالَ الْخَضِرُ: وَأَنْتَى بِأَرْضِكَ السَّلَامُ؟ قَالَ: أَنَا مُوسَى.
 قَالَ: مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ؟ قَالَ: نَعَمْ، أَتَيْتُكَ لِتُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ رَشَدًا. قَالَ: ﴿قَالَ إِنَّكَ
 لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ ﴿٦٥﴾ الكهف: يَا مُوسَى إِنِّي عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَمَنِيهِ لَا تَعْلَمُهُ
 أَنْتَ، وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَكَ اللَّهُ لَا أَعْلَمُهُ. فَقَالَ مُوسَى: ﴿سَجِدْنِي إِنْ شَاءَ
 اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ ﴿٦٦﴾ الكهف.

. فَقَالَ لَهُ الْخَضِرُ: ﴿قَالَ فَإِنْ أَتْبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ ﴿٦٧﴾
 الكهف، فَأَنْطَلَقَا يَمْشِيَانِ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ، فَمَرَّتْ سَفِينَةٌ فَكَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوهُمْ، فَعَرَفُوا
 الْخَضِرَ، فَحَمَلُوهُ بِغَيْرِ تَوَلٍّ، فَلَمَّا رَكَبَا فِي السَّفِينَةِ لَمْ يَفْجَأْ إِلَّا وَالْخَضِرُ قَدْ قَلَعَ لَوْحًا مِنْ
 أَلْوَاحِ السَّفِينَةِ بِالْقُدُومِ. فَقَالَ لَهُ مُوسَى قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ تَوَلٍّ، عَمَدْتَ إِلَى سَفِينَتِهِمْ ﴿
 أَخْرَقْنَاهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا﴾ ﴿٦٨﴾ الكهف قَالَ: ﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ
 تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ ﴿٦٩﴾ الكهف. قَالَ: ﴿لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا

﴿٧٠﴾﴾ الكهف: قَالَ: وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "وَكَاثِبِ الْأَوَّلَى مِنْ مُوسَى نِسْيَانًا" قَالَ: "وَجَاءَ
 عُصْفُورٌ فَوَقَعَ عَلَى حَزَفِ السَّفِينَةِ فَنَقَرَ فِي الْبَحْرِ نَقْرَةً، فَقَالَ لَهُ الْخَضِرُ: مَا عِلْمِي وَعِلْمُكَ
 مِنْ عِلْمِ اللَّهِ إِلَّا مِثْلُ مَا نَقَصَ هَذَا الْعُصْفُورُ مِنْ هَذَا الْبَحْرِ. ثُمَّ خَرَجَا مِنَ السَّفِينَةِ، فَبَيْنَا
 هُمَا يَمْشِيَانِ عَلَى السَّاحِلِ، إِذْ أَبْصَرَ الْخَضِرُ غُلَامًا يَلْعَبُ مَعَ الْغُلَامَانِ، فَأَخَذَ الْخَضِرُ رَأْسَهُ

بِيَدِهِ فَأَفْتَلَعَهُ بِيَدِهِ فَقَتَلَهُ. فَقَالَ لَهُ مُوسَى: ﴿وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا﴾ ٧٦ قَالَ فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْتَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٧٧﴾ فَأَنْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْنَهَا لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧٨﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٩﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴿٨٠﴾ فَأَنْطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِبَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ. قَالَ أَفَقُلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٨١﴾ * قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٨٢﴾ الكهف. قَالَ: وهذا أَشَدُّ مِنَ الْأُولَى، قَالَ: ﴿إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ بَعْدَهَا فَلَا تُصَحِّحْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا﴾ ٨٣ الكهف. ﴿فَأَنْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَنْبَأَ أَهْلَ قَرْيَةٍ أَسْطَعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا فَوْجَدًا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ﴾ ٨٤ الكهف: - قَالَ مَاثِلٌ - فَقَامَ الْخَضِرُ ﴿فَأَقَامَهُ﴾ ٨٥ الكهف بِيَدِهِ. فَقَالَ مُوسَى: قَوْمٌ أَتَيْنَاهُمْ فَلَمْ يُطْعِمُونَا، وَلَمْ يُضَيِّقُوا، ﴿لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ ٨٦ الكهف. قَالَ: ﴿قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ﴾ ٨٧ الكهف: إِلَى قَوْلِهِ: ﴿ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا﴾ ٨٨ الكهف. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "وَدِدْنَا أَنَّ مُوسَى كَانَ صَبْرًا حَتَّى يَقْصُ اللَّهُ عَلَيْنَا مِنْ خَبْرِهِمَا". قَالَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ: فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقْرَأُ: وَكَانَ أَمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَضْبًا، وَكَانَ يَقْرَأُ وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ كَافِرًا وَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ^(١).

۲ - باسیک: (باسی ئه‌و کاته بکه که موسا ﷺ به‌لاوه

به‌رده‌سته‌که‌ی خۆی وت: من هه‌ر ده‌رۆم هه‌تا ده‌گه‌مه‌ شوینی
به‌یه‌ک گه‌یشتنی دوو ده‌ریاکه‌ یان ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ ده‌رۆم)

۴۷۲۵ - سعیدی کۆری جوبه‌یر ده‌لّی: به‌ ئیبنو عه‌بباسم ﷺ وت: نه‌و فی بیکالی^(۱)
ده‌لّی: مووسای هاوړپّی خزر مووساکه‌ی هاوړپّی به‌نو ئیسرائیل نییه، ئیبنو
عه‌بباس وتی: دوزمنی خوا درۆی کرد، ئوبه‌یی کۆری که‌عب ﷺ بۆی گیرامه‌وه
که‌ ئه‌و له‌ پێغه‌مبه‌ری خوای ﷺ بیست ده‌یفه‌رموو: ((به‌راستی (جاریک) مووسا
ﷺ له‌ناو به‌نی ئیسرائیله‌دا هه‌ستا وتاری دا، جا پرسیا‌ری لی کرا: کئ زاناترین
که‌سه‌؟ ئه‌ویش وتی: من، خواش سه‌رزهنشتی کرد له‌به‌ر ئه‌وه‌ی که‌زانیا‌ری
(باسه‌که‌ی) نه‌گه‌راندوه‌وه‌ بۆ لای خوا، جا خودا سروشتی بۆ کرد (فه‌رمووی):
بیگومان به‌نده‌یه‌که‌م هه‌یه‌ له‌و شوینه‌ی دوو ده‌ریاکه‌ به‌یه‌ک ده‌گه‌ن^(۲)، ئه‌و که‌سه
له‌ تۆ زاناتره‌، مووسا ﷺ وتی: ئه‌ی په‌روهر‌دگارم من چۆن پئی بگه‌م؟ (خوا)
فه‌رمووی: ماسیه‌ک له‌گه‌ل خۆت هه‌ل‌بگره‌ و بیخه‌ زه‌مه‌یه‌یه‌که‌وه‌، جا له‌
شوینیک‌دا ماسیه‌که‌ت لی ون بوو ئه‌و ئه‌و که‌سه‌ له‌ویدا‌یه‌، مووساش ﷺ
ماسیه‌کی هه‌ل‌گرت و خسته‌ زه‌مه‌یه‌یه‌که‌وه‌ له‌پاش ده‌ستی به‌ پۆشتن کردو
لاوه‌که‌ی به‌رده‌سته‌یشی: یوشه‌عی کۆری نوون له‌گه‌لیدا پۆشتن هه‌تا گه‌شتنه‌ په‌نا
گابه‌ردیک (له‌ماندوو‌یه‌تیدا) هه‌ردووکیان سه‌ریان خسته‌ سه‌ر زه‌وی و خه‌وتن،
جا ماسیه‌که‌ له‌زه‌مه‌یه‌که‌دا جو‌لایه‌وه‌ و هاته‌ دمه‌روه‌ لی ئه‌نجا که‌وته‌ ناو
ده‌ریاکه‌ (جا (ماسیه‌که‌ خۆی ه‌رپّی داو) پێگه‌ی خۆی گرت‌ه‌به‌ر له‌ناو ده‌ریاکه‌دا،
(ئاوه‌که‌) له‌ت دهبوو وه‌ک خۆی لی نه‌ده‌هاته‌وه‌)، خواش ئاوه‌ په‌وانه‌که‌ی وه‌ستاند

(۱) به‌ به‌کالیش پیاو‌یه‌ت کراوه‌، هه‌ردوو شیوه‌که‌ راسته‌: (به‌کالی و بیکالی).

(۲) هه‌تاده‌ ده‌لّی، ئه‌و شوینه‌ ده‌ریای ه‌ارس و ده‌ریای رۆمه‌ به‌یه‌ک ده‌گه‌ن.

لهبهر ماسیهکه، نهجا وهك تاقیکی سهرگیراوی لیهاک جا کاتی موسا ﷺ له
 خه وهستا هاورپکهی موسا لهبیری چوو ههوالی ماسیهکهی پیدات، جا
 ههردووکیان نهو پوژ و شهوه رپیان دهکرد، ههتا کات گهسته سبهینی موسا ﷺ
 به هاورپکهی ههرموو: (خواردنهکهمان بو بینه سویند بهخوا بهراستی له
 سههههماندا دووچاری ماندووی و زهحمهت بووین)، دهلی: موسا ﷺ ههستی
 به ماندوووون نهکرد ههتا لهو شوینه تیپهپی که خوا هههمانی پیکردبوو، جا
 هاورپکهی به موسای وت: (لهبیرته کاتی پوشتینه پهنا گابهردهکه (بو
 پشوودان) جا بهراستی من (لهویدا) ماسیهکهه لهبیر چوو، هیچ شتیک نهو
 (ماسیهکه)ی له بیر نهبردمهوه که باسی بکهه بو ت بیجکه له شهیتان،
 (ماسیهکه زیندوو بوویهوه و) به شیومهکی سهیر رپگای خوئی له دهریاکه
 گرتبهه) جا بو ماسیهکه بوو بهرپگا وه بو موسا و لاه بهردهستهکی جپگای
 سهرسورمان بوو، نهجا موسا ﷺ وتی: (نیمهش نهوهمان دهووست، نینجا
 بهشوینی خویندا گهراوه بهسهرنج دان) دهلی: ههردووکیان گهراوه شوین
 پپی خوین ههلهدگرت ههتا گهشته لای گا بهردهکه، جا لهویدا پیاویتیکیان بینی
 بهقوماشیک خوئی داپوشیبوو، موسا ﷺ سهلامی لی کرد خهزیریش وتی: چو
 لهولاتی تودا سهلام کردن ههیه؟ وتی: من موسام، وتی: موسای بهنی
 نیسرائیلی؟ وتی: بهلی، هاتووم بو لات تا لهو زانسته راستهی (له
 پهرومردگارتوهه فیگرایت منیش فیبرکهیت، وتی: بیگومان تو ناتوانی لهگهل
 مندا نارام بگری، نهی موسا من له زانیاری خوا زانیاریهک دهمانم که خوا
 فیبری کردووم تو نایزانییت، وه توش له زانیاری خوا زانیاریهک دهمانیت که خوا
 فیبری کردویت من نایزانم، نهجا موسا ﷺ ههرموو: (ههگر خوا بیهوی
 بهخویراگر دهمبینی و سهرپیچی له هیچ هههمانیکت ناکهه)، خهزیریش پپی

وت: (جا ئەگەر شوینم که‌وتی ئەوہ پرسیارى هیچ شتیکم لى مەکه، هەتا خۆم لەبارمەوہ قسەت بۆ دەکەم^(۱)، ئەنجا هەردووکیان رۆشتن بەگەناری دەرپایەگدا دەرۆشتن و کەشتیەك بەلایاندا رۆشت ئەوانیش قسەیان لەگەڵدا کرد کە سواریان کەن، جا خەزیریان ناسی و سواریان کرد بەبى کرى، جا کاتى هەردووکیان سواری کەشتیەگە بوون، ئەوہی کە سەیر بوو بەلای مووساوە خەزیر تەختەپەك لە تەختەگانى کەشتیەگەى بە تەوشیپەك هەلکەن، مووساش ﷺ پى وى: کەسانىک ئیمەیان بەبى کرى سوار کرد، کەچى تۆ پەلامارى کەشتیەگەیان ت داو کونت کرد (بۆ ئەوہى سەرنشینەگانى (لە دەرپادا) نوقم بکەیت، سویند بەخوا بەراستى کارىکى زۆر خراب و ناشایستەت کرد، (بەندە چاکەگە) وتى: ئایا من نەم وت تۆ هەرگیز ناتوانى خۆت بگري لە گەڵمدا، (مووسا) وتى: لىم بوورە لەبەر ئەوہى (ئەو مەرجەى دامان نابوو) لەبىرم چوو، ئەم زانیارى فیربوونەم لەسەر قورس مەگە) پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: ((پرسیارى یەکەم لە لایەن مووساوە ﷺ بە لەبىرچوون بوو، دەلى: وە چۆلەکەپەك هات و لەسەر قەراغى کەشتیەگە نیشتەوہ دهنوکىکى دا لە دەرپاکە، خەزیریش بە مووسای فەرموو: زانیارى من و زانیارى تۆ لە بەرانبەر زانیارى خوا تەنها وەك ئەو دهنوکدانەى ئەو چۆلەگە وایە کە چەنىک ئاوى لەو دەرپایە کەم کردەوہ، لە پاشان لە کەشتیەگە هاتنە دەرەوہ، جا لەگاتىکدا دەرۆشتن بەگەنارى دەرپادا لە پى خەزیر مىرد مندالىکى بىنى لەناو مىرد مندالدا یارى دەکرد خەزیریش بەدەستى سەرى گرت و ملی لى کردەوہ و کوشتى، مووساش پى فەرموو: (کەسىکى پاکی بى گوناھت هەروا کوشت بى ئەوہى کەسىکى کوشتبى، سویند بەخوا بەراستى کارىکى زۆر خراب و ناڕەوات

(۱) لە نەینىپەکەى ناگادارت دەکەم.

کرد، (بەندە چاکەکە) وتی: (بە مووسا) بێم نەوتیت بێگومان تۆ ھەرگیز ناتوانی خۆت بگری لەگەڵ مندا؟!، (سوفیان) وتی: ئەم (پرسیارە)یان لەوێ یەکەمیان سەختربوو، (مووسا) ھەرمووی: (ئەگەر دوا ئەم جارە پرسیاری ھەشتێکم لێ کردی ئێتر ھاوڕێیەتیم مەکە، چونکە بەراستی لە لایەن منەوہ بیانووت ھەیە (لەوێ وازم لێ بێنیت)، ئینجا بێکەوہ ڕۆشتن ھەتا گەشتنە لای خەلکی شارێ (لەو کاتەدا برسیان بوو)، داوای خۆراکیان کرد لە خەلکی شارەکە ئەوانیش (خەلکی شارەکە) میوان داریان لێ نەکردن، ئینجا بنییان دیواریک لەو (شارەدا) نزیک بوو بکەوێ (وتی: لار بوو بویەوہ، جا خەزیر ھەستا و بەدەستی خۆی راستی کردوہ مووساش پێی ھەرموو: ئەوانە خەلکانێک بوون ڕۆشتینە لایان خۆراکیان پێ نەداين و میوانداریان لێ نەکردین، (ئەگەر بتویستایە کرێیەکت لەسەر و مردەگرت (بەندە چاکەکە) وتی: ئالێردا کاتی جیابوونەوہی من و تۆیە) تا دەگاتە (ئەوہ نھێنی و ھۆی ئەو کردەوانە بوو کە تۆ توانای خۆگرتنت نەبوو لەسەر (کردنیان)).

جا پێغەمبەری خواش ﷺ ھەرمووی: ((بەراستی ئاواتە خوازبووین کە مووسا ﷺ ئارامی بگرتایە ھەتا خوا ھەوالی ھەردووکیانی (خەزیر و موسای) بگێرایەتەوہ بۆمان)).

سەعیدی کورپی جوبەیر دەلی: ئیبنو عەبباس ﷺ ئەم نایەتە ی بەم شیوہ دەخویندەوہ (وَكَانَ أَمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِيَةٍ صَالِحَةٍ^(۱) غَضَبًا) ھەروەھا ئەم نایەتەش بەم شیوہ دەخویندەوہ: (وَأَمَّا الْغُلَامُ فَكَانَ كَافِرًا وَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ^(۲)).

(۱) ئەم وشە (امامهم) و (صالحا) لە خویندەنەمکانی تردا نیە.

(۲) ئەمەش (ھەکان کافراً) بە تەفسیر دانانی راستە، چونکە پێچەوانەمە لەگەڵ خویندەنەوہ مۆتەواتیرمکاندا. بڕوانە، ١، ارشاد

۳ - باب: قَوْلُهُ: ﴿ فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنَهُمَا نَسِيَا حُرَّتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا ۝١٦ ﴾ الكهف

﴿ سَرَبًا ۝١٦ ﴾ الكهف. مَذْهَبًا، يَسْرُبُ: يَسْلُكُ، وَمِنْهُ ﴿ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ۝١٧ ﴾ الرد

٤٧٣٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ، أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ: أَخْبَرَنِي يَعْلَى بْنُ مُسْلِمٍ، وَعَمْرُو بْنُ دِينَارٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جَبْرِ - يَزِيدُ أَحَدُهُمَا عَلَى صَاحِبِهِ، وَغَيْرُهُمَا قَدْ سَمِعْتُهُ يُحَدِّثُهُ عَنْ سَعِيدٍ - قَالَ إِنَّا لَعِنْدَ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي بَيْتِهِ، إِذْ قَالَ: سَلُونِي. قُلْتُ: أَيُّ أَبَا عَبَّاسٍ - جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ - بِالْكُوفَةِ رَجُلٌ قَاصٌ يُقَالُ: لَهُ نَوْفٌ، يَزْعُمُ أَنَّهُ لَيْسَ بِمُوسَى بْنِ إِسْرَائِيلَ. أَمَّا عَمْرُو فَقَالَ لِي: قَالَ: قَدْ كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ، وَأَمَّا يَعْلَى فَقَالَ لِي: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: حَدَّثَنِي أَبِي بْنُ كَعْبٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "مُوسَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ" قَالَ: ذَكَرَ النَّاسُ يَوْمًا حَتَّى إِذَا فَاضَتْ الْعُيُونُ، وَرَقَّتِ الْقُلُوبُ وَلِي، فَأَذْرَكَ رَجُلٌ، فَقَالَ: أَيُّ رَسُولِ اللَّهِ، هَلْ فِي الْأَرْضِ أَحَدٌ أَعْلَمُ مِنْكَ؟ قَالَ: لَا. فَعَتَبَ عَلَيْهِ إِذْ لَمْ يَزِدْ الْعِلْمَ إِلَى اللَّهِ. قِيلَ: بَلَى. قَالَ: أَيُّ رَبِّ، فَأَيْنَ؟ قَالَ: بِمَجْمَعِ الْبَحْرَيْنِ. قَالَ: أَيُّ رَبِّ، اجْعَلْ لِي عِلْمًا أَعْلَمُ ذَلِكَ بِهِ". فَقَالَ لِي عَمْرُو قَالَ: "حَيْثُ يُفَارِقُكَ الْحُوتُ". وَقَالَ لِي يَعْلَى قَالَ: "خُذْ نُونًا مَيِّتًا حَيْثُ يَنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ، فَأَخَذَ حُوتًا فَجَعَلَهُ فِي مِكْتَلٍ، فَقَالَ لِفَتَاهُ: لَا أَكْلُفُكَ إِلَّا أَنْ تُخْبِرَنِي بِحَيْثُ يُفَارِقُكَ الْحُوتُ. قَالَ مَا كَلَّفْتُ كَثِيرًا، فَذَلِكَ قَوْلُهُ جَلَّ ذِكْرُهُ: ﴿ وَإِذْ قَالَ

مُوسَى لِفَتَاهُ ۝١٧ ﴾ الكهف: يُوشَعَ بْنِ نُونٍ - لَيْسَتْ عَنْ سَعِيدٍ - قَالَ: فَبَيْنَمَا هُوَ فِي ظِلِّ صَخْرَةٍ فِي مَكَانٍ ثَرَيَّانَ، إِذْ تَصَرَّبَ الْحُوتُ، وَمُوسَى نَائِمٌ، فَقَالَ فَتَاهُ: لَا أَوْقِظْهُ. حَتَّى إِذَا اسْتَيْقَظَ نَسِيَ أَنْ يُخْبِرَهُ، وَتَصَرَّبَ الْحُوتُ، حَتَّى دَخَلَ الْبَحْرَ فَأَمْسَكَ اللَّهُ عَنْهُ جِزِيَةَ الْبَحْرِ حَتَّى كَانَتْ أَثَرُهُ فِي حَجَرٍ - قَالَ لِي عَمْرُو هَكَذَا كَانَتْ أَثَرُهُ فِي حَجَرٍ، وَحَلَقَ بَيْنَ إِبْهَامَيْهِ وَالَّتَيْنِ تَلِيَانِهِمَا -

﴿ قَالَ لَقَدْ لَعِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا ﴾ (٦٢) ﴿ الكهف قَالَ: قَدْ قَطَعَ اللَّهُ عَنْكَ النَّصَبَ - لَيْسَتْ هَذِهِ عَنْ سَعِيدٍ - أَخْبَرَهُ، فَرَجَعَا فَوَجَدَا خَضِرًا. قَالَ لِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ: عَلَى طِنْفِسَةٍ خَضِرَاءَ عَلَى كَيْدِ الْبَحْرِ. قَالَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ: مُسَجًى بِثَوْبِهِ قَدْ جَعَلَ طَرَفَهُ تَحْتَ رِجْلَيْهِ، وَطَرَفَهُ تَحْتَ رَأْسِهِ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ مُوسَى، فَكَشَفَ عَنْ وَجْهِهِ، وَقَالَ: هَلْ بِأَرْضِي مِنْ سَلَامٍ؟ مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: أَنَا مُوسَى. قَالَ: مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَمَا شَأْنُكَ؟ قَالَ: جِئْتُ لَتُعَلِّمَنِي مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَدًا. قَالَ: أَمَا يَكْفِيكَ أَنَّ التَّوْرَةَ بِيَدَيْكَ، وَأَنَّ الْوَحْيَ يَأْتِيكَ؟ يَا مُوسَى، إِنَّ لِي عِلْمًا لَا يَنْبَغِي لَكَ أَنْ تَعْلَمَهُ، وَإِنَّ لَكَ عِلْمًا لَا يَنْبَغِي لِي أَنْ أَعْلَمَهُ. فَأَخَذَ طَائِرٌ مِمَّنْقَارِهِ مِنَ الْبَحْرِ، وَقَالَ: وَاللَّهِ مَا عَلِمِي وَمَا عَلِمَكَ فِي جَنْبِ عِلْمِ اللَّهِ إِلَّا كَمَا أَخَذَ هَذَا الطَّائِرُ مِمَّنْقَارِهِ مِنَ الْبَحْرِ. حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ وَجَدَا مَعَابِرَ صَغَارًا تَحْمِلُ أَهْلَ هَذَا السَّاحِلِ إِلَى أَهْلِ هَذَا السَّاحِلِ الْآخَرَ عَرَفُوهُ، فَقَالُوا: عَبْدُ اللَّهِ الصَّالِحُ - قَالَ: قُلْنَا لِسَعِيدٍ: خَضِرٌ؟ قَالَ: نَعَمْ - لَا نَحْمِلُهُ بِأَجْرٍ. فَخَرَقَهَا وَوَتَدَ فِيهَا وَتَدًا. قَالَ مُوسَى

﴿ أَخْرَقْنَهَا لِلنُّعْرُقِ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴾ (٦١) ﴿ الكهف - قَالَ مُجَاهِدٌ: مُنْكَرًا - قَالَ:

﴿ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴾ (٦٢) ﴿ الكهف كَانَتْ الْأُولَى نِسْيَانًا، وَالْوُسْطَى شَرْطًا، وَالثَّالِثَةُ عَمْدًا - قَالَ: ﴿ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴾ (٦٣) ﴿ الكهف

﴿ لَعِينَا عُلْمًا فَقَنَلَهُ ﴾ (٦٤) ﴿ الكهف قَالَ يَعْلَى: قَالَ سَعِيدٌ: وَجَدَ غُلَمَانًا يَلْعَبُونَ، فَأَخَذَ غُلَامًا كَافِرًا

ظَرِيفًا فَأَضْجَعَهُ، ثُمَّ دَبَّحَهُ بِالسَّكِينِ. قَالَ: ﴿ أَقَلَّتْ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ ﴾ (٦٥) ﴿ الكهف: لَمْ تَعْمَلْ بِالْحِنْثِ - وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَرَأَهَا: زَكِيَّةً زَاكِيَّةً مُسْلِمَةً. كَقَوْلِكَ: غُلَامًا زَكِيًّا - فَاظْلَمْنَا، فَوَجَدَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ فَأَقَامَهُ - قَالَ سَعِيدُ بْنُ يَدِهِ: هَكَذَا، وَرَفَعَ يَدَهُ فَاسْتَقَامَ. قَالَ يَعْلَى: حَسِبْتُ أَنَّ سَعِيدًا

قَالَ: فَمَسَحَهُ بِيَدِهِ فَاسْتَقَامَ، ﴿ لَوْ شِئْتُ لَنَخَذْتُ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴾ (٦٦) ﴿ الكهف - قَالَ سَعِيدٌ: أَجْرًا

نَاكُلُهُ. ﴿ وَكَانَ وَرَاءَهُمْ ﴾ (٦٧) ﴿ الكهف، وَكَانَ أَمَامَهُمْ - قَرَأَهَا ابْنُ عَبَّاسٍ: أَمَامَهُمْ مَلِكٌ - يَزْعُمُونَ عَنْ

غَيْرِ سَعِيدٍ أَنَّهُ هَدَدُ بَنِي بُدَدٍ، وَالْغَلَامُ الْمَقْتُولُ أَسْمُهُ - يَزْعُمُونَ -: جَيْسُورٌ. ﴿مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا﴾ (٧٩) ﴿الْكَهْفُ، فَأَرْدَتْ إِذِهَا هِيَ مَرَّتْ بِهِ أَنْ يَدْعَهَا لِعَيْبِهَا، فَإِذَا جَاوَزُوا أَصْلَحُوهَا فَانْتَفَعُوا بِهَا، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: سَدُّوْهَا بِقَارُورَةٍ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: بِالْقَارِ، كَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ، وَكَانَ كَافِرًا﴾ ﴿فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا﴾ (٨٠) ﴿الْكَهْفُ أَنْ يَحْمِلَهُمَا حُبُّهُ عَلَى أَنْ يَتَابِعَاهُ عَلَى دِينِهِ فَأَرَدْنَا أَنْ يُبَدِّلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِنْهُ زَكَاهٌ لِقَوْلِهِ: ﴿أَفَلَنْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً﴾﴾ (٧٤) ﴿الْكَهْفُ وَأَقْرَبَ رَحْمًا﴾ (٨١) ﴿الْكَهْفُ هُمَا بِهِ أَرْحَمَ مِنْهُمَا بِالْأَوَّلِ الَّذِي قَتَلَ خَضِرَ، وَزَعَمَ غَيْرُ سَعِيدٍ أَنََّّهُمَا أُبْدِلَا جَارِيَةً، وَأَمَّا دَاوُدُ بْنُ أَبِي عَاصِمٍ فَقَالَ عَنْ غَيْرٍ وَاحِدٍ: إِنَّهَا جَارِيَةٌ.

۳ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا: (جا کاتن گه‌شتنه ئەو شوینه‌ی دوو ده‌ریاکه به‌یه‌ک ده‌گهن ماسییه‌که‌یان له‌بیر چوو، جا (ماسییه‌که‌ی خۆی فریدا و) رێگه‌ی خۆی گرته‌بهر له‌ناو ده‌ریاکه‌دا، (ئاوه‌که) له‌ت ده‌بوو وه‌ک خۆی لێ نه‌ده‌هاته‌وه)

﴿سَرَبًا﴾ شوینی پوشتن، یَسْرُبُ: رێگه‌ ده‌گرێته‌بهر، له‌پیشه‌ی (سَرَبًا): ﴿وَسَارِبٌ يَّالْتَهَارُ﴾ واته‌: به‌پوژ دا رێگه‌یه‌ک بگرێته‌بهر.

٤٧٢٦ - ئیبراهیمی کوری مووسا بۆی گیراينه‌وه وتی: هیشامی کوری یوسف بۆی گیراينه‌وه که ئیبنو جورهیج بۆی گیراونه‌ته‌وه وتی: یه‌علا‌ی کوری موسلیم و عه‌مری کوری دینار بۆیان گیرامه‌وه له‌ سه‌عیدی کوری جوبه‌یره‌وه - هه‌ریه‌که‌یان (یه‌علا و عه‌مر) له‌ گیرانه‌وه‌ی هاو‌پێکه‌ی زیاده‌ی هه‌بوو، وه‌ جگه‌

له هه‌ردووکیان له که‌سانی تریشم بیستوو که له سه‌عیده‌وه گێ‌راویانه‌ته‌وه - (سه‌عید) وتی: ئیمه له خزمه‌ت ئیبنو عه‌بباسدا ﷺ بووین له مائی خۆیاندا که وتی پرسیارم لی بکه‌ن، منیش وتم: ئه‌ی باوکی عه‌بباس خوا بمکات به‌قوربان‌ت، له‌کوفه‌دا پیاویکی چیرۆک خوان هه‌یه، پێی ده‌لێن نه‌وف، به‌لایه‌وه وایه که (مووسای هاو‌پێی خه‌زیر) مووسای به‌نی ئیسرا‌ئیل نییه، عه‌مریش پێی وتم: به‌راستی ئه‌و دوزمنی خواجه درۆی کردوو، به‌لام یه‌علا پێی وتم: ئیبنو عه‌بباس وتی: ئوبه‌یی کو‌ری که‌عب بو‌ی گێ‌رامه‌وه وتی: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((مووسا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی رۆژێک ئامۆ‌زگاری خه‌لکی ده‌کرد تا چاوه‌کان فرمێسکیان پێدا هاته خواره‌وه ده‌کان نه‌رم بوون، مووسا رۆشت، ئه‌نجا پیاویک پێی گه‌یشته و وتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ئایا له‌سه‌ر زه‌ویدا که‌س هه‌یه له‌تۆ زانات‌رو شارمه‌زات‌ر بێت؟ مووسا وتی: نه‌خێر، خواش سه‌رزه‌نشتی کرد له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که زانی‌نی ئه‌و پرسیاره نه‌گه‌راند‌وه بۆ‌لای خوای گه‌وره، پێی وت‌را: به‌لێ (له تۆ شارمه‌زات‌ر هه‌یه) (مووسا) وتی: ئه‌ی په‌روم‌ردگارم (ئه‌و که‌سه) له کو‌یییه؟ (خوا) فه‌رمووی: له‌و شو‌ینه‌ی دوو ده‌ریاکه به‌یه‌ک‌تری ده‌گه‌ن، وتی ئه‌ی په‌روم‌ردگارم زانیارییه‌کم پێ بده ئه‌وه‌ی پێ بزانه‌م))، (ئیبنو جو‌رمیج وتی) جا عه‌مر پێی وتم: ((خوا) فه‌رمووی: ئه‌و جی‌گایه‌ی ماسی یه‌که‌ت لی جیاده‌بێته‌وه به‌جیت دی‌لێ))، (ئیبنو جو‌رمیج ده‌لێ): یه‌علا پێی وتم((خوا) فه‌رمووی ماسی یه‌کی مردوو له‌گه‌ل خۆت هه‌لگره له هه‌رجی‌گایه‌کدا گیانی گرایه‌وه به‌به‌ردا (له‌و‌یدا‌یه)، ئه‌و‌یش ماسی یه‌کی هه‌لگرت و خسته‌یه زه‌میله‌یه‌که و وتی به‌ لاوه‌که‌ی به‌رده‌ستی: دا‌وی هی‌جت لی ناکه‌م ته‌نها ئه‌وه نه‌بێت که له شو‌ینی‌کدا ماسی یه‌که‌ت لی جیابویه‌وه هه‌وا‌لم پێ بده‌یت (و ئاگادارم بکه‌یت)، لاوه‌که‌ش وتی: داواکه‌ت زۆ‌رو گه‌وره نییه، ئه‌مه ئه‌و فه‌رمایشته‌ی خوای به‌رز و بلنده که ده‌فه‌رمو‌ی: (وه با‌سی

ئەو کاتە بکە کە موسا ﷺ بە لاو بەردمستەکەى خۆى وت (کە یوشەى کورى نوونه)) (ناوهینا ئەو لاو) لە سەعیدە و نییە ^(۱) - فەرمووی: ((جا لە کاتێکدا ئەو (موسا) لە سیبەرى گابەردێکدا بوو لە شوینێکی ئاورنگدا ^(۲) بوو لە پەر ماسی یەکە کەوتە جوڵە جوڵ موساش خەوتبوو، لاو بەردمستەکەى وتی: خەبەرى ناکەمەو (خەبەرى نەکردەو) هەتا کاتى کە خەبەرى بویەو لە بیر چوو هەوائى باتى، ماسی یەکەش کەوتە فەرمەر تا پۆشتە ناو دەریاکەو، جا خواش پۆشتنى ئاوەکەى وەستاند لە ئاست ماسیەکەدا، (بەجۆرى) هەتا شوینی پۆشتنى ماسیەکە وەک بە ناوبەردا بپروات وابوو ^(۳))) - عەمر پێى وتم: ئاوەها بوو شوینی پۆشتنەکەى (لە دەریاکەدا دەمایەو) وەک کون وابوو لە ناو بەرددا، جا پەنجە گەورە و پەنجەى شایەتومان و پەنجەى ناو پرست و دواترى کرد بە هەلقە یەک - (سویند بە خوا بە راستى لەم سەفەرەماندا تووشى ماندوویەتى زۆر بووین)، (لاو بەردمستەکەى) ((وتی: بە راستى خوا تۆ ماندوو ناکات)) - ئەمە سەعید نە یگێرپاوەتەو - (لاو کە) ((هەوائى (ماسیەکەى) بە موسا دا، جا هەردووکیان گەڕانەو (بۆ جیگای پۆشتنى ماسیەکە) خەزریان بینی))، (ئیبنو جورمىج دەلى) عوسمانى کورى ئەبى سولەیمان بۆى گێرپامەو: ((خەزیر) لەسەر پاخەریکی بچوکی سەوز بوو لە ناو پرستی دەریاکەدا بەسەر ئاوەکەو بو)) سەعیدی کورى جوبەیر دەلى: ((بە پۆشاکەکەى خۆى داپۆشى بوو لایەکی پۆشاکەکەى خستبوو ژێر هەردوو پێى و لاکەى تر خستبوو ژێر سەریەو، ئەنجا موسا ﷺ سەلامى لى کرد خەزیریش پۆشاکەکەى لەسەر پوو خسارى لادا

(۱) بەلکو ئیبنو جورمىج ناوی هیناوە دەلى ناوی یوشەى کورى نوونه.

(۲) شوینێکە خۆلەکەى تەربوو بى یان شێى تەرى هەبیت.

(۳) لە گێرپانەومیەکی تردا دەفەرموئ: وەک تاق وابوو، یان لە گێرپانەومی موسلیم دا دەفەرموئ: کە ماسیەکە دەرپۆشت ناو کە بەکى نەدەگرتەو وەکو تاقى لى هاتبوو.

و وتی: ئایا له م ولاته ی مندا (وشه‌ی) سه‌لام هه‌یه؟ تۆ کیتیت؟ وتی من مووسام، وتی: موسای به‌نی ئیسرائل؟ وتی به‌لئ، وتی: چ کاریکت هه‌یه (بوچی هاتوویت)؟ وتی: هاتووم (بولات) تا له‌و زانسته راسته (له په‌رومردگارته‌وه) فیڕکراوی فیڕی منی بکه‌یت، خه‌زیر وتی: ئایا نه‌ومت به‌س نیه که ته‌وراتت به‌دهسته‌وه‌یه و بیگومان نیگات بو دیت؟ نه‌ی مووسا بیگومان من زانستیکم هه‌یه شیواو نییه بو تۆ فیڕی ببیت، وه تۆش زانستیکت هه‌یه شیواو نیه بو من فیڕی ببه‌م، نه‌نجا بالنده‌یه به‌ده‌نوکی تۆزئ ئاوی له دم‌ریاکه هه‌لگرت و بردی، جا (خه‌زیر) وتی: سویند به‌خوا زانیاری من و زانیاری تۆ له به‌رانبه‌ر زانیاری خوادا ته‌نها وه‌کو ئه‌و ئاوه‌یه که ئه‌و بالنده به‌ده‌نوکی له (ئاوی) دم‌ریاکه بردی.

(رۆشتن) تا هه‌ردووکیان چه‌ند که‌شتیه‌کی بجووکیان بینی، سواری (دانه‌یه‌کیان) بوون که خه‌لکی که‌ناری ئه‌م به‌ریان سوارد‌ه‌کرد (و ده‌گواسته‌وه) بو‌لای خه‌لکی که‌ناره‌که‌ی تر، (که‌شتی وانه‌کان) خه‌زیریان ناسی وتیان: ئه‌مه به‌نده (چاکه‌که‌یه)) - (یه‌علا) ده‌لئ وتمان به‌سه‌عید: (ئه‌و به‌نده چاکه) خه‌زیر بوو؟ وتی: به‌لئ: (وتیان) به‌کرئ سواری ناکه‌ین ^(۱) نه‌نجا خه‌زیرکونی کرده که‌شتیه‌که ^(۲) می‌خیکی دا له‌جیگای کونه‌که، مووسا ﷺ فه‌رمووی: (که‌شتیه‌که‌ت کون تیکرد بو‌ئه‌وه‌ی سه‌رنشینه‌کانی (له‌دم‌ریادا) نوقم بکه‌یت، سویند به‌خوا به‌راستی کاریکی زۆر خراپ و ناشایسته‌ت کرد).

مواجهید ده‌لئ: ﴿إِنَّمَا﴾ ۷۱ ﴿الْكَهْف﴾، خراپ و سه‌رسوڕه‌ینه‌ر - وتی (ئایا من نه‌م وت تۆ هه‌رگیز ناتوانی خۆت بگری له گه‌ل مندا)، (پێغه‌مبه‌ر ﷺ)

(۱) واته: کرئ لئ وهرناگیرن.

(۲) ته‌خته‌یه‌کی که‌شتیه‌که‌ی هه‌لکه‌ند.

ده‌ئێ: به‌ قیر کونه‌که‌یان گرت، (دایک و باوکی (لاوه‌که) ئیماندار بوون) به‌لام
لاوه‌که‌ کافر بوو (جا ئیمه‌ ترساین (خۆشه‌ویستی نه‌ولاوه‌) پالێان پێوه‌ بنیت بۆ
سه‌رکه‌شی و بێ باوم‌ری)، واته‌: خۆشه‌ویستی نه‌و لاهه‌ پالێان پێوه‌ بنیت که‌
هه‌ردووکیان شوینی ناینه‌که‌ی بکه‌ون.

(جا (به‌وکاره‌) ویستمان په‌روم‌دگاریان (له‌بری نه‌ولاوه‌) بۆیان بگۆریت
(به‌مندالێکی) چاک‌تر له‌و پاک‌تر له‌ گونا‌هو به‌سۆز و به‌زمیی بۆیان) له‌به‌ر نه‌م
هه‌رمووده‌ی خوای گه‌وره‌ (که‌سیکی پاک‌ی بێ گونا‌هت هه‌روا کوشت - ﴿وَأَقْرَبَ
رُحْمًا﴾ دایک و باوکی به‌سۆزو به‌زمیی ترن بۆی له‌و منداله‌ی یه‌که‌م که‌ خه‌زیر
کوشتی))، جگه‌ له‌ سه‌عید ده‌ئێ: بۆیان گۆردرا به‌کچیک به‌لام داوودی کو‌ری
ئه‌بی عاصیم ده‌ئێ: زیاد له‌ که‌سیک ده‌ئێ: نه‌و گۆراوه‌ کچیک بوو.

٤ - باب: ﴿فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنَّا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا﴾ ﴿١٢﴾

الكهف، إلی قوله: ﴿قَصَصًا﴾ ﴿٦١﴾ الكهف

﴿صُنْعًا﴾ ﴿١٠٤﴾ الكهف: عملاً ﴿حَوْلًا﴾ ﴿١٠٨﴾ الكهف: تحوُّلاً. ﴿قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْعُ

فَارْتَدَّا عَلَىٰ آثَارِهِمَا قَصَصًا﴾ ﴿٦٤﴾ الكهف: ﴿إِمْرًا﴾ ﴿٧١﴾ الكهف: ﴿وَنُكِّرًا﴾ ﴿٧١﴾

الكهف: دَاهِيَةً ﴿يَنْقُضُ﴾ ﴿٧٧﴾ الكهف: يَنْقَاضُ كَمَا تَنْقَاضُ السَّنُ ﴿لَنُخَذَّتْ﴾ ﴿٧٧﴾

الكهف: وَاتَّخَذَتْ وَاحِدٌ ﴿رُحْمًا﴾ ﴿٨١﴾ الكهف: مِنَ الرُّحْمِ، وَهُوَ أَشَدُّ مُبَالَعَةً مِنَ الرُّحْمَةِ،

وَيُظَنُّ أَنَّهُ مِنَ الرِّحِيمِ، وَتُدْعَى مَكَّةُ: أُمُّ رُحْمٍ؛ أَيِ: الرَّحْمَةُ تَنْزِلُ فِيهَا.

٤ - باسیک: (جا کاتئ (مووسا و خزر) هه‌ردووکیان تئیه‌رین (له‌و شوینه مووسا) فه‌رمووی به‌لاوه به‌رده‌سته‌که‌ی خواردنه‌که‌مان بۆ بینه، سویند به‌خوا به‌راستی له‌م سه‌ره‌فه‌ره‌ماندا دووچاره‌ی ماندوووی زه‌حمه‌ت بووین) تا ده‌گاته ئه‌م فه‌رمایشته: (به‌چاوگێران به‌شوینی خۆیاندا گه‌رانه‌وه)

﴿سَمَّا﴾ کاریک، کرده‌وه‌یه‌ک. ﴿حَوْلًا﴾: گواستنه‌وه، ئالوگۆر کردن. (ئیمه‌ش ئه‌وه‌مان ده‌ویست ئینجا به‌چاوگێران به‌شوینی خۆیاندا گه‌رانه‌وه). ﴿إِمْرًا﴾ و ﴿نُكْرًا﴾ گه‌وره‌سه‌خت و گران، زۆر خراب. ﴿يَنْقُضَ﴾ (دیواره‌که) دهرخوا و ده‌که‌وت وه‌ک ددان چۆن ده‌که‌وی و دهردی. ﴿لَنَحْذَرَ﴾ له‌گه‌ل (اتَّخَذْتَ) یه‌ک مانایان هه‌یه، (واته: ومرت ده‌گرت) ^(١). ﴿رَحْمًا﴾ له‌ماده‌ی (الرَّحْمَ) به‌که له‌ماده‌ی (الرَّحْمَة) زیاتر موباله‌غه و به‌هیزی مانای تئیده‌یه، وه‌وا دهرانریت (رُحْمًا) له‌(الرَّحِيم) وهرگیراوه (وانیه) وه‌مه‌که‌ش بیی ده‌وتریت (أَمْ رُحْمٍ) واته: ره‌حمه‌ت و به‌زه‌می تئیدا داده‌به‌زیت.

٥ - باب: ﴿قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ﴾ (٦٣) ﴿الْكَهْفِ﴾

٤٧٢٧ - حَدَّثَنِي قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ: حَدَّثَنِي سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: إِنَّ تَوْفَا الْبَكَّالِيَّ يَزْعُمُ أَنَّ مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ لَيْسَ بِمُوسَى الْخَضِرِ. فَقَالَ كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَبِي بَنُ كَعْبٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «قَامَ مُوسَى خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ فَقِيلَ لَهُ: أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ؟ قَالَ: أَنَا، فَعَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ، إِذْ لَمْ

(١) (اتَّخَذَ) له‌ماده‌ی (تَجَذَّ) مه‌مو به‌مانای (أَخَذَ) یه، له‌بابی ئیفتیحه‌له وهرگیراوه.

يَرُدُّ الْعِلْمَ إِلَيْهِ، وَأَوْحَى إِلَيْهِ: بَلَى، عَبْدٌ مِنْ عِبَادِي يَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ، هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ قَالَ: أَيُّ رَبِّ كَيْفَ السَّبِيلُ إِلَيْهِ قَالَ: تَأْخُذُ حُوتًا فِي مِكْتَلٍ فَحَيْنُومًا فَقَذَتْ الْحُوتُ فَاتَّبَعَهُ. قَالَ: فَخَرَجَ مُوسَى، وَمَعَهُ فَتَاهُ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ، وَمَعَهُمَا الْحُوتُ حَتَّى انْتَهَيَا إِلَى الصَّخْرَةِ، فَتَزَلَّا عَنْهَا. قَالَ: فَوَضَعَ مُوسَى رَأْسَهُ فَنَامَ. قَالَ سُفْيَانُ: وَفِي حَدِيثٍ غَيْرِ عَمْرٍو قَالَ: وَفِي أَصْلِ الصَّخْرَةِ عَيْنٌ يُقَالُ لَهَا: الْحَيَاةُ، لَا يُصِيبُ مِنْ مَائِهَا شَيْءٌ إِلَّا حَيِيَ، فَأَصَابَ الْحُوتُ مِنْ مَاءِ تِلْكَ الْعَيْنِ، قَالَ فَتَحَرَّكَ، وَانْسَلَّ مِنَ الْمِكْتَلِ، فَدَخَلَ الْبَحْرَ فَلَمَّا اسْتَيْقِظَ مُوسَى ﴿۱۶۱﴾ قَالَ

لِفَتَاهُ إِنَّا عَدَاءُ نَا ﴿۱۶۲﴾ ﴿الكهف﴾. قَالَ: وَلَمْ يَجِدِ النَّصَبَ حَتَّى جَاوَزَ مَا أَمَرَ بِهِ، قَالَ لَهُ

فَتَاهُ يُوشَعَ بْنُ نُونٍ: ﴿۱۶۳﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ ﴿الكهف﴾. قَالَ: فَرَجَعَا يَفْقَصَانِ فِي آثَارِهِمَا، فَوَجَدَا فِي الْبَحْرِ كَالطَّاقِ مَمَرَّ الْحُوتِ، فَكَانَ لِفَتَاهُ عَجَبًا، وَلِلْحُوتِ سَرَبًا، قَالَ: فَلَمَّا انْتَهَيَا إِلَى الصَّخْرَةِ، إِذْ هُمَا بِرَجُلٍ مُسَجًى بِثَوْبٍ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ

مُوسَى قَالَ: وَأَنْتَ بِأَرْضِكَ السَّلَامُ؟ فَقَالَ: أَنَا مُوسَى. قَالَ: مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ؟ قَالَ: نَعَمْ، ﴿۱۶۴﴾

هَلْ أَتَبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ رُشْدًا ﴿۱۶۵﴾ ﴿الكهف﴾ قَالَ لَهُ الْخَضِرُ: يَا مُوسَى، إِنَّكَ عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَكُهُ اللَّهُ لَا أَعْلَمُهُ، وَأَنَا عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَنِيهِ اللَّهُ لَا تَعْلَمُهُ. قَالَ: بَلْ أَتَّبِعُكَ. قَالَ: ﴿۱۶۶﴾ قَالَ فَإِنْ أَتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ

ذِكْرًا ﴿۱۶۷﴾ ﴿الكهف﴾، فَأَنْطَلَقَا يَمْشِيَانِ عَلَى السَّاحِلِ، فَمَرَّتْ بِهِمَا سَفِينَةٌ، فَعُرِفَ الْخَضِرُ

فَحَمَلُوهُمْ فِي سَفِينَتِهِمْ بِغَيْرِ نَوْلٍ - يَقُولُ: بِغَيْرِ أَجْرِ - فَرَكِبَا السَّفِينَةَ. قَالَ: وَوَقَعَ عُصْفُورٌ عَلَى حَرْفِ السَّفِينَةِ، فَغَمَسَ مِنْقَارُهُ الْبَحْرَ، فَقَالَ الْخَضِرُ لِمُوسَى: مَا عَلِمَكَ وَعِلْمِي وَعِلْمُ الْخَلَائِقِ فِي عِلْمِ اللَّهِ إِلَّا مِقْدَارٌ مَا غَمَسَ هَذَا الْعُصْفُورُ مِنْقَارَهُ قَالَ: فَلَمْ يَفْجَأْ مُوسَى، إِذْ

عَمَدَ الْخِصْرِ إِلَى قُدُومٍ فَخَرَقَ السِّفِينَ، فَقَالَ لَهُ مُوسَى: قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ، عَمَدَتْ إِلَى سَفِينَتِهِمْ فَخَرَقَتْهَا ﴿لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا﴾ ﴿٧١﴾ ﴿الكهف﴾
 فَأَنْطَلَقَا إِذَا هُمَا بِغُلَامٍ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ، فَأَخَذَ الْخِصْرُ بِرَأْسِهِ فَقَطَّعَهُ. قَالَ لَهُ مُوسَى:
 ﴿أَفَلَنْتَ نَفْسًا رَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا﴾ ﴿٧٢﴾ ﴿الكهف﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ
 مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٥﴾ ﴿الكهف﴾ إِلَى قَوْلِهِ ﴿فَأَبَاؤُنَا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَ
 ﴾ ﴿٧٦﴾ ﴿الكهف﴾: فَقَالَ بَيْنَهُ: هَكَذَا فَأَقَامَهُ، فَقَالَ لَهُ مُوسَى إِنَّا دَخَلْنَا هَذِهِ الْقَرْيَةَ، فَلَمْ
 يُضَيِّقُونَا وَلَمْ يُطْعِمُونَا، ﴿لَوْ شِئْتَ لَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ ﴿٧٧﴾ ﴿الكهف﴾ قَالَ: قَالَ هَذَا
 فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ سَأُنَبِّئُكَ بِثَأْوِيلِ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿٧٨﴾ ﴿الكهف﴾ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ
 ﷺ: «وَدِدْنَا أَنَّ مُوسَى صَبَرَ حَتَّى يُقْصَّ عَلَيْنَا مِنْ أَمْرِهِمَا». قَالَ: وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقْرَأُ:
 وَكَانَ أَمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ غَضَبًا، وَأَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ كَافِرًا^(١).

0 - باسیک: (لاوه‌که وتی: له‌بیرته کاتن چووینه په‌نا

به‌رده گه‌وره‌که (بو پشوودان)

٤٧٢٧ - سه‌عیدی کوری جوبه‌یر ده‌لی: وتم به‌ئیب‌نو عه‌ب‌باس ﴿﴾ بی‌گومان
 نه‌وفی به‌کالی ده‌لی: که‌مووسای به‌نی ئیس‌رائیل نه‌و مووسایه نییه له‌گه‌ل
 خه‌زیردا بووه (ئیب‌نو عه‌ب‌باس) وتی: نه‌و دوژمنی خوایه درو‌ی کرد، ئوبه‌یی
 کوری که‌عب ﴿﴾ بو‌ی گیر‌امه‌وه له پی‌غه‌مبه‌ری خواوه ﴿﴾ فه‌رموویه‌تی: ((مووسا
 ﴿﴾ له‌ناو به‌نی ئیس‌رائی‌لدا هه‌ستا وتاری دا، جا پی‌ی وترا: ک‌ی له هه‌موو که‌س
 زان‌تر و شار‌م‌ز‌تره‌؟. وتی: من، خواش له‌سه‌ر نه‌وه سه‌ره‌زن‌شتی کرد که زانیاری

ئەو بابەتى نەگەراندەدە بۆلای خۇاى گەورە، وە (خۇا) نىگای بۆ کرد: بەئى (لە) تۆ زانتر ھەيە) بەندەيەگە لە بەندەگانم لەو شىۋىنەدایە دوو دەرياگە بەيەك دەگەن، ئەو كەسە لە تۆ شارمزانرە، (مووسا) وتى: ئەى پەرۋەردگارم بە چ رىگەيەك بگەمە لای؟ فەرموۋى ماسى يەك ھەئىگرە لە زەمىلەيەكدا، جا لە ھەرشۋىنىكدا ماسىيەگەت ون گرد شۋىنى كەوۋە (بەندە چاگەكە دەدۆزىتەوۋە)، دەئى: جا مووسا رۆشت و لەگەل لاوۋ بەردەستەكەى خۇى يوشەى كۆرى نوون و ماسى يەكەشيان پىبوو، رۆشتن ھەتا گەشتنە لای گابەردىك لە لايدا لايان داو، دەئى: جا مووسا ﷺ سەرىخستە سەر زەوى و خەوت - سوفيان دەئى: لە فەرموۋەدەكەى جگە لە عەمرىدا دەئى: لەبنى گابەردەكەدا كانىيەكى تيا بوو پىي دەوترا: ژيان، ھەر شتىك لەئاۋى ئەو كانىاۋەى بەركەوتايە زىندوو دەبوۋىەوۋە، جا ماسى يەكەش ئەو ئاۋى كانىاۋەى بەركەوت، دەئى: ئىتر ماسى يەكە جولايەوۋە و لە زەمىلەكە ھاتە دەرەوۋە و رۆشتە ناو دەرياگە، ئەنجا كە مووسا لەخەو ھەستا وتى بەلاۋە بەردەستەكەى: (خواردنەكەمان بۆ بىنە) تاكۇتاي ئايەتەكە - وتى: مووسا ماندوو نەدەبوو ھەتا لەو شۋىنەى كە فەرمانيان پى كرابوو تىپەرى - لاۋە بەردەستەكەى يوشەى كۆرى نوون پىي وت: (لەبىرتە كاتى چوۋىنە پەنا گابەردەكە (بۆپشۋودان) جا بەراستى من (لەۋىدا) ماسى يەكەم لە بىرچوو) تاكۇتايى ئايەتەكە. وتى: جا ھەردووكيان بە چاۋگىران بە شۋىنى خۇياندا گەرەنەوۋە، ئەنجا لەدەرياگە شۋىنى رۆشتنى ماسى يەكەيان بىنى وەك تاق وابوو، جا بۆ لاۋە بەردەستەكەى جىي سەرسۈرمان بوو، وە بۆ ماسى يەكەش بوۋبوو بەرپىگا. وتى: جا كاتى گەشتنە لای گابەردەكە لەو كاتەدا ھەردووكيان پىاۋىكىان بىنى بە پۇشاكىك داپۇشرايوو، مووساش ﷺ سەلامى لى کرد، پىاۋەكەش وتى: چۆن لەم ۋلاتەى تۇدا سەلام كردن ھەيە؟ وتى: من مووسام، وتى: مووساى بەنى ئىسرائىل؟ وتى بەئى، وتى: (ئايا (ھاۋرىتبم)

شوئنت بکەوم بۆ ئەوەی لەو زانیارییە راستە فێری بوویت فێرم بکەیت؟
خەزیریش پێی وت: ئەو مووسا بێگومان تۆ زانیاریەکت لایە لەو زانستە کە
خوا فێری کردووت من نایزانم، منیش زانیاریەکەم لایە لەو زانیارییە خوا
کە فێری منی کردوووە تۆ نایزانی، مووسا وتی: ئایا شوئنت بکەوم؟ خەزیر وتی:
(ئەگەر شوئنت کەوتی ئەو پرسیاری هیچ شتیکم لێ مەکە هەتا خۆم دەربارە
قسەت بۆ دەکەم^(۱)))، جا هەردووکیان دەرچوون و ڕۆشتن بەکەناری دەریادا،
ئەنجا کەشتی یەک بەلایاندا ڕۆشت، ئینجا خەزیریان ناسی، بۆیە بەبێ کرێ
سواری کەشتیەکە خۆیانیان کرد - دەلێ: (بغیر نول) واتە: بە بێ کرێ - جا
هەردووکیان سواری کەشتیەکە بوون، وتی: چۆلەکە یەک لەسەر قەراغی
کەشتیەکە نیشتەووە و دهنوکی کرد بەناو دەریاکەدا، جاخەزیر بە مووسای
فەرموو: زانیاری تۆو زانیاری من و هەموو دروستکراوەکان لە بەرانبەر زانیاری
خوادا تەنها بە ئەندازەی ئەو دهنووک کردنە ئەو چۆلەکە یە (چەند ئاوی
هەلگرتوووە لە هەموو دەریاکە).

وتی: جا ئەوەی کە سەیر بوو بەلای مووساوە ﷺ خەزیر تەشوییهکی هێنا و
کەشتیەکە کون کرد، مووساش پێی وت: کەسانێک ئیمەیان بە بێ کرێ سوار
(ی کەشتی)یان کردین تۆ چوویت کەشتیەکیان کون کرد (بۆ ئەوەی
سەرنشینەکانی (لە دەریادا) نوقم بکەیت، سویند بەخوا بەراستی کاریکی زۆر
خراپت کرد)، ئەنجا هەردوو ڕۆشتن، ئینجا هەردووکیان مێرد مندالێکیان بینی
لەگەڵ چەند مێرد مندالێکدا یاری دەکرد، جا خەزیر سەری گرت و قرتاندی
(سەری بڕی)، جا مووسا پێی وت: (کەسیکی پاک و بێ گوناھت هەروا گوشت بێ
ئەوەی کەسیکی گوشتبێ، سویند بەخوا بەراستی کاریکی زۆر خراپ و ناپەوات

(۱) لە نەهینی یەکە ی ناگادارت دەکەم.

کرد، (به‌نده چاکه‌که) وتی (به مووسا): پیم نه‌وتیت بیگومان تو هه‌رگیز ناتوانی خوٚت بگری له‌گه‌ل مندا) تا ده‌گاته ئه‌م فه‌رمایشته (جا ئه‌وان (خه‌لکی شاره‌که) میوان داریان لی نه‌کردن، ئینجا بینیان دیواریک له‌و (شاره‌دا نزیک بوو بکه‌وٚت)، جا (خه‌زیر) به‌ده‌ستی ئاو‌ها گرد و راستی کرده‌وه، مووساش ﷺ پیی وت: ئیمه چووینه ناو ئه‌و شاره‌وه میوان داریان لی نه‌کردین و خواردنیان پی نه‌داین (ئه‌گه‌ر بتویستایه کریه‌کت له‌سه‌ری وهرده‌گرت، (خه‌زیر) وتی: ئالیرهدا کاتی جیابوونه‌وه‌ی من و تو‌یه و له‌حیکمه‌تی ئه‌و شتانه‌ی که تو نه‌ت توانی خوٚت بگری له‌سهر (روودان)یان ئاگادارت ده‌که‌م)، پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رمووی: (ئاواته خوازبووین که مووسا ﷺ دانی به‌خویدا بگرتایه تا کار و به‌سه‌رهاتی ئه‌و دووانه بگیردرایه‌ته‌وه بو‌مان)).

ده‌لی: ئیبنو عه‌بباس ﷺ ئه‌م نایه‌ته‌ی ئاوا ده‌خوینده‌وه: (وَكَانَ أَمَامَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ عَصَبًا، وَأَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ كَافِرًا^(۱)).

٦ - بابُ قوله: ﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا﴾ الكهف

﴿صُنْعًا﴾ (١٠٤) الكهف: عملاً.

٤٧٢٨ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ مُضْعَبٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبِي ﴿قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا﴾ (١٠٣) الكهف. هُمُ الْحَرُورِيُّ؟ قَالَ: لَا، هُمُ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى، أَمَّا الْيَهُودُ فَكَذَّبُوا مُحَمَّدًا ﷺ، وَأَمَّا النَّصَارَى كَفَرُوا بِالْجَنَّةِ وَقَالُوا لَا طَعَامَ فِيهَا وَلَا شَرَابَ، وَالْحَرُورِيُّ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ، وَكَانَ سَعْدٌ يَسْمِيهِمُ: الْفَاسِقِينَ.

(١) له کۆتایی فه‌رمووده‌ی (٤٧٢٥) ئه‌م خویننده‌وه‌ی ئیبنو عه‌بباسمان روون کرده‌وه.

٦ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (بَلَّيْنَا هَهُوَالتَّانِ بَدَهَيْنَيَّ بِهِ خَه‌سارتمه‌ندترین (كه‌س) له‌ كار و كرده‌وه‌كانیدا؟)

﴿صُنْعًا﴾ واته: ئیش وکارێك.

٤٧٢٨ - موضعب ده‌ئى: پرسیارم له‌ باوكم كرد له‌ (مه‌به‌ستى ئەم ئایه‌ته)، (بَلَّيْنَا: ئایا هه‌والتان بده‌مى به‌ خه‌سارتمه‌ندترین (كه‌س) له‌ كار و كرده‌وه‌كانیاندا؟) ئەوانه‌ هه‌روریه‌كان^(١)؟ وتى: نه‌خێر ئەوانه‌ جووله‌كه‌ و گاووره‌كان، جا جووله‌كه‌كان باومریان به‌موحه‌مه‌د ﷺ نه‌هینا، گاواره‌كانیش باومریان به‌ به‌هه‌شت نه‌بوو وتیان: به‌هه‌شت خواردن و خواردنه‌وه‌ی تیا نییه‌، هه‌روریه‌كانش ئەوانه‌ن په‌یمانى خودا هه‌لده‌وشینه‌وه‌ له‌ پاش به‌ستنى، وه‌ سه‌عد (هه‌روریه‌كانى) به‌ له‌ سنوور دهرچووان^(٢) ناوى دهبرد.

٧ - باب: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ. فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ

الْقِيَمَةِ وَزَنًا﴾ الكهف

٤٧٢٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَخْبَرَنَا الْمُغِيرَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّهُ لَيَأْتِي الرَّجُلُ الْعَظِيمُ السَّمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَزُنُّ عِنْدَ اللَّهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ وَقَالَ: اقْرَءُوا ﴿فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنًا﴾﴾ الكهف: وَعَنْ يَحْيَى بْنِ بُكَيْرٍ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ مِثْلَهُ.

(١) واته: خه‌وارپه‌ه‌كان بۆیه‌ نمو ناوه‌یان لى‌ نرابوو چونكه‌ سه‌مه‌تا له‌ گونده‌ئێكى نزیکى كوفه‌ په‌میدابوون كه‌ ناوى (هه‌مه‌ورا)

بوو. (إرشاد السارى: ٣٩٥/١٠)

(٢) راستر وایه‌ بوتریت، خه‌سارتمه‌ندان.

**۷ - باسیک: (ئەوانە کەسانێکن بۆ باور بوون بە نیشانه‌کانی
پەرورەدگاریان وەگەشتن بە خزمەتی (لە دواڕۆژدا) لەبەر
ئەو کردەوه‌کانیان پوچەل و بۆ نرخ بووه‌وه، کەواتە لە
پۆژی دواوی دا هیچ نرخ ریزیکیان بۆ دانانیین)**

٤٧٢٩ - ئەبو ھورەیرە رضی اللہ عنہ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەگێڕێتەو کە
فەرموویەتی: ((بێگومان لە پۆژی قیامەت دا پیاویکی گەورە قەڵەو دیت لای
خوا قورسای (کیشی) بەلە میسولەیه‌کی نییە))، وە فەرمووی: ئەم نایەتە
بخوینەو (کەواتە لە پۆژی دواوی دا هیچ نرخ و ریزیکیان بۆ دانانیین).
- وینە ی ئەم فەرموودەیه گێڕدراوەتەو لە یەحیای کورپی بوکەیرەو لە
موزیزە کورپی عەبدورەحمانەو لە ئەبی زینادەو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۹ - سورە ﴿کەھعەص﴾ (ھەریم)

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَسْمِعْ بِهِمْ وَ أَبْصِرْ اللَّهُ يَقُولُهُ، وَهُمْ الْيَوْمَ لَا يَسْمَعُونَ وَلَا يُبْصِرُونَ ﴿﴾
فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ مَرِيْم: هُوَ يَعْنِي قَوْلَهُ: ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ﴾ ﴿٣٨﴾ مَرِيْم: الْكُفَّارُ
يَوْمَئِذٍ أَسْمَعُ شَيْءٍ وَأَبْصَرُهُ، ﴿لَارْجُمَنَّكَ﴾ ﴿٤٦﴾ مَرِيْم: لَأَشْتِمَنَّكَ ﴿وَرِعَا﴾ ﴿٧٤﴾
مَرِيْم: مَنْظَرًا. وَقَالَ أَبُو وَائِلٍ: عَلِمْتُ مَرِيْمَ أَنَّ التَّقِيَّ ذُو نُفْثَةٍ حَتَّى قَالَتْ: ﴿قَالَ إِنِّي
أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتُ نَقِيًّا ﴿١٨﴾ مَرِيْم: وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: ﴿تَوَزَّهْمُ أَزًّا﴾ ﴿٨٣﴾
مَرِيْم: نَزَّعَهُمْ إِلَى الْمَعَاصِي إِزْعَاجًا. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿إِذَا﴾ ﴿٨٩﴾ مَرِيْم: عَوَّجًا. قَالَ ابْنُ

عَبَّاسٍ ﴿۸۶﴾ وَرَدَا ﴿۸۷﴾ مَرِيْم: عِطَاشًا ﴿۸۸﴾ اٰثَنًا ﴿۸۹﴾ مَرِيْم: مَالًا ﴿۹۰﴾ اِذَا ﴿۹۱﴾ مَرِيْم: قَوْلًا عَظِيْمًا. ﴿۹۲﴾ رَكْزًا ﴿۹۳﴾ مَرِيْم: صَوْتًا. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿فَلْيَمْدُدْ ﴿۹۴﴾﴾ مَرِيْم: فَلْيَدْعُهُ. ﴿۹۵﴾ غَيًّا ﴿۹۶﴾ مَرِيْم: خُسْرَانًا ﴿۹۷﴾ وَكِيًّا ﴿۹۸﴾ مَرِيْم: جَمَاعَةً بَاكٍ ﴿۹۹﴾ صِلِيًّا ﴿۱۰۰﴾ مَرِيْم: صَلِيٍّ يَصَلِّي ﴿۱۰۱﴾ نَدِيًّا ﴿۱۰۲﴾ مَرِيْم: وَالنَّادِي مَجْلِسًا.

به‌ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۹ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی ﴿كَهَيَّصَ﴾^(۱)

- ئیبنو عه‌بباس رضی اللہ عنہ ده‌لی: ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ﴾، ئەمه خوا ده‌یفه‌رموی، وه ئەو (کافرانه) ئەم‌رۆ نابییستن و نابینن. ﴿فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (له‌گوم‌پراییه‌کی ناشکرادان) مه‌به‌ستی ئەم ئایه‌ته‌یه: (چه‌ند بیسه‌ر و بینهرن) مه‌به‌ستی به‌وانه ئەو کافرانه‌یه له‌و رۆژمدا له‌ هه‌موو شتێک بیسه‌رت‌ر و بینه‌رت‌رن. ﴿لَأَرْجَمَنَّكَ﴾: بێگومان جانیوت پێ دهم‌دم. ﴿وَرَعِيًّا﴾ دیمه‌نێک. ئەبو وائیل وتی: مه‌ریه‌م زانیبوی که‌ پارێزکار خاوه‌نی عه‌قل و ژیرییه‌ کاتی که‌ وتی: (من په‌نا ده‌گرم به‌ خوامی میهره‌بان له‌ تۆ ئەگه‌ر تۆ له‌ خواترس و پارێزکاری). ئیبنو عویه‌ینه ده‌لی: ﴿تَوَزُّهُمْ أَزًّا﴾ زۆر به‌هێز پالیا‌ن پێوه‌ دهنێن بۆ گونا‌هو تاوان کردن. موحاهید ده‌لی: ﴿إِذَا﴾ لار و جه‌وت. ئیبنو عه‌بباس رضی اللہ عنہ ده‌لی: ﴿وَرَدَا﴾: (ناژه‌لانی) تینو. ﴿اٰثَنًا﴾ مال و سامان. ﴿إِذَا﴾ وته‌یه‌کی گه‌وره‌ و نابه‌جی. ﴿رَكْزًا﴾: دهنگیکی هی‌واش.

موجاهید ده‌لی: ﴿ فَلَمَّذَّ ﴾ واته: باوازی لی بینیت. ﴿ غَيًّا ﴾ خه‌سارمه‌ندی. ﴿ وَبُكْيًا ﴾: کۆمه‌لی (که‌س) به‌گریانه‌وه. ﴿ صِلًا ﴾ له (صَلَّى يَصَلِي) ^(۱) وه‌هاتوو (واته: که‌وتوو ناو ناگر یان به‌ناگر سووتاوه) ﴿ نَدِيًّا ﴾ و (النَّادِي) مانا که‌یان یه‌که واته: کۆر و مه‌جلیس.

۱ - بابُ قوله: ﴿ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ ﴾ ﴿ ۳۹ ﴾ مريم

۴۷۳۰ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «يُوقَى بِالْمَوْتِ كَهَيْئَةِ كَبْشٍ أَمْلَحَ فَيُنَادِي مُنَادٍ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ. فَيَشْرَبُونَ وَيَنْظُرُونَ فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ هَذَا الْمَوْتُ - وَكُلُّهُمْ قَدْ رَأَوْهُ - ثُمَّ يُنَادِي يَا أَهْلَ النَّارِ، فَيَشْرَبُونَ وَيَنْظُرُونَ، فَيَقُولُ: هَلْ تَعْرِفُونَ هَذَا؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ هَذَا الْمَوْتُ - وَكُلُّهُمْ قَدْ رَأَوْهُ - فَيَذْبَحُ، ثُمَّ يَقُولُ: يَا أَهْلَ الْجَنَّةِ، خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ، وَيَا أَهْلَ النَّارِ، خُلُودٌ فَلَا مَوْتَ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿ وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ فُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ

فِي غَفْلَةٍ ﴾ ﴿ ۳۹ ﴾ مريم وه‌هولاءِ في غَفْلَةٍ أَهْلُ الدُّنْيَا ﴿ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ ﴿ ۳۹ ﴾ مريم

۱ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئە‌ی

موج‌ه‌مه‌ده‌ئە‌و (سته‌م‌کار) ئە‌ه له‌ رۆژی داخ و خه‌فه‌ت بترسی‌نه)

۴۷۳۰ - ئە‌بو سه‌عی‌دی خودری ر‌ضی‌ه‌ الله‌ عن‌ه‌ ده‌لی: پ‌ی‌غه‌م‌به‌ری خوا ر‌ضی‌ه‌ الله‌ عن‌ه‌: (له‌ رۆژی قیامه‌ت‌دا) مردن ده‌ه‌ین‌ریت له‌سه‌ر شی‌وه‌ی به‌رانیکی ر‌ه‌ش و س‌پی ^(۲)، جا

(۱) دوو مانای هه‌یه: سووتاو دسووتن یان که‌وته ناگرموه دمکه‌وتنه ناگرموه.

(۲) یان به‌رانیکی س‌پی.

جاردەریك جار دەدات: ئەى بەهەشتیەكان ئەوانیش ملیان بەرز دەكەنەوه و تەماشای دەكەن جا دەلێ: ئەمە دەناسن؟ ئەوانیش دەلێن: بەلێ ئەوه مردنە، وه بیگومان هەموویان بینیویانە (و دەرزان) لە پاشان جار دەرەكه بانگ دەكات: ئەى دۆزەخییەكان، ئەوانیش ملیان بەرز دەكەنەوه و تەماشای دەكەن جا دەلێ: ئایا ئەمە دەناسن؟ ئەوانیش دەلێن: بەلێ ئەوه مردنە، بیگومان هەموویان دیویانە (و دەرزان)، ئەنجا سەر دەبەردرێت، لە پاشان دەلێ: ئەى بەهەشتیەكان (ئێوه) هەتا هەتایین هەرگیز نامرن، وه ئەى دۆزەخییەكان (ئێوهش) هەتا هەتاین وهەرگیز نامرن). لە پاشان ئەم ئایەتەى خوێندەوه: (ئەى موحەممەد ﷺ) ئەو (ستەمكار)انە لە رۆژی داخ و خەفەت بترسێنە کاتی کاروباری (خەلکی) کۆتایی یی دەهێنرێت، لەکاتیکیدا (ئەوانە غافلن). ئا ئەوانەى لە غەفلەتدان خەلکی دونیان^(۱) (ئەوانەن باوەرناهیین (بەرۆژی دواى)).

۲ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ، مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا﴾ ﴿٦١﴾ ﷻ مَرِيَم

۴۷۳۱ - حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ ذَرٍّ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لِحَبْرِيلَ: «مَا يَمْنَعُكَ أَنْ تَزُورَنَا أَكْثَرَ مِمَّا تَزُورُنَا؟»

فَنَزَلَتْ: ﴿وَمَا نَنْزِلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ، مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا﴾ ﴿٦١﴾ ﷻ مَرِيَم

(۱) ئەوانەن هەر سەرھالی دونیا و ئارەزوومکانی دونیان.

۲- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (ئيمه فریشه‌کان) له ئاسمانه‌وه دانابه‌زین به فەرمانى په‌روه‌ردگارت نه‌بێ ته‌نها بۆ خوايه (و خوا دهرانىت) هه‌موو کاروبارى داهاتوو رابردوو)

۴۷۳۱ - عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا دَهْلَى: بِمَنْعِهِ مَبْرُورٌ بِهَجِيرِى فِهْرَمُور: ((ج شَتِيك
رِيگَرته له‌وه‌ی که زیاتر سه‌ردانىمان بکه‌یت له‌و ئەندازەى سه‌ردانىمان
ده‌که‌یت؟))، به‌و هۆیه‌وه ئەم ئایه‌ته دابه‌زی: (ئيمه فریشه‌کان) له‌ئاسمانه‌وه
دانابه‌زین به فەرمانى په‌روه‌ردگارت نه‌بێ، ته‌نها بۆ خوايه (و خۆى دهرانى)
هه‌موو کاروبارى داهاتوو رابردوو ئیستامان).

۳ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّكَ مَالًا وَّوَلَدًا﴾ هَرِيم

۴۷۳۲ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، قَالَ:
سَمِعْتُ خَبَّابًا قَالَ: جِئْتُ الْعَاصِيَّ بْنَ وَائِلٍ السَّهْمِيِّ اتَّقَاَصَاهُ حَقًّا لِي عِنْدَهُ، فَقَالَ: لَا
أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ مُحَمَّدٍ. فَقُلْتُ: لَا حَتَّى تَمُوتَ ثُمَّ تُبْعَثَ. قَالَ: وَإِنِّي لَمَيِّتٌ ثُمَّ مَبْعُوثٌ
قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: إِنَّ لِي هُنَاكَ مَالًا وَّوَلَدًا فَأَقْضِيكَهُ، فَتَزَلْتُ هَذِهِ الْآيَةَ ﴿أَفَرَأَيْتَ الَّذِي
كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّكَ مَالًا وَّوَلَدًا﴾ هَرِيم، رَوَاهُ الثَّوْرِيُّ، وَشُعْبَةُ، وَحَفْصٌ،
وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، وَوَكَيْعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ ^(۱).

۳- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (ئایا ئەو كه‌ست دیوه بى باوهر بوو به نیشانو ئایه‌ته‌كانى ئی‌مه وتى (له‌ روژى دوايشدا) مال و كورم پى دهریت)

۴۷۳۲ - مه‌سروق ده‌لى: له‌خه‌ببایم ﷺ بیست وتى: روژتم بو‌لای عاصی كورپى وائیلی سه‌همی هه‌قیكم^(۱) لای بوو لیى و مرگرمه‌وه (عاص) وتى: پیت نادهم هه‌تا بى باوهر نه‌بیت به موحه‌مه‌د ﷺ، منیش وتم: نه‌خیر (بى باوهر نابم) هه‌تا تو نه‌مریت له پاشان زیندوو نه‌گریته‌وه، وتى: به‌راست من دهمرم پاشان زیندوو دهمه‌وه؟ وتم: به‌لى، وتى: بى‌گومان له‌ویش من مال و كورم دمییت و هه‌قه‌كه‌ت ده‌ده‌مه‌وه، نیت به‌و هویه‌وه ئەم ئایه‌ته دابه‌زى: (ئایا ئەو كه‌سه‌ت دیوه بى باوهر بوو به نیشانو و ئایه‌ته‌كانى ئی‌مه و وتى: (له‌ روژى دوايشدا) مال و كورم پى دهریت).

- سه‌ورى و شوعه‌یب و حه‌فص و ئەبو مو‌عاویه و وه‌كیع له‌ ئەعه‌شه‌وه ئەم فەرموودمیان گێ‌راوه‌ته‌وه.

۴ - بابُ قوله: ﴿أَطْلَعَ الْغَيْبَ أَمْ أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا﴾ ﷺ، سریم، قال: مَوْثِقًا.

۴۷۳۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ خَبَّابٍ قَالَ: كُنْتُ قَيْنًا مَكَّةَ، فَعَمِلْتُ لِلْعَاصِي بْنِ وَائِلٍ السَّهْمِي سِنْفًا، فَجِئْتُ أَتَقَاضَاهُ فَقَالَ: لَا أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ مُحَمَّدٍ. قُلْتُ: لَا أَكْفُرُ مُحَمَّدٍ ﷺ حَتَّى يُمِيتَكَ اللَّهُ، ثُمَّ يُحْيِيكَ. قَالَ إِذَا أَمَاتَنِي اللَّهُ ثُمَّ بَعَثَنِي، وَلِي مَالٌ وَوَلَدٌ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ أَفْرَءَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِأَيَّتِنَا

(۱) فهرزىكى لای بوو كه كرى شمشیر دروست كردن بوو، چونكه خه‌بباب ناسنگرم بوو. به‌روانه : إرشاد السارى: ۴۰۲/۱۰.

وَقَالَ لَا تُؤْتِيكَ مَالًا وَلَا وَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَطْلَعَ الْغَيْبَ أَمْ أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ ﴿مريم﴾ قَالَ: مَوْثِقًا. لَمْ يَقُلِ الْأَشْجَعِيُّ عَنْ سُفْيَانَ: سَيْفًا وَلَا مَوْثِقًا^(۱).

٤- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئایا نه‌ینیه‌کان ناگاداره یان به‌ئینی له خوا‌ی میهره‌بان وەرگرتوو)

(موحه‌مه‌دی کور‌ی که‌سیر^(۲) وتی: (عَهْدًا): به‌ئینیکی پته‌و.

٤٧٣٣ - مه‌سروق: له خه‌بابه‌وه ﷺ ده‌گیر‌پته‌وه ده‌ئێ: من له مه‌که‌که‌دا ئاسنگه‌ر بووم شمشیر‌یکم بۆ عاصی کور‌ی وائلی سه‌همی دروست کرد، جا رۆشتم (کر‌یکه‌ی) لێ وەرگرم، عاصیش وتی: ناتده‌می تا بێ باوهر نه‌بی به‌موحه‌مه‌د ﷺ وتم: بێ باوهر نابم به‌موحه‌مه‌د هه‌تا خوا ده‌تمر‌ینیت له پاشان زیندووت ده‌کاته‌وه، وتی: کاتێ خوا مراندمی له پاشان زیندووی کردمه‌وه سامان و کورم ده‌بی، به‌م هۆیه‌وه خوا ئەم نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (ئایا ئەو که‌سه‌ت دیوه بێ باوهر بوو به‌ نیشانه‌ و نایه‌ته‌کانی ئیمه‌ و وتی: (له رۆژی دوا‌یشدا) مال و کورم پێ دهر‌یت، ئایا نه‌ینیه‌کان ناگاداره یان به‌ئینی له خوا‌ی میهره‌بان وەرگرتوو)، وتی: (عَهْدًا): به‌ئینیکی پته‌و.

- ئەشجه‌عی له‌ گیر‌انه‌وه‌که‌یدا له‌ سوفیانه‌وه‌ هیچ کام له‌: (سَيْفًا) و (مَوْثِقًا) نه‌ه‌یناوه‌.

٥ - باب: قوله: ﴿كَأَلَّا سَكَتُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا﴾ ﴿مريم﴾

٤٧٣٤ - حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، سَمِعْتُ أَبَا الصُّحَى يُحَدِّثُ عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ خَبَّابٍ قَالَ: كُنْتُ قِيْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ لِي دَيْنٌ

(۱) بر‌وانه: ٢٠١٩.

(۲) موحه‌مه‌دی کور‌ی که‌سیر مام‌وستای ئیمامی بوخاری یه‌.

عَلَى الْعَاصِي بْنِ وَائِلٍ قَالَ فَأَتَاهُ يَتَقَاضَاهُ، فَقَالَ: لَا أُعْطِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ بِمُحَمَّدٍ. فَقَالَ: وَاللَّهِ لَا أَكْفُرُ حَتَّى يُمِيتَكَ اللَّهُ ثُمَّ تُبْعَثَ. قَالَ: فَذَرْنِي حَتَّى أَمُوتَ ثُمَّ أُبْعَثَ، فَسَوْفَ أُوتَى مَالًا وَوَلَدًا، فَأَقْضِيكَ. فَتَرَكْتُ هَذِهِ الْآيَةَ ﴿أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنِيَ مَالًا وَوَلَدًا﴾ ﴿٧٧﴾ مريم^(١).

0 - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره (نه‌خ‌یر (وانیه) له‌مه‌و پاش ئەوه‌ی ده‌یلێ ده‌ینوسین (له‌سه‌ری) و ماوه‌ی سزای بۆ درێژ ده‌که‌ینه‌وه)

٤٧٣٤ - مه‌سروق له‌ خه‌بابه‌وه ﷺ ده‌یگ‌یریت‌ه‌وه ده‌لێ: من له‌سه‌رده‌می نه‌فامیدا ئاسنگه‌ر بووم (له‌ مه‌که‌که) و من قه‌رزێکم هه‌بوو له‌لای عاصی کوری وائیلی سه‌همی ده‌لێ: رۆشت بۆ لای قه‌رزه‌که‌ی لی وهرگ‌ریته‌وه، عاصیش وتی: ناتده‌می هه‌تا بێ باوه‌ر نه‌بی به‌موحه‌مه‌د ﷺ، (خه‌بابیش) وتی: بێ باوه‌ر نابم پێی هه‌تا خوا دهم‌ری‌نیت له‌ پاشان زیندووت ده‌کاته‌وه، (عاص) وتی: لی‌م گه‌رێ هه‌تا دهم‌رم پاشان زیندوو ده‌کریمه‌وه جا نه‌وکاته‌ مال و کورم پێ دهریت و قه‌رزه‌که‌ت ده‌ده‌مه‌وه، به‌و هۆیه‌وه ئەم نایه‌ته‌ دابه‌زی: (نایه‌ نه‌و که‌سه‌ت دیوه‌ بێ باوه‌ر بوو به‌ نیشانه‌ و نایه‌ته‌کانی ئی‌مه‌ و وتی (له‌ رۆژی دوا‌یشدا) مال و کورم پێ دهریت).

۶ - باب: قَوْلُهُ ﷺ: (وَرِثَتُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِنَا فَردًا) ﴿٨٠﴾ مَرِيْمَ وَقَالَ ابْنُ

عَبَّاسٍ: (الْحَبَالُ هَذَا) ﴿٩٠﴾ مَرِيْمَ هَذَا.

٤٧٣٥ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ خَبَّابٍ قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا قَيْنًا، وَكَانَ لِي عَلَى الْعَاصِي بْنِ وَاثِلٍ دَيْنٌ فَأَتَيْتُهُ أَتَقَاضَاهُ، فَقَالَ لِي: لَا أَقْضِيكَ حَتَّى تَكْفُرَ مُحَمَّدٍ. قَالَ: قُلْتُ: لَنْ أَكْفُرَ بِهِ حَتَّى تَمُوتَ ثُمَّ تُبْعَثَ. قَالَ: وَإِنِّي لَمَبْعُوثٌ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ؟ فَسَوْفَ أَقْضِيكَ إِذَا رَجَعْتُ إِلَى مَالٍ وَوَلَدٍ. قَالَ فَتَزَلَّتْ: ﴿٩٠﴾ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِإِبْنَتِنَا وَقَالَ لَا وَتَرِكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٧٧﴾ أَطْلَعَ الْغَيْبَ أَمْ أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿٧٨﴾ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿٧٩﴾ وَرِثَتُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِنَا فَردًا ﴿٨٠﴾ مَرِيْمَ ^(١).

۶ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا ﷺ: (ئەوه‌ی ده‌یلت له‌)

مال و کور) به میرات لێی وهرده‌گرینه‌وه (له‌ روژی

دوایدا) به‌ته‌نها دیته‌ وه‌ لاما‌ن)

ئیب‌نو عه‌باس ﷺ ده‌لی: ﴿الْحَبَالُ هَذَا﴾: ڕوو‌خان و لێک هه‌لومه‌شان.

٤٧٣٥ - مه‌سروق له‌ خه‌ب‌ابه‌وه ﷺ ده‌گیریته‌وه ده‌لی: من له‌ ڕا‌بردوودا بیاویکی ئاسنگه‌ر بووم، وه‌ قه‌رزیکم لای عاصی کوری وائیلی سه‌همی بوو، ئەنجا ڕۆشتم بۆلای قه‌رزه‌که‌ی لێ وهرگرمه‌وه، پێی وتم: قه‌رزه‌که‌ت ناده‌مه‌وه هه‌تا بێ باومڕ نه‌بی به‌ موحه‌مه‌د ﷺ، (خه‌ب‌اب) ده‌لی: منیش وتم: بێ باومڕ نابم به‌ موحه‌مه‌د ﷺ هه‌تا تۆ نه‌مریت و زیندوو نه‌کریته‌وه، وتی: من زیندوو دهبه‌وه له‌ پاش مردن؟ جا ئەه‌وکاته قه‌رزه‌که‌ت دده‌مه‌وه که‌ گه‌رامه‌وه بۆ سه‌ر

مال و کورپی خوّم، ده‌لّی به‌و هۆیه‌وه ئەم ئایه‌تانه‌ی دابه‌زی (ئایه ئەو که‌ست دیوه بی باومر بوو به نیشانه و ئایه‌ته‌کانی ئیمه و وتی: (له رۆژی دواییشدا) مال و کورم بی دمه‌ریت. ئایا نه‌ینیه‌کان ناگارداره یان به‌لّینی له خوای میهرمبان و مرگرتووه. نه‌خیر (وانیه) له‌مه‌و پاش ئەوه‌ی دمه‌لّی دمه‌نوسین (له‌سه‌ری) و ماوه‌ی بو درێژ ده‌که‌ینه‌وه، ئەوه‌ی ئەو دمه‌لّی (له مال و کور) به میرات لّی و مرده‌گرینه‌وه (له رۆژی دواییدا) به‌ته‌نها دّیته‌وه (لامان).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٢٠ - سورة طه

قَالَ ابْنُ جُبَيْرٍ وَالضَّحَّاكُ: بِالنَّبَاطَةِ طه ﴿١﴾ طه: يَا رَجُلُ قَالَ مجاهد: ﴿الْقَى ٦٥﴾ طه: صَنَعَ. يُقَالُ: كُلُّ مَا لَمْ يَنْطِقْ بِحَرْفٍ أَوْ فِيهِ مَتَمَّةٌ أَوْ فَاقَاةٌ، فَهِيَ عُقْدَةٌ. ﴿أَزْرَى ٣١﴾ طه: ظَهَرِي. ﴿فَيَسْحَتُكُمْ ١١﴾ طه: يُهْلِكُكُمْ. ﴿الْمَثَلِ ١٣﴾ طه: تَأْنِيْتُ الْأَمْتَلِ، يَقُولُ: بِدِينِكُمْ يُقَالُ: خُذِ الْمَثَلِ خُذِ الْأَمْتَلِ. ﴿ثُمَّ أَنتَوُا صَفًّا ٦١﴾ طه: يُقَالُ: هَلْ أَتَيْتِ الصَّفَّ الْيَوْمَ يَعْنِي الْمَصْلَى الَّذِي يُصَلَّى فِيهِ ﴿فَأَوْجَسَ ١٧﴾ طه: أَضْمَرَ خَوْفًا فَذَهَبَتِ الْوَاوُ مِنْ ﴿خِيفَةً ٦٧﴾ طه: لِكَسْرَةِ الْخَاءِ ﴿فِي جُدُوعٍ ٧١﴾ طه: أَيْ عَلَى جُدُوعِ النَّخْلِ. ﴿خَطْبُكَ ٩٥﴾ طه: هُوَ بِأَلْكَ. ﴿لَا مَسَاسَ ٩٧﴾ طه: مَصْدَرُ مَاسَهُ مِسَاسًا. ﴿لَنَنْسِفَنَّهُ ٩٧﴾ طه: لَنَذَرِيْنَهُ. ﴿قَاعًا ١٠٦﴾ طه: يَغْلُوهُ الْمَاءُ وَالصَّفْصُفُ الْمُسْتَوِي مِنَ الْأَرْضِ. وَقَالَ

مُجَاهِدٌ ﴿٨٧﴾ طه: أَثْقَالًا ﴿٨٧﴾ مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ ﴿٨٧﴾ طه: الْحُلِيِّ الَّذِي اسْتَعَارُوا
 مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ. (فَقَدَّفْتُهَا) فَأَلْقَيْتُهَا، ﴿٨٨﴾ طه: صَنَعَ. ﴿٨٨﴾ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ طه: مُوسَى،
 هُمْ يَقُولُونَهُ أَخْطَا الرَّبُّ. ﴿٨٩﴾ أَلَا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا ﴿٨٩﴾ طه: الْعِجْلُ. ﴿٩٠﴾ هَمَسًا ﴿٩٠﴾ طه:
 حِسُّ الْأَقْدَامِ. ﴿٩١﴾ حَسَرْتَنِي أَعْمَى ﴿٩١﴾ طه: عَنْ حُجَّتِي. ﴿٩٢﴾ وَقَدَكْتُ بِصِيرًا ﴿٩٢﴾ طه: فِي
 الدُّنْيَا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿٩٣﴾ طه: ضَلُّوا الطَّرِيقَ، وَكَانُوا شَاتَيْنِ، فَقَالَ: إِنْ لَمْ أَجِدْ
 عَلَيْهَا مَنْ يَهْدِي الطَّرِيقَ أَتَيْكُمْ بِنَارٍ تُوقِدُونَ. وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: ﴿٩٤﴾ أَمْثَلَهُمْ طَرِيقَةً ﴿٩٤﴾ طه:
 أَغْدَلُهُمْ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿٩٥﴾ طه: لَا يُظْلَمُ فَيُهْضَمُ مِنْ حَسَنَاتِهِ. ﴿٩٦﴾ عَوَجًا ﴿٩٦﴾
 طه: وَادِيًا. ﴿٩٧﴾ وَلَا أَمْتًا ﴿٩٧﴾ طه: رَابِيَةً. ﴿٩٨﴾ سِيرَتَهَا ﴿٩٨﴾ طه: حَالَتَهَا ﴿٩٩﴾ الْأُولَى ﴿٩٩﴾
 طه: ﴿١٠٠﴾ النَّهْيُ ﴿١٠٠﴾ طه: التَّقَى. ﴿١٠١﴾ صَنَكًا ﴿١٠١﴾ طه: الشَّقَاءُ ﴿١٠٢﴾ هَوَى ﴿١٠٢﴾ طه:
 شَقِي. ﴿١٠٣﴾ الْمُقَدَّسِ ﴿١٠٣﴾ طه: الْمُبَارَكِ ﴿١٠٤﴾ طوى ﴿١٠٤﴾ طه: اسْمُ الْوَادِي ﴿١٠٥﴾ بَمَلَكًا ﴿١٠٥﴾
 طه: بِأَمْرِنَا ﴿١٠٦﴾ مَكَانًا سَوًى ﴿١٠٦﴾ طه: مَنْصَفَ بَيْنَهُمْ. ﴿١٠٧﴾ يَبَسًا ﴿١٠٧﴾ طه: يَابِسًا ﴿١٠٨﴾ عَلَى قَدَرِ
 ﴿١٠٩﴾ طه: مَوْعِدٍ ﴿١٠٩﴾ وَلَا نَبِيًّا ﴿١١٠﴾ طه: تَضَعَفًا.

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

۲- (ته‌فسیری) سوره‌تی تاها

ئیب‌نو جوبه‌یر و زه‌ح‌حاک ده‌ئین: ﴿طه﴾ به‌زمانی نه‌به‌تی^(۱) واته: ئه‌ی
 بیاوه‌که موجه‌ید ده‌ئ: ﴿الْقَن﴾ وه‌ک ئه‌وانی کرد. هه‌رکه‌سیک نه‌توانی پیتیک

(۱) نه‌به‌تی: می‌لله‌تیک بوون که عمره‌ب نه‌بوون له‌ ئیوان عیراق و ئه‌ردهندا ده‌زبان میرنشینه‌که‌یان دامه‌زاند، پاته‌خته‌که

(به‌ترا) بوو، بۆیه‌ وا ناو‌را چونکه‌ له‌زه‌ویدا به‌ره‌مه‌یان دهرده‌ئینا و ده‌ستگیر ده‌یوو. (ئه‌له‌ونجد به‌کوردی: ۲۰/۵).

بَلَّيْتُ يَانَ بَيْتِي (ت) يَانَ (ف) بُوْ نَهْوَتَرِيْتُ نَهْوَه بِيْ دَهْوَتَرِيْتُ: (عُقْدَةُ) ^(۱). ﴿

أَزْرَى ﴾ پشتم. ﴿ فَيَسْحَتُكُمْ ﴾ له‌ناوتان ده‌بات. ﴿ أَلْتُنَّ ﴾ مِيْ وشه‌ی: (الْمَثَلِ) ه، ده‌لئ: (بِدِينِكُمْ) به‌ئاینه‌که‌تان (که جادو و سحره) دَهْوَتَرِيْتُ: (خُذِ الْمَثَلِي) واته: چاکترینیان و مربرگه. ﴿ ثُمَّ أَتَوْا صَفًّا ﴾: دَهْوَتَرِيْتُ (هَلْ أَتَيْتَ الصَّفَّ الْيَوْمَ؟) دَهْوَتَرِيْتُ: نه‌مِرْوَ هاتویت بُوْ شوینی نویتز کردن، مه‌به‌ستی نه‌و نویتزگه‌یه که نویتزی تیا ده‌کریت. ﴿ فَأَوَجَسَ ﴾: ترسانه‌که‌ی شارده‌وه، وشه ﴿ خِيفَةً ﴾ پیتی (و) ه‌که‌ی رُوشتووه به‌ هوْی ژیری پیتی (خ) وه. ﴿ فِي جُدُوعٍ ﴾ له‌سه‌ر بنی دار خورما. ﴿ خَطْبُكَ ﴾: چی په‌یوه‌ندی به‌ تَووه هه‌یه، چی وای لی‌کردی. ﴿ لَا مِسَاسٌ ﴾ چاوگی: (مَا سَهُ مِسَاسًا) ه. ﴿ لَنَنْسِفَنَّهُ ﴾ بی‌گومان (خوْله‌میشه‌که‌ی) بلا‌وده‌که‌ینه‌وه و ده‌پیرژینین. ﴿ قَاعًا ﴾ (زه‌وییه‌که) ئاوی به‌سه‌ر ومبیت ^(۲) (الصَّفْصُفُ) زه‌ویه‌کی رِیک و ساف. موحاهید ده‌لئ: ﴿ أَوْرَارًا ﴾ چهند باری قورس. ﴿ مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ ﴾: نه‌و خشل و زیرانه له‌ ئالی فیرعه‌ون به‌خواستن و مریانگرتبوو. (فَقَدَفْتُهَا): نه‌نجا نه‌و خشله‌م توردا (یه نیو ئاگره‌که‌وه). ﴿ أَلْقَى ﴾ طه: (سامیریش وه‌ک نه‌وانی) کرد (فَنَسِيَ): نه‌وه (مووسا ﷺ) له‌بیری جووه (ده‌گه‌رئ به‌ شوین خوادا).

به‌لام (سامیری به‌شوینکه‌وتوانی ده‌لئ): مووسا هه‌له‌ی کردووه (له‌گه‌ران به‌ شوین) په‌رومردگادا ^(۳). ﴿ أَلَّا يَرْجِعَ إِلَيْهِمْ قَوْلًا رَأَيْنَهُمْ ﴾ نه‌و گویره‌که‌یه (وه‌لامی

(۱) به‌کوردی بیی ده‌لئین: تر، یان گری زمان، واته ناتوانی هه‌ندئ بیت بلئ به‌ جوانی، مه‌به‌ستی نه‌و وشه‌یه له‌م ئایه‌مه‌دا

هاتووه: ﴿ وَأَحْلَلْ عُقْدَتَيْنِ لِّنِسَانٍ ﴾ طه

(۲) زه‌وییه‌کی ده‌شتایی کاکێ به‌ کاکێ.

(۳) که نه‌م گویره‌که‌یه.

هیچ وته په کیان ناداته وه). ﴿هَسَا﴾: خسه ی پییه کان (چپه چپ) ^(۱). ﴿حَشَرْتَنِيْ اَعْمٰی﴾ (به کویری حشرت کردم) له ناست به لگه کانم دا. ﴿وَقَدْ كُنْتُ بَصِيْرًا﴾: ^(۲) له دونیادا. ئیبنو عه عباس ؓ دهلی: ﴿يَقِيْسُ﴾: چلۆسکیک (مووسا و خیزانی) رینگیان ون کردبوو له یه کتر دابراپوون (مووسا) وتی: نه گهر که سیک نه بینم لای ناگره که رینگه مان نیشان دا نه وه چلۆسکیک دینم بو تان ناگری پی بکه نه وه (وه خو تانی پی گهرم بکه نه وه). ئیبنو عویه نه دهلی: ﴿اَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً﴾ راستترین رپبازیان. ئیبنو عه عباس ؓ دهلی: ﴿هَضًا﴾: سته می لی نا کرئ به هوپییه وه چاکه کانی بروات وکه مبیته وه. ﴿عَرَجًا﴾: شیویک، دولیک. ﴿وَلَا اَمْتًا﴾ به رزایی، ته بۆلکه. ﴿سِرْتَهَا﴾ حالته ی ﴿الْاُولٰٓئِیْ﴾: یه که م ﴿الْهٰٓئِیْ﴾ خاوهن ته قوا و پاریزکاری. ﴿ضَنَگًا﴾: تهنگی و سهختی. ﴿هَوٰی﴾: تیاچوو، هه لدیراو. ﴿الْمُقَدِّسِ﴾ پیرۆز ﴿طُرٰی﴾ ناوی شیویکه. ﴿بِمَلِكِنَا﴾ به فهرمانی ئیمه. ﴿مَكَانًا سُوٰی﴾: (جیگایه ک) له نیوانیاندا بیټ ^(۳). ﴿یَسًا﴾: (رینگایه کی) وشکانی. ﴿عَلٰی قَدَرٍ﴾ له کاتی دیاری کراودا. ﴿وَلَا نَبَا﴾ هه ردووکتان سستی مه که ن.

۱ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي﴾ طه:

۴۷۳۶ - حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «التَّقَى آدَمُ وَمُوسَى، فَقَالَ مُوسَى لَادَمَ: أَنْتَ الَّذِي

(۱) دهنگیکی هیواش له ژیر لیوموه.

(۲) له کاتیکیدا من له دونیادا چاو ساغ بووم.

(۳) له هه ردوو لاپانه وه وک بهک دوور بیټ.

أَشَقَيْتِ النَّاسَ وَأَخْرَجْتَهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ؟ قَالَ لَهُ آدَمُ: أَنْتَ الَّذِي اضْطَقَّاكَ اللَّهُ بِرِسَالَتِهِ، وَاضْطَقَّاكَ لِنَفْسِهِ وَأَنْزَلَ عَلَيْكَ التَّوْرَةَ؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ: فَوَجَدْتَهَا كُتِبَ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي؟ قَالَ: نَعَمْ. فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى. ﴿الْيَمِّ ٣٩﴾ طه: الْبَحْرِ^(۱).

۱ - باسیک: ئەم فەرمايشتهى خواى گهوره: (وه تۆم ههلبژارد بۆ خۆم)^(۲)

۴۷۳۶ - ئەبو ھورمیرە ؓ لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ دەگێڕێتەووە کە فەرمووی: ((ئادەم و مووسا ؑ بەیەکتری گەشتن، ئەنجا مووسا بە ئادەمی فەرموو: ئایا تۆ ئەو کەسە بویت ھەموو خەلکی بەدبەخت کرد و لە بەھەشت دمرت کردن؟ ئادەم ؑ فەرمووی: ئایا تۆ ئەو کەسەى کە خوا ھەلبژاردویت (بەپێدانی) پەیامەکەى خۆى و ھەلبژاردویت بۆ خۆى و تەوراتى دابەزاندوووە بۆت؟ وتی: بەئێ، وتی: جا بینیت (ئەوتوانە) لەسەرم نوسرابوو پیش ئەوەى دروستم بکات؟ وتی: بەئێ (وايە) جا ئادەم ؑ بەلگەکەى زال بوو بەسەر مووسا دا ﷺ. ﴿الْيَمِّ ٣٩﴾ طه: دمریا.

۲ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرِبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَفْ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى ۖ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ ۖ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ۖ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ﴾ طه

۴۷۳۷ - حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ قَالَ لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَدِينَةَ، وَالْيَهُودُ تَصُومُ

(۱) پروانه: ۳۴۰۹.

(۲) بۆ ئەوەى ببیتە پێغەمبەر و پەيامى من راگەيمنییت.

عَاشُورَاءَ، فَسَأَلَهُمْ، فَقَالُوا: هَذَا الْيَوْمُ الَّذِي ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ «نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوهُ»^(۱).

۲ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (به‌راستی نیگامان نارد بۆ مووسا که به‌نده‌کانم به‌شهو به‌ (و له میصر ده‌رچن) رێگه‌یه‌کی وشکیان له ده‌ریا (ئاوی نیل)دا بۆ بکه‌ره‌وه، مه‌ترسه (فیرعه‌ون) پیت بگات وه مه‌ترسه (له خنکان له ده‌ریا دا)، ئینجا فیرعه‌ون به سه‌ربازه‌کانیه‌وه شوینیان که‌وتن و له‌ناکاوه‌ریا ئەوانی (له‌ناو شه‌پۆلی خۆیدا) داپۆشی چ داپۆشینیک، وه فیرعه‌ون گه‌له‌که‌ی خۆی گومرا کرد و رینموونی نه‌کردن)

۴۷۳۷ عیبنو عه‌باس رضی اللہ عنہ ده‌لی: کاتی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هات بۆ مه‌دینه، جووله‌که‌کان (پۆژی) ده‌ی موحه‌ره‌م به‌رپۆزوو ده‌بوون، (پێغه‌مبه‌ریش ﷺ) په‌رسیاری لی کردن، جووله‌که‌کانیش وتیان: ئەمه ئه‌و پۆژه‌یه که خوا تیییدا مووسای ﷺ سه‌رخست به‌سه‌ر فیرعه‌ون دا، پێغه‌مبه‌ریش فه‌رمووی: ((ئیمه له پێشترین به مووسا ﷺ له‌وان (جووله‌که‌کان) که‌وابوو ئه‌و پۆژه به‌رپۆزووبن)).

۳ - باب: قَوْلُهُ: ﴿فَلَا يُخْرِجُكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى﴾ طه

۴۷۳۸ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ النَّجَّارِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی اللہ عنہ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «حَاجَّ مُوسَى آدَمَ، فَقَالَ لَهُ: أَنْتَ الَّذِي أَخْرَجْتَ النَّاسَ مِنَ الْجَنَّةِ بِذَنْبِكَ وَأَشَقَيْتَهُمْ؟ قَالَ: قَالَ آدَمُ يَا مُوسَى أَنْتَ الَّذِي

اَصْطَفَاكَ اللهُ بِرِسَالَتِهِ وَبِكَلَامِهِ، اَتْلُوْمَنِي عَلٰى اَمْرِ كَتَبَهُ اللهُ عَلَيَّ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَنِي اَوْ قَدَرَهُ عَلَيَّ قَبْلَ اَنْ يَخْلُقَنِي؟!». قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ «فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى»^(۱).

۳ - باسیک: ئەم فەرما‌یشتە‌ی خوا‌ی گە‌وره: (که‌واته (ئا‌گادار بن ئی‌بلیس) هە‌ردوو‌کتان لە‌به‌هەشت دە‌رنه‌کات، چون‌که‌ دوو‌چار‌ی نا‌خۆشی و زە‌حمەت دە‌بیت)

٤٧٣٨ - ئە‌بو هورە‌یره رضی اللہ عنہ لە‌ پێ‌غه‌مبەر‌ه‌وه ﷺ دە‌گێ‌رتە‌وه‌ که‌ فەر‌موویە‌تی:
(مووسا رضی اللہ عنہ بە‌لگە‌ی هینایە‌وه‌ لە‌سەر ئادە‌م ﷺ و پێ‌ی فەر‌موو: تۆ ئە‌و کە‌سه‌
بوو‌یت بە‌تاوانە‌کە‌ت هە‌موو خە‌لک‌ت لە‌ بە‌هەشت کردە‌ دەر‌ه‌وه‌و تۆشی نا‌خۆشی
و زە‌حمە‌ت کردن، دە‌لی: ئادە‌م ﷺ وتی: ئە‌ی مووسا تۆ ئە‌و کە‌سه‌بوو‌یت خودا
هە‌ئێ‌ب‌زاردی و پە‌یام و فەر‌مایشتی خۆ‌ی پێ‌دا‌یت، ئایا سە‌رزە‌نشتی من دە‌کە‌یت
لە‌سەر (کردنی) کارێ‌ک‌ که‌ خوا لە‌سە‌ری نو‌سیب‌وم، پێ‌ش ئە‌وه‌ی دروستم بکات؟
- یان ب‌ریاری دا‌وه‌ لە‌سە‌رم پێ‌ش ئە‌وه‌ی دروستم بکات؟!) پێ‌غه‌مبەر‌ی خوا
فەر‌مووی ((جا ئادە‌م بە‌ بە‌لگە‌ زāl بوو بە‌سەر مووسادا ﷺ)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٢١ - سورة الأنبياء

٤٧٣٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: بَنِي إِسْرَائِيلَ، وَالْكَهْفُ، وَمَرْيَمَ، وَطَةَ، وَالْأَنْبِيَاءُ هُنَّ مِنَ الْعِتَاقِ الْأُولَى، وَهُنَّ مِنَ تِلَادِي^(١).

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

٢١ - (ته‌فسیری) سورته‌ی نه‌نبیا

٤٧٣٩ - عه‌بدوللا (ی کوری مه‌سعوود) ده‌لی: (سورته‌کانی) به‌نی ئیسرائیل^(٢) و که‌هف و مه‌ریه‌م و تا‌ها و نه‌نبیا نه‌مانه‌ له‌ سورته‌ دیرینه‌ نایابه‌کانی سه‌رم‌تان وه‌ له‌و (سورته‌)مانه‌ن له‌می‌ژه‌ له‌به‌رم کردوون).

وَقَالَ قَتَادَةُ ﴿جُذَذًا﴾ ﴿٥٨﴾ الْآنبيَاءُ: قَطَّعَهُنَّ. وَقَالَ الْحَسَنُ ﴿فِي فَلَكٍ﴾ ﴿٣٣﴾ الْآنبيَاءُ: مِثْلُ فَلَكَةِ الْمِغْزَلِ. ﴿يَسْبَحُونَ﴾ ﴿٣٣﴾ الْآنبيَاءُ: يَدُورُونَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿نَفَسَتْ﴾ ﴿٧٨﴾ الْآنبيَاءُ: رَعَتْ ﴿يُصْحَبُونَ﴾ ﴿٤٣﴾ الْآنبيَاءُ: يُنْعَوْنَ. ﴿أَمَّتْكُمْ أُمَةٌ وَاحِدَةٌ﴾ ﴿١٢﴾ الْآنبيَاءُ: قَالَ: دِينُكُمْ دِينُ وَاحِدٍ. وَقَالَ عِكْرِمَةُ: ﴿حَصْبٌ﴾ ﴿٩٨﴾ الْآنبيَاءُ: حَطَبٌ بِالْحَبَشِيَّةِ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿أَحْسُوا﴾ ﴿١٢﴾ الْآنبيَاءُ: تَوَقَّعُوهُ مِنْ أَحْسَنَتْ. ﴿خَمِيدِينَ﴾ ﴿١٥﴾ الْآنبيَاءُ: هَامِدِينَ. ﴿وَحَصِيدٌ﴾ ﴿١٠٠﴾ هُود: مُسْتَأْصَلٌ يَقَعُ عَلَى الْوَاحِدِ وَالْإِثْنَيْنِ

(١) پروانه: ٤٧٠٨.

(٢) واته: سورته‌ی الإسراء.

وَالْجَمِيعِ ﴿۱۱﴾ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿۱۱﴾ الْأَنْبِيَاءُ لَا يُعْيُونَ، وَمِنْهُ: ﴿حَسِيرٌ﴾ ﴿۱﴾ الْمَلِكُ:
وَحَسَرْتُ بَعِيرِي. عَمِيقٌ بَعِيدٌ. ﴿نَكِسُوا﴾ ﴿۱۶﴾ الْأَنْبِيَاءُ: رُدُّوا. ﴿صَنَعَةَ لَبُوسٍ﴾ ﴿۸۰﴾
الْأَنْبِيَاءُ: الدُّرُوعُ. ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ﴾ ﴿۱۳﴾ الْأَنْبِيَاءُ: اخْتَلَفُوا، الْحَسِيسُ وَالْحِشُّ وَالْجَرَشُ
وَالْهَمْسُ وَاحِدٌ، وَهُوَ مِنَ الصَّوْتِ الْخَفِيِّ ﴿ءَاذَنَّاكَ﴾ ﴿۱۷﴾ فصلت: أَعْلَمْنَاكَ. ﴿
ءَاذَنَّاكُمْ﴾ ﴿۱۸﴾ الْأَنْبِيَاءُ: إِذَا أَعْلَمْتَهُ قَأْنَتْ وَهُوَ ﴿عَلَى سَوَاءٍ﴾ ﴿۱۸﴾ الْأَنْبِيَاءُ: لَمْ
تَغْدِرْ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿لَعَلَّكُمْ تَسْتَلُونَ﴾ ﴿۱۳﴾ الْأَنْبِيَاءُ: فَهُمْ مَوْنٌ ﴿أَرْضَى﴾ ﴿۲۸﴾ الْأَنْبِيَاءُ:
رَضَى. ﴿الْتَمَائِلُ﴾ ﴿۵۲﴾ الْأَنْبِيَاءُ: الْأَصْنَامُ. ﴿السَّجِلُ﴾ ﴿۱۰۱﴾ الْأَنْبِيَاءُ: الصَّحِيفَةُ.

- فه‌تاده ده‌لی: ﴿جُدَّذَا﴾ (بته‌کانی) پارچه پارچه و ورد کرد. چه‌سه‌ن ده‌لی:
﴿فِي فَلَاكِ﴾ وەکو سه‌ری ته‌شی^(۱). ﴿يَسْبَحُونَ﴾ دهم‌سورپنه‌وه. ئیبنو عه‌بباس
ده‌لی: ﴿نَفَسَتْ﴾ ئازده‌له‌که به‌شه‌و له‌وه‌را‌بوو (زیانی دابوو) ﴿يُصْحَبُونَ﴾
﴿بِهَنَا نَادِرِينَ﴾ ﴿أَمَّتْكُمْ أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ﴾ ئایینه‌که‌تان یه‌ک ئایینه. عی‌کریمه
ده‌لی: ﴿حَصَبٌ﴾ سوته‌مه‌نی (هه‌لگیرسینه‌ر، ده‌سته‌چیه‌ل) به‌زمانی چه‌به‌شه‌ی.
- جگه‌ له‌ عی‌کریمه ده‌لی: ﴿أَحْسُوا﴾: هه‌ستایان پی‌ کرد، له‌ (أَخَسَسْتُ)
وه‌رگیراوه‌ واته: هه‌ستم پی‌ کرد. ﴿خَمِيدِينَ﴾ خاموشان، دامرکاوان ﴿وَحَصِيدٌ﴾
﴿بَنِيْ كِرَاوِ (وَهَكَ دَه‌غلی دروینه‌ کراو) ئه‌م وشه‌یه به‌کاردی بو‌ یه‌ک دانه‌ و
دووان و کو‌مه‌لیک﴾ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿۱۱﴾ قه‌ت ماندوو نابن. ﴿حَسِيرٌ﴾ ماندوووه،
(حَسَرْتُ بَعِيرِي) وشتره‌که‌م ماندوو کرد، ئه‌م دووانه‌ش له‌ هه‌مان ریشه‌ و مانان.
(عَمِيقٌ) (ری‌گای) دوور. ﴿نَكِسُوا﴾ گه‌رپنده‌رانه‌وه. ﴿صَنَعَةَ لَبُوسٍ﴾

(۱) مەبەستی خولگە‌ی سوورانه‌وه‌ی خۆر و مانگه‌.

(دروستکردنی) پو‌شاک‌ی زری. ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ﴾ جیا‌وا‌ز بو‌ون (الْحَسِيسُ) و (الْحِسُّ) و (الْجَزْسُ) و (الْهَمْسُ) یه‌ک مانایان هه‌یه که‌بریتیه له دهنگیکی شاراو‌هی نزم و هی‌وا‌ش. ﴿أَذْنَكَ﴾ نا‌گادارمان کردوو‌یت. ﴿أَذْنُكُمْ﴾: کاتی نا‌گاداری بکه‌یت جا تو‌و ئه‌و ﴿عَلَى سَوَاءٍ﴾ یه‌کسانبن، تو‌و غه‌درت نه‌کردوو‌ه.

- موجهید ده‌لی: ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ تی‌گه‌یه‌نرین، شار‌ه‌زا‌کرین. ﴿أَرَضَيْتَ﴾ (خوا) رازی بی‌ت. ﴿الْتَمَائِلُ﴾ ئه‌و په‌یکه‌رانه ﴿السَّجِلُ﴾ په‌ره و کا‌غه‌ز.

ا - باب: قوله: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدًا عَلَيْنَا﴾ ﴿١٠٤﴾ الأنبياء

٤٧٤٠ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ النُّعْمَانِ شَيْخٍ مِنَ النَّخَعِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ قَالَ: خَطَبَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «إِنَّكُمْ مَحْشُورُونَ إِلَى اللَّهِ حُفَاةً غُرَاةً غُرْلًا» كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿١٠٤﴾

الأنبياء. ثُمَّ إِنَّ أَوَّلَ مَنْ يُكْسَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِبْرَاهِيمُ، أَلَا إِنَّهُ يُجَاءُ بِرِجَالٍ مِنْ أُمَّتِي، فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشَّمَالِ، فَأَقُولُ: يَا رَبِّ أَصْحَابِي فَيَقَالُ: لَا تَذِرِي مَا أَخَذْتُوا بِعَذِّكَ. فَأَقُولُ كَمَا قَالَ الْعَبْدُ الصَّالِحُ: ﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَا دُمْتُ﴾ ﴿١٠٧﴾ المائدة: إِلَى قَوْلِهِ: ﴿شَهِيدٌ﴾ ﴿١٠٧﴾ المائدة فَيَقَالُ: إِنَّ هَؤُلَاءِ لَمْ يَزَالُوا مُرْتَدِّينَ عَلَى أَعْقَابِهِمْ مُنْذُ فَارَقْتَهُمْ»^(١).

۱ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره (یه‌که‌مجار چۆن دروستمان کرد (به‌رووت و قووتی) پاش مردنیش ئەو (دروست کردنه) دووباره ده‌که‌ینه‌وه، ئەوه به‌لێنیکه (جێبه‌جێکردنی) له‌سەر ئێمه‌یه ئێمه (ئەو به‌لێنه به‌دی ده‌هێنین)

٤٧٤٠ - ئیبنو عەبباس رضی اللہ عنہ ده‌لێ: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وتاری دا و فەرمووی: ((به‌راستی ئێوه (له‌ رۆژی دوا‌یی دا) لای خودا گۆده‌کرێنه‌وه به‌پێ خاوسی و رووت و خه‌ته‌نه نه‌کراوی (یه‌که‌م جار چۆن دروستمان کرد (به‌رووت و قووتی) ئەو (دروست کردنه) دووباره ده‌که‌ینه‌وه، ئەوه به‌لێنیکه (جێ به‌جێ کردنی) له‌سەر ئێمه‌یه بێگومان ئێمه (ئەو به‌لێنه) به‌دی دێنین، پاشان بێگومان یه‌که‌م که‌سیک له‌ رۆژی دوا‌یی دا پۆشاک‌ی له‌به‌ر ده‌کریت ئیبراهیمه رضی اللہ عنہ ئاگاداربن به‌راستی پیاوانیک له‌ ئوممه‌تم ده‌هێنرێن و ده‌برێن بۆ لای چه‌په‌وه، منیش ده‌لێم: ئە‌ی په‌روه‌ردگارم ئە‌وانه هاوه‌لانی منن ئە‌وسا پێم ده‌وتریت: تۆ نازانیت ئە‌وانه له‌ پاش تۆ چییان دا‌هێناوه، منیش وه‌ک ئە‌و وته‌یه ده‌لێم که به‌نده چاکه‌که وتی: (وه‌من شایه‌ت و چاو‌دێر بووم به‌سه‌ریان‌ه‌وه تamen) تاده‌گاته (ئاگادار و شایه‌ته)، ئە‌نجا ده‌وتریت بێگومان ئا‌ه‌وانه له‌و کاته‌وه‌ی تۆ به‌جیت هێشتوون به‌رده‌وام پاشگه‌زبوونه‌ته‌وه له‌ نایین پاشه و پاش گه‌راونه‌ته‌وه)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۲ - سورة الحج

وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: ﴿الْمُحْسِنِينَ﴾ (۲۱) الْحَج، الْمُطْمَئِنِّينَ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾ (۵۲) الْحَج: إِذَا حَدَّثَ أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي حَدِيثِهِ، فَيَبْطُلُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ وَيُحْكِمُ آيَاتِهِ. وَيُقَالُ: أُمْنِيَّتُهُ: قِرَاءَتُهُ ﴿إِلَّا أَمَانِي﴾ (۷۸) الْبَقَرَةُ يَقْرَأُونَ وَلَا يَكْتُبُونَ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: مَشِيدٌ بِالْقَصَّةِ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿يَسْطُورُ﴾ (۷۲) الْحَج يَقْرُطُونَ مِنَ السَّطَوَةِ، وَيُقَالُ: يَسْطُونَ: يَبْطِشُونَ. ﴿وَهَدُوا إِلَى الطَّيِّبِ﴾ (۲۱) الْحَج أَلْهِمُوا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿سَبَبٍ﴾ (۱۵) الْحَج بِحَبْلٍ إِلَى سَقْفِ الْبَيْتِ. ﴿تَذْهَلُ﴾ (۲) الْحَج: تُشْغَلُ

به ناوی خاوی به خشنده میهره بان

۲۲ - (ته فسیری) سوره تی حج

ئیبنو عویهینه دهلی: (الْمُحْسِنِينَ) دلنیا یان. ئیبنو عه عباس (رضی اللہ عنہ) دهلی: ﴿فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾: کاتی قسه بکات شهیتان وته دهخاته نیو قسه کانیه وه خواش نه وهی شهیتان خستویه تیه ناو قسه کانی لایده بات و نایه ته کانی خوئی جیگیر و چه سپاو دهکات. دهشوتریت: (أُمْنِيَّتُهُ) قورنان خویندنی نهو (پیغه مبه ر (ﷺ)، ﴿إِلَّا أَمَانِي﴾ ده خویننه وه وناووسن (دهتوانن قورنان بخویننه وه بی نه وهی شارمزی نووسین بن).

- موحاهید ده‌ئێ: (مَشِيدٌ): به‌گه‌ج (دروست کراو). جگه له‌موجاهید ده‌ئێ:
﴿يَسْطُونَ﴾ به‌لامار ده‌به‌ن، هێرش ده‌که‌ن له (السَّطَوَةِ) به‌وه هاتوو و
وهرگیراو به‌مانای په‌لامار و لێدانه، وه ده‌وتریت: (يَسْطُونَ): به‌لامار ده‌به‌ن.
﴿وَهَذَا إِلَى الطَّيِّبِ﴾ خراومه‌ سه‌ر زمانیان، رێنموون کراون (بۆ وته‌ی جوان).
ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌ئێ: ﴿يَسْبِ﴾ به‌گوريسِيك به‌ به‌رزیه‌که‌وه ^(۱)
(هه‌لواسی) ﴿تَذْهَلُ﴾: بێ ناگا ده‌بیت سه‌رقال ده‌کری.

۱ - باب: قوله: ﴿وَرَى النَّاسَ سُكَرَى﴾ الحج:

۴۷۴۱ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ
الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "يَقُولُ اللَّهُ ﷻ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا آدَمُ. يَقُولُ: لَيْتَكَ رَبَّنَا
وَسَعْدَيْكَ. فَيَنَادِي بِصَوْتٍ: إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكَ أَنْ تُخْرِجَ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ بَعَثًا إِلَى النَّارِ. قَالَ: يَا رَبِّ،
وَمَا بَعَثَ النَّارَ؟ قَالَ: مِنْ كُلِّ أَلْفٍ - أَرَاهُ قَالَ - تِسْعِمَائَةٍ وَتِسْعَةٌ وَتِسْعِينَ. فَحِينَئِذٍ تَضَعُ
الْحَامِلُ حَمْلَهَا وَيَشِيبُ الْوَلِيدُ ﴿وَرَى النَّاسَ سُكَرَى وَمَا هُمْ بِسُكَرَى وَلَكِنَّ عَذَابَ
اللَّهِ شَدِيدٌ﴾ الحج، فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَى النَّاسِ حَتَّى تَغَيَّرَتْ وُجُوهُهُمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ:
"مِنْ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ تِسْعِمَائَةٍ وَتِسْعَةٌ وَتِسْعِينَ، وَمِنْكُمْ وَاحِدٌ، ثُمَّ أَنْتُمْ فِي النَّاسِ
كَالشَّعْرَةِ السَّوْدَاءِ فِي جَنْبِ الثَّوْرِ الْأَبْيَضِ، أَوْ كَالشَّعْرَةِ الْبَيْضَاءِ فِي جَنْبِ الثَّوْرِ الْأَسْوَدِ، وَإِنِّي
لَأَرْجُو أَنْ تَكُونُوا رُبْعَ أَهْلِ الْجَنَّةِ". فَكَبَّرْنَا ثُمَّ قَالَ: "ثُلُثَ أَهْلِ الْجَنَّةِ". فَكَبَّرْنَا، ثُمَّ قَالَ:
"شَطْرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ". فَكَبَّرْنَا. قَالَ أَبُو أُسَامَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ: ﴿وَرَى النَّاسَ سُكَرَى وَمَا هُمْ

(۱) به پمتن خۆی هه‌لواسی و خۆی به‌نکین.

سُكْرَى ﴿٢﴾ وَقَالَ: مِنْ كُلِّ أَلْفٍ تِسْعِمِائَةٍ وَتِسْعَةً وَتِسْعِينَ. وَقَالَ جَرِيرٌ وَعِيسَى بْنُ يُونُسَ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ: (سَكْرَى وَمَا هُمْ بِسَكْرَى)^(۱).

۱ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (خه‌لکی ده‌بینی (وهک) سه‌رخۆشن)

٤٧٤١ - ئەبو سه‌عیدی خودری رحمه‌الله ده‌لی: پێغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله فەرمووی: ((خوا صلی الله علیه و آله له‌ پۆزی دوا‌یی دا ده‌فه‌رمو‌ی: ئە‌ی ئاده‌م. ئاده‌میش ده‌فه‌رمو‌ی: ئە‌ی په‌روه‌ردگارم فەرمان به‌ر دارتم فەرمان به‌ردارتم^(۲) خو‌ش‌نودی تۆ به‌ده‌ست دێنم - ئینجا به‌ده‌نگێک بانگی لێ ده‌کری: بێگومان خوا فەرمانت پێ ده‌کات له‌ نه‌وه‌کان‌ت دا ئە‌وانه‌ ده‌ربێنه‌ (له‌ناو خه‌لکه‌که‌دا) ده‌نێردرێن بۆ دۆزه‌خ. (ئاده‌م) ده‌لی: ئە‌ی په‌روه‌ردگارم چه‌ندن ئە‌وانه‌ی ده‌نێردرێن بۆ دۆزه‌خ؟ ده‌فه‌رمو‌ی: له‌ هه‌ر هه‌زارێک - وابزانم فەرمو‌ی -: نو‌سه‌د و نه‌وه‌د و نو‌یان، جا نا له‌وه‌ کاته‌دا‌یه ئافرم‌تی سک‌پ‌ر سک‌ه‌که‌ی ف‌ری ده‌داو من‌دالی ساوا سه‌ری س‌پی ده‌ب‌یت (خه‌لکی ده‌بینی (وهک) سه‌رخۆشن، سه‌رخۆش‌یش نین به‌لکو س‌زای سه‌خت و به‌تینی خوا‌یه (وا‌ی لێ کردوون))، جا ئە‌و (فه‌رمو‌ودم‌یه) ئە‌وه‌نده قورس و گران بو‌و له‌سه‌ر خه‌لکه‌که‌ هه‌تا ره‌نگی رو‌وخساریان گۆ‌را، ئە‌نجا پێغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله فەرمو‌ی: ((نو‌سه‌د و نه‌وه‌د و نو‌یان له‌ یه‌نجوج و مه‌نجوجه‌ یه‌ک که‌سیان له‌ ئیومه‌یه، له‌ پاشان ئیوه‌ له‌ ناو خه‌لکیدا (له‌مه‌حشه‌ردا) وه‌ک تاله‌ موویه‌کی ره‌ش وان به‌ ته‌نیش‌تی گایه‌کی سپیه‌وه، یان وه‌ک ته‌له‌ موویه‌کی س‌پی وان به‌ ته‌نیش‌تی گایه‌کی ره‌شه‌وه، وه‌ من ئوم‌ید ده‌که‌م که‌ ئیوه‌ چواریه‌کی خه‌لکی به‌هه‌شت بن))، جا ئە‌للا‌هو ئە‌که‌به‌رمان کرد له‌ پاشان فەرمو‌ی: (ئوم‌یده‌وارم ئیوه‌) س‌ی یه‌کی خه‌لکی به‌هه‌شت

(۱) پروانه: ۳۳۴۸.

(۲) گو‌پ‌رایه‌لتم و له‌ خزمه‌ت‌دام هه‌ر فەرمان‌یک‌ت هه‌یه‌ ج‌ی به‌ج‌ی ده‌که‌م.

بن))، نه نجا نه لاهو نه کبه رمان کرد له پاشان فەرمووی: (ئومیدوارم ئیوه) نیوهی خەلکی به ههشتین)).

- ئەبو ئوسامه له ئەعمه شهوه دهگیریتهوه که (خەلکی دهبینی (وهك) سهرخۆشن به لام سهرخۆشیش نین) (له کاتی کدایه که) دمفه رموی: (له ههر ههزارێک نوڤه و نهوه و نوڤان) (بنیره بو دۆزهخ) - جهریر و عیسی کوری یونس و نهبوموعاویه به (سکری و ما هم بسکری) (گیراویانه تهوه)^(۱).

۲ - باب: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ۖ﴾ ﴿١١﴾ **إِلَىٰ قَوْلِهِ** ﴿ذَٰلِكَ هُوَ الصَّلَٰءُ ۖ أَلْبَعِيدُ ۖ﴾ ﴿١٢﴾ **الْحَجَّ** ﴿وَأَتَرَفْنَهُمْ ۖ﴾ ﴿٣٣﴾ **الْمُؤْمِنُونَ، وَسَعْنَاهُمْ.**

۲ - باسیک: (وه له ناوخه لک دا کهسی وا ههیه له قهراغه وه خوا ده په رهستی، جا ئەگەر تووشی خێرو خوشی بوو دلخۆش ده بێ پێی (به ردهوام ده بێ له خوا په رهستیدا) وه ئەگەر تووشی تاقیکردنه وه و به لا بوو به ره و دوا هه لده گهریته وه، پاش گهر ده بێته وه له ئایین زهرمه ندی دنیا و دوا روژ بووه) تاده گاته ئەم فەرماشتهی خوا (ته نها ئەوه یه له رت لادانی (گومرایی) زۆر دور له راستی)

﴿وَأَتَرَفْنَهُمْ﴾ نازو نيعمه تی زۆرمان پێدا بوون.

(۱) ئەو خۆیندنه ووش خۆیندنه وهی حه مزه و کيسانی یه.

٤٧٤٢ - حَدَّثَنِي إِبرَاهِيمُ بْنُ الْحَارِثِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ بَعَثَ اللَّهُ عَلَى حَرْفٍ ﴾ الْحَجَّ: قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يَقْدُمُ الْمَدِينَةَ، فَإِنْ وَلَدَتْ امْرَأَتُهُ غُلَامًا، وَتُجِبَتْ حَيْلُهُ؛ قَالَ هَذَا دِينَ صَالِحٍ. وَإِنْ لَمْ تَلِدْ امْرَأَتُهُ وَلَمْ تُنْتِجْ حَيْلُهُ؛ قَالَ هَذَا دِينَ سُوءٍ.

٤٧٤٢ - سه عیدی کورې جوبه ری له ثیبنو عه ببا سه وه رضي الله عنه ده گپ رته وه دمر باره ی نه م نایه ته: (له ناو خه لکیدا که سی وا هه یه له فقه راغه وه خوا ده په رسته ی) وتی: جاران پیاوی وا هه بوو ده هاته مه دینه، جا نه گهر ژنه که ی کورې ببوا یه و ماینه که ی نو مای ببوا یه ده یوت: نه مه ناینیکی چاک و باشه، به لام نه گهر ژنه که ی کورې نه بوایه و ماینه که ی به چکه ی نه بوایه ده یوت: نه مه ناینیکی خراپه.

٣ - باب: قوله: ﴿ هَذَا خَصَمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَيْبِهِمْ ﴾ الحج:

٤٧٤٣ - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْنٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو هَاشِمٍ، عَنْ أَبِي مَجْلَزٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ رضي الله عنه أَنَّهُ كَانَ يُقْسِمُ فِيهَا إِنَّ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿ هَذَا خَصَمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَيْبِهِمْ ﴾ الحج: نَزَلَتْ فِي حَمْرَةَ وَصَاحِبَتَيْهِ، وَعُتْبَةُ وَصَاحِبَتَيْهِ يَوْمَ بَرَزُوا فِي يَوْمٍ بَدْرٍ. رَوَاهُ سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ. وَقَالَ عُثْمَانُ: عَنْ جَرِيرٍ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي هَاشِمٍ، عَنْ أَبِي مَجْلَزٍ قَوْلُهُ ^(١).

۳ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا ی گه‌وره: (ئەمانه دوو کۆمه‌لی دژ به‌یه‌کن

ده‌مه‌قالی و کیش‌ه‌یانه دەر‌بار‌ه‌ی په‌روه‌رد‌گاریان)

٤٧٤٣ - قه‌یسی کوری عوباد له ئەبی زه‌ره‌وه ﷺ ده‌گیر‌یت‌ه‌وه که ئەو (ئەبو زه‌ر) به سویند خواردن سویندی ده‌خوارد و ده‌یوت: به‌پاستی ئەم ئایه‌ته: (ئەمانه دوو کۆمه‌لی دژ به‌یه‌کن ده‌مه‌قالی و کیش‌ه‌یانه دەر‌بار‌ه‌ی په‌روه‌رد‌گاریان)، دەر‌بار‌ه‌ی چه‌مه‌زه و دوو هاوه‌له‌که‌ی و عوتبه و دوو هاوه‌له‌که‌ی دابه‌زی له رۆزی (غه‌زای) به‌دردا پروو‌به‌رووی یه‌کتر وه‌ستان.

- سوفیان له ئەبی هاشمی‌ه‌وه ئەم فەر‌مووده‌ی گیر‌اوه‌ته‌وه.
- وه‌عوسمان گیر‌اویه‌تی‌ه‌وه له‌چه‌ری‌ره ئەویش له مه‌نصوره‌وه له ئەبی هاشمی‌ه‌وه
له ئەبی میج‌له‌زه‌وه به‌وتی ئەبی زه‌ر گیر‌اویه‌تی‌ه‌وه.

٤٧٤٤ - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مَجْلَزٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ ﷺ قَالَ: أَنَا أَوَّلُ مَنْ يَجْتُمِعُ بَيْنَ يَدَيِ الرَّحْمَنِ لِلْخُصُومَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قَالَ قَيْسٌ: وَفِيهِمْ نَزَلْتُ هَذَا خَصَمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَيْبٍ ① الْحَجَّاجُ: قَالَ: هُمُ الَّذِينَ بَارَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ عَلِيٌّ، وَحَمْزَةُ وَعُبَيْدَةُ، وَشَيْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ، وَعُتْبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ، وَالْوَلِيدُ بْنُ عُتْبَةَ^(١).

٤٧٤٤ - ئەبو میج‌له‌ز وتی: قه‌یسی کوری عوباد ده‌گیر‌یت‌ه‌وه له عه‌لی کوری ئەبو تالیبه‌وه ﷺ ده‌لی: من یه‌که‌م که‌سم له رۆزی دوا‌یی دا له‌به‌رده‌م خوا‌ی به‌به‌زه‌می دا له‌سه‌ر چۆک داده‌نیشم، قه‌یسی وتی: ئەم ئایه‌ته له‌واندا دابه‌زی

(ئه‌مانه دوو کۆمه‌لی دژ به یه‌کن دهمه‌قالی و کیشه‌یانە دهرباره‌ی په‌رومردگار(یان) وتی ئه‌وانه‌ بوون که له‌ پڕۆزی (غه‌زای) به‌دردا پڕووبه‌پرووی یه‌کتر بوونه‌وه: عه‌لی و حه‌مزە و عوبه‌یده له‌گه‌ڵ شه‌یبه‌ی کوری ڕه‌بیعه و عوتبه‌ی کوری ڕه‌بیعه و وه‌لیدی کوری عوتبه‌.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۳ - سورة المؤمنین

قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: ﴿سَبْعَ طَرَائِقَ﴾ (۱۷) الْمُؤْمِنُونَ: سَبْعَ سَمَوَاتٍ. ﴿هَآ سَيقُونَ﴾ (۶۱) الْمُؤْمِنُونَ: سَبَقْتُ لَهُمُ السَّعَادَةُ. ﴿وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ﴾ (۶۰) الْمُؤْمِنُونَ: خَائِفِينَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿هَيَّاتَ هَيَّاتَ﴾ (۳۱) الْمُؤْمِنُونَ: بَعِيدٌ بَعِيدٌ. ﴿فَسَتَلِ الْعَادِينَ﴾ (۱۱۳) الْمُؤْمِنُونَ: الْمَلَائِكَةُ. ﴿لَنَكْبُوتَ﴾ (۷۱) الْمُؤْمِنُونَ: عَادِلُونَ. ﴿كَلِاحُوتَ﴾ (۱۰۱) الْمُؤْمِنُونَ: عَابِسُونَ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿مِنْ سُلَاسٍ﴾ (۱۲) الْمُؤْمِنُونَ: الْوَلَدُ، وَالنُّطْقَةُ السُّلَالَةُ. وَالْجِنَّةُ وَالْجُنُونُ وَاحِدٌ. وَالْغَنَاءُ: الزَّبَدُ وَمَا ارْتَفَعَ عَنِ الْمَاءِ، وَمَا لَا يُنْتَفَعُ بِهِ. ﴿يَخْتَرُونَ﴾ (۶۱) الْمُؤْمِنُونَ: يَرْفَعُونَ أَصْوَاتَهُمْ كَمَا تَجَارُ الْبَقَرَةُ ﴿عَلَى أَغْصَانِكُمْ﴾ (۶۱) الْمُؤْمِنُونَ: رَجَعَ عَلَى عَقْبَيْهِ ﴿سَمِرًا﴾ (۷۷) الْمُؤْمِنُونَ مِنَ السَّمَرِ وَالْجَمِيعُ السَّمَارُ هَآ هُنَا فِي مَوْضِعِ الْجَمْعِ ﴿تُسْحَرُونَ﴾ (۸۸) الْمُؤْمِنُونَ: تَعْمُونَ مِنَ السَّحْرِ.

به ناوی خواوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۲۳ - (ته‌فسیری) سوره‌تی مؤئمینوون

- ئیبنو عویه‌ینه ده‌لی: ﴿سَبَّحَ طَرَائِقَ﴾: جه‌وت ئاسمانه‌کان. ﴿لَهَا سَعِیْقُونَ﴾: (خیراته‌کانیان) به‌خته‌ومری له پێش خۆیانه‌وه بو ده‌سته‌به‌ر گردوون. ﴿وَقُلُوبُهُمْ رَیْبَةٌ﴾: نه‌وان ده‌ترسن.

- ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿هَبَّاتَ هَبَّاتٍ﴾: زۆر دووره زۆر دووره (نابی و پرووندات) ﴿فَتَسَلَّی الْعَادِبِیْنَ﴾^(۱): فریشته‌کان. ﴿لَنَكْبُوتَ﴾ (له ریگای راست) لادمرن. ﴿كَالْحَبُوتِ﴾: ناشرینان و مپ و مۆچان^(۲).

- جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: ﴿مِّنْ سُلَّالَةٍ﴾: مندال. ﴿وَالنُّطْفَةِ﴾ له‌پوخته‌یه‌ك (له قور) ﴿وَالْجَنَّةِ﴾ له‌گه‌ل (الْجَنُّونُ) یه‌ك شتن و یه‌ك مانا ده‌گه‌یه‌نن كه شی‌تی یه (الْغَنَاءُ) پۆش و كه‌فی (سه‌رلافاو) نه‌وه‌ی سه‌ر ناوی ده‌كه‌وئ له پۆش و په‌لاش، هه‌ر شتی سوودی لی و مرناگیرئ. ﴿يَجْتُرُّونَ﴾: دهنگیان به‌رز ده‌که‌نه‌وه وه‌ك مانگا چۆن دمبۆرپنیت. ﴿عَلَىٰ أَغْفَیْكَمُ﴾: پاشه و پاش گه‌راپه‌وه. ﴿سَمِرًا﴾ له (السَّمَرَةُ) وه^(۳) كه چاوه‌گه‌یه‌تی و مرگه‌راوه، كۆی وشه‌كه‌ش: (السُّمَارُ) ه، وه (السَّامِرُ) ئا له‌م شوینه‌دا كه له شوینی كۆی وشه‌كه به‌كارهاتوو به‌ خۆی بو تاك به‌كار دیت. ﴿تُسَحَّرُونَ﴾: (له بینینی راستی) کوێر بوون، (تُسَحَّرُونَ) له‌سیحر و جادوووه‌هاتوو (مانا‌كه‌ی واته: چۆن جادوووتان لی كراوه، كه ئیسلام به‌ناهه‌ق دمران).

(۱) واته: په‌رسیار له (فریشته) ژمیریارمکان بکه.

(۲) لیویان هه‌لقه‌جاده دانمکانیان دهرکه‌وتوو.

(۳) السَّمَر: واته شو بسمه‌ر بردن به‌مسه و شتی وا، به‌لام له نایه‌تمکه‌دا مه‌به‌ست پێی شو بسمه‌ر بردنه به‌ گاته‌مکردن به‌ نایه‌تمکانی قورنان.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۴ — وَ مِنَ سُورَةِ النُّورِ

﴿مِنْ خَلِيلِهِ﴾ (۱۳) ﴿النُّورِ مِنْ بَيْنِ أَعْصَافِ السَّحَابِ﴾ (سَنَابُرُوه) (۱۴) ﴿النُّورِ الضِّيَاءِ﴾
 ﴿مُذْعِنِينَ﴾ (۱۵) ﴿النُّورِ يُقَالُ لِلْمُسْتَخْذِي مُذْعِنٌ﴾ (أَشْتَاتًا) (۱۶) ﴿النُّورِ أَشْتَاتًا وَشَتَّى
 وَشَتَاتٌ وَشَتْ وَاحِدٌ﴾ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿سُورَةُ أَنْزَلْنَاهَا﴾ (۱) ﴿النُّورِ: بَيِّنَاتُهَا﴾ وَقَالَ غَيْرُهُ
 سُمِّيَ الْقُرْآنُ لِحَمَاعَةِ السُّورِ، وَسُمِّيَتِ السُّورَةُ لِأَنَّهَا مَقْطُوعَةٌ مِنَ الْأُخْرَى فَلَمَّا قُرِنَ بَعْضُهَا
 إِلَى بَعْضٍ سُمِّيَ قُرْآنًا. وَقَالَ سَعْدُ بْنُ عِيَاضٍ الثَّمَالِيُّ الْمَشْكَاهُ الْكُوَّةُ بِلِسَانِ الْحَبَشَةِ، وَقَوْلُهُ
 تَعَالَى: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾ (۱۷) ﴿الْقِيَامَةِ تَأْلِيفَ بَعْضِهِ إِلَى بَعْضٍ﴾ (فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ
 قُرْآنَهُ) (۱۸) ﴿الْقِيَامَةُ فَإِذَا جَمَعْنَاهُ وَالْفَنَاءُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ أَيَّ مَا جُمِعَ فِيهِ، فَأَعْمَلَ بِمَا
 أَمَرَكَ، وَأَنْتَهُ عَمَّا نَهَاكَ اللَّهُ، وَيُقَالُ لَيْسَ لِشِعْرِهِ قُرْآنٌ أَيَّ تَأْلِيفٍ، وَسُمِّيَ الْفُرْقَانُ لِأَنَّهُ يُفَرِّقُ
 بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ، وَيُقَالُ لِلْمَرْأَةِ مَا قَرَأَتْ بِسَلَا قَطُّ أَيَّ لَمْ تَجْمَعْ فِي بَطْنِهَا وَلَدًا. وَقَالَ: ﴿وَفَرَضْنَاهَا﴾ (۱)
 ﴿النُّورِ أَنْزَلْنَا فِيهَا فَرَائِضَ مُخْتَلِفَةً وَمَنْ قَرَأَ﴾ (وَفَرَضْنَاهَا) (۱) ﴿النُّورِ يَقُولُ
 فَرَضْنَا عَلَيْكُمْ وَعَلَى مَنْ بَعْدَكُمْ﴾ وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿أَوِ الْطِفْلِ الَّذِي لَمْ يَطْهَرُوا﴾ (۳۱) ﴿النُّورِ لَمْ يَذَرُوا لِمَا بِهِمْ مِنَ الضَّغَرِ﴾.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۲۴ - (ته‌فسیری) سورته‌ی نوور

﴿مِنْ خَلْقِهِ﴾: له نیوان چینی هه‌وره‌که‌وه. ﴿سَنَابِقَ﴾: پرووناکی وشه‌وقی چه‌خماخه (ی هه‌وره‌که‌). ﴿مُذَعِّبٍ﴾ به‌ملکه‌ج و گو‌پ‌رایه‌ل ده‌وتری (مُذَعِّن) ﴿أَشْتَاتًا﴾ له‌گه‌ل (شَتَّى) و (شَتَاتٌ) و (شَتْ) یه‌ک شتن به یه‌ک مانا دین. واته: جیا‌جیا، یه‌ک یه‌ک به‌ته‌نیا.

- ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿سُورَةُ أَنْزَلْنَاهَا﴾: نه‌و سورته‌مان پروون کردووته‌وه. جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: قورئان ناوه بو کومه‌لی سورته: سورتمیش به سورته ناو‌نراوه چونکه له‌سورتمیکی تر جیا‌کراوته‌وه، جا کاتی هه‌ندی سورتمی قورئان خراوته پال هه‌ندی سورته‌ی تره‌وه، بو‌یه پی‌ی و‌تراوه قورئان.

- سه‌عیدی کو‌ری عیازی سومالیی ده‌لی: (المِشْكَاهُ) به‌تاق ده‌وتریت به‌زمانی چه‌به‌شی. وه نه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی به‌رز و بلند ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾ کو‌کردنه‌وه و دانه‌پالی هه‌ندیکی له‌گه‌ل هه‌ندیکی تریدا. ﴿فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَنبَحَ تُرَّانَهُ، بِوَرٍ﴾ نه‌گه‌ر کو‌مان کرده‌وه ریکمان خست. (فَأَنبَحُ قُرْآنَهُ) شوینی نه‌وه بکه‌وه تیا‌کو‌کراوته‌وه و کاربکه به‌وه‌ی فه‌رمانت پی ده‌کات، وازبینه له‌وه‌ی خوا فه‌ده‌غی ده‌کات لیت. وه ده‌وتریت (لَيْسَ لِيْشَعْرِهِ قُرْآنٌ) واته: کو‌که‌ره‌ومه‌یه‌ک (نیه بو هۆ‌نراوه‌کانی) وه قورئان ناو‌نراوه به (الْفُرْقَانُ)، چونکه حه‌ق وناهه‌ق له‌یه‌کتری جیا ده‌کاته‌وه وه به ئا‌هرمت ده‌وتریت: (مَا قَرَأْتُ بِسَلَا قَطُّ) واته: هه‌رگیز له سکیدا مندا‌ل کو‌نه‌بوته‌وه (و دروست نه‌بووه)، وه ده‌لی: ﴿وَفَرَضْنَاهَا﴾ ﴿النور﴾ له‌م سورته‌دا یاسای جو‌راو‌جو‌رمان دابه‌زاندووه، هه‌رکه‌سیش به ﴿

وَفَرَضْنَهَا ﴿ خَوِينْدَبِیْتیه‌وه ده‌ئێ: فه‌رز و پێویستمان کردووه له‌سه‌ر ئێ‌وه، وه له‌سه‌ر نه‌هوانه‌ی پاش ئێ‌وه‌ش.

- موحاهید ده‌ئێ: ﴿ أَوِ الْطِفْلِ الَّذِي لَمْ يَظْهَرُوا ﴾: نه‌یان زانیوه له‌به‌ر ئه‌و ته‌مه‌نه مندالی یه‌ی که هه‌یانه.

۱ - بَابُ قَوْلِهِ ﷺ: ﴿ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَدَةُ أَحَدِهِمْ

أَرْبَعُ شَهَدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ، لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿ ۱۶ ﴾ النور

٤٧٤٥ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي الزُّهْرِيُّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، أَنَّ عُوْمِرًا أَتَى عَاصِمَ بْنَ عَدِيٍّ وَكَانَ سَيِّدَ بَنِي عَجْلَانَ فَقَالَ: كَيْفَ تَقُولُونَ فِي رَجُلٍ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا، أَيْفَتُلُّهُ فَتَقْتُلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَصْنَعُ؟ سَلْ لِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ فَأَتَى عَاصِمَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَكَّرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْمَسَائِلَ، فَسَأَلَهُ عُوْمِرٌ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَرِهَ الْمَسَائِلَ وَعَابَهَا، قَالَ عُوْمِرٌ: وَاللَّهِ لَا أَنْتَهَى حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ فَجَاءَ عُوْمِرٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، رَجُلٌ وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا، أَيْفَتُلُّهُ فَتَقْتُلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَصْنَعُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ فِيكَ وَفِي صَاحِبَتِكَ». فَأَمَرَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِالْمَلَاعَنَةِ مِمَّا سَمَى اللَّهُ فِي كِتَابِهِ، فَلَاعَنَهَا ثُمَّ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ حَبَسْتُهَا فَقَدْ ظَلَمْتُهَا، فَطَلَّقَهَا، فَكَانَتْ سُنَّةَ لِمَنْ كَانَ بَعْدَهُمَا فِي الْمُتَلَاعِنِينَ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «انْظُرُوا فَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَسْحَمَ أَدْعَجَ الْعَيْنَيْنِ عَظِيمَ الْأَلْيَتَيْنِ خَدَلَجَ السَّاقَيْنِ فَلَا أَحْسِبُ عُوْمِرًا إِلَّا قَدْ صَدَّقَ عَلَيْهَا، وَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَحْيَمَرَ كَأَنَّهُ وَحَرَةٌ فَلَا أَحْسِبُ عُوْمِرًا، إِلَّا قَدْ كَذَبَ عَلَيْهَا». فَجَاءَتْ بِهِ عَلَى النَّعْتِ الَّذِي نَعَتْ بِهِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ مِنْ تَصْدِيقِ عُوْمِرٍ، فَكَانَ بَعْدُ يُنْسَبُ إِلَى أُمِّهِ ^(۱).

١ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا ﷺ: (ئەو (پیاو) انەى بوختان بۆ خێزانەکانیان دەکەن و بێجگە لە خۆیان هیچ شایه‌تیکیان نییه، ئەو شایه‌تی دانى هەریەک لەوانه (بەم جوړه‌یه) که چوار سویند به‌خوا بخوات که بێگومان ئەو له راستگوێانه)

٤٧٤٥ - سه‌هیلی کورپی سه‌عد ده‌گیرێته‌وه که عومیمیر هات بۆلای عاصیمی کورپی عه‌دی که گه‌وره‌ی به‌نى عه‌جلان بوو، وتی: جی ده‌ئین دەرباره‌ی پیاویک له‌ گه‌ل ژنه‌که‌یدا پیاویک ببینیت، ئایا بیکوژیت ئەوسا ئیوه‌ ده‌یکوژنه‌وه (له‌خوینی ئەودا) یان جی بکات؟ له‌و باره‌یه‌وه پرسیارم بۆ بکه‌ له‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، ئەنجا عاصیم هات بۆ خزمه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ و وتی: ئەه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا^(١) پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ ئەو جوړه‌ باسانه‌ی پێ ناخۆش بوو، ئەنجا عومیمیر پرسیارى (له‌ عاصیم) کرد، ئەویش وتی: پێغه‌مبه‌ری خوا پرسیارى له‌و جوړه‌ی پێ ناخۆش بوو به‌خرابیش باسیکرد.

عوومیمیر وتی: به‌خوا واز ناهێنم هه‌تا له‌و باره‌یه‌وه پرسیار له‌ پێغه‌مبه‌ری خوا نه‌که‌م، ئەنجا عومیمیر هات و وتی: ئەه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا پیاویک له‌گه‌ل ژنه‌که‌یدا پیاویکی دیوه‌، ئایا بکوژیت ئیوه‌ش ده‌یکوژنه‌وه (له‌ خوینی ئەودا) یان جی بکات؟ پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فەرمووی: ((بێگومان خوا دەرباره‌ی تو و هاوسه‌ره‌که‌ت قورئانی دابه‌زاندووه‌)، ئەنجا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمانی پێکرد به‌ نه‌فره‌تکاری به‌و شیوه‌ی خوا له‌ قورئاندا باسی کردووه‌، جا ئەو (عوومیمیر) نه‌فرینی له‌گه‌ل هاوسه‌ره‌که‌یدا کرد، له‌ پاشان وتی: ئەه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ئەگه‌ر گیرى بده‌مه‌وه ئەوه‌ بێگومان سته‌می لی ده‌که‌م، بۆیه‌ ته‌لاقی دا، ئیتر ئەوه‌

(١) دەرباره‌ی که‌سێک له‌گه‌ل خێزانەکه‌یدا پیاویک ببینیت.

بوویه سوونه‌ت و باو بو نه‌فرمتکارانی دواى ئه‌وانیش، له پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرموی: ((سه‌رنج بدمن جا ئه‌گهر ژنه‌که مندالێکی ڕه‌شکه‌له‌ی زو‌ر چاو‌مه‌شی سم‌ت گه‌ورمه‌یی لنگ و پوز گه‌وره‌ بوو، ئه‌وه‌ وا دهمانم عومیمیر راست ده‌کات له‌وه‌ی به‌ هاوسه‌ره‌که‌ی وتوو، به‌لام ئه‌گهر مندالێکی سوورکه‌له‌ی بوو وه‌کو شه‌وه‌گه‌رد سوورکه‌له‌ بوو، ئه‌وه‌ واده‌مانم بی‌گومان عومیمیر بو‌ختانی بو‌ کردوو))، جا که ژنه‌که‌ منداله‌که‌ی بوو به‌و شی‌ومه‌یه‌ بوو که پیغه‌مبه‌ری خوا شی‌وه‌که‌ی باسکرد (ده‌ره‌که‌وت که) عومیمیر راستی کردوو، ئیتر دواتر منداله‌که‌ی به‌ناوی دایکییه‌وه‌ ناو دم‌برا.

٢ - باب: ﴿وَالْخَمِيسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ﴾ ﴿٧﴾ النور

٤٧٤٦ - حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ، حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ رَجُلًا رَأَى مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا أَيْقَلُّهُ فَتَقْتُلُونَهُ؟ أَمْ كَيْفَ يَفْعَلُ؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِمَا مَا ذُكِرَ فِي الْقُرْآنِ مِنَ التَّلَاعُنِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «قَدْ قُضِيَ فِيكَ وَفِي امْرَأَتِكَ». قَالَ فَتَلَاعَنَّا، وَأَنَا شَاهِدٌ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَارَقَهَا فَكَانَتْ سُنَّةً أَنْ يُفَرَّقَ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنِينَ وَكَانَتْ حَامِلًا، فَأَنْكَرَ حَمْلَهَا وَكَانَ ابْنُهَا يُدْعَى إِلَيْهَا، ثُمَّ جَرَبَتِ السُّنَّةَ فِي الْمِرَاثِ أَنْ يَرِثَهَا، وَتَرَبَّتْ مِنْهُ مَا قَرَضَ اللَّهُ لَهَا^(١).

٢ - باسیک: (وه له پینجه‌م جاردا بلێ نه‌فرینی خواى

له‌سه‌ر ئه‌و بێ ئه‌گهر درۆزن بێ)

٤٧٤٦ - سه‌هلی کو‌ری سه‌عد ؓ ده‌گێڕێته‌وه‌ که پیاویک هاته‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا پیم بلێ ئه‌گهر پیاویک له‌گه‌ل ژنه‌که‌یدا پیاویکی بینی، ئایا بیکوژیت ئی‌وه‌ ده‌یکوژنه‌وه‌ یان چو‌ن بکات؟ ئیتر خوا دهم‌باره‌ی هه‌ردووکیان ئه‌وه‌ی له‌ قورئاندا دهم‌باره‌ی نه‌فرینکاری باسکراوه‌ دابه‌زاند، ئه‌نجا

په‌غه‌مبهر ﷺ فه‌رمووی پئی: ((بئگومان بریار دمبراره‌ی خؤ و ژنه‌که‌ت دراوه))، ده‌لی: جا هه‌ردووکیان نه‌فرینکاریان کرد له‌وکاته‌دا من له‌ خزمه‌تی په‌غه‌مبهری خوا‌دا ئاماد‌مبووم، نه‌نجا پیاوه که له‌ ژنه‌که‌ی جیا‌بوویه‌وه نیت‌ر نه‌وه بوویه سوونه‌ت و باو که دوو نه‌فرینکاره‌که له‌ یه‌کتری جیا‌بک‌رینه‌وه، ژنه‌که‌ سکی پر بوو دانی نه‌نا به‌وه‌دا که سکی هه‌یه، وه‌ کورپه‌که‌ی (که بووی) به‌ناوی نه‌وه‌وه (ژنه‌که) بانگ ده‌کرا، له‌ پاشان سوونه‌ت و باو له‌میرات‌دا وابوو کورپه‌که‌ میراتی له‌ دایکی ببات و ژنه‌که‌ش میرات نه‌وه‌ی خوا بو‌ی دیاری کردووه له‌ کورپه‌که‌ی ببات.

۳ - باب: ﴿وَيَذُرُوا عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعُ شَهَدَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَذِبِ﴾ (۸) ﷺ النور

۴۷۴۷ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، حَدَّثَنَا عِكْرِمَةُ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ هِلَالَ بْنَ أُمَيَّةَ قَذَفَ امْرَأَتَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ بِشَرِيكِ بْنِ سَحْمَاءَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «الْبَيِّنَةُ أَوْ حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ». فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا رَأَى أَحَدُنَا عَلَى امْرَأَتِهِ رَجُلًا يَنْطَلِقُ يَلْتَمِسُ الْبَيِّنَةَ. فَجَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: «الْبَيِّنَةُ وَإِلَّا حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ» فَقَالَ هِلَالٌ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ إِنِّي لَصَادِقٌ، فَلْيُنْزِلَنَّ اللَّهُ مَا يُبْرِئُ ظَهْرِي مِنَ الْحَدِّ، فَتَزَلَ جَبْرِيْلُ، وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ﴾ (۶) ﷺ

النور فَقَرَأَ حَتَّى بَلَغَ: ﴿إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ (۹) ﷺ النور فَأَنْصَرَفَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا، فَجَاءَ هِلَالٌ، فَشَهِدَ، وَالنَّبِيُّ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ». ثُمَّ قَامَتْ فَشَهِدَتْ فَلَمَّا كَانَتْ عِنْدَ الْخَامِسَةِ وَقَفُوْهَا، وَقَالُوا إِنَّهَا مُوجِبَةٌ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَتَلَكَّأَتْ وَنَكَصَتْ حَتَّى طَنَّنَا أَنَّهَا تَرْجِعُ، ثُمَّ قَالَتْ: لَا أَفْضَحُ قَوْمِي سَائِرَ الْيَوْمِ، فَمَضَتْ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَبْصِرُوهَا فَإِنْ جَاءَتْ بِهِ أَكْحَلُ الْعَيْنَيْنِ سَابِغِ الْأَلْيَتَيْنِ حَدَجِ السَّاقَيْنِ، فَهُوَ لِشَرِيكِ بْنِ سَحْمَاءَ». فَجَاءَتْ بِهِ كَذَلِكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَوْلَا مَا مَضَى مِنْ كِتَابِ اللَّهِ لَكَانَ لِي وَلَهَا شَأْنٌ»^(۱).

۳ - باسیک: (ئەو ئافرەتەش (کە تاوانبار کراوە لە لایەن مێردەکەیهو) سزای (زینای) لەسەر لادەبات بەمەهی کە چوار جار سویند بەخوا بخوات، کە بێگومان مێردەکەهی لە درۆزانە (واتە: درۆدەکات))

٤٧٤٧ ئیبنو عەبباس رضی اللہ عنہ دەگێڕێتەووە کە هیلالی کۆری ئومەییە لە خزمەت
پێغەمبەردا ژنەکەهی خۆی تاوانبار کرد بە زینا کردن لەگەڵ شەریکی کۆری
سەحما، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموو: ((شایەت (بێنە)، یان شەلاق (دەدریت)
لەپشت))، هیلالیش وتی: ئەهی پێغەمبەری خوا ئەگەر کەسیکمان پیاویک بینی
بەسەر ژنەکەیهووە بپروات بگەرێت بە شوین شاهییدا؟ پێغەمبەریش ﷺ هەر
دەیفەرموو: (شایەت (بێنە) ئەگەر نا شەلاق (دەدریت) لە پشت))، هیلالیش
وتی: سویند بەو زاتەهی تۆی بە هەق ناردوووە دڵنیابە من راست دەکەم، جا
دڵنیام خوا نیگای ئەووە دادەبەزینێت کە پشتم لە شەلاقدان پرزگاری ببی، ئەنجا
جیریل رضی اللہ عنہ دابەزی و ئەو نایەتە بو پێغەمبەر ﷺ دابەزی (ئەو (پیاوانە)ی
بوختان بو خێزانەکانیان دەکەن) جا خویندییەووە تا گەیشتە: (ئەگەر مێردەکەهی
لە راستگوێیان بێت) ئێتر پێغەمبەر ﷺ وازی (لە هیلال) هینا ئەنجا ناردی
بەشوین ژنەکە (ی هیلال)دا، جا هیلال هات وشایەتیەکەهی ^(١) دا پێغەمبەریش
ﷺ دەیفەرموو: (بێگومان خوا دەزانێ کەبەرستی یەکیکتان درۆزن، دەی ئایە
یەکیکتان تەوبە دەکەن و پەشیمان ببێنەووە؟) پاشان ژنەکەش هەستاو شایەتی
دا جا کاتی ئافرەتەکە لە شایەتیدانی پێنجەم دابوو وەستاندیان وتیان بۆی: ئەم
شایەتیەیان سزای خوات لەسەر پێویست دەکات. ئیبنو عەبباس دەلی:
هەلۆستەیهکی کرد و هاتە دواوە هەتا گومانمان برد کەپەشیمان دەبێتەووە، لە

(١) بەو شیوەی لە قورئاندا هاتوووە لە نایمەتی (٧٦و)ی سورەتی نووردا.

پاشان وتی: ئابروی هۆز و خزمانم نابهم هه‌موو رۆژده‌کانی (سال)^(١) وه شایه‌تی پینجه‌میشی دا، جا پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی ((بروانن بۆ ئهم ژنه جا ئه‌گهر منداڵه‌که‌ی چاو ره‌شی گه‌وره‌ی سمت گه‌وره‌ی لگ و پوزگه‌وره بوو، ئه‌وه له شه‌ریکی کوری سه‌حمایه))، جا منداڵه‌که‌ی بوو ههر به‌و جوړه‌بوو بۆیه پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((ئه‌گهر (له‌به‌ر) حوکه‌م و بریاریک نه‌بوایه له قورئاندا دهرچوو و رابوردوو (ئایه‌تی نه‌فرینکاری)، ئه‌وه من له به‌رانبه‌ری ئه‌و ژنه‌دا بریاریکی ترم ده‌بوو).

٤ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَالْخِصَّةَ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ النور

٤٧٤٨ - حَدَّثَنَا مُقَدَّمُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا عَمِّي الْقَاسِمُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ وَقَدْ سَمِعَ مِنْهُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَجُلًا رَمَى امْرَأَتَهُ فَأَنْتَفَى مِنْ وَلَدِهَا فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَمَرَ بِهِمَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَتَلَاعَنَا كَمَا قَالَ اللَّهُ، ثُمَّ قَضَى بِالْوَلَدِ لِلْمَرْأَةِ وَفَرَّقَ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ^(٢).

٤ - باسی ئهم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه له پینجه‌م جاردا (بلیت) خه‌شمی خوا‌ی له‌سه‌ربیت ئه‌گهر می‌رده‌که‌ی له راست گۆیان بیت)

٤٧٤٨ ئیبنو عومه‌ر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده‌گێڕێته‌وه که پیاویک له‌سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ژنه‌که‌ی تاوانبار کرد به زینا کردن و خۆی به‌ری کرد له منداڵی ئا‌هره‌ته‌که^(٣)، پیغه‌مبه‌ری خواش فه‌رمانی به هه‌ردووکیان کرد که نه‌فرینکاری

(١) یان ئه‌و رۆژانه‌ی ماوه.

(٢) بر‌وانه: ٥٣٠٦، ٥٣١٣، ٥٣١٤، ٥٣١٥، ٦٧٤٨..

(٣) که دواتر ده‌میی‌ت.

دژ به‌یه‌کتری بکه‌ن، به‌و شی‌ودی خوا فه‌رموویه‌تی (له قورئاندا) پاشان
(پێغه‌مبەر ﷺ) برپاری دا منداڵه‌که بو ژنه‌که بێت هه‌ردوو نه‌فرینکاره‌که‌ی له
یه‌که‌تر حیا کرده‌وه.

٥ - باب: قَوْلُهُ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ خَيْرٌ لِّكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا
اَكْتَسَبَ مِنَ الْإِفْكِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ١١﴾ النور، أَفَّاكٌ: كَذَابٌ.

٥ - باسیک: ئەم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (بی‌گومان که‌سانێ
که‌ ئەو بوه‌تانه‌یان (بو‌ عائیشه‌ی خێزانی پێغه‌مبەر ﷺ)
هه‌لبه‌ست، ده‌سته‌یه‌ک بوون له‌ خۆتان (با دوو رووشیان تیا‌بوو)
وا مه‌زانن ئەو (بوه‌تانه‌) شه‌رو خراپه‌ بو‌تان (وا نییه‌) به‌‌لکو‌ خێر
و چاکه‌یه‌ بو‌تان بو‌ هه‌ریه‌ک له‌وانه‌ هه‌یه‌ له‌ تاوان به‌و ئەندازه‌ی
هه‌ولێ داوه‌ (له‌ بوه‌تانه‌دا)، وه‌ ئەو که‌سه‌یان به‌شی گه‌وره‌ی
بوه‌تانه‌که‌ی گرت‌ه‌ ئه‌ستۆ (که‌ عه‌بدو‌للا‌ی کورێ ئوبه‌ی بوو) بو‌
ئەو سزای هه‌ره‌ گه‌وره‌ هه‌یه‌ (له‌ روژی دوا‌یی‌ دا))
(أَفَّاكٌ): زۆر درۆزن.

٤٧٤٩ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ: ١١﴾ النور: قَالَتْ: عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُبَيٍّ ابْنُ سَلُولٍ^(١).

٤٧٤٩ - عوروه ده‌گێڕێته‌وه‌ له‌ عائیشه‌وه‌ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: ده‌لی: مه‌به‌ست له‌م نایه‌ته‌ (ئەو که‌سه‌ی که‌
به‌شی گه‌وره‌ی بوه‌تانه‌که‌ی گرت‌ه‌ ئه‌ستۆ) عه‌بدو‌للا‌ی کورێ ئوبه‌ی سهلول بوو.

٦ - باب: ﴿لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَأَنفُسِهِنَّ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ﴾ (١٢) ﴿لَوْلَا

جَاءُوا عَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَأُولَٰئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَذِبُونَ﴾ (١٣) ﴿النور

٦ - ئەمه باسیکه: (وه بوچی کاتی ئەمهتان بیست نهتان

وت: بو ئیمه شیواو نییه قسه (و بوهاتنی) ی وا بکهین،

پاک و بیگهردی بو تو خوایه ئەمه بوهتانیکی زۆر

گهورهیه، دهی بوچی ئەو بوهاتان کهرانه چوار

شایه تیان له سههری نههینا، ئینجا ئەگەر شایه تهکانیان

نههینا کهواته ههر ئەوانه لای خوا درۆزن)

٤٧٥٠ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي

عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، وَعَلْقَمَةُ بْنُ وَقَّاصٍ، وَعُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ

بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ حِينَ قَالَ لَهَا أَهْلُ الْإِفْكِ مَا قَالُوا،

فَبَرَّاهَا اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكُلَّ حَدَّثَنِي طَائِفَةٌ مِنَ الْحَدِيثِ، وَبَعْضُ حَدِيثِهِمْ يُصَدِّقُ بَعْضًا، وَإِنْ

كَانَ بَعْضُهُمْ أَوْعَى لَهُ مِنْ بَعْضِ الَّذِي حَدَّثَنِي عُرْوَةُ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجِ

النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ أَفْرَعَ بَيْنَ أَرْوَاجِهِ، فَأَيْتَهُنَّ خَرَجَ

سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَعَهُ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَأَفْرَعُ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا، فَخَرَجَ

سَهْمِي، فَخَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بَعْدَمَا نَزَلَ الْحِجَابُ، فَأَنَا أُحْمَلُ فِي هَوْدَجِي وَأُنْزَلُ

فِيهِ، فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا فَرَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ غَزْوَتِهِ تِلْكَ وَقَفَلْ، وَدَنَوْنَا مِنَ الْمَدِينَةِ قَافِلِينَ

أَذَنَ لَيْلَةً بِالرَّحِيلِ، فَقُمْتُ حِينَ أَذْنُوا بِالرَّحِيلِ، فَمَشَيْتُ حَتَّى جَاوَزْتُ الْجَيْشَ، فَلَمَّا

قَضَيْتُ شَأْنِي أَقْبَلْتُ إِلَى رَحْلِي، فَإِذَا عِقْدٌ لِي مِنْ جَزَعِ ظَفَارٍ قَدْ انْقَطَعَ فَالْتَمَسْتُ عِقْدِي

وَحَبَسَنِي ابْتِغَاؤُهُ وَأَقْبَلَ الرَّهْطُ الَّذِينَ كَانُوا يَرْحَلُونَ لِي، فَاحْتَمَلُوا هَوْدَجِي، فَرَحَلُوهُ عَلَى

بَعِيرِي الَّذِي كُنْتُ رَكِبْتُ، وَهُمْ يَحْسِبُونَ أَنِّي فِيهِ، وَكَانَ النِّسَاءُ إِذْ ذَاكَ خِفَافًا لَمْ يُثْقِلُنَّ

اللَّحْمُ، إِنَّمَا تَأْكُلُ الْعُلُقَةَ مِنَ الطَّعَامِ فَلَمْ يَسْتَنْكِرِ الْقَوْمُ خِفَّةَ الْهُودَجِ حِينَ رَفَعُوهُ، وَكُنْتُ جَارِيَةً حَدِيثَةَ السَّنِّ، فَبَعَثُوا الْجَمَلَ وَسَارُوا، فَوَجَدْتُ عِقْدِي بَعْدَ مَا اسْتَمَرَ الْجَيْشُ، فَجِئْتُ مَنَازِلَهُمْ، وَلَيْسَ بِهَا دَاعٍ وَلَا مُجِيبٌ، فَأَمَمْتُ مَنْزِلِي الَّذِي كُنْتُ بِهِ وَظَنَنْتُ أَنَّهُمْ سَيَفْقِدُونِي فَيَرْجِعُونَ إِلَيَّ، فَبَيْنَا أَنَا جَالِسَةٌ فِي مَنْزِلِي غَلَبَتْنِي عَيْنِي فَنِمْتُ، وَكَانَ صَفْوَانُ بْنُ الْمُعَطَّلِ السُّلَمِيِّ ثُمَّ الذُّكْوَانِيُّ مِنْ وَرَاءِ الْجَيْشِ، فَأَذْلَجَ، فَأَصْبَحَ عِنْدَ مَنْزِلِي، فَرَأَى سَوَادَ إِنْسَانٍ نَائِمٍ، فَأَتَانِي فَعَرَفَنِي حِينَ رَأَانِي، وَكَانَ يَرَانِي قَبْلَ الْحِجَابِ، فَاسْتَيْقَظْتُ بِاسْتِرْجَاعِهِ حِينَ عَرَفَنِي، فَخَمَرْتُ وَجْهِي بِجِلْبَابِي، وَاللَّهِ مَا كَلَّمَنِي كَلِمَةً وَلَا سَمِعْتُ مِنْهُ كَلِمَةً غَيْرَ اسْتِرْجَاعِهِ، حَتَّى أَنَاخَ رَاحِلَتَهُ فَوَطِئَ عَلَى يَدَيْهَا فَرَكِبْتُهَا فَاَنْطَلَقَ يَقُودُ بِي الرَّاحِلَةَ حَتَّى أَتَيْنَا الْجَيْشَ، بَعْدَ مَا نَزَلُوا مُوْغِرِينَ فِي نَحْرِ الظُّهَيْرَةِ، فَهَلَكَ مَنْ هَلَكَ، وَكَانَ الَّذِي تَوَلَّى الْإِفْكَ عَبْدَ اللَّهِ بْنُ أَبِي ابْنِ سُلُولٍ فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ، فَاسْتَكَيْتُ حِينَ قَدِمْتُ شَهْرًا، وَالنَّاسُ يُفِيضُونَ فِي قَوْلِ أَصْحَابِ الْإِفْكِ، لَا أَشْعُرُ بِشَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ، وَهُوَ يَرِيبُنِي فِي وَجْعِي أَنِّي لَا أَعْرِفُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ اللَّطْفَ الَّذِي كُنْتُ أَرَى مِنْهُ حِينَ أَشْتَكِي، إِنَّمَا يَدْخُلُ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَيَسَلُّمُ ثُمَّ يَقُولُ: «كَيْفَ تَيْكُم؟». ثُمَّ يَنْصَرِفُ، فَذَاكَ الَّذِي يَرِيبُنِي، وَلَا أَشْعُرُ حَتَّى خَرَجْتُ بَعْدَ مَا نَقَهْتُ، فَخَرَجْتُ مَعِيَ أُمُّ مِسْطَحٍ قَبْلَ الْمَنَاصِعِ - وَهُوَ مُتَبَرِّزْنَا - وَكُنَّا لَا نَخْرُجُ إِلَّا لَيْلًا إِلَى لَيْلٍ، وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ نَتَّخِذَ الْكُفْفَ قَرِيبًا مِنْ بُيُوتِنَا، وَأَمَرْنَا أَمْرَ الْعَرَبِ الْأُولَى فِي التَّبَرُّزِ قَبْلَ الْغَائِطِ، فَكُنَّا نَتَّأَذَى بِالْكُفْفِ أَنْ نَتَّخِذَهَا عِنْدَ بُيُوتِنَا فَاَنْطَلَقْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ، وَهِيَ ابْنَتُهُ أَبِي زُهْمٍ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ، وَأُمُّهَا بِنْتُ صَخْرِ بْنِ عَامِرٍ خَالَهٗ أَبِي بَكْرٍ الصَّدِيقِ، وَابْنُهَا مِسْطَحُ بْنُ أَثَاثَةَ، فَأَقْبَلْتُ أَنَا وَأُمُّ مِسْطَحٍ قَبْلَ بَيْتِي، قَدْ فَرَعْنَا مِنْ شَأْنِنَا، فَعَزَزْتُ أُمُّ مِسْطَحٍ فِي مِرْطَها فَقَالَتْ: تَعَسَ مِسْطَحٌ. فَقُلْتُ لَهَا: بِئْسَ مَا قُلْتَ أَتَسْبِيْنِ رَجُلًا شَهِدَ بَدْرًا! قَالَتْ: أَنَّى هَتَّاهُ، أَوَلَمْ تَسْمَعِي مَا قَالَ؟ قَالَتْ: قُلْتُ: وَمَا قَالَ؟ فَأَخْبَرْتَنِي بِقَوْلِ أَهْلِ الْإِفْكِ فَارْذَدْتُ مَرَضًا عَلَى مَرَضِي، فَلَمَّا رَجَعْتُ إِلَى بَيْتِي وَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تَعْنِي سَلَّمَ ثُمَّ قَالَ: «كَيْفَ تَيْكُم؟». فَقُلْتُ: أَتَأْدُنْ لِي أَنْ أَتِيَ أَبَوَيَّ؟ قَالَتْ: وَأَنَا حِينَئِذٍ أَرِيدُ

أَنْ أَسْتَقِينَ الْخَبَرَ مِنْ قِبَلِهِمَا، قَالَتْ: فَأَذِنَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَجِئْتُ أَبَوَيَّ فَقُلْتُ لِأُمِّي: يَا أُمَّتَاهُ، مَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ؟ قَالَتْ: يَا بَنِيَّةُ، هُوَ يَ عَلَيْكَ فَوَاللَّهِ، لَقَلَّمَا كَانَتْ امْرَأَةً قَطُّ وَضِيئَةً عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا، وَلَهَا ضَرَائِرُ، إِلَّا كَثُرْنَ عَلَيْهَا. قَالَتْ: فَقُلْتُ: سُبْحَانَ اللَّهِ! وَلَقَدْ تَحَدَّثَ النَّاسُ بِهَذَا قَالَتْ: فَبَكَيْتُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ حَتَّى أَصْبَحْتُ لَا يَرِقًا لِي دَمْعٌ، وَلَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ حَتَّى أَصْبَحْتُ أَبْنَى قَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَيَّ بَنُ أَبِي طَالِبٍ، وَأَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ ؓ حِينَ اسْتَلَبْتُ الْوَحْيَ، يَسْتَأْمِرُهُمَا فِي فِرَاقِ أَهْلِهِ، قَالَتْ: فَأَمَّا أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ فَأَشَارَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِالَّذِي يَعْلَمُ مِنْ بَرَاءَةِ أَهْلِهِ، وَبِالَّذِي يَعْلَمُ لَهُمْ فِي نَفْسِهِ مِنَ الْوُدِّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَهْلَكَ، وَمَا نَعْلَمُ إِلَّا خَيْرًا، وَأَمَّا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَمْ يُضَيِّقِ اللَّهُ عَلَيْكَ وَالنِّسَاءَ سِوَاهَا كَثِيرٌ، وَإِنْ تَسَأَلَ الْجَارِيَّةُ تَصَدُّقَكَ، قَالَتْ: قَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَرِيرَةَ فَقَالَ: «أَيُّ بَرِيرَةَ، هَلْ رَأَيْتِ عَلَيْهَا مِنْ شَيْءٍ يَرِيْبُكَ». قَالَتْ بَرِيرَةُ: لَا وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، إِنْ رَأَيْتِ عَلَيْهَا أَمْرًا أَغْمَضَهُ عَلَيْهَا أَكْثَرَ مِنْ أَنَّهَا جَارِيَّةٌ حَدِيثُهُ السَّنَّ، تَنَامُ عَنْ عَجِينِ أَهْلِهَا، فَتَأْتِي الدَّاجِنُ فَتَأْكُلُهُ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَاسْتَعْذَرَ يَوْمَئِذٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي الْإِبْنِ سَلُولَ، قَالَتْ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ: «يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ مَنْ يَعْذِرُنِي مِنْ رَجُلٍ، قَدْ بَلَغَنِي أَذَاهُ فِي أَهْلِ بَيْتِي، فَوَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا خَيْرًا، وَلَقَدْ ذَكَرُوا رَجُلًا، مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ إِلَّا خَيْرًا، وَمَا كَانَ يَدْخُلُ عَلَى أَهْلِي إِلَّا مَعِي». فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ الْأَنْصَارِيُّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أَعْذِرُكَ مِنْهُ، إِنْ كَانَ مِنَ الْأَوْسِ، صَرَبْتُ عَنْقَهُ؛ وَإِنْ كَانَ مِنْ إِخْوَانِنَا - مِنَ الْخَزْرَجِ - أَمَرْتَنَا، فَفَعَلْنَا أَمْرَكَ، قَالَتْ: فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُבَادَةَ - وَهُوَ سَيِّدُ الْخَزْرَجِ - وَكَانَ قَبْلَ ذَلِكَ رَجُلًا صَالِحًا، وَلَكِنْ اخْتَمَلَتْهُ الْحَمِيَّةُ فَقَالَ لِسَعْدٍ: كَذَبْتَ، لَعَمْرُ اللَّهِ لَا تَقْتُلُهُ، وَلَا تَقْدِرُ عَلَى قَتْلِهِ، فَقَامَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَهُوَ ابْنُ عَمِّ سَعْدٍ، فَقَالَ لِسَعْدٍ: بَنِي عُبَادَةَ: كَذَبْتَ، لَعَمْرُ اللَّهِ لَتَقْتُلَنَّهُ، فَإِنَّكَ مُنَافِقٌ تُجَادِلُ عَنِ الْمُنَافِقِينَ، فَتَتَوَارَى الْحَيَّانِ الْأَوْسُ وَالْخَزْرَجُ حَتَّى هَمُّوا أَنْ يَفْتَتِلُوا، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَائِمٌ عَلَى الْمِنْبَرِ، فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُخَفِّضُهُمْ حَتَّى سَكْتُوا وَسَكَتَ، قَالَتْ: فَمَكْنْتُ يَوْمِي ذَلِكَ لَا يَرِقًا لِي دَمْعٌ وَلَا

أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ، قَالَتْ فَأَصْبَحَ أَبَوَايَ عِنْدِي - وَقَدْ بَكَيْتُ لَيْلَتَيْنِ وَيَوْمًا لَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ وَلَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ - يَظُنَّانِ أَنَّ الْبُكَاءَ قَالِي كَيْدِي، قَالَتْ: فَبَيْنَمَا هُمَا جَالِسَانِ عِنْدِي وَأَنَا أَبْكِي، فَاسْتَأْذَنْتُ عَلَى امْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَأَذِنْتُ لَهَا، فَجَلَسْتُ تَبْكِي مَعِي، قَالَتْ: فَبَيْنَمَا نَحْنُ عَلَى ذَلِكَ دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَسَلَّمَ ثُمَّ جَلَسَ قَالَتْ: وَلَمْ يَجْلِسْ عِنْدِي مُنْذُ قِيلَ مَا قِيلَ قَبْلَهَا، وَقَدْ لَبِثْتُ شَهْرًا، لَا يُوحَى إِلَيْهِ فِي شَأْنِي، قَالَتْ فَتَشْهَدُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ جَلَسَ ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ يَا عَائِشَةُ، فَإِنَّهُ قَدْ بَلَغَنِي عَنْكَ كَذَا وَكَذَا، فَإِنْ كُنْتَ بَرِيئَةً فَسَيُبرِّكُ اللَّهُ، وَإِنْ كُنْتَ أَلَمَمْتَ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِي اللَّهَ وَتُوبِي إِلَيْهِ، فَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا اعْتَرَفَ بِذَنْبِهِ ثُمَّ تَابَ إِلَى اللَّهِ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ». قَالَتْ: فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَقَالَتَهُ، قَلَصَ دَمْعِي حَتَّى مَا أَحْسُ مِنْهُ قَطْرَةً، فَقُلْتُ لِأَبِي أَحِبَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِيمَا قَالَ. قَالَ: وَاللَّهِ مَا أَذْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: لِأُمِّي أَجِيبِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ. قَالَتْ: مَا أَذْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَتْ: فَقُلْتُ: وَأَنَا جَارِيَةٌ حَدِيثُهُ السَّنَّ لَا أَقْرَأُ كَثِيرًا مِنَ الْقُرْآنِ، إِنِّي وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ لَقَدْ سَمِعْتُمْ هَذَا الْحَدِيثَ حَتَّى اسْتَقَرَّ فِي أَنْفُسِكُمْ، وَصَدَقْتُمْ بِهِ، فَلَيْنَ قُلْتُ لَكُمْ إِنِّي بَرِيئَةٌ - وَاللَّهِ يَعْلَمُ أَنِّي بَرِيئَةٌ - لَا تُصَدِّقُونِي بِذَلِكَ، وَلَيْنَ اعْتَرَفْتُ لَكُمْ بِأَمْرِ - وَاللَّهِ يَعْلَمُ أَنِّي مِنْهُ بَرِيئَةٌ لَتُصَدِّقُنِي، وَاللَّهِ مَا أَجِدُ لَكُمْ مَثَلًا إِلَّا قَوْلَ أَبِي يُوسُفَ قَالَ: ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ

الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ (١٨) يَوْسُفَ قَالَتْ: ثُمَّ تَحَوَّلْتُ فَاضْطَجَعْتُ عَلَى فِرَاشِي، قَالَتْ: وَأَنَا حِينَئِذٍ أَعْلَمُ أَنِّي بَرِيئَةٌ، وَأَنَّ اللَّهَ مُبَرِّئِي بِرَاءَتِي، وَلَكِنَّ وَاللَّهِ مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنَّ اللَّهَ مُنْزِلُ فِي شَأْنِي وَحْيًا يُتْلَى، وَلَشَأْنِي فِي نَفْسِي كَانَ أَحَقَرَ مِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ اللَّهُ فِي بِأَمْرِ يُتْلَى، وَلَكِنْ كُنْتُ أَرْجُو أَنَّ يَرَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي النَّوْمِ رُؤْيَا يُبَرِّئُنِي اللَّهُ بِهَا، قَالَتْ: فَوَاللَّهِ مَا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَا خَرَجَ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ النَّبِيِّ حَتَّى أَنْزَلَ عَلَيْهِ، فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبَرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِثْلُ الْجَمَانِ مِنَ الْعَرَقِ، وَهُوَ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ ثِقَلِ الْقَوْلِ الَّذِي يُنْزَلُ عَلَيْهِ، قَالَتْ: فَلَمَّا سُرِّيَ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سُرِّيَ عَنْهُ وَهُوَ يَضْحَكُ، فَكَانَتْ أَوَّلَ كَلِمَةٍ

تَكَلَّمَ بِهَا: «يَا عَائِشَةُ، أَمَا اللَّهُ ﷻ فَقَدْ بَرَّأكَ». فَقَالَتْ أُمِّي: قُومِي إِلَيْهِ. قَالَتْ: فَقُلْتُ
وَاللَّهِ، لَا أَقُومُ إِلَيْهِ، وَلَا أَحْمَدُ إِلَّا اللَّهَ ﷻ. وَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا
تَحْسَبُوهُ ۖ النور العَشْرَ الْآيَاتِ كُلَّهَا، فَلَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ هَذَا فِي بَرَاءَتِي قَالَ أَبُو بَكْرٍ
الصَّدِيقُ ۖ وَكَانَ يَنْفِقُ عَلَى مِسْطَحِ بْنِ أُنَاسَةَ لِقَرَابَتِهِ مِنْهُ، وَفَقَرَهُ -: وَاللَّهِ لَا أَنْفِقُ عَلَى
مِسْطَحٍ شَيْئًا أَبَدًا بَعْدَ الَّذِي قَالَ لِعَائِشَةَ مَا قَالَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ وَلَا يَأْتِلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ
وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا
يُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۖ النور. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: بَلَى، وَاللَّهِ إِنِّي أُحِبُّ أَنْ
يَغْفِرَ اللَّهُ لِي، فَارْجَعَ إِلَى مِسْطَحِ النَّفَقَةِ الَّتِي كَانَ يَنْفِقُ عَلَيْهِ، وَقَالَ: وَاللَّهِ لَا أَنْزِعُهَا مِنْهُ
أَبَدًا. قَالَتْ عَائِشَةُ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَسْأَلُ زَيْنَبَ ابْنَتَهُ جَحْشٍ عَنْ أَمْرِي، فَقَالَ: «يَا
زَيْنَبُ مَاذَا عَلِمْتَ أَوْ رَأَيْتِ؟». فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَحْمِي سَمْعِي وَبَصْرِي، مَا عَلِمْتُ إِلَّا
خَيْرًا. قَالَتْ: وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي مِنْ أَزْوَاجِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَعَصَمَهَا اللَّهُ بِالْوَرَعِ،
وَطَفِقَتْ أُخْتُهَا حَمْنَةُ تُحَارِبُ لَهَا فَهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْإِفْكِ^(۱).

۴۷۵۰ - نيبنو شيهاب ده‌لی: عوروه‌ی کور‌ی زوبه‌یر و سه‌عیدی کور‌ی موسه‌یه‌ب
و عه‌لقه‌مه‌ی کور‌ی وه‌ققاص و عوبه‌یدول‌لای کور‌ی عه‌بدول‌لای کور‌ی عوتبه‌ی
کور‌ی مه‌سعوود بویان گیرامه‌وه سه‌بارمه‌ت به‌ دهن‌گ و باسه‌که‌ی عایشه‌ی ۷
هاوسه‌ری پیغه‌مبه‌ر ۷ کات‌ی بوختانه‌جیه‌کان نه‌و بوختانه‌ نار‌ه‌وایه‌یان وت
دم‌باره‌ی، پاشان خ‌وای گه‌وره پاک و بی‌گه‌ردی عایشه‌ی خسته‌پروو له‌وه‌ی
بوختانه‌جیه‌کان وتیان، (زوه‌ری ده‌لی): هه‌ریه‌ک له‌و که‌سانه‌ی (ناوم هینان

أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ، قَالَتْ فَأَصْبَحَ أَبَوَايَ عِنْدِي - وَقَدْ بَكَيْتُ لَيْلَتَيْنِ وَيَوْمًا لَا أَكْتَحِلُ بِنَوْمٍ وَلَا يَرْقَأُ لِي دَمْعٌ - يَظُنَّانِ أَنَّ الْبُكَاءَ قَالُوا كَيْدِي، قَالَتْ: فَبَيْنَمَا هُمَا جَالِسَانِ عِنْدِي وَأَنَا أَبْكِي، فَاسْتَأْذَنْتُ عَلَى امْرَأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَأَذِنْتُ لَهَا، فَجَلَسَتْ تَبْكِي مَعِي، قَالَتْ: فَبَيْنَمَا نَحْنُ عَلَى ذَلِكَ دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَسَلَّمَ ثُمَّ جَلَسَ قَالَتْ: وَلَمْ يَجْلِسْ عِنْدِي مُنْذُ قِيلَ مَا قِيلَ قَبْلَهَا، وَقَدْ لَبِثْتُ شَهْرًا، لَا يُوحَى إِلَيْهِ فِي شَأْنِي، قَالَتْ فَتَشْهَدُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ جَلَسَ ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ يَا عَائِشَةُ، فَإِنَّهُ قَدْ بَلَغَنِي عَنْكَ كَذَا وَكَذَا، فَإِنْ كُنْتَ بَرِيئَةً فَسَيَبْرُكُ اللَّهُ، وَإِنْ كُنْتَ أَلَمَمْتَ بِذَنْبٍ فَاسْتَغْفِرِي اللَّهَ وَتَوْبِي إِلَيْهِ، فَإِنَّ الْعَبْدَ إِذَا اعْتَرَفَ بِذَنْبِهِ ثُمَّ تَابَ إِلَى اللَّهِ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ». قَالَتْ: فَلَمَّا فَصَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَقَالَتَهُ، قَلَصَ دَمْعِي حَتَّى مَا أَحْسُ مِنْهُ قَطْرَةً، فَقُلْتُ لِأَبِي أَحِبَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِيمَا قَالَ. قَالَ: وَاللَّهِ مَا أَذْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: لِأُمِّي أَحِبِّي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ. قَالَتْ: مَا أَذْرِي مَا أَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَتْ: فَقُلْتُ: وَأَنَا جَارِيَةٌ حَدِيثُهُ السَّنَّ لَا أَقْرَأُ كَثِيرًا مِنَ الْقُرْآنِ، إِنِّي وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُ لَقَدْ سَمِعْتُمْ هَذَا الْحَدِيثَ حَتَّى اسْتَقَرَّ فِي أَنْفُسِكُمْ، وَصَدَقْتُمْ بِهِ، فَلَيْنَ قُلْتُ لَكُمْ إِنِّي بَرِيئَةٌ - وَاللَّهِ يَعْلَمُ أَنِّي بَرِيئَةٌ - لَا تُصَدِّقُونِي بِذَلِكَ، وَلَيْنَ اعْتَرَفْتُ لَكُمْ بِأَمْرِ - وَاللَّهِ يَعْلَمُ أَنِّي مِنْهُ بَرِيئَةٌ لَتُصَدِّقُونِي، وَاللَّهِ مَا أَجِدُ لَكُمْ مَثَلًا إِلَّا قَوْلَ أَبِي يُوسُفَ قَالَ: ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ

الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ (١٨) يَوْسُفَ قَالَتْ: ثُمَّ تَحَوَّلْتُ فَاضْطَجَعْتُ عَلَى فِرَاشِي، قَالَتْ: وَأَنَا حِينَئِذٍ أَعْلَمُ أَنِّي بَرِيئَةٌ، وَأَنَّ اللَّهَ مُبَرِّئِي بِرَاءَتِي، وَلَكِنَّ اللَّهَ مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنَّ اللَّهَ مُنْزِلُ فِي شَأْنِي وَحْيًا يُتْلَى، وَلَشَأْنِي فِي نَفْسِي كَانَ أَحَقَرَ مِنْ أَنْ يَتَكَلَّمَ اللَّهُ فِي بِأَمْرِ يُتْلَى، وَلَكِنْ كُنْتُ أَرْجُو أَنْ يَرَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي النَّوْمِ رُؤْيَا يُبَرِّئُنِي اللَّهُ بِهَا، قَالَتْ: فَوَاللَّهِ مَا رَأَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَا خَرَجَ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ النَّبِيِّ حَتَّى أَنْزَلَ عَلَيْهِ، فَأَخَذَهُ مَا كَانَ يَأْخُذُهُ مِنَ الْبَرَحَاءِ حَتَّى إِنَّهُ لَيَتَحَدَّرُ مِنْهُ مِثْلُ الْجُمَانِ مِنَ الْعَرَقِ، وَهُوَ فِي يَوْمٍ شَاتٍ مِنْ ثِقَلِ الْقَوْلِ الَّذِي يُنْزَلُ عَلَيْهِ، قَالَتْ: فَلَمَّا سُرِّيَ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سُرِّيَ عَنْهُ وَهُوَ يَضْحَكُ، فَكَانَتْ أَوَّلَ كَلِمَةٍ

تَكَلَّمَ بِهَا: «يَا عَائِشَةُ، أَمَا اللَّهُ ﷻ فَقَدْ بَرَّأكَ». فَقَالَتْ أُمِّي: قُومِي إِلَيْهِ. قَالَتْ: فَقُلْتُ
وَاللَّهِ، لَا أَقُومُ إِلَيْهِ، وَلَا أَحْمَدُ إِلَّا اللَّهَ ﷻ. وَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا
تَحْسَبُوهُ ۖ النور العَشْرَ الْآيَاتِ كُلِّهَا، فَلَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ هَذَا فِي بَرَاءَتِي قَالَ أَبُو بَكْرٍ
الصَّدِيقُ ۖ وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى مِسْطَحِ بْنِ أُنَاسَةَ لِقَرَابَتِهِ مِنْهُ، وَفَقَرَهُ -: وَاللَّهِ لَا أَنْفِقُ عَلَى
مِسْطَحٍ شَيْئًا أَبَدًا بَعْدَ الَّذِي قَالَ لِعَائِشَةَ مَا قَالَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ وَلَا يَأْتِلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ
وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا
يُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۖ النور. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: بَلَى، وَاللَّهِ إِنِّي أُحِبُّ أَنْ
يَغْفِرَ اللَّهُ لِي، فَارْجَعَ إِلَى مِسْطَحِ النَّفَقَةِ الَّتِي كَانَ يُنْفِقُ عَلَيْهِ، وَقَالَ: وَاللَّهِ لَا أَنْزِعُهَا مِنْهُ
أَبَدًا. قَالَتْ عَائِشَةُ: وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَسْأَلُ زَيْنَبَ ابْنَةَ جَحْشٍ عَنْ أَمْرِي، فَقَالَ: «يَا
زَيْنَبُ مَاذَا عَلِمْتَ أَوْ رَأَيْتِ؟». فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَحْمِي سَمْعِي وَبَصْرِي، مَا عَلِمْتُ إِلَّا
خَيْرًا. قَالَتْ: وَهِيَ الَّتِي كَانَتْ تُسَامِينِي مِنْ أَزْوَاجِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَعَصَمَهَا اللَّهُ بِالْوَرَعِ،
وَطَفِئَتْ أُخْتُهَا حَمْنَةُ تَحَارِبٌ لَهَا فَهَلَكَتْ فِيمَنْ هَلَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْإِفْكِ^(۱).

۴۷۵۰ - ئیبنو شیهاب دەلی: عورودی کورپی زوبه‌یر و سه‌عیدی کورپی موسه‌یه‌ب
و عه‌لقه‌مه‌ی کورپی وه‌ققاص و عوبه‌یدوللای کورپی عه‌بدوللای کورپی عوتبه‌ی
کورپی مه‌سعوود بویان گێرامه‌وه سه‌بارمه‌ت به‌ دمنگ و باسه‌که‌ی عایشه‌ی ۷
هاوسه‌ری پیغه‌مبه‌ر ۷ کاتێ بوختانه‌جیه‌کان نه‌و بوختانه‌ نار‌ه‌وایه‌یان وت
د‌م‌بار‌ه‌ی، پاشان خ‌و‌ای گه‌وره‌ پاک و بی‌گه‌ردی عایشه‌ی خسته‌پ‌روو له‌وه‌ی
بوختانه‌جیه‌کان وتیان، (زوه‌ری ده‌لی): هه‌ریه‌ک له‌و که‌سانه‌ی (ناوم هه‌یان

لهپیشهوه) به شیک له به سه رهاته که (ی عائیشه) یان بۆ گپراومه تهوه، گپراوه وهی هه ندیکیان پالپشتی گپراوه وهی هه ندیکێ تریان دهکات و پشت راستی دهکاته وه، نه گهر چی له هه ندیکیان چاکتری له به ره، نه وهی عوروه بۆی گپراومه تهوه له عائیشه وه ﷺ دهلی: که عائیشه ی ﷺ هاوسهری پیغه مبه ر ﷺ وتی: پیغه مبه ری خوا ﷺ هه رکات بیویستایه بروات بۆ سه فه ریک تیر وپشکی ده کرد له نیوان خیزانه کانیدا، جا بۆ هه ر خیزانیکی دهرچو وایه پیغه مبه ری خوا ﷺ له گه ل خۆیدا ده بیرد، عائیشه ﷺ وتی: جا (پیغه مبه ری خوا ﷺ) بۆ غه زایه ک دهرۆشت تیر وپشکی کرد له نیوانماندا ناوی من دهرچوو، منیش له گه ل پیغه مبه ری خوا ﷺ رۆشتم دوا ی نه وهی ئایه تی (حیجاب) دابه زیبوو، منیش له ناو که ژاوه که ی خۆم دا هه لده گیرام و دانه به زینرام، هه تا پیغه مبه ری خوا ﷺ له و غه زا که ی بوویه وه و گه رایه وه و نزیك بووینه وه له مه دینه، شه ویکیان ئاگاداری دا به رۆشتن و (گه رانه وه بۆ مه دینه)، منیش کاتی ئاگاداریان دا به رۆشتن هه ستام و رۆشتم تا له له شکره که تیبه ریم (و دهستم به ئاو گه یاند) جا که ته واو بووم له پیویستیه که م گه رامه وه بۆلای شوینه که ی خۆم (که دهستم دا له سنگم) ده بینم ملوانکه که م که له موروی (ظفّار)^(۱) بوو پچراوه، بۆیه گه رامه وه بۆ دۆزینه وه ی ملوانکه که م وه به شوین گه رانم بۆملوانکه که دوا ی خستم، وه نه وانه ی که ژاوه که ی منیان بار کرد بوو هاتوون و که ژاوه که ی منیان خستبووه سه ر پشتی و شتره که م که من سواری دمبووم، وایان زانیوه من له که ژاوه که دام، و منافرمتان له و کات و رۆژگارهدا سوکه له بوون گوشت قورسی نه کردبوون، بیگومان خواردنی که ممان دهخوارد، بۆیه نه و که سانه سوکی که ژاوه که به لایانه وه ئاسایی بوو کاتی که ژاوه که یان به رز کردبویه وه، منیش نافرمتیکی گهنجی که م ته مه ن

(۱) یان (ظفّار) وهک له هه ندئ گپراومه ی بوخاریدا هاتووه.

بووم، ئیتر و شترەکیان هەڵساند بوو ڕۆشتبوون، منیش ملوانکەم دۆزییەو و دواى ئەوەی لەشکرەکە ڕۆشتبوون، منیش هاتمە جیگاکی ئەوان کەسى لى نەمابوو، ئیتر ڕۆشتم بەرەو جیگاکی خۆم کە پێشتر لى بووم، دەمزانى بێگومان بەشویئەدا دەگەرپن کەدیارنیم و دەگەرپنەو بۆ لام. جا لەکاتیکیدا لە شوینەکەى خۆم دانیشتبووم خەو زۆرى بۆ چاوەکانم هینابوو خەوتم، وە صفوانى کورپى موعەتتەلى سولەمى پاشان زەکوانى لەدواى لەشکرەکەو بوو، کە ڕۆز بوویەو هاتە لای جیگاکی من، وە ڕەشایى کەسیکی خەوتوو بىنیبوو، بۆیە هات بۆ لام کە منى بىنى ناسیمى، ئەو پێش پێویست بوونى (حیجاب) منى دیبوو، کە زانى منم وتى (إنا لله وإنا إليه راجعون) منیش بە وتەکەى خەبەرم بوویەو، ئینجا بەسەرپۆشەکەم ڕوو خسارم داپۆشى، سویند بەخوا بەیەك وشەش قسەى لەگەڵ نەکردم، وەجگە لە وتنى: (إنا لله وإنا إليه راجعون) وشەیهکم لى نەبیست، هەتا و شترەکەى خوست داو دەستەکانى پى خستە زەوى منیش سواری بووم و بەخیرایى ڕەشوەى و شترەکەى ڕادەکیشا کە سواری بووم هەتا گەشتینەو بە لەشکرەکە، دواى ئەوەى لایان داوو باریان خستبوو لەقرجەى گەرمای نیومرۆدا (لەویدا قسەو قسەلۆک دەستى پیکرد)، جا ئەوەى تیاچوو تیاچوو وە ئەو کەسەى بوختانەکەى بلۆکردبوو عەبدوللای کورپى ئوبەى کورپى سەلول بوو.

ئینجا گەشتینەو مەدینە، جا کە گەشتمەو و یەك مانگ نەخۆش کەوتم، خەلک قسەى بوختان چیهکانیان بلۆ دەکردەو، منیش هەستم بەهیچ لەو قسانە نەدەکرد، وە شتێک لە نەخۆشیەکەمدا گومانى لا دروست کردم ئەو بوو ئەو سۆز و لوتفەم لە پێغەمبەردا ﷺ بەدى نەدەکرد کە جارێ نەخۆش دەکەوتم دەمبىنى تێیدا، تەنها ئەو نەبى پێغەمبەرى خوا ﷺ دەهاتە مائەو سەلامى دەکرد و پاشان دەیفەرموو (بە دایکم): ((کچەکەتان چۆنە؟)) پاشان

دەرپۆشت، ئائەووە گومانی لا دروست دەکردم، ههستم بههههه نهکردبوو ههتا دوا
 ئهوی چاک بوومهوه له نهخۆشیهکههه له مال پۆشتمه دهرهوه، جا لهگهڵ دایکی
 میستهح روو به مهناصیع پۆشتینه دهرهوه - که شوینی دمست بهئاو
 گهیانلنمان بوو - ئیمه شهو بۆ شهو نهبووايه نه دهرپۆشتینه دهرهوه، ئهوه پيش
 ئهوهبوو که ئاودهست دروست کهین له نزیك مالهگانمان، باوی ئیمه لهه
 بارمیهوه وهك باوی عهرهبه پيشوووهكان بوو، لهچۆلهوانی دمستان بهئاو
 دهگهیانده، چونکه ئیمه به دروستکردنی ئاودهست لای مالهگانماندا نارهحهت
 دهبووین، جامن و دایکی میستهح - که کچی نهبوو پوهمی کورپی عهبدی مهناف
 بوو، دایکیشی کچی سهخری کورپی عامیر بوو پوری ئهبهگری صدیق بوو
 میستهحی کورپی ئوساسهش کورپی بوو - جامن و دایکی میستهح روو به مالی
 من هاتینهوه له کارهکهمان تهواو بوو بووین، دایکی میستهح قاجی له عهباکهی
 گهرا و پیی ههلهکهوت وتی میستهح داماوپی، منیش وتم: قسهیهکی خراپت کرد،
 ئایا تۆ جنیو بهپیاویك دهمهیت بهشداری غهزای بهدری کردووه؟ وتی: ئهی
 کههکه ئایا نهتبیسوووه چی وتوه؟ عائیشه دهلی وتم چی وتوه؟ ئهنا قسهی
 بوختانچیهکانی بۆ گهیرامهوه، ئیتیر نهخۆشیه پيشوووهکههه ئهم نهخۆشیهشی بۆ
 زیادبوو. جا که گهیرامهوه بۆ مالی خۆم پیغهمبهری خواش ﷺ هات بۆلام -واته
 - سهلامی کرد وفهرمووی: ((کهههتان چۆنه؟)) منیش وتم: مۆلهتم ئهمهیت
 برۆم بۆ لای دایک و باوکم؟ عائیشه دهلی: من لهوکاتهدا دهمویمت راستی
 ههوالهکه له لای ههردووکیانهوه (دایک و باوکمهوه) بزاتم - دهلی پیغهمبهری
 خواش ﷺ مۆلهتی دام، منیش پۆشتم بۆلای دایک و باوکم و بهدایکم وت: ئهی
 دایکه خهڵک چی دهلین؟ وتی: کچی شیرینم نارهحهت مهبه و خهفەت مهخۆ،
 سویند بهخوا کهه ئافرمت ههیه جوان بیّت و میردهکهی خوشی بویت و
 ههویهی ههبیّت قسه و قسهلۆکی لهدژ نهکهن، عائیشه دهلی وتم: پاك و

بی‌گه‌ردی بۆ خوا، سویند به‌خوا خه‌لک نه‌و قسه‌و قسه‌لۆکه ده‌که‌ن، عائیشه ده‌لّی: نه‌و شه‌وه تا به‌یانی گریام و فرمی‌سک له‌چاوم ووشک نه‌بوویه‌وه و خه‌وم لی نه‌که‌وت تا رۆژم لی‌بوویه‌وه، ئینجا کاتی نیگا نه‌هات و دواکه‌وت پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ عه‌لی کو‌ری نه‌بو تالیب و ئوسامه‌ی کو‌ری زمیدی ﷺ بانگ کرد و راویژی پیکردن دهرباره‌ی جیابوونه‌وه له‌خیزانی^(۱)، عائیشه ده‌لّی: جا ئوسامه‌ی کو‌ر زمید نه‌وه‌ی عه‌رزکرد پی‌غه‌مبه‌ری خوا که ده‌یزانی له‌پاکی و به‌ریبوونی خیزانی، وه نه‌و سۆزو خۆشه‌ویستی له‌ناخیدا هه‌یبوو و ده‌یزانی بۆیان، ئوسامه‌وتی: خیزانی خۆته و چاکه نه‌بیت له‌بارمی‌ه‌وه نه‌مان زانیوه، به‌لام عه‌لی کو‌ری نه‌بو تالیب وتی: نه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا خوا رینگه‌ی لی نه‌گرتوی (بۆ ژن هینان) جگه له‌و ئافره‌تی تر زۆره، وه نه‌گه‌ر پرسیار له‌که‌نیزه‌که‌که‌ی بکه‌یت راستیت پی ده‌لّی، عائشه ده‌لّی: پی‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ به‌ریره‌ی بانگ کرد و هه‌رمووی: ((نه‌ی به‌ریره ئایا شتی‌کت له‌عائیشه دیوه بتخاته گومانه‌وه؟)) به‌ریره‌ش وتی: نه‌خیر سویند به‌و زاته‌ی تۆی به‌راستی ناردوو هه‌یج شتی‌کم لی نه‌دیوو نه‌نگی بیت بۆی، ته‌نها نه‌وه نه‌بیت کچۆله‌یه‌کی منالکاره به‌سه‌ر هه‌ویره‌که‌ی ماله‌ومیان خه‌وی لی ده‌که‌ویت ئازده‌لی له‌ماله‌وه بوو دیت و هه‌ویره‌که ده‌خوات، ئیتر پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌ر نه‌و رۆژه هه‌ستا و سکا‌لای حا‌لی خۆی کرد له‌ده‌ستی عه‌بدو‌ل‌لای کو‌ری ئوبه‌ی کو‌ری سه‌لول، عائیشه ده‌لّی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ر دوانگه هه‌رمووی: ((نه‌ی جه‌ماوهری مسو‌لمانان کی یارمه‌تیم ده‌دا به‌چم به‌گژی پیاو‌یکداکه به‌راستی نه‌زیه‌ت و ئازاری به‌خاوخیزانم گه‌یانده‌وه؟ ده‌ی سویند به‌خوا جگه له‌چاکه هه‌یچم له‌خیزانم نه‌دیوو، وه سویند به‌خوا باسی پیاو‌یکیان کردوو جگه له‌چاکه هه‌یچم لی نه‌دیوه، وه له‌گه‌ل خۆمدا نه‌بیت

(۱) واته: عائیشه ر.ه.

نه‌هاتۆته ژووره‌وه بۆ ناوماڵ و خێزانم))، جا سه‌عدی کۆری موغازی ئه‌نصارى هه‌ستا و وتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌رى خوا من یارمه‌تیت ده‌دم له‌ دژی، ئه‌گه‌ر ئه‌و که‌سه له‌ هۆزی ئه‌وسه ده‌دم له‌ گه‌ردنى، وه ئه‌گه‌ر له‌ براهمانه - له‌ هۆزی خه‌زرج - فه‌رمانمان پێ بکه ئیمه‌ش فه‌رمانه‌که‌ت جێبه‌جێ ده‌که‌ین، عانیسه ده‌لی: ئه‌نجا سه‌عدی کۆری عوباده هه‌ستا و - که سه‌رۆکی هۆزی خه‌زرج بوو، که پێشتر پیاویکی چاک بوو به‌لام دهماری خزمایه‌تی جو‌لاو - وتی: به سه‌عد (ی کۆری موغاز) سویند به‌خوا درۆ ده‌که‌یت نایکوژی و ناشتوانی بیکوژی، ئه‌نجا ئوسه‌یدی کۆری حوزمیر هه‌ستا که ئامۆزای سه‌عد بوو وتی: به سه‌عدی کۆری عوباده تۆ درۆ ده‌که‌یت سویند به‌خوا دمیکوژین به‌راستی تۆ دوو ڕوویت و دمه‌قالی ده‌که‌یت له‌سه‌ر دوو ڕووه‌کان، جا هه‌ردوو لایان ئه‌وس و خه‌زرج هه‌ستان و یستیان جه‌نگ له‌دژی یه‌کتر به‌رپاکه‌ن، پێغه‌مبه‌رى خواش ﷺ له‌سه‌ر دوانگه‌که وه‌ستا بوو به‌رده‌وام هیوری ده‌کردنه‌وه هه‌تا بێ دمنگ بوون، پێغه‌مبه‌رىش بێدمنگ بوو.

عانیسه ده‌لی: من ئه‌و ڕۆژه هه‌مووی گریام فرمیسک له‌چاوم ووشک نه‌ده‌بوویه‌وه و خه‌و نه‌چوووه چاوم جا بۆ به‌یانیه‌که‌ی دایک و باوکم لایبوو، که بێگومان دوو شه‌و و ڕۆژێک به‌رده‌وام گریام و خه‌و نه‌چوووه چاوم و فرمیسک له‌چاوم ووشک نه‌ده‌بوویه‌وه و هه‌تا (دایک و باوکم) گومانیان وابوو گریان و خه‌فەت ده‌مکوژی، عانیسه ده‌لی: جاله‌کاتی‌کدا دایک و باوکم لام دانیشتبوون و منیش ده‌گریام، له‌پڕ ئافره‌تیکی ئه‌نصارى مۆله‌تی هاتنه ژووره‌وه‌ی خواست، منیش مۆله‌تم دا و هاته ژووره‌وه و دانیشت له‌گه‌ڵ من ده‌گریا، جا له‌کاتی‌کدا ئیمه له‌م حاله‌ته‌دا بووین پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ هاته ژووره‌وه و سه‌لامی کرد و پاشان دانیش، عانیسه ده‌لی: که‌پێشتر لام دانه‌ده‌نیشت له‌و کاته‌وه‌ی ئه‌و قسه‌و قسه‌لۆکه کرابوو، بێگومان مانگی‌ک مامه‌وه دمبارهی من هیچ نیگای بۆ

نه‌دههات. عائیشه ده‌لێ: پێغه‌مبه‌ری ﷺ کاتێ دانیشتی وتی: (أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً رسول الله) پاشان فه‌رمووی: ((ئینجا دوا ئەمه ئەه‌ی عائیشه بێگومان دهرباره‌ی تۆ ئەوه و ئەوه به‌من گه‌شتوو، جانه‌گه‌ر تۆ بێتاوان بیت ئەوه دڵنیا به‌ خوا بێ تاوانیت ڕوون ده‌کاته‌وه، وه ئەگه‌ر تاوانیکیشتی کردوو، ئەوه داوای لیخۆشبوون له‌خوا بکه‌ وه په‌شیمان به‌ره‌وه و بگه‌ڕێره‌وه بۆ لای خوا، چونکه‌ به‌راستی ئەگه‌ر مرۆڤ دان به‌تاوانه‌که‌یدا بنیّت و پاشان بگه‌ڕێته‌وه بۆ لای خوا، خواش ته‌وبه‌ی لێ گیرا ده‌کات))، عائیشه ده‌لێ: جا که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وته‌که‌ی ته‌واوکرد فرمیسکم ووشک بوویه‌وه به‌جۆرێ هه‌ستم نه‌ده‌کرد یه‌ک فرمیسک له‌چاوم بێت، وه وتم به‌ باوکم: وه‌لامی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بدمه‌وه سه‌بارمت به‌وه‌ی وتی، باوکم وتی: وه‌للّاهی نازانم چی بلیّم به‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئینجا وتم به‌دایکم: وه‌لامی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بدمه‌وه، دایکم وتی: وه‌للّاهی نازانم چی بلیّم به‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، عائیشه ده‌لێ: منیش کچۆله‌یه‌کی منالکار بووم قورئانی زۆرم نه‌خویندبوو، منیش وتم: وه‌للّاهی دڵنیا بن من دهمانم ئێوه ئەو قسه‌ و قسه‌ئۆکه‌ی خه‌لک دهرباره‌ی من ده‌یلتن بیستوتانه، له‌دل و دموونتاندا جێگیر بووه و باومرتان پێ کردوو، خو ئەگه‌ر من پێتان بلیّم: من بێ تاوانم - خواش دهمانی که من بێ تاوانم - ئێوه باومرم پێ ناکه‌ن به‌وه‌ی ده‌یلتن، به‌لام ئەگه‌ر دان به‌و تاوانه‌دا بنیّم له‌به‌رده‌م ئێوه‌دا - خوا دهمانی بێ تاوانم - ئەوه باومرم پێ ده‌که‌ن، وه‌للّاهی نموونه‌یه‌ک نادۆزمه‌وه به‌ من ئێوه بجێ جگه‌ له‌ وته‌که‌ی باوکی یوسف که فه‌رمووی: (جا نارام ده‌گرم) به‌ئارامگرتنیکێ چاک و په‌سه‌ند خواش یارمه‌تیدهرمه‌ له‌سه‌ر ئەوه‌ی باسی ده‌که‌ن).

عائیشه وتی: پاشان خوّم وهرچه‌رخان له‌سه‌ر نوینه‌که‌م ڕاکشام. ده‌لێ: وه من ئەو کاته دهمانی که‌بێ تاوانم، وه‌دڵنیا بووم خوا به‌ریبوونی من دهمه‌ده‌خات،

به‌لام سویند به‌خوا گومانم نه‌دمبرد که خوا دمبراره‌ی ئەم کاره‌ی من نیگا دابه‌زینیت و بخوینریت‌ه‌وه، وەمن له دئی خو‌مدا لام وابوو له‌وه که‌مترم که قورن‌ان دمبراره‌ی کاری من فەرما‌یش‌ت بفەر‌مووئ و بخوینریت‌ه‌وه، به‌لام من چاو‌م‌پوانم ده‌کرد که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له خه‌ودا خه‌ویک ببینئ خوا بئ تاوانی منی بئ دمبرخات.

عائیشه ده‌ئئ: جا سویند به‌خوا نه‌پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌شوینی خو‌ی جو‌لا نه‌هیچ که‌س له‌وانه‌ی له ماله‌که‌دابوون، هه‌تا وه‌حی بۆ پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ دابه‌زینرا، جا پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ حاله‌تی دایگرت که له هاتنی وه‌حی دا دایگرت که تایه‌کی قورس بوو ته‌نانه‌ت دلۆپی نارمقی دانه دانه وه‌ک گۆی مرواری به‌روخساریدا ده‌هاته خواره‌وه، له‌بهر عه‌ره‌ق کردنی له رۆژی ساردی زستاندا، له‌بهر قورسی ئەو فەرما‌یش‌ته‌ی بۆی دانه‌به‌زینرئ، عائیشه ده‌ئئ: جا کاتئ قورسی نیگا بۆ هاتنه‌که له‌سهر پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ نه‌ما ئەو پیده‌که‌نی، جا یه‌که‌م وشه‌یه‌ک له ده‌می هاته دمره‌وه فەر‌موو: ((ئهی عائیشه خوا ﷺ بئ تاوانی تۆی دمرخست))، بۆیه دایکم بیئ و تم: هه‌سته بجۆ بۆ خزمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ منیش و تم: سویند به‌خوا ناچم بۆ خزمه‌تی و جگه له خوا ﷺ سوپاسی که‌س ناکه‌م، جا خوا ئەم نایه‌ته‌ی دابه‌زانند ﴿إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ﴾ (النور تا ده نایه‌ته‌که ته‌واو دم‌بی‌ت.

جا کاتئ خوا ئەم نایه‌تانه‌ی دابه‌زانند دمبراره‌ی بئ تاوانی و پاکیتی من و ئەبو به‌گری صدیق - که خه‌رج و مه‌سره‌فی میسته‌حی کورپی ئوساسه‌ی ده‌کیشا له‌بهر نزیک‌ی و خزمایه‌تی و هه‌زاری - وتی: سویند به‌خوا ئیتر خه‌رجی میسته‌ح به‌هیچ جو‌ریک ناکیشم هه‌تا ماوه، دوا‌ی ئەو بوختانه‌ی بۆ عائیشه‌ی کرد، ئەنجا خواش ئەم نایه‌ته‌ی دابه‌زانند: ﴿وَلَا يَأْتِلُ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ

وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢﴾ ﴿النور. واته: نه‌وانه‌تان خاومنی چاکه و سه‌رومت و سامانن سویند مه‌خۆن که یارمه‌تی به‌خزمان و هه‌ژاران و کۆچه‌ران نه‌ده‌ن له‌پیناوی خوادا، وه با لی‌بوردمین و چاوپۆشی بکه‌ن ئایا پیتان خۆش نییه خوا لی‌تان خۆش بیت، وه خوا لی خۆش بوو میهرمه‌بانه.

جا نه‌بو به‌گر وتی: به‌لی سویند به‌خوا پیم خۆشه که خوا لیم خۆش بیت، نیتر نه‌و خه‌رجی جاران ده‌یکرد بو میسته‌ح بو‌ی گیرایه‌وه، وه وتی: سویند به‌خوا هه‌رگیز لی ناگرمه‌وه، عایشه ده‌لی: وه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پرسیا‌ری له‌زمینه‌بی کچی جه‌ش کردبوو دمه‌باره‌ی من و فه‌رمووی پی: ((زمینه‌ب چی دمه‌زانی یان چیت بینوو؟)) نه‌ویش ووتبووی نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا گویم و چاوم دمه‌پاریزم وه‌للا‌هی جگه له‌ چاکه هیچم لی نه‌بینوو، عایشه ده‌لی: ته‌نها زه‌ینه‌ب هاوتای من بوو له‌ناو خیزانه‌کانی پیغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ به‌هۆی خواناسی و خۆپاریزیه‌وه خوا پاراستی، به‌لام حیمنه‌ی خوشکی له‌پیناوی زه‌ینه‌بدا شه‌ری ده‌کرد، نه‌ویش تیاچوو له‌ ریزی نه‌و که‌سانه‌دا تیاچوون له‌ بوختان چیه‌کان.

۷ - بابُ قوله: ﴿وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَسَكُتُ فِي مَا أَفَضْتُمْ بِهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (النور

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿تَلَقَّوْنَهُ﴾ (١٥) ﴿النور. يَرْوِيهِ بَعْضُكُمْ عَنْ بَعْضٍ﴾ (تُفِيضُونَ) (٦١) ﴿يونس: تَقُولُونَ.

۷- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه ئەگەر به‌هره و رحمه‌تی خوا نه‌بوا‌یه به‌سهرتانه‌وه له دنیا و دوا‌رۆژدا له‌بەر رۆچوونتان له بوهتانه‌دا (بۆ عایشه) سزایه‌کی گه‌وره‌تان دووچار ده‌بوو)

-موجاهید ده‌لی: ﴿تَلَقَّوْنَهُ﴾ هه‌ندیکتان له هه‌ندیکتانه‌وه ده‌گێڕنه‌وه. ﴿تُفِيضُونَ﴾ ده‌یڵین رۆده‌چن.

٤٧٥١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سَلِيمَانُ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ أُمِّ رُومَانَ - أُمِّ عَائِشَةَ - أَنَّهَا قَالَتْ: لَمَّا رَمِيَتْ عَائِشَةُ حَرَّتْ مَعْشِيًا عَلَيْهَا^(١).

٤٧٥١ - مه‌سروق له ئومو رۆمانه‌وه -دا‌ی‌کی عایشه - ده‌گێڕێته‌وه که ئەو (ئوممو رۆمان) وتی: عایشه کاتی ئەو بوهتانه‌ی درایه پال که‌وت و له هۆش خۆی چوو.

٨ - بابُ: ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِالسِّنِّكِزِ وَتَقُولُونَ يَا فَوَهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هِينًا

وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ﴾ (النور

٤٧٥٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا هِشَامُ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ

سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقْرَأُ ﴿إِذْ تَلَقَّوْنَهُ﴾^(٢) بِالسِّنِّكِزِ^(٣) (النور^(٣).

(١) پ‌روانه: ٣٢٨٨.

(٢) (تَلَقَّوْنَهُ) خوێندنه‌وه‌یه‌کی سازه جهماموری قورئان خوێنان به: (تَلَقَّوْنَهُ) خوێندنه‌وه‌یه‌یه‌وه.

(٣) پ‌روانه: ٤١٤٤.

۸ - باسیک: (کاتن ئەم بوهتانه‌تان به‌ده‌ما و ده‌م له به‌کتریه‌وه وهرده‌گرت وه به زمانتان شتیکتان ده‌وت که زانیاریتان ده‌رباره‌ی نه‌بوو، واتانده‌زانی شتیکی سووک و ئاسانه له کاتی‌کدا لای خوا زۆر گه‌وره‌یه)

۴۷۵۲ - ئیبنو ئەبی موله‌یکه ده‌لی: له عائیشه رضی الله عنها بیست ئەم ئایه‌ته‌ی به‌م شیوه ده‌خوینده‌وه: ﴿إِذْ تُلْقُونَهُ بِأَسْنِكُمْ﴾ (۱۵) واته: به زمان درو‌تان ده‌کرد

باب: ﴿وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَنَكَ هَذَا مَبْهُتٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۶) النور

۴۷۵۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُمَرَ بْنِ سَعِيدٍ بْنِ أَبِي حُسَيْنٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ: اسْتَأْذَنَ ابْنُ عَبَّاسٍ قَبْلَ مَوْتِهَا عَلَى عَائِشَةَ، وَهِيَ مَغْلُوبَةٌ قَالَتْ: أَخَشَى أَنْ يُنْيِيَ عَلَيَّ. فَقِيلَ: ابْنُ عَمِّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَمِنْ وَجْهِهِ الْمُسْلِمِينَ. قَالَتْ: ائْذَنُوا لَهُ. فَقَالَ: كَيْفَ تَجِدِينَ؟ قَالَتْ: بِخَيْرٍ إِنْ انْقَضَتْ. قَالَ: فَأَنْتِ بِخَيْرٍ - إِنْ شَاءَ اللَّهُ - رَوْجُهُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَلَمْ يَنْكِحْ بَكْرًا غَيْرَكَ، وَنَزَلَ عُذْرُكَ مِنَ السَّمَاءِ. وَدَخَلَ ابْنُ الزُّبَيْرِ خِلَافَهُ فَقَالَ: دَخَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَأَنْتَنِي عَلَيَّ وَوَدِدْتُ أَنِّي كُنْتُ نِسِيًا مَنْسِيًا^(۱).

باسیک: (بوچی کاتن ئەمه‌تان بیست نه‌تان وت بو ئیمه شیاو نییه قسه (و بوه‌تان) لای وا بکه‌ین، پاک و بی‌گه‌ردی بو تو خوایه ئەمه بوه‌تان‌ییکی زۆر گه‌وره‌یه)

۴۷۵۳ - ئیبنو ئەبی موله‌یکه ده‌لی: ئیبنو عه‌باس رضی الله عنه مو‌له‌تی خواست بو ر‌وشتنه خزمه‌تی عائیشه رضی الله عنها - پ‌یش مردنی عائیشه - له‌نا‌ره‌حه‌تی (سه‌ره‌مه‌رگ) دابوو وتی: ده‌ترسم وه‌سف و سه‌نام بکات، پ‌یی وترا: کو‌ری مامی پ‌یغه‌مه‌ری خوایه رضی الله عنه و

له پیاوه ناودارهکانی ناومسوئمانانه، عائیشه رضی اللہ عنہا وتی: ږنگه ی بدن (بابیته ژوورهوه)، به عائیشه ی وت: حالت چونه؟ عائیشه وتی: باشم نه گهر پاریزگارم و له خوا بترسم، ئیبنو عهباس وتی: حالت باشه بهویستی خوا تو خیزانی پیغه مبهری خوا رضی اللہ عنہ بوویت جگه له تو کچی ماره نه کردووه پاکی وعوزرت ^(۱) له ناسمانه وه دابهزی، ئیبنو زوبهیر پوشته ژوورهوه و ئیبنو عهباس هاته دمرهوه پیچهوانه ی یهکتری بوون ^(۲)، جا عائیشه وتی: ئیبنو عهباس هاته ژوورهوه و وهسف و سهنای کردم، من ناواته خوازبووم من شتیکی له بیر جووی له بیرکراو بوومایه.

۴۷۵۴ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ بْنُ عَبْدِ الْمَجِيدِ، حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ، عَنِ الْقَاسِمِ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ اسْتَأْذَنَ عَلَى عَائِشَةَ نَحْوَهُ. وَلَمْ يَذْكُرْ نِسِيًّا مَنَسِيًّا.

۴۷۵۴ - قاسیم دهگیرپته وه که ئیبنو عهباس رضی اللہ عنہ موئهتی جوونه ژوورهوه ی بو لای عائیشه رضی اللہ عنہا خواست، ئیتر وهک فهرمووده که ی پیشوو دهگیرپته وه به لام نه م برگه ی باس نه کردوو نه گیرپته وه (نسیا منسیا).

۹ - باب: ﴿يَعْظُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ﴾ النور

۴۷۵۵ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رضی اللہ عنہا قَالَتْ: جَاءَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ يَسْتَأْذِنُ عَلَيْهَا. قُلْتُ: أَتَأْذِنِينَ لِهَذَا؟ قَالَتْ: أَوْلَيْسَ قَدْ أَصَابَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ. قَالَ سُفْيَانُ: تَعْنِي ذَهَابَ بَصَرِهِ. فَقَالَ: حَصَانُ رَزَّانٌ مَا تُزْنُ بِرَبِيبَةٍ... وَتُضَيِّحُ عَرَّتِي مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ قَالَتْ لَكِنْ أَنْتَ ^(۳).

(۱) معبستی پاکیتی عائیشه ی لمو بوهتانه ی بو دروست کراوه قورئان دابهزی پاکی و راستی نهوی دمرخست.

(۲) له پوشته ژوورهوه و هاتنه دمرهوه دا.

(۳) بروهانه: ۴۱۴۶.

۹ - باسیک: (خوا ئاموژگاریتان ده‌کات که هه‌رگیز نه‌گه‌رینه‌وه بو وینه‌ی ئه‌وه‌ی رووی دا ئه‌گه‌ر ئیوه باوه‌ردارن)

۴۷۵۵ - مه‌سروق له عایشه‌وه (ﷺ) ده‌گێڕێته‌وه ده‌ئێ: چه‌سسانی کو‌ری سابیت (ﷺ) هات و داوای مو‌ئه‌تی کرد بو هاتنه ژووره‌وه بو‌لای عایشه (ﷺ) (مه‌سروق ده‌ئێ) وتم: (به عایشه) ئایا مو‌ئه‌تی ئه‌مه (چه‌سسان) ده‌دمیت؟ عایشه وتی: ئایا سزایه‌کی گه‌وره‌ی تووش نه‌بووه؟ - سوفیان وتی: مه‌به‌ستی نه‌مانی بینایی وکو‌یر بوونی‌تی - ئه‌نجاهه‌سسان وتی: (عایشه) داوین پاکه، زو‌ر زی‌ره، تو‌مه‌تبار نا‌کری به (هیچ شتی‌کی) گومانای به‌برسی‌تی رو‌ژ ده‌کاته‌وه گو‌شتی ئافرم‌تانی (به‌رم‌وش و) بی ئا‌گا نا‌خوات ^(۱)، عایشه (ﷺ) وتی: به‌لام تو (ئاومه‌انیت) ^(۲).

۱۰ - باب: ﴿وَيَسِّرُ اللَّهُ لَكُمْ الْأَيْتَةَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ (۸) ﷺ النور

۴۷۵۶ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ أُنْبَأَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ دَخَلَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ عَلَى عَائِشَةَ فَشَبَّ وَقَالَ: حَصَانُ رَزَّانٌ مَا تُزْنُ بِرَبِيبَةٍ... وَتُصْبِحُ غَرَّتِي مِنْ لُحُومِ الْغَوَافِلِ قَالَتْ لَسْتُ كَذَاكَ. قُلْتُ: تَدْعِينِ مِثْلَ هَذَا يَدْخُلُ عَلَيْكَ وَقَدْ أُنْزِلَ اللَّهُ ﴿وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ﴾ (۱۱) ﷺ النور فَقَالَتْ: وَأَيُّ عَذَابٍ أَشَدُّ مِنَ الْعَمَى وَقَالَتْ: وَقَدْ كَانَ يَرُدُّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ^(۳).

(۱) واته: باس و بوه‌تان بو ئافرم‌تی داوین پاک‌ی بی ئا‌گا نا‌کات.

(۲) ئاماژه به‌وه ده‌کات که نه‌ویش له‌گه‌ل بوه‌تان جییه‌گاندا باسی عایشه‌ی به‌خراب کردبوو.

(۳) بروانه: ۴۱۴۶.

۱۰ - باسیک: (وه خوا ئایه‌ته‌کانی خوئی بو ئیوه روون ده‌کاته‌وه وه خوا زانانی کار دروسته)

۴۷۵۶ مه‌سروق ده‌لئ: حه‌سسان کورێ سابیت چوو بو خزمه‌تی عایشه رضی الله عنها جا هونراومه‌کی وت، له پێدا هه‌لدان و گه‌وره‌ی عایشه‌دا وتی: (عایشه) داوین پا‌که و زۆر زیره و عاقله به‌هیچ خراپه‌یه‌ک و گومانێک تۆمه‌تبار ناکرێ به برسیتی پوژ ده‌کاته‌وه گوشتی ئافره‌تی (به‌په‌وشت و) بێ ئا‌گا ناخوات. عایشه رضی الله عنها وتی: تۆ به‌و شیوه نیت (پاست ناکه‌یت)، (مه‌سروق ده‌لئ) وتم: بو رینگه دمه‌دیت وینه‌ی نهم جو‌ره که‌سانه بپته مالت له کاتی‌کدا خوا نهم نایه‌ته‌ی (له‌بارمه‌وه) دابه‌زاندوو: (ئه‌و که‌سه‌یان به‌شی گه‌وره‌ی بوه‌تانه‌که‌ی گرته نه‌ستۆ) عایشه‌ش وتی: ده‌ی چ سزایه‌ک له کو‌یری سه‌ختره؟ هه‌روه‌ها وتی: به‌پاستی جاران به‌ره‌په‌رچی تانه و ته‌شه‌ری کافرانی دمه‌دایه‌وه که دمه‌یان کرده سه‌ر پی‌غه‌مه‌به‌ری خوا ﷺ.

II - باب: قَوْلُهُ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾ (۱۹) وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿۲۰﴾ النُّور: تَشِيعُ: تَظْهَرُ، وَقَوْلُهُ: ﴿وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَى وَالْمَسْكِينِ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا يُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (۲۱) النُّور

II - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (بەراستى ئەوانەى پێيان خۆشه زینا (کردارى ناسرین) لە ناو خەلکى باوەرداردا بلاو بێتەوه سزای سەختیان بۆ هەیه لە دنیاو دواڕۆژدا، وه خوا دەزانێ و ئیوه نازان، ئەگەر بەهره و بەزهیی خوا نەبوايه بەسەرتانەوه (دووچارى سزا دەبوون بەهۆى ئەو بوهتانهى کرا بۆ عائیشه) وه بێگومان خوا بەسۆزى میهره‌بانه (تشیع) واتە: دەرکەوت و بلاوبێتەوه. (ئەوانەتان کەخاوەنى چاکه سەرۆت و سامانن باسویند نەخۆن کە یارمەتى بەخزمان وهه‌ژاران وکوچه‌ران لە پێناوی خودا نەدەن، دەبا لێپورده‌بن و چاوپۆشی بکەن ئایا پێیتان خۆش نییه خوا لێتان خۆش ببیت وه خوا لێخۆش بوو و میهره‌بانه).

٤٧٥٧ - وَقَالَ أَبُو أَسَامَةَ: عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمَّا ذُكِرَ مِنْ شَأْنِي الَّذِي ذُكِرَ وَمَا عَلِمْتُ بِهِ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حَظِيئًا، فَتَشَهَّدَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ مِمَّا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ، أَشِيرُوا عَلَيَّ فِي أَنْاسِ أَبْنَاءِ أَهْلِي، وَأَيْمُ اللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَى أَهْلِي مِنْ سُوءٍ، وَأَبْنُوهُمْ مِنْ اللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَطُّ، وَلَا يَدْخُلُ بَيْتِي قَطُّ إِلَّا وَأَنَا حَاضِرٌ، وَلَا غَيْبٌ فِي سَفَرٍ إِلَّا غَابَ مَعِيَ». فَقَامَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ، فَقَالَ: ائْذَنْ لِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ نُضْرِبَ أَعْنَاقَهُمْ، وَقَامَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي الْخَزَرَجِ - وَكَانَتْ أُمُّ حَسَّانَ بِنْتُ ثَابِتٍ مِنْ رَهْطِ ذَلِكَ الرَّجُلِ - فَقَالَ: كَذَبْتَ، أَمَّا وَاللَّهِ، أَنْ لَوْ كَانُوا مِنَ الْأَوْسِ مَا أَحْبَبْتُ أَنْ تُضْرِبَ أَعْنَاقَهُمْ. حَتَّى كَادَ أَنْ يَكُونَ بَيْنَ الْأَوْسِ وَالْخَزَرَجِ شَرٌّ فِي الْمَسْجِدِ، وَمَا عَلِمْتُ فَلَمَّا كَانَ مَسَاءُ ذَلِكَ الْيَوْمِ خَرَجْتُ لِبَعْضِ حَاجَتِي وَمَعِيَ أُمُّ مِسْطَحٍ. فَعَثَرْتُ وَقَالَتْ: تَعَسَّ

مِسْطَحُ. فَقُلْتُ: أَيُّ أُمِّ تَسْبِيْنِ ابْنِكَ وَسَكَنْتَ ثُمَّ عَثَرَتِ الثَّانِيَةَ فَقَالَتْ: تَعِسَ مِسْطَحُ، فَقُلْتُ لَهَا: تَسْبِيْنِ ابْنِكَ ثُمَّ عَثَرَتِ الثَّالِثَةَ فَقَالَتْ: تَعِسَ مِسْطَحُ. فَأَنْتَهَرْتُهَا، فَقَالَتْ: وَاللَّهِ مَا أَسْبُهُ إِلَّا فِيكَ. فَقُلْتُ: فِي أَيِّ شَأْنِي؟ قَالَتْ: فَبَقَرْتُ لِي الْحَدِيثَ فَقُلْتُ: وَقَدْ كَانَ هَذَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ وَاللَّهِ، فَرَجَعْتُ إِلَى بَيْتِي كَأَنَّ الَّذِي خَرَجْتُ لَهُ لَا أَجِدُ مِنْهُ قَلِيلاً وَلَا كَثِيراً، وَوُعِدْتُ فَقُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَرْسِلْنِي إِلَى بَيْتِ أَبِي. فَأَرْسَلَ مَعِيَ الْغُلَامَ، فَدَخَلْتُ الدَّارَ فَوَجَدْتُ أُمَّ رُومَانَ فِي السُّفْلِ وَأَبَا بَكْرٍ فَوْقَ الْبَيْتِ يَقْرَأُ. فَقَالَتْ أُمِّي: مَا جَاءَ بِكَ يَا بَنِيَّةُ فَأَخْبَرْتُهَا وَذَكَرْتُ لَهَا الْحَدِيثَ، وَإِذَا هُوَ لَمْ يَبْلُغْ مِنْهَا مِثْلَ مَا بَلَغَ مِنِّي، فَقَالَتْ: يَا بَنِيَّةُ خَفَضِي عَلَيْكَ الشَّانَ، فَإِنَّهُ وَاللَّهِ، لَقَلَّمَا كَانَتْ امْرَأَةٌ حَسَنَاءُ عِنْدَ رَجُلٍ يُحِبُّهَا، لَهَا صَرَائِرُ، إِلَّا حَسَدَنَهَا وَقِيلَ فِيهَا. وَإِذَا هُوَ لَمْ يَبْلُغْ مِنْهَا مَا بَلَغَ مِنِّي، قُلْتُ: وَقَدْ عَلِمَ بِهِ أَبِي؟ قَالَتْ: نَعَمْ. قُلْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَتْ: نَعَمْ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَاسْتَعْبَرْتُ وَبَكَيْتُ، فَسَمِعَ أَبُو بَكْرٍ صَوْتِي وَهُوَ فَوْقَ الْبَيْتِ يَقْرَأُ، فَتَزَلَّ فَقَالَ لَأُمِّي: مَا شَأْنُهَا؟ قَالَتْ: بَلَغَهَا الَّذِي ذَكَرَ مِنْ شَأْنِهَا. فَقَاضَتْ عَيْنَاهُ، قَالَ: أَقْسَمْتُ عَلَيْكَ أَيُّ بَنِيَّةٍ إِلَّا رَجَعْتَ إِلَى بَيْتِكَ. فَرَجَعْتُ وَلَقَدْ جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْتِي، فَسَأَلَ عَنِّي خَادِمَتِي فَقَالَتْ: لَا وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَيْهَا عَيْبًا إِلَّا أَنَّهَا كَانَتْ تَرْفُدُ حَتَّى تَدْخُلَ الشَّاهُ فَتَأْكُلَ خَمِيرَهَا أَوْ عَجِينَهَا. وَأَنْتَهَرَهَا بَعْضُ أَصْحَابِهِ فَقَالَ: اضْطَرِّبِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَتَّى أَسْقِطُوا لَهَا بِهِ، فَقَالَتْ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَاللَّهِ مَا عَلِمْتُ عَلَيْهَا إِلَّا مَا يَعْلَمُ الصَّائِغُ عَلَى تَبْرِ الذَّهَبِ الْأَحْمَرِ. وَبَلَغَ الْأَمْرُ إِلَى ذَلِكَ الرَّجُلِ الَّذِي قِيلَ لَهُ، فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ! وَاللَّهِ مَا كَشَفْتُ كَنَفَ أَنْثَى قَطُّ. قَالَتْ عَائِشَةُ: فَقُتِلَ شَهِيدًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ. قَالَتْ: وَأَصْبَحَ أَبَوَايَ عِنْدِي، فَلَمْ يَزَالَا حَتَّى دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَدْ صَلَّى الْعَصْرَ، ثُمَّ دَخَلَ وَقَدْ اكْتَنَفَنِي أَبَوَايَ عَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي، فَحَمِدَ اللَّهُ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ: «أَمَّا بَعْدُ يَا عَائِشَةُ، إِنَّ كُنْتَ قَارَفَتِ سُوءًا أَوْ ظَلَمْتَ، فَتَوْبِي إِلَى اللَّهِ، فَإِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ مِنْ عِبَادِهِ». قَالَتْ: وَقَدْ جَاءَتِ امْرَأَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَهِيَ جَالِسَةٌ بِالْبَابِ فَقُلْتُ: أَلَا تَسْتَحْيِي مِنْ هَذِهِ الْمَرْأَةِ أَنْ تَذْكُرَ شَيْئًا. فَوَعِظَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَالْتَفَتْتُ إِلَى أَبِي فَقُلْتُ: أَجِبْهُ. قَالَ: فَمَاذَا

أَقُولُ؟ قَالَتْ قُلْتُ: إِلَى أُمِّي قُلْتُ: أَحِبِّيهِ. فَقَالَتْ: أَقُولُ مَاذَا؟ فَلَمَّا لَمْ يُجِيبَاهُ تَشَهُدَتْ فَحَمِدَتْ اللَّهَ وَأَتَيْنَتْ عَلَيْهِ مِمَّا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ قُلْتُ: أَمَّا بَعْدُ فَوَاللَّهِ لَنْ قُلْتُ لَكُمْ إِنِّي لَمْ أَفْعَلْ. وَاللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَشْهَدُ إِنِّي لَصَادِقَةٌ، مَا ذَاكَ بِنَافِعِي عِنْدَكُمْ، لَقَدْ تَكَلَّمْتُمْ بِهِ وَأَشْرَبْتُهُ قُلُوبُكُمْ، وَإِنْ قُلْتُ إِنِّي فَعَلْتُ. وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي لَمْ أَفْعَلْ، لَتَقُولَنَّ قَدْ بَاءَتْ بِهِ عَلَى نَفْسِهَا، وَإِنِّي وَاللَّهِ مَا أَجِدُ لِي وَلَكُمْ مَثَلًا - وَالتَّمَسْتُ اسْمَ يَعْقُوبَ فَلَمْ أَقِدِرْ عَلَيْهِ - إِلَّا أَبَا يُوسُفَ

حِينَ قَالَ: ﴿فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ﴾ (١٨) ﴿يُوسُفَ

وَأُنْزِلَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ سَاعَتِهِ فَسَكَنَّا، فَرَفَعَ عَنْهُ، وَإِنِّي لَأَتَّبِعُ السُّرُورَ فِي وَجْهِهِ، وَهُوَ يَمْسَحُ جَبِينَهُ وَيَقُولُ: «أُبَشِّرِي يَا عَائِشَةُ، فَقَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ بَرَاءَتَكَ». قَالَتْ: وَكُنْتُ أَشَدَّ مَا كُنْتُ غَضَبًا فَقَالَ لِي أَبَوَايَ: قُومِي إِلَيْهِ. فَقُلْتُ: وَاللَّهِ لَا أَقُومُ إِلَيْهِ، وَلَا أَحْمَدُهُ وَلَا أَحْمَدُكُمْ، وَلَكِنْ أَحْمَدُ اللَّهَ الَّذِي أَنْزَلَ بَرَاءَتِي، لَقَدْ سَمِعْتُمْوهُ، فَمَا أَنْكَرْتُمْوهُ وَلَا عَزَّيْمْوهُ، وَكَانَتْ عَائِشَةُ تَقُولُ: أَمَّا زَيْنَبُ ابْنَةُ جَحْشٍ فَعَصَمَهَا اللَّهُ بِدِينِهَا، فَلَمْ تَقُلْ إِلَّا خَيْرًا، وَأَمَّا أُخْتُهَا حَمْنَةُ فَهَلَكْتُ فِيْمَنْ هَلَكَ، وَكَانَ الَّذِي يَتَكَلَّمُ فِيهِ مِسْطَحٌ وَحَسَانُ بْنُ ثَابِتٍ وَالْمُنَافِقُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي، وَهُوَ الَّذِي كَانَ يَسْتَوْشِيهِ وَيَجْمَعُهُ، وَهُوَ الَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ هُوَ وَحَمْنَةُ. قَالَتْ: فَحَلَفَ أَبُو بَكْرٍ أَنْ لَا يَنْفَعَ مِسْطَحًا بِنَافِعَةٍ أَبَدًا، فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ وَلَا

يَأْتِلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ ﴿٢٢﴾ ﴿النَّورَ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ يَعْنِي أَبَا بَكْرٍ﴾ وَالسَّعَةَ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى

الْقُرْبَى وَالْمَسْكِينِ ﴿٢٣﴾ ﴿النَّورَ - يَعْنِي مِسْطَحًا - إِلَى قَوْلِهِ﴾ أَلَا يُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٤﴾ ﴿النَّورَ حَتَّى قَالَ أَبُو بَكْرٍ: بَلَى، وَاللَّهِ يَا رَبَّنَا إِنَّا لَنُحِبُّ أَنْ تَغْفِرَ لَنَا،

وَعَادَ لَهُ مِمَّا كَانَ يَصْنَعُ^(١).

٤٧٥٧ - هیشامی کورپی عورو ده‌لئ: باوکم بۆی گێرامه‌وه له عائیشه‌وه ﷺ و‌تی: کاتئ باسی ئەو کاره‌ی من کرا که‌باسی کرا منیش پێم نه‌زانیبوو (ئاگادار نه‌بووم لئی)، پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌ستا ده‌رباره‌ی من وتاری دا، جا شایه‌تومان‌ی هینا و سوپاس و ستایشی خوای کرد به‌و جووره که‌ شیاوی بوو، پاشان فه‌رمووی: ((له‌پاش ئەوه‌ رای خو‌تانم پئ بلێن ده‌رباره‌ی که‌سانیک کاریک‌ی خراپیان داوته‌ پال خیزانم، سویند به‌خوا هیچ خراپه‌یه‌کم له‌ خیزانم نه‌دیوه، وه‌ تاوانباریان کردووه‌ (به‌زیناکردن) له‌گه‌ل که‌سی‌کدا هه‌رگیز خراپه‌م لئ نه‌دیوه، وه‌ هه‌رگیز نه‌هاتوته‌ مالئ من به‌ ئاماده‌بوونی خو‌م نه‌بئ، وه‌ له‌ هه‌ر سه‌فه‌ری‌کیشدا من له‌ مالئ نه‌بووم ئه‌ویش له‌گه‌لمدا بووه‌ له‌ مالئ نه‌بووه‌))، ئەنجا سه‌عدی کورپی مو‌عاز هه‌ستا و و‌تی: ئە‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا رێگه‌م بده که‌ بده‌ین له‌ گه‌ردنی ئەو که‌سانه ^(١) پیاوی‌کیش له‌ هۆزی خه‌زرج هه‌ستا و - که‌ دایکی هه‌سسانی کورپی سابیت له‌ خزمانی ئەو پیاوه‌ بوو - و‌تی: درؤ ده‌که‌یت، سا سویند به‌خوا ئەگه‌ر ئەو که‌سانه له‌ هۆزی ئەوس بوونایه‌ پیت خو‌ش نه‌بوو که‌ له‌ گه‌ردن‌یان بدریت (بوو به‌شه‌ره‌ قسه‌یان) هه‌تا نزیك بوو له‌مزگه‌وت دا شه‌رو ئازاوه له‌ نیوان ئەوس و خه‌زرجدا دروست ببئ، (عائیشه ده‌لئ) منیش نازانم و‌ئاگام لئی نییه‌، جا کاتئ که‌ ئیواره‌ی ئەو رۆژه‌ بوو، بۆ هه‌ندئ پیاویستی خو‌م ^(٢) له‌مالا رۆشتمه‌ دمه‌روه‌ ئوممو میسته‌حیشم له‌گه‌لدا بوو قاجی هه‌لکه‌وت و‌تی: کو‌لۆل بیت میسته‌ح منیش و‌تم: دایک چۆن قسه‌ به‌ کوره‌که‌ی ده‌لئ؟ ئەو بێدمنگ بوو، پاشان بۆ جاری دووم قاجی هه‌لکه‌وت (سه‌رسمی دا) و‌تی: کو‌لۆل بیت میسته‌ح منیش و‌تم: دایک چۆن قسه‌ به‌ کوره‌که‌ی ده‌لئ؟ جاری سییه‌م قاجی هه‌لکه‌وت و و‌تی: میسته‌ح کو‌لۆل بیت، منیش پیایدا هه‌لشاخام، ئه‌ویش و‌تی: وه‌للا ته‌نها

(١) که‌ ئەو بوه‌تانهمان کردووه‌ بۆ خیزانت و ئەم پیاوه‌.

(٢) بۆ ده‌ست به‌ ئاو گه‌هاندن.

له‌سه‌ر تو قسه‌ی پێ ده‌لێم: منیش وتم: دهرباره‌ی چ شتیکی من؟ (عائیشه) وتی: ئیتر باسه‌که‌ی بۆ هه‌ل‌پ‌شتم، منیش وتم: به‌راست شتی وا بووه؟ وتی: به‌ئێ سویند به‌خوا، ئیتر گه‌رامه‌وه بۆ مائی خۆم نه‌وه‌ی بۆی پ‌ۆشتمه دمره‌وه که‌م و زۆر هه‌ستم پێ نه‌کرد وه‌ک نه‌بووبی^(۱) وابوو، جا تام لێ هات وا دایگرتم، به‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ وت: بمنیره بۆ مال باوکم پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ میرد مندالێکی له‌گه‌ڵدا ناردم پ‌ۆشتمه ژووره‌وه بۆ مال (ی باوکم)، جا ئوممو پ‌ۆمانم دی له‌ خواره‌وه بوو نه‌بو به‌کریش ﷺ له‌سه‌ربان قورئانی ده‌خویند، دایکم وتی: کچۆله‌که‌م بۆچی هاتوویت؟ منیش هه‌واله‌که‌م پێدا و باسه‌که‌م بۆ گێراپه‌وه، جا (هه‌ستم کرد) کاریگه‌ری هه‌واله‌که‌ له‌سه‌ری به‌و نه‌ندازه‌ی نییه که له‌سه‌ر منه، ئینجا وتی: کچی خۆم ئه‌م کاره به‌سووک بگره (و قورسی مه‌که له‌سه‌ر خۆت)، چونکه هه‌ر وابوو سویند به‌خوا که‌م وابوو نافرته‌تیکی جوان بووبی خێزانی بیاویک بووبی خۆشی ویستبیت و چه‌ند هه‌وێ ی هه‌بووبی، ئیلا حه‌ساده‌تیان پێ بردوو وه قسه له‌ بارمیه‌وه کراوه، جا (هه‌ستم کرد) کاریگه‌ری هه‌واله‌که له‌سه‌ری به‌و نه‌ندازه نییه که له‌سه‌ر منه، وتم: بێگومان باوکم به‌و هه‌واله‌ی زانیوه؟ وتی: به‌ئێ، وتم: پی‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ (زانیویه‌تی)؟ وتی: به‌ئێ پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ (زانیویه‌تی) فرمیسک به‌ چاومدا هاته خوار و گریام، نه‌بو به‌کر که له‌سه‌ربانی خانووه‌که بوو قورئانی ده‌خویند گوێی له‌دمنگی گریانه‌که‌م بوو هاته خواره‌وه به‌ دایکمی وت نه‌وه چییه‌تی؟ (دایکم) وتی: نه‌و هه‌واله‌ی بێگه‌شتوو له‌ بارمیه‌وه و تراوه بۆیه چاوه‌کانی به‌خوێ فرمیسیان پ‌شت، (نه‌بو به‌کر) وتی: نه‌ی کچی خۆم سویندم خواره‌وه به‌خوا که دمبیت بگه‌رپیته‌وه بۆ مائی خۆت، منیش گه‌رامه‌وه، وه پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ هات بوو بۆ مائی من و

(۱) مه‌به‌ستی له‌ غه‌مباریدا ئاگای لای ده‌ست به‌ ناوکه‌پاندنمه که نه‌ما و هه‌ستی نه‌کرد بپ‌یوستی پێی هه‌بێ.

د مېراره‌ی من پر سيارى له خزمه‌تکاره‌که‌م کړدېوو، خزمه‌تکاره‌که‌ش وتېووى: نه سویند به‌خوا هیچ ناته‌واوویه‌کم لټی نه‌دیوه جگه له‌ووى که (به‌دیاری هه‌ویرمه‌که‌یه‌وه) ده‌خه‌وت تا مه‌ر دمه‌ات هه‌ویرمه‌که‌ی ده‌خوارد، په‌کى له هه‌وه‌لانى پیا‌یا هه‌لشا‌خا ووتی راستى به پټغه‌مبه‌رى خوا ﷺ بللى تا به‌روونى باسه‌که‌یان پى وتېوو^(۱)، خزمه‌تکاره‌که‌ش وتېووى پا‌کو بټگه‌ردى بو خوا، سویند به‌خوا له بارمیه‌وه هیچ نازانم مه‌گه‌ر نه‌ووى زم‌رنگه‌ر د مېراره‌ی ئالتونى سوری ساغ دمیزانیت، هه‌والى نه‌و کاره گه‌شته‌بوویه‌وه به‌و پیا‌وه که پى وترابوو (نه‌و کاره‌ی کړدووه) نه‌ویش وتېووى: پا‌ک وبى گه‌ردى بو خوا وه‌للا‌هى هه‌رگیز پو‌شاکى هچى ئافرمه‌تیکم لانه‌بردووه^(۲) عائیشه وتی: نه‌و که‌سه^(۳) له رپی خوا به‌شه‌هیدى کو‌ژرا.

(عائیشه) ده‌للى: جا دایک و باوکم به‌یانیه‌که لای من بوون مانه‌وه تا پټغه‌مبه‌رى خوا ﷺ هات بو لام دوا نه‌ووى نو‌یژى عه‌سرى کړدېوو، له پاشان هاته ژووره‌وه له‌وکاته‌دا دایک و باوکم لای راست و چه‌مه‌وه بوون، جا سو‌پاس وستایشى خوى کرد و پاشان فه‌رمووى: جا دوا نه‌وه نه‌ی عائیشه نه‌گه‌ر خراپه‌یه‌کت کړدووه یان سته‌میکت کړدووه نه‌وه په‌شیمان به‌ره‌وه و بگه‌رپره‌وه بو لای خوا، چونکه به‌راستى خوا ته‌وبه له‌به‌نده‌کانى گى‌را ده‌کات)) (عائیشه) وتی: له‌و کاته‌دا ئافرمه‌تیکى نه‌نصارى هاتېوو له‌به‌ر دمرگا‌که‌دا دانیشه‌تېوو منیش پیم وت: ئایا شه‌رم ناکه‌یت نا له‌و ئافرمه‌ته که‌شته‌یک باس ده‌که‌یت^(۴)، جا پټغه‌مبه‌رى خوا دمستى کرده ئامو‌ژگارى کردن، منیش ئاورم دایه‌وه به‌لای

(۱) نه‌و بوه‌تانه‌ی کرابوو بو عائیشه ﷺ.

(۲) واته: له‌گه‌لیدا سه‌رجییم نم‌کړدووه به‌حه‌رامى.

(۳) که بوه‌تانی زیناپان بو کرد له‌گه‌ل عائیشه‌دا ﷺ.

(۴) تابه‌ت به‌خیزانت.

باوکمدا پښم وت: وهلامی بهرهوه، وتی: بلښم چی؟ نهنجا ئاورم دایهوه بهلای دایکمدا وتم: وهلامی بهرهوه نهویش وتی: بلښم چی؟ جا کاتی هیچ کامیان وهلامیان نه دایهوه شایه تومانم هیئا و جاسوپاس وستایشی خوام کرد بهو شیوهی له شایستهی نهو بیت، له پاشان وتم: له پاش نهوه: جا سویند بهخوا نهگهر پیتان بلښم بهراستی من نهو کارم نهکردوه - وه خوا ﷺ شایهتی ددهات (دمزانیت) که من راست دهکهم - نهوه لای ئیوه سوودی نییه بو من، سویند بهخوا به دنیاییهوه ئیوه نهو باسهتان باس کردوه وه له دلتاندا چهسپوه، نهگهر من نهو کارم کردوه - وه خوا دمزانیت کهمن نهو کارم نهکردوه - بیگومان به دنیاییهوه ئیوه دهلین، بهراستی دانی پیدانا که نهو کاره کردوه، وه من سویند بهخوا نمونهیهک نابینم بو خوم و ئیوه - به شوین ناوی یهعقوبدا گهرام دهست نهکوت - جگه لهباوکی یوسف ﷺ کاتی وتی: (کهوتی جا ئارام) دهگرم بهئارام گرتنیکی چاک و پهسهند، خواش یارمهتیدرمه لهسهر نهوهی باسی دهکن.

ههر لهو ساتهدا نیگا بو پیغه مبهری خوا ﷺ دابهزی نهنجا بیډمگ بووین، جا نیگا بو هاتنهکه تهواو بوو لهو کاته پی خوش بوونم له رووخساری پیغه مبهردا ﷺ دمبینی، که (عهرمقی) له ناوچهوانی دهسپی و دهیغه رموو: ((موژدمت لی بی نهی عایشه، چونکه بیگومان خوا پاکیتی توی دابهزاندا))، (عایشه) وتی: من لهو کاته و له هه مووکات زیاتر توپه بووم، نهنجا دایک و باوکم بهمنیان وت: ههسته برۆ بولای پیغه مبهر ﷺ منیش وتم: وهللاهی ههئناسم و ناروم بولای نه سوپاسی نهو نه سوپاسی ههردووکتان (دایکی و باوکی) ناکهم، بهلکو سوپاسی نهو خوايه دهکهم که پاکی و بهریبوونی منی دابهزاندا (لهو تاوانهی درایه پالم)، سویند بهخوا بیگومان ئیوه نهو بوهتانهتان بیستبوو بهلام نکولیتان لی نهکرد

و نه تان گۆری (نه چوون به گزیدا)، وه عانیسه هه میسه دهیوت: به لام زمینه بی کچی جه حش نهو خواجه به هوئی دینداریه که یه وه پاراستی، بویه جگه له قسه ی باش هیچی تری نهوت، به لام حه منه ی خوشکی (زمینه ب) له گهل نه واندها بوو که تیاچوون نهویش تیاچوو، وه نه وه ی که قسه ی لهو بابه ته دا ده کرد میسته ح و حه سسانی کوپی سابیت و عه بدوللای کوپی ئوبه یی کوپی سه لولی دوو پروو بوو، که نهو ده گه را و بلاوی ده کرده وه و کویده کرده وه و ههر نهو بوو له ناویاندا به شی گه و ره ی نهو بوه تانه ی گرتنه نه ستو عه بدوللا و حه منه بوون، (عانیسه) ده لی: نهنجا نه بو به کر ﷺ سویندی خوارد هه تا ماوه هیچ جوړه سوود و هازانجیک به میسته ح نه گه یه نیت، نهنجا خوا ﷺ بهو هو یه وه نه م ئایه ته ی دابه زاند: (با نه وانده تان که خاوه ن چاکه و مال و سامان سویند نه خون) تا کو تای ئایه ته که، مه به ستی نه بو به کره ﷺ (خاوه ن مال و سامان که یارمه تی به خرمان و هه زاران نه ده ن) مه به ستی میسته حه تا کو تای یه که ی (ئایا بیتان خوش نییه خوا لیتان خوش بیی، وه خوا لی خوش بوو میهرمانه) هه تا نه بو به کر ﷺ وتی: به لی سویند به خوا په رومردگارمان بیگومان پیمان خوشه که لیمان خوش بیی، نیت نه بو به کر گه رایه وه بو هاوکاری کردنی میسته ح بهو شیوه ی که پیشتر ده یکرد.

۱۲ - باب: ﴿وَلَيَضْرِبَنَّ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ﴾ النور

۴۷۵۸ - وَقَالَ أَحْمَدُ بْنُ شَيْبٍ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ يُونُسَ قَالَ ابْنُ شَهَابٍ: عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ

عَائِشَةَ ؓ قَالَتْ: يَرْحَمُ اللَّهُ نِسَاءَ الْمُهَاجِرَاتِ الْأَوَّلِ، لَمَّا أُنْزِلَ اللَّهُ ﴿وَلَيَضْرِبَنَّ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ

جُيُوبِهِنَّ﴾ النور. شَقَقْنَ مُرُوطَهُنَّ فَاخْتَمَرْنَ بِهِ^(۱).

۱۲ - باسیک: (وه با سه‌رپۆشه‌کانیان بدهن به‌سینگ و به‌رۆکیاندا)

۴۷۵۸ - عورو له عایشه وه ﷺ ده‌گیرێته‌وه ده‌لی: خوا ر‌ه‌حم به‌نافه‌رته‌ کوچه‌ره‌ یه‌که‌مینه‌کان بکات، کاتی خوا ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند (وه با سه‌رپۆشه‌کانیان بدهن به‌سینگ و به‌رۆکیاندا)، بشته‌ماله‌کانیان کرد به‌دوو له‌ته‌وه (کردیان به‌ سه‌رپۆش) سه‌رپۆشه‌کانیان دا به‌ سه‌ر (سینگ و به‌رۆک) یاندا.

۴۷۵۹ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ نَافِعٍ، عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُسْلِمٍ، عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا كَانَتْ تَقُولُ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ ﴿وَلْيَضْرِبْنَ خُفْرَهُنَّ عَلَى جُجُوبِهِنَّ﴾ النور. أَخَذَنَ أَرْزَهُنَّ فَشَقَّقَتْهَا مِنْ قِبَلِ الْحَوَاشِي فَاخْتَمَرْنَ بِهَا^(۱).

۴۷۵۹ - سه‌فیه‌ی کچی شه‌یبه‌ ده‌گیرێته‌وه که عایشه ﷺ هه‌میشه‌ ده‌یوت: کاتی ئه‌م ئایه‌ته‌ دابه‌زی: (وه‌با سه‌رپۆشه‌کانیان بدهن به‌سینگ و به‌رۆکیاندا) بشته‌ماله‌کانیان (پۆشاکه‌کانیان) هینا و له‌ قه‌راغه‌کانیان‌وه‌ لییان بری و له‌تیان کرد و کردیان سه‌رپۆش دایان به‌سه‌ر (و سینگ و به‌رۆک) یاندا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۵ - سورة الفرقان

قَالَ ابْن عَبَّاسٍ: ﴿هَكَهْ مَنْشُورًا﴾ (۲۳) الفرقان: مَا تَسْفِي بِهِ الرِّيحُ. ﴿مَدَّ الظِّلَّ﴾ (۱۵) الفرقان: مَا بَيْنَ طُلُوعِ الْفَجْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ. ﴿سَاكِنًا﴾ (۱۵) الفرقان: دَائِمًا. ﴿عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾ (۱۵) الفرقان: طُلُوعُ الشَّمْسِ. ﴿خَلْفَةً﴾ (۱۲) الفرقان: مَنْ قَاتَهُ مِنَ اللَّيْلِ عَمَلٌ أَدْرَكَهُ بِالنَّهَارِ، أَوْ قَاتَهُ بِالنَّهَارِ أَدْرَكَهُ بِاللَّيْلِ. وَقَالَ الْحَسَنُ: ﴿هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا فَرَةً أَعْيَبَ﴾ (۷۱) الفرقان: فِي طَاعَةِ اللَّهِ، وَمَا شَيْءٌ أَقَرَّ لِعَيْنِ الْمُؤْمِنِ أَنْ يَرَى حَبِيبَهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ. وَقَالَ ابْن عَبَّاسٍ: ﴿ثُبُورًا﴾ (۱۳) الفرقان: وَيَلًا. وَقَالَ غَيْرُهُ السَّعِيرُ مُدَكَّرٌ، وَالتَّسْعَرُ وَالْإِضْطِرَامُ: التَّوَقُّدُ الشَّدِيدُ. ﴿تُمَلَّى عَلَيْهِ﴾ (۵) الفرقان: تُفْرَأُ عَلَيْهِ، مِنْ أَمَلَيْتُ وَأَمَلَلْتُ، (الرَّسْ): الْمَعْدُنُ، جَمْعُهُ: رِسَاسٌ. ﴿مَا يَعْبُؤُا﴾ (۷۷) الفرقان: يُقَالُ: مَا عَبَأْتُ بِهِ شَيْئًا: لَا يُعْتَدُّ بِهِ. ﴿غَرَامًا﴾ (۱۵) الفرقان: هَلَاكًا. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿وَعَتَوُا﴾ (۲۱) الفرقان: طَعَوْا. وَقَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: ﴿عَابَتَهُ﴾ (۶) الحاقه: عَتَتْ عَنِ الْخُرَّانِ.

به ناوی خوامی به خشنده می میهره بان

۲۵ - (ته فسیری) سوره تی فورقان

ئیبنو عبباس ؓ دهلی: ﴿هَكَهْ مَنْشُورًا﴾ نهوهی با په رش و بلاوی دهکات. ﴿مَدَّ الظِّلَّ﴾ له نیوان هه لهاتنی سپیده به بیان تا هه لهاتنی خور. ﴿سَاكِنًا﴾ به وهستاوی، به بهردهوامی. ﴿عَلَيْهِ دَلِيلًا﴾ هه لهاتنی خور (مان کرده به لگه ی

له‌سه‌ر بوونی سیبه‌ر). ﴿خَلْفَةً﴾ هه‌ر که‌س کرده‌وه‌یه‌کی له‌شه‌ودا له‌کیس بجیت به‌پوژدا ده‌یکاته‌وه‌ یان به‌پوژدا له‌کیسی بجیت به‌شه‌ودا ده‌یکاته‌وه‌. هه‌سه‌ن ده‌لی: ﴿هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ﴾ له‌گوپرایه‌لی خوادا، هیچ شتیک نییه‌ مایه‌ی دلخووشی باومردار بیت، زیاتر له‌وه‌ی که‌ خو‌شه‌ویسته‌که‌ی ببینیت و گوپرایه‌لی خوا ده‌کات.

ئیبینو عه‌بباس ﴿وَتَى: ﴿ثُبُورًا﴾ هاوار تیاچوون. جگه‌ له‌ ئیبینو عه‌بباس ده‌لی: السَّعِيرُ: وشه‌که‌ نیره‌ (التَّسْعُرُ) و (الاضْطِرَامُّ) ئاگری هه‌لگیرساوی به‌هیزه‌. ﴿تُمَلَّى عَلَيْهِ﴾ به‌سه‌ریدا ده‌خوینریته‌وه‌ له‌ (أَمْلَيْتُ) و (أَمَلْتُ) وه‌ وهرگیراوه‌. (الرَّشُّ): کانی کانزا کوکه‌ی: (رِسَاسٌ) کانه‌کان.

﴿مَا يَعْزُبُ﴾ ده‌وتریت: هیچ گوپی پی ناده‌م (به‌هیچی نازانم) به‌هیچ نازانری و نرخ‌ی بو‌دانانریت. ﴿غَرَامًا﴾ له‌ناوچوون.

- مواجهید ده‌لی: ﴿وَعَوَّ﴾ سه‌رکیش بوون، وه‌ ئیبینو عویه‌ینه‌ ده‌لی: ﴿عَائِبَةً﴾ بایه‌که‌ (ئه‌وه‌نده‌ به‌هیز بوو) له‌ ژیر ده‌سه‌لاتی فریشته‌کانی تاییه‌ت به‌ با دمرجوو بوو.

۱ - **بَابُ قَوْلِهِ: ﴿الَّذِينَ يُحْشَرُونَ عَلَى رُجُومِهِمْ إِلَى جَهَنَّمَ أُولَئِكَ سَرُّ مَكَانٍ وَأَصْلُ سَبِيلٍ﴾** ﴿٢٧﴾ الفرقان ۴۷۶۰ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْبَغْدَادِيُّ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ ؓ. أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، يُحْشَرُ الْكَافِرُ عَلَى وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: «أَلَيْسَ الَّذِي أَمَشَاهُ عَلَى الرَّجُلَيْنِ فِي الدُّنْيَا قَادِرًا عَلَى أَنْ يُمْشِيَهُ عَلَى وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟!». قَالَ قَتَادَةُ: بَلَى وَعِزَّةُ رَبِّنَا^(۱).

١ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (ئەو کەسانەى کە بەسەر و ڕووخساریاندا دەبرێن (راده‌کیشری‌ن) بۆ دۆزه‌خ، ئەوانە خراپترین جیگایان بۆ هه‌یه وه رێگاشیان ون کردووه (گومراترن)

٤٧٦٠ - قه‌تاده ده‌لێ: ئەنەسى كۆرێ مالیک ﷺ بۆی گێرپاينه‌وه کە پیاویك وتی: ئەو پێغه‌مبەری خوا، کافر بەسەر و ڕووخساریدا دەبرێ (راده‌کیشری) لە ڕۆژی قیامه‌تدا؟ فەرمووی: ((نایا ئەو زاتەى لە دنیاىدا بەسەردوو پێدا بردوویەتى بەرپگادا توانای نییه کە بەسەر ڕووخساریدا بیبات لە ڕۆژی قیامه‌تدا؟)) قه‌تاده وتی: بەئێ دەتوانی سویند بە گه‌وره‌ی په‌رومردگارمان.

٢ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا

بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا﴾ الفرقان

﴿أَثَامًا﴾ الفرقان، العقوبة.

٤٧٦١ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ وَسَلِيمَانُ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ أَبِي مَيْسَرَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ. قَالَ وَحَدَّثَنِي وَاصِلٌ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: سَأَلْتُ - أَوْ سِئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيُّ الذَّنْبِ عِنْدَ اللَّهِ أَكْبَرُ؟ قَالَ: «أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلْقَكَ». قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: «ثُمَّ أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشِيَةً أَنْ يَطْعَمَ مَعَكَ». قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ؟ قَالَ: «أَنْ تُزَانِيَ بِحَلِيلَةٍ جَارِكَ». قَالَ: وَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ

وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ﴾ الفرقان

۲ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: ((وه به‌نده

تایبه‌ته‌کانی خواى میهره‌بان) که‌سانیکن که‌هیچ

پهره‌ستراویکی تر له‌گه‌ل خوادا ناپهره‌ستن وه‌هیچ که‌سی که‌

خوا کوشتنی ئەوی یاساغ (حه‌رام) کردووه به‌هه‌ق و په‌وا

نه‌بی ناگوژن وه‌زینا و داوین پیسی ناکه‌ن، وه‌هه‌رکه‌س ئەو

تاوانانه‌بکات (که‌باسکران) تووشی تۆله‌دیت)

﴿أَمَّا ﴿ تَوَلَّهٖ وَ سَرَا.﴾

۴۷۶۱ - عه‌بدوڵڵا^(۱) ده‌لی: پرسیارم کرد، یان پرسیار کرا - له‌پێغه‌مبه‌ری خوا

ﷺ: کام تاوانه‌لای خوا گه‌وره‌تره؟ فهرمووی: ((ئه‌وه‌یه که‌هاوشیوه‌بو خوا

دانیت که‌ئه‌و (خوا) تۆی دروست کردووه))، وتم: له‌پاشان چی تر

(گه‌وره‌تره؟) فهرمووی: ((پاشان ئه‌وه‌یه که‌منداڵه‌که‌ت بکوژیت له‌ترسی

ئه‌وه‌ی که‌له‌گه‌لتدا خواردن بخوات))، وتم: له‌پاشان چی تر (گه‌وره‌تره؟)

فهرمووی: ((ئه‌وه‌یه که‌زینا بکه‌یت له‌گه‌ل هاوسهر و هه‌لالی دراوسیکه‌ت دا)).

(عه‌بدوڵڵا) وتی: ئیتەر ئەم ئایه‌ته‌دابهرزی وه‌ک پشت راست کردنه‌وه‌بو

فهرمووده‌که‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ (وه‌به‌نده‌تایبه‌ته‌کانی خواى میهره‌بان)

که‌سانیکن هیچ پهره‌ستراویک له‌گه‌ل خوادا ناپهره‌ستن وه‌هیچ که‌سی که‌خوا

کوشتنی ئەوی یاساغ (حه‌رام) کردووه به‌هه‌ق و په‌وا نه‌بی ناگوژن، وه‌زینا و

داوین پیسی ناکه‌ن).

۴۷۶۲ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ، أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ: أَخْبَرَنِي

الْقَاسِمُ بْنُ أَبِي بَرَّةَ أَنَّهُ سَأَلَ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ هَلْ لِمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا مِنْ تَوْبَةٍ فَقَرَأْتُ

(۱) ئەم فهرمووده‌دوو رێگه‌ی هه‌یه که‌پێی گێڕدراوته‌وه‌.

عَلَيْهِ: ﴿وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ (٦٨) الفرقان فَقَالَ سَعِيدٌ: قَرَأْتُهَا عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ كَمَا قَرَأْتُهَا عَلَيَّ. فَقَالَ: هَذِهِ مَكِّيَّةٌ نَسَخَتْهَا آيَةُ مَدِينَةٍ، الَّتِي فِي سُورَةِ النَّسَاءِ ^(١).

٤٧٦٢ هیشامی کوری یوسف گێڕاپه‌وه که ئیبنو جورمیح بو‌ی گێڕاپه‌نه‌وه وتی: قاسیمی کوری نه‌بی به‌ززه بو‌ی گێڕاپه‌نه‌وه که پرسیار له سه‌عیدی کوری جوبه‌یر کرد: ئایا که‌سیک به دهستی نه‌نقه‌ست باوم‌رداریکی کوشتی ته‌وبه‌ی بو‌ هه‌یه؟ (قاسیم ده‌لی): جا ئەم ئایه‌ته‌م بو‌ خوینده‌وه (وه هیچ که‌سی که‌ خوا کوشتی نه‌وی یاساغ (حه‌رام) کردووه به‌هه‌ق و په‌وا نه‌بی ناکوژن)، نه‌نجا سه‌عید وتی: منیش نه‌و ئایه‌ته‌م خوینده‌وه بو‌ ئیبنو عه‌بباس ؓ وه‌ک نه‌وه‌ی تو‌خوینده‌وه بو‌من، (ئیبنو عه‌بباس) وتی: ئەم ئایه‌ته له مه‌که‌که دابه‌زیوه نه‌و ئایه‌ته‌ی سو‌ره‌تی (النَّسَاءِ) که له مه‌دینه دابه‌زیوه نه‌وی نه‌سخ ^(٢) کردۆته‌وه.

٤٧٦٣ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ النُّعْمَانِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ اخْتَلَفَ أَهْلُ الْكُوفَةِ فِي قَتْلِ الْمُؤْمِنِ، فَرَحَلْتُ فِيهِ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، فَقَالَ: نَزَلَتْ فِي آخِرِ مَا نَزَلَ وَلَمْ يَنْسَخْهَا شَيْءٌ ^(٣).

٤٧٦٣ سه‌عیدی کوری جوبه‌یر ده‌لی: خه‌لکی کوفه رایان جیابوو دهرباره‌ی کوشتی باوم‌ردار ^(٤) (سه‌عید ده‌لی) منیش (بو‌ پرسیار) له بارمه‌یه‌وه سه‌فه‌رم کرد بو‌ لای ئیبنو عه‌بباس ؓ، نه‌نجا وتی: نه‌و ئایه‌ته ^(٥) له کو‌تاهه‌مین ئایه‌ته‌کان بو‌وه که دابه‌زیوه و هیچ شتیکیش نه‌یس‌په‌وه‌ته‌وه.

(١) پروانه: ٣٨٥٥.

(٢) واته: حوکمی ئایه‌ته مه‌کی په‌که‌ی سه‌په‌وته‌وه و کار به ئایه‌ته مه‌دینه‌که دمه‌کرت.

(٣) پروانه: ٣٨٥٥.

(٤) به نه‌نقه‌ست که‌سی بکوژی ئایا ته‌وبه‌ی ئی و مه‌گه‌ری یا نا؟.

(٥) سو‌ره‌تی النَّسَاءِ (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا...).

٤٧٦٤ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَجَزَّأُوهُمْ جَهَنَّمَ ۝١٣﴾ النساء. قَالَ: لَا تَوْبَةَ لَهُ. وَعَنْ قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ: ﴿لَا يَدْعُونَكَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ ۝١٨﴾ الفرقان قَالَ كَانَتْ هَذِهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ ^(١).

٤٧٦٤ - سه‌عیدی کوری جوبه‌یر ده‌لی: پرسیارم له ئیبنو عه‌باس رضی اللہ عنہ کرد دهرباره‌ی ئەم فەرماشته‌ی خوای به‌رز و ب‌ل‌ند: (ئەو‌ه تۆ‌له‌ی ئەو که‌سه دۆ‌زه‌خه)، وتی: ته‌وه‌ی بو‌ نییه (ل‌یی هه‌بول ناگری). وه پرسیارم لی کرد دهرباره‌ی ئەم فەرماشته‌ی خوای به‌رز و ب‌ل‌ند (وه که‌سانیک‌ن له‌گه‌ل خوادا ه‌یج به‌رم‌ستراویکی تر نا‌په‌رم‌ستن)، وتی: ئەم نایه‌ته‌ دهرباره‌ی له‌ سه‌رده‌می نه‌فامی (کافرانی ه‌ورم‌یش) دا بوو.

٣ - بابٌ قَوْلُهُ: ﴿يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا ۝١٦﴾ الفرقان
٤٧٦٥ - حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ قَالَ ابْنُ أَبَزَى سَأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَّأُوهُمْ جَهَنَّمَ ۝١٣﴾ النساء. وَقَوْلُهُ: ﴿وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۝١٨﴾ الفرقان حَتَّى بَلَغَ ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ ۝٧٠﴾ الفرقان. فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ قَالَ أَهْلُ مَكَّةَ: فَقَدْ عَدَلْنَا بِاللَّهِ وَقَتَلْنَا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَتَيْنَا الْفَوَاحِشَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا ۝٧٠﴾ الفرقان: إِلَى قَوْلِهِ ﴿غَفُورًا رَحِيمًا ۝٧٠﴾ الفرقان.

۳ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (له رۆژى قیامه‌ت دا سزای بۆ چهند باره ده‌کړيټه‌وه و بى برانه‌وه به بى ريز و ريسوايى له دۆزه‌خ دا ده‌ميينيټه‌وه)

٤٧٦٥ - سه‌عیدی کورې جوبه‌یر ده‌لئ: ئیبنو ئەبزا وتی: ئیبنو عه‌بباس رضی اللہ عنہ پرسپاری لئ کرا^(١) دهرباره‌ی ئەم فەرمايشته‌ی خواى به‌رز و بلند: (وه ههر که‌سیک باوم‌پداریک به‌ده‌س ئەنقه‌س بکوژیت، ئەوه تو‌له‌ی ئەو که‌سه دۆزه‌خه)، هه‌روه‌ها ئەم فەرمايشته‌ش (وه هیچ که‌سێ که‌ خوا کوشتنی ئەوی یاساغ (حه‌رام) کردووه به‌هه‌ق و په‌وا نه‌بی ناکوژن)، هه‌تا گه‌شته (بیجگه‌ له که‌سێ ته‌وبه‌ی کردبێ)، (سه‌عیدی کورې جوبه‌یر ده‌لئ: منیش پرسپارم (له ئیبنو عه‌بباس) کرد ئەویش وتی: کاتێ ئەم نایه‌ته^(٢) دابه‌زی خه‌لکی مه‌ککه‌ وتیان: بیگومان ئی‌مه‌ هاوبه‌شمان بۆ خوا داناوه‌ وه که‌سانیکمان کوشتووه که‌خوا کوشتنیانی حه‌رام کردووه مه‌گه‌ر به‌هه‌ق و په‌وا وه به‌دره‌وشتمان کردووه، ئیتر خواى گه‌وره ئەم نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (بیجگه‌ له که‌سێ ته‌وبه‌ی کردبێ و باوم‌پ هینابی وکار و کرده‌وه‌ی چاکیشی کردبیت)، تا گه‌شته (خوا) لی‌بورده‌ی به‌به‌زه‌یه‌).

٤ - باب: ﴿إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُدْخِلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ

حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ الفرقان

٤٧٦٦ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا أَبِي، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: أَمَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِزَى أَنْ أَسْأَلَ ابْنَ عَبَّاسٍ عَنْ هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ ﴿وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا

(١) ئەم پرسپار کردنه به شیوه‌ی تریش هاتووه وهک، که پرسپاری کرد، یان پرسپار بکه.

(٢) سورمته‌ی قورئان، (وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ..)

﴿١٣﴾ النساء. فَسَأَلْتُهُ، فَقَالَ: لَمْ يَنْسَخْهَا شَيْءٌ. وَعَنْ: ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ﴾ ﴿١٤﴾ الْفِرْقَانِ، ^(١) قَالَ: نَزَلَتْ فِي أَهْلِ الشُّرْكِ.

٤ - باسیک: (بیجگه له که‌سی ته‌وبه‌ی کردبی و باوه‌ری هینابی و کار و کرده‌وه‌ی چاکیشی کردبی، ئا ئه‌وانه خوا خراپه و تاوانه‌کانیان ده‌گۆریت به چاکه، وه خوا لی‌بورده‌ی به به‌زه‌یه)

٤٧٦٦ - سه‌عیدی کۆری جوبه‌یر ده‌لی: عه‌بدوهره‌حمانی کۆری ئه‌بزا فه‌رمانی بیکردم که پرسیار له ئیبنو عه‌بباس ؓ بکه‌م دهرباره‌ی ئه‌م دوو ئایه‌ته (وه ههر که‌سیک باوه‌رداریک به‌ده‌س ئه‌نفه‌س بکوژیت) چاپرسیارم لی کرد، ئه‌ویش وتی: هیچ شتیک نه‌یسریوه‌ته‌وه (نه‌سخی نه‌کردۆته‌وه)، وه دهرباره‌ی ئه‌م ئایه‌ته‌ش (پرسیارم لی کرد): (وه که‌سانیک که له‌گه‌ل خوادا هیچ په‌رمستراویکی تر ناپه‌رمستن)، وتی: ئه‌و دهرباره‌ی خه‌لکی بته‌په‌رست دابه‌زی.

٥ - باب: ﴿فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾ ﴿٧٧﴾ الْفِرْقَانِ

﴿لِزَامًا﴾ ﴿٧٧﴾ الْفِرْقَانِ هَلَكَةً.

٤٧٦٧ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: حَمَسٌ قَدْ مَضَى الدُّخَانُ وَالْقَمَرُ وَالرُّومُ وَالْبَطْشَةُ وَاللِّزَامُ ﴿فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾ ﴿٧٧﴾ الْفِرْقَانِ ^(١).

0 - باسیک: (ئه‌وه به‌زووی تۆله‌که‌ی یه‌خه‌تان ده‌گرێ و لی‌تان جیا نابیت‌ه‌وه)

﴿لِزَامًا﴾ تیاچون.

۴۷۶۷ مه‌سروق ده‌ئێ: عه‌بدوللا (ی کورێ مه‌سه‌عود) ﴿وَتِي﴾ پینج (له‌ نیشانه‌کانی هاتنی قیامه‌ت) پروویان داوه‌ تیپه‌ریوون: دوکه‌له‌که‌ ^(۳) و، (له‌ت بوونی) مانگ ^(۳) و (سه‌رکه‌وتنی) رۆمه‌کان ^(۴) و په‌لاماره‌که‌ ^(۵) و (تۆله‌ی) تووش هاتوو (تیاچوونی کافران له‌به‌دردا یان له‌ قیامه‌تدا) ^(۶)، ﴿فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾ واته‌: (ئه‌وه به‌زووی تۆله‌که‌ی یه‌خه‌تان ده‌گرێ و لی‌تان جیا نابیت‌ه‌وه).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۱ - وهن سورة الشعراء

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿نَعْبُثُونَ﴾ ^(۱۲۸) الشعراء: تَبْنُونَ ﴿هَضِيمٌ﴾ ^(۱۲۸) الشعراء: يَتَفَقَّتْ إِذَا مَسَّ مُسْحَرِينَ الْمُسْحُورِينَ. لَيْكَةً و ﴿لَيْكَةً﴾ ^(۱۲۸) الشعراء: جَمْعُ أَيْكَةٍ، وَهِيَ جَمْعُ

(۱) بروانه: ۱۰۰۷.

(۲) مەبەستی نەم نایەتمەیه: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُحَانٍ مُّبِينٍ﴾ الدخان: ۱۰.

(۳) نەم نایەتمەیه: ﴿أَفَرَأَيْتِ السَّاعَةَ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ القمر: ۱.

(۴) مەبەستی نەم دوو نایەتمەیه: ﴿أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْبُيُوتُ الْمَبْنُوتُ﴾ الروم: ۱ - ۲.

(۵) مەبەستی نەم نایەتمەیه: ﴿يَوْمَ نَخِشُ الْبَاطِلَةَ الْكِبْرَىٰ إِنَّا مُنْتَقِمُونَ﴾ الدخان: ۱۶.

(۶) مەبەستی نەم نایەتمەیه: ﴿فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا﴾ الفرقان: ۷۷.

شَجَرٍ ﴿۱۸۸﴾ يَوْمِ الظَّلَّةِ ﴿۱۸۹﴾ الشعراء: إِضْلَالُ الْعَذَابِ إِيَّاهُمْ ﴿۱۹۰﴾ مَوْزُونٍ ﴿۱۹۱﴾ الحجر: مَعْلُومٌ ﴿۱۹۲﴾ كَالطَّوْدِ ﴿۱۹۳﴾ الشعراء: الْجَبَلِ. الشَّرْذِمَةُ طَائِفَةٌ قَلِيلَةٌ ﴿۱۹۴﴾ فِي السَّجْدَيْنِ ﴿۱۹۵﴾ الشعراء: الْمُصَلِّينَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﴿۱۹۶﴾ لَعَلَّكُمْ تَحْلُدُونَ ﴿۱۹۷﴾ الشعراء: كَأَنْتُمْ. الرِّيحُ الْأَيْقَاعُ مِنَ الْأَرْضِ وَجَمْعُهُ رِيْعَةٌ وَأَرْيَاعٌ، وَاحِدُ الرِّيْعَةِ ﴿۱۹۸﴾ مَصَانِعَ ﴿۱۹۹﴾ الشعراء: كُلُّ بِنَاءٍ فَهَوَ مَصْنَعَةٌ ﴿۲۰۰﴾ فَرْهَيْنَ ﴿۲۰۱﴾ الشعراء: مَرِحَيْنِ، فَارِهَيْنِ مِمَّعْنَاهُ وَيُقَالُ ﴿۲۰۲﴾ فَارِهَيْنِ ﴿۲۰۳﴾ حَادِقَيْنِ ﴿۲۰۴﴾ تَعَنَّا ﴿۲۰۵﴾ الشعراء: أَشَدُّ الْفَسَادِ عَاتٍ يَبْعِثُ عَيْنًا. ﴿۲۰۶﴾ وَالْجِلَّةَ ﴿۲۰۷﴾ الشعراء: الْخَلْقُ، جِبِلٌّ خَلْقٌ، وَمِنْهُ جُبْلًا وَجِبَلًا وَجُبْلًا، يَعْنِي الْخَلْقَ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ.

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۲۱ - (ته‌فسیری) سوره‌تی شوعه‌را

موجاهید ده‌لی: ﴿تَبْتُونَ﴾ دروستی ده‌که‌ن (به‌بی هووده). ﴿هَضِيمٌ﴾ کاتی ده‌ستی لی بدریت ورد ده‌بیت. (مُسْحَرِينَ) جادولیکراوان (لَيْكَةً) و ﴿لَيْكَةً﴾ کوی (أَيْكَةً) یه، وه کوی دره‌خته. ﴿يَوْمِ الظَّلَّةِ﴾ واته: سی‌به‌ر کردنی سزاکه بو‌یان. ﴿مَوْزُونٍ﴾ (به نه‌ندازمیه‌کی) دیاری کراو. ﴿كَالطَّوْدِ﴾ شاخ و کیو. (الشَّرْذِمَةُ): ده‌سته‌یه‌کی که‌می بجووک. ﴿فِي السَّجْدَيْنِ﴾ نو‌یزخوینان. ئیبنو عه‌باس ﴿۱﴾ ده‌لی ﴿لَعَلَّكُمْ تَحْلُدُونَ﴾ وه ک نه‌وه‌ی ئیوه (هه‌تا هه‌تای بن). (الرِّيحُ): شوینی به‌رز له‌زه‌ویدا، کوکه‌شی: (رِيْعَةٌ) به‌لام (أَرْيَاعٌ) کوی (الرِّيْعَةِ) ه. ﴿مَصَانِعَ﴾ هه‌موو خانوو‌یه‌ک پی‌ی ده‌وتریت (مَصْنَعَةٌ). ﴿فَرِهَيْنَ﴾ که‌یفخو‌شه‌کان، دلخو‌شه‌کان (فارہین): هه‌ربه‌مانای (فارہین) ه واته: که‌یفخو‌شه‌کان، وه ده‌شو‌تریت: ﴿فَرِهَيْنَ﴾ شارمزا و کارامه و چابوو‌که‌کان. ﴿۲﴾

تَعْتَوُا ﴿ خراپ‌ترینی خراپه و گه‌نده‌لی (عَاتٌ يَّعِيْتُ عَيْنًا) ^(۱) ﴿ وَالْجِلَّةَ ﴾ خه‌لک، دروستکراو، دمسته و کو‌مه‌ل. (جُبَلْ): دروستکراوه، هه‌ر له‌م ریشه‌وه و مانایه: (جُبَلًا) و (جِبَلًا) و (جُبَلًا) واته: خه‌لک و دروستکراو. ئیبنو عه‌بباس رضی‌الله‌عنہ ئه‌مه‌ی وتووہ.

۱ - باب: ﴿ وَلَا تُخْزِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴾ الشعراء

۴۷۶۸ - وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ: عَنِ ابْنِ أَبِي ذُلْبٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی‌الله‌عنہ عَنِ النَّبِيِّ صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم قَالَ: «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ يَرَى أَبَاهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ الْغَبْرَةُ وَالْقَرَّةُ» ^(۲). قَالَ: الْغَبْرَةُ هِيَ الْقَرَّةُ.

۱ - باسیک: (وه شهرمه‌زار و ریسوام مه‌که له رۆژیکدا که خه‌لکی) زیندوو ده‌کرینه‌وه)

۴۷۶۸ نه‌بو هورمه‌یره رضی‌الله‌عنہ له بی‌غه‌مبه‌روه صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم ده‌گیرینه‌وه که فه‌رموویه‌تی: ((به‌راستی ئیبراهیم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم له رۆژی قیامه‌ت دا باوکی ده‌بینی ته‌پوتۆز و رهمشی به‌ رووخساریه‌وه ^(۳) (یه))، (ئیمامی بوخاری ده‌لی: وشه‌ی (الْغَبْرَةُ) و (الْقَرَّةُ) یه‌کیکن و یه‌ک مانایان هه‌یه که: ته‌پوتۆز و رهمشیه‌.

۴۷۶۹ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، حَدَّثَنَا أَخِي، عَنِ ابْنِ أَبِي ذُلْبٍ، عَنْ سَعِيدِ الْمَقْبُرِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی‌الله‌عنہ عَنِ النَّبِيِّ صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم قَالَ: «يَلْقَى إِبْرَاهِيمُ أَبَاهُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ إِنَّكَ وَعَدْتَنِي أَنْ لَا تُخْزِيَنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ فَيَقُولُ اللَّهُ إِنِّي حَرَّمْتُ الْجَنَّةَ عَلَى الْكَافِرِينَ» ^(۴).

(۱) نه‌و سێ وشمه‌ (عَاتٌ) کاری رابه‌دوووه (يَّعِيْتُ) کاری رانه‌بردوووه (عَيْنًا) جاوگه‌.

(۲) بره‌وانه: ۳۳۵۰.

(۳) له فه‌رمووده‌ی ژماره (۳۳۵۰)ی بوخاری دا هاتوووه‌.

(۴) بره‌وانه: ۳۳۵۰.

أَنْفُسَكُمْ، لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ، لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، يَا عَبَّاسُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا، وَيَا صَفِيَّةَ عَمَّةَ رَسُولِ اللَّهِ، لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَيَا فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَلِينِي مَا شِئْتَ مِنْ مَالِي، لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا». تَابَعَهُ أَصْبَغُ عَنْ ابْنِ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ^(۱).

۴۷۷۱ ئەبو هورمیره رضی اللہ عنہ دەلی: کاتی خوای گه‌وره ئەم نایه‌ته‌ی: ﴿وَأَنْذَرُ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ (۱۱۴) الشعراء دابه‌زاند، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌ستا و فه‌رمووی: ((ئەى کۆمه‌لی قورویش - یا وشه‌یه‌کی له‌وشیوه - خۆتان بکرنه‌وه^(۲) من له به‌رانبه‌ر خوادا هیج سوودیکتان پێ ناگه‌یه‌نم، ئەى بنه‌ماله‌ی عه‌بدی مه‌ناف من له به‌رانبه‌ر خوادا ناتوانم هیج سوودیکتان پێ بگه‌یه‌نم، ئەى عه‌بباسی کوری عه‌بدولوتته‌لیب من له به‌رانبه‌ر خوادا هیج سوودیکت پێ ناگه‌یه‌نم، ومه‌ی صه‌فیه‌ی پوری پیغه‌مبه‌ری خوا من له به‌رانبه‌ر خوادا هیج سوودیکت پێ ناگه‌یه‌نم، وه ئەى فاتیمه‌ی کچی موحه‌ممهد نه‌وه‌ی دمه‌وێ له‌سامان داوای که لیم، به‌لام له به‌رانبه‌ر خوادا هیج سوودیکت پێ ناگه‌یه‌نم)). ئەصبه‌غ ئەم فه‌رمووده‌ی گێراومه‌وه له ئیبنو وه‌به‌وه له یونسه‌وه له ئیبنو شه‌هابه‌وه و پالپشتی گێرانه‌وه‌که‌ی ئەبو لیه‌مان ده‌کات.

(۱) ب‌روانه: ۲۷۵۳.

(۲) خۆتان پ‌زگارکەن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۷ - سورة النمل

وَالْخَبَأُ مَا خَبَأْتَ. ﴿٣٧﴾ لَا قِيلَ ﴿النمل: لَا طَاقَةَ. (الصَّرحُ) كُلِّ مِلَاطٍ اتَّخَذَ مِنْ الْقَوَارِيرِ، وَالصَّرحُ الْقَصْرُ، وَجَمَاعَتُهُ ضُرُوحٌ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿وَمَا عَرْشٌ عَظِيمٌ﴾ ﴿٣٢﴾ النمل: سَرِيرٌ كَرِيمٌ حُسْنُ الصَّنْعَةِ، وَغَلَاءُ الثَّمَنِ. ﴿مُسْلِمٌ﴾ ﴿٣٨﴾ النمل: طَائِعِينَ. ﴿رَدَفَ﴾ ﴿٣٩﴾ النمل اقْتَرَبَ. ﴿جَامِدَةٌ﴾ ﴿٤٠﴾ النمل: قَائِمَةٌ ﴿أَوْزَعِي﴾ ﴿٤١﴾ النمل: اجْعَلْنِي. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿نَكْرُوا﴾ ﴿٤٢﴾ النمل: غَيَّرُوا. وَالْقَبْسُ: مَا اقْتَبَسَتْ مِنْهُ النَّارُ ﴿وَأَوْتَيْنَا أَلْعَلَّ﴾ ﴿٤٣﴾ النمل: يَقُولُهُ سُلَيْمَانُ. ﴿الصَّرحُ﴾ ﴿٤٤﴾ النمل: بَرَكَةُ مَاءٍ ضَرَبَ عَلَيْهَا سُلَيْمَانُ قَوَارِيرَ، أَلْبَسَهَا إِيَّاهُ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۲۷ - (تهفسیری) سوره‌تی نمل

(الْخَبَأُ): نه‌وه‌ی شار‌دۆته‌وه. ﴿لَا قِيلَ﴾ له توانادا نییه، دهره‌قه‌تی نایه. (الصَّرحُ): ههر جی‌گایه‌که به‌شوشه‌ی ڕوون داپۆشرا‌یی، و (الصَّرحُ): کۆشک که کۆکه‌ی (ضُرُوحٌ) واته: کۆشکه‌کان.

- ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿وَمَا عَرْشٌ عَظِيمٌ﴾ وه ته‌ختی‌کی (پادشای) که‌وره‌ی هه‌یه جوان دروست کرا‌وی گران به‌هایه. ﴿مُسْلِمٌ﴾ گۆپ‌رایه‌ن، فه‌رمان به‌رداران. ﴿رَدَفَ﴾ نزیك بۆته‌وه. ﴿جَامِدَةٌ﴾ ومستاوه و ناجوئیت. ﴿

أَوْزَعِي ﴿۱﴾: وام لی بکه، بمکه‌ره. مواجهید ده‌لی: ﴿نَكْرُوا﴾ بیگو‌رن. (القبس): نه‌و ناگر و گر‌هی تو جلو‌سکی‌کی لی ده‌مینیت. ﴿وَأَوْتِنَا الْعِلْمَ﴾ سوله‌یمان وا ده‌لی: زانستمان پیدراوه ﴿الصَّرْحَ﴾ چه‌وزیکی گه‌وره‌ی ناوه به شووشه سه‌ری گیراوه و خراوته سه‌ر ناوه‌که.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۸ - سورة القصص

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ ﴿۸۸﴾ القصص: إِلَّا مُلْكُهُ، وَيُقَالُ: إِلَّا مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿الْأَنْبَاءُ﴾ ﴿۶۶﴾ القصص: الْحُجَجُ.

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۲۸ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی قه‌صه‌ص

﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ ﴿۸۸﴾: جگه له ده‌سه‌لات و فه‌رمان‌په‌وایه‌تی (خوا‌ی گه‌وره)، وه ده‌وتریت ته‌نها ده‌مینیت مه‌به‌ستی پی‌ی: (وَجْهُ اللَّهِ). مواجهید ده‌لی: ﴿الْأَنْبَاءُ﴾ به‌لکه‌کان.

۱ - بابُ قولِه: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ

بِأَلْمُهْتَدِينَ ﴿٦٧﴾ القصص

٤٧٧٢ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوَفَاةُ جَاءَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَوَجَدَ عِنْدَهُ أَبَا جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ بْنِ الْمُغِيرَةِ، فَقَالَ: «أَيُّ عَمٍّ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، كَلِمَةً أَحَاجُّ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ». فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمَيَّةَ: أَتَرَعَبُ عَنْ مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟! فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَغْرِضُهَا عَلَيْهِ، وَيُعِيدَانِهِ بِتِلْكَ الْمَقَالَةِ حَتَّى قَالَ أَبُو طَالِبٍ آخِرَ مَا كَلَّمَهُمْ: عَلَى مِلَّةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، وَأَبَى أَنْ يَقُولَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «وَاللَّهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أَنُكِّ أَنْتَ عَنْكَ». فَأَنْزَلَ اللَّهُ:

﴿مَا كَانِ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ ﴿١١٣﴾ التوبة: وَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي أَبِي طَالِبٍ،

فَقَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ﴿٦٧﴾ القصص ١١٣﴾.

۱- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه وره: (بهراستى (ئەى موحه ممهده) تۆ ناتوانى ئەو كه سهى خوشت بوئ رينموونى بكهيت به لام خوا ههر كه سى بوئ رينموونى دهكات)

٤٧٧٢ - سه عىدى كورى موسه ييه به له باوكيه وه دهگيرپيته وه كه دهئى: كاتى ئەبو تاليب له سه ره مه رگدا بوو پئغه مبهرى خوا ﷺ هات بولای و بينى ئەبو جههل و عهبدوللاى كورى ئەبى ئومه ييهى كورى موغیرهى له لايه، پئغه مبهر ﷺ فهرمووى: ((ئەى مامه بلى: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) بهم وشهيه شايهتيت بۆ ددهم لای خوا (له رۆزى دوايى دا))، ئينجا ئەبو جههل وعهبدوللاى كورى ئەبو

نومه‌یه وتیان: نه‌ی نه‌بو تالیب ئایا وازدینی له ئایینی عه‌بدولوته‌لیب؟! ئیتر پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌رده‌وام وتی نه‌و وشه‌یه‌ی بۆ پێشنیار ده‌کرد، نه‌بو جه‌هل و عه‌بدوللّاش قسه‌که‌ی پێشوویان بۆ دووباره‌ ده‌کرده‌وه، هه‌تا نه‌بو تالیب له‌کو‌تا قسه‌ی کردی له‌گه‌ڵیاندا وتی: نه‌و له‌سه‌ر ئایینی عه‌بدولوته‌لیبه‌. وه‌ رازی نه‌بوو بلی: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) وتی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((سویند به‌خوا هه‌ر داوای لی‌بور‌دنت بۆ ده‌که‌م له‌خوا تا رپگری نه‌کری لیم))، نه‌نجا خوای گه‌وره‌ ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (ره‌وا و شایسته‌ نییه‌ بۆ پیغه‌مبه‌ر و باوه‌ر‌داران که‌ داوای لی‌بو‌وردن بۆ هاوبه‌ش په‌یدا‌که‌ران بکه‌ن)، وه‌ ده‌رباره‌ی نه‌بو تالیب ئایه‌تی دابه‌زاند به‌ پیغه‌مبه‌ری خوای ﷺ فه‌رمووی (به‌راستی (نه‌ی موحه‌مه‌د) تو ناتوانی نه‌و که‌سه‌ خوشت بو‌ی رپنموونی بکه‌یت، به‌لام خوا هه‌رکه‌سی بو‌ی رپنموونی ده‌کات).

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﴿أُولَى الْقُوَّةِ﴾ (٧٦) القصص: لَا يَرْفَعُهَا الْعُصْبَةُ مِنَ الرِّجَالِ. ﴿لَسْنَا﴾ (٧٦) القصص: لَتُنْقَلُ. ﴿فَرِعًا﴾ (١٠) القصص: إِلَّا مِنْ ذِكْرِ مُوسَى. ﴿الْفَرَحِينَ﴾ (٧٦) القصص: الْمَرَحِينَ. ﴿قُصِيهِ﴾ (١١) القصص: اتَّبِعِي أَثَرَهُ، وَقَدْ يَكُونُ أَنْ يَقُصَّ الْكَلَامَ. ﴿نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ﴾ (٣) يوسف: ﴿عَنْ جُثْثٍ﴾ (١١) القصص: عَنْ بُعْدٍ عَنْ جَنَابَةٍ وَاحِدٍ، وَعَنْ اجْتِنَابٍ أَيْضًا، ﴿يَبْطِشُ﴾ (١٩) القصص: وَيَبْطِشُ. ﴿يَأْتِمُرُونَ﴾ (٢٠) القصص: يَتَشَاوِرُونَ. الْعُدْوَانُ وَالْعَدَاءُ وَالتَّعَدَّى وَاحِدٌ. ﴿ءَأَسَى﴾ (٢٩) القصص: الْجِدْوَةُ: قِطْعَةُ غَلِيظَةٍ مِنَ الْخَشَبِ لَيْسَ فِيهَا لَهَبٌ، وَالشَّهَابُ: فِيهِ لَهَبٌ. وَالْحَيَاتُ أَجْنَاسُ الْجَانِّ وَالْأَفَاعِي وَالْأَسَاوِدُ. ﴿رِدْعًا﴾ (٣٤) القصص: مُعِينًا. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿يُصَدِّقُونَ﴾ (٣٤) القصص: وَقَالَ غَيْرُهُ ﴿سَنُشَدُّ﴾ (٣٥) القصص: سَنُعِينُكَ كُلَّمَا عَزَزْتَ شَيْئًا فَقَدْ جَعَلْتَ لَهُ عَضْدًا. مَقْبُوحِينَ: مُهْلِكِينَ. ﴿وَصَلْنَا﴾ (٥١) القصص: بَيْنَاهُ وَأَمَمَّاهُ. ﴿يُجِجُ﴾ (٥٧)

القصص يُجْلَب. ﴿٥٨﴾ بِطَرَتِ ﴿٥٨﴾ القصص أَثَرْتُ. ﴿٥٩﴾ فِي أُمِّهَا رَسُولًا ﴿٥٩﴾ القصص، أُمُّ الْقُرَى مَكَّةُ وَمَا حَوْلَهَا. ﴿٦٠﴾ تُكِنُّ ﴿٦٠﴾ القصص: تُخْفِي. أَكُنْتُ الشَّيْءَ: أَخْفَيْتُهُ، وَكُنْتُهُ: أَخْفَيْتُهُ وَأَظْهَرْتُهُ. ﴿٨٢﴾ وَيَكَاكُ اللَّهُ ﴿٨٢﴾ القصص، مِثْلُ: أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَنْسُطُ الرُّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ يُوسِّعُ عَلَيْهِ وَيُضِيقُ عَلَيْهِ.

ئیبنو عه‌بباس ﷺ ده‌لی: ﴿أُولَى الْقَوَّةِ﴾: (کلیلی گه‌نجینه‌کانی قارون) کۆمه‌لئ پیاو (ی به‌هێز) بۆیان به‌رز نه‌ده‌کرایه‌وه و هه‌لنده‌گیرا. ﴿لَنْتَرَأُ﴾ قورس ده‌بیٚت، شه‌که‌ت و ماندوو ده‌کات. ﴿فَرِغًا﴾ (خالی بو له هه‌موو شتیک) جگه‌ باس و خواسی مووسا ﷺ. ﴿الْفَرَحَيْنَ﴾: دلخۆشان و له‌خۆبایی بووان

﴿قُصِيهِ﴾ به‌شوینیدا برۆ، هه‌ندی جار بۆ شوینکه‌وتنی قسه و گێرانه‌ومه‌تی. ﴿مَنْ نَقُصُّ عَلَيْكَ﴾ واته: ئیمه‌ بۆت ده‌گێرینه‌وه. ﴿عَنْ جُبِّ﴾: له دووره‌وه (عَنْ جَنَابَةٍ): هه‌مان مانای هه‌یه. (عَنِ اجْتِنَابٍ) هه‌ر وایه. ﴿يَبْطِشُ﴾^(۱) له‌گه‌ل (يَنْبِطُش) واته: په‌لاماردان و لێدان. ﴿يَأْتِمُرُونَ﴾: راوێژ ده‌که‌ن له نێوان خۆیاندا. (الْعُدْوَانُ) له‌گه‌ل (الْعَدَاءُ) و (التَّعَدَّى) یه‌کن و هه‌مان مانایان هه‌یه که بریتین له زولم و سته‌م. ﴿ءَانَسَ﴾: بینى، (هه‌ستی پێ کرد). (الْجِدْوَةُ): پارچه‌ دارێکی نه‌ستوور که‌ناگر و گری پێوه‌ نه‌بیٚت، (الشَّهَابُ) ناگر و گری پێوه‌بیٚت. (الْحَيَاتُ): چه‌ن جوړیکن: (الْجَانُ) (مارێکی باریکی سوکه‌له‌یه له‌ناو مال و خانوودایه) (الْأَقَاعِي) (کۆی (أَفْعَى) یه‌ مارێکی ژه‌رداری پیسه‌ ملی باریکه و سه‌ری پانه له که‌لاهه وێرانه‌دا ده‌ژی). (الْأَسَاوِدُ) (کۆی (أَسْوَدَ) (مارێکی گه‌وره‌یه

(۱) په‌که‌م جگه له نهمو جمع‌هه‌ر هه‌سوو قورنان خۆننان به‌و جوړه خۆیندویانه‌مه‌وه (يَنْبِطُش) به‌لام نهمو جمع‌هه‌ر به: (يَنْبِطُش) خۆیندویانه‌مه‌وه.

رهنگی ره‌شی تیا‌یه). ﴿رَدَّأ﴾: پشتیوان، یارمه‌تیدمر. ئیبنو عه‌بباس ﴿ﷺ﴾ ده‌لی: ﴿يُصَدِّقُنِي﴾: وته‌کانم بسه‌لینن^(۱).

- جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: ﴿سَنَشُدُّ﴾ بیگومان به‌هیزت ده‌که‌ین (به‌براکه‌ت)، ههر شتیک به‌هیز بکه‌یت نه‌و بیگومان باسکت پیداوه^(۲). (مَقْبُوحِينَ): له‌ناو‌جووان (دوور خراوان).

﴿سَنَشُدُّ﴾ روونمان کرده‌وه و ته‌واومان گرد (یه‌ک به‌دوای یه‌کدا ناردمانه خواره‌وه). ﴿يُجَوِّحُ﴾: بو‌ی ده‌هینریت.

﴿بَطَرْتُ﴾: له‌به‌ر خو‌شگوزهرانی یا‌خی بو‌و. ﴿فِي أَمِّهَا رَسُولًا﴾: (أُمُّ الْقُرَى) به‌مه‌که‌ه و ده‌وروبه‌ری ده‌وتریت. ﴿تُكِنُّ﴾: ده‌یشاریته‌وه، (أَكُنْتُ الشَّيْءَ) واته: شته‌که‌م شارده‌وه. (كَتَنَتْهُ) ههر دوو به‌مانای شاردمه‌وه و ئاشکرام کرد دیت. (وَيَكُنَّ اللَّهُ) وه‌ک: (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ) ئایا نابینی که‌خوا (يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ) (خوا) رو‌زی بو‌ فراوان ده‌کات، رزق و رو‌زی بو‌ که‌م ده‌کات (بو‌ ههر که‌س که‌ بیه‌وی له‌به‌نده‌کانی).

۲ - باب: ﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ﴾ ﴿٨٥﴾ القصص

۴۷۷۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُقَاتِلٍ، أَخْبَرَنَا يَعْلَى، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الْعُصْفَرِيُّ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ

ابْنِ عَبَّاسٍ ﴿لَرَأَدُكَ إِلَى مَعَادٍ﴾ ﴿٨٥﴾ القصص قَالَ: إِلَى مَكَّةَ.

(۱) نه‌و دوو وشه به‌میومندیان به‌مه‌که‌وه هه‌یه به‌م جو‌ره (ه‌اروونم له‌که‌لدا بنی‌ره پشتیوانم بیت و تمکانم بسه‌لینن).

(۲) نه‌وه ئیستعاریه چونکه باسک نیشانه‌ی هیزه باسکت پیداوه واته، به‌هیزت کردووه.

۲ - باسیک: (بیگومان ته‌و (خوایه‌ی) که قورئانی بو تۆ ناردوو) (۱) تاکو‌تایی نایه‌ته‌که

۴۷۷۳ - عیكریمه له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ﴿﴾ ده‌گیرته‌وه ده‌ئێ: مه‌به‌ست به‌م نایه‌ته: ﴿لَرَأٰذِكْ اِلٰى مَعَادٍ﴾ گه‌رانه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ره ﴿﴾ بو مه‌که‌ه.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

۲۹ - سورة العنكبوت

قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿مُسْتَبْصِرِينَ﴾ (۳۸) ﴿العنكبوت ضَلَّلَهُ﴾. وَقَالَ غَيْرُهُ: الْحَيَوَانُ وَالْحَيُّ وَاحِدٌ ﴿وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ﴾ (۱۱) ﴿العنكبوت عَلَّمَ اللَّهُ ذَلِكَ، إِنَّمَا هِيَ مِمَّنْزِلَةٍ فَلَيَمِيزَ اللَّهُ كَقَوْلِهِ: ﴿لَيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ﴾ (۳۷) ﴿الأنفال:.. وَأَنفَالًا مَّعَ أَنفَالِهِمْ﴾ (۱۲) ﴿العنكبوت: أَوْزَارِهِمْ﴾.

به ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۲۹ - (ته‌فسیری) سوره‌تی عه‌نکه‌بووت

- موحاهید ده‌ئێ: ﴿مُسْتَبْصِرِينَ﴾: گومر‌پابوون، ڕیگه‌ی ڕاستیان ون کردبوو (وايان ده‌زانی له‌سه‌ر ڕێی ڕاستن).

- جگه له موحاهید ده‌ئێ: (الْحَيَوَان) له‌گه‌ڵ (الحي) يه‌ك مانایان هه‌یه، (واته: ژيانى دوا ڕۆژ كه ژيانى ڕاسته‌قینه‌ی هه‌میشه‌یی یه). ﴿وَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ﴾: خوا

(۱) نه‌حکام و خویندنه‌وه و گه‌پاندنی قورئانی له‌سه‌ر تۆ بێ‌یوست کردوو.

ئه‌وه‌ی هه‌ر زانیوه‌ وه‌ک (فَلْيَمِيزَ اللَّهُ) بۆ ئه‌م ئایه‌ته‌ که‌ دمه‌رموئ ﴿لِيَمِيزَ اللَّهُ
 الْخَبِيثَ﴾ واته‌ خوا بیسی له‌ پاک جیا‌کردۆته‌وه‌^(۱).
 ﴿وَأَنقَالَا مَعَ أَثْقَالِهِمْ﴾ باری گرانى (کوفر و تاوانى خه‌لکانى) تریش له‌گه‌ل باری
 گرانى خو‌یاندا (هه‌لده‌گرن) .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۰ - سورة الم غلبت الروم

﴿فَلَا يَرْبُوا﴾ ٣٩ ﴿الروم: مَنْ أُعْطِيَ يَنْتَغِي أَفْضَلَ فَلَا أَجْرَ لَهُ فِيهَا. قَالَ مُجَاهِدٌ:﴾
 يُخْبَرُونَ ﴿١٥﴾ الروم: يُنْعَمُونَ. ﴿يَمْهَدُونَ﴾ ٤٤ ﴿الروم: يُسَوُّونَ الْمَضَاجِعَ،﴾
 أَلْوَدَقَ ﴿٤٨﴾ الروم: الْمَطَرُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿هَلْ لَكُمْ مِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ ٢٨ ﴿
 الروم: فِي الْآلِهَةِ، وَفِيهِ:﴾ نَخَافُونَهُمْ ﴿٢٨﴾ الروم: أَنْ يَرِثُوكُمْ كَمَا يَرِثُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا.﴾
 يَصْدَعُونَ ﴿٤٢﴾ الروم: يَتَفَرَّقُونَ، ﴿فَاصْدَعْ﴾ ٩٤ ﴿الحجر وَقَالَ غَيْرُهُ: ضَعْفٌ وَضَعْفٌ
 لَعَنَانٍ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ﴾ السَّوَاءِ ﴿١٠﴾ الروم: الْإِسَاءَةُ، جَزَاءُ الْمُسِيئِينَ.

(۱) له هه‌رموو نموونه‌که‌دا: (فلیعلمن) و (فلیمیز) کاری رانه‌بردووون به‌لام به‌مانای کاری رابردوو دهن.

به‌ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان ۳۰ - (ته‌فسیری) سوره‌تی (أَلَمْ، غُلَبَتِ الرُّومُ)

﴿فَلَا يَرْجُوا﴾ كه‌سێك به‌ خشینێك ببه‌خشی داوی باشر له‌ به‌خشینه‌كه‌ی بكات،
ئه‌وه‌ هه‌یج پاداشتیکی نییه‌ له‌و به‌خشینه‌یدا.

- موحاهید ده‌لی: ﴿يُخْبِرُونَ﴾ دلخۆش ده‌كرێن، (هه‌موو جوړه‌ ناز و
نیعمه‌تی‌كیان پێ ده‌دری). ﴿يَهْدُونَ﴾ شوینی هه‌سانه‌وه‌ و نوستن بو‌ خویان
ناماده‌ ده‌كهن (له‌ به‌هه‌شت دا). ﴿الْوَدَقَ﴾ باران. ئیبنو عه‌بباس رضی‌الله‌عنهم ده‌لی: ﴿هَلْ لَّكُمْ مِّنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ (نموونه‌یه‌كه‌) ده‌رباره‌ی بت و په‌رسته‌راوه‌كان
(دابه‌زیوه)^(۱)، له‌ (نموونه‌ی خوا‌دا) تییدا ده‌فه‌رموی: ﴿تَخَافُونَهُمْ﴾: ئیوه‌ له‌وان
ده‌ترسن كه‌میراتان لێ ببه‌ن وه‌ك چۆن هه‌ندی‌كتان میرات له‌ هه‌ندی‌كتان ده‌بن.
﴿يَصَدَّعُونَ﴾: (خه‌لكی) له‌یه‌كتری جیا ئه‌بنه‌وه‌. ﴿فَاصْدَعْ﴾ جیاوازی بكه‌ له
نیوان هه‌ق و ناهاقدا.

- جگه‌ له‌ ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: (ضَعْفٌ) له‌گه‌ل (ضَعْفٌ) دوو شیوه‌ ده‌ربیرینی
عه‌ره‌بیه‌ یه‌ك مانایان هه‌یه‌^(۲).

- موحاهید ده‌لی: ﴿السَّوَاءِ﴾: خراپه‌کردن^(۳)، تۆله‌ی خراپه‌كاران.

٤٧٧٤ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ وَالْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي الضُّحَى،
عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ بَيْنَمَا رَجُلٌ يُحَدِّثُ فِي كِنْدَةَ فَقَالَ يَجِيءُ دُحَانٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَأْخُذُ

(۱) واته‌، ئایه‌تمه‌كه‌ ده‌رباره‌ی مافی خوا و مافی په‌رسته‌راوه‌كانی جگه‌ له‌ خوا دابه‌زیوه‌.

(۲) له‌ ئایه‌تی (الله‌ الذی خلقکم من ضعف) وشه‌ی (ضعف) به‌سهر و به‌ بۆر خوێنراوته‌وه‌.

(۳) راستر وایه‌ بلێین: خراپه‌ترین مینی (أسوء) ئیسمی ته‌هزیله‌.

بِأَسْمَاعِ الْمُتَافِقِينَ وَأَبْصَارِهِمْ، يَأْخُذُ الْمُؤْمِنَ كَهَيْئَةِ الزُّكَّامِ. فَقَزَعْنَا، فَأَتَيْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ، وَكَانَ مُتَكِبًا، فَغَضِبَ فَجَلَسَ فَقَالَ مَنْ عِلِمَ فَلْيَقُلْ، وَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ فَلْيَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ. فَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ يَقُولَ لِمَا لَا يَعْلَمُ لَا أَعْلَمُ. فَإِنَّ اللَّهَ قَالَ لِنَبِيِّهِ ﷺ ﴿ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ

وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴾ (۸۶) ص: وَإِنَّ قُرَيْشًا أَبْطَلُوا عَنِ الْإِسْلَامِ قَدَعَا عَلَيْهِمُ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبَعَ يُوسُفُ، فَأَخَذَتْهُمْ سَنَةٌ حَتَّى هَلَكُوا فِيهَا، وَأَكَلُوا الْمَيْتَةَ وَالْعِظَامَ وَبَرَى الرَّجُلُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ»، فَجَاءَهُ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ جِئْتَ تَأْمُرُنَا بِصَلَةِ الرَّحِمِ، وَإِنَّ قَوْمَكَ قَدْ هَلَكُوا فَادْعُ اللَّهَ، فَقَرَأَ:

﴿ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴾ (۱۰) إِلَى قَوْلِهِ: ﴿ عَالِبُدُونَ ﴾ (۱۵) الدخان:

أَفْيُكْشَفُ عَنْهُمْ عَذَابُ الْآخِرَةِ إِذَا جَاءَ ثُمَّ عَادُوا إِلَى كُفْرِهِمْ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿ يَوْمَ

نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى ﴾ (۱۶) الدخان. يَوْمَ بَذَرٍ وَلَزَامًا يَوْمَ بَذَرٍ. ﴿ أَلَمْ ﴾ (۱) غُلِبَتِ الرُّومُ

﴿ ۲ ﴾ الرُّوم، إِلَى قَوْلِهِ ﴿ سَيَغْلِبُونَ ﴾ (۳) الرُّوم: وَالرُّومُ قَدْ مَضَى^(۱).

۴۷۷۴ مه‌سروق ده‌لی: پیاویک له‌کینده^(۲) فه‌رمووده‌ی ده‌گیرایه‌وه و وتی: له رۆزی قیامه‌تا دوکه‌لێک په‌یدا ده‌بیت دمدات به‌سه‌ر گوێ و چاوی ناپاکاندا، باوم‌پ‌داریش به‌شیوه‌ی هه‌لامه‌ت ده‌گیریت، بۆیه ئیهمه‌ش توفین، نه‌نجا رۆشتم بۆ لای ئیبنو مه‌سه‌عوود ﷺ پالی دابوو‌یه‌وه (که باسه‌که‌م بۆ گیرایه‌وه) توره‌ بوو، جادانیشت و وتی: هه‌رکه‌س شتیکی زانی بیلی، هه‌ر که‌سیش شتیکی نازانی بابلی: خوادا ده‌یزانی، چونکه بیگومان له

(۱) پروانه: ۱۰۰۷.

(۲) کینده: شونینکه له کوفه.

زانینه و ميه دمبراره‌ی شتیک که نایزانی بلی: نایزانه، چونکه به‌راستی خوی گه‌وره به پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ ده‌فرموی: (ئە‌ی موحه‌مه‌د ﷺ) بلی من هیچ کرئ و پاداشتیک له‌سەر گه‌یاندنی ئە‌م نایینه له‌ئێوه داوا ناکەم، وه من له‌داواکارانی درۆزن نیم)، وه بیگومان قورمیشیه‌کان سستیان کرد دمبراره‌ی نیسلام باومریان نه‌هینا، بۆیه پیغه‌مبه‌ریش ﷺ دو‌عای لی کردن و فرموی: ((خودایه یارمه‌تیم بده له دزیان به‌حه‌وت سال قات و قری وه‌ک حه‌وت ساله‌که‌ی (سهرده‌می) یوسف ﷺ ئیتر قات و قریان به‌سهردا هات هه‌تا تیی‌دا تیاچوون، مردارۆبوو و ئیسکیان ده‌خوارد، وه که‌سی وا هه‌بوو که‌سه‌یری ناسمانی ده‌کرد (له‌برساندا) وای دزمانی دو‌که‌ل به‌ناسمانه‌وه‌یه، ئە‌نجا ئە‌بو سوفیان هات بۆ خزمه‌تی و وتی: ئە‌ی موحه‌مه‌د ﷺ تۆ هاتوویت فرمانمان پی ده‌که‌یت به به‌جی هینانی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی وه به‌راستی هۆزه‌که‌ت له‌ناوچوون، ده‌ی له‌خودا بپارێره‌وه (بۆیان) پیغه‌مبه‌ریش ﷺ ئە‌م ئایه‌ته‌ی خوینده‌وه: (جا چاو‌م‌پروان به رۆژی ناسمان دو‌که‌لتیکی ناشکرای لی په‌یدا ده‌بی) تاده‌گاته (ده‌که‌رپنه‌وه)، ئایا ئە‌که‌ر ئە‌وه هات سزای رۆژی دوایی یان له‌سەر لاده‌جیت، له پاشان گه‌رانه‌وه بۆ بی باوم‌ریه‌که‌یان. ئە‌و (سزایه) ئە‌وه ئە‌م فرمایشته‌ی خوی به‌رز و بلند: (رۆژی دیت په‌لاماری به‌هیز و هه‌ره گه‌وره‌یان بۆ ده‌به‌ین) ئە‌وه (گوشتاری) رۆژی (غه‌زای) به‌دره. (لِزَامًا): پێش به‌دیل گرتنیان له رۆژی به‌دردا، وه ﴿الْم ۝ غُلِبَتِ الرُّومُ ۝ سَيَغْلِبُونَ﴾ (۲) سهرکه‌وتن و زالبونی رۆم به‌سەر هارسدا پرویدا و رابوورد.

(۱) مانای نایمه‌کان به‌م جۆره‌یه: رۆم شکینراو ژی‌که‌وتن (ه‌ارس زالی بوو) به‌سه‌ریاندا له‌ نزیکترین خاکیان (له‌ مە‌که‌وه یا له‌ ولاتی ه‌ارسه‌وه)، وه رۆمه‌کان دوا تیشکانیان له‌ داها‌توودا سه‌رده‌که‌ون (به‌سه‌ر ه‌ارسه‌کاندا).

۱ - باب: ﴿لَا بُدَّ لِحَلْقِ اللَّهِ﴾ (۳۰) الروم

لِدينِ اللَّهِ. ﴿خُلِقَ الْأَوَّلِينَ﴾ (۳۷) الشعراء: دینِ الأولین. وَالْفِطْرَةُ: الإسلام.

۴۷۷۵ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجَّسَانِهِ، كَمَا تُنْتَجِ الْبَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاء، هَلْ تُحِسُّونَ فِيهَا مِنْ جَدْعَاء؟» ثُمَّ يَقُولُ: ﴿فَطَرَتَ اللَّهُ إِلَى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا بُدَّ لِحَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الذِّبْتُ الْقَمِيمُ﴾ (۳۰) الروم^(۱).

۱ - باسیک: ((ثانیی) داهینراوی خوا هیج جوړه گۆرانیک بو نییه)

(لِخَلْقِ اللَّهِ): بو ئایینی خودا. ﴿خُلِقَ الْأَوَّلِينَ﴾: ئایینی پېشینان. (وَالْفِطْرَةُ): ئیسلامه.

۴۷۷۵ - ئەبو ھورەیرە رضي الله عنه دەلی: بېغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: ((هیج مندالتیک نییه ئیلا لەسەر دیندارۍ لەدایک دەبی، جا دایک و باوکی دەیکەن بە جوولەکە یا گاوور یان ناگر پەرست، ھەرچۆنیک بەچکەیک بە بەچکەیی بەتەواوی و بی نوقسانی لەدایک دەبی، ئایا ھەست دەکەن لوتی یاگوئی برابی؟)) پاشان ئەبو ھورەیرە رضي الله عنه دەیووت (ئەو سڕوشتی دیندارییە خوا خەلکی لەسەر دروست کردوو، ئایین و دروستکراوەکانی خوا هیج جوړ گۆرانۍ بو نییه ھەر ئەوہ ئایینی ریک و راستە).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۱ - سُورَةُ لُقْمَانَ

۱ - باب: ﴿لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۳) لقمان

۴۷۷۶ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ (۸۲) ﴿الْأَنْعَامِ شَقَىٰ ذَٰلِكَ عَلَىٰ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالُوا: أَيُّنَا لَمْ يَلْبِسْ إِيمَانَهُ بِظُلْمٍ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ لَيْسَ بِذَاكَ، أَلَا تَسْمَعُ إِلَى قَوْلِ لُقْمَانَ لِإِنِّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۳) لقمان^(۱).

به‌ناوی خودای به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۳۱ - (ته‌فسیری) سوره‌تی لوقمان

۱ - باسیک: (هاوبه‌ش بۆ خوا دامه‌نێ چونکه به‌راستی

هاوبه‌ش دانان بۆ خوا سته‌میکی زۆر گه‌وره‌یه)

۴۷۷۶ - عه‌بدوڵڵا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وتی: کاتی ئەم نایه‌ته‌ دابه‌زی: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ﴾ (۸۲) ﴿الْأَنْعَامِ به‌لای هاوه‌لانی بی‌غه‌مبه‌ری خواوه صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قورس ناخۆش بوو، وه وتیان: کێ له ئێمه‌ هه‌یه‌ سته‌می له‌ خۆی نه‌کردبێت؟ بی‌غه‌مبه‌ری خواش صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فه‌رمووی: ((مه‌به‌ست به‌ سته‌م ئەوه‌ نییه‌، ئەه‌ی ئەم ووته‌ی لوقمانتان

نه‌بیستوو به کوره‌که‌ی ده‌لی: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (۱۳) لقمان، واته: بیگومان هاوبه‌ش دانان بو خوا سته‌میکی گه‌وره‌یه).

۲ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ لقمان

۴۷۷۷ - حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ، عَنْ جَبْرِ، عَنْ أَبِي حَيَّانَ، عَنْ أَبِي زُرْعَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَوْمًا بَارِزًا لِلنَّاسِ إِذْ أَتَاهُ رَجُلٌ يَمْشِي فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا الْإِيمَانُ؟ قَالَ: «الْإِيمَانُ أَنْ تُؤْمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَلِقَائِهِ وَتُؤْمِنَ بِالْبَعْثِ الْآخِرِ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا الْإِسْلَامُ؟ قَالَ: «الْإِسْلَامُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا، وَتُقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤْتِيَ الزَّكَاةَ الْمَفْرُوضَةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا الْإِحْسَانُ؟ قَالَ: «الْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ». قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ: «مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ، وَلَكِنْ سَأَحَدُّكَ عَنْ أَشْرَاطِهَا إِذَا وَلَدَتِ الْمَرْأَةُ رَبَّتَهَا، فَذَاكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا، وَإِذَا كَانَ الْحَفَاةُ الْعُرَاءُ رُءُوسَ النَّاسِ فَذَاكَ مِنْ أَشْرَاطِهَا فِي خَمْسٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ﴾ (۳۱) لقمان: ثُمَّ انْصَرَفَ الرَّجُلُ فَقَالَ: «رُدُّوا عَلَيَّ». فَأَخَذُوا لِيَرُدُّوا فَلَمْ يَرَوْا شَيْئًا. فَقَالَ: «هَذَا جَبْرِيلُ جَاءَ لِيُعَلِّمَ النَّاسَ دِينَهُمْ»^(۱).

۲ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (به‌راستی

زانباری (کاتی هاتنی) روژ‌ی دوا‌یی ته‌نها لای خوا‌یه).

۴۷۷۷ ئەبو هورەیره ر.ه ده‌گیرێته‌وه که روژنکیان پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له ناو هاوه‌لاندای بوو، له و کاته‌دا پیاویک^(۲) هات بو خزمه‌تی به‌ده‌م هاتنه‌وه پرسیاری

(۱) پروانه: ۵۰.

(۲) که جبریل بوو ﷺ له شیوه‌ی پیاویکدا هاتبوو.

کرد و وتی: ئه‌ی پښغه‌مبه‌ری ئیمان چییه؟ (پښغه‌مبه‌ر ﷺ) فهرمووی: (ئیمان ئه‌ومیه که باومر بښت به خوا و به فرشته‌کانی و به‌گه‌شتن به خزمه‌تی خوا (له رۆژی دواپی دا)، وه باومر بښت به زیندوبوونه‌ی رۆژی دواپی)) وتی: ئه‌ی پښغه‌مبه‌ری خوا ئیسلام چییه؟ فهرمووی: ((ئیسلام ئه‌ومیه که بپهرستی هیچ شتیک نه‌که‌یته هاوبه‌شی خوا، وه به چاکی نوێزه‌گانت بکه‌یت، وه زه‌کاتی فهرز کراو بده‌یت (له‌مال و ساماندا)، وه رۆژووی (مانگی) په‌مه‌زان بگریټ))، وتی: ئیحسان چییه؟ (پښغه‌مبه‌ر ﷺ) فهرمووی: ((ئیحسان ئه‌ومیه که خوا بپهرستی وه‌ک ئه‌وه‌ی خوا ببینی، جا ئه‌گه‌ر تۆ خوا نه‌بینی ئه‌وه بپگومان خوا تۆ ده‌بښت)) وتی: ئه‌ی پښغه‌مبه‌ری خوا: که‌ی قیامت به‌رپا ده‌بښت؟ فهرمووی: ((پرسیاری لئ کراو شاره‌زاتر نییه له‌پرسیارکه‌ر، به‌لام باسی نیشانه‌کانی قیامتت بۆ ده‌که‌م: کاتئ ژن گه‌وره‌که‌ی خۆی لئ بوو ^(۱)، ئه‌وه (یه‌که‌یکه) له نیشانه‌کانی، وه کاتئ که‌سانی پښخاوس و روت و قووت بوونه گه‌وره و سه‌رکرده‌ی خه‌لک، ئه‌وه له‌نیشانه‌کانی یه‌تی (زانینی هاتنی قیامت یه‌که‌یکه) له‌و پښج شته‌ی جگه له خوا که‌س نایان زانیټ)) (جا پښغه‌مبه‌ر ﷺ) ئه‌م ئایه‌ته‌ی خوینده‌وه ^(۲) (به‌راستی زانیاری (کاتی هاتنی) رۆژی دواپی ته‌نها لای خواجه، وه هه‌ر خوا باران ده‌بارین، وه ته‌نها خوا ده‌زانئ به‌وه‌ی له‌مندالدانی (دایکان) دایه)، له پاشان پیاوکه‌که رۆشت پښغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی ((بیهیننه‌وه بۆ لام))، ئه‌وانیش چوون بیهیننه‌وه به‌لام هیچیان نه‌دی، ئه‌وسا پښغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: (ئه‌وه جیبریل ﷺ بوو بۆ ئه‌وه هات بوو تاخه‌لکی فیری ئاینه‌که‌یان بکات)).

(۱) ئه‌م ناماژه به بۆ ئه‌وه‌ی که‌نیزه‌ک زۆر ده‌بی و سه‌رجییان له‌گه‌لدا ده‌گرښت، دواتر نه‌و کوره‌ی ده‌بښت ده‌بښت خاومنی ژنه‌که

که دایکیتی، چونکه له یه‌که‌یکه له‌گه‌ر او مکه‌ندا ده‌فه‌رموئ (ئه‌گه‌ر که‌نیزه‌که‌ی بوو) .

(۲) له فهرمووده‌ی ژماره (۵۰) سه‌حیحی بوخاریدا ئه‌م زیا‌ده‌یه هه‌یه .

۴۷۷۸ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ زَيْدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رضي الله عنه قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: «مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ» ثُمَّ قَرَأَ: ﴿إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾ ﴿٣١﴾ لقمان^(۱).

۴۷۷۸ - عه‌بدوللای کورپی عومهر رضي الله عنه ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ر رضي الله عنه فه‌رمووی: ((کلیلی نه‌زانراوه‌کان پی‌نجن)) له پاشان ئه‌م ئایه‌ته‌ی خوینده‌وه (به‌راستی زانیاری کاتی هاتنی) روژی دواپی ته‌نها لای خوایه‌...)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۲ - سورة (تَنْزِيلُ) السَّجْدَةِ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿مَهِينٌ﴾ ﴿٨﴾ السَّجْدَةُ ضَعِيفٌ، نُطْقُهُ الرَّجُلِ. ﴿ضَلَّلْنَا﴾ ﴿١٠﴾ السَّجْدَةُ هَلَكْنَا. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الْجُرُزُ الَّتِي لَا مَطَرُ إِلَّا مَطَرًا لَا يُغْنِي عَنْهَا شَيْئًا. ﴿يَهْدِي﴾ ﴿٣٦﴾ السَّجْدَةُ، يُبَيِّنُ.

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

۳۲ - (ته‌فسیری) سوره‌تی سه‌جده

- موحاهید ده‌لی: ﴿مَهِينٌ﴾ لا‌واز و بی‌هیز، مه‌نی و تو‌ماوی پیاو. ﴿ضَلَّلْنَا﴾ مر‌دین و له‌ناو‌ج‌وین (له‌زویدا بو‌وینه خو‌ل و ون بو‌وین). وئیب‌نو عه‌بباس رضي الله عنه ده‌لی: (الْجُرُزُ): زه‌وییه‌که بارانی لی ناباری مه‌گه‌ر بارانیکی که‌م که هیج سوود پی نا‌گه‌ینی‌ت. ﴿يَهْدِي﴾ روونی ده‌کاته‌وه.

۱ - بابُ قوله: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ ﴾ ﴿ ١٧ ﴾ السجدة

٤٧٧٩ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «قَالَ اللَّهُ ﷻ: أَعَدَدْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: اقْرَءُوا إِن شِئْتُمْ: ﴿ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ ﴾ ﴿ ١٧ ﴾ السجدة، وَحَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ اللَّهُ ﷻ مِثْلَهُ. قِيلَ لِسُفْيَانَ رَوَايَةً. قَالَ: فَأَيُّ شَيْءٍ؟ قَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ: قَرَأَ أَبُو هُرَيْرَةَ قُرَاتٍ أَعْيُنٍ^(١).

۱-باسنی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (ئینجا هیچ

کەس نازانى چی شاراووته‌وه بۆیان (له‌به‌هه‌شت دا))

٤٧٧٩ -ئەبو ھورەیرە ر.ھ. له‌ پێغه‌مبەرى خواوه ﷺ دەگێڕێته‌وه که فەرموویه‌تی: ((خوای ﷻ د‌ه‌فه‌رموی: ((له‌به‌هه‌شت دا) ئاماده‌م کردووه بۆ به‌نده چاکه‌کانه‌م ئه‌وه‌ی چاو نه‌ییبینیوه، وه گوی نه‌ییبیستوو، وه به‌دلی هیچ مرو‌فیک‌دا نه‌هاتوو)) ئەبو ھورەیرە ده‌لی: جا ئەگەر ده‌تانه‌وی^(١) ئەم ئایه‌ته بخویننه‌وه: (ئینجا هیچ کەس نازانی چی شاراووته‌وه بۆیان (له‌به‌هه‌شت دا که‌ه‌وی) گه‌شبوونی چاوان).

(ئیمامی بوخاری ده‌لی:) سو‌فیان بۆی گێڕاینه‌وه وتی: ئەبو زیناد له‌ نه‌عره‌جه‌وه بۆی گێڕاینه‌وه له‌ ئەبو ھورەیرە وه وتی: خوای فەرمووی... وێنه‌ی فەرمووده‌که‌ی پێشووی گێڕایه‌وه.

(١) ٢٣٤٤. ٢٣٤٤.

(٢) له‌و مه‌به‌سته به‌گن که فەرمووده‌که‌ باسی کردووه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۳ - سُورَةُ الْأَحْزَابِ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ظَاهِرُهُمْ﴾ (ن) ﴿الْأَحْزَابِ﴾: قُصُورُهُمْ.

به ناوی خوامی به خشنده می میهره بان

۳۳ - (ته فسیری) سوره تی نه حزب

موجاهید ده‌لی: ﴿ظَاهِرُهُمْ﴾: کۆشکه‌کانیان.

۱ - بَابُ: ﴿الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ (۶) ﴿الْأَحْزَابِ﴾

۴۷۸۱ - حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَأَنَا أُولَى النَّاسِ بِهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اقْرَءُوا إِن شِئْتُمْ ﴿الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ﴾ (۶) ﴿الْأَحْزَابِ﴾، فَإِنَّمَا مُؤْمِنٍ تَرَكَ مَالًا فَلْيَرِّثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا، فَإِنْ تَرَكَ دِينًا أَوْ ضِيَاعًا فَلْيَأْتِنِي وَأَنَا مَوْلَاهُ»^(۱).

۱ - باسیک: (پیغه مبه‌ر ﷺ له خودی برواداران بو خویان له پیشتره)

۴۷۸۱ - ئەبو ھورەیرە ر.ھ. ﷺ له پیغه مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گیریت‌ه‌وه که فه‌رمووی: ((هیج باوم‌پ‌داریک نیه مه‌گەر من له دنیا و دوا‌پ‌وژدا له هه‌موو کەس له پیشت‌رم بو‌ی نه‌گەر چه‌زتان کرد ئەم نایه‌ته بخویننه‌وه، ((پیغه مبه‌ر ﷺ له خودی باوم‌پ‌داران

بۆ خۆیان له‌پێشتره)، جا ههر باومرداریک مرد و سامانی به‌جی هیشته با میراتگره‌کانی ههرکه‌سیکن میراتی لی ببه‌ن، ههرکه‌سیکیش قهرز یا خاوخیزانی لی به‌جیما با (نزیکه‌کانی) بێن بۆ لام، بێگومان من که‌سوکاری نه‌وم).

۲ - باب: ﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ الأحزاب.

۴۷۸۲ - حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ الْمُخْتَارِ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمَرَ رضي الله عنه: أَنَّ زَيْدَ بْنَ حَارِثَةَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم مَا كُنَّا نَدْعُوهُ إِلَّا: زَيْدَ ابْنِ مُحَمَّدٍ، حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ ﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ﴾ الأحزاب.

۲ - باسیک: (ئه‌و به‌کور کراوانه به‌ناوی باوکیانه‌وه بانگیان بکه‌ن، ئه‌و راستره به‌لای خواوه)

۴۷۸۲ - عه‌بدوڵلای کورپی عومه‌ر رضي الله عنه گێرایه‌وه که‌زه‌یدی کورپی حارسه‌ی که‌ نازادکراوی پێغه‌مبه‌ری خودا بوو، ئیمه‌ ههر به‌زه‌یدی کورپی موچه‌مه‌د بانگمان ده‌کرد، هه‌تا قورئان دابه‌زی و فه‌رمووی: (ئه‌و به‌کور کراوانه به‌ناوی باوکیانه‌وه بانگیان بکه‌ن، ئه‌وه راستره به‌لای خواوه).

۳ - باب: ﴿فَإِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَلُوا بِدِيلًا﴾ الأحزاب

﴿نَحْبُهُ﴾ (۲۳) الأحزاب: عَهْدُهُ. ﴿أَقْطَارُهَا﴾ (۱۴) الأحزاب: جَوَانِبُهَا. ﴿الْفِتْنَةُ﴾ لَأَتَوْهَا (۱۴) الأحزاب: لَأَعْطَوْهَا.

۳ - باسیک: (جا هه‌ندیکیان نه‌زر و به‌لینی خۆی به‌جی هینا (شهید بوو)، هه‌ندیکیشیان چاوه‌روانن هیچ گۆرانیکیان (له به‌لینی خۆیاندا) نه‌کردوه)

﴿ نَجَمَ ﴾ نه‌زر و به‌لینه‌که‌ی. ﴿ أَقْطَارَهَا ﴾ له هه‌موو لایه‌کیه‌وه. ﴿ الْفِتْنَةَ ﴾
لَا تَوَهَا ﴿ (نه‌گه‌ر داوای هه‌لگه‌پانه‌وه له‌ئاین یان لای بکرایه) بێگومان به‌جیان
ده‌هینا و داواکه‌یان پێده‌دان.

۴۷۸۳ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي،
عَنْ ثُمَامَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه قَالَ: نُرَى هَذِهِ الْآيَةُ نَزَلَتْ فِي أَنَسِ بْنِ النَّضْرِ رضي الله عنه مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ سورة الاحزاب (۲۳) ﴿ الأحزاب ^(۱) .

۴۷۸۳ - نه‌نه‌سی کوری مالیک رضي الله عنه ده‌لی: ئیمه‌ وا دهمانین ئهم ئایه‌ته‌ دهمبارهی
نه‌نه‌سی کوری نه‌زر رضي الله عنه دابه‌زی: (له ناو باوم‌پداراندا پیاوانیک هه‌ن راستیان
کرد له‌و په‌یمان‌ه‌ی که‌دا‌بوویان به‌خوا).

۴۷۸۴ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي خَارِجَةُ بْنُ زَيْدٍ
بْنِ ثَابِتٍ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ قَالَ لَمَّا نَسَخْنَا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ فَقَدْتُ آيَةً مِنْ
سُورَةِ الْأَحْزَابِ، كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم يَقْرُؤُهَا، لَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ إِلَّا مَعَ
خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ، الَّذِي جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم شَهَادَتَهُ شَهَادَةَ رَجُلَيْنِ رضي الله عنه مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ سورة الاحزاب (۲۳) ﴿ الأحزاب ^(۲) .

(۱) پروانه: ۲۸۰۵.

(۲) پروانه: ۲۸۰۷.

۴۷۸۴ خارجه‌ی کورپی زمیدی کورپی سابیت ده‌گپ‌رته‌وه که زمیدی کورپی سابیت وتی: کاتی (له نویسنه‌وه‌ی) په‌ره‌گانی قورنانه‌دا^(۱) چند قورنانه‌یکمان^(۲) رهنووس کرد. له سوورمتی (الأحزاب) نایه‌تیکم لی و ن بوو، جاران گویم لی بوو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌یخویند، لای کهس نه‌مدوژییه‌وه خوزیمه‌ی نه‌نصاری نه‌بیّت که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ شایه‌تی دانی نه‌وی به شایه‌تی دوو پیاو داده‌نا، (وه نه‌وه مه‌به‌ستی نه‌م نایه‌ته‌یه) (له ناو باوهرداراندا پیاوانیک هه‌ن راستیان کرد لهو په‌یمان‌ه‌ی که دابوویان به‌خوا).

۴ - باب: ﴿يَتَأْتِيَ النَّبِيُّ قُلُوبَ الْأَزْوَاجِ إِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَرَبُّنَهَا فَتَعَالَى﴾
 أُمْتَعَنَّ وَأُسْرَحَنَّ سَرًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ الأحزاب وقال عمر: التَّبَرُّجُ أَنْ تُخْرِجَ
 مَخَاسِنَهَا، وَ﴿سُنَّةَ اللَّهِ﴾ ﴿٢٨﴾ الأحزاب: اسْتَنْهَا: جَعَلَهَا.

۴ - باسیک: (به‌خیزانه‌کانت بلن ئەگەر ئیوه ژیا‌نی دنیاو رازاوه‌ی ئەوتان ده‌وت، ده‌ی هه‌مووتان وهرن م‌وتعه‌تان^(۳) پت بدهم و ته‌لاقتان بدهم به ته‌لاقدانیکی چاک و ب‌ی زیان)

مه‌عمر ده‌لی: (التَّبَرُّجُ) نه‌وه‌یه که‌ئافرمت جوانی خو‌ی دهریخت. ﴿سُنَّةَ اللَّهِ﴾: باو وریگای (دانراوی) خوایه (استنها): که دایناوه.

۴۷۸۵ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوَّجَ النَّبِيَّ ﷺ أَخْبَرْتَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ جَاءَهَا حِينَ أَمَرَ اللَّهُ أَنْ

(۱) په‌ره‌گانی نه‌و قورنانه‌ی لای حمفصه بوو ﷺ.

(۲) نه‌و قورنانه‌ی که عوسمانی کورپی عمفان ﷺ. فهرمانی کرد به نویسنه‌ویان.

(۳) م‌وتعه، باره و شتومه‌کیکه دهریته نافرمتی ته‌لاق دراو. بره‌انه: إرشاد الساری، ۵۰۸/۱۰.

يُخَيِّرُ أَزْوَاجَهُ، فَبَدَأَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «إِنِّي ذَاكِرٌ لَكَ أَمْرًا فَلَا عَلَيْكَ أَنْ تَسْتَعْجِلِي حَتَّى تَسْتَأْمِرِي أَبَوَيْكَ»، وَقَدْ عَلِمَ أَنَّ أَبَوَيْ لَمْ يَكُونَا بِأَمْرَانِي بِفِرَاقِهِ، قَالَتْ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ قَالَ:

﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ (۲۸)﴾ الْأَحْزَابُ إِلَى مَمَامِ الْآيَتَيْنِ فَقُلْتُ لَهُ: فَفِي أَيِّ هَذَا أَسْتَأْمِرُ أَبَوَيْ فَإِنِّي أُرِيدُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ^(۱).

۴۷۸۵ ئەبو سەله‌مه‌ی کوردی عەبدورەحمان دەگیرێتەوه که عایشە (ع) خیزانی پێغه‌مبەر ﷺ بۆی گیرایەوه که پێغه‌مبەری خوا ﷺ کاتی خوا فەرمانی پێکرد که هاوسەرەکانی سەرپشک بکات^(۲)، هات بۆلای (عایشە (ع)) جا پێغه‌مبەری خوا ﷺ لەمنه‌وه دەستی پێکرد و فەرمووی: ((من کاریکت بۆ باس دەکەم پێویست نییه‌ لەسەرت پەله‌ بکه‌یت هەتا راویژ به‌ دایک و باوکت ده‌که‌یت))، به‌دنیاییه‌وه دایک و باوکه‌م هیچکات فەرمانم پێ ناکەن به‌جیابوونه‌وه‌ لی، عایشە (ع) وتی: له‌ پاشان (پێغه‌مبەر ﷺ) فەرمووی: ((بێگومان خوا ده‌فه‌رموی: (ئه‌ی پێغه‌مبەر ﷺ به‌ خیزانه‌کانت بلی) تا کو‌تایی دوو نایه‌ته‌که‌، منیش عەرزەم کرد، ده‌ی دەرباره‌ی چ شتی‌ک راویژ به‌ دایک و باوکه‌م بکه‌م؟ من بێگومان به‌ دنیاییه‌وه‌ خوا و پێغه‌مبەرەکه‌ی و پوژی دوا‌ییم ده‌وی.

(۱) پ‌روانه: ۴۷۸۶.

(۲) له‌ نێوان دنیا و قیامت دا یان له‌ نێوان مانه‌وه‌ له‌گه‌ڵ پێغه‌مبەر ﷺ و ته‌ل‌اف‌دان دا.

۵ - **بابُ قَوْلِهِ:** ﴿وَلِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنِينَ مِنْكُمْ أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (۲۹) ﴿الْأَحْزَابِ، وَقَالَ قَتَادَةُ:﴾ ﴿وَأَذْكَرْتَ مَا يَتَلَى فِي يُوسُفَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ﴾ (۳۰) ﴿الْأَحْزَابِ، الْقُرْآنُ وَالْحِكْمَةُ: السُّنَّةُ.

۵ - **باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره:** (وه ئەگەر ئیوه خوا و پیغه‌مبەرەکه‌ی و پاداشتی روژی دوايیتان ده‌وى، ئەوه بێگومان بو چاکه‌کاران له ئیوه پاداشتیکی گه‌وره‌ی ئاماده‌کردوو)

قه‌تاده ده‌لی: مه‌به‌ست له: ﴿آيَاتِ اللَّهِ﴾ قورئانه، ﴿وَالْحِكْمَةِ﴾ ش: سوننه‌ته. (که له‌م نایه‌ته‌دا هاتوون).

٤٧٨٦ - وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ - زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ - قَالَتْ: لَمَّا أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِتَخْيِيرِ أَزْوَاجِهِ بَدَأَ بِي فَقَالَ: «إِنِّي ذَاكِرٌ لِكَ أَمْرًا فَلَا عَلَيْكَ أَنْ لَا تَعْجَلِي حَتَّى تَسْتَأْمِرِي أَبَوَيْكَ». قَالَتْ: وَقَدْ عَلِمَ أَنَّ أَبَوَيَّ لَمْ يَكُونَا يَأْمُرَانِي بِفِرَاقِهِ، قَالَتْ: ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ قَالَ: ﴿يَتَأَيَّهَا النَّوُ فُلْ لَا زَوْجَكَ إِنْ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا﴾ (٢٨) ﴿الْأَحْزَابِ: إِلَى ﴿أَجْرًا عَظِيمًا﴾ (٢٩) ﴿الْأَحْزَابِ قَالَتْ: فَقُلْتُ: فِي أَيِّ هَذَا أَسْتَأْمِرُ أَبَوَيَّ؟! فَإِنِّي أُرِيدُ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ الْآخِرَةَ، قَالَتْ: ثُمَّ فَعَلَ أَزْوَاجُ النَّبِيِّ ﷺ مِثْلَ مَا فَعَلْتُ.

(١) وه بیریکه‌نه‌وه له‌وه‌ی ده‌خوێرتیت له‌ ماله‌ کانتاندا له‌ نایه‌ته‌کانی خواو دانایی فه‌رموده‌کانی پیغه‌مبەر ﷺ.

تَابَعَهُ مُوسَى بْنُ أَعْيَنَ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ. وَقَالَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ وَأَبُو سَفْيَانَ الْمُعَمَّرِيُّ: عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ^(۱).

۴۷۸۶ - ئەبو سەله‌می کوری عەبدوڕەحمان دەگیرێتەووە کە عایشە (ع) خیزانی پیڤەمبەر (ﷺ) وتی: کاتی پیڤەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی پیکرا بە سەرپشک کردنی هاوسەرەکانی لە منەووە دەستی پیکرد و فەرمووی: ((من کاریکت بۆ باس دەکەم، بیویست ناکات پەلە بکەیت هەتا ڕاویژ بەدایک و باوکت دەکەیت))، عایشە دەلی: بیگومان ئەو دەیزانی کە دایک و باوکم هیچ کات فەرمانم پی ناکەن بە جیابوونەووە لی، عایشە دەلی: لە پاشان فەرمووی: (خوای ستایشی بەرز و بلندبی دەفەرموی: (ئەو پیڤەمبەر (ﷺ) بە خیزانەکانت بلێ ئەگەر ئێوە زیانی دونیا و ڕازاوەی ئەوتان دەوی) تا دەگاتە (پاداشتیکی گەورە)، (عایشە (ع) دەلی منیش وتم: جا دەربارە ی کامەیان ڕاویژ بە دایک و باوکم بکەم؟ چونکە بیگومان من خوا و پیڤەمبەرەکە ی و مائی و دواڕۆژم دەویت، دەلی: پاشان هەموو هاوسەرەکانی پیڤەمبەر (ﷺ) وەک منیان کرد.

- مووسای کوری ئەعیەن لە مەعمەرەووە گیراویەتیەووە ئەویش لە زوهریەووە وتی: ئەبو سەله‌مه بۆی گیرامەووە (بەم گیرانەووە) پالپشتی (گیرانەووەکە ی لەیسی) کردووە.

- عەبدوڕەزاق و ئەبو سوفیان ی مەعمەری لە مەعمەرەووە لە زوهری یەووە لە عورووە لە عایشەووە (ع) ئەم فەرموودەیان گیراوەتەووە.

۱ - باب: ﴿وَتُخْفَىٰ فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَهُ﴾ (۷۷) الأحزاب

۴۷۸۷ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ مَنْصُورٍ، عَنْ حَمَادِ بْنِ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا ثَابِتٌ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ؓ أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ ﴿وَتُخْفَىٰ فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ﴾ (۷۷) الأحزاب نَزَلَتْ فِي شَأْنِ زَيْنَبِ ابْنَةِ جَحْشٍ وَزَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ^(۱).

۱ - باسیک: (وه له دلێ خۆتدا شتیک ده‌شاریته‌وه که خوا ئاشکرای ده‌کات، وه له (قسه‌ی) خه‌لک ده‌ترسی له کاتی‌کدا خوا شیاو‌تره که لێی بترسیت)

۴۷۸۷ - ئەنەسێ کورێ مالیک ؓ ده‌گێڕێته‌وه که ئەم ئایه‌ته: (وه له‌دلێ خۆتدا شتیک ده‌شاریته‌وه که خوا ئاشکرای ده‌کات)، دەر‌بار‌ه‌ی حاڵی زه‌ینه‌بی کچی جە‌حش و زه‌یدی کورێ حاریسه‌ دابه‌زی.

۷ - باب: قَوْلُهُ: ﴿تُرْجَىٰ مِنْ نَشَاءٍ مِنْهُمْ وَتُقْوَىٰ إِلَيْكَ مِنْ نَشَاءٍ وَمِنْ أَنْ يَنْفَعِيَكَ مَنْ عَزَلْتَ

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ﴾ (۵۱) الأحزاب

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿تُرْجَىٰ﴾ (۵۱) الأحزاب: تَوَخَّرُ. ﴿أَرْجَمَ﴾ (۱۱۱) الأعراف: أَخْرَجَهُ.

۴۷۸۸ - حَدَّثَنَا زَكَرِيَّا بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ قَالَ هِشَامٌ، حَدَّثَنَا، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ ؓ قَالَتْ: كُنْتُ أَغَارُ عَلَى اللَّاتِي وَهَبَنَ أَنْفُسَهُنَّ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَقُولُ أَتَهَبُ الْمَرْأَةُ نَفْسَهَا؟! فَلَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿تُرْجَىٰ مِنْ نَشَاءٍ مِنْهُمْ وَتُقْوَىٰ إِلَيْكَ مِنْ نَشَاءٍ وَمِنْ أَنْ يَنْفَعِيَكَ مَنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ﴾ (۵۱) الأحزاب: قُلْتُ: مَا أَرَى رَبَّكَ إِلَّا يُسَارِعُ فِي هَوَاكَ^(۲).

(۱) بروه‌نه: ۷۴۳۰.

(۲) بروه‌نه: ۵۱۱۳.

۷- باسی ئهم فهرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (ئه‌ی موحه‌ممه‌د ﷺ) سه‌ره‌ی هه‌ر يه‌كێ له خيزانه‌كانت ويست دواى بخه و هه‌ريه‌كێ له‌وانت ويست (پيشى بخه‌و) بيهينه بو لای خۆت، وه هه‌ركامت بوێ (بيته لات) له‌وانه‌ی وازت لی هیناون هيچ گوناخيكت له سه‌ر نيه‌ی

ئيبنو عه‌بباس رضي الله عنه ده‌لی: ﴿ تَرْجِي ﴾ دواى بخه. ﴿ اَرْجِهْ ﴾ دواى بخه.

۴۷۸۸ - عائشه رضي الله عنها ده‌لی: من رِق و قيزم له‌و ژنانه ده‌هاته‌وه كه خۆيان ده‌به‌خشييه پيغه‌مبه‌رى خوا ﷺ وه ده‌موت، ئايا ئافه‌رم خۆى ده‌به‌خشييت (به پياو)؟ جا كاتى خواى به‌رز و بلند ئهم ئايه‌ته‌ی دابه‌زانده: ((ئەى موحه‌ممه‌د ﷺ) سه‌ره‌ی هه‌ريه‌كێ له خيزانه‌كانت ويست دواى بخه و هه‌ريه‌كێ له‌وانت ويست (پيشى بخه‌و) بيهينه بو لای خۆت، وه هه‌ركامت بوێ (بيته لات) له‌وانه‌ی وازت لی هیناون هيچ گوناخت له‌سه‌ر نيه‌ی).

(عائيشه ده‌لی) وتم: وا گومان ده‌بم ئه‌وه‌ی چه‌زت ليه‌ په‌روه‌دگار زوو بو‌ی به‌دی ده‌هيني.

۴۷۸۹ - حَدَّثَنَا جَبَانُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا عَاصِمُ الْأَحْوَلُ، عَنْ مُعَاذَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَسْتَأْذِنُ فِي يَوْمِ الْمَرْأَةِ مِنَّا بَعْدَ أَنْ أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿ تَرْجِي مَنْ نَشَاءُ مِنْهُمْ وَتُعْوِي إِلَيْكَ مَنْ نَشَاءُ وَمَنْ أَبْغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ﴾ (٥١) الْأَحْزَابُ فَقُلْتُ لَهَا: مَا كُنْتَ تَقُولِي؟ قَالَتْ: كُنْتُ أَقُولُ لَهُ إِنْ كَانَ ذَاكَ إِلَيَّ فَإِنِّي لَا أُرِيدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ أُؤْثِرَ عَلَيْكَ أَحَدًا. تَابِعَهُ عَبَّادُ بْنُ عَبَّادٍ سَمِعَ عَاصِمًا.

٤٧٨٩ - موعازه ده‌گیرپته‌وه له عانیشه‌وه ﷺ ده‌لی؛ که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌مووکات له رۆژی سه‌ره‌ی هه‌ر ئافره‌تیک له‌ئیمه‌دا مۆله‌تی ده‌خواست (ئه‌گه‌ر بیویستایه‌ ب‌روات بۆ لای ئافره‌تیکێ ترم‌ان)، پاش نه‌وه‌ی ئه‌م نایه‌ته‌ی بۆ دابه‌زینرا (ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ) سه‌ره‌ی هه‌ر یه‌کێ له‌ خیزانه‌کان‌ت ویست دوای بخه‌ و هه‌ریه‌کێ له‌وان‌ت ویست (پیشی بخه‌و) بیهینه‌ بۆ لای خۆت، وه‌ هه‌رکام‌ت بو‌ی (بیته‌ لات) له‌وانه‌ی وا‌ز‌ت لی هی‌نان‌و ه‌یج گونا‌ه‌ت له‌سه‌ر نییه‌)، (موعازه‌ ده‌لی) منیش به‌ عانیشه‌م وت؛ تۆ جیت ده‌وت ^(١)؟ وتی: من عه‌رز‌م ده‌کرد؛ ئه‌گه‌ر ئه‌و کاره‌ به‌ده‌ستی خۆم بی‌ت ئه‌و بی‌گومان ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا من که‌س له‌ لام له‌تۆ له‌ پیش‌تر نییه‌ (تۆ نا‌گۆر‌مه‌وه‌ به‌که‌سی‌ تر).

- عه‌به‌بادی کوری عه‌به‌باد ئه‌م فه‌رمووده‌ی گ‌یرایه‌وه‌ و پال‌پشتی (گ‌یرانه‌وه‌که‌ی عه‌بدو‌ل‌لای کوری موباره‌ک) ده‌کات که‌ له‌ عاصمی بیست‌وه‌.

٨ - باب: قَوْلُهُ: ﴿لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرِ نَبْطِينَ إِنَّهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَقْسِنِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكَ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيُّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَنْ تَنْكِحُوا أَزْوَاجَهُ مِنْ بَعْدِهِ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكَ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿٥٢﴾ الْأَحْزَابُ يُقَالُ: ﴿إِنَّهُ﴾ ﴿٥٣﴾ الْأَحْزَابُ إِدْرَاكُهُ، أَنَسِي يَأْنِي أَنَاةً. ﴿لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا﴾ ﴿٥٤﴾ الْأَحْزَابُ: إِذَا وَصَفَتْ صِفَةُ الْمُؤَنَّثِ قُلْتُ قَرِيبَةً وَإِذَا جَعَلْتَهُ ظَرْفًا وَبَدَلًا، وَلَمْ تُرِدِ الصِّفَةَ نَزَعْتَ الْهَاءَ مِنَ الْمُؤَنَّثِ، وَكَذَلِكَ لَفْظُهَا فِي الْوَاحِدِ وَالْإِثْنَيْنِ وَالْجَمْعِ لِلذَّكْرِ وَالْأُنْثَى.

(١) ئه‌گه‌ر داوای لی ب‌کردیتایه‌ ب‌روات بۆ لای خیزانیکی‌ تری.

۸ - باسیک: ئەم فەرمايشتهى خواى گه‌وره: (مه‌چنه ژووره‌وه
 بۆ ماله‌كانى پيغه‌مبەر ﷺ مه‌گەر ريگه‌تان پت بدرت بۆ نان
 خواردنيك پت ئەوهى چاوهروانى پيگه‌يشتنى بكهن، به‌لام
 ئەگەر بانگ كران (بۆ نان خواردن) ئەوسا برونه ژووره‌وه، ئينجا
 ئەگەر خواردنه‌كه‌تان خوارد ب‌لاوهى لى بكهن وه مه‌مينه‌وه بۆ
 قسه‌ كردن چونكه به‌راستى ئەو (مانه‌وه‌تان) ئازارى پيغه‌مبەر
 ﷺ ده‌دات، ئەويش شهرم ده‌كات ليتان (كه پت ده‌نگه) به‌لام خوا
 له (وتنى) هه‌ق شهرم ناكات، وه هه‌ركاتى داواى شتيكى
 ناوما‌لتان كرد له (هاوسه‌ره‌كانى پيغه‌مبەر ﷺ) ئەوه له پشت
 په‌رده‌وه ليتان داوا بكهن ئەو (شيوه داوا كردنه) تان خاوين تهره
 بۆ دلى ئيوه و ئەوانيش، به‌هيچ شيوه‌يه‌ك بۆ ئيوه دروست
 نيه‌ ئازارى (دلى) پيغه‌مبهرى خوا ﷺ بدهن، وه هه‌رگيز نابى
 خيزانه‌كانى پاش خوى ماره بكهن، به‌راستى ئەو (ئازار دانى دل
 و ماره‌كردنه) تان به‌لاى خواوه (گوناهيكي) زور گه‌وره‌يه)

ده‌وتريت ﷺ إِنَّهُ ﷻ: كاتى پيگه‌يشتنى (خواردنه‌كه)، (أَنِّي يَأْتِي أَنَاةً) ^(١) ﷻ لَعَلَّ السَّاعَةَ
 تَكُونُ قَرِيبًا ﷻ ئەگەر (قَرِيبًا) بكه‌يت به سيفه‌ت بۆ ميينه ده‌لى: (قَرِيبَةً) به‌لام
 ئەگەر بيكه‌يته به‌ناو بۆكاتى سيفه‌ته‌كه يان بيكه‌يته ناو بۆ شوينى سيفه‌ته‌كه و
 سيفه‌ت نه‌بىت، ئەه‌وكاته پيتى (ة)ى ميينه‌كه‌ى لى ده‌كرىته‌وه.

(١) (أني) كاری رابردوو، (يأتي) كاری رانهم‌بردوو (أناة) جاوگه.

وه هه‌روه‌ها نه‌و وشه‌یه (قَرِيبًا) نه‌گه‌ر به سیف‌هت نه‌یه‌ت نه‌وه هه‌مان وشه بو
دانه‌یه‌ک و دووان و کوومه‌لێک و نیر و می به‌کار دیت و بو هه‌موویان دمبیت.

۴۷۹۰ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ عُمَرُ رضي الله عنه: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَدْخُلُ عَلَيْكَ الْبُرُّ وَالْفَاجِرُ، فَلَوْ أَمَرْتَ أُمَمَاتِ الْمُؤْمِنِينَ بِالْحِجَابِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ الْحِجَابِ ^(۱).

۴۷۹۰ - نه‌نه‌سی رضي الله عنه ده‌لی: عومه‌ر رضي الله عنه ده‌لی: وتم: نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا خه‌لکی
چاک و خراب دیته مالت خوزگه فه‌رمانت بکردایه به دایکانی باوم‌رداران
به‌حیجاب و دمرنه‌که‌وتن به‌و هو‌یه‌وه خوا نایه‌تی حیجابی دابه‌زاند.

۴۷۹۱ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ: حَدَّثَنَا أَبُو مِجْلَزٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رضي الله عنه: قَالَ: لَمَّا تَزَوَّجَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله زَيْنَبَ ابْنَتَهُ جَحَشَ دَعَا الْقَوْمَ، فَطَعِمُوا ثُمَّ جَلَسُوا يَتَحَدَّثُونَ وَإِذَا هُوَ كَأَنَّهُ يَتَهَيَّأُ لِلْقِيَامِ فَلَمْ يَقُومُوا، فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ قَامَ، فَلَمَّا قَامَ قَامَ مَنْ قَامَ، وَقَعَدَ ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ فَجَاءَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله لِيَدْخُلَ، فَإِذَا الْقَوْمُ جُلُوسٌ ثُمَّ إِنَّهُمْ قَامُوا، فَأَنْطَلَقْتُ فَجِئْتُ فَأَخْبَرْتُ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله أَنَّهُمْ قَدْ انْطَلَقُوا، فَجَاءَ حَتَّى دَخَلَ، فَذَهَبْتُ أَدْخُلُ فَأَلْقَى الْحِجَابَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ ^(۲)

۴۷۹۱ - نه‌نه‌سی کوری مالیک رضي الله عنه ده‌لی: کاتی پیغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه و آله زمینه‌بی کچی
جه‌حشی (ماره‌کرد و) گو‌یزایه‌وه خه‌لکی بانگ کرد (بو‌شایی یه‌که‌ی) و نانیا

(۱) بروانه: ۴۰۲.

(۲) بروانه: ۴۷۹۳، ۴۷۹۴، ۵۱۵۴، ۵۱۶۳، ۶۸۶۶، ۵۱۷۰، ۵۱۷۱، ۵۴۶۶، ۶۳۳۸، ۶۳۳۹، ۶۳۷۱، ۷۴۲۱.

خوارد، پاشان دانیشتن و قسه‌یان دهکرد، لهو کاته‌دا پیغه‌مبه‌ر ﷺ دمتووت خوی
 ناماده دهکات بو هه‌ستان به‌لام خه‌لکه‌که هه‌لنه‌ستان، جا که نه‌وه‌ی دی هه‌ستا
 نه‌جا که پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ستا نه‌وه‌ی هه‌ستا (له‌گه‌لی) هه‌ستا، به‌لام سی که‌س
 دانیشتن، نه‌جا پیغه‌مبه‌ر ﷺ هات بیته ژووره‌وه دمبینی نه‌و که‌سانه دانیش‌توون
 له پاشان هه‌ستان، (نه‌نه‌س ده‌لی): منیش رۆشتم هه‌والم دا به پیغه‌مبه‌ر ﷺ
 که‌نه‌و پیاوانه رۆشتن نه‌جا (پیغه‌مبه‌ر ﷺ) هات هه‌تا چوو‌یه ژووره‌وه، منیش
 رۆشتم بچمه ژووره‌وه، به‌لام په‌رده‌که‌ی له نیوان من وخویدا دادایه‌وه به‌و
 هۆیه‌وه خوا نه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (ئه‌ی ئه‌وانه‌ی باوم‌رتان هیناوه، مه‌چنه
 ژووره‌وه بو ماله‌کانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ) تا کو‌تایی ئایه‌ته‌که.

٤٧٩٢ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي قَلَابَةَ، قَالَ
 أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ: أَنَا أَعْلَمُ النَّاسِ بِهَذِهِ الْآيَةِ - آيَةِ الْحِجَابِ - لَمَّا أَهْدَيْتُ زَيْنَبَ إِلَى رَسُولِ
 اللَّهِ ﷺ كَانَتْ مَعَهُ فِي الْبَيْتِ، صَنَعَ طَعَامًا، وَدَعَا الْقَوْمَ، فَقَعَدُوا يَتَحَدَّثُونَ، فَجَعَلَ النَّبِيُّ
 ﷺ يَخْرُجُ، ثُمَّ يَرْجِعُ، وَهُمْ قُعُودٌ يَتَحَدَّثُونَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا
 تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَبِظِينَ إِنَّهُ﴾ (٥٣) الأحزاب إلى
 قَوْلِهِ: ﴿مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ﴾ (٥٣) الأحزاب. فَضْرِبَ الْحِجَابُ، وَقَامَ الْقَوْمُ^(١).

٤٧٩٢ - نه‌نه‌سی کو‌ری مالیک ﷺ ده‌لی: من له هه‌موو که‌س شارم‌زاترم به‌م
 ئایه‌ته (مه‌به‌ستم) ئایه‌تی حیجایه: کاتی زمینه‌ب (به بوکینی برا و) گو‌یزرایه‌وه
 بو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، زمینه‌ب له ماله‌وه له‌گه‌لیدا بوو، (پیغه‌مبه‌ر ﷺ)
 خواردنی ساز کردبوو خه‌لکی بانگ کردبوو، (جا نانیاں خوارد) ئینجا

دانیشتبوون قسه‌یان ده‌کرد، پی‌غه‌مبه‌ریش هه‌ر دەرۆشته دهره‌وه و پاشان ده‌گه‌رایه‌وه، خه‌له‌که هه‌ر دانیشتبوون قسه‌یان ده‌کرد، به‌و هۆیه‌وه خوای به‌رز و بلند ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ((ئهی ئه‌وانه‌ی باومرتان هیناوه مه‌چنه ژووره‌وه بۆ ماله‌کانی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ مه‌گه‌ر رێگه‌تان پێ بدری بۆ نان خواردنیک بێ ئه‌وه‌ی چاومروانی پی‌گه‌یشتنی بکه‌ن)، تا ده‌گاته ئه‌م فه‌رمووده‌ی خوا (له پشته به‌رده‌وه) ئیتر حیجاب دانرا و خه‌لکه‌که‌ش هه‌ستان.

۴۷۹۳ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ صُهَيْبٍ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بُنِيَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ بَرِزْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ بِحُبْرٍ وَلَحْمٍ، فَأُرْسِلَتْ عَلَى الطَّعَامِ دَاعِيًا فَيَجِيءُ قَوْمٌ فَيَأْكُلُونَ وَيَخْرُجُونَ، ثُمَّ يَجِيءُ قَوْمٌ فَيَأْكُلُونَ وَيَخْرُجُونَ، فَدَعَوْتُ حَتَّى مَا أَجِدُ أَحَدًا أَدْعُو فَقُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَا أَجِدُ أَحَدًا أَدْعُوهُ. قَالَ: "ارْفَعُوا طَعَامَكُمْ". وَبَقِيَ ثَلَاثَةٌ رَهْطٍ يَتَحَدَّثُونَ فِي الْبَيْتِ، فَخَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ فَأَنْطَلَقَ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ فَقَالَ: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ وَرَحْمَةُ اللَّهِ». فَقَالَتْ: وَعَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، كَيْفَ وَجَدْتَ أَهْلَكَ بَارَكَ اللَّهُ لَكَ؟ فَتَقَرَّى حُجَرَ نِسَائِهِ كُلَّهُنَّ، يَقُولُ لَهُنَّ كَمَا يَقُولُ لِعَائِشَةَ، وَيَقُلْنَ لَهُ كَمَا قَالَتْ عَائِشَةُ، ثُمَّ رَجَعَ النَّبِيُّ ﷺ فَإِذَا ثَلَاثَةٌ رَهْطٍ فِي الْبَيْتِ يَتَحَدَّثُونَ، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ شَدِيدَ الْحَيَاءِ، فَخَرَجَ مُنْطَلِقًا نَحْوَ حُجْرَةِ عَائِشَةَ فَمَا أَدْرِي أَخْبَرْتُهُ أَوْ أُخْبِرَ أَنَّ الْقَوْمَ خَرَجُوا، فَرَجَعَ حَتَّى إِذَا وَضَعَ رِجْلَهُ فِي أُسْكُفَةِ الْبَابِ دَاخِلَةً وَأُخْرَى خَارِجَةً أَرْخَى السُّرَّ بَيْنِي وَبَيْنَهُ، وَأَنْزَلَتْ آيَةُ الْحِجَابِ^(۱).

۴۷۹۳ عه‌نه‌س ﷺ ده‌لی: زمینه‌بی کچی جه‌حش گو‌یزرایه‌وه به‌ نان وگوشت (نانی زهماونده‌که کرا)، جا من نی‌ردرام به‌ بانگ که‌ری خه‌لکی بۆ نان خواردن، ئه‌نجا که‌سانیک دمه‌اتن و نانیا‌ن ده‌خوارد و دەرۆشته دهره‌وه، پاشان که‌سانیک تر دمه‌اتن و نانیا‌ن ده‌خوارد و دەرۆشته دهره‌وه، جامن هه‌ر خه‌لکم بانگ

ده‌کرد هه‌تا که‌سم ده‌ست نه‌که‌وت بانگی بکه‌م، ئیت‌ر وتم: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا که‌س نییه‌ بانگی که‌م فه‌رمووی: ((خواردنه‌کاتان لابه‌ن و هه‌لگرن)) سێ پیاو مانه‌وه له‌ ماله‌وه‌دا قسه‌یان ده‌کرد، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ رۆشته‌ دهره‌وه و رۆشت به‌ره‌و ژووره‌که‌ی عائیشه‌ ﷺ فه‌رمووی: ((سه‌لام و په‌رحمه‌تی خواتان لی بێ خه‌لکی ئه‌م ماله‌)) عائیشه‌ وتی: سه‌لام و په‌رحمه‌تی خوا له‌سه‌ر تۆش بێ، خێزانه‌که‌ت چۆن بوو خوا فه‌روبه‌ره‌کت داری بکات بۆت، جا پێغه‌مبه‌ر ﷺ ژووری هه‌موو هاوسه‌ره‌کانی به‌سه‌رکرده‌وه، ئه‌وه‌ی به‌ عائیشه‌ی فه‌رموو به‌ هه‌موو هاوسه‌ره‌کانی ده‌فه‌رموو، ئه‌وانیش به‌ وێنه‌ی وته‌که‌ی عائیشه‌ وه‌لامیان ده‌دايه‌وه، له‌ پاشان پێغه‌مبه‌ر ﷺ گه‌رايه‌وه^(١)، جا بی‌نی سێ که‌س له‌ ماله‌وه‌ن قسه‌ ده‌که‌ن - پێغه‌مبه‌ر ﷺ زۆر به‌شه‌رم بوو - نه‌نجا پێغه‌مبه‌ر ﷺ دهرچوو روو به‌ ژووره‌که‌ی عائیشه‌ رۆشت. جا نازانم من پێم وت - یان پێی وترا - که ئه‌و که‌سانه‌ (ی دانیشتبوون) رۆشته‌ دهره‌وه، ئیت‌ر گه‌رايه‌وه و هات قاجیکی خسته ئه‌و دیوی دهرگاکه‌ و قاجه‌که‌ی تری له‌ دهره‌وه‌ی دهرگاکه‌ بوو په‌رده‌که‌ی له‌ نیوان من و خۆیدا دادايه‌وه و ئایه‌تی حیجاب دا به‌زی.

٤٧٩٤ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بَكْرِ السَّهْمِيُّ، حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: أَوَّلَمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ بَنَى بَرِزْنَبَ ابْنَةَ جَحْشٍ، فَأَشْبَعَ النَّاسَ خُبْرًا وَلَحْمًا ثُمَّ خَرَجَ إِلَى حُجَرِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ كَمَا كَانَ يَصْنَعُ صَبِيحَةَ بَنَائِهِ فَيَسْلُمُ عَلَيْهِنَّ وَيَدْعُو لَهُنَّ وَيُسَلِّمَنَّ عَلَيْهِ وَيَدْعُونَ لَهُ فَلَمَّا رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ رَأَى رَجُلَيْنِ جَرَى بَيْنَهُمَا الْحَدِيثُ، فَلَمَّا رَأَاهُمَا رَجَعَ عَنْ بَيْتِهِ، فَلَمَّا رَأَى الرَّجُلَانِ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ رَجَعَ عَنْ بَيْتِهِ وَتَبَا مُسْرِعَيْنِ، فَمَا أَذْرِي أَنَا أَخْبَرْتُهُ بِخُرُوجِهِمَا أَمْ أَخْبَرَ فَرَجَعَ حَتَّى دَخَلَ الْبَيْتَ، وَأَرَاخِي السُّتْرَ

(١) بۆ ئه‌و ماله‌ی زه‌هنه‌بی لی بوو .

بَنِي وَبَيْنَهُ وَأُنْزِلَتْ آيَةُ الْحِجَابِ. وَقَالَ ابْنُ أَبِي مَرْيَمَ: أَخْبَرَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ، سَمِعَ أَنَسًا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ^(۱).

۴۷۹۴ ئەنەس ئەلەس دەلی: پیغەمبەری خوا ﷺ کاتی زەینەبی کچی جەحشی گواستەووە نانی شایی دروست کرد و خەلکی تێر کرد لە نان و گوشت، لە پاشان رۆشتە دەرەووە بۆ بەسەرگەردنەووەی مائی دایکانی باوەرداران (خیزانەکانی)، وەك چۆن پیشتر وای دەکرد، بەیانی (ئەو شەووەی) خیزانی دەگواستەووە جا سەلامی لی دەکردن و دو‌عای بۆ دەکردن هاوسەرانیشی سەلامیان ئەو دەکرد و دو‌عیان بۆ دەکرد، جا کاتی گەڕایەووە بۆ ماله‌ووە دوو پیاوی بینی قەسە و باس هەبوو لە نیوانیاندا، ئەنجا کە ئەو دووانەیی بینی گەڕایەووە نەپۆشتە ماله‌ووە، جا کە دوو پیاووەکە پیغەمبەری خویان ﷺ بینی گەڕایەووە و نەهاتە ماله‌ووە بە پەلە رۆشتن (ئەنەس دەلی): جا نازانم من هەوالم پێدا بە دەرچوونیان لە مال یان هەوالی پێدرا، ئێتر گەڕایەووە هات هەتا رۆشتە زوورەووە، پەردەکەیی لە نیوان من و خۆیدا دادایەووە و ئایەتی حیجاب دابەزی.

- (هەمان فەرموودەییە پیشوو) ئیبنو ئەبی مەریمە وتی: یەحیا بۆی گێڕایەووە وتی: حومەید بۆی گێڕایەووە کە لە ئەنەسی بیستوووە ئەویش لە پیغەمبەرووە ﷺ گێڕایەتیەووە.

۴۷۹۵ - حَدَّثَنِي زَكْرِيَاءُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: خَرَجْتُ سَوْدَةً بَعْدَ مَا ضَرَبَ الْحِجَابُ لِحَاجَتِهَا، وَكَانَتْ امْرَأَةً جَسِيمَةً لَا تَخْفَى عَلَى مَنْ يَعْرِفُهَا، فَرَأَاهَا عَمْرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ يَا سَوْدَةُ: أَمَا وَاللَّهِ مَا تَخْفَيْنَ عَلَيْنَا، فَاَنْظُرِي كَيْفَ تَخْرُجِينَ، قَالَتْ: فَاَنْكَفَأْتُ رَاجِعَةً، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي بَيْتِي، وَإِنَّهُ لَيَتَعَشَّى.

وَفِي يَدِهِ عَرْقٌ قَدْ خَلَّتْ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي خَرَجْتُ لِبَعْضِ حَاجَتِي فَقَالَ لِي عُمَرُ كَذَا وَكَذَا. قَالَتْ: فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ ثُمَّ رُفِعَ عَنْهُ وَإِنَّ الْعَرْقَ فِي يَدِهِ مَا وَضَعَهُ فَقَالَ: «إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكَ أَنْ تَخْرُجَ لِحَاجَتِكَ»^(۱).

۴۷۹۵ - عائیشه رضی اللہ عنہا ده‌لی: - دوا‌ی نه‌مودی حیجاب فه‌رز‌کرا‌بوو - سه‌وده
ر‌وشته دمره‌وه بو‌ دهمست به ناو گه‌یاندن که ناهرم‌تیکی به‌خ‌و‌وه بوو که‌سیک
بیناسیایه شاراوه نه‌بوو لی، جا عومه‌ری گوری خه‌تتاب رضی اللہ عنہا بینی و وتی:
نه‌ی سوده وللا‌هی دهناسمه‌وه بو‌یه بزانه چ‌ون دمر‌ویته دمره‌وه (سه‌وده‌ش)
وتی: منیش به‌ره‌و دواوه گه‌رامه‌وه له‌و کاته‌دا پی‌غه‌مبه‌ری خوا رضی اللہ عنہا له‌ مالی
من بوو نانی ئی‌واره‌ی ده‌خوارد، گرت‌کیکی^(۲) به‌ده‌سته‌وه بوو جا ر‌وشته
ژووره‌وه و وتی: نه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا من ر‌وشتمه دمره‌وه بو‌ پی‌ویسته‌کی
خ‌وم، عومه‌ر ناوا و ناوای پی‌ وتم، ده‌لیت: ئیتر خوا نیگای بو‌ دابه‌زاند، له
پاشان که حاله‌تی نیگا بو‌ هاتنی له‌سهر لاج‌وو هیشتا گرتکه‌که‌ی به‌ده‌سته‌وه
بوو داینه‌نا بوو فه‌رمووی: ((بیگومان و به‌ دل‌نیایی یه‌وه ریگه‌تان پیدراوه
که له‌ مال بر‌ونه دمره‌وه بو‌ پی‌ویستی خ‌وتان)).

۹ - باب: ﴿إِنْ بُدُوا شَيْئًا أَوْ تُخَفُّوهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَاتِبٌ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ۵۱ لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَ فِي
ءَابَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أُمَّهَاتِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءَ أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ
أَيْمَانُهُنَّ وَأَنْفِقْنَ فِي اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَاتِبٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۵۲ ﴿الأحزاب

(۱) بروانه: ۱۴۶.

(۲) گرتک: پارچه ئی‌سقانیکه که گوشتی پی‌وه بی. فه‌ره‌منگی خال: ل ۴۸۹

۹ - باسیک: (ئه‌گهر ههر شتیک ئاشکرا بکه‌ن (بیلتین) یا
 بیشارنه‌وه (له دلتاندا) ئه‌وه به‌راستی خوا زانایه به
 ههموو شتیک، هاوسه‌رانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ هیچ
 گونا‌هیکیان له‌سه‌ر نییه (ئه‌گهر بێ حجاب بن) لای
 باوکیان و کورانیان و براییانیان و برازا‌کانیان و خوشکه
 زا‌کانیان و لای ئافره‌تانی هاودینیان و لای غولام و
 که‌نیزانی خویان، وه له خوا بترسن به‌راستی خوا چاودێر
 و ئاگاداره به‌سه‌ر ههمو و شتیکدا)

۴۷۹۶ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: اسْتَأْذَنَ عَلَيَّ أَفْلَحُ أَخُو أَبِي الْقُعَيْسِ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ، فَقُلْتُ: لَا أَدْنُ لَهُ حَتَّى اسْتَأْذِنَ فِيهِ النَّبِيُّ ﷺ فَإِنْ أَحَاهُ أَبَا الْقُعَيْسِ لَيْسَ هُوَ أَرْضَعَنِي، وَلَكِنْ أَرْضَعَنِي امْرَأَةٌ أَبِي الْقُعَيْسِ، فَدَخَلَ عَلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ فَقُلْتُ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ أَفْلَحَ أَخَا أَبِي الْقُعَيْسِ اسْتَأْذَنَ، فَأَبَيْتُ أَنْ أَدْنَ حَتَّى اسْتَأْذَنَكَ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «وَمَا مَنَعَكَ أَنْ تَأْذَنِينَ عَمَّكَ». قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الرَّجُلَ لَيْسَ هُوَ أَرْضَعَنِي، وَلَكِنْ أَرْضَعَنِي امْرَأَةٌ أَبِي الْقُعَيْسِ. فَقَالَ: «إِنِّي لَهُ فَإِنَّهُ عَمُّكَ، تَرَبَّتْ يَمِينُكَ». قَالَ عُرْوَةُ: فَلِذَلِكَ كَانَتْ عَائِشَةُ تَقُولُ حَرِّمُوا مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا تُحَرِّمُونَ مِنَ النَّسَبِ^(۱).

۴۷۹۶ - عوروه‌ی کور‌ی زوبه‌یر ده‌گیر‌یت‌ه‌وه که عایشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وتی: پاش نه‌وه‌ی
 (حوکمی) حجاب دابه‌زین‌را بوو نه‌هله‌حی برای ئه‌بی قوعه‌یس مؤه‌تی خواست
 بیته ژووره‌وه بو لای من، منیش وتم: مؤه‌تی نادم له‌و بارمیه‌وه تا مؤه‌ت له
 پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌خوازم، بیگومان براکه‌ی ئه‌بی قوعه‌یس نه‌و که‌سه نییه

(ژنه‌که‌ی) شیرى پېدايم، به‌لکو ژنى نه‌بى قوعه‌يس شیرى به من داوه، نه‌نجا پېغه‌مبه‌ر ﷺ هاته ژوورمه‌وه بو لام و منيش عه‌رزم کرد: نه‌ی پېغه‌مبه‌رى خوا نه‌فله‌حى براى نه‌بى قوعه‌يس داوا ده‌کات بېته ژوورمه‌وه بو لای من، رازى نه‌بووم که مؤله‌تى بده‌م تا مؤله‌ت له تو نه‌خوازم پېغه‌مبه‌رى ﷺ فه‌رمووى: ((ج شتیک رېگرتنه له‌وه‌ی مؤله‌تى بده‌میت؟ نه‌و مامه‌ته)) وتم: نه‌ی پېغه‌مبه‌رى خوا بېگومان نه‌و پیاوه نه‌و کهسه نیه که شیرى به من داوه، به‌لکو ژنى نه‌بى قوعه‌يس شیرى به‌من داوه، فه‌رمووى: ((مؤله‌تى بده‌ چونکه بېگومان نه‌و مامى تویه هه‌زاروکه‌ی نه‌زان)).

عوروه ده‌لى: جا له‌به‌ر نه‌وه عائیشه ؓ هه‌میشه ده‌یوت: به مه‌حره‌مى دانین به‌هوى شیر خواردنه‌وه، وه‌ک نه‌وه‌ی به مه‌حره‌مى داده‌نن به‌هوى ره‌چه‌لەك و نه‌سه‌به‌وه.

۱۰ - **بابُ قَوْلِهِ: ﴿إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا﴾** ﴿٥٦﴾ الأحزاب: قال أبو العالیه: صَلَاةُ اللَّهِ ﷻ تَنَاوُهُ عَلَيْهِ عِنْدَ الْمَلَائِكَةِ، وَصَلَاةُ الْمَلَائِكَةِ: الدُّعَاءُ. قال ابن عباس: ﴿يُصَلُّونَ﴾ ﴿٥٦﴾ الأحزاب يُبَيِّنُ كَوْنَ. ﴿لَتُغْرِيَنَكَ﴾ ﴿٦٠﴾ الأحزاب لَنُسلِّطَنَّكَ.

۱۰- باسى ئەم فه‌رمایشته‌ی خواى گه‌وره (به‌راستى خوا و فره‌شته‌کانى سه‌لاوات ده‌ده‌ن له‌سه‌ر پېغه‌مبه‌ر ﷺ، ئەمى ئەوانه‌ى که باوه‌رتان هه‌یناوه ئیوه‌ش سه‌لاوات و سه‌لامى زۆرى له‌سه‌ر بده‌ن)

- ئەه‌ولعه‌الییه ده‌لى: (صَلَاةُ اللَّهِ) ستایشى خوايه ﷻ له‌سه‌ر پېغه‌مبه‌ر ﷺ لای

فره‌شته‌کان، وه (صَلَاةُ الْمَلَائِكَةِ) دوعایه (بو پېغه‌مبه‌ر ﷺ).

- ئیبنو عه‌یباس رضی اللہ عنہ ده‌ئێ: ﴿يُصَلُّونَ﴾ (خوا و فریشته‌کان) دوعای فه‌ر و به‌ره‌که‌تی بۆ ده‌که‌ن. ﴿لِنُغْنِيَنَّكَ﴾ بێگومان زالت ده‌که‌ین (به‌سه‌ریاندا).

۴۷۹۷ - حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا مِسْعَرٌ، عَنِ الْحَكَمِ، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رضی اللہ عنہ قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمَّا السَّلَامُ عَلَيْكَ فَقَدْ عَرَفْنَاهُ فَكَيْفَ الصَّلَاةُ قَالَ: «قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ»^(۱).

۴۷۹۷ - که‌عی کورێ عوجره رضی اللہ عنہ ده‌ئێ: وترا ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا صلی اللہ علیہ و آله و سلم ئه‌وه (شیوه‌ی) سه‌لام کردن لێت، ئه‌وه پێشتر زانیومان، به‌لام چۆن سلاوات بده‌ین له‌سه‌رت؟ فه‌رموووی: ((بَلِّينَ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ))

واته: ئه‌ی خوایه میهره‌بانی و به‌زه‌یی خۆت برژه به‌سه‌ر موحه‌مه‌د و به‌سه‌ر که‌سوکاری موحه‌مه‌ددا هه‌ر وه‌کو رشتووته به‌سه‌ر ئیبراهیم و به‌سه‌ر که‌سوکاری ئیبراهیم دا، بێگومان تۆشایسته‌ی سوپاس و شکۆمه‌ندیت وه (خوایه) فه‌ر و به‌ره‌کتی خۆت برژه به‌سه‌ر موحه‌مه‌د و که‌سوکاری موحه‌مه‌ددا، هه‌ر وه‌کو فه‌ر و به‌ره‌که‌تی خۆت رشتوو به‌سه‌ر ئیبراهیم و که‌س و کاری ئیبراهیم دا، به‌راستی تۆ شایسته‌ی سوپاس و بلندێ شکۆمه‌ندیت).

۴۷۹۸ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ الْهَادِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ خَبَّابٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا التَّسْلِيمُ فَكَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ قَالَ: «قُولُوا اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ». قَالَ أَبُو صَالِحٍ عَنِ اللَّيْثِ «عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ».

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْرَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ وَالدَّرَاوَزِيُّ، عَنْ يَزِيدَ وَقَالَ: «كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَبَارَكْتَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ»^(۱).

۴۷۹۸ ئەبو سەعیدی خۆدری رضی اللہ عنہ دەلی: وتمان ئەی پیڤه‌مبه‌ری خوا ئەوه (شیوه‌ی) سه‌لام کردن بوو (لێت)، ئەی چۆن سلاوات بده‌ین له‌سه‌رت؟ فه‌رمووی: ((بلین: اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ)).

واته: ((ئە‌ی خ‌وایه‌ گیان می‌ه‌ره‌بان‌ی و به‌زه‌می خ‌ۆت ب‌پ‌ژه به‌سه‌ر مو‌حه‌مه‌ده‌دا که به‌نده و پیڤه‌مبه‌ری تۆیه‌ ه‌ه‌ر وه‌ک پ‌شت‌ووته به‌سه‌ که‌سو‌کاری ئی‌براهیم دا، وه (خ‌وایه‌گیان) فه‌ر و به‌ره‌که‌تی خ‌ۆت ب‌پ‌ژه به‌سه‌ر مو‌حه‌مه‌د و به‌سه‌ر که‌س و کاری مو‌حه‌مه‌ده‌دا، ه‌ه‌ر وه‌ک پ‌شت‌ووته به‌سه‌ر ئی‌براهیم‌دا))

- ئە‌بو صالح: ده‌گ‌یرێته‌وه له‌ له‌یسه‌وه (و به‌م شی‌ومی‌ه گ‌یراوی‌ه‌تی‌ه‌وه) ده‌لی: ((فه‌ر و به‌ره‌که‌تی خ‌ۆت ب‌پ‌ژه) به‌سه‌ر مو‌حه‌مه‌د و به‌سه‌ر که‌س و کاری مو‌حه‌مه‌ده‌دا، ه‌ه‌روه‌ک فه‌ر و به‌ره‌که‌ت پ‌شت‌ووه به‌ره‌ که‌س و کاری ئی‌براهیم‌دا))

- ه‌ه‌مان فه‌رم‌ووده ئی‌بن‌و ئە‌بی ح‌ازیم و ده‌راو‌ردیی گ‌یراوی‌انه‌ته‌وه له‌یه‌زیده‌وه (به‌م جۆره) فه‌رم‌ووی: ((ه‌ه‌ر وه‌کو می‌ه‌ره‌بان‌ی و به‌زه‌می خ‌ۆت پ‌شت‌ووه به‌سه‌ر

ئیری‌هیم دا، وه (خوایه) فه‌پ و به‌ره‌که‌تی خۆت ب‌پ‌زه به‌سه‌ر موحه‌مه‌د و که‌س و کاری موحه‌مه‌ددا، هه‌ر وه‌کو فه‌پ و به‌ره‌که‌تی خۆت پ‌شتوو به‌سه‌ر ئیری‌هیم و که‌س و کاری ئیری‌هیم دا)).

II - باب: قَوْلُهُ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ ءَادَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا

وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِهَاً ۖ﴾ الْأَحْزَاب

۴۷۹۹ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا رَوْحُ بْنُ عُبَادَةَ، حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنِ الْحَسَنِ وَمُحَمَّدٍ وَخَلَّاسٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ۖ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ مُوسَىٰ كَانَ رَجُلًا حَيًّا، وَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ ءَادَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّاهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِهَاً ۖ﴾ الْأَحْزَاب».

II - باسیک: ئەم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه‌ک ئەو که‌سانه مه‌بن که نازاری مووسایان دا ۖ (تۆمه‌تیان بۆ کرد)، جا خوا‌مووسای پاک کرده‌وه له‌وه‌ی ده‌یانووت، وه (مووسا) لای خوا ریز و پله و پایه‌ی هه‌بوو)

۴۷۹۹ - ئەبو هورمیره ۖ ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((بی‌گومان مووسا ۖ پیاویکی زۆر به‌شه‌رم و چه‌یابوو، ئەومش مه‌به‌ستی ئەم نایه‌ته‌یه^(۲) (ئە‌ی ئەوانه‌ی باوم‌پ‌تان هیناوه وه‌ک ئەو که‌سانه مه‌بن که نازاری مووسایان دا. (تۆمه‌تیان بۆ دروست کرد) ئەنجا مووسای پاک کرده‌وه له‌وه‌ی ده‌یان وت، (مووسا) لای خوا خاوم‌ن پ‌یز و پله بوو).

(۱) پروانه: ۳۷۸.

(۲) که خه‌لکی مه‌دینه دمه‌رسینێ له‌وه‌ی نازاری پیغه‌مبه‌ر ۖ بدمن هه‌رچۆنێک به‌نو ئیسرائیل نازاری مووسایان دا (تۆمه‌تباریان کرد به‌ قۆره‌ پان نه‌خۆشی به‌لەکی هه‌یه. پروانه: ۵۳۱/۱۰. ارشاد الساری).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۴ - سورة سبأ

يُقَالُ: ﴿مُعْجِزِينَ ٥﴾ سبأ: مُسَابِقِينَ بِقَاتَيْنِ ﴿بِمُعْجِزَاتِ ١٣﴾ الأنعام: مُعَالِيَيْنَ. ﴿

سَبَقُوا ٨﴾ الأنفال: قَاتُوا. ﴿لَا يُعْجِزُونَ ٨﴾ الأنفال: لَا يَفُوتُونَ. ﴿يَسِفُونَا ٦﴾

العنكبوت: يُعْجِزُونَا قَوْلُهُ: ﴿بِمُعْجِزَاتِ ١٣﴾ الأنعام: بِقَاتَيْنِ، وَمَعْنَى ﴿مُعْجِزِينَ ٥﴾

﴿سبأ: مُعَالِيَيْنَ يُرِيدُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنْ يُظْهَرَ عَجَزَ صَاحِبِهِ. مِعْشَارٌ. عَشْرٌ. الْأَكْلُ الثَّمَرُ.

﴿بَعْدَ ١١﴾ سبأ: وَبَعْدَ وَاحِدٍ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿لَا يَعْزُبُ ٢﴾ سبأ: لَا يَغِيبُ. الْعَرِمُ

السُّدُّ مَاءٌ أَحْمَرٌ أَرْسَلَهُ اللَّهُ فِي السُّدِّ فَشَقَّهُ وَهَدَمَهُ وَحَفَرَ الْوَادِي، فَارْتَفَعَتَا عَنِ الْجَنْبَيْنِ، وَغَابَ عَنْهُمَا الْمَاءُ فَبَيَسَّتَا، وَلَمْ يَكُنِ الْمَاءُ الْأَحْمَرُ مِنَ السُّدِّ، وَلَكِنْ كَانَ عَذَابًا أَرْسَلَهُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ حَيْثُ شَاءَ. وَقَالَ عَمْرُو بْنُ شَرْحِبِيلٍ: الْعَرِمُ الْمُسْتَأْهُ بِالْحِنْ أَهْلُ الْيَمَنِ. وَقَالَ غَيْرُهُ الْعَرِمُ الْوَادِي. السَّابِغَاتُ الدُّرُوعُ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: (يُجَازَى): يُعَاقَبُ.

﴿أَعْظَمَكُمْ بِوَحْدَةٍ ١٦﴾ سبأ: بِطَاعَةِ اللَّهِ. ﴿مَثْنَى وَفُرْدَى ١٦﴾ سبأ: وَاحِدٌ وَاثْنَيْنِ.

﴿التَّسَاوُشُ ٥٢﴾ سبأ: الرُّدُّ مِنَ الْآخِرَةِ إِلَى الدُّنْيَا. ﴿وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ ٥٤﴾ سبأ: مِنْ

مَالٍ أَوْ وَلَدٍ أَوْ زَهْرَةٍ.

﴿بِأَشْيَاعِهِمْ ٥٤﴾ سبأ: بِأَمْثَالِهِمْ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿كَالْجَوَابِ ١٣﴾ سبأ: الْجَوَابَةُ

مِنَ الْأَرْضِ. الْخَمْطُ الْأَرَاكُ. وَالْأَثْلُ الطَّرْقَاءُ. الْعَرِمُ الشَّدِيدُ.

به ناوی خواوی بهخشندهی میهره بان

۳۴ - (تهفسیری) سورهتی سه بهء

دهوتریت: ﴿مُعْجِزِينَ﴾: (وادمزانن) له دهست دمرچوون. ﴿يُمْعِرِينَ﴾ له دهست دمرچوان.

﴿مُعْجِزِينَ﴾ په کخهران، ماندوکه ران. ﴿سَبَّوْا﴾ تیپه رین. ﴿لَا يُعْجِرُونَ﴾ دهسته وسانمان ناکهن. ﴿يَسْتَفْتُونَ﴾: (وادمزانن) دهسته وسانمان دهکهن. ئەم فەرماشته:

﴿يُمْعِرِينَ﴾ له دهست دمرچوان، وهمانای: (مُعْجِزِينَ) زالبوان و په کخهران، ههرمیه ک لهو دوو کهسه دهیهوئ دهسته پاچهیی بهرانبهره کهی دمرخات.

(مُعْشَارٌ): دهیه ک: (الْأَكْلُ): بهروبومی درخت. ﴿بَعْدَ﴾ و ﴿بَعْدَ﴾^(۱): یه ک مانایان ههیه واته: (ریگای سهفه رمان) دوور بخهره وه. موحاهید دهئ: ﴿لَا يَعْزُبُ﴾: ون نابئ. (الْعَرْمُ): بهنداو، ئاوئکی سوور بوو خوا ناردی بۆ ناو بهنداوه کهو درز و کهلئنی کرده بهنداوه که و پوخاندی و شیوه کهی هه لکه ند، جا ههردوو باخه که به باخی نه مان و ئاوایان نه ما و وشک بوون، ئاوه سوره کهش ئاوی بهنداوه که نه بوو، به لکو سزایه ک بوو خوا ناردبووی بۆیان له شوئنی که وه که خوی ویستی.

عه مری کوری شوره حبیل دهئ: (الْعَرْمُ): بهر بهست و دیواریکه (له بهردهم شیوئکدا دروست دهکری تا ئاوه که بهرز بیته وه و بپروات به سهر زهوی و دهو ربه ریدا) به زمانی خه لکی یه مهن.

(۱) ﴿بَعْدَ﴾ خوئندنهوی ئیبنو کسیر و ئەبی عمەر و هیشامه له ئیبنو عامر وه، حموت قورنان خوئنه کهی کهمان به

﴿بَعْدَ﴾ خوئندویانه وه.

جگه له‌ عه‌مر ده‌لی: (العَرْمُ): شیو و دو‌له. (السَّابِغَاتُ): زریانیك (كه هه‌موو له‌ش داپو‌شیت).
 -موجاهید ده‌لی: (يُجَازِي) ^(۱) سزاده‌دریت، تو‌له‌ی لی دمسه‌نریت. ﴿أَعْظَمُكُمْ
 بِوَحْدَةٍ﴾: (به یه‌ك شت ئامو‌ژگاریتان ده‌كه‌م) نه‌ویش گو‌پرایه‌لی و فه‌رمان
 به‌رداری خوایه. ﴿مَثْنَىٰ وَفِرَدَىٰ﴾ دوو دوو، یه‌ك یه‌ك. ﴿التَّناوُشُ﴾ ^(۲):
 گه‌پانه‌وه له‌ دوا ر‌و‌ژه‌وه بو‌ دنیا. ﴿وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ﴾ (نه‌وه‌ی چه‌زی لی ده‌كه‌ن)
 له‌سامان و کو‌ر و جوانی و خو‌شی (دو‌نیا). ﴿بِأَشْيَاعِهِمْ﴾ به‌ هاوشیوه‌كانیان.
 -ئیب‌نو عه‌بباس ؑ ده‌لی: ﴿كَالْجَوَابِ﴾: وه چه‌وزی گه‌وره له‌ زه‌ویدا
 (گو‌ماویکی خ‌ری گه‌وره له‌ زه‌ویدا). (الْخَمْطُ): داری ئه‌راك (داری سیواك).
 (الأَثَلُ): داری گه‌ز (العَرْمُ): سه‌خت و به‌هیز.

۱ - باب: ﴿حَقٌّ إِذَا فُرِغَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾ ^(۳) س‌أ

۱ - باسیك: (هه‌تا كات‌ ترس و بیم له‌ د‌لی (تكاكاران) لا
 ده‌برئ ^(۳)، به‌یه‌كتری ده‌لین: په‌روه‌ردگار‌تان چ‌ی بریار‌یك‌ی
 فه‌رموو؟ ده‌لین: وته‌ راسته‌كه‌ی فه‌رموو (كه‌ ر‌یگه‌دانه
 به‌ تكاكردن) وه‌ ته‌نها (خوا) به‌رز و ب‌ل‌ند و گه‌وره‌یه)

٤٨٠٠ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو، قَالَ: سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ يَقُولُ:
 سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: إِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِذَا قَضَى اللَّهُ الْأَمْرَ فِي السَّمَاءِ ضَرَبَتْ

(۱) (يُجَازِي) خو‌ندنه‌وه‌ی ئیب‌نو ك‌س‌یر و نا‌ف‌یع و نه‌م‌ی عه‌م‌رو عاصی‌مه له‌ پ‌یوا‌ه‌تی نه‌م‌ی به‌ك‌رو نه‌م‌ی جه‌فه‌رموه، به‌لام

حه‌م‌زه‌و کیسانی حه‌ف‌ص له‌عاصی‌مه‌وه، وه‌ یه‌عقوب خه‌لف به‌ (يُجَازِي) خو‌ندنه‌وه‌یانه‌مه‌وه.

(۲) التناوش، به‌دمست ه‌ینان، دمست پ‌ی گ‌م‌یشتن.

(۳) به‌وه‌ی ر‌یگه‌ پ‌یدانی شه‌فاعه‌ت.

الْمَلَائِكَةُ بِأَجْنَحَتِهَا خُضْعَانًا لِقَوْلِهِ، كَأَنَّهُ سِلْسِلَةٌ عَلَى صَفْوَانٍ، فَإِذَا فُزَّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا: مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا لِلَّذِي قَالَ: الْحَقُّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ. فَيَسْمَعُهَا مُسْتَرِقُ السَّمْعِ، وَمُسْتَرِقُ السَّمْعِ هَكَذَا بَعْضُهُ فَوْقَ بَعْضٍ - وَوَصَفَ سُفْيَانُ بِكُفِّهِ فَحَرَفَهَا وَبَدَّدَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ - فَيَسْمَعُ الْكَلِمَةَ، فَيُلْقِيهَا إِلَى مَنْ تَحْتَهُ ثُمَّ يُلْقِيهَا الْآخَرُ إِلَى مَنْ تَحْتَهُ، حَتَّى يُلْقِيَهَا عَلَى لِسَانِ السَّاحِرِ أَوْ الْكَاهِنِ، فَرَبَّمَا أَدْرَكَ الشَّهَابُ قَبْلَ أَنْ يُلْقِيَهَا، وَرَبَّمَا أَلْقَاهَا قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَهُ، فَيَكْذِبُ مَعَهَا مِائَةً كَذِبَةٍ، فَيَقَالُ أَلَيْسَ قَدْ قَالَ لَنَا يَوْمَ كَذَا وَكَذَا كَذَا وَكَذَا؟! فَيُصَدِّقُ بِتِلْكَ الْكَلِمَةِ الَّتِي سَمِعَ مِنَ السَّمَاءِ»^(۱).

۴۸۰۰ - ئەبو ھورمیرە ﷺ دەلێ: بێگومان پێغه مبهری خوا ﷺ ڤه رمووی ((کاتی خوا له ناسمان برپاری کاریکی دا ڤریشه کان باله کانیان ددهمن بهیه کدا بهمل که چی بو ڤه رمایشته که ی خوا، (دمنگی ئەو ڤه رمایشته ی خودا) وهک دمنگ و زړه ی زنجیریک وایه بدریت به سهر تاویره بهردیکی سافدا^(۲)، کاتی ترسه که ی دلیان ناهیلرئ دهلین: په رومردگارتان چی ڤه رموو؟ دهلین بهو ی پرسیاره که ی کردوو: خوا وته ی ههقی ڤه رموو وه (خودایه) بهرز و بلند و گهورمیه، جا ئەو (شهیتانانه ی) بهدزیه وه گوئ دهگرن ئەو وتهیه دمبیستن، ئەوانیش (شهیتانانه ی) بهدزیه وه گوئ دهگرن ئابهو جوړه ههندیکیان له سهر و ههندیکیانه وهن - سوفیان به دهست ئەو ی باس کرد جا په نجه کانی لارکرده وه په نجه کانی له یه کتری جیاکرده وه - جا وتهیه ک دمبیستن دهنیرئ بو ئەوه له خواریه ومیه، پاشان ئەو ی تریش دهنیرئ بو ئەو ی خوار خو ی (بهو جوړه دپروا) ههتا کو تاهه مینیان دهیخاته سهر زمانی جادووگهر یا کو له نانی، جا لهوانه یه ناگره که بهر شهیتانه گوپه ئخهره که بکهوئ پپش ئەو ی وته که بگهیەنئ (به هاوړیکه ی و بیسوتینئ)، وه لهوانه شه بیگهیەنئ (بهو ی له

(۱) پروانه: ۴۷۰۱.

(۲) دفترسن وا دزمانن ڤه رمانی کاری قیامته.

خواریه‌وه‌یه) پێش ئەوه‌ی گ‌ری ناگره‌که بیگات‌ی و لێ‌ی بدات (و بیسوت‌ین‌ی)، جا ئەویش (جادوگر یا کۆله‌نانی) له‌گه‌ڵ ئەو وته‌یه‌دا سه‌د درۆ‌ی له‌گه‌ڵ‌دا ده‌کات، جا ده‌وتر‌یت: ئایا به‌راستی پێ‌ی نه‌وت‌ین ئەو رۆژه ئەو رۆژه ئەوه و ئەوه ده‌بی؟ جا به‌هۆ‌ی ئەو وته‌یه‌وه که له ناسمانه‌وه بیستی باوم‌ر (به‌هه‌مو درۆکانی تری) ده‌ک‌ری.

٢ - باب: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ﴾ ﴿٦١﴾ س‌ب‌أ

٤٨٠١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ حَزِيمٍ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: صَعِدَ النَّبِيُّ ﷺ الصَّفَا ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: «يَا صَبَاحَاهُ^(١)» فَاجْتَمَعَتْ إِلَيْهِ قُرَيْشٌ قَالُوا: مَا لَكَ؟ قَالَ: «أَرَأَيْتُمْ لَوْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ يُصَبِّحُكُمْ أَوْ يَمْسِيكُمْ أَمَا كُنْتُمْ تُصَدِّقُونِي؟» قَالُوا: بَلَى. قَالَ: «فَإِنِّي نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَدِيدٍ». فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ: تَبَّ لَكَ أَلَيْهَذَا جَمَعْتَنَا؟ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ ﴿١﴾ المسد^(٢).

٢ - باسیک: (ئەو (پێغه‌مبەر ﷺ) تهن‌ها ترسین‌ره بو ئیوه له پێش هاتنی سزای سه‌ختی قیامه‌ت)

٤٨٠١ - ح‌ی‌بنو عه‌بباس رضي الله عنه ده‌ل‌ی: پێغه‌مبەر ﷺ رۆژیکیان رۆشته سه‌ر (ک‌ی‌وی) سه‌فا و فه‌رمووی: ((ه‌و خه‌لک‌ینه فریاکه‌ون))، ئەنجا قورم‌یشیه‌کان لێ‌ی کۆبوونه‌وه وتیان: ئەوه چ‌یت‌ه؟ (چی رووی داوه؟) فه‌رمووی: ((پ‌یم ب‌ل‌ین ئەگه‌ر هه‌واتان پ‌ی ب‌ده‌م به د‌ل‌ن‌یا‌یه‌وه دو‌ژمن به‌یانی زوو یان ئ‌ی‌واره ده‌دات

(١) (يَا صَبَاحَاهُ) ئەم وشه‌یه ک‌س‌ێک ده‌ی‌ل‌ داوای به‌هاناوه‌جوون ب‌کات‌ه‌س‌ل‌ی وشه‌که له‌مووه هاتوه کات‌ی هاواری په‌لاماردان ده‌ک‌ن ده‌وتر‌یت چونکه به‌زۆری له‌کات‌ی به‌یان‌ان‌دا ه‌یر‌ش و په‌لاماریان بردووه، وه رۆژی ه‌یر‌ش و په‌لاماریان به (یوم الص‌باح) وه‌ک ئەوه وایه ک‌س‌ێک که ده‌ل‌ی: (يَا صَبَاحَاهُ) هاوار ده‌کات که دو‌ژمن هات‌وته سه‌رمان. ارشاد الس‌اری: ٨/١١.

(٢) پ‌روانه: ١٣٩٤.

به‌سه‌رتاندا، ئایا ئیوه باومرم پی ده‌که‌ن؟)) وتیان: به‌ئێ (باومرت پی ده‌که‌ین) فه‌رمووی: ((ده‌ی به‌راستی من ئاگادار که‌ره‌وه‌ی ئیوه‌م پیش (هاتنی) سزای سه‌ختی (قیامه‌ت))، ئه‌بوله‌هب وتی: تیاچوون بو تو بو ئا ئه‌مه‌ کو‌ت کردینه‌وه؟!

ئیت‌ر به‌و هۆیه‌وه‌ خوا ئه‌م سو‌رته‌ی دابه‌زاندا: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ واته‌: له‌ناوچی هه‌ردوو ده‌ستی ئه‌بو له‌هب وه‌ له‌ناویش چوو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۵ - سورة الملائكة

قَالَ مُجَاهِدٌ: الْقَطْمِيرُ: لِفَافَةُ النَّوَاةِ. ﴿مُثْقَلَةٌ﴾ (۱۸) ﴿فَاطِرٌ﴾ مُثْقَلَةٌ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿الْحُرُورُ﴾ (۲۱) ﴿فَاطِرٌ﴾ : الْحُرُورُ بِالنَّهَارِ مَعَ الشَّمْسِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿الْحُرُورُ﴾ بِاللَّيْلِ، وَالسَّمُومُ بِالنَّهَارِ. ﴿وَعَرَبِيْبٌ﴾ (۲۷) ﴿فَاطِرٌ﴾: أَشَدُّ سَوَادٍ، الْغَرِيْبُ: الشَّدِيدُ السَّوَادِ.

به‌ ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌ه‌ره‌بان

۳۵ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی مه‌لائیکه‌ (۱) (ف‌اطر)

-مو‌جاهید ده‌ئێ: (الق‌ط‌م‌یر):ئ‌ه‌و به‌رگه‌ (ته‌نکه‌یه‌ به‌) ناوکی خو‌رم‌او‌م‌یه‌.

﴿مُثْقَلَةٌ﴾:بارگرانی (گوناهباری).

(۱) که‌ مه‌به‌ست ب‌ینی سو‌رته‌ی (ف‌اطر)، چونکه‌ له‌ سه‌رته‌یه‌وه‌ با‌سی ه‌ریشته‌ ده‌کات بۆیه‌ نه‌و ناو‌شی ه‌م‌یه‌.

جگه له‌موجاهید ده‌ئێ: ﴿الْحُرُورُ﴾: (با‌ی گهرم وسوتینه‌ری) خۆرم‌تاوه به‌روژدا له‌گه‌ل (گهرما‌ی) خۆردا.

ئیب‌نو عه‌بباس ؓ ده‌ئێ: ﴿الْحُرُورُ﴾: (با‌ی گهرمه) له شه‌ودا. (السُّمُومُ): با‌ی گهرمه له روژدا. ﴿وَعَرَايِبُ﴾: تو‌خترینی ره‌ش. (العَرِيْبُ) ره‌شی تو‌خ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۶ - سورة يَس

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿فَعَزَّزْنَا﴾ (۱۶) یس: مَصَائِبُكُمْ شَدَّدْنَا. ﴿يَحْزَنَ عَلَى الْعِبَادِ﴾ (۳۰) یس: كَانَ حَسْرَةً عَلَيْهِمْ اسْتَهْزَأُوهُمْ بِالرُّسُلِ. ﴿أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ﴾ (۱۰) یس: لَا يَسْتُرُ ضَوْءَ أَحَدِهِمَا ضَوْءَ الْآخَرِ، وَلَا يَنْبَغِي لَهُمَا ذَلِكَ. ﴿سَابِقُ النَّهَارِ﴾ (۱۰) یس: يَتَطَالَبَانِ حَيْثُئِنْ. ﴿نَسْلَخُ﴾ (۳۷) یس: نُخْرِجُ أَحَدَهُمَا مِنَ الْآخِرِ، وَيَجْرِي كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ﴿مِنْ مَثَلِهِ﴾ (۴۲) یس: مِنَ الْأَنْعَامِ. (فَكِهِوْنَ): مُعْجَبُونَ. ﴿جُنْدٌ مُخَضَّرُونَ﴾ (۷۵) یس: عِنْدَ الْحِسَابِ. وَيُذَكَّرُ عَنْ عِكْرِمَةَ ﴿الْمَشْحُونِ﴾ (۵۱) یس: الْمُوقَرُّ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿طَارِكُكُمْ﴾ (۱۹) یس مَصَائِبُكُمْ. ﴿يَسْلُوكُ﴾ (۵۱) یس: يَخْرُجُونَ. ﴿مَرْقَدِنَا﴾ (۵۲) یس: مَخْرَجِنَا. ﴿أَحْصَيْنَاهُ﴾ (۱۲) یس: حَفِظْنَاهُ. ﴿مَكَانَتِهِمْ﴾ (۶۷) یس: وَمَكَانُهُمْ وَاحِدٌ.

به ناوی خواوی بهخشندهی میهره بان

۳۶ - (تهفسیری) سوره تی یاسین

موجاهید دهلی: ﴿فَعَزَّزْنَا﴾ (۱۶) بههیزمان کرد، پشتیوانمان کرد. ﴿يَحْزَرُهُ عَلَى الْعِبَادِ﴾ (۳۰) نهو پهشیمانی و داخهیان (بههوی) گالته گردنیاں به پیغه مبهراں. ﴿أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ﴾ (خۆر و مانگ) پرووناکی هیچ کامیاں پرووناکی نهوهی کهیاں داناپوشیت، وه هیچیاں بوی نییه نهوه بکات. ﴿سَابِقُ النَّهَارِ﴾ ههر دووکیان (شه و رۆژ) بهشوین یه کتردا دین به بی دواکهوئن. ﴿نَسْلَخُ﴾: (شه و رۆژ) یه کیکیان لهوی تریان دمر دینین، وه ههر یه کهیاں دمر وات (به ره و پیگه ی خوی). ﴿مِنْ مِّثْلِهِ﴾ بهوینهی (کهشتی) له و لاخی سواری. ﴿فَكَيْهُونَ﴾^(۱) سه رسامن، خوشحالن.

﴿جُنْدٌ مُّخَضَّرُونَ﴾ (سهربازانی نه ماده کراو) له کاتی لیبر سینه وه (له قیامهت) دا. وه له عیکریمه وه گیر دراو مته وه وتویه تی: ﴿الْمَشْحُونِ﴾ پر له کالآ و کهل و بهل و شتی وا.

ئیبینو عه بباس ﷺ دهلی: ﴿طَارِكُمْ﴾ نهوهی توشتان دمی، شوومی و بهد بهختیان. ﴿يَنْسِلُونَ﴾ (له گۆره کانیان) دینه دمره وه. ﴿مَرَقَدْنَا﴾ شوینی هاتنه دمره وه مان (گۆره کانمان). ﴿أَحْصَيْنَاهُ﴾ پاراستومانه، ههژمارمان کردووه به نووسین. ﴿مَكَانَتِهِمْ﴾ له گهل (مکانهم) یه ک مانان.

(۱) نهبو جمعفر به (فکيهون) خویندویه تیه وه، به لام نهوان تر به: ﴿فَكَيْهُونَ﴾ خویندویه تیه وه. بروه: ارشاد الساری: ۱۰/۱۱.

۱ - باب: ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾ ﴿٣٨﴾ یس

۴۸۰۲ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْمَسْجِدِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ، فَقَالَ: «يَا أَبَا ذَرٍّ، أَتَدْرِي أَيْنَ تَغْرُبُ الشَّمْسُ؟». قُلْتُ: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ. قَالَ: «فَإِنَّهَا تَذْهَبُ حَتَّى تَسْجُدَ تَحْتَ الْعَرْشِ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾﴾ ﴿٣٨﴾ یس^(۱).

۱ - باسیک: (خۆریش به‌ره‌و بنکه‌ی خۆی (له‌ گه‌راندایه‌ و) دهر‌وا، ئه‌وه‌ بریار دراوی (خوای) زالی زانایه‌)

۴۸۰۲ - نه‌بو زمر ﷺ ده‌لی: من له‌ خزمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ بووم له‌ مزگه‌وت کاتی ناوابوونی خۆر، پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: (ئه‌ی ئه‌بو زمر ئایا دمرانی خۆر له‌ کویدا ئاوا ده‌بی‌ت؟) وتم: خوا و پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی دمران، فهرمووی: ((بی‌گومان ئه‌و (خۆر) دهر‌وات هه‌تا له‌ ژێر عه‌رشدا سوژده‌ ده‌بات، ئه‌وه‌ مه‌به‌ستی ئه‌م ئایه‌ته‌یه‌ (خۆریش به‌ره‌و بنکه‌ی خۆی (له‌ گه‌راندایه‌ و) دهر‌وا، ئه‌وه‌ بریار دراوی (خوای) زالی زانایه‌)).

۴۸۰۳ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ﴾ ﴿٣٨﴾ یس: قَالَ: «مُسْتَقَرُّهَا تَحْتَ الْعَرْشِ»^(۲).

۴۸۰۳ - نه‌بو زمر ﷺ ده‌لی: پرسیارم له‌ پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ کرد دهر‌باردی ئه‌م فهرمایشته‌ی خوای به‌رز و بلند: (خۆریش به‌ره‌و بنکه‌ی خۆی (له‌ گه‌راندایه‌ و) دهر‌وات)، پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: ((بنکه‌ی وه‌ستانی له‌ ژێر عه‌رشدا یه‌)).

(۱) بروانه: ۳۱۹۹.

(۲) بروانه: ۳۱۹۹.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۷ - سورة الصافات

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿وَيَقْدِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ۝٥٣﴾ سبأ: مِنْ كُلِّ مَكَانٍ. ﴿وَيَقْدِفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝٨﴾ الصافات: يُرْمَوْنَ ﴿وَاصْبُ ۝٩﴾ الصافات: دَائِمٌ، ﴿لَا زَيْبُ ۝١١﴾ الصافات: لَا زَمَ. ﴿تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ۝٢٨﴾ الصافات: يَعْنِي: الْحَقُّ الْكُفَّارُ تَقُولُهُ لِلشَّيْطَانِ ﴿غَوْلٌ ۝٤٧﴾ الصافات: وَجَعُ بَطْنٍ ﴿يُزْفُونَ ۝٤٧﴾ الصافات: لَا تَذْهَبُ عُقُولُهُمْ. ﴿فَرِيقٌ ۝٥١﴾ الصافات: شَيْطَانٌ. ﴿يُهْرَعُونَ ۝٧٠﴾ الصافات: كَهَيْئَةِ الْهَرَوَلَةِ. ﴿يَزْفُونَ ۝٩٤﴾ الصافات: النَّسْلَانُ فِي الْمَشْيِ. ﴿وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا ۝١٥٨﴾ الصافات: قَالَ كُفَّارُ فَرِيشٍ: الْمَلَائِكَةُ بَنَاتُ اللَّهِ، وَأُمَمُهُنَّهْمُ بَنَاتُ سَرَوَاتِ الْجِنِّ، وَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْجِنَّةَ إِذْ هُمْ لِمُحَضَّرُونَ ۝١٥٨﴾ الصافات: سَتُحْضَرُ لِلْحِسَابِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُونَ ۝١٦٥﴾ الصافات الْمَلَائِكَةُ. ﴿إِلَى صِرَاطٍ الْجَحِيمِ ۝٢٢﴾ الصافات: سَوَاءِ الْجَحِيمِ وَوَسْطِ الْجَحِيمِ. ﴿لَشَوْبًا ۝٦٧﴾ الصافات: يُخْلَطُ طَعَامُهُمْ وَيُسَاطُ بِالْحَمِيمِ. ﴿مَذْخُورًا ۝١٨﴾ الأعراف: مَطْرُودًا. ﴿بَيْضٌ مَكْنُونٌ ۝٤٩﴾ الصافات: اللُّؤْلُؤُ الْمَكْنُونُ. ﴿وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ۝٧٨﴾ الصافات: يُذَكَّرُ بِخَيْرٍ. ﴿يَنْتَسِرُونَ ۝١٤﴾ الصافات: يَسْخَرُونَ. ﴿بَعْلًا ۝١٦٥﴾ الصافات: رَبًّا. ﴿الْأَسْبَبِ ۝١٠﴾ ص: السَّمَاءِ.

به ناوی خواوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۳۷ - (تهفسیری) سوره‌تی صافات

موجاهید ده‌لی: ﴿وَيَقْدِرُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ۝٥٣﴾ واته: له هه‌موو شوینیکه‌وه.

﴿وَيَقْدِرُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍ ۝٨﴾ له هه‌موو لایه‌کی ئاسمانه‌وه) ئاگر باران ده‌کرین.
 ﴿وَاصْبُ ۝٩﴾ به‌رده‌وام ﴿لَا زَبَدٌ ۝١١﴾ (له قورپکی) لینجی جیر. ﴿تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ۝٢٨﴾ واته: هه‌ق و راستی، کافران ئهم وته‌یه به‌شه‌یتان ده‌لین. ﴿عَوْلٌ ۝﴾ ئازاری ناوسک، ناوسک ئیشه. ﴿يَرْفُونَ ۝﴾ سه‌رخوش و بی‌ئاگیان ناکات.
 ﴿قَرِيبٌ ۝﴾ هاوه‌لێک شه‌یتانیک. ﴿يَرْعُونَ ۝﴾ (په‌له‌یان بی‌ده‌کرئ) وه‌ک گورگه
 لوقه. ﴿يَرْفُونَ ۝﴾ په‌له‌کردن له‌رۆشتندا، به‌خیرایی رۆشتن. ﴿وَبَيْنَ الْخَنَاءِ نَسَبًا ۝﴾ کافرانی قورمیش دهمیان وت: فریشه‌ته‌کان کچانی خودان، دایکی فریشه‌ته‌کانیش کچانی ئافره‌ته تایبه‌ته‌کانی جوئکه‌کانن، خواوی به‌رزو بلئند دمفه‌رموئ (سویند به‌خوا به‌دلنیا‌یه‌وه جنوکه‌کان دهمیانزانی، بی‌گومان ئه‌وان ئاماده ده‌کرین (له رۆژی دوا‌یی دا) (بی‌گومان ئاماده ده‌کرین بو لیبرسینه‌وه.

ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُونَ ۝﴾ پیی فریشه‌ته‌کانه. ﴿إِلَى صِرَاطِ الْحَجِیمِ ۝﴾ ناوم‌راستی دۆزه‌خ (ریگای دۆزه‌خ). ﴿لَشَوْبًا ۝﴾ خواردنه‌که‌یان تی‌که‌ل ده‌کرئ له‌گه‌ل ناویکی لیلی زۆر گهرمدا (ناویکی لیلی زۆر گهرمی به‌سه‌ردا ده‌خۆنه‌وه). ﴿مَدْحُورًا ۝﴾ دمرکراو، دورخراوه. ﴿بَيْضٌ مَّكْنُونٌ ۝﴾ مرواری ناو سه‌ده‌ف (هیلکه‌ی ناو هیلانه). ﴿وَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ۝﴾ به‌چاکه‌باس ده‌کرئ (له‌ناو

گه له پاشینه‌کاندا). ﴿يَتَنَحَرُونَ﴾ گاته ده‌که‌ن. ﴿بَعْلًا﴾ په‌ستر او، (بتی به‌عل). ﴿الْأَسْبَبِ﴾ واته: ئاسمان.

۱ - بابُ قوله: ﴿وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ﴾ ﴿الصافات﴾

۴۸۰۴ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَكُونَ خَيْرًا مِنْ ابْنِ مَتَّى»^(۱).

۱ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه به‌راستی یوسف ﷺ (پێغه‌مبه‌ریک بوو) له پێغه‌مبه‌ران)

۴۸۰۴ - عه‌بدوڵڵا ﷺ ده‌لێ: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: ((بو هیج که‌س نییه که چاک‌تر بێت له کور‌ی مه‌تا ﷺ)).^(۲)

۴۸۰۵ - حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ مِنْ بَنِي عَامِرٍ بْنِ لُؤَيٍّ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَنْ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْ يُوسُفَ بْنِ مَتَّى فَقَدْ كَذَبَ»^(۳).

۴۸۰۵ ئە‌بو هور‌هیره ﷺ له پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گێڕ‌يته‌وه که فەرمووی: (هه‌ر که‌س وتی: من^(۴) له یونس‌ی کور‌ی مه‌تا ﷺ چاک‌ترم، ئە‌وا بێ‌گومان در‌و‌ی کرد‌وه)).

(۱) پروانه: ۳۴۱۲.

(۲) واته: یونس‌ی کور‌ی مه‌تا ﷺ.

(۳) پروانه: ۳۴۱۵.

(۴) مەبەست پێی: ۱ - خودی قسه‌که‌ره بێت. ۲ - پێغه‌مبه‌ر بێت ﷺ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٣٨ - سُورَةُ ص

١ - بَابُ

٤٨٠٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْعَوَّامِ قَالَ سَأَلْتُ مُجَاهِدًا عَنِ السَّجْدَةِ فِي ص قَالَ سُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَيُهْدِيهِمْ أَقْتَدِهِ﴾ (١٠) الأنعام. وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَسْجُدُ فِيهَا^(١).

به‌ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٣٨ - (ته‌فسیری) سوره‌تی صاد

١ - باسیک

٤٨٠٦ - عه‌ووام ده‌ئی: پرسیارم له‌موجاهید کرد دهرباره‌ی سوژده‌ی (سوره‌تی) (ص) وتی: پرسیار کرا له‌ئیبینو عه‌بباس ﷺ وتی: (ئه‌وانه) (ئه‌و پیغه‌مبه‌رانه‌ی باسکراون له‌قورئاندا) که‌سانیک بوون خوا پینموونی کردن، ده‌ی تۆش (ئه‌ی، موحه‌ممه‌د ﷺ) په‌پرده‌ی رینگه و رپبازی ئه‌وان بکه)، (موجاهید ده‌ئی) ئیبینو عه‌بباس هه‌میشه له‌سوره‌تی (ص) دا سوژده‌ی ده‌برد.

٤٨٠٧ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الطَّنَافِئِ، عَنِ الْعَوَّامِ قَالَ سَأَلْتُ مُجَاهِدًا عَنْ سَجْدَةِ ص فَقَالَ سَأَلْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ مِنْ أَيْنَ سَجَدْتَ؟ فَقَالَ: أَوَمَا تَقْرَأُ؟ ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ﴾ (٨٤) ﴿الْأَنْعَامِ﴾ ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَّتْهُمْ أَقْدَمَهُ﴾ (٩٠) ﴿الْأَنْعَامِ﴾ فَكَانَ دَاوُدُ مِمَّنْ أَمَرَ نَبِيُّكُمْ ﷺ أَنْ يَقْتَدِيَ بِهِ، فَسَجَدَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (١).

٤٨٠٧ - عه‌ووام ده‌ئێ: پرسیارم له مو‌جاهید کرد ده‌رباره‌ی سو‌ژده‌ی سو‌رپه‌تی (ص)، مو‌جاهیدیش وتی: پرسیارم له ئیبنو عه‌بیاس کرد له کو‌یدا سو‌ژدمت برد؟ ئه‌ویش وتی: ئایا ئه‌م نایه‌تانه‌ت نه‌خو‌یندۆته‌وه (وه له‌نه‌وه‌کانی نو‌وح و داوود و سوله‌یمان) (ئه‌وانه) (ئه‌و پی‌غه‌مبه‌رانه‌ی باسکراون له قورئاندا) که‌سانیک بوون خوا پ‌ینموونی کردن، تو‌ش (ئه‌ی مو‌حه‌مه‌د) (په‌یره‌وی پ‌ی‌گه و پ‌ی‌بازی ئه‌وان بکه)، جا داوود له‌و که‌سانه‌ بوو که‌ فه‌رمان به‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌تان کراوه‌ په‌یره‌وی لی‌وه بکات، بو‌یه پی‌غه‌مبه‌ری خواش سو‌ژده‌ی سو‌رپه‌تی (ص) برد.

﴿عَجَابٌ ۝﴾ ص: عَجِيبٌ. الْقِطُّ: الصَّحِيفَةُ، هُوَ هَا هُنَا صَحِيفَةُ الْحَسَنَاتِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿فِي عِرْقٍ ۝﴾ ص: مُعَارِزِينَ. ﴿الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ ۝﴾ ص: مِلَّةٌ قُرَيْشٍ. الْاِخْتِلَافُ: الْكَذِبُ. ﴿الْأَسْبَبِ ۝﴾ ص: طُرُقُ السَّمَاءِ فِي أَبْوَابِهَا. ﴿جُنْدٌ مَا هُنَاكَ مَهْزُومٌ ۝﴾ ص: يَعْنِي قُرَيْشًا. ﴿أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ ۝﴾ ص: الْقُرُونُ الْمَاضِيَةُ. ﴿فَوَاقٍ ۝﴾ ص: رُجُوعٍ. ﴿قَطَنًا ۝﴾ ص: عَذَابَنَا. ﴿أَتَّخَذْنَاهُمْ سِخْرِيًا ۝﴾ ص: أَحَطْنَا بِهِمْ. ﴿أَرْأَبٌ ۝﴾ ص: أَمْثَالُ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿الْأَيْدِ ۝﴾ ص: الْقُوَّةُ فِي الْعِبَادَةِ. ﴿وَالْأَبْصَرِ ۝﴾ ص: الْبَصَرُ فِي أَمْرِ اللَّهِ، ﴿حُبِّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي ۝﴾ ص: مِنْ ذِكْرِ. ﴿فَطَفِقَ مَسْحًا ۝﴾ ص: يَمْسَحُ أَغْرَافَ الْخَيْلِ وَعَرَاقِبِيهَا. ﴿الْأَصْفَادِ ۝﴾ ص: الْوَتَاقِ.

﴿عَجَابٌ﴾ (زۆر) سه‌رسوپه‌ینه‌ر. (الْقِطُّ): نامه، لی‌ر‌ده‌دا مه‌به‌ست پیتی نامه‌ی کرده‌وه چاکه‌کانه.

مجاهید ده‌لی: ﴿فِي عِرْقٍ﴾ خو به‌زل زانن. ﴿الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ﴾ نایینی قور‌ده‌یش. (الاخْتِلَاقُ): درو (شتیکی هه‌لبه‌بستراو). ﴿الْأَسْبَبِ﴾ ری‌گاکانی ئاسمان له دهر‌گاکانی‌ه‌وه. ﴿جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ﴾ مه‌به‌ستی قور‌ده‌یشه (که‌ده‌شکی‌نرین). ﴿أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ﴾ واته: چه‌رخه پی‌شینه‌کان، سه‌رده‌مانی ر‌ابر‌دوو. ﴿فَوَاقٍ﴾ گه‌ر‌انه‌وه. ﴿قَطْنَا﴾ (به‌شه) سزاکه‌مان. ﴿أَتَّخَذْتَهُمْ سَخِرِيًّا﴾ ئاگامان لی‌یانه و هه‌موو شت له باره‌یانه‌وه دهر‌زانین^(۱) ﴿أَنْزَابٌ﴾ (حوریه) هاو ته‌مه‌نه‌کان.

ئیب‌نو عه‌بباس ؑ ده‌لی: ﴿الْأَيْدِ﴾ به‌هیزی له‌په‌ره‌ستشدا، توانابوون له عیباده‌تدا. ﴿وَالْأَبْصَرِ﴾ به‌ر‌چاو روونی له کار و فه‌رمانی خوا‌دا. ﴿حُبِّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي﴾ (خوش‌ویستنی ئه‌سپه‌کان زیاتر) له یادی په‌روم‌رد‌گارم^(۲) ﴿فَطَفِقَ مَسْحًا﴾ ده‌ست ده‌هینی به بال و ملی ئه‌سپه‌کان‌دا. ﴿الْأَصْفَادِ﴾ ۲۸ ﴿كُوتٍ وَ زَنْجِيرِهِ كَانِ﴾.

۲ - بَابُ قَوْلِهِ: ﴿وَهَبْ لِي مَلَكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ﴾ ۳۵ ﴿ص

۴۸۰۸ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ وَمُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ عَفْرِيَّتًا مِنَ الْجِنِّ تَفَلَّتْ عَلَى الْبَارِحَةِ - أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا - لَيَقْطَعَ عَلَى الصَّلَاةِ، فَأَمْكَنِي اللَّهُ مِنْهُ وَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبِطَهُ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ

(۱) له هه‌ندێ پێوابه‌تی بوخاریدا به‌م جۆریه، ئێمه به هه‌له‌دا جووین دهر‌باره‌یان پا‌ن نه‌وان له دۆزمخ‌دان شوێنه‌که‌مان نازان‌ریت.

(۲) مه‌به‌ست له رافه‌که بوخاری ئه‌وه‌یه ده‌لی: (عن ذکر) به‌مانای (من ذکر) دێت.

سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تَصْبِحُوا وَتَنْظُرُوا إِلَيْهِ كُلُّكُمْ، فَذَكَرْتُ قَوْلَ أَخِي سُلَيْمَانَ رَبِّ هَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي». قَالَ رَوْحٌ: فَردَهُ خَاسِتًا^(۱).

۲- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (پاشایه‌تیکم پێ به‌خشه که دوا‌ی من ده‌س نه‌دا بۆ که‌سی تر، بێگومان ته‌نها تو‌ی به‌خشنده‌ی هه‌موو شتیکی)

٤٨٠٨ - ئەبو هورەیره رضی اللہ عنہ له پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گێڕێته‌وه که فەرموویه‌تی:
(بێگومان ئەم‌شه‌و دیوێکی جنۆکه په‌لاماری دام - یا وته‌یه‌کی له‌و شیوه‌ی
فەرمو - بۆ ئەوه نوێزه‌که‌م پێ ببریت، جا خوا زانی کردم به‌سه‌ریدا و گرتم، وه
ویستم بیه‌ستمه‌وه به‌ پایه‌یه‌ک له‌ پایه‌کانی مزگه‌وته‌وه هه‌تا رۆژ بکه‌نه‌وه و
هه‌مووتان سه‌یری که‌ن و بیبینن، به‌لام نزاکه‌ی سوله‌یمانی برام ﷺ بیرکه‌وته‌وه
که ده‌لی: ئە‌ی په‌رومردگارم پاشایه‌تیه‌کی وام پێ‌ده‌ که له‌ پاش من بۆ که‌س
نه‌لوی))، ره‌وح (یه‌کیکه له‌ گێڕمه‌وه‌کانی ئەم فەرمووده) ده‌لی: پێغه‌مبه‌ر ﷺ
دیوه‌که‌ی به‌ریسوای دمرکرد.

۳ - باب: قوله: ﴿وَمَا أَنَا مِنَ الْمُكَفِّرِينَ﴾ ص

٤٨٠٩ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ:
دَخَلْنَا عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، مَنْ عَلِمَ شَيْئًا فَلْيَقُلْ بِهِ، وَمَنْ لَمْ
يَعْلَمْ فَلْيَقُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ، فَإِنَّ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ يَقُولَ لِمَا لَا يَعْلَمُ: اللَّهُ أَعْلَمُ، قَالَ اللَّهُ ﷻ لِنَبِيِّهِ
ﷺ ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُكَفِّرِينَ﴾ ص. وَسَأَحَدْتُكُمْ عَنِ الدُّخَانِ إِنَّ رَسُولَ

اللَّهُ ﷻ دَعَا قُرَيْشًا إِلَى الْإِسْلَامِ فَأَبْطَلُوا عَلَيْهِ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعِ كَسْبَعِ يُوسُفَ»، فَأَخَذَتْهُمْ سَنَةٌ فَحَصَّتْ كُلَّ شَيْءٍ حَتَّى أَكَلُوا الْمَيْتَةَ وَالْجُلُودَ، حَتَّى جَعَلَ الرَّجُلُ يَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ دُخَانًا مِنَ الْجُوعِ، قَالَ اللَّهُ ﷻ: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١﴾﴾ الدخان. قَالَ: فَدَعَوْا ﴿رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾﴾ أَفَى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ﴿١٥﴾﴾ الدخان

أَفِيكْشِفُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: فَكُشِفَ، ثُمَّ عَادُوا فِي كُفْرِهِمْ، فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ يَوْمَ بَدْرٍ، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنْظِمُونَ ﴿١٦﴾﴾ الدخان

۳ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (من له‌و

که‌سانه‌ نیم که‌ درۆ هه‌لبه‌ستم زۆر له‌ خۆبکه‌م) (۱)

٤٨٠٩ - مه‌سروق ده‌لی: چووینه ژووره‌وه بو‌ لای عه‌بدو‌ل‌لای کور‌ی مه‌سه‌وود ﷺ و‌تی: ئە‌ی خه‌لکینه هه‌رکه‌س شتیکی زانی با بی‌لیت، هه‌رکه‌سیش نه‌یزانی با بی‌لین: خوا ده‌زانی، خوا ﷺ به‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی خۆ‌ی ده‌فه‌رمو‌ی: (ئە‌ی مو‌حه‌مه‌د ﷺ ب‌لی من هه‌یج کر‌ی و‌ پاداشتی‌ک له‌سه‌ر گه‌یان‌دن‌ی ئە‌م ئایینه‌ له‌ ئیوه‌ داوا نا‌که‌م، وه‌ من له‌و که‌سانه‌ش نیم که‌ درۆ هه‌لبه‌ستم و‌ زۆر له‌ خۆم بکه‌م)، وه‌ بی‌گومان با‌سی دو‌که‌له‌که‌تان بو‌ ده‌که‌م به‌پراستی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ قوره‌یشه‌کان‌ی بانگ کرد بو‌ (لای ئایینی) ئیسلام، به‌لام ئە‌وان به‌ده‌مه‌یه‌وه نه‌هاتن و‌ سستیان کرد، ئە‌نجا قات و‌ قریبه‌کیان تووش بو‌و هه‌موو شتیکی له‌ناو‌برد، (وا‌یان لی‌ هات) هه‌تا مر‌داره‌وه بو‌و پی‌سته‌یان خوا‌رد، هه‌تا که‌سیان

(١) به‌ شی‌وازی تریش مانا کراوه وه‌ک: داواکارانی درۆزن، که‌سانێک شتی‌ک ده‌که‌ن به‌ هی‌ خو‌یان که‌ هی‌ ئە‌وان نی‌یه. فێلباز و‌ که‌له‌م‌چی.

هه‌بوو له برسانا له نیوان خو‌ی و ئاسماندا دوکه‌لی ده‌بینی، جا خوا ﷻ
 فه‌رمو‌وی: (جا چاو‌م‌پ‌روان به‌ ر‌و‌ژی ئاسمان دوکه‌لی ئاشک‌رای لی په‌یدا ده‌بی.
 خه‌ل‌کی داده‌گر‌ی (و ده‌ل‌ین) نه‌مه به‌ل‌ایه‌کی سه‌خته)، ده‌لی: جا ده‌پ‌ار‌ینه‌وه
 (ده‌ل‌ین): (نه‌ی په‌رو‌م‌رد‌گار‌مان نه‌م س‌زایه‌مان له‌سه‌ر ل‌ابه به‌راستی ئی‌مه
 باوه‌پ‌دار‌ین)، ده‌ی ئایا له ر‌و‌ژی ه‌یامه‌ت دا س‌زاکه‌یان له‌سه‌ر لا ده‌بر‌ی؟
 (عه‌بدو‌ل‌لا) ده‌لی: جا س‌زاکه‌یان (له‌ دونیادا) له‌سه‌ر ل‌اب‌را، له‌ پ‌اشان گه‌ر‌انه‌وه بو
 بی باوه‌م‌ری، بو‌یه خوا له (غه‌زای) به‌د‌ردا س‌زای دان، خ‌وای به‌رز و ب‌ل‌ند
 ده‌فه‌رم‌و‌ی: (ر‌و‌ژی د‌یت په‌لام‌اری‌کی به‌ه‌یزی هه‌ره گه‌وره‌یان بو ده‌به‌ین،
 به‌راستی ئی‌مه تو‌له ده‌سه‌نین (له‌ ک‌اف‌ران له‌ جه‌نگ‌ی به‌د‌ردا).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۹ - سورة الزمر

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿أَفَمَنْ يَنْفَى بِوَجْهِهِ﴾ (۲۱) ﴿الزمر: يُجَرُّ عَلَى وَجْهِهِ فِي النَّارِ، وَهُوَ قَوْلُهُ
 تَعَالَى: ﴿أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا﴾ (۱۰) ﴿فصلت: ﴿ذِي عِوَجٍ﴾ (۲۸) ﴿الزمر:
 لَبْسٍ. ﴿وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ﴾ (۲۹) ﴿الزمر: مَثَلٌ لِّأَلْهَتِهِمُ الْبَاطِلِ، وَالْإِلَهِ الْحَقُّ. ﴿
 وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ﴾ (۳۱) ﴿الزمر: بِالْأَوْتَانِ خَوَّلْنَا أُعْطِينَا. ﴿وَالَّذِي جَاءَ
 بِالصِّدْقِ﴾ (۳۲) ﴿الزمر: الْقُرْآنُ. ﴿وَصَدَقَ بِهِ﴾ (۳۳) ﴿الزمر: الْمُؤْمِنُ يَجِيءُ يَوْمَ
 الْقِيَامَةِ يَقُولُ هَذَا الَّذِي أُعْطِيتَنِي عَمِلْتُ بِمَا فِيهِ. ﴿مُتَشَكِّسُونَ﴾ (۳۶) ﴿الزمر: الشَّكْسُ

الْعَسِرُ لَا يَرْضَى بِالْإِنْصَافِ وَرَجُلًا سَلَمًا وَيُقَالُ سَالِمًا صَالِحًا. ﴿أَشْمَزَتْ ١٥﴾ الزمر: نَفَرَتْ. ﴿بِمَفَازَتِهِمْ ١٦﴾ الزمر: مِنَ الْقَوْرِ. ﴿حَافِيَةً ٧٥﴾ الزمر: أَطَافُوا بِهِ مُطِيفِينَ بِحِفَافَتِهِ بِجَوَانِهِ. ﴿مُتَشَبِّهًا ١٢٢﴾ الزمر: لَيْسَ مِنَ الْأَشْتَبَاهِ وَلَكِنْ يُشَبِّهُ بَعْضُهُ بَعْضًا فِي التَّضْدِيقِ.

به ناوی خواهی بهخشندهی میهره بان

٣٩ - (تهفسیری) سورهتی زومه

مواجهید دهلی: ﴿أَفَمَنْ يَنْتَقِي بَوَجهِهِ﴾ بهسه رپووخساریدا له دۆزه دا رادهکیشریت، نهوه مهبهستی نهه نایهتهیه: (دهی نایا کهسی که بهرودا دهخریته ناو ناگرموه چاکتره، یان نهو کهسهی له رۆزی قیامهتدا بی ترس دیت). ﴿ذِي عَرَجٍ﴾ نارپوونی، خوار و خیچی ﴿وَرَجُلًا سَلَمًا لِرَجُلٍ﴾ نموونهیه بو بهرستراوه ناراستهکانیان لهگهڵ بهرستراوی ههق و راست دا (که خودایه). ﴿وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ﴾ به بت و بهرستراوهکانیان (تو دهرسینن). ﴿خَوَّلْنَا﴾: پیمان دا، پیمان بهخشی. ﴿وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ﴾ مهبهست قورنانه. ﴿وَصَدَّقَ بِهِ﴾ مهبهست پیتی باومرداره که رۆزی قیامهت دادیت و دهلی: نهه (قورنانه) پیتدام کارم کرد بهوهی که تییدایه. ﴿مُتَشَكِّسُونَ﴾ واته: پیاویکی نارپکی ناژاوهچی، (الشکس) کهسیکی گیری نارپکه بهدادگیری و راستی رازی نابی، (وَرَجُلًا سَلَمًا) ^(١) وه دهشوتریت (سَالِمًا) چاک و سالح. ﴿أَشْمَزَتْ﴾ بیزاردهییت

(١) (سالمًا) نهوه خویندنهومیکی شازه و نامۆیه.

﴿ بِمَقَارَتِهِمْ ﴾ له (الْفَوْز) هوه هاتووه واته: سه‌رکه‌وتن. ﴿ حَافِيت ﴾ جوارده‌وریان داوه، به جوارده‌وریدا ده‌سورپنه‌وه. ﴿ مُتَشَبِّهًا ﴾ له (الاشْتِبَاه) وه نییه که به‌مانای لی‌شیوان و سه‌رلی تیک‌چوونه، به‌لکو هه‌ندیکی له هه‌ندیکی ده‌جیت له پشتگیری کردن له یه‌کتری (به‌راست زانینی یه‌کتری).

۱ - باب: قوله: ﴿ قُلْ يَعْبادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ

اللَّهُ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴾ الزمر

۱ - باسیک: (ئه‌ی به‌نده‌کانم ئه‌ی ئه‌وانه‌ی که خۆتان زۆر گونا‌ه‌بار کردووه نا ئومید مه‌بن له میهره‌بانی و به‌زه‌یی خوا، چونکه بی‌گومان خوا له هه‌موو گونا‌هه‌کانتان خۆش ده‌بیت به‌راستی هه‌ر ئه‌وه لی‌بورده‌ی به‌ به‌زه‌یی یه‌)

٤٨١٠ - حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ يَعْلَى إِنَّ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ أَخْبَرَهُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ أَنَّ نَاسًا مِنْ أَهْلِ الشَّرِكِ كَانُوا قَدْ قَتَلُوا وَأَكْثَرُوا وَزَنَوْا وَأَكْثَرُوا، فَأَتَوْا مُحَمَّدًا ؐ فَقَالُوا: إِنَّ الَّذِي تَقُولُ وَتَدْعُو إِلَيْهِ لَحَسَنٌ لَوْ تَخْبَرَنَا أَنَّ لِمَا عَمِلْنَا كَفَّارَةً. فَنَزَلَ: ﴿ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ ﴾ الفرقان وَنَزَلَ: ﴿ قُلْ يَعْبادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ﴾ الزمر.

٤٨١٠ ئیبنو عه‌بیاس ؓ ده‌گیرته‌وه که که‌سانیکی هاوبه‌ش دانه‌ر له رابردوودا خه‌لکی زۆریان کوشتبوو زینای زۆریان کردبوو، ئه‌نجا هاتنه‌ لای موحه‌مه‌د ؓ، وتیان به‌راستی نه‌وه‌ی تو دهللیت و خه‌لکی بو بانگ ده‌که‌ی

زۆر جوانه، خۆزگه هه‌والت پێ بداینایه که به‌راستی ئه‌وه‌ی ئیمه کردوو‌مانه (له گونا‌ه و تاوان) لێ‌خۆش‌بوونی بۆ هه‌یه، به‌وه‌ویه‌وه ئه‌م ئایه‌ته دابه‌زی (به‌نده چاکه‌کان) که‌سانێ‌کن که له‌گه‌ڵ خوادا هه‌یج به‌ر‌سه‌را‌وی‌کی تر ناپه‌ر‌سه‌ستن و هه‌یج که‌سه‌یک که خوا کوشتنی ئه‌وه‌ی حه‌رام کردوو‌ه ناکوژن و به‌هه‌ق و په‌وا نه‌بێ و ه‌زینا و داوێن پێسی ناکه‌ن)، وه ئه‌م ئایه‌ته‌ش دابه‌زی: (ئه‌ی مو‌حه‌مه‌د ﷺ ب‌لێ ئه‌ی به‌نده‌کانه‌م ئه‌ی ئه‌وانه‌ی که خۆتان زۆر گونا‌ه‌بار کردوو‌ه، نا‌ئوم‌ید مه‌بن له مه‌هره‌بان‌ی و به‌زه‌یی خودا).

٢ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ (٧٧) الزمر

٤٨١١ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: جَاءَ حَبْرٌ مِنَ الْأَخْبَارِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّا نَجِدُ: أَنَّ اللَّهَ يَجْعَلُ السَّمَوَاتِ عَلَى إِصْبَعٍ وَالْأَرْضِينَ عَلَى إِصْبَعٍ، وَالشَّجَرَ عَلَى إِصْبَعٍ، وَالْمَاءَ وَالْثَرَى عَلَى إِصْبَعٍ، وَسَائِرَ الْخَلَائِقِ عَلَى إِصْبَعٍ، فَيَقُولُ أَنَا الْمَلِكُ، فَضَحِكَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ الْحَبْرِ، ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (٧٧) الزمر^(١).

٢- با‌سی ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه کافران

خوایان نه‌ناسیوه (٢) به‌و جو‌ره‌ی شیاوی ئه‌و ب‌ت)

٤٨١١ - عه‌بدوللاّ ﷺ ده‌لێ: زانایه‌ک له زانا‌کان (ی جو‌له‌که) هات بۆ خ‌زمه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و وتی: ئه‌ی مو‌حه‌مه‌د ئیمه (له ته‌ورا‌ندا) ده‌بینین که بێ‌گومان خوا ئاسمانه‌کانی

(١) پروانه: ٧٤١٤، ٧٤١٥، ٧٤١٦، ٧٥١٣.

(٢) به‌گه‌وره‌یان نه‌زانیه‌وه.

له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی راده‌گرئ (دادهنئ)، زه‌ویه‌کانیش له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی و دره‌خته‌کانیش له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی و ئاو و خوئیش له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی و هه‌موو دروستکراوه‌کانی تریش له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی دادهنئ (راده‌گریت)، نه‌نجا (خوا) دمفه‌رموئ: منم پادشا، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ پیکه‌نی له‌بهر به‌راست دانانی وته‌ی زاناکه، هه‌تا ددانه‌کانی پیسه‌وه‌ی دهرکه‌وتن، له پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئەم ئایه‌ته‌ی خوینده‌وه: (وه‌کافران خوایان نه‌ناسیوه به‌م جو‌ره‌ی شیایو ئەو بئ له‌روژی دوا‌یی دا هه‌موو زه‌وی له‌چنگی ئه‌ودایه، وه ئاسمانه‌کانیش به‌دهستی راستی ئەو پیچراونه‌ته‌وه، خوا پاک و بلند ره‌له‌وه‌ی که ده‌یکه‌نه هاوبه‌شی).

۳ - بابُ قولِه: ﴿وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ

بِيَمِينِهِ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٧﴾ الزمر

۴۸۱۲ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدِ بْنِ مَسَافِرٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «يَقْبِضُ اللَّهُ الْأَرْضَ، وَيَطْوِي السَّمَوَاتِ بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ، أَيْنَ مُلُوكُ الْأَرْضِ؟»^(۱).

۳-باسی ئەم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (له‌روژی

دوا‌یی دا هه‌موو زه‌وی له‌چنگی ئەو دایه

ئاسمانه‌کانیش به‌دهستی راستی ئەو پیچراونه‌ته‌وه خوا

پاک و بلند تره‌له‌وه‌ی که ده‌یکه‌نه هاوبه‌شی)

۴۸۱۲ ئەبو هوریره‌ره ﷺ ده‌ئ: له‌پیغه‌مبه‌ری خوام ﷺ بیست دمفه‌رموو: ((خوا هه‌موو زه‌وی ده‌خاته چنگیه‌وه ئاسمانه‌کانیش به‌دهستی راستی ئەو پیچراونه‌ته‌وه، له پاشان دمفه‌رموئ: منم پادشا کوان پادشا‌کانی سهر زه‌وی؟)).

زۆر جوانه، خۆزگه هه‌والت پێ بداینایه که به‌پراستی ئه‌وه‌ی ئیمه کردوومه‌ (له گونا ه و تاوان) لیخۆشبوونی بۆ هه‌یه، به‌وه‌یه‌وه ئه‌م ئایه‌ته دابه‌زی (به‌نده چاکه‌کان) که‌سانیکن که له‌گه‌ڵ خوادا هیچ په‌رستراویکی تر ناپه‌رستن و هیچ که‌سێک که خوا کوشتنی ئه‌وی حه‌رام کردووه ناکوژن و به‌هه‌ق و په‌وا نه‌بێ و ه‌ زینا و داوین پیسی ناکهن)، وه ئه‌م ئایه‌ته‌ش دابه‌زی: (نه‌ی) موحه‌مه‌د ﷺ بلی ئه‌ی به‌نده‌کانه‌م ئه‌ی ئه‌وانه‌ی که خۆتان زۆر گوناها‌ر کردووه، ناومید مه‌بن له‌ میهره‌بانی و به‌زه‌یی خوادا).

۲ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ ﴿٧٧﴾ الزمر

٤٨١١ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: جَاءَ حَبْرٌ مِنَ الْأَحْبَارِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّا نَجِدُ: أَنَّ اللَّهَ يَجْعَلُ السَّمَوَاتِ عَلَى إِصْبَعٍ وَالْأَرْضِينَ عَلَى إِصْبَعٍ، وَالشَّجَرَ عَلَى إِصْبَعٍ، وَالْمَاءَ وَالْثَرَى عَلَى إِصْبَعٍ، وَسَائِرَ الْخَلَائِقِ عَلَى إِصْبَعٍ، فَيَقُولُ أَنَا الْمَلِكُ، فَضَحِكَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى بَدَتْ نَوَاجِذُهُ تَصْدِيقًا لِقَوْلِ الْحَبْرِ، ثُمَّ قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ، وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ، يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّكُونُ مَطْوِيَّتٌ بِيَمِينِهِ، سُبْحَنَهُ، وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ ﴿٧٧﴾ الزمر^(١).

۲- باسی ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه کافران خوایان نه‌ناسیوه) (۲) به‌و جو‌ره‌ی شیاوی ئه‌و بێ)

٤٨١١ - عه‌بدوللاّ ﷺ ده‌لی: زانایه‌ک له‌ زانا‌کان (ی جو‌له‌که) هات بۆ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و وتی: ئه‌ی موحه‌مه‌د ئیمه (له‌ ته‌وراتدا) ده‌بینین که بیگومان خوا ناسمانه‌کانی

(١) پروانه: ٧٤١٤، ٧٤١٥، ٧٤١٦، ٧٥١٣.

(٢) به‌گه‌رمیان نه‌زانیه‌وه.

له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی راده‌گرئ (دادهنئ)، زه‌ویه‌کانیش له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی و دره‌خته‌کانیش له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی و ناو و خوئیش له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی و هه‌موو دروستکراوه‌کانی تریش له‌سهر په‌نجه‌یه‌کی دادهنئ (راده‌گرئت)، نه‌نجا (خوا) دمه‌رموئ: منم پادشا، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ پیکه‌نی له‌بهر به‌راست دانانی وته‌ی زاناکه، هه‌تا ددانه‌کانی پیسه‌ودی دهرکه‌وتن، له پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئەم نایه‌ته‌ی خوینده‌وه: (وه‌کافران خوایان نه‌ناسیوه به‌م جوړه‌ی شیاوی نه‌و بئ له روژی دوا‌یی دا هه‌موو زه‌وی له چنگی نه‌ودایه، وه ئاسمانه‌کانیش به‌دهستی راستی نه‌و پیچراونه‌ته‌وه، خوا پاک و بلند ره له‌ودی که ده‌یکه‌نه هاوبه‌شی).

۳ - بابُ قولِه: ﴿وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ

بِیَمِينِهِ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٧﴾ الزمر

۴۸۱۲ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَفِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدِ بْنِ مَسَافِرٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «يَقْبِضُ اللَّهُ الْأَرْضَ، وَيَطْوِي السَّمَوَاتِ بِيَمِينِهِ، ثُمَّ يَقُولُ: أَنَا الْمَلِكُ، أَيْنَ مُلُوكُ الْأَرْضِ؟»^(۱).

۳- باسی ئەم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (له روژی دوا‌یی دا هه‌موو زه‌وی له چنگی ئەو دایه ئاسمانه‌کانیش به‌دهستی راستی ئەو پیچراونه‌ته‌وه خوا پاک و بلند تره له‌وه‌ی که ده‌یکه‌نه هاوبه‌شی)

۴۸۱۲ ئەبو هورمیره ؓ ده‌ئ: له پیغه‌مبه‌ری خوام ﷺ بیست دمه‌رموو: ((خوا هه‌موو زه‌وی ده‌خاته چنگیه‌وه ئاسمانه‌کانیش به‌دهستی راستی ئەو پیچراونه‌ته‌وه، له پاشان دمه‌رموئ: منم پادشا کوان پادشا‌کانی سهر زه‌وی؟)).

٤ - بَابُ قَوْلِهِ: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ

شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾ الزمر

٤٨١٣ - حَدَّثَنِي الْحَسَنُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ، عَنْ زَكَرِيَّا بْنِ أَبِي زَائِدَةَ، عَنْ غَامِرٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنِّي أَوَّلُ مَنْ يَرْفَعُ رَأْسَهُ بَعْدَ النَّفْخَةِ الْآخِرَةِ، فَإِذَا أَنَا مُوسَىٰ مُتَعَلِّقٌ بِالْعَرْشِ فَلَا أَذْرِي أَكْذَلِكَ كَانَ أَمْ بَعْدَ النَّفْخَةِ؟»^(١).

٤-باسنی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وه کاتى فوو کرا به که‌رنادا(٢) يه‌کسر هه‌موو ئەوانه‌ی له ئاسمانه‌کان و زه‌ويدان ده‌مرن، مه‌گەر که‌سانى خوا بيه‌وى (نه‌مرن) پاشان جارێکى تر فوو ده‌کرى به‌که‌رنادا، جا ده‌ست به‌جى هه‌موو راست ده‌بنه‌وه چاوه‌روان ده‌که‌ن)

٤٨١٣ - ئەبو هورمېره ﷺ له پېغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گېرېته‌وه که فەرموويه‌تى: ((من يه‌که‌م که‌سىکم دواى فوو کردنى کو‌تاي (دووه‌م به‌که‌رنادا) که سه‌ربه‌رز ده‌کاته‌وه، جا له‌و کاته‌دا مووسا ﷺ ده‌يبېنم ده‌ستى گرتووه به‌عه‌رشه‌وه، جا نازانم که پېشتر ئاوه‌هابوو يان دواى فوو کردن (به‌شه‌پوردا) زيندوو بو‌ته‌وه).

٤٨١٤ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي قَالَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا صَالِحٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ». قَالُوا: يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَرْبَعُونَ يَوْمًا؟ قَالَ: أَبَيْتُ^(٣). قَالَ: أَرْبَعُونَ سَنَةً؟ قَالَ: أَبَيْتُ. قَالَ: أَرْبَعُونَ شَهْرًا؟ قَالَ: أَبَيْتُ، وَبَيَّنَّا كُلَّ شَيْءٍ مِنَ الْإِنْسَانِ إِلَّا عَجَبَ ذَنْبِهِ، فِيهِ يُرْكَبُ الْخَلْقُ^(٤).

(١) پروانه: ٢٤١١.

(٢) شه‌پوردا.

(٣) ئەبو هورمېره ﷺ (أَبَيْتُ)سى بۆيه به‌کار هێناوه چونکه نه‌يزانيوه کاميانه، لې‌رئش هه‌ر ئه‌و مه‌به‌سته‌ى هه‌يه هه‌روه‌ک له په‌وايه‌تى تردا هاتووه که فەرموويه‌تى: (ه‌كذا سمعت) واته منيش ئاوا به بى ديارىکردن گويم لى‌بووه. [إرشاد الساري: ٣١/١١].

(٤) پروانه: ٤٩٣٥.

٤٨١٤ - ئەبو صالح دەلی: بیستم له ئەبو هورمیرەوه ﷺ ئەویش له پێغه‌مبەرەوه ﷺ دەگیرێتەوه که هه‌رموویه‌تی: ((نیوان دوو فووکردنه‌که (به شه‌یپوردا) چله‌)) وتیان: ئەی ئەبو هورمیرە چل پۆژه؟ (ئەبو هورمیرە) وتی: دانم پێدا نه‌نا ^(١)، وتی: چل ساله‌؟ دەلی: دانم پێدا نه‌نا، وتی: چل مانگه‌، دەلی: دانم پێدا نه‌نا ((وه هه‌موو شتیکی مرو‌ف دهرزێ جگه‌ له‌ کو‌تا به‌شی کلێنجه‌کی، له‌ویوه‌ جارێکی تر مرو‌فه‌کان دروست ده‌کرینه‌وه)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٤٠ - سورة المؤمن

قَالَ مُجَاهِدٌ ^(٢): مَجَارُهَا مَجَارُ أَوَائِلِ السُّورِ. وَيُقَالُ بَلْ هُوَ اسْمُ لِقَوْلِ شَرِيحِ بْنِ أَبِي أَوْفَى الْعَبْسِيِّ: يُذَكِّرُنِي حَامِيمَ وَالرُّمْحَ شَاوِرٌ... فَهَلَّا تَلَا حَامِيمَ قَبْلَ التَّقْدُمِ

﴿الطَّلُورُ ٣﴾ غافر: التَّقْضُلُ. ﴿دَاخِرِيكَ ٦٠﴾ غافر: خَاضِعِينَ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿إِلَى النِّجْوَةِ ١١﴾ غافر: الْإِيمَانِ. ﴿لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ ٤٣﴾ غافر: يَغْنِي: الْوَثْنُ. ﴿يُسْجَرُونَ ٧٢﴾ غافر: تُوقَدُ بِهِمُ النَّارُ.

﴿تَمْرَحُونَ ٧٥﴾ غافر: تَبْطَرُونَ. وَكَانَ الْعَلَاءُ بْنُ زِيَادٍ يُذَكِّرُ النَّارَ، فَقَالَ رَجُلٌ لِمَ تَقْنَطُ النَّاسَ قَالَ وَأَنَا أَقْدِرُ أَنْ أَقْنَطَ النَّاسَ وَاللَّهِ ﷻ يَقُولُ: ﴿يَعْبَادِي الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ ٥٣﴾ الزمر:، وَيَقُولُ: ﴿وَأَنْتَ الْمُسْرِفِينَ

(١) دروسته له جیاتی: (دانم پێدا نه‌نا) بلیت: (دیاری ناکه‌م).

(٢) له‌ په‌کێک له‌ نوسه‌مکانی بوخاری دا به‌م جو‌رمیه‌ (قال البخاری: ويقال: (حم) نه‌مه‌ش پاستره‌ چونکه‌ نه‌و وتهمه‌ به‌ وته‌ی

موجاهید نه‌مبیس‌تراوه‌ و زانراو نییه‌. بره‌انه‌: إرشاد الساری ٣٢/١١.

هُم أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ غافر: وَلَكِنَّكُمْ تُجَبُّونَ أَنْ تُبَشِّرُوا بِالْجَنَّةِ عَلَى مَسَاوِيْ أَعْمَالِكُمْ، وَإِنَّمَا بَعَثَ اللَّهُ مُحَمَّدًا ﷺ مَبَشِّرًا بِالْجَنَّةِ لِمَنْ أَطَاعَهُ، وَمُنْذِرًا بِالنَّارِ مَنْ عَصَاهُ.

به ناوی خواي به خشندهي میهره بان ٤- (ته فسیري) سوره تي (المؤمن)

موجاهید دهلي: حوکم و مانای ئەم پیتانه (حم) وهك حوکم و مانای هه مان
نه و پیتانه که له سه رمته ی سوورمه کانی ترموه هاتوون، وه دهشوتریت به لکو
(حم) ناوه (بو قورنن یان سوورمه که) به به لگهی ئەم وتهی شوورهی کوری
ئهی نه وفای عه بسیی که دهلي: حامیم^(٢) بیر ده خاته وه له و کاته دا که رمه کان
به ناویه کتردا چوون، ئەوه بو حامیمی نه خوینده وه پیش چوونه پیش بو
جهنگ کردن.

- ﴿الْطَّوْلِ﴾ به هره و چاکه. ﴿دَاخِرِیْنَ﴾ غافر: به سه ر شوړی و گهردن که چی.
موجاهید دهلي: ﴿إِلَى النَّجْوَةِ﴾ بو باوهره ینان. ﴿لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ﴾ غافر: واته:
بت و دار و بهرد (که ده به ره ستریت).

﴿يُجْرُونَ﴾ دۆزه خیانی بی هه لده گیر سینریت. ﴿تَمْرَحُونَ﴾ فیز و که شخه تان ده کرد.
وه عه لانی کوری زیاد خه لکی ده ترساند به دۆزه خ (له ئاموژگاری به کانیدا) جا
بیاویک پی و ت: بو خه لک بی هیوا ده که یه ت؟ وتی: من چوون ده توانم خه لکی بی
هیوا بکه م له کاتی که دا خوا ﷻ ده فهرموئ: (ئهی به نده کانم ئهی نه وانه ی که
خوتان زور گونا بهار کردوه، نا ئومید مه بن له میهرمبانی و به زهی خودا)، وه
ده فهرموئ: (وه بیگومان هاوه لانی ناگری دۆزه خ زیاده ره وایانن)، به لام نیوه

(١) ناوی تریشی هه به که (غافره).

(٢) ئەم هونراوه به به لگه هینراوته وه له سه ر نه ووی (حم) ناوه و نیمرایی چووته سه ر نه گهر ناو نه بوایه نیمرایی

نه ده چوو به سه ر. (إرشاد الساري: ٢٢/١١).

پیتان خوښه موژده‌تان پى بدرى به بهه‌هشت سهرمپای خراپى کرده‌وه‌مکانتان، وه به‌پراستی خوا موحه‌ممه‌دى ﷺ ناردوو به موژده دهر به بهه‌هشت بو ئه‌وانه‌ی گوپرايه‌ئى ئه‌و ده‌که‌ن، وه به ترسینه‌ر به دۆزه‌خ بو ئه‌وانه‌ی سهرپيچى ئه‌و ده‌که‌ن.

٤٨١٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ بْنُ مُسْلِمٍ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّمِيمِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ قَالَ قُلْتُ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ: أَخْبِرْنِي بِأَشَدِّ مَا صَنَعَ الْمُشْرِكُونَ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَ: بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي بِفِنَاءِ الْكَعْبَةِ، إِذْ أَقْبَلَ عُقْبَةُ بْنُ أَبِي مُعَيْطٍ، فَأَخَذَ مِنْكَبِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَلَوَى ثَوْبَهُ فِي عُنُقِهِ فَخَنَقَهُ خَنْقًا شَدِيدًا، فَأَقْبَلَ أَبُو بَكْرٍ فَأَخَذَ مِنْكَبِهِ، وَدَفَعَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَقَالَ: ﴿أَنْقَتُلُونَ رَجُلًا أَنْ

يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ (٢٨) غافر (١).

٤٨١٥ - عورو‌ی کورى زوبه‌یر ده‌ئى: به عه‌بدوللاى کورى عه‌مرى کورى عاصم وت: پيم بلئ توندترین و خراپترین شت که بتپه‌رستان به پيغه‌مبه‌ر يان ﷺ کردبیت چى بوو؟ وتى: له‌کاتیکدا پيغه‌مبه‌رى خوا ﷺ له ده‌ورى که‌عبه‌دا نويزى ده‌کرد، له‌وکاته‌دا عوقبه‌ی کورى ئه‌بى موعیت هات و شانى پيغه‌مبه‌رى خواى ﷺ گرت و پو‌شاکه‌که‌ی خسته‌ملى و به‌توند تاساندی پيى، نه‌نجا نه‌بو به‌کر هات و شانى عوقبه‌ی گرت و پالتيكى پي‌وه‌نا له پيغه‌مبه‌رى خواى ﷺ دوور خسته‌وه، وتى: (ئایا (چۆن) پیاویک ده‌کوژن؟ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ده‌ئى: خوا په‌روم‌دگارمه، که به‌پراستی چه‌ند به‌لگه و موعجیزه‌ی پروونى له په‌روم‌دگارتانه‌وه بو هی‌ناون).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٤١ - سورة حم السجدة (فصلت)

وَقَالَ طَاوُسٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: ﴿أَتَيْنَا طَوْعًا ۝١١﴾ فصلت: أَعْطِيَا. ﴿قَالَتَا أَنَيْنَا طَائِعِينَ ۝١١﴾ فصلت: أَعْطَيْنَا. وَقَالَ الْمِنْهَالُ عَنْ سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَجُلٌ لِابْنِ عَبَّاسٍ إِنِّي أَجِدُ فِي الْقُرْآنِ أَشْيَاءَ تَخْتَلِفُ عَلَيَّ قَالَ: ﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ۝١٠١﴾ ﴿المؤمنون. ۝١٠١﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ۝٢٧﴾ ﴿الصفات: ۝٢٧﴾ وَلَا يَكْتُمُونَ لِلَّهِ حَدِيثًا ۝٢٤﴾ ﴿النساء: ۝٢٤﴾ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ۝٢٣﴾ ﴿الأنعام: ۝٢٣﴾ فَقَدْ كَتَمُوا فِي هَذِهِ الْآيَةِ، وَقَالَ: ﴿أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا ۝٢٧﴾ ﴿النازعات: إلى قوله: ۝٣٠﴾ ﴿دَحَاهَا ۝٣٠﴾ ﴿النازعات: فَذَكَرَ خَلْقَ السَّمَاءِ قَبْلَ خَلْقِ الْأَرْضِ، ثُمَّ قَالَ: ﴿أَيْنَكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ ۝٩﴾ فصلت. إلى ﴿طَائِعِينَ ۝١١﴾ فصلت: فَذَكَرَ فِي هَذِهِ خَلْقَ الْأَرْضِ قَبْلَ السَّمَاءِ، وَقَالَ: ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝١٦﴾ ﴿النساء: ۝١٦﴾ عَزِيزًا حَكِيمًا ۝٥٦﴾ ﴿النساء: ۝٥٦﴾ سَمِيعًا بَصِيرًا ۝٥٨﴾ ﴿النساء: ۝٥٨﴾ فَكَانَتْهُ كَانَ ثُمَّ مَضَى. فَقَالَ: ﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ ۝١٠١﴾ ﴿المؤمنون. فِي النَّفْخَةِ الْأُولَى ثُمَّ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ ۝١٨﴾ ﴿الزمر: ۝١٨﴾ فَصَوَّقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ ۝١٨﴾ ﴿الزمر: ۝١٨﴾

﴿ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ ﴾ (١٠١) ﴿ المؤمنون: عِنْدَ ذَلِكَ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ، ثُمَّ فِي النَّفْخَةِ الْآخِرَةِ

﴿ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴾ (٢٧) ﴿ الصافات: وَأَمَّا قَوْلُهُ: ﴿ مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ

﴿ ٢٣ ﴾ ﴿ الأنعام: ﴿ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ ﴾ (٤٢) ﴿ النساء: فَإِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ لَأَهْلِ الْإِخْلَاصِ

ذُنُوبَهُمْ وَقَالَ الْمُشْرِكُونَ تَعَالَوْا نَقُولْ لَمْ نَكُنْ مُشْرِكِينَ. فَخَتَمَ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ فَتَنْطِقُ

أَيْدِيهِمْ، فَعِنْدَ ذَلِكَ عَرِفَ أَنَّ اللَّهَ لَا يُكْتَمُ حَدِيثًا وَعِنْدَهُ: ﴿ يَوْمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ (٤٢) ﴿

النساء: وَخَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ، ثُمَّ خَلَقَ السَّمَاءَ، ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ، فَسَوَّاهُنَّ فِي يَوْمَيْنِ آخَرَيْنِ ثُمَّ دَحَا الْأَرْضَ، وَدَخَوْهَا أَنْ أَخْرَجَ مِنْهَا الْمَاءَ وَالْمَرْعَى، وَخَلَقَ الْجِبَالَ

وَالْجِبَالِ وَالْآكَامَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي يَوْمَيْنِ آخَرَيْنِ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿ دَحَاهَا ﴾ (٣٠) ﴿ النازعات:

وَقَوْلُهُ: ﴿ خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ ﴾ (٩) ﴿ فصلت: فَجَعَلَتِ الْأَرْضَ وَمَا فِيهَا مِنْ شَيْءٍ فِي

أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ وَخَلَقَتِ السَّمَوَاتُ فِي يَوْمَيْنِ. ﴿ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴾ (٩٦) ﴿ النساء: سَمَى

نَفْسَهُ ذَلِكَ وَذَلِكَ قَوْلُهُ، أَيْ لَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ، فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرِدْ شَيْئًا إِلَّا أَصَابَ بِهِ الَّذِي أَرَادَ، فَلَا يَخْتَلِفُ عَلَيْكَ الْقُرْآنُ، فَإِنَّ كَلَامًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنِي يُوسُفُ بْنُ عَدِيٍّ

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَيْسَةَ عَنِ الْمُنْهَالِ بِهَذَا. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿

مَمْنُونٍ ﴾ (٨) ﴿ فصلت: مَخْسُوبٍ. ﴿ أَقْوَاتَهَا ﴾ (١٠) ﴿ فصلت: أَرْزَاقَهَا. ﴿ فِي كُلِّ

سَمَاءٍ أَمْرًا ﴾ (١٢) ﴿ فصلت: مِمَّا أَمَرَ بِهِ. ﴿ نَحْسَاتٍ ﴾ (١٦) ﴿ فصلت: مَشَائِمٍ. ﴿

وَفِيضًا لَهُمْ قُرْآنًا ﴾ (٢٥) ﴿ فصلت: قَرَأْنَاهُمْ بِهِمْ. ﴿ تَنْزِيلٌ عَلَيْهِمْ

- ﴿ ۳۰ ﴾ فصلت: عِنْدَ الْمَوْتِ. ﴿ اهْتَزَّتْ ﴾ ﴿ ۳۹ ﴾ فصلت: بِالنَّبَاتِ. ﴿
- وَرَبَّتْ ﴾ ﴿ ۳۹ ﴾ فصلت: ارْتَفَعَتْ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿ مِنْ أَكْمَامِهَا ﴾ ﴿ ۴۷ ﴾ فصلت حِينَ
- تَطْلُعُ. ﴿ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي ﴾ ﴿ ۵۰ ﴾ فصلت: أَيِ يَعْمَلِي أَنَا مَحْقُوقٌ بِهَذَا. ﴿ سَوَاءٌ
- لِلسَّائِلِينَ ﴾ ﴿ ۱۰ ﴾ فصلت: قَدَّرَهَا سَوَاءً. ﴿ فَهَدَيْتَهُمْ ﴾ ﴿ ۱۷ ﴾ فصلت: ﴿ وَهَدَيْتَهُ
- النَّجْدَيْنِ ﴾ ﴿ ۱۰ ﴾ البلد: دَلَّلْنَاهُمْ عَلَى الْخَيْرِ وَالشَّرِّ كَقَوْلِهِ: وَكَقَوْلِهِ: ﴿ هَدَيْتَهُ السَّبِيلَ
- ﴿ ۲ ﴾ الإنسان،: وَالْهُدَى الَّذِي هُوَ الْإِرْشَادُ مِمَّنْزِلَةِ أَسْعَدَنَاهُ مِنْ ذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿ أَوْلَيْكَ
- الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَيُهْدِيهِمْ أَقْتَدَهُ ﴾ ﴿ ۱۰ ﴾ الأنعام: ﴿ يُوزَعُونَ ﴾ ﴿ ۱۹ ﴾ فصلت:
- يُكْفَوْنَ. ﴿ مِنْ أَكْمَامِهَا ﴾ ﴿ ۴۷ ﴾ فصلت: قِشْرُ الْكُفْرِ هِيَ الْكُمُ.
- ﴿ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴾ ﴿ ۳۴ ﴾ فصلت: الْقَرِيبُ. ﴿ مِنْ تَحِيصٍ ﴾ ﴿ ۴۸ ﴾ فصلت: حَاصٌ حَادٍ.
- ﴿ مَرِيَّةٍ ﴾ ﴿ ۵۴ ﴾ فصلت: وَمَرِيَّةٍ وَاحِدٌ أَيِ امْتِرَاءٍ، وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ
- ﴿ ۴۰ ﴾ فصلت: الْوَعِيدُ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿ بِأَلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ﴾ ﴿ ۳۴ ﴾ فصلت: الصَّبْرُ
- عِنْدَ الْغَضَبِ وَالْعَفْوُ عِنْدَ الْإِسَاءَةِ فَإِذَا فَعَلُوهُ عَصَمَهُمُ اللَّهُ، وَخَضَعَ لَهُمْ عَدُوَّهُمْ ﴿ كَأَنَّهُ
- ﴿ ۳۴ ﴾ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿ فصلت.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٤١ - (ته‌فسیری) سوره‌تی حامیم سه‌جده ^(١)

تاووس له ئیبنو عه‌بسه‌وه ﷺ ده‌گیرێته‌وه ده‌لی: ﴿أَتَيْنَا طُوعًا﴾ (ئاسمان و زه‌وی) هه‌ردووکیان (گوێپایه‌لی) پێشکه‌ش که‌ن و بنوێن. ﴿قَالَا أَئِنَّمَا طَائِعِينَ﴾ (هه‌ردووکیان وتیان) : گوێپایه‌لیمان نیشاندا و پێشه‌که‌شمان کرد (بو‌ په‌روم‌ردگارمان).

مین‌هال له سه‌عه‌یده‌وه ده‌گیرێته‌وه ده‌لی: ﴿پیاوێک﴾ ^(٢) پرسیا‌ری له ئیبنو عه‌بسه‌وه ﷺ کرد وتی: من له هورناندا شتانی‌ک ده‌بینم به‌لامه‌وه ناکۆک و جیاوازن له‌که‌ن یه‌کتری وتی: ﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ﴾ (له‌که‌ن) ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ وه ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا﴾ (له‌که‌ن) ﴿رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ بی‌گومان له‌م نایه‌ته‌یاندا (بت په‌ره‌ستیان) شاردو‌ته‌وه، هه‌روه‌ها وتی: ﴿أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا﴾ تا ده‌گاته: ﴿دَحَاهَا﴾ دروستکردنی ئاسمانی پێش دروست کردنی زه‌وی باس کردووه، له پاشان ده‌فه‌رموی: ﴿أَإِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾ له‌م نایه‌ته‌دا دروستکردنی زه‌وی پێش دروست کردنی ئاسمان باس ده‌کات وه وتیشی: ﴿وَكَانَ اللَّهُ عَفْوَراً رَحِيماً﴾ ﴿عَزِيزًا حَكِيمًا﴾ ﴿سَمِيعًا بَصِيرًا﴾ ئه‌وه وه ك ئه‌وه وایه ئه‌و سیفه‌تانه پێشتر هه‌بووبێت له پاشان وانه‌مای و گوێپایی.

(١) ئهم سوره‌ته ناوی سوره‌تی (فصلت) به‌لام به (حم) ده‌ست پێ سۆزدن‌ی تیا‌یه بۆیه به‌و جوژه ناوی به‌ردووه.

(٢) که‌نا‌فیه‌ی کوری ئه‌م‌زه‌فه که با‌شتر بۆیه سه‌ری به‌شی ئه‌م‌زرافه له خه‌وارچه‌کان (ارشاد الساری: ٣١/١١)

ئه‌نجا (ئیب‌نو عه‌بباس رضی اللہ عنہ) وتی: ﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ﴾ له‌ فوو‌کردنی یه‌که‌مدا به‌شه‌یپور دایه‌، له‌ پاشان فوو‌ دم‌کری‌ته‌وه به‌ شه‌یپوردا: ﴿فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ﴾، جا ﴿فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ﴾ له‌و کاته‌دایه و پرسیار له‌ یه‌کتری ناکه‌ن، له‌ پاشان له‌ فوو‌ کردی دوو‌هه‌مدا ﴿وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ﴾ سه‌بارمت به‌م نایه‌ته‌: ﴿مَّا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ له‌گه‌ل ﴿وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ﴾ ئه‌وه بی‌گومان ئه‌وانه‌ی خاوه‌ن دل‌سو‌زی بوون خوا له‌گونا‌هه‌کانیان خو‌ش ده‌بی‌ت، له‌وکاته‌دا هاوبه‌ش دانه‌ره‌کان (به‌یه‌کتری) ده‌ل‌ئین: وهرن بابل‌ئین: ئی‌مه‌ش هاوبه‌ش دانه‌ر نه‌بووین له‌ دنیا‌دا، جا مؤر دهن‌ری له‌ دم‌ و زمانیا‌ندا و ده‌سته‌کانیان دی‌ته‌ قسه‌، جا له‌وکاته‌دا دمرانن که‌ بی‌گومان هیج وته‌یه‌ک له‌ خوا ناشاری‌ته‌وه له‌و کاته‌دا ﴿يَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ تا کو‌تایی نایه‌ته‌که‌. وه زه‌وی له‌ دوو‌ پ‌وژدا دروست‌کرد، پاشان ئاسمانی دروست‌کرد له‌ پاشان پرووی کرده‌ ئاسمان له‌ دوو‌ پ‌وژی تردا ری‌کی خستن، پاشان زه‌وی را‌خست ئه‌ویش به‌ ئه‌وه‌ی ئاو و له‌وم‌ری لی‌ دهره‌ینا، وه له‌ دوو‌ پ‌وژی تردا شاخ و وشر و ته‌پ‌و‌لکه‌ و هه‌رجی له‌ نیوانیان دایه‌ ^(۱)، ئانه‌و مه‌به‌سته‌ به‌ر فه‌مووده‌ی ﴿دَحَنَهَا﴾ وه به‌فه‌رمووده‌ی: ﴿خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾ که‌واته‌: زه‌وی و هه‌رجی تیایه‌ له‌ چوار پ‌وژدا دروستی کردووه‌، ئاسمانه‌کانیشی له‌ دوو‌ پ‌وژدا دروست کردووه‌. ﴿وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ خوا خو‌ی به‌و سیفه‌تانه‌ ناو ناوه‌، مه‌به‌ست به‌ (هه‌رواش بووه‌) ئه‌وه‌یه‌، چونکه‌ خوا هه‌رشتی‌کی بو‌ی هه‌ر به‌و جو‌ره‌ ده‌بی‌ت که‌ ئه‌و ویستوو‌یه‌تی، ئی‌تر با قورن‌ان به‌لاته‌وه‌ جیاواز نه‌بی‌ت و پی‌چه‌وانه‌ی یه‌کتری نه‌بی‌ت، چونکه‌ بی‌گومان هه‌موو قورن‌ان له‌ لایه‌ن خواوده‌یه‌.

(۱) له‌ نیوان شاخ و ته‌پ‌و‌لکه‌دایه‌.

ئەبو عەبدوللّا (ئیمامی بوخاری) دە‌ئ‌ی: یوسفی کوری عەدی ئەم فەرموودە ی
 بۆ گێڕامەو و‌تی: عوبەیدوللای کوری عەمر لە زمیدی کوری ئەبی ئونەیسە لە
 مین‌هالەو ئەم فەرموودە ی گێڕایەو.

م‌وح‌اهید دە‌ئ‌ی: ﴿مَنْزُونٍ﴾ ژمێردراو. ﴿فَوْقَهَا﴾ بژێوی رزق و رۆزی (هەموو
 گیاندارێکی) لەزەویدا دانا. ﴿فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرًا﴾: لەو فەرمانانە ی فەرمانی
 پێکراو. ﴿تَحْسَابٍ﴾ (لە رۆژە) شوومەکاندا. ﴿وَقِضْنَا لَهُمْ قُرْنَآءَ﴾:
 هاو‌جووتمان کردن لەگە‌ئ‌یاندا. ﴿تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ﴾: (فریشتەکان
 دینە لایان) لەکاتی مردندا. ﴿أَهْرَتَ﴾ (سەوز بوونی) پروو‌ە (دەگە‌وێتە
 جو‌ئ‌ە). ﴿وَرَبَّتْ﴾ د‌م‌بو‌ژێتەو (بەرز د‌م‌ب‌ی‌تەو).

جگە لە م‌وح‌اهید دە‌ئ‌ی: ﴿مِّنْ أَكْمَامِهَا﴾ کاتی لە گۆپکە و شکۆفە ی د‌ی‌تە
 د‌م‌رەو. ﴿لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي﴾ واتە ئەمە بەهۆی کردەو ی خو‌م‌ەو بوو، م‌ن شیاوی
 ئەمەم. ﴿سَوَاءٌ لِّلْغَآئِلِينَ﴾ بەیەکسانی دیاری کردوو. ﴿فَهَدَيْتَهُمْ﴾ (رێگە ی)
 چاکە و خرابەمان نیشان داو‌ن ئەمە وەک ئەم نایەتەیه. ﴿وَهَدَيْتُهُ النَّجْدَيْنِ﴾: وە
 وەک ئەم نایەتەیه: ﴿هَدَيْتُهُ السَّبِيلَ﴾ بە‌لام وشە ی (ال‌ه‌دی) بەمانای نامۆ‌ژگاری
 و رێن‌م‌ونیه ئەو وەک وشە ی (أَسْعَدْنَاهُ) واتە بەختەو‌مرمان کردوو ئەم نایەتە
 بەم مانایە هاتوو (ئەوانە) ^(۱) کەسانێک بوون خوا رێن‌م‌وونی کردن، دە ی
 بەپ‌رەو ی رێگە و رێبازی ئەوان بکەن. ﴿يُوزَعُونَ﴾ دە‌گ‌یرێن، بەرگری د‌م‌ک‌رێن
 (تا هەموویان پێکەو بە‌ر‌پ‌ز برۆن)

(۱) ئەو پێغەم‌برانە ی پێشتر لە نایەتەکاندا باس کران.

﴿مَنْ أَكْمَامَهَا﴾ پیست و قه‌پاگی به‌ری خورما (پیش نه‌ودی خورماکه‌ی لی بیته دهره‌ده)، (اَكْمَام) کویه تاکه‌که‌ی (كُم)ه. ﴿وَلِيَّ حَمِيمٍ﴾ خزمی نزیک (دوستی گیانی به‌گیانی و دلسۆز). ﴿مَنْ نَحِصٍ﴾^(۱) حاص: واته: خوی لادا. ﴿مَرِيَّةٍ﴾ له‌گهل (مَرِيَة) یه‌ك مانایان هه‌یه واته: گومان و دوو دلی. موحاهید ده‌لی: ﴿اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ﴾: بو هه‌ره‌شه‌یه.

ئیبنو عه‌یباس رضی اللہ عنہ ده‌لی: ﴿يَا لَيْتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾: (واته نه‌ودی که چاکترینه) ئارام گرتنه له‌کاتی توپه بووندا، لیخۆشبوون (له‌که‌سی) له‌کاتی خراپه کردنیدا به‌رانبه‌رت، جا نه‌گهر نه‌ومیان کرد خوا ده‌یان پاریزی و دوژمنیان گهردن که چ ده‌بن بو‌یان (وه‌کو دوستی دلسۆزی و گیانی به‌گیانی) لی دیت بو‌یان.

۱ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا

جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ﴾ **فصلت**

۴۸۱۶ - حَدَّثَنَا الصَّلْتُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، عَنْ رَوْحِ بْنِ الْقَاسِمِ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ: ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ﴾
 ﴿فصلت﴾: كَانَ رَجُلَانِ مِنْ قُرَيْشٍ وَخَتَنَ لَهُمَا مِنْ ثَقِيفٍ - أَوْ رَجُلَانِ مِنْ ثَقِيفٍ وَخَتَنَ لَهُمَا مِنْ قُرَيْشٍ - فِي بَيْتٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ أَتَرُونَ أَنَّ اللَّهَ يَسْمَعُ حَدِيثَنَا؟ قَالَ بَعْضُهُمْ: يَسْمَعُ بَعْضُهُ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ لَيْنِ كَانَ يَسْمَعُ بَعْضُهُ لَقَدْ يَسْمَعُ كُلُّهُ. فَأُنْزِلَتْ: ﴿وَمَا كُنْتُمْ

(۱) مَحِص: ڕنگای هه‌لهاتن و دهریاز بوون.

تَسْتَبْرُونَ أَن يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ فصلت^(۱).

۱ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه ئیوه خۆتان نه‌ده‌شارده‌وه^(۲) له شایه‌تی دانی گو‌ی و چاو و پ‌ستی له‌شتان له‌دژتان، به‌لکو‌ و گومان‌تان ده‌برد که خوا نازانی به‌زۆریک له‌و کارانه‌ی که ده‌یکهن)

٤٨١٦ ئەبومه‌عمر له ئیبنو مه‌سعوده‌وه ﷺ ده‌گ‌یریته‌وه (ده‌رباره‌ی ئەم نایه‌ته) (وه ئیوه خۆتان نه‌ده‌شارده‌وه له شایه‌تی دانی گو‌یتان) تا کو‌تایی نایه‌ته‌که، ده‌لی: دوو پ‌یاوی قور‌ه‌یشی و زاویه‌کی سه‌قیفی هه‌ردووکیان - یان دوو پ‌یاوی سه‌قیفی و زاویه‌کی قور‌ه‌یشی هه‌ردووکیان - له م‌ال‌یکدا بوون^(۳)، ئەنجا که‌سیکیان به که‌سیکیانی وت: ئایا تو پ‌یت وایه که به‌راستی خوا هه‌سه‌کانمان ده‌بیستی؟ که‌سیکیان وتی: هه‌ندیکی ده‌بیستی، که‌سیکی تریان وتی: ئەگه‌ر هه‌ندیکی ب‌بیستی ب‌یگومان د‌ل‌نیابن هه‌مووی ده‌بیست‌یت، جا به‌و ه‌ویه‌وه ئەم نایه‌ته دابه‌ز‌ینرا: (وه ئیوه خۆتان نه‌ده‌شارده‌وه (نه‌ده‌پاراست له‌ گونا‌ه) له شایه‌تی دانی گو‌ی و چاو و پ‌ستی له‌شتان له‌دژتان، به‌لکو‌ و گومان‌تان ده‌برد که‌خوا نازانی به‌زۆریک له‌و کارانه‌ی که ده‌یکهن).

(۱) بر‌وانه: ٤٨١٧، ٧٥٢١.

(۲) خۆتان له‌ گونا‌ه نه‌ده‌پاراست.

(۳) که که‌عبه‌یه وه‌ک له فەر‌موودی دواتردا روون ده‌بیته‌وه.

٢ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُصْبِحُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ﴿٢٢﴾ فصلت

٤٨١٧ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ: عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ اجْتَمَعَ عِنْدَ الْبَيْتِ قُرَشِيَّانِ وَثَقَفِيٌّ - أَوْ ثَقَفِيَّانِ وَقُرَشِيٌّ - كَثِيرَةٌ شَحْمٌ بَطُونُهُمْ قَلِيلَةٌ فَفَهُ قُلُوبُهُمْ فَقَالَ أَحَدُهُمْ أَتُرُونَ أَنَّ اللَّهَ يَسْمَعُ مَا نَقُولُ قَالَ الْآخَرُ يَسْمَعُ إِنْ جَهَرْنَا وَلَا يَسْمَعُ إِنْ أَخْفَيْنَا. وَقَالَ الْآخَرُ إِنْ كَانَ يَسْمَعُ إِذَا جَهَرْنَا فَإِنَّهُ يَسْمَعُ إِذَا أَخْفَيْنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ وَمَا كُنْتُمْ

تَسْتَرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ ﴿٢٢﴾ فصلت: وَكَانَ سُفْيَانُ يُحَدِّثُنَا بِهَذَا فَيَقُولُ: حَدَّثَنَا مَنْصُورٌ أَوْ ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ أَوْ حُمَيْدٌ - أَحَدُهُمْ أَوْ اثْنَانِ مِنْهُمْ - ثُمَّ تَبَّتْ عَلَى مَنْصُورٍ، وَتَرَكَ ذَلِكَ مِرَارًا غَيْرَ وَاحِدَةٍ^(١).

٢ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئ‌ا ئەوه

گومان‌تان بوو که ده‌تان برد به په‌روه‌ردگار‌تان ئ‌یوه‌ی

هه‌لد‌یر‌ا (له‌ناو‌ی بردن) و چوونه‌ریزی زیان ل‌یکه‌وتوو‌ان)

٤٨١٧ ئەبو مه‌عمه‌ر له عه‌بدو‌ل‌ل‌ا (ی کور‌ی مه‌سه‌عو‌ده‌وه) ﷺ ده‌گ‌یر‌پ‌ته‌وه و ده‌ل‌ئ‌ی: له په‌نا که‌عه‌به‌دا دوو پ‌یاو‌ی قور‌ه‌یش‌ی و پ‌یاو‌ئ‌کی سه‌قی‌فی - یا دوو پ‌یاو‌ی سه‌قی‌فی و پ‌یاو‌ئ‌کی قور‌ه‌یش‌ی کۆبو‌ونه‌وه (پ‌یکه‌وه دان‌یش‌تن) چه‌وری ناو سکیان زۆربوو، به‌لام تی‌گه‌یش‌تنی دل‌یان که‌م بوو، جا یه‌کی‌کیان وت‌ی: ئ‌ایا ئ‌یوه‌ و‌ا ده‌زانن به‌راستی خوا ئەوه‌ی ده‌یل‌ئ‌یین ده‌یب‌یستی؟ یه‌کی‌کی تریان وت‌ی: ئەگه‌ر ده‌نگ

به‌رزکه‌ینه‌وه ده‌بیستی، به‌لام ئه‌گهر دمنگ نزم که‌ینه‌وه نایبیستی، یه‌کیکی که‌یان وتی: ئه‌گهر دهنگمان به‌رزکه‌ینه‌وه و به‌ئاشکرا قسه بکه‌ین بیبیستی ئه‌وه دئنیابن ئه‌گهر دهنگیشمان نزم که‌ینه‌وه ههر ده‌بیستی، به‌و هۆیه‌وه خوا ﷻ نهم ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (وه ئیوه خۆتان نه‌دمشارده‌وه له شایه‌تی دانی گوئی و چاو و پیستی له‌شتان له دژتان)، تا کو‌تایی ئایه‌ته‌که.

(حومه‌یدی ده‌لی): سوفیان ئهم فهرمووده‌ی بۆ ده‌گی‌پراینه‌وه ده‌یوت: مه‌نصور یان ئیبنو ئه‌بی نه‌جیح یان حومه‌ید یه‌کیکیان یا دووانیان بۆی گی‌پراینه‌وه، له پاشان له‌سه‌ر مه‌نصور دامه‌زرا و زیاد له جارێک ئه‌وی تری واز لی هینا^(۱).

بابُ قَوْلِهِ: ﴿فَإِنْ يَصْبرُوا فَالْتَأَمُوا لَمْ يَكُنْ لَهُمْ (۲۱)﴾ الآية. فصلت.

۴۸۱۷ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ الثَّوْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي مَنْصُور، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْهٍ.

باسی ئهم فهرمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئینجا ئه‌گهر ئارام بگرن ئه‌وه ئاگر شوینی مانه‌وه‌یانه) تا کو‌تایی ئایه‌ته‌که

۴۸۱۷ - عه‌مری کوری عه‌لی بۆی گی‌پراینه‌وه وتی: یه‌حیا بۆی گی‌پراینه‌وه وتی: سوفیانی سه‌وری بۆی گی‌پراینه‌وه وتی: مه‌نصور بۆی گی‌پراینه‌وه له مو‌جاهیده‌وه له ئه‌بی مه‌عه‌مه‌ره‌وه له عه‌بدو‌للا‌وه به‌ وینه‌ی فهرمووده‌که‌ی پيشووی بۆ گی‌پراینه‌وه.

(۱) واته، ههر له مه‌نصوره‌وه ده‌گی‌پرايه‌وه له‌وانی ترمه‌وه نه‌ی ده‌گی‌پرايه‌وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۴۲ - سُورَةُ حَمَّ عَسَق

وَيُذَكِّرُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﴿عَقِيمًا ٥٠﴾ الشورى: لَا تَلِدُ. ﴿رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا ٥٢﴾ الشورى: الْقُرْآنُ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿يَذَرُوكُمْ فِيهِ ١١﴾ الشورى: نَسَلٌ بَعْدَ نَسَلٍ. ﴿لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ ٥٥﴾ الشورى: لَأَخْصُومَةٌ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ. ﴿طَرَفٍ خَفِيٍّ ٤٥﴾ الشورى: ذَلِيلٌ. وَقَالَ غَيْرُهُ ﴿فَيُظَلِّلَنَّ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ ٣٣﴾ الشورى: يَتَحَرَّكُنَّ وَلَا يَجْرَيْنَ فِي الْبَحْرِ. ﴿شَرَعُوا ٦١﴾ الشورى: ابْتَدَعُوا.

به ناوی خواي به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۴۲ - (ته‌فسیری) سوره‌تی حامیم عه‌ین سین قاف^(۱)

(ئیمای بوخاری ده‌لی): له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ﴿عَقِيمًا﴾ مندالی نابیت، نه‌زۆك. ﴿رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾ قورئانه. موجاهید ده‌لی: ﴿يَذَرُوكُمْ فِيهِ﴾ وه‌جه له‌دواي وه‌جه (دروستتان ده‌كات و زۆرتان ده‌كات) ﴿لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ﴾ ه‌یج ناكۆکی و دزایه‌تی‌ه‌ك له نیوان ئیمه و ئیومدا نییه. ﴿طَرَفٍ خَفِيٍّ﴾ سه‌رشو‌ری و ر‌یسوایی.

(۱) مه‌به‌ست پ‌یی سوره‌تی شو‌رايه.

-جگه له موجاهید ده‌لی: ﴿فَيُظْلَنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ﴾ (جاگه‌شتیه‌کان به‌سه‌رپشتی ده‌ریاکه‌وه ده‌وه‌ستن)، جو‌له جو‌ل ده‌که‌ن (له‌جیگای خو‌یاندای) به‌لام به‌ ده‌ریاکه‌دا نارو‌ن. ﴿شَرَعُوا﴾ دایان ه‌یناوه.

۱- بابُ قولِهِ: ﴿إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾ الشوری

۴۸۱۸ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ طَاوُسًا عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی‌الله‌عنہما. أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ قَوْلِهِ ﴿إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾ الشوری: فَقَالَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ: قُرْبَى آلِ مُحَمَّدٍ صلی‌الله‌علیه‌وآلہ‌وسلم فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ عَجَلَتْ إِنَّ النَّبِيَّ صلی‌الله‌علیه‌وآلہ‌وسلم لَمْ يَكُنْ بَطْنٌ مِنْ قُرَيْشٍ إِلَّا كَانَ لَهُ فِيهِمْ قَرَابَةٌ فَقَالَ: "إِلَّا أَنْ تَصْلَوْا مَا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ مِنَ الْقَرَابَةِ"^(۱).

۱- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (جگه له خو‌ شو‌یستنی خزمایه‌تی)

۴۸۱۸ - عه‌بدوله‌لیکی کو‌ری مه‌یسه‌ره ده‌لی: له تاووسم بیست گ‌ی‌راپه‌وه له ئیبنو عه‌بباسه‌وه رضی‌الله‌عنہما که‌پرسیاری لی‌ کرا ده‌رباره‌ی ئایه‌ته: (جگه له خو‌شو‌یستنی خزمایه‌تی) جاسه‌عیدی کو‌ری جو‌به‌یر وتی: مه‌به‌ست خزمان و که‌س و کاری موحه‌مه‌ده صلی‌الله‌علیه‌وآلہ‌وسلم ئەنجا ئیبنو عه‌بباس وتی به‌سه‌عید: په‌له‌ت کرد، پ‌یغه‌مه‌بری خوا صلی‌الله‌علیه‌وآلہ‌وسلم ه‌یج تایفه و تیرمه‌ک نییه له خو‌ره‌یشدا ئیلا له ناویاندا خزمانی ه‌یه، وه فەرموویه‌تی: ((مه‌گه‌ر ئەو خزمایه‌تی یه‌ی له نیوان من و ئیوه‌دا ه‌یه به‌ج‌یی ب‌ینن)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۴۳ - سورة حم الزخرف

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿عَلَى أُمَّةٍ ٢٢﴾ الزخرف: على إمام. ﴿وَقِيلَهُ يَكْرَبُ ٢٨﴾ الزخرف: تَفْسِيرُهُ: أَيَحْسِبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ، وَلَا نَسْمَعُ قِيلَهُمْ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً ٣٣﴾ الزخرف: لَوْلَا أَن جَعَلَ النَّاسَ كُلَّهُمْ كُفَّارًا لَجَعَلْتُ لِبَنِيوتِ الْكُفَّارِ (سَقْفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ) مِنْ فِضَّةٍ - وَهِيَ: دَرَجٌ - وَسُرُرُ فِضَّةٍ. ﴿مُفَرِّينَ ١٣﴾ الزخرف: مُطِيقِينَ. ﴿ءَاسْفُونَا ٥٥﴾ الزخرف: أَسْخَطُونَا. ﴿يَعْسُ ٣٦﴾ الزخرف: يَعْمَى. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿أَنْفَضِرْبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ ٥﴾ الزخرف: أَي: تُكَذِّبُونَ بِالْقُرْآنِ، ثُمَّ لَا تُعَاقِبُونَ عَلَيْهِ. ﴿وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ٨﴾ الزخرف: سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ. ﴿مُفَرِّينَ ١٣﴾ الزخرف: يَغْنِي: الْإِبِلَ وَالْخَيْلَ وَالْبَعَالَ وَالْحَمِيرَ. ﴿يُنشُوا فِي الْحِلْيَةِ ١٨﴾ الزخرف: الْجَوَارِي. جَعَلْتُمُوهُمْ لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا فَكَيْفَ تَحْكُمُونَ؟ ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ ٢٠﴾ الزخرف: يَعْنُونَ الْأَوْتَانِ، يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ ٢٠﴾ الزخرف: الْأَوْتَانِ إِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿فِي عَقِيهِ ٢٨﴾ جَالِزِخْرِف: وَلَدِهِ. ﴿مُفَرِّينَ ١٣﴾ الزخرف: يَمْشُونَ مَعًا. ﴿سَلَفًا ٦﴾ الزخرف: قَوْمَ فِرْعَوْنَ سَلَفًا لِكُفَّارِ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ ﷺ. ﴿وَمَثَلًا ٦﴾ الزخرف: عِزَّةً. ﴿يَصِيدُونَ ٥٧﴾

الزخرف: يَصْجُونَ ﴿٧٨﴾ الزخرف. ﴿إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾ ﴿٧٩﴾ الزخرف العَرَبُ تَقُولُ: نَحْنُ مِنْكَ الْبَرَاءُ وَالْخَلَاءُ وَالْوَاحِدُ وَالْإِثْنَانِ وَالْجَمِيعُ مِنَ الْمَذْكَرِ وَالْمُؤَنَّثِ يَقَالُ فِيهِ: بَرَاءٌ؛ لِأَنَّهُ مَصْدَرٌ وَلَوْ قَالَ: بَرِيءٌ. لَقِيلَ فِي الْاِثْنَيْنِ: بَرِيئَانِ. وَفِي الْجَمِيعِ: بَرِيئُونَ. وَقَرَأَ عَبْدُ اللَّهِ إِنَّنِي بَرِيٌّ بِالْيَاءِ، وَالزُّخْرَفُ: الذَّهَبُ. مَلَانِكَةً يَخْلُقُونَ: يَخْلُقُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا.

به ناوی خواوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۴۳ - (ته‌فسیری) سوره‌تی حامیم زو‌خروف

موجاهید ده‌لی: ﴿عَلَى أُمَّةٍ﴾ له‌سهر گتیب و ئاینیک. ﴿وَقِيلَ: يَرْبٍ﴾ رافه‌ی به‌م جو‌ره‌یه: ئایا و دهمان ئیمه‌ قسه‌ی نه‌ینی وچه‌کانیان نابیستین، وه قسه‌کانیان نابیستین.

ئیبینو عه‌یباس ﴿﴾ له‌ رافه‌ی ئەم ئایه‌ته‌دا ده‌لی: (خوئه‌گهر له‌به‌ر ئەوه‌ نه‌بوایه‌ خه‌لکی ببن به‌نوممه‌تی بی باومر)، ئەگهر (له‌به‌ر ئەوه‌ نه‌بوایه‌) هه‌موو خه‌لکی بکردایه‌ به‌ کافر، مالی کافره‌کانم ده‌کرد (سه‌قفه‌که‌یان له‌ زیو بوایه‌ هه‌رومه‌ها پله‌کان له‌ زیو دهبوو - (مَعَارَج) پله‌کانه‌یه - وه کورسی و قه‌نه‌فه‌کان زیو دهبوون. ﴿مُفَرِّجٍ﴾ توانایان. ﴿ءَاسْفُونَا﴾ ره‌یان هه‌لساندین. ﴿يَعِشُ﴾ کویر ببیت.

موجاهید ده‌لی: ﴿أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ﴾ واته: باومر به‌ قورئان ناهینن له‌ پاشان تۆله‌تان لی ناسه‌نری له‌سه‌ری؟ ﴿وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ﴾ باو و نه‌ریتی پێشینه‌کان. ﴿مُتَرَمِّمُونَ﴾ مه‌به‌ستی وشر و ئه‌سپ و ئیستر و گویدریژه‌. ﴿يُنشَأُ فِي الْحِلْيَةِ﴾ ئەو که‌نیزه‌کانه‌ی کردوتانن به‌ مندالی خوا جا چۆن برپاری وا ده‌دن؟ ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾ مه‌به‌ستیان بت و په‌رستراوه‌کانیانه

خوای بهرز و بلند دمفه رموی: (هیج زانیاریه کیان نییه له بارمیه وه) واته:
 بته‌کان بیگومان هیج نازانن. ﴿فِي عَقِيهِ﴾ له منداڵ و وچه‌کانیدا. ﴿مُقَرَّرِينَ﴾
 پیکه وه دمروشتن. ﴿سَلَفًا﴾ گه‌لی فیرعه‌ون پیشینانی کافرانی ئوممه‌تی
 محمه‌دن. ﴿وَمَثَلًا﴾ په‌ند و ناموزگاری. ﴿يَصِدُّونَ﴾ دمیکنه هاوار و
 قیره (ی خوشی). ﴿مُبْرُؤُونَ﴾ لیبراوان، بریاردمران. ﴿أَوَّلُ الْعَمِيدِينَ﴾ یه‌که‌می
 باومه‌داران. ﴿إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾ عه‌رب ده‌لی: ئیمه له تو به‌رین و
 په‌یوه‌ندیمان پیته‌وه نییه، بو یه‌ک کهس و دوو کهس کو مه‌ل و نی‌ر و می هه‌ر
 ده‌وتریت: (بَرَاءٌ) چونکه چاوگه، نه‌گه‌ر بلێ: (بَرِيءٌ) (بو یه‌ک کهس) نه‌وه بو دوو
 کهس ده‌وتری (بَرِيئَانٍ) له کویشدا ده‌وترا (بَرِيئُونَ).

عه‌بدوئلا به‌م جو‌ره‌ی خویندوته‌وه: (إِنِّي بَرِيءٌ)^(۱) به یای خویندوته‌وه،
 (وَالزُّخْرُفُ): ئالتون و زیر. (مَلَائِكَةً يَخْلُقُونَ) (فریشته‌کان له‌زه‌ویدا) هه‌ندیکیان
 شوین هه‌ندیکی تریان ده‌گرنه‌وه^(۲).

۱ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَنَادَا يٰمَنْلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُم مَّرْكُوتٌ﴾ الزخرف

۴۸۱۹ - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَعْلَى،
 عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ عَلَى الْمِنْبَرِ: ﴿وَنَادَا يٰمَنْلِكُ لِيَقْضِ عَلَيْنَا رَبُّكَ﴾ الزخرف^(۳).

(۱) ئهمه خویندنه‌وه‌مکی شازه، قورنان خویننه‌کان به: ﴿بَرَاءٌ﴾ خویندوینامته‌وه. بېروانه: إرشاد الساری: ۴۸/۱۱.

(۲) ئه‌گه‌ر خوا بیویستایه له جیاتی مرو‌فمه‌کان فریشته‌کانی له زه‌ویدا دانایه.

(۳) بېروانه: ۳۲۳۰.

۱ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وه) هاوار ده‌که‌ن) ئەمى مالیک (که سه‌ر په‌رشتیاری دۆزه‌خه) با په‌روه‌ردگارت بمان مرینیت (تا رزگار بین)، (مالیکیش) ده‌لت: بێگومان ئیوه ده‌میننه‌وه)

٤٨١٩ - سه‌هوانى كورى په‌علا له باوكیه‌وه ﷺ ده‌گێڕێته‌وه وتی: له پێغه‌مبه‌رم ﷺ بیست له‌سه‌ر دوانگه ئەم نایه‌ته‌ی ده‌خوێنده‌وه: (وه) هاوار ده‌که‌ن) ئەمى مالیک (که سه‌ر په‌رشتیاری دۆزه‌خه) با په‌روه‌ردگارت بمان مرینیت (تا رزگار بین) .

وَقَالَ قَتَادَةُ: ﴿وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ﴾ ﴿٥٨﴾ الزخرف عِظَةً لِمَنْ بَعْدَهُمْ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿مُقَرَّرِينَ﴾ ﴿١٣﴾ الزخرف ضَاطِطِينَ، يُقَالُ فَلَانٌ مُّقَرَّرٌ لِفُلَانٍ: ضَاطِطٌ لَهُ. وَالْأَكْوَابُ: الْأَبَارِقُ الَّتِي لَا خَرَاطِيمَ لَهَا. وَقَالَ قَتَادَةُ: ﴿فِي أَمْرِ الْكِتَابِ﴾ ﴿١﴾ جُمْلَةُ الْكِتَابِ أَضَلُّ الْكِتَابِ. ﴿أَوَّلُ الْعَبِيدِينَ﴾ ﴿٨١﴾ الزخرف أَيُّ: مَا كَانَ قَانًا أَوَّلُ الْأَنْفِينَ وَهُمَا لُغَتَانِ رَجُلٌ عَابِدٌ وَعَبْدٌ. وَقَرَأَ عَبْدُ اللَّهِ: ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يُرَبِّ﴾ ﴿٢٠﴾ الْفِرْقَانِ. وَيُقَالُ: أَوَّلُ الْعَابِدِينَ: الْجَاحِدِينَ مِنْ عَبْدٍ يَعْبُدُ

قه‌تاده ده‌لتی: ﴿وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ﴾ (کردمانن) به په‌ند و نامۆزگاری بو که‌سانێ که دوا نه‌وان دین.

جگه له قه‌تاده ده‌لتی ﴿مُقَرَّرِينَ﴾ ﴿١٣﴾ راگران و ژیر ده‌ست خه‌ران، ده‌وتریت (فُلَانٌ مُّقَرَّرٌ لِفُلَانٍ) راگریتی و توانای به‌سه‌ریدا هه‌یه. (الْأَكْوَابُ) جام، وه په‌رداخ که ده‌سکیان نییه، وه قه‌تاده ده‌لتی: ﴿فِي أَمْرِ الْكِتَابِ﴾ ماکی کتیب^(١)، نه‌سلی کتیب. ﴿أَوَّلُ الْعَبِيدِينَ﴾ واته: خوای به‌به‌زمیی کورێ نه‌بووه، که‌واته من په‌که‌می

(١) واته: (لوح المحفوظ) به‌کوردی بیی ده‌وتریت، تابلوی پارێزراو.

ئەو کەسانەم لەووە خۆبە دوور دەگرن ^(۱) (عَابِدٌ وَعَبْدٌ) دوو دەربرینی عەرەبیین. دەوتریت: (رَجُلٌ عَابِدٌ وَعَبْدٌ) ^(۲).

و- عەبدوﻟﻻ (ی کۆری مەسعوود) ﷺ بەم جۆرە ئەم ئایەتە ی خوێندەووتەووە ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَرْبِّ ﴿^(۳) وە دەوتریت: ﴿أَوَّلَ الْعَمِيدِينَ﴾ (پەگەمی) دانپیانەرانی لە (عَبْدٌ يَعْبُدُ) هاتوووە (لەم حالەدا بەمانای دانپیانەنانه) ^(۴).

۲ - باب: ﴿أَنْضَرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ﴾ ﴿الزخرف

: مُشْرِكِينَ. وَاللَّهُ لَوْ أَنَّ هَذَا الْقُرْآنَ رُفِعَ حَيْثُ رَدُّهُ أَوَانِلُ هَذِهِ الْأُمَّةِ لَهَلَكُوا.

﴿فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ﴾ ﴿الزخرف: عُقُوبَةُ الْأَوَّلِينَ. جُزْءًا ۱۵﴾ ﴿الزخرف عِدْلًا.

۲ - باسیک: (دەمی ئایا ئیئە ئەم قورئانەتان لى بگێڕینەووە (پشت گۆیتان خەین) لەبەر ئەوەی ئیووە گەلیکی زیادەرەون)

واتە: هاوبەش دانەرانی، سویند بەخوا بەراستی ئەگەر ئەم قورئانە لە ناو خەڵکدا نەبایە کاتێ خەڵکانی پێشوی ئەم ئوممەتە (ی ئاخیرزەمان) پەردیان کردەووە (و باومریان پێ نەهێنا)، بەدئایاییەووە لە ناو دەچوون.

(۱) کە خوا کۆر و مندالی هەمێن.

(۲) گەواتە: ئەو دوو وشە: (عَابِدٌ) و (عَبْدٌ) بەک مانایان هەمە کە بەمانای خۆ بەم دوورگرتن و خۆپاراستن. (إرشاد الساری: ۵۰/۱۱)

(۳) ئەمە تەفسیرە ئەک خوێندەووتەووە، خوێندەووتەووتە بەم جۆرە: ﴿وَقِيلَ يَرْبِّ﴾ ﴿الزخرف: ۸۸).

(۴) ئیبنو تین دەلی: بەو جۆرە سەر و ژێریان بۆکردوووە و خوێندووینا ئەمەووە، من لە زمانی عەرەبیدا ئەمەییووە (عَبْدٌ) بە مانای (جَعَدَ) دانپیا نەمان هاتبێ. فتح الباری ۷۳۱/۱۰.

﴿ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ﴾ واته: سزا و تۆله‌ی گه‌له
پیشینه‌کان. ﴿ جَزَاءً ﴾ هاوشان و هاوتا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۴۴ - سورة الدخان

﴿ رَهْوَ ﴾ (۲۱) ﴿ الدخان: طَرِيقًا يَابِسًا. وَيُقَالُ رَهْوًا: سَاكِنًا. ﴾ ﴿ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾ (۳۲)
﴿ الدخان: عَلَى مَنْ بَيْنَ ظَهْرَيْهِ. ﴾ ﴿ فَأَعْتَلُوهُ ﴾ (۴۷) ﴿ الدخان: أَدْفَعُوهُ. ﴾ ﴿ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ
(۵۱) ﴿ الدخان: أَنْكَحْنَاهُمْ حُورًا عَيْنًا يَخَارُ فِيهَا الطَّرْفُ. ﴾ ﴿ تَرْجُمُونَ ﴾ (۶۰) ﴿ الدخان: الْقَتْلُ. وَ
﴿ رَهْوَ ﴾ (۶۱) ﴿ الدخان: سَاكِنًا. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿ كَالْمُهْلِ ﴾ (۶۵) ﴿ الدخان: أَسْوَدُ كَمُهْلٍ
الزَّيْتِ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿ تُبَّعَ ﴾ (۳۷) ﴿ الدخان: مُلُوكُ الْيَمَنِ، كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ يُسَمَّى تَبَعًا؛ لِأَنَّهُ يَتَّبِعُ
صَاحِبَهُ، وَالظَّلُّ يُسَمَّى تَبَعًا لِأَنَّهُ يَتَّبِعُ الشَّمْسَ.

به ناوی خاوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۲۴ - (ته‌فسیری) سوره‌تی دوخان

موجاهید ده‌لی: ﴿ رَهْوَ ﴾: (به‌ره‌و) رینگای وشکانی. وه دموتری (رَهْوَا)
به‌نارامی و ومستاوی. ﴿ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾ (هه‌لمان بژاردن) به‌سه‌ر خه‌لکی
سه‌رده‌می خویاندا. ﴿ فَأَعْتَلُوهُ ﴾: به‌توندی پالی پیوه بنین. ﴿ وَزَوَّجْنَاهُم بِحُورٍ ﴾:

کیژانی چاو گه‌وره‌مان کرده هاوسه‌ریان، (جوانییان) چاو تیڤ دمه‌ات. ﴿تَرْجُمُونَ﴾ کوشتن (به به‌رد باران کردن). ﴿رَهْرًا﴾ (دمریای سوور به جی بیله) به ئارامی و ئاوه‌لا. ئیبنو عه‌بباس رضی الله عنه ده‌لی: ﴿كَالْمُهَلِّ﴾ : پشه وهك خلت‌ه‌ی رۆن زه‌یت. جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: ﴿تُبَّعَ﴾ : پادشاکانی یه‌مه‌ن، هه‌ریه‌که‌یان پیی ده‌وترا (تُبَّعَ)، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی به شوین هاو‌له‌که‌یدا دهرۆشت ^(۱)، سیبه‌ریش پیی ده‌وتریت (تُبَّعَ) چونکه شوینی خۆر ده‌که‌ویت.

۱ - باب: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ﴾ الدخان

قَالَ قَتَادَةُ: ﴿فَارْتَقِبْ﴾ الدخان: فانتظر.

۴۸۲۰ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: مَضَى خَمْسُ: الدُّخَانُ، وَالرُّومُ، وَالْقَمَرُ، وَالْبَطْشَةُ، وَاللِّزَامُ ^(۲).

۱ - باسیک: (جا چاوهروان به رۆژێ ئاسمان دوکه‌لیکی ئاشکرای لی په‌یدا ده‌بی)

قه‌تاده ده‌لی: ﴿فَارْتَقِبْ﴾ چاوهروان به.

۴۸۲۰ مه‌سروق له عه‌بدو‌للاوه رضی الله عنه ده‌گی‌رپه‌ته‌وه که‌وتی: پینج (له نیشانه‌کانی هاتنی قیامه‌ت) رپوویان داوه و تیبه‌ریوون: دوکه‌له‌که و (سه‌رکه‌وتنی) رۆمه‌کان و (له‌ت بوونی) مانگ و په‌لاماره‌که و (تۆله‌ی) تووش هاتوو ^(۱).

(۱) که له پێش ئه‌م‌ودا پادشاه‌بووه.

(۲) بروه‌نه: ۱۰۰۷.

۲- باب: ﴿يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۱۱) الدخان

۴۸۲۱ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: إِنَّمَا كَانَ هَذَا؛ لِأَنَّ قُرَيْشًا لَمَّا اسْتَعْصَمُوا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ دَعَا عَلَيْهِمْ بِسِنِينَ كَسَنِي يُوسُفَ، فَأَصَابَهُمْ قَحْطٌ وَجَهْدٌ، حَتَّى أَكَلُوا الْعِظَامَ، فَجَعَلَ الرَّجُلُ يَنْظُرُ إِلَى السَّمَاءِ فَيَرَى مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ مِنَ الْجَهْدِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (۱۱) الدخان: قَالَ: فَاتَّقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ

بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿۱۰﴾ يَغْشَى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۱﴾ الدخان: قَالَ: فَاتَّقِبْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ اسْتَسْقِ اللَّهَ لِمُضَرَ، فَإِنَّهَا قَدْ هَلَكَتْ. قَالَ: «لِمُضَرَ؟! إِنَّكَ لَجَرِيءٌ». فَاسْتَسْقَى فَسُقُوا. فَتَزَلَّتْ ﴿إِنكُمُ عَائِدُونَ﴾ (۱۵) الدخان فَلَمَّا أَصَابَتْهُمْ الرَّقَابِیَّةُ عَادُوا إِلَى حَالِهِمْ حِينَ أَصَابَتْهُمْ الرَّقَابِیَّةُ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ ﴿يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ

الْكُبْرَى إِنَّا مُنْقِمُونَ﴾ (۱۶) الدخان: قَالَ: يَعْنِي: يَوْمَ بَدْرٍ^(۱).

۲- باسیک: ((ئهو دوکهلە) خه لکی داده گرت (و ده لیلین):

ئهممه به لایه کی سهخته

۴۸۲۱ مهسروق دهلی: عهبدوللا ﷺ وتی: بیگومان کاتی ئهو (قات و هرپه) بوو، چونکه هورپه شیهه کان سهرپچی پیغه مبهریان کرد ﷺ (وازیان له بته رستی نه هیئا)، ئه ویش دوعای لی کردن (که خوا تووشی قات و هرپان

(۱) ئهو تۆله یه خه ی کافرانی هورپه شی گرت له غمزای به مرددا، یان ئهو سزایه ی په خه میان ده گرت له قیامت دا. بپروانه: إرشاد الساری، ۵۲/۱.

(۲) بپروانه: ۱۰۰۷.

بکات) وه‌ک قات و ه‌ڤری سه‌رده‌می یوسف ﷺ، نه‌نجا تووشی بی‌بارانی و ناره‌حه‌تی بوون، به‌جوړی هه‌تا ئیسکیان ده‌خوارد تا وای لی‌هات پیاوێکیان سه‌یری ناسمانی کردبا وای ده‌زانی شتیکی وه‌ک دووکه‌ل به‌ ناسمانه‌وه‌یه له‌ برساندا، جا خوای به‌رز و بلند ئه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (جا چاو‌م‌پروان به‌ ر‌وژی ناسمان دووکه‌لیکی ناشکرای لی‌ په‌یدا ده‌بی هه‌موو ئاده‌می داده‌گری (و ده‌لین) ئه‌مه به‌لایه‌کی سه‌خته)، نه‌نجا پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ که‌سیک هاته خزمه‌تی و پی‌ و ترا: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ: داوای باران بارین بکه له‌خوا بو ه‌وژی موزم‌ چونکه به‌راستی فه‌وتان و تیاچوون، فه‌رمووی ((داوای باران بکه‌م) بو موزم‌؟ به‌راستی تو‌ ئازا و بویری)) ^(۱) نه‌نجا پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ داوای باران بارینی بو کردن و بارانیان بو باری جا ئه‌م نایه‌ته دابه‌زی: (بی‌گومان ئیوه ده‌گه‌رینه‌وه بو بی باوم‌ری) جا کاتی گوزمران خو‌شیان به‌سه‌ردا هات (قات و ه‌ڤری نه‌ما) گه‌رانه‌وه بو حالی پی‌شویان ^(۲) که خوش گوزمرانیان بو گه‌راپه‌وه، به‌و ه‌ویه‌وه خوا ﷺ ئه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند (ر‌وژی دی‌ت په‌لاماریکی به‌هیز و هه‌ره گه‌وره‌یان بو ده‌به‌ین به‌راستی ئیمه تو‌له ده‌سه‌نین (له کافران له جه‌نگی به‌دردا) (عه‌بدو‌للا) وتی: مه‌به‌ستی ر‌وژی (غه‌زای) به‌در بوو.

۳ - باب: ﴿ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ﴾ [الدخان

۴۸۲۲ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الصُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ: إِنَّ مِنَ الْعِلْمِ أَنْ تَقُولَ لِمَا لَا تَعْلَمُ: اللَّهُ أَعْلَمُ، إِنَّ اللَّهَ قَالَ لِنَبِيِّهِ ﷺ ﴿ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴾ [۸۶] ص: إِنَّ قُرَيْشًا لَمَّا غَلَبُوا

(۱) که هاوبه‌ش برپارده‌میت بو خوا داوای به‌زمی و بارانی لی ده‌کیمیت.

(۲) که بتپه‌رستی و بی باوم‌ری به.

النَّبِيِّ ﷺ وَاسْتَعَصَوْا عَلَيْهِ قَالَ: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبَعَ يُوسُفُ». فَأَخَذَتْهُمْ سَنَةٌ أَكَلُوا فِيهَا الْعِظَامَ وَالْمَيْتَةَ مِنَ الْجَهْدِ، حَتَّى جَعَلَ أَحَدُهُمْ يَرَى مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ مِنَ الْجُوعِ. قَالُوا ﴿رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ﴾ (١٢) ﴿الدُّخَانُ: فَقِيلَ لَهُ: إِنْ كَشَفْنَا عَنْهُمْ غَايَةَ مَا يَرَوْنَ فَكُشِفَ عَنْهُمْ، فَعَادُوا، فَأَتَتْهُمْ قَوْمَهُمْ يَوْمَ بَدْرٍ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿يَوْمَ نَأْتِي السَّمَاءَ بِدُخَانٍ مُبِينٍ﴾ (١٠) ﴿الدُّخَانُ: إِلَى قَوْلِهِ جَلَّ ذِكْرُهُ: ﴿إِنَّا مُنْقِمُونَ﴾ (١١)﴾. ﴿الدُّخَانُ (١)﴾.

٣ - باسیک: (ئه‌ی په‌روه‌ردگارمان ئه‌م سزایه‌مان له‌سه‌ر لابه، به‌راستی ئیمه باوه‌ر دارین)

٤٨٢٢ مه‌سروق ده‌لی: چوومه ژوورمه‌وه بو لای عه‌بدووللا ﷺ وتی: به‌راستی ئه‌وه له شاره‌زایی یه‌ومه‌یه که شتیکت نه‌زانی بلییت خوا ده‌یزانی و شاره‌زاتره، بیگومان خوای گه‌وره به پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ فه‌رموو: (ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ) بلی من هیچ کرئ و پاداشتی که له‌سه‌ر گه‌یاندنی ئه‌م ئایینه له ئیوه داوا ناکه‌م، وه من له داواکارانی درۆزن نیم)، بیگومان کاتی قورمیشیه‌کان عاسی بوون له پیغه‌مبه‌ر ﷺ و سه‌رپیچیان کرد له به‌رانبه‌ریدا (باوه‌ریان نه‌هینا) فه‌رموو: ((خودایه یارمه‌تیم بده له دزیان به‌هوت سالی قات و قری وه‌ک به‌هوت سائه‌که‌ی (سه‌رده‌می) یوسف ﷺ، ئیتر قات و قریان تووش بوو، که تیبدا له برسان دا ئیسک و مردارو بوویان خوارد، وه که‌سانیکی وایان هه‌بوو سه‌یری ئاسمانی ده‌کرد له برساندا نیتوان خو‌ی و ئاسمانی وه‌ک دوکه‌ل ده‌بینی، وتیان: (ئه‌ی په‌روه‌ردگارمان ئه‌م سزایه‌مان له‌سه‌ر لابه به‌راستی ئیمه باوه‌ر دارین)).

جا به (پێغه‌مبەر ﷺ) وترا: ئه‌گەر سزاكه‌یان له‌سه‌ر لابه‌ین ده‌گه‌ڕێنه‌وه (بو بى باوه‌رى)، ئه‌نجا پێغه‌مبەر ﷺ له‌ په‌روه‌ردگارى پاراپه‌وه ئه‌وجا سزاكه‌یان له‌سه‌ر لاه‌را، ئه‌نجا گه‌ڕانه‌وه (بو بى باوه‌رى) بو‌یه‌ خوای گه‌وره له‌ ڕۆژى (غه‌زای) به‌دردا تو‌له‌ی لی‌کردنه‌وه، ئه‌وه‌ش مه‌به‌ستى ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوای به‌رز و ب‌لنده: (ڕۆژى ئاسمان دو‌كه‌لیكى ئاشکرای لى په‌یدا ده‌بى)، تا ده‌گاته ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا (به‌راستى ئی‌مه تو‌له ده‌سه‌نین (له‌ کافران له‌ جه‌نگى به‌دردا)).

٤ - بابُ قَوْلِهِ ﴿أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ الذِّكْرُى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ﴾ (١٣) الدخان

الذِّكْرُى ﴿الذِّكْرُى﴾ (١٣) الدخان: وَاحِدٌ.

٤٨٢٣ - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ بْنُ حَازِمٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا دَعَا فُرَيْشًا كَذَّبُوهُ وَاسْتَعْصَمُوا عَلَيْهِ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبَعَ يُوسُفُ». فَأَصَابَتْهُمْ سَنَةٌ حَصَتْ -يَعْنِي- كُلُّ شَيْءٍ حَتَّى كَانُوا يَأْكُلُونَ الْمَيْتَةَ فَكَانَ يَقُومُ أَحَدُهُمْ فَكَانَ يَرَى بَيْنَهُ وَبَيْنَ السَّمَاءِ مِثْلَ الدُّخَانِ مِنَ الْجَهْدِ وَالْجُوعِ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ﴾ (١٠) يَغشى النَّاسَ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ (١١) الدخان حَتَّى بَلَغَ: ﴿إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابَ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ﴾ (١٥) الدخان قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: أَفَيُكْشَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟ قَالَ: وَالْبَطْشَةُ الْكُبْرَى يَوْمَ بَدْرٍ^(١).

۴ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (جا چۆن تەمەت خوار دەبن و ئامۆژگارى وەرده‌گرن که به‌پراستی پێغه‌مبەریکی روون و ئاشکرایان بۆ هاتوو‌ه)

(الذَّكْرُ) و ﴿الذَّكْرُ﴾ الدخان جیاوازنین و یەك مانایان هه‌یه.

۴۸۲۳ - مەسروق دەلی: پۆشتم بۆ‌لای عەبدوللّا ﷺ له پاشان (عەبدوللّا) وتی: بێگومان کاتی پێغه‌مبەری خوا ﷺ قورمیشیه‌کانی بانگ کرد (باومر بێنن) باومریان نه‌هێنا و سه‌رپێچی نه‌ویان کرد، بۆیه نه‌ویش فەرمووی: ((خودایه یارمه‌تیم بده له دژیان به‌حه‌وت سالی فات و قه‌ری وه‌ك به‌وت ساله‌که‌ی (سه‌رده‌می) یوسف ﷺ)), ئیتر فات و قه‌ریان تووش بوو له ناوی بردن - واته - هه‌موو شتیکی له‌ناوبرد، هه‌تا وایان لی هات مردارۆ‌بوویان ده‌خوارد، جا که‌سیکیان ده‌وه‌سا و سه‌یری ئاسمانی ده‌کرد له‌ نیوان خۆی و ئاسماندا وایه‌مزانى دوکه‌ل ده‌بینی، له‌به‌ر لاوازی له‌ برساندا (جاوی کز بوو بوو)، له پاشان ئەم ئایه‌ته‌ی خوێنده‌وه: (جا چاومروان به‌ پۆژی ئاسمان دوکه‌لیکی ئاشکرای لی به‌یدا ده‌بی هه‌موو خه‌لکی داده‌گرئ (و ده‌لێن): ئەمه به‌لایه‌کی سه‌خته)، تا ده‌گاته (بێگومان بۆ ماومه‌یه‌کی که‌م ئەم به‌لایه لا ده‌به‌ین بێگومان ئیوه ده‌گه‌رینه‌وه بۆ بی باومرئ)، عەبدوللّا وتی: ده‌ی ئایا ده‌گرئ له‌ پۆژی قیامه‌ت دا ئەم به‌لایان له‌سه‌ر لایه‌ری؟! وتی: مه‌به‌ست له: (الْبَطْشَةُ الْكُبْرَى) ش پۆژی (عه‌زای) به‌دره.

۵ - باب: ﴿ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَقَالُوا مُعَلِّمٌ مِّثْنُ ﴿١٤﴾﴾ الدخان

۴۸۲۴ - حَدَّثَنَا يَشْرُ بْنُ خَالِدٍ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ سُلَيْمَانَ وَمَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّدًا ﷺ وَقَالَ: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ

عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿٨٦﴾ ﴿ص. فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمَّا رَأَى قُرَيْشًا اسْتَعْصَمُوا عَلَيْهِ فَقَالَ: «اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَيْهِمْ بِسَبْعٍ كَسَبَعِ يُوسُفَ». فَأَخَذَتْهُمْ السَّنَةُ حَتَّى حَصَتْ كُلُّ شَيْءٍ حَتَّى أَكَلُوا الْعِظَامَ وَالْجُلُودَ - فَقَالَ أَحَدُهُمْ حَتَّى أَكَلُوا الْجُلُودَ وَالْمَيْتَةَ - وَجَعَلَ يَخْرُجُ مِنَ الْأَرْضِ كَهَيْئَةِ الدُّخَانِ فَأَتَاهُ أَبُو سُفْيَانَ فَقَالَ: أَيُّ مُحَمَّدٍ، إِنَّ قَوْمَكَ قَدْ هَلَكُوا فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَكْشِفَ عَنْهُمْ قَدْعًا ثُمَّ قَالَ: «تَعُودُوا بَعْدَ هَذَا». فِي حَدِيثٍ مَنْصُورٍ ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ ﴿١٠﴾﴾ الدخان: إِلَى: ﴿عَالِدُونَ ﴿١٥﴾﴾ الدخان: أَيْ كُشِفَ عَذَابُ الْآخِرَةِ؟ فَقَدْ مَضَى الدُّخَانُ وَالْبَطْشَةُ وَاللِّزَامُ وَقَالَ أَحَدُهُمُ: الْقَمَرُ وَقَالَ الْآخَرُ: الرُّومُ^(١).

٥ - باسیک: (له پاشان گوئیان پت نه‌داو وه وتیان: فیر کراویکی شیته)

٤٨٢٤ مه‌سروق ده‌لی: عه‌بدو‌للا ﷺ وتی: بی‌گومان خوا موحه‌مه‌دی ﷺ به پی‌غه‌مبه‌ر نارد و فه‌رمووی: ((ئهی موحه‌مه‌د ﷺ بلی من هیج کرئ وپاداشتی‌ک له‌سه‌ر گه‌یانندی ئەم ئایینه له ئیوه داوا ناکه‌م، وه من له‌و که‌سانه‌ش نیم که‌ درؤ هه‌لبه‌ستم و زۆر له‌ خو‌م بکه‌م)).

کاتی‌ک که‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ قور‌مه‌شیه‌کانی بینی گو‌پ‌رایه‌لی نه‌بوون نه‌وسا فه‌رمووی: ((خوایه یارمه‌تیم بده له‌ دزیان به‌ جه‌وت سالی قات وه‌پ‌ری وه‌ک جه‌وت ساله‌که‌ی (سه‌رده‌می) یوسف ﷺ)), ئیتر قات و ق‌رییان تووش بوو هه‌تا هه‌موو شتی‌کی له‌ناو‌برد تا (وایان لی‌هات) ئی‌سک و بی‌سته‌یان خو‌ارد (له‌بر‌سانا)،

یهکیکیان^(۱) وتی: ههتا پیسته و مردارۆ بوویان خوارد جا له زهوی یهوه^(۲) شتیکی وهك دوکهلی لی دهردهچوو. نهجا نهبو سوفیان هات بو خزمهتی (پیغمبر ﷺ) وتی: نهی موحهمهده بیگومان هۆزهکهت دلتیابه لهناو دهچن، دهی لهخوا بپارێرهوه تا نهو بهلایهیان لهسهر لابات، نهویش دوعای کرد و پارایهوه، پاشان فهرمووی: ((دوای نهوه^(۳) دهگهڕینهوه بو بی باومری)). لهو گیرانهوهی مهنصور (دهیگیرپتهوه دهلی): له پاشان (پیغمبر ﷺ) نهه نایهتهی خویندهوه: (جا چاومپوان به رۆژی ئاسمان دوکهلی ناشکرای لی پهیدا دمبی)، تا دهگاته (دهگهڕینهوه بو بی باومری) نایا دهکری سزای دوا رۆزیان لهسهر لاجیت؟! چونکه بهراستی دوکهلهکه و پهلاماره بههیز و ههره گهورهکه و (سزا و تۆله) یهخهگرتوووهکه ههموویان رابوردن و هاتنهدی، کهسیکیان^(۴) دهلی: (لهت بوونی) مانگ و، کهسیکی تریان دهلی: (سهرکهوتنی) رۆمهکان (تیپهرین و هاتنهدی).

۶ - باب: ﴿يَوْمَ تَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْقِمُونَ﴾ ۱۶ الدخان

۴۸۲۵ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ مُسْلِمٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: خَمْسٌ قَدْ مَضَيْنَ: اللَّزَامُ، وَالرُّومُ، وَالْبَطْشَةُ، وَالْقَمَرُ، وَالْذُّخَانُ^(۵).

(۱) لهم دووانه، سولیمان پان منصور که گیرمروهی نهه فهرموودمهه.

(۲) لمبر گهرمی زهوی بههوی بی بارانیموه.

(۳) که قات و هرپهکهتان لهسهر لاجوو.

(۴) لهسولیمان و منصور.

(۵) پروانه: ۱۰۰۷.

٦ - باسیک: (پوژت دت په لاماریکی به هیژ و هه ره گه وره یان بو ده بهین، به راستی ئیمه تۆله ده سه نین (له کافران له جهنگی به دردا))

٤٨٢٥ - مه سروق له عهبدو للّاه وه ﷺ گپرا یه وه وتی: بیگومان پینج (له نیشانه کانی
هاتنی قیامهت) پرویان داوه و تیپه ریوون: (سزا و تۆله) یه خه گرتو وه که و
(سه رکه وتنی) پۆمه کان و په لاماره که و (لهت بوونی) مانگ و دوکه له که.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٤٥ - سورة الجاثية

﴿جَاثِيَةً ٢٨﴾ الجاثية مُسْتَوْفِرِينَ عَلَى الرُّكْبِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿نَسْتَنْسِخُ ٢٩﴾ الجاثية: نَكْتُبُ.

﴿نَسْكَرُ ٣٤﴾ الجاثية: نَتْرَكُكُمْ.

به ناوی خوا ی به خشنده ی میهره بان

٤٥ - (ته فسیری) سوره تی جاسیه

﴿جَاثِيَةً﴾: (له ترساندا) به سه ره نه ژنودا که وتن.

موجاهید ده لی: ﴿نَسْتَنْسِخُ﴾: دهینوسین. ﴿نَسْكَرُ﴾: وازتان لی دینین،
له بیرتان ده کهین.

۱ - باب: ﴿وَمَا يَهْدِيكُمْ إِلَّا الدَّهْرُ﴾ الآية. الجاثية:

۴۸۲۶ - حَدَّثَنَا الْحَمِيدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمَسَيْبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "قَالَ اللَّهُ ﷻ: يُؤْذِينِي ابْنُ آدَمَ، يَسُبُّ الدَّهْرَ وَأَنَا الدَّهْرُ، بِيَدِي الْأَمْرُ، أَقْلَبُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ"^(۱).

۱ - باسیک: (جگه له رۆژگار هیچ شتیک ئیمه له ناو نابات) تا کۆتای ئایه‌ته‌که

۴۸۲۶ ئەبو هورەیره رضي الله عنه وتی: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: ((خوا ﷻ فەرمووی: ئادهمی ئازارم دهدات، جنیو به رۆژگار دهدات، (هه‌ئسورپنه‌ری) رۆژگار منم، کاروبار هه‌موو به‌دهستی منه شه‌و و رۆژ ئالوگۆری پێ ده‌که‌م)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۴۶ - سُورَةُ الْأَحْقَافِ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿نُفِضُونَ﴾ (۸) الْأَحْقَافِ: تَقُولُونَ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: أَثَرٌ وَأَثَرَةٌ وَ﴿أَشْرَفُ﴾ (۹) الْأَحْقَافِ: بَقِيَّةُ عِلْمٍ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿يَدْعَا مِنَ الرُّسُلِ﴾ (۹) الْأَحْقَافِ لَسْتُ بِأَوَّلِ الرُّسُلِ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿أَرَأَيْتُمْ﴾ (۱۰) الْأَحْقَافِ هَذِهِ الْأَلِفُ إِنَّمَا هِيَ تَوَعُّدٌ إِنْ صَحَّ مَا تَدْعُونَ لَا يَسْتَحِقُّ أَنْ يُعْبَدَ، وَلَيْسَ قَوْلُهُ: ﴿أَرَأَيْتُمْ﴾ (۱۰) الْأَحْقَافِ: بِرُؤْيَا الْعَيْنِ؛ إِنَّمَا هُوَ أَنْتَعَلِمُونَ أَبْلَغَكُمْ أَنَّ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ خَلَقُوا شَيْئًا؟

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۶۱ - (ته‌فسیری) سوره‌تی نه‌حقاف

موجاهید ده‌لی: ﴿نُفِضُونَ﴾: ده‌لین، (رۆده‌چن). که‌سیکیان ده‌لی: (أَثَرُهُ) و (أَثَرُهُ) له‌گه‌ل: ﴿أَثَرُهُ﴾ ناسه‌واریکی زانست و زانیاری. ئیبنو عه‌بباس ﴿نُفِضُونَ﴾ ده‌لی: ﴿يَدْعَا مِنْ أَرْضٍ﴾: من یه‌که‌م پیغه‌مبه‌ر و نی‌ردراو نیم. جگه‌ له‌ ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: ﴿أَرَبُّهُمْ﴾: ئەم بیتی (أ) هه‌مزیه‌ لی‌رده‌ا ته‌نها بو هه‌ره‌شه‌یه: ئەگه‌ر راسته‌ نه‌وه‌ی ئیوه‌ هاواری لی‌ ده‌که‌ن و ده‌په‌ره‌ستن شی‌اوی نه‌وه‌ نیه‌ به‌ره‌ست‌یت. مه‌به‌ست له‌م فه‌رمایشته‌ ﴿أَرَبُّهُمْ﴾: بینین نییه‌ به‌ چاو به‌لکو مه‌به‌ست پی‌ی ئایا ده‌زانن، ئایا پی‌تان گه‌شتووه‌ نه‌وانه‌ی جگه‌ له‌ خوا ده‌په‌ره‌ستن شتیکیان دروست کرد بی؟!

۱ - باب: ﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَايَ أُفٍّ لَّكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أَخْرَجَ وَقَدْ خَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا

يَسْتَغِيثَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ ءَأَمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾﴾ الزحاف

۱ - باسیک: (وه‌ نه‌و که‌سه‌ی به‌ باوک و دایکی ده‌لیت ئۆف له‌ ده‌س ئیوه، ئایا هه‌ره‌شه‌م لی‌ ده‌که‌ن که‌ (زیندوو ده‌کریمه‌وه‌ و له‌گۆر) دیمه‌ ده‌ره‌وه، له‌ کاتی‌کدا چه‌ند چین خه‌لک پی‌ش من رۆشتوون (و زیندوو نه‌بوونه‌ته‌وه)، وه‌ (دایک و باوکی) هه‌ردووکیان هانا بو خوا ده‌به‌ن، (ده‌لین): هاوار بو تو باوه‌ر بی‌نه‌ بی‌گومان به‌لینی خوا راسته، که‌چی نه‌و ده‌لی: ئەمه‌ به‌س ئەفسانه‌ی پیشینه‌نه‌ و هیچی تر)

٤٨٢٧ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ مَاهَكَ قَالَ: كَانَ مَرْوَانُ عَلَى الْحِجَازِ اسْتَعْمَلَهُ مُعَاوِيَةُ، فَخَطَبَ فَجَعَلَ يَذْكُرُ يَزِيدَ بْنَ مُعَاوِيَةَ؛ لِكَيْ يُبَايِعَ لَهُ بَعْدَ أَبِيهِ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ شَيْئًا، فَقَالَ: خُذُوهُ. فَدَخَلَ بَيْتَ عَائِشَةَ فَلَمْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ فَقَالَ مَرْوَانُ إِنَّ هَذَا الَّذِي أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ: ﴿وَالَّذِي قَالَ لَوْلَايَهُ أَفِي لَكُمْ أَعْدَانِي﴾ (١٧) الْأَحْقَافُ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ مِنْ وَرَاءِ الْحِجَابِ: مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيْنَا شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ عُذْرِي.

٤٨٢٧ - یوسفی کوری ماههک ده‌ئی: مه‌روان والی و لی‌پرس‌راوی و لا‌تی حیجاز بوو - معاوییه داینابوو - جا (مه‌روان) وتاری دا و دمستی کرد به باس کردنی یه‌زیدی کوری مو‌عاوییه بو ئه‌وه‌ی له پاش باوکی به‌یعه‌تی پی بد‌ریت، عه‌بدوره‌حمان کوری ئه‌بو به‌کریش شتیکی^(١) پی وت، مه‌روانیش وتی: بی‌گرن، عه‌بدوره‌حمانیش رو‌شته مائی عائیشه (علی‌ه‌س‌ال‌س‌لام) ئیتر نه‌یان توانی بی‌گرن، ئه‌نجا مه‌روان وتی: ئه‌مه (عه‌بدوره‌حمان) ئه‌و که‌سه‌یه که‌خوا ئه‌م ئایه‌ته‌ی له‌بارمه‌یه‌وه دابه‌زاند: (وه ئه‌وه ئه‌و که‌سه‌یه که به‌باوک و دایکی بل‌یت ئوف له دمست ئیوه ئایا هه‌ره‌شه‌م لی ده‌که‌ن)، عائیشه‌ش (علی‌ه‌س‌ال‌س‌لام) له‌پشت په‌رده‌وه وتی: خوا دهر‌باره‌ی ئیمه (خیزانی ئه‌بو به‌کر) هیچ قورثانی دانه‌به‌زاندووه جگه له‌وه‌ی که خوا پاک‌یتی منی دابه‌زاند.

(١) وتی: ئه‌مه حوکمی هه‌ره‌قلی یه واته حوکمی بنه‌ماله‌بی و په‌شتاو په‌شت.

۲ - **بابُ قولِه:** ﴿فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا عَارِضٌ مُّطَرٌ نَّأْتِ بَلْ هُوَ مَا

أَسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ **الأحقاف**

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿عَارِضٌ﴾ ﴿٢١﴾ **الأحقاف**

: السَّحَابُ.

٤٨٢٨ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنَا عَمْرُو أَنَّ أَبَا النَّضْرِ حَدَّثَهُ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ صَاحِبًا حَتَّى أَرَى مِنْهُ لَهَوَاتِهِ، إِمَّا كَانَ يَتَبَسَّمُ^(١).

۲ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوامی گه‌وره: (جا کاتێ ئەو (سزایه) یان بینی په‌له هه‌وریکه به‌ره‌و شیونه‌کانیان دێ (دلخۆش بوون)، وتیان: ئەمه هه‌وریکه بارانی پێیه بو‌مان (هود وتی: نه‌خێر) به‌لکو ئەو (سزایه) یه که داواتان ده‌کرد زوو بێت، بایه‌کی به‌هێزه سزای سه‌ختی پێیه)

ئێبنو عبباس ر‌ضی‌الله‌عن‌ه‌ ده‌لی: ﴿عَارِضٌ﴾: هه‌وره.

٤٨٢٨ - عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، خِيزَانِي بَيْغَه‌مبەر ر‌ضی‌الله‌عن‌ه‌ وتی: هه‌رگیز بێغه‌مبه‌ری خوام ر‌ضی‌الله‌عن‌ه‌ نه‌بینیوه (به‌جۆری) بێبکه‌نیت تا ناو ده‌م و مه‌لاشووی ببینم به‌لکو هه‌میشه زه‌رده‌خه‌نه‌ی ده‌کرد.

٤٨٢٩ - قَالَتْ: وَكَانَ إِذَا رَأَى غَيْمًا أَوْ رِيحًا عُرِفَ فِي وَجْهِهِ. قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ النَّاسَ إِذَا رَأَوْا الْغَيْمَ فَرَحُوا، رَجَاءَ أَنْ يَكُونَ فِيهِ الْمَطَرُ، وَأَرَاكَ إِذَا رَأَيْتَهُ عُرِفَ فِي وَجْهِكَ

الْكِرَاهِيَّةُ. فَقَالَ: «يَا عَائِشَةُ مَا يُؤْمِنِي أَنْ يَكُونَ فِيهِ عَذَابٌ؟ عَذَّبَ قَوْمٌ بِالرَّيْحِ، وَقَدْ رَأَى قَوْمٌ الْعَذَابَ فَقَالُوا: ﴿هَذَا عَارِضٌ مُّطَرٌنَا﴾ (٢٤) ﴿الْأَحْقَافُ﴾»^(١).

٤٨٢٩ - عائشه رضي الله عنها دهلی: پیغه مبهەر رضي الله عنه کاتی هه ور یان بای بدیایه (پئ ناخووش بوون) له پرووخساریدا ده بینرا و ده زانرا، عائشه وتی: نهی پیغه مبهری خوا بیگومان خه لکی کاتی هه ور ده بینن دلخووش ده بن، به ئومیدی نه وهی که بارانی پئ بیت، که چی تو ده بینم کاتی هه ور ده بینن له پرووخسارتدا پئ ناخووش بوون ده بینریت و ههستی پئ ده کری؟ نه ویش فهرمووی: ((نهی عائشه (چونکه) دئنیانیم که نهو (هه وره) سزای تیا نه بیت؟ گه لیک به بای توند سزا دراون، وه بیگومان که سانیک سزایان بینن وتیان: (نهمه هه وریکه بارانی پییه بو مان).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٤٧ - سورة مُحَمَّدٍ ﷺ

﴿أَوْزَارَهَا﴾ (٤) محمد: آثَامَهَا، حَتَّى لَا يَبْقَى إِلَّا مُسْلِمٌ. ﴿عَرَفَهَا﴾ (٦) محمد: بَيَّنَّهَا. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿مَوْلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ (١١) محمد: وَلِيُّهُمْ. ﴿عَزَمَ الْأَمْرُ﴾ (١١) محمد: جَدَّ الْأَمْرِ. ﴿فَلَا تَهِنُوا﴾ (٣٥) محمد: لَا تَضَعُفُوا. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿أَضْعَفَتْهُمْ﴾ (٣٩) محمد: حَسَدَهُمْ. ﴿ءَاسِنِ﴾ (١٥) محمد: مُتَغَيِّرِ

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۴۷ - (ته‌فسیری) سوره‌تی موحه‌ممه

﴿أَوْرَاَهَا﴾^(۱) (تاگه‌لی جه‌نگه‌ر) چه‌که‌کانیان (دادمنین) جگه‌ له‌ مسو‌لمان نامینن. ﴿عَرَفَهَا﴾: پروونی کردوته‌وه. موحاهید ده‌لی ﴿مَوْلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ (خوا) پشتیوانیان. ﴿عَزَمَ الْأَمْرُ﴾: کاره‌که‌ جددی و پیویست بوو. ﴿فَلَا نَهْتُوا﴾: لاواز مه‌بن، سست مه‌بن. ئیب‌نو‌عه‌بباس ﷺ ده‌لی: ﴿أَضْغَنَهُمْ﴾: چه‌سادمت، رق وکینه زور.

﴿ءَاسِنِ﴾ (ئاوی که‌ تامی) گۆ‌راوه‌.

۱ - باب: ﴿وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾ محمد:

۴۸۳۰ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ قَالَ: حَدَّثَنِي مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي مُرْزٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «خَلَقَ اللَّهُ الْخَلْقَ، فَلَمَّا فَرَعَ مِنْهُ قَامَتِ الرَّحِمُ فَأَخَذَتْ بِحَقْوِ الرَّحْمَنِ فَقَالَ لَهَا: مَهْ. قَالَتْ: هَذَا مَقَامُ الْعَائِذِ بِكَ مِنَ الْقَطِيعَةِ. قَالَ: أَلَا تَرْضَيْنَ أَنْ أَصِلَ مَنْ وَصَلَكَ وَأَقْطَعَ مَنْ قَطَعَكَ. قَالَتْ: بَلَى يَا رَبِّ. قَالَ: فَذَاكَ لِكَ». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: اقْرَءُوا إِنَّ شِئْنُمْ: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي

الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ﴾ محمد^(۲).

(۱) تا جه‌نگ گۆ‌تابی دینت کافر توانای جه‌نگی نامینن.

(۲) بروانه: ۴۸۳۱، ۴۸۳۲، ۵۹۸۷، ۷۵۰۲..

۱ - باسیک: (وه هه‌رچی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی یه بی‌چرینن)

۴۸۳۰ - ئەبو ھورەیرە رضی اللہ عنہ لە پێغەمبەرەوه صلی اللہ علیہ وسلم دەگێڕێتەوه که فەرموویەتی: ((خوێستکارووەکانی دروست کرد، ئەنجا کاتی لە دروست کردنیان بوویەوه خزمایه‌تی (پەرحم) هه‌ستا که‌مه‌ری خوای میهره‌بانی گرت ^(۱)، جا خو فەرمووی: (وازی‌ی) چیه؟ (پەرحم) وتی: ئەمه شوینی په‌ناگره به تو له بچ‌اندنی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی، (خو) فەرمووی: ئایا رازی نابیت ئەوه‌ی تو بگه‌یه‌نیت منیش په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ ببه‌ستم، وه ئەوه‌ی تو ی بچ‌اند منیش په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ ده‌بچ‌رینم؟ وتی: به‌ئێ ئه‌ی په‌روم‌دگارم، (خو) فەرمووی ده‌ی ئەوه واده‌بیت (له‌ نیوان من و تو‌دا)).

ئەبو ھورەیرە رضی اللہ عنہ دە‌ئێ: ئەگەر ویستان ئایه‌تی: (جا ئایا ئێوه به‌ته‌مان (ئە) ناپاکان) ئەگەر پشت هه‌لگه‌ن (له‌ ئیسلام و جیهاد)، له‌ زه‌ویدا ئا‌زاوه و خراپه به‌رپا‌بکه‌ن، وه هه‌رچی په‌یوه‌ندی خزمایه‌تی‌یه بی‌بچ‌رینن) بخویننه‌وه.

۴۸۳۱ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْرَةَ، حَدَّثَنَا حَاتِمٌ، عَنْ مُعَاوِيَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي عَمِّي أَبُو الْحُبَابِ سَعِيدُ بْنُ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ بِهَذَا، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی اللہ علیہ وسلم: "اقْرَءُوا إِن شِئْتُمْ: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ ^(۲)﴾ محمد ^(۲).

۴۸۳۱ به‌ری‌گایه‌کی تر ئەم فەرمووده له ئەبو ھورەیرە رضی اللہ عنہ گێڕدراوته‌وه دە‌ئێ: پاشان پێغەمبەری خو صلی اللہ علیہ وسلم فەرمووی: ئەگەر ویستان ئەم ئایه‌ته: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ ^(۲)﴾ بخویننه‌وه.

(۱) ئەمه سیفمتی خواپه ئیمه برپاری دهمین بو خوا به‌لام جۆنیمتی نازانین وه نهو مانا ئەوه نییه بو مرو‌فکه‌کان به‌کار‌دێت.

فتح الباری: ۷۴۶/۱۰۰.

(۲) بروانه: ۴۸۳۰.

(۳) تا کۆتایی ئایه‌تمه‌که له‌فەرمووده‌ی پێشتردا به ژماره (۴۸۳۰) هه‌موو ئایه‌تمه‌که‌مان ته‌فسیر کرد

٤٨٣٢ - حَدَّثَنَا يَشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ أَبِي الْمُرَدِّ بِهَذَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وَأَقْرَأُوا إِن شِئْتُمْ: ﴿فَهَلْ عَسَيْتُمْ﴾» ﴿٢٢﴾ محمد^(١).

٤٨٣٢ - به‌شیری کوری موحه‌ممه‌د بۆی گێراینه‌وه وتی: عه‌بدوڵلا بۆی گێراینه‌وه وتی: موعاوییه‌ی کوری نه‌بی لموزه‌رده‌م نه‌م فه‌رمووده‌ی بۆ گێراینه‌وه وتی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((نه‌گه‌ر ویستان نه‌م ئایه‌ته (جا ئایا ئیوه به‌ته‌مان (نه‌ی ناپاکان) (بخویننه‌وه)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٤٨ - سورة الفتح

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿سَيِّمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ﴾ ﴿٢٩﴾ الفتح: السَّخْنَةُ. وَقَالَ مَنْصُورٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ: التَّوَّاضُعُ.

﴿شَطَطُهُ﴾ ﴿٢٩﴾ الفتح: فِرَاحَةٌ. ﴿فَاسْتَغْلَظَ﴾ ﴿٢٩﴾ الفتح: غَلْظًا. ﴿سُوقَهُ﴾ ﴿٢٩﴾

﴿الفتح السَّاقِي حَامِلَةُ الشَّجَرَةِ. وَيُقَالُ: ﴿دَائِرَةُ السَّوِّ﴾ ﴿٦﴾ الفتح كَقَوْلِكَ: رَجُلٌ السَّوِّ. وَدَائِرَةُ السَّوِّ: الْعَذَابُ.

﴿وَتُعَزَّرُوهُ﴾ ﴿٩﴾ الفتح تَنْصُرُوهُ. ﴿شَطَطُهُ﴾ ﴿٢٩﴾ شَطَطُ السُّنْبُلِ، تَنْبُتُ الْحَبَّةُ

عَشْرًا أَوْ مِائَتًا وَسَبْعًا، فَيَقْوَى بَعْضُهُ بِبَعْضٍ فَذَاكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿فَنَازَرَهُ﴾ ﴿٢٩﴾ الفتح

قَوَاهُ، وَلَوْ كَانَتْ وَاحِدَةً لَمْ تَقُمْ عَلَى سَاقٍ، وَهُوَ مَثَلٌ ضَرَبَهُ اللَّهُ لِلنَّبِيِّ ﷺ إِذْ خَرَجَ وَخَدَهُ، ثُمَّ قَوَاهُ بِأَصْحَابِهِ، كَمَا قَوَى الْحَبَّةَ بِمَا يَنْبُتُ مِنْهَا.

به ناوی خوامی به خشنده‌ی میهره‌بان

۴۸ - (ته‌فسیری) سوره‌تی فه‌تخ

موجاهید وتی: ﴿سَيَمَاهُمْ فِي رُجُومِهِمْ﴾ دیمه‌ن و پرووخسار، مه‌نصور له‌موجاهیده‌وه گێراویه‌تیه‌وه ده‌لی: خو به که مزانی‌ن. ﴿شَطَطُهُ﴾ چه‌که‌ره‌ی. ﴿فَاسْتَقْلَطُ﴾ به‌هیز و قایم بووبی ﴿سُورَةٍ﴾ لاسکه‌که‌ی که پرووه‌که‌که‌ی راگرتووه، وه ده‌وتریت: ﴿دَائِرَةُ السَّوَاءِ﴾^(۱): وه‌ک ئه‌وه‌یه که ده‌لیت: (رَجُلُ السَّوَاءِ) (ودائره‌السَّوَاءِ) واته: سزا. ﴿وَتَعَزَّزُوهُ﴾ یارمه‌تی بده‌ن. ﴿شَطَطُهُ﴾ چه‌که‌ره‌ی گوئه‌که‌ی، دمنکه تووێک ده یا هه‌شت یا هه‌وت گولی لی دمروئ و سه‌وز دهبی، ئه‌نجا هه‌ندیکی هه‌ندیکی به‌هیز ده‌کات، ئه‌ومش مه‌به‌ستی ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوامی به‌رز و بلند: ﴿فَتَازَرَهُ﴾ به‌هیزی ده‌کات، ئه‌گه‌ر یه‌ک گول بی‌ت له‌سه‌ر یه‌ک لاسک ناوه‌ستی، ئه‌وه نموونه‌یه که خوا هی‌ناویه‌تیه‌وه بو پیغه‌مبه‌ر ﷺ کاتی به‌ته‌نها دمروشته دمرومد (بو بانگ کردنی کافران بو مسولمان بوون)، له پاشان خوا به‌هاوه‌لان به‌هیزی کرد، هه‌رچوونێک دمنکه تووه‌که‌ی به‌هیز کرد به‌و گولانه‌ی لی دمروئ و سه‌وز دهبی.

(۱) واته، خراب به‌سه‌رداهاتن.

۱ - باب: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ (١) الفتح

۴۸۳۳ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ أَصْفَارِهِ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا، فَسَأَلَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عَنْ شَيْءٍ، فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ، ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ، فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ: ثَكِلَتْ أُمُّ عُمَرَ، نَزَرْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، كُلُّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُنِيكَ. قَالَ عُمَرُ: فَحَرَكْتُ بَعِيرِي، ثُمَّ تَقَدَّمْتُ أَمَامَ النَّاسِ، وَخَشِيتُ أَنْ يَنْزَلَ فِي الْقُرْآنِ، فَمَا نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صَارِحًا يَصْرُخُ بِي فَقُلْتُ: لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزَلَ فِي قُرْآنٍ. فَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَسَلَمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: «لَقَدْ أَنْزِلْتُ عَلَيْكَ اللَّيْلَةَ سُورَةً لَهَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ». ثُمَّ قَرَأَ ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا﴾ (١) الفتح^(۱).

۱ - باسینک: (ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ بی‌گومان ئی‌مه سه‌رکه‌وتنیکی

ئا‌شکرامان پ‌ت‌ دایت (که ریکه‌وتنی حوده‌ی‌بی‌یه‌ه‌))

۴۸۳۳ - زه‌یدی کوری نه‌س‌له‌م له‌ باوکیه‌وه‌ دم‌گیریت‌ه‌وه‌ ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ یه‌کی له‌ سه‌فه‌ره‌کانیدا شه‌و به‌ رینگادا ده‌ر‌وشت عومه‌ری کوری خه‌ت‌تابیش ﷺ له‌گه‌لیدا ده‌ر‌وشت، نه‌نجا عومه‌ری کوری خه‌ت‌تاب ده‌ر‌باره‌ی شتیک پ‌رسیاری لی کرد، پی‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ وه‌لامی نه‌دایه‌وه‌، باشان پ‌رسیاری لی کردوه‌ به‌لام وه‌لامی نه‌دایه‌وه‌، دواتر پ‌رسیاری لی کردوه‌ و وه‌لامی نه‌دایه‌وه‌، بو‌یه‌ عومه‌ری کوری خه‌ت‌تاب ﷺ وتی: عومه‌ر دایکت ر‌و‌له‌ ر‌وت بو‌ بکات، سی جار به‌روکی پی‌غه‌مبه‌رت گرت و پ‌رسیارت لی کرد، له‌ هه‌موویاندا وه‌لامی نه‌دایت‌ه‌وه‌، عومه‌ر وتی: وش‌ره‌که‌م

به‌خیرای لی‌خوری و پاشان پێش خه‌لکه‌که که‌وتم، وه ترسام قورئان له باره‌مه‌وه دابه‌زی بێت. زۆری پێ نه‌چوو گویم لێ بوو که‌سێک به‌ دهنگی به‌رز بانگم ده‌کات، عومه‌ر ده‌لێ و تم: منیش و تم: سویند به‌ خوا ترسام که قورئان دهرباره‌م دابه‌زی بێت، جا هاتم بو خزمه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سه‌لامم لێ کرد و نه‌ویش فهرمووی: ((سویند به‌خوا نه‌مشه‌و سوپه‌تیکم بو دابه‌زینراوه لام خوشه‌ویسته له هه‌رچی خۆری لێ هه‌له‌اتوه))، له پاشان سوپه‌تی: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ ی خوینده‌وه.

۴۸۳۴ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ (۱) الْفَتْحَ قَالَ: الْحُدُيَّةُ (۱).

۴۸۳۴ - قه‌تاده له نه‌ه‌سه‌وه ﷺ ده‌گیرێته‌وه که وتی: نه‌م ئایه‌ته: ﴿إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا﴾ مه‌به‌ستی پێی (پێکه‌وتنی) حوده‌یبه‌یه.

۴۸۳۵ - حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ قُرَّةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُعْقَلٍ قَالَ: قَرَأَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ سُورَةَ الْفَتْحِ فَرَجَّعَ فِيهَا. قَالَ مُعَاوِيَةُ: لَوْ شِئْتُ أَنْ أَخْبِيَ لَكُمْ قِرَاءَةَ النَّبِيِّ ﷺ لَفَعَلْتُ (۲).

۴۸۳۵ - عه‌بدوڵلای کوری موغه‌ه‌فهل ﷺ ده‌لێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ له رۆزی نازادکردنی مه‌که‌دا سوپه‌تی فه‌ت‌حی خویند و دهنگی پێی ده‌له‌رانده‌وه (۳)، موعاویه وتی: نه‌گه‌ر به‌ه‌وی شیوه‌ی قورئان خویندنه‌که‌ی پێغه‌مبه‌رتان ﷺ بو بلیمه‌وه بۆم ده‌خویندنه‌وه (وه‌ک نه‌و).

(۱) پروه‌نه: ۴۱۷۲.

(۲) پروه‌نه: ۴۲۸۱.

(۳) به‌ دهنگه‌وه ده‌یخویندنه‌وه.

۲ - باب: ﴿لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُسِّرَ نِعَمَتَهُ﴾

عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾ الفتح

۴۸۳۶ - حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، حَدَّثَنَا زِيَادُ أَنَّهُ سَمِعَ الْمُغِيرَةَ يَقُولُ: قَامَ النَّبِيُّ ﷺ حَتَّى تَوَرَّمَتْ قَدَمَاهُ، فَقِيلَ لَهُ: غَفَرَ اللَّهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ!! قَالَ: «أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا؟»^(۱).

۲ - باسیک: (تا خوا خوش بییت له تاوانهکانی رابردوو و داهاتووت، وه نیعمهتی خوئی به تهواوی برژییت بهسهرت دا، وه ریگای راستت نیشان بدات)^(۳)

۴۸۳۶ - موغیره ی کوری شوعبه رضی الله عنه دهلی: پیغه مبه رضی الله عنه (نه وهنده) هه ستابوو بو شو نویتز هه تا پییهکانی ئاوسان، جا پی و ترا: خوا خوش بووه لهو گونا هانهت که رابوردوو و لهوانه ی داهاتووش، فه رمووی: ((دهی ئایا منیش بهندهیهکی شوکرانه بژییری خوا نهیم؟)).

۴۸۳۷ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا حَيَوَةُ، عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ سَمِعَ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رضی الله عنها، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ حَتَّى تَنْفَطِرَ قَدَمَاهُ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: لِمَ تَصْنَعُ هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَقَدْ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ؟ قَالَ: «أَفَلَا أَحِبُّ أَنْ أَكُونَ عَبْدًا شَكُورًا؟». فَلَمَّا كَثُرَ لَحْمُهُ صَلَّى جَالِسًا فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ قَامَ، فَقَرَأَ ثُمَّ رَكَعَ^(۳).

(۱) پروانه: ۱۱۳۰.

(۲) واته: بهردموامت کات.

(۳) پروانه: ۱۱۱۸.

٤٨٣٧ عوروه ده‌گیرپته‌وه له عانیسه‌وه ﴿﴾ نه‌ویش ده‌گیرپته‌وه که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﴿﴾ هه‌میشه هه‌لده‌سا بو شه‌و نوێژ هه‌تا بی‌یه‌کانی دمناسان، نه‌نجا عانیسه‌وتی: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا بوچی ئاوا ده‌که‌یت (ئه‌وه‌نده خۆت ئازار ده‌ده‌یت)، له کاتی‌کدا خوا له گونا‌هه‌کانی رابردوو دا‌هاتووت خۆش بووه؟ هه‌رمووی: ((ده‌ی ئایا منیش پیم خۆش نه‌بی که به‌نده‌یه‌کی شوکرانه‌ بژیر بم (بوخوا))، جا کاتی گۆشتن بوو به‌ دانیشتنه‌وه نوێژی ده‌کرد. نه‌نجا که بیویستایه‌ کړنوش به‌ری هه‌لده‌سایه‌وه و (هه‌ندیکی تر) قورنانی ده‌خویند، پاشان کړنوشی ده‌برد.

٣ - باب: ﴿﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿﴾ الفتح

٤٨٣٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ هِلَالِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ ﴿﴾ أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ الَّتِي فِي الْقُرْآنِ: ﴿﴾

﴿﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿﴾ الفتح: قَالَ: فِي التَّوْرَةِ: يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِيدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا لِلْأُمِّيِّينَ، أَنْتَ عَبْدِي وَرَسُولِي سَمِيتُكَ الْمُتَوَكَّلَ لَيْسَ بِقَظٍّ وَلَا غَلِيطٍ وَلَا سَخَابٍ بِالْأَسْوَاقِ وَلَا يَدْفَعُ السَّيِّئَةَ بِالسَّيِّئَةِ وَلَكِنْ يَغْفُو وَيَصْفَحُ وَلَنْ يَقْبِضَهُ اللَّهُ حَتَّى يُقِيمَ بِهِ الْمِلَّةَ الْعَوْجَاءَ بَأَنْ يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. فَيَفْتَحَ بِهَا أَعْيُنًا عُمِيًّا وَآذَانًا صُمًّا وَقُلُوبًا غُلْفًا^(١).

۳ - باسیک: (به‌راستی (ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ) تۆمان ناردوه به شایه‌ت و موژده دهر و ترسینه‌ر)

۴۸۳۸ - عه‌تائی کوری یه‌سار له عه‌بدوللای کوری عه‌مری کوری عاصه‌وه ﷺ ده‌گیرته‌وه: ئه‌م ئایه‌ته‌ی که له قورنانه‌یه: (ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر به‌راستی ئی‌مه تۆمان ناردوو به شایه‌ت و موژده دهر و ترسینه‌ر)، له ته‌وراتیشدا ده‌فه‌رموی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر ئی‌مه تۆمان ناردوو به شایه‌ت و موژده‌مه‌ر، وه‌ک هه‌لاو په‌نای بۆ نه‌ته‌ومه‌یه‌کی نه‌خوینه‌وار، تۆ به‌نده و نی‌ردراوی منی، ناوم ناوی پشت به‌ستوو به خوا، به‌دخو و هسه‌ره‌ق و دل ره‌ق نییه و له بازاردا ده‌نگ به‌رز و قاله‌ قاله‌ که‌ر نییه، به‌خراپه به‌ریه‌رجی خراپه ناداته‌وه، به‌لکو چاوپۆشی ده‌کات و ده‌بوری وه خوا گیانی ناکیشیت هه‌تا ئه‌و که‌له لاره‌ی پی راست نه‌کاته‌وه که‌بلین: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) به‌م وشه‌ی یه‌کته‌په‌ره‌ستی یه‌ چاوانی کویری پی روشن کاته‌وه و گوینیانی که‌ری پی بکاته‌وه و دلانی داپۆشراوی پی بکاته‌وه.

۴ - باب: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ﴾ الفتح

۴۸۳۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ يَقْرَأُ، وَقَرَسَ لَهُ مَرْبُوطٌ فِي الدَّارِ، فَجَعَلَ يَنْفِرُ، فَخَرَجَ الرَّجُلُ فَنَظَرَ فَلَمْ يَرَ شَيْئًا، وَجَعَلَ يَنْفِرُ، فَلَمَّا أَصْبَحَ ذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «تِلْكَ السَّكِينَةُ تَنَزَّلَتْ بِالْقُرْآنِ»^(۱).

٤ - باسیک: (ئه‌و خوايه زاتیکه ئارامی دابه‌زاندوو ه ناو دلی باوه‌رداران)

٤٨٣٩ به‌را ﷺ ده‌لی: له کاتیکدا پیاویک له هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ قورئانی ده‌خویند و له هه‌مان کاتدا ماینیکی خوی له مالدا به‌سرابوووه ههر سلی ده‌کرد و ده‌سله‌میه‌وه، پیاوه‌که له‌مال چوه‌ده‌ره‌وه ته‌ماشای کرد هیچی نه‌بینی نه‌نجا که رۆژ بویه‌وه ئه‌و (رووداو)ی بۆ پیغه‌مبه‌ر ﷺ گیرایه‌وه، ئه‌ویش فه‌رمووی: (ئه‌وه‌ی ئارامی په‌ به‌ هوی قورئان (خویندنه‌که‌وه) دابه‌زیوه)).

٥ - بابُ قوله: ﴿إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ (١٨) الفتح.

٤٨٤٠ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ جَابِرٍ قَالَ: كُنَّا يَوْمَ الْحُدَيْبِيَةِ أَلْفًا وَأَرْبَعِمِائَةً^(١).

٥ - باسی ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوامی گه‌وره: (که په‌یمانیان پت دایت له ژیر دره‌خته‌که‌دا (له‌ حوده‌یبیه))

٤٨٤٠ جابر ﷺ ده‌لی: ئیمه له رۆژی (پیکه‌وتنی) حوده‌یبیه‌دا هه‌زار و چوارسه‌د که‌س بووین.

٤٨٤١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا شَبَابَةُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: سَمِعْتُ عُقْبَةَ بْنَ صُهَبَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعْقِلٍ الْمُرِّي: إِنِّي مِمَّنْ شَهِدَ الشَّجَرَةَ، نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الْحَدْفِ^(٢).

(١) پ‌روانه: ٣٥٧٦.

(٢) پ‌روانه: ٥٤٧٩، ٦٣٣٠.

۴۸۴۱ - عه‌بدوللای کورپی موغه‌فقه‌لی موزهنیی ﷺ ده‌لی: من له‌و که‌سانه بووم
ئاماده‌ی (رپکه‌وتنی حودمیبیه‌ی ژیر) دره‌خته‌که بووم، پیغه‌مبهر ﷺ پیچه‌که
گرتنی ^(۱) قه‌ده‌غه کرد.

۴۸۴۲ - وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ صُهَبَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الْمُغَفَّلِ الْمُزَنِيَّ فِي الْبُؤْلِ فِي الْمُعْتَسَلِ.

۴۸۴۲ - عوقبه‌ی کورپی صوهبان وتی: له‌ عه‌بدوللای کورپی موغه‌فقه‌لی موزهنیم
ﷺ بیست: دهرباره‌ی میزکردن له‌ شوینی خوشوردندا ^(۲).

۴۸۴۳ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ
أَبِي قَلَابَةَ، عَنْ ثَابِتِ بْنِ الصَّحَّاحِ ﷺ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ الشَّجَرَةِ ^(۳).

۴۸۴۳ - ئه‌بو قیلابه له‌ سابیتی کورپی زه‌ححاکه‌وه ﷺ ده‌گیریتته‌وه ده‌لی: سابیت
له‌ به‌شه‌داربووانی (رپکه‌وتنی حودمیبیه‌ی ژیر) دره‌خته‌که بووه.

۴۸۴۴ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِسْحَاقَ السُّلَمِيُّ، حَدَّثَنَا يَعْلَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ سَيَّاهٍ، عَنْ
حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ قَالَ: أَتَيْتُ أَبَا وَائِلٍ أَسْأَلُهُ فَقَالَ: كُنَّا بِصِفَيْنَ فَقَالَ رَجُلٌ أَلَمْ تَرَ إِلَى
الَّذِينَ يُدْعَوْنَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ. فَقَالَ عَلِيٌّ: نَعَمْ. فَقَالَ سَهْلُ بْنُ حُنَيْفٍ: اتَّهَمُوا أَنْفُسَكُمْ
فَلَقَدْ رَأَيْتُنَا يَوْمَ الْحَذْيِيَّةِ - يَعْنِي الصُّلْحَ الَّذِي كَانَ بَيْنَ النَّبِيِّ ﷺ وَالْمُشْرِكِينَ - وَلَوْ نَرَى
قِتَالًا لَقَاتَلْنَا، فَجَاءَ عُمَرُ فَقَالَ: أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ وَهُمْ عَلَى الْبَاطِلِ أَلَيْسَ قِتَالُنَا فِي الْجَنَّةِ
وَقِتْلَاهُمْ فِي النَّارِ؟! قَالَ: «بَلَى». قَالَ: فَفِيمَ أُعْطِيَ الدِّينِيَّةُ فِي دِينِنَا، وَنَزَجُ وَلَمَّا يَحْكُمُ اللَّهُ
بَيْنَنَا. فَقَالَ: «يَا ابْنَ الْخَطَّابِ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ وَلَنْ يُضَيِّعَنِي اللَّهُ أَبَدًا». فَرَجَعَ مَتَعِظًا، فَلَمْ

(۱) پیچه‌که گرتن: بمرده ورده یان زیخ به پهنجه هاویشن و ته‌قاندنی (نملونجید، ۶۱۹/۱).

(۲) له‌ هه‌تج الباری دا به‌م جو‌رمیه: (پیغه‌مبهر ﷺ میزکردنی له‌ حمام دا قه‌ده‌غه کرد و بیگومان زۆربه‌ی و‌سوسه له‌موه‌ویه
(۷۶/۱۱) وه بوخاری ئه‌م گیرانه‌وه‌ی بۆ ئه‌وه هیناوه که عوقبه‌ی کورپی صوهبا له‌ عه‌بدوللای فهرمووده‌ی بیستووه، له
فهرمووده‌ی پێشودا له‌ سه‌نهدمه‌دا ناوی هاتووه.

(۳) پروانه: ۱۳۱۳.

يَصْرُ حَتَّى جَاءَ أَبَا بَكْرٍ فَقَالَ: يَا أَبَا بَكْرٍ أَلَسْنَا عَلَى الْحَقِّ وَهُمْ عَلَى الْبَاطِلِ؟ قَالَ: يَا ابْنَ الْخَطَّابِ، إِنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَلَنْ يَضِيعَهُ اللَّهُ أَبَدًا. فَزَلَّتْ سُورَةُ الْفَتْحِ ^(۱).

٤٨٤٤ -حه‌بیبی کوری سابیت ده‌ئێ: پۆشته‌مه‌ لای نه‌بو وائیل پرسیا‌ری لێ بکه‌م، جا (نه‌بو وائیل) وتی: ئێمه‌ له‌صیفین بووین، بیاویک وتی: ئایا سه‌رنجی ئه‌وانه‌ ناده‌ن که‌ بانگ ده‌کړین بۆ (کارکردن به‌) قورئانه‌که‌ی خوا؟ عه‌لیش ﷺ وتی: به‌ئێ (من پێش هه‌مووان کاری پێ ده‌که‌م) نه‌نجا سه‌هلی کوری حونه‌یف ﷺ وتی: (ئه‌ی خه‌لکینه‌) گومانی خراپ به‌خۆتان ببه‌ن، جاسویند به‌خوا به‌ دُنیا‌یه‌وه‌ له‌ پۆژی حوده‌مبیه‌دا -واته‌: ئه‌و رێکه‌وته‌نه‌ی که‌ له‌ نیا‌وان پێغه‌مبه‌ر و ﷺ هاوبه‌ش دانه‌راندا بوو - خۆمانم ده‌بینی ئه‌گه‌ر به‌مانو‌یستایه‌ جه‌نگ بکه‌ین بێگومان جه‌نگمان ده‌کرد، نه‌نجا عومه‌ر ﷺ هات و وتی: ئایا ئێمه‌ له‌سه‌ر هه‌ق نین وئه‌وان له‌سه‌ر نا‌هه‌ق نین؟ ئایا کوژراوه‌کانی ئێمه‌ له‌ به‌هه‌شتانی‌ن و کوژراوه‌کانی ئه‌وان له‌ دۆزه‌خدا نین؟ (پێغه‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رمووی: ((به‌ئێ وایه‌)) (عومه‌ر) وتی: ده‌ی له‌به‌ر چی له‌ ئاینه‌که‌ماندا سه‌رشو‌ری بنوینین، وه‌ بگه‌رپێنه‌وه‌ که‌ هێشتا خوا له‌ نیا‌وانماندا برپا‌ری نه‌داوه‌؟ (پێغه‌مبه‌ر ﷺ) (فه‌رمووی: ((ئه‌ی کوری خه‌تتاب دُنیا‌یه‌ من پێغه‌مبه‌ری خودام، وه‌ هه‌رگیز من پشتگو‌ی ناخات))، ئینجا عومه‌ر به‌رق خواردنه‌وه‌یه‌کی زۆره‌وه‌ گه‌رایه‌وه‌، جا خۆی پێ نه‌گه‌را و هه‌تا چوو‌ه لای نه‌بو به‌کر ﷺ و وتی: ئه‌ی نه‌بو به‌کر ئایا ئێمه‌ له‌سه‌ر هه‌ق نین و ئه‌وان له‌سه‌ر نا‌هه‌ق نین؟ (نه‌بو به‌کر) وتی: ئه‌ی کوری خه‌تتاب، به‌راستی ئه‌و پێغه‌مبه‌ری خوا‌یه‌ ﷺ وه‌ هه‌رگیز نایفه‌وتی‌ن، جا به‌ هۆیه‌وه‌ سو‌رته‌ی فه‌تح دابه‌زی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٤٩ - سُورَةُ الْحُجُرَاتِ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿لَا تُقَدِّمُوا ١﴾ الحجرات: لَا تَفْتَاتُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ حَتَّى يَفْضِيَ اللَّهُ عَلَى لِسَانِهِ. ﴿أَمْتَحَنَ ٢﴾ الحجرات: أَخْلَصَ. ﴿وَلَا تَنَابَرُوا ١١﴾ الحجرات: يُدْعَى بِالْكَفْرِ بَعْدَ الْإِسْلَامِ. ﴿يَلْتَكُمُ ١٢﴾ الحجرات: يَنْقُضُكُمْ، أَلْتَنَّا نَقْضَنَا

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٤٩ - (تهفسیری) سوره‌تی حوجورات

موجاهید وتی: ﴿لَا تُقَدِّمُوا﴾: پێش پێغه‌مبهری خوا ﷺ فه‌توا و بریار مه‌دمن هه‌تا خوا له‌سه‌ر زمانی نه‌و بریار دمه‌دا. ﴿أَمْتَحَنَ﴾: پوختی کرد، پاکی کرده‌وه. ﴿وَلَا تَنَابَرُوا﴾: به‌ناوی بی‌باوه‌ری بانگ بکری پاش مسولمان بوونی^(١) ﴿يَلْتَكُمُ﴾: له‌ ئێوه‌ که‌م کاته‌وه‌، که‌مه‌تان پێ‌ بدات، (أَلْتَنَّا): که‌مه‌مان کردووه‌.

١- باب: ﴿لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ ٢﴾ الحجرات:

﴿لَا تَشْعُرُونَ ٢﴾ الحجرات: تَعْلَمُونَ، وَمِنْهُ الشَّاعِرُ.

(١) حمسه‌نی به‌مصری ده‌لی، جوو یا گا‌ور مسولمان ده‌بوون پاش مسولمان یونیا‌ن پێ‌یان ده‌وترا: نه‌ی جووله‌که‌ نه‌ی گا‌ور

قه‌مه‌مه‌کران له‌وه‌ی وا بلێن (ارشاد الساری، ٧٩/١١)

جا هه‌ردووکیان دمنگیان به‌رز بوویه‌وه له‌و بارمیه‌وه، به‌و هۆیه‌وه خواش نه‌م
 نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (ئه‌ی نه‌و که‌سانه‌ی باوم‌پرتان هیناوه دمنگتان به‌رز
 مه‌که‌نه‌وه) تا کو‌تایی نایه‌ته‌که. ئیبنو زوبه‌یر ده‌لی: جا عومه‌ر پاش (دابه‌زینی)
 نه‌و نایه‌ته دمنگی نه‌وه‌نده به‌رز نه‌ده‌کرده‌وه که پی‌غه‌مبه‌ر بی‌بستی، هه‌تا
 پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ داوای ده‌کرد (دمنگ به‌رز بکاته‌وه)^(۱) تا لی‌ی تی بگات، وه
 (عه‌بدوللای کو‌ری زوبه‌یر) نه‌مه‌ی له‌ باوکیه‌وه (مه‌به‌ستی باوکی دایکی‌تی)
 واته: نه‌بو به‌کر ﷺ نه‌گپ‌رایه‌وه.

٤٨٤٦ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أَزْهَرُ بْنُ سَعْدٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عَوْنٍ قَالَ: أَنْبَأَنِي مُوسَى بْنُ
 أَنَسٍ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ افْتَقَدَ ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا
 أَعْلَمُ لَكَ عِلْمُهُ. فَأَتَاهُ فَوَجَدَهُ جَالِسًا فِي بَيْتِهِ مُنْكَسًا رَأْسُهُ فَقَالَ لَهُ: مَا شَأْنُكَ؟ فَقَالَ: شَرٌّ. كَانَ
 يَرْفَعُ صَوْتَهُ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ، وَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ. فَأَتَى الرَّجُلُ النَّبِيَّ ﷺ
 فَأَخْبَرَهُ أَنَّهُ قَالَ كَذَا وَكَذَا. فَقَالَ مُوسَى: فَرَجَعَ إِلَيْهِ الْمَرَّةَ الْآخِرَةَ بَبَشَارَةٍ عَظِيمَةٍ فَقَالَ: «أَذْهَبَ
 إِلَيْهِ فَقُلْ لَهُ: إِنَّكَ لَسْتَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ؛ وَلَكِنَّكَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ».

٤٨٤٦ - مووسای کو‌ری نه‌نه‌س له‌ نه‌نه‌سی کو‌ری مالیکه‌وه ﷺ ده‌گپ‌رته‌وه که
 پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ سو‌راغی سابیتی کو‌ری قه‌یسی کرد، پیاو‌یکیش (سه‌عدی کو‌ری
 مو‌عاز) وتی: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ من هه‌وال‌ت بو د‌مزانم، ئه‌نجا رو‌شت بو
 لای و بی‌نی له‌ ماله‌وه دانیش‌توو‌ه سه‌ری داخستوو‌ه پی‌ی وت: ئه‌وه چی‌ته؟ وتی:
 حالم خراپه (چونکه) نه‌و دمنگی به‌رز‌ده‌کرده‌وه به‌سه‌ر دمنگی پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ
 که بی‌گومان کرده‌وه‌کانی پو‌چه‌ل بو‌ته‌وه، وه نه‌و^(۲) له‌ دو‌زه‌خیانه، ئه‌نجا

(۱) چونکه له‌ زمانی عمرمیدایا به‌ باه‌ریش هه‌ر ده‌لێن (اب).

(۲) واته: نه‌و نه‌فسه‌ی له‌ به‌رده‌متدایه‌ حالی خراپه، نه‌مه (التفات)ی پی ده‌لێن له‌ زمانی عمرمیدایا بو هه‌ندئ نامانجی به‌لا‌غی
 به‌ کارده‌مین‌ریت.

بیاوه‌که (سه‌عد) هاته‌وه بو خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ و هه‌والی پێدا که سابیت وای ووت. مووسای کورپی نه‌نه‌سیش وتی: نه‌نجا جاری دووهم (سه‌عد) که‌رایه‌وه بو‌لای سابیت به‌موژدمیه‌کی که‌ورده‌وه، (پیغه‌مبه‌ر ﷺ) هه‌رمووی: ((برو)) بو‌لای و پێی بلی: دننیا به‌ تو له‌ دۆزه‌خیان نیت، به‌ئکو تو له‌ به‌هه‌شتیانی)).

۲- باب: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنَ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا

يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ الْحَجَرَات

۴۸۴۷ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُمْ أَنَّهُ قَدِمَ رَكْبٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: أَمْرُ الْقَعْقَاعِ بْنِ مَعْبِدٍ. وَقَالَ عُمَرُ: بَلْ أَمْرُ الْأَقْرَعِ بْنِ حَابِسٍ. فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: مَا أَرَدْتُ إِلَى -أَوْ: إِلَّا- خِلَافِي. فَقَالَ عُمَرُ: مَا أَرَدْتُ خِلَافَكَ. فَتَمَارَيَا حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصَوَاتُهُمَا، فَنَزَلَ فِي ذَلِكَ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدُمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ ﴿١﴾ الْحَجَرَات. حَتَّى انْقَضَتِ الْآيَةُ^(۱).

۲- باسیک: (بیگومان نه‌و که‌سانه‌ی له‌ ده‌ره‌وه‌ی ژووره‌کان بانگت ده‌که‌ن (ئه‌ی موحه‌ممهد ﷺ) زۆربه‌یان نه‌فامن و تێ ناگه‌ن)

۴۸۴۷ - حه‌یبنو نه‌بی موله‌یکه‌ ده‌لی: که‌ عه‌بدو‌ل‌لای کورپی زوبیه‌ر ﷺ بو‌ی گه‌پ‌رانه‌وه که‌ چه‌ند سواریک له‌ هو‌زی ته‌میم هاته‌نه‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، جا

ئەبو بەكر ﷺ وتى: قەقئاقى كۆپ مەعبەد بىكە بە گەورمىيان، عومەرىش ﷺ،
وتى: نەخىر بەلگە ئەقەرەى كۆپ حابىس بىكە بە گەورمىيان، بۆيە ئەبو بەكر
وتى: تۆ ھەر ويستت پىچەوانەى من بىكەيت، عومەرىش وتى: من نەم ويستووہ
پىچەوانەى تۆ بىكەم، جا بوويە مشت و مېر و دىنگە دىنگيان كرد ھەتا دىنگيان
بەرز بوويەود، جا بەو ھۆيەود ئەم ئايەتە دابەزى (ئەى ئەو كەسانەى باومېرتان
ھىناوہ پىش مەكەون لە خوا و پىغەمبەرەكەى)، ھەتا ئايەتەكە تەواو بوو و
كۆتايى ھات.

۳ - بابُ قولِهِ: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاللَّهُ

غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾ الحجرات

۳- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گهواره: (خۆ ئەگەر
چاوه‌روانىان بکړدايه تا دەرۆشتيته دهره‌وه بۆ لایان ئەوه
چاکتر بوو بۆیان)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۰ - سورة ق

﴿ رَجَعُ بَعِيدٌ ۲ ﴾ ﴿ ق: رَدُّ. ﴿ فُرُوجٌ ۶ ﴾ ﴿ ق: فُتُوْقٍ، وَاحِدُهَا: فَرْجٌ، وَرِيدٌ فِي حَلْقِهِ، الْحَبْلُ: حَبْلُ الْعَاتِقِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ مَا نَقُصُّ إِلَّا رُضٌ ۴ ﴾ ﴿ ق: مِنْ عِظَامِهِمْ. ﴿ تَبَصَّرَةٌ ۸ ﴾ ﴿ ق: بَصِيرَةٌ ﴿ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۹ ﴾ ﴿ ق: الْحِنْطَةُ. ﴿ بَاسِقَتٍ ۱۰ ﴾ ﴿ ق: الطَّوَالُ ﴿ أَفْعَيْنَا ۱۵ ﴾ ﴿ ق: أَفَاعَيْنَا عَلَيْنَا. ﴿ وَقَالَ فَرِيئُهُ ۲۳ ﴾ ﴿ ق: الشَّيْطَانُ الَّذِي قُتِضَ لَهُ. ﴿ فَتَقَبَّوْا ۳۶ ﴾ ﴿ ق: ضَرَبُوا. ﴿ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ ۳۷ ﴾ ﴿ ق: لَا يُحَدِّثُ نَفْسَهُ بِغَيْرِهِ حِينَ أَنْشَأَكُمْ وَأَنْشَأَ خَلْقَكُمْ. ﴿ رَقِيبٌ عَبِيدٌ ۱۸ ﴾ ﴿ ق: رَصْدٌ. ﴿ سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ۴۱ ﴾ ﴿ ق: الْمَلَكَانِ كَاتِبٌ وَشَهِيدٌ. ﴿ شَهِيدٌ ۳۷ ﴾ ﴿ ق: شَاهِدٌ بِالْقَلْبِ. ﴿ لُغُوبٍ ۳۸ ﴾ ﴿ ق: النَّصَبُ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿ نَضِيدٌ ۱۰ ﴾ ﴿ ق: الْكُفْرَى مَا دَامَ فِي أَكْمَامِهِ، وَمَعْنَاهُ: مَنْضُودٌ بَعْضُهُ عَلَى بَعْضٍ، فَإِذَا خَرَجَ مِنْ أَكْمَامِهِ فَلَيْسَ بِنَضِيدٍ. فِي ﴿ وَادَّبَرَ النُّجُومِ ۴۹ ﴾ ﴿ الطُّور: ﴿ وَادَّبَرَ السُّجُودِ ۴۰ ﴾ ﴿ ق: كَانَ عَاصِمٌ يَفْتَحُ الْبَابَ فِي (ق) وَيَكْسِرُ الْبَابَ فِي (الطُّور)، وَيَكْسِرَانِ جَمِيعًا وَيُنْصَبَانِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ ﴿ يَوْمَ الْخُرُوجِ ۴۲ ﴾ ﴿ ق: يَخْرُجُونَ مِنَ الْقُبُورِ.

به ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۵۰ - (ته‌فسیری) سورته‌ی قاف

﴿رَجَعْتُ بَعِيدٌ﴾: گه‌رانه‌وه (یه‌کی دووره). ﴿فُرُوجٌ﴾: درز و که‌لین، کو‌یه و تاکه‌که‌ی: ﴿فَرْجٌ﴾. ه. ﴿وَرِيدٌ﴾: (شاده‌ماریکه) له‌مل و گه‌ردنیدایه. (الْحَبْلُ): ره‌گی بناگو‌ئ (شاده‌ماری دل).

موجاهید ده‌لئ: ﴿مَا نَنْقُصُ الْأَرْضُ﴾: (ئه‌وه‌ی زه‌وی که‌میده‌کات و ده‌یخوات) له ئیسکه‌کانیان. ﴿تَبَصَّرَةٌ﴾: به‌رجاو و پروونی. ﴿وَحَبَّ الْحَصِيدِ﴾: گه‌نم. ﴿بَاسِقَتٍ﴾: زور به‌رز و دریژ. ﴿أَفْعَيْنَا﴾: ئایا ئیمه ده‌سه‌وه‌سان بووین (له‌دروست کردنی یه‌که‌م). ﴿وَقَالَ قَرِينُهُ﴾: ئه‌و شه‌یتانه‌ی که‌ بو‌ی دانراوه (له‌گه‌لیدا بی‌ت). ﴿فَقَبُولًا﴾: ئه‌وان پو‌شتن، گه‌ران. ﴿أَوَّالَتِي السَّمْعِ﴾: خو‌ی به‌ هیچی ترمه‌وه خه‌ریک ناکات (ته‌نها گو‌ئ له‌و ده‌گری)، (کاتی دروستی کردن، سه‌ره‌تا دروستی کردن)^(۱). ﴿رَقِيبٌ عَتِيدٌ﴾: چاودیری کردن (نوسه‌ری گشت کردار و گو‌فتار). ﴿سَاقٍ وَشَهِيدٌ﴾: دوو فریشته‌که: نوسه‌ر و شایه‌ت (به‌سه‌ر مرو‌قه‌وه). ﴿شَهِيدٌ﴾: به‌دل گو‌ئ بگری و ناگادار بی. ﴿لُعُوبٍ﴾: ماندوو‌بوون.

جگه‌له‌موجاهید ده‌لئ: ﴿نَضِيدٌ﴾: هیشو‌ی (خورما) که‌ له‌ ناو پوره‌گه‌که‌یدا بی‌ت، ماناکه‌شی واته: چین چین به‌سه‌ر یه‌که‌وه‌یه، جائه‌گه‌ر له‌پسته‌که‌ (پوره‌گه‌که‌ی) هاته‌ دهرمه‌وه ئه‌وه (نَضِيد) نییه.

(۱) نهم بر‌گه‌به‌ دمبوو له‌گه‌ل (أف‌عینا) به‌دو‌ای ئه‌ودا بو‌ابه‌ چونکه‌ مانای ئه‌وه.

له ﴿وَإِذْ بَرَآءُ النَّجْمِ﴾، ﴿وَإِذْ بَرَآءُ الشُّجُورِ﴾ وشه‌ی (أَذْبَارِ) عاصیم^(۱) نه‌ومیان له سوږه‌تی قافدا به‌فه‌ت‌حه (أَذْبَارِ) ده‌ی‌خوین‌یه‌وه، به‌لام نه‌ومیان له سوږه‌تی (الطُّور) دایه به‌که‌سره (إِذْبَارِ) ده‌ی‌خوین‌یه‌وه، وه هه‌ردوو وشه‌که به ژیر (!) ده‌خوین‌یه‌وه^(۲) و هه‌ردووکیان به‌سه‌ریش (أ) ده‌خوین‌یه‌وه

ئیب‌نو عه‌بباس ؑ ده‌لی: ﴿وَإِذْ بَرَآءُ الشُّجُورِ﴾. وات‌ه: له گوږه‌کان دینه‌ دهره‌وه.

۱ - بابُ قوله: ﴿وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ﴾ ﴿٣٠﴾ ق

٤٨٤٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ، حَدَّثَنَا حَرَمِيُّ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «يُلْقَى فِي النَّارِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ؟ حَتَّى يَضَعَ قَدَمَهُ فَتَقُولُ: قَطِ قَطِ»^(۳).

۱ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه دۆزه‌خ

ده‌لی: ئایا که‌سی تر هه‌یه (بی‌هین)؟)

٤٨٤٨ ئەنه‌س ؑ له پی‌خه‌مبه‌ره‌وه ؑ ده‌گێڕ‌یه‌وه که فەر‌مو‌وی: ((دۆزه‌خیه‌کان) فری‌ دهر‌ینه‌ ناو دۆزه‌خه‌وه، (دۆزه‌خیش) ده‌لی: ئایا که‌سی تر ماوه^(۴) (بی‌هین) هه‌تا (خوا‌ی په‌روه‌ردگار) پی‌ی^(۱) ده‌خاته‌ سه‌ر (دۆزه‌خ) ئە‌ویش ده‌لی: به‌سه‌مه‌ به‌سه‌مه‌)).

(۱) په‌کێکه له حموت قورئان خوین‌ه ناو‌دارم‌که‌ی نی‌سلام.

(۲) وشه‌ی (إِذْبَارِ) له سوږه‌تی قافدا نافع و ئیب‌نو که‌سیر و همزه و (إِذْبَارِ) له سوږه‌تی تورد‌ا جه‌ماوه‌ری قورئان خوین‌ان به‌

ژیر ده‌ی‌خوین‌یه‌وه. وه به (أَذْبَارِ) له قافدا عاصیم و ئەبو عمر و ئیب‌نو عامیر که‌سانی و یعقوب وه به (أَذْبَارِ) له سوږه‌تی تورد‌ا

معتوم‌عی له ئەعمه‌شه‌وه که خوین‌دنه‌وه‌می‌کی شازه. (إرشاد الساری، ۸۵/۱۱)

(۳) ب‌روانه: ۷۳۸۴، ۶۶۶۱.

(۴) به‌جوړ‌یکی که‌ش مانا‌کراوه که دۆزه‌خ ده‌لی: شوینی که‌س نه‌ماوه و پ‌ر بوون (فتح الباری، ۷۶۵/۱۰ - ۷۶۶)

٤٨٤٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى الْقَطَّانُ، حَدَّثَنَا أَبُو سُفْيَانَ الْحِمَيرِيُّ سَعِيدُ بْنُ يَحْيَى بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَفَعَهُ - وَأَكْثَرُ مَا كَانَ يُوقِفُهُ أَبُو سُفْيَانَ - «يُقَالُ لِحَبْنَمَ: هَلِ امْتَلَأْتَ؟ وَتَقُولُ: هَلْ مِنْ مَزِيدٍ؟ فَيَضَعُ الرَّبُّ ﷺ قَدَمَهُ عَلَيْهَا فَتَقُولُ: قَطٍ قَطٍ»^(٢).

٤٨٤٩ - موحه‌مه‌د له‌ نه‌بو هو‌ره‌پ‌ره ﷺ ده‌گ‌پ‌ر‌ته‌وه‌ نه‌بو هو‌ره‌پ‌ره‌ش ده‌ب‌اته‌وه‌ سه‌ر پ‌ن‌غه‌م‌به‌ر ﷺ، به‌لام نه‌بو سو‌ف‌یان به‌زو‌ری به‌ وته‌ی نه‌بو هو‌ره‌پ‌ره ده‌گ‌پ‌ر‌ته‌وه ((به‌ د‌وزه‌خ ده‌وتر‌یت ن‌ایا پ‌ر بو‌ویت؟ د‌وزه‌خ‌یش ده‌لی: ن‌ایا که‌سی تر ما‌وه؟ ئ‌ین‌جا به‌رو‌م‌رد‌گار ﷺ پ‌یی ده‌خ‌اته‌ سه‌ری، د‌وزه‌خ‌یش ده‌لی: به‌سه‌مه به‌سه‌مه)).

٤٨٥٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «تَحَاجَّتِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ، فَقَالَتِ النَّارُ: أُوْثِرْتُ بِالْمُتَجَبِّرِينَ وَالْمُتَجَبِّرِينَ. وَقَالَتِ الْجَنَّةُ: مَا لِي لَا يَدْخُلُنِي إِلَّا ضُعَفَاءُ النَّاسِ وَسَقَطُهُمْ؟! قَالَ اللَّهُ ﷻ لِلْجَنَّةِ: أَنْتِ رَحِمَتِي أَرْحَمُ بِكَ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي. وَقَالَ لِلنَّارِ: إِنَّمَا أَنْتِ عَذَابٌ أُعَذِّبُ بِكَ مَنْ أَشَاءُ مِنْ عِبَادِي. وَلِكُلِّ وَاحِدَةٍ مِنْهُمَا مِلْؤُهَا، فَأَمَّا النَّارُ فَلَا تَمْتَلِي حَتَّى يَضَعَ رِجْلُهُ فَتَقُولُ: قَطٍ قَطٍ قَطٍ. فَهَئَالِكَ تَمْتَلِي وَيُرْوَى بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ، وَلَا يَظْلِمُ اللَّهُ ﷻ مِنْ خَلْقِهِ أَحَدًا، وَأَمَّا الْجَنَّةُ فَإِنَّ اللَّهَ ﷻ يَنْشِئُ لَهَا خَلْقًا»^(٣).

٤٨٥٠ - نه‌بو هو‌ره‌پ‌ره ﷺ ده‌لی: پ‌ن‌غه‌م‌به‌ر ﷺ فه‌رم‌و‌ی: ((به‌ه‌ه‌شت و د‌وزه‌خ ده‌بی به‌ ده‌مه‌قال‌ه‌یان، نه‌جا د‌وزه‌خ ده‌لی: ت‌ای‌به‌ت‌ک‌راوم به‌خ‌و به‌زل‌زانان و ز‌و‌ردار و سه‌مه‌کارانه‌وه، به‌ه‌ه‌شت‌یش ده‌لی: من ج‌یم‌ه ه‌هر لا‌وا‌زان‌ی خ‌ه‌ل‌کی و بی‌ ن‌رخ

(١) باوم‌ر‌مان پ‌ن‌یم‌تی به‌لام جو‌ن‌یم‌ت‌یم‌که‌ی ن‌ازان‌ین.

(٢) پ‌روانه: ٧٤٤٩، ٤٨٥٠.

(٣) پ‌روانه: ٤٨٤٩.

بئ‌ پێزه‌کانیان دینه‌ ناومه‌وه؟ خوا ﷺ به‌ به‌هه‌شت دمه‌رمووی: تو به‌زمی منی به‌تو هه‌رگه‌سم بوئ‌ ره‌حمی پێده‌که‌م له‌ به‌نده‌مان، وه‌ به‌دۆزه‌خیشی دمه‌رمووی: بێگومان تۆش سزایه‌کیت به‌تو هه‌رگه‌سم بوئ‌ له‌ به‌نده‌مان سزای دمه‌دم، وه‌ بۆ هه‌ریه‌که‌شیان (له‌سه‌ر منه) پێ کردن‌یان، به‌لام دۆزه‌خ پێ نابیت هه‌تا په‌رومردگار پێی بپا نه‌نیت و دۆزه‌خیش ده‌لی: به‌سه‌مه‌ به‌سه‌مه‌ به‌سه‌مه‌. نه‌نجا له‌ویدا پێ دمبیت به‌شه‌کانی ده‌چنه‌ پال یه‌کتری (ده‌چن به‌ناو یه‌کتریدا) وه‌ خوا ﷻ ستم له‌هیچ که‌س له‌ به‌نده‌کانی ناکات، به‌لام به‌هه‌شت بێگومان خوا ﷻ دروستکراوی تری بۆ به‌دی ده‌ینیت)).

۲ - باب: ﴿وَسَيَحْ مُحَمَّدٌ رَّبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾ ﴿٣٩﴾ ق

۴۸۵۱ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ جَرِيرٍ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا لَيْلَةً مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَنَظَرَ إِلَى الْقَمَرِ لَيْلَةً أَرْبَعَ عَشْرَةَ فَقَالَ: «إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا، لَا تَضَامُونَ فِي رُؤْيَيْهِ، فَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لَا تُغْلَبُوا عَلَى صَلَاةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا فَافْعَلُوا». ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَسَيَحْ مُحَمَّدٌ رَّبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ﴾ ﴿٣٩﴾ ق^(۱).

۲ - باسیک: (به ستایشی په‌روه‌ردگار ت ه‌سیحات بکه پیش هه‌لاتنی خۆر و پیش ئاوا بوونیشی)

۴۸۵۱ - جهریری کوری عه‌بدوڵلا ﷺ وتی: ئیمه‌ شه‌ویک له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷺ دانیشتبووین، نه‌نجا سه‌یری مانگی کرد که مانگی چوارده‌ بوو، جا فه‌رمووی:

((بیکومان ئیوه (له قیامه‌تدا) په‌رومردگارتان دمبینن هه‌رجۆنیک نه‌و (مانگ)ه دمبینن، هه‌ره‌بالفی و پال پالین ناکه‌ن بۆ بینین، جا نه‌گه‌ر توانیتان نوێزی پێش خۆر هه‌لاتن و پێش ئاوابوونی خۆر ^(۱) مه‌فه‌وتینن و بیانکه‌ن))، له پاشان نه‌م نایه‌ته‌ی خوینده‌وه: (به‌ستایشی په‌رومردگارت ته‌سبیحات بکه‌ پێش هه‌لاتنی خۆر پێش ئاوابوونیشی).

۴۸۵۲ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ، عَنِ ابْنِ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَمَرَهُ أَنْ يُسَبِّحَ فِي أَذْبَارِ الصَّلَاةِ كُلِّهَا، يَعْنِي قَوْلَهُ: ﴿وَأَذْبَرَ السُّجُودَ﴾ ﴿ق.﴾

۴۸۵۲ - موجاهید ده‌لی: ئیبنو عه‌بباس رضی اللہ عنہ ده‌لی: په‌رومردگار فه‌رمانی به‌ پیغه‌مبه‌ر صلی اللہ علیہ وسلم کردووه له پاش هه‌موو نوێزه‌کان ته‌سبیحات بکات، مه‌به‌ستی نه‌م فه‌رمایشته‌ی خوایه: ﴿وَأَذْبَرَ السُّجُودَ﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۱ - سورة الذَّارِيَاتِ

قَالَ عَلِيُّ رضی اللہ عنہ ﴿وَالذَّارِيَاتِ ۝۱﴾ الذاریات: الرِّیاحُ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿نَذْرُوهُ ۝۱۵﴾ الكهف: تُقَرِّفُهُ. ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ ۝۲۱﴾ الذاریات: تَأْكُلُ وَتَشْرَبُ فِي مَذْخَلٍ وَاحِدٍ وَيَخْرُجُ مِنْ مَوْضِعَيْنِ. ﴿فَرَاغَ ۝۲۶﴾ الذاریات: فَرَجَعَ. ﴿فَصَكَّتْ ۝۲۹﴾

(۱) واته: نوێزی به‌پانیان و مه‌غریبان.

الذاریات: فَجَمَعَتْ أَصَابِعَهَا فَضَرَبَتْ جَبْهَتَهَا. وَالرَّمِيمُ: نَبَاتُ الْأَرْضِ إِذَا يَبَسَ وَدِيسَ. ﴿٤٧﴾ الذاریات: أَيُّ: لَذُو سَعَةٍ، وَكَذَلِكَ. ﴿٤٨﴾ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ ﴿٤٩﴾ البقرة: يَغْنِي: الْقَوِيُّ. ﴿٥٠﴾ الذاریات: الذَّكَرُ وَالْأُنْثَى، وَاخْتِلَافُ الْأَلْوَانِ خُلُوٌ وَحَامِضٌ فَهُمَا زَوْجَانِ. ﴿٥١﴾ فَيَفْرُوا إِلَى اللَّهِ ﴿٥٢﴾ الذاریات: مِنَ اللَّهِ إِلَيْهِ. ﴿٥٣﴾ لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٤﴾ الذاریات: مَا خَلَقْتُ أَهْلَ السَّعَادَةِ مِنْ أَهْلِ الْفَرِيقَيْنِ إِلَّا لِيُؤْخَذُوا. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: خَلَقَهُمْ لِيَفْعَلُوا، فَفَعَلَ بَعْضٌ وَتَرَكَ بَعْضٌ، وَلَيْسَ فِيهِ حُجَّةٌ لِأَهْلِ الْقَدَرِ، وَالذَّنُوبُ: الدَّلُؤُ الْعَظِيمُ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿٥٥﴾ صَرَقَ ﴿٥٦﴾ الذاریات ﴿٥٧﴾ ذَنْبًا ﴿٥٨﴾ الذاریات: سَبِيلًا. الْعَقِيمُ الَّتِي لَا تَلِدُ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَالْحُبُّكَ أُسْتَوَاؤُهَا وَحُسْنُهَا. ﴿٥٩﴾ عَمْرٍو ﴿٦٠﴾ الذاریات: فِي صَلَاتِهِمْ يَتَمَادُونَ. وَقَالَ غَيْرُهُ: تَوَاصَوْا: تَوَاطَّأُوا. وَقَالَ: ﴿٦١﴾ مُسَوِّمَةٌ ﴿٦٢﴾ الذاریات: مُعَلِّمَةٌ مِنَ السَّيِّمَةِ. قُتِلَ الْإِنْسَانُ: لِعَنْ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٥١ - (تهفسیری) سوره‌تی زاریات

عه‌لی ده‌لی: ﴿وَالذَّارِيَاتِ﴾ بایه‌کان. جگه له عه‌لی ده‌لی: ﴿لَذُرُّهُ﴾ بلاوی ده‌کاته‌وه. ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ﴾: له‌یه‌ک شوینه‌وه ده‌خو‌یت و ده‌خو‌یته‌وه به‌لام له دوو شوینه و دهرده‌جی‌ت. ﴿فَرَاغَ﴾: جا گه‌رایه‌وه. ﴿فَصَكَّتْ﴾: په‌نجه‌کانی بیکه‌وه نوساند و کی‌شای به‌ پرووخساری خو‌یدا، زله‌یه‌کی دا له پرووخساری. (الرَّمِيمُ):

پرووه‌کی سهر زه‌وی کاتئ وشک دمی له ژیر پیی ده‌خريت ورد ده‌بيت. ﴿لَمُوسِعُونَ﴾: (ئيمه) فراوان که‌رين، هه‌روه‌ها. ﴿عَلَىٰ التَّوَسِّعِ قَدْرُهُ﴾: واته: به‌هيز (ده‌وله‌مه‌ند). ﴿زَوْجَيْنِ﴾: نير و می. ﴿وَاخْتِلَافُ الْأَلْوَانِ﴾: شیرين و ترش هه‌ر پييان ده‌وتريت (زَوْجَانِ). ﴿فَمَرُّوا إِلَى اللَّهِ﴾: له‌خواوه بو لای خوا ^(۱) ﴿إِلَّا لِيَعْبُدُنِي﴾: نه‌و که‌سانه‌ی به‌خته‌ومرن له مروف و جنوکه‌کان ته‌نها بو به‌ندايه‌تی و به‌کتابه‌ره‌ستيم دروست کردوون. هه‌ندی‌کيشيان ده‌ئين: دروستی کردوون تا به‌ندايه‌تی ئه‌نجام بدن، جا هه‌ندی‌ک به‌جیی دینن و هه‌ندی‌کيش نایکه‌ن و به‌جیی ناهینن، وه له‌مه‌دا به‌لکه‌ نیه بو قه‌دم‌ریه‌کان ^(۲). (الدُّنُوبُ): دولچه‌ی که‌ورمیه. مواهید ده‌ئ: ﴿صَرَقَ﴾ قیزه و هاوار کردنی‌ک. ﴿ذَنُوبًا﴾: رینگیه‌ک. (العَقِيمُ): ئا‌هره‌تیک مندالی نه‌بيت، نه‌زۆک. ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌ئ: (الْحَبْكُ): ریک و پیک و جوانی ئاسمان ﴿فِي عَمَرٍ﴾ له گوم‌پاییدا ده‌خولینه‌وه، له‌گیزاوی بی ئا‌گاییدا. جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌ئ: (تَوَاصَوْا): ژیر به‌ژیر ریکه‌وتوون، (ئه‌مان و ئه‌وان) راسپارده‌يان بو یه‌کتری کردووه. وه وتی: ﴿مُسُومَةً﴾ نیشانه‌کراو له: (السَّيِّمًا) وه وهرگیراوه. (قُتِلَ الْإِنْسَانُ): نه‌فیرینی کراوه، به‌کوشت چی.

(۱) واته: به‌ په‌له له سهر‌پنجی خواوه بگه‌رینه‌وه بو گو‌ن‌پایه‌لی خوا، یان له سزای خواوه بگه‌رینه‌وه بو ره‌حمه‌تی خوا.

(۲) مو‌عت‌م‌زله: که ده‌ئين: خوا ئیراده‌ی خیر و جاکه‌ی ویستووه له مرو‌ف‌م‌کان شه‌ر و خراپه‌ی نه‌ویستووه و ئیراده‌ی خوا په‌یوه‌ست نیه پێیه‌وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۲ - سورة الطور

وَقَالَ فَتَادَةُ: ﴿مَسْطُورٍ ٢﴾ الطو: مَكْتُوبٍ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: الطُّورُ الْجَبَلُ بِالشَّرْيَانِيَّةِ.
 ﴿فِي رَقٍّ ٣﴾ الطور: صَحِيفَةٌ. ﴿وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ٥﴾ الطور: سَمَاءٌ. ﴿الْمَسْجُورِ ٦﴾
 الطور: الْمَوْقِدُ. وَقَالَ الْحَسَنُ: تُسَجَّرُ حَتَّى يَذْهَبَ مَاؤُهَا فَلَا يَبْقَى فِيهَا قَطْرَةٌ. وَقَالَ
 مُجَاهِدٌ: ﴿الَّتِي هُمْ ١١﴾ الطور: نَقَضْنَا. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿مَوْرًا ٩﴾ الطور: تَدَوَّرُ.
 ﴿أَحْلَمُهُمْ ٣٢﴾ الطور: الْعُقُولُ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿الْبَرُّ ٢٨﴾ الطور: اللَّطِيفُ.
 ﴿كُنْفًا ٤٤﴾ الطور: قِطْعًا. ﴿الْمَنُونِ ٣٠﴾ الطور: الْمَوْتُ. وَقَالَ غَيْرُهُ:
 ﴿يَنْزِعُونَ ٣٣﴾ الطور: يَتَعَاطَوْنَ.

به ناوی خاوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۵۲ - (ته‌فسیری) سورته‌ی توور (الطور)

هه‌تاده ده‌لی: ﴿مَسْطُورٍ﴾: نوسراو. موحاهید ده‌لی: (الطور) واته: شاخ به
 زمانی سوریانی. ﴿فِي رَقٍّ﴾ لاپه‌ره، پیستی ته‌نک. ﴿وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ﴾ ناسمانه.
 ﴿الْمَسْجُورِ﴾ هه‌لگیرساو، پرکراو له‌ناگر.
 -حه‌سه‌ن ده‌لی: ﴿الْمَسْجُورِ﴾ ده‌ریایه‌که ناگری تیا هه‌لده‌گیر سیئری هه‌تا هه‌موو
 ناوه‌که‌ی ده‌روات، وه یه‌ک دلۆپ ناوی تیا نامینیت.

موجاهید ده‌ئێ: ﴿اَلْتَّهَمُ﴾ كه‌ممان كرده‌وه. جگه له موجاهید ده‌ئێ: ﴿مَوْرًا﴾ ده‌گه‌رێته‌وه (ده‌روات، ده‌خولێته‌وه). ﴿اَحْلَمْتُ﴾ زیریان، بیر و هو‌شیان. ئیبنو عه‌بباس رضی‌الله‌عنہ. ﴿اَلْبَرُّ﴾ به به‌زمیی، میهرمان، چاکه‌کار. ﴿کَسَفًا﴾ پارچه‌یه‌ك، به‌شێك. ﴿اَلْمَوْنُ﴾ مردن. جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌ئێ: ﴿يَنْتَزِعُونَ﴾ له یه‌كتری و مرده‌گرن، ده‌یدن به‌یه‌كتری.

ا - باب

۴۸۵۳ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ تَوْفَلٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ زَيْنَبِ ابْنَةِ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: شَكَّوْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنِّي أَشْتَكِي فَقَالَ: «طُوفِي مِنْ وَرَاءِ النَّاسِ، وَأَنْتِ رَاكِبَةٌ». فَطُفْتُ وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي إِلَى جَنْبِ الْبَيْتِ يَقْرَأُ بِالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ^(۱).

ا - باسیك

۴۸۵۳ - ئوممو سه‌له‌مه رضی‌الله‌عنہ ده‌ئێ: لای پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سکا‌لام کرد كه من نه‌خو‌شم فه‌رمو‌ی: ((له‌دوا‌ی خه‌لكه‌كه‌وه ته‌واف بكه به‌سوا‌ری و لا‌خه‌كه‌ته‌وه))، منیش ته‌وافم کرد له‌كاتێكدا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌په‌نا كه‌عه‌دا نو‌یژی ده‌کرد سو‌رهم‌تی (والط‌ور و‌ك‌تاب م‌س‌ط‌ور)ی ده‌خو‌یند.

۴۸۵۴ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: حَدَّثُونِي، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ رضی‌الله‌عنہ، قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ فَلَمَّا بَلَغَ هَذِهِ

(۱) ب‌روانه: ۴۶۴.

الآيَةِ ﴿۳۵﴾ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿۳۶﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بَلْ لَا يُؤْفِقُونَ ﴿۳۷﴾ أَمْ عَنْدهُمْ خَزَائِنُ رَيْكِ أَمْ هُمُ الْمُصِيطِرُونَ ﴿۳۸﴾ الطور: كَادَ قَلْبِي أَنْ يَطِيرَ. قَالَ سُفْيَانُ: فَأَمَّا أَنَا فَأَمَّا سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ يُحَدِّثُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ، عَنْ أَبِيهِ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ: يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالطُّورِ. لَمْ أَسْمَعُهُ زَادَ الَّذِي قَالُوا لِي ^(۱).

۴۸۵۴ - جویری کوری موتعیم له باوکیه‌وه ﷺ ده‌گیریت‌ه‌وه ده‌ئێ: گویم له پیغه‌مبەر ﷺ بوو له (نوێژی) مه‌غریبدا (سوره‌تی) توری ده‌خویند، جا کاتی گه‌شته ئه‌م ئایه‌ته (ئایا ئه‌وان (بی) دروستکاری) له خۆیانه‌وه دروست بوون، یاخۆیان دروستکاری خۆیان، ئه‌ی ئایا ئه‌وان ئاسمانه‌کان و زه‌وی یان دروست کردووه (نه‌خێر وا نییه)، به‌لکو دُنیا نین و گومانیان هه‌یه، ئه‌ی ئایا گه‌نجینه‌کانی په‌روهردگاری تۆ لای ئه‌وانه؟ یاخود ئه‌وان ده‌سلاتدار و وزائن؟ خه‌ریک بوو د‌ئ‌م بفرێ.

سوفیان ^(۲) ده‌ئێ: به‌لام من له زوهریم بیستوووه له موحه‌مه‌دی کوری جو به‌یری کوری موتعیمه‌وه ده‌گیرایه‌وه ئه‌ویش له باوکیه‌وه وتی: له پیغه‌مبهرم ﷺ بیست له نوێژی مه‌غریبدا سوره‌تی توری ده‌خویند (تا ئه‌ویم له زوهری بیستوووه). به‌لام ئه‌و زیاده‌ی خه‌لکی تر به‌منیان وتوووه له زوهریم نه‌بیستوووه ^(۳).

(۱) پروانه: ۷۶۵.

(۲) یه‌کیکه له‌وانه‌ی فهرمووده‌که‌ی گێڕاوته‌وه.

(۳) جا کاتی گه‌شته ئه‌م ئایه‌ته.... تا کۆتایی فهرمووده‌که.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۳ - سورة والنجم

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ذُو مِرْقٍ﴾ (٦) النجم: ذُو قُوَّةٍ. ﴿قَابَ قَوْسَيْنِ﴾ (٩) النجم: حَيْثُ الْوَتَرُ مِنَ الْقَوْسِ.

﴿ضُرَيْكٍ﴾ (١٢) النجم: عَوْجَاءُ. ﴿وَأَكْدَى﴾ (٣١) النجم: قَطَعَ عَطَاءَهُ. ﴿رَبُّ الشَّعْرَى﴾ (٤٩) النجم: هُوَ مِرْزَمُ الْجَوَازِ. ﴿الَّذِي وَفَّى﴾ (٣٧) النجم: وَفَى مَا فُرِضَ عَلَيْهِ

﴿أَزِفَتِ الْأَزْفَةُ﴾ (٥٧) النجم: اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ. ﴿سَمِدُونَ﴾ (٦١) النجم: الْبَرْطَمَةُ. وَقَالَ

عِكْرَمَةُ: يَتَغَنَّوْنَ بِالْحَمِيرَةِ. وَقَالَ إِبْرَاهِيمُ: ﴿أَفْتَمْرُونَهُ﴾ (١٢) النجم: أَفْتَجَادِلُونَهُ، وَمَنْ قَرَأَ:

(أَفْتَمْرُونَهُ) يَغْنِي أَفْتَجَحْدُونَهُ. ﴿مَا زَاغَ الْبَصَرُ﴾ (١٧) النجم: بَصَرَ مُحَمَّدٍ ﷺ وَمَا طَغَى

(١٧) النجم: وَلَا جَاوَزَ مَا رَأَى. ﴿فَتَمَارَوْا﴾ (٣٦) القمر: كَذَّبُوا. وَقَالَ الْحَسَنُ: ﴿إِذَا

هَوَى﴾ (١) النجم: غَابَ وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿أَغْنَى وَأَقْنَى﴾ (٤٨) النجم: أَعْطَى فَأَرْضَى.

به ناوی خواهی به خشنده می مهره بان

۵۳ - (تهفسیری) سوره تی نهجم

موجاهید دهلی: ﴿ذُو مِرْقٍ﴾ خاومن هیزیک و توانا. ﴿قَابَ قَوْسَيْنِ﴾ (١):

نه ندازه دی دووری زئی له که وانه که وه. ﴿ضُرَيْكٍ﴾ (١٢): ناراسته، غهیر عادلانه.

(١) نه ندازه دی دوو که وانه.

(٢) نه سلی مانای نه و شه؛ جهور و ستمه.

﴿وَأَكْذَى﴾ به‌خشینه‌که‌ی بری، له‌ خیرکردن دهستی گرت‌ه‌وه. ﴿رَبُّ الشَّعْرَى﴾ (په‌رومردگاری) که‌لاوێژ‌ه. ﴿الَّذِي وَفَّى﴾: ئه‌وه‌ی پێویست کرابوو له‌سه‌ری به‌ ته‌واو به‌جیی هی‌نا. ﴿أَزَفَتِ الْأَرْفَةُ﴾ قیامه‌ت نزیک بو‌ته‌وه. ﴿سَيِّدُونَ﴾ غافل‌ان، (ئارم‌زوو بازان، خوبه‌زلزان). عی‌کریمه‌ ده‌لی: ﴿سَيِّدُونَ﴾ گو‌ورانی ده‌لێن به‌زمانی حیمیه‌ری. ئیبراهیم ده‌لی: ﴿أَفْتَرُونَهُ﴾ ده‌ی ئایا ده‌مه‌ قاله‌ی له‌گه‌ل ده‌که‌ن، هه‌رکه‌س به‌م شی‌وه‌ خو‌یندویه‌تی‌ه‌وه: ﴿أَفْتَرُونَهُ﴾^(۱) وات‌ه: بر‌وا‌ی پێ نا‌که‌ن، نکو‌لی لی ده‌که‌ن (د‌م‌باره‌ی ئه‌وه‌ی بینویه‌تی). ﴿مَا رَأَى الْبَصَرُ﴾: چا‌وی مو‌حه‌مه‌د ﷺ ﴿وَمَا طَفَى﴾: له‌ (بینینی) مه‌به‌ست تی نه‌په‌ری. ﴿فَتَمَارَرَا﴾: به‌درو‌یان زانی و‌با‌وم‌ریان نه‌کرد (به‌گو‌مان بو‌ون). چه‌سه‌ن وتی: ﴿إِذَا هَوَى﴾ ئا‌وا بو‌و، نیشت. ئیبنو عه‌باس ؓ ده‌لی: ﴿أَغْنَى وَاقْتَى﴾ د‌م‌به‌خشیت و (مرو‌ف) رازی ده‌کات^(۲).

ا - باب

٤٨٥٥ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ أَبِي خَالِدٍ، عَنْ عَامِرٍ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، هَلْ رَأَى مُحَمَّدٌ ﷺ رَبَّهُ؟ فَقَالَتْ: لَقَدْ قَفَّ شَعْرِي مِمَّا قُلْتُ، أَيْنَ أَنْتَ مِنْ ثَلَاثٍ مَنْ حَدَّثَكُنَّ فَقَدْ كَذَبَ؟ مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ مُحَمَّدًا ﷺ رَأَى رَبَّهُ فَقَدْ كَذَبَ. ثُمَّ قَرَأْتُ: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾^(۱۳) ﴿الْأَنْعَامُ﴾ وَمَا كَانَ لِشَيْءٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآئِ حِجَابٍ^(۱۴) الشورى. وَمَنْ حَدَّثَكَ أَنَّهُ يَعْلَمُ

(۱) که‌ چه‌مزه و کیسانی و یعقوب و خه‌لف به‌و جو‌ره خو‌یندویه‌یانمه‌وه. بر‌وانه : ارشاد الساری، ۹۵/۱۱.

(۲) به‌وه‌ی پێ به‌خشیه‌وه.

مَا فِي غَدٍ فَقَدْ كَذَّبَ ثُمَّ قَرَأَتْ: ﴿وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ ﴿٣٦﴾﴾ لَقَمَان. وَمَنْ حَدَّثَكَ أَنَّهُ كَتَمَ
فَقَدْ كَذَّبَ ثُمَّ قَرَأَتْ:

﴿يَتَأْتِيَهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ ﴿٦٧﴾﴾ الْمائدة وَلَكِنَّهُ رَأَى جِبْرِيلَ ﴿٦٨﴾ فِي
صُورَتِهِ مَرَّتَيْنِ ^(١).

۱ - باسیک

۴۸۵۵ - مه سروق دهلي: به عانيشه م ﷺ وت: نهی دايکه ناي ا موحه ممد ﷺ
په رومردگاري خوۍ بينيوه؟ عانيشه وتي: قزم راست بووه وه له تاو نهو هسهۍ
کردت، چون تو بئ ناگاي له م سئ شته، ههرکس دمر بارديان هسهۍ بوکردی
نهوه دلنيا به دروۍ کردووه: ههرکس پيۍ وتي که موحه ممد ﷺ
په رومردگاري بينيوه، نهوه دلنيا به دروۍ کردووه، له پاشان نه م نايه تهۍ
خوينده وه (چاوه کان پهۍ پيۍ نابهن و ناتوانن ببينن، به لام نهو هيۍ
بينن و چاوه کان ده بينۍ وه نهو ناگاي ورد بينه). (بو هيچ کهس نه بووه که
خوا هسهۍ له گه لدا بکات مه گهر به سروشت يان له پشت په رده وه)، وه
ههرکس پيۍ وتي نه وهۍ سبهۍ ده بيۍ دهيزانۍ نهوه بيگومان دروۍ کردووه،
پاشان نه م نايه تهۍ خوينده وه (وه هيچ کهس نازانۍ سبه بينۍ (له داهاتوودا)
چي دهکات)، وه ههر کهس پيۍ وتيت: پيغه مبر ﷺ شتي شاردو ته وه
(له گه ياندني په يامه کهيدا) نهوه به راستي دروۍ کردووه، پاشان نه م نايه تهۍ
خوينده وه (نهۍ پيغه مبر ﷺ نه وهۍ له لايهن په رومردگاري ته وه بوۍ
دابه زينراوه رايگه يه نه (به خه لکي)) تا کوۍ تاي نايه ته که. به لام پيغه مبر ﷺ
جبريلي ﷺ له سهر شيوهۍ خوۍ دوو جار بينينو.

۲ - بابُ: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾ ﴿١٠﴾ النجم

من حَيْثُ الْوَتَرُ فِي الْقَوْسِ.

۴۸۵۶ - حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الشَّيْبَانِيُّ، قَالَ: سَمِعْتُ زُرَّاءَ، عَنْ

عَبْدِ اللَّهِ ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾ ﴿١٠﴾ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾ النجم: قَالَ:

حَدَّثَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ أَنَّهُ رَأَىٰ جِبْرِيلَ لَهُ سِتْمِائَةٌ جَنَاحٌ^(۱).

۲ - باسیک: (جا به ئەندازەى دووکه‌وان یا که‌متر (ى ماوه بوو له‌گه‌ل موحه‌مه‌د ﷺ (دا

واته: به ئەندازەى دوورى ژى له که‌وانه‌وه.

۴۸۵۶ - زير گيرپايه‌وه له عه‌بدو‌للاوه دهرباره‌ى ئەم ئايه‌ته: (جا به ئەندازەى دوو

که‌وان يا که‌متر (ى ماوه بوو له گه‌ل موحه‌مه‌د ﷺ (دا ئينجا (خوا) سروشتي

کرد بو به‌نده‌ى خوى ئەوه‌ى که بو‌ى کرد) ده‌لى: عه‌بدو‌للاى کورپى مه‌سعوود

ﷺ بو‌ى گيرپاينه‌وه که پيغه‌مبه‌ر ﷺ جيب‌ريلى ﷺ بينى شەش سەد بالى هەبوو.

۳ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ﴾ ﴿١٠﴾

۴۸۵۷ - حَدَّثَنَا طَلْقُ بْنُ عَتَّامٍ، حَدَّثَنَا زَائِدَةُ، عَنِ الشَّيْبَانِيِّ قَالَ سَأَلْتُ زُرَّاءَ عَنْ قَوْلِهِ

تَعَالَىٰ: ﴿فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ﴾ ﴿١٠﴾ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾ النجم: قَالَ: أَخْبَرَنَا

عَبْدُ اللَّهِ: أَنَّ مُحَمَّدًا ﷺ رَأَىٰ جِبْرِيلَ لَهُ سِتْمِائَةٌ جَنَاحٌ^(۲).

(۱) پروانه: ۳۳۳.

(۲) پروانه: ۳۳۳.

۳- باسی ئهم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئینجا (خوا) سرووشتی کرد بو به‌نده‌ی خۆ‌ی ئه‌وه‌ی که بو‌ی کرد)

۴۸۵۷ - شه‌یبانی ده‌لی: پرسیارم له زیر کرد دهرباره‌ی ئهم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی به‌رزو ب‌ل‌ند: (جا به ئه‌ندازه‌ی دووکه‌وان یان که‌متر (ی ماوه بوو له‌گه‌ن موحه‌مه‌د ﷺ دا)، ئینجا (خوا) سروشتی کرد بو به‌نده‌ی خۆ‌ی ئه‌وه‌ی که بو‌ی کرد)، زیریش وتی: عه‌بدو‌ل‌لا بو‌ی گ‌یرا‌ینه‌وه که موحه‌مه‌د ﷺ جی‌ری‌لی ﷺ دیوه، شه‌ش سه‌د با‌لی هه‌بوو.

۴ - باب: ﴿لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ﴾ النجم

۴۸۵۸ - حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ ﴿لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ﴾ النجم. قَالَ: رَأَىٰ زُفْرًا أَخْضَرَ قَدْ سَدَّ الْأَفْقَ^(۱).

۴ - باسیک: (سویند به‌خوا بی‌گومان گه‌وره‌ترین به‌لگه و نیشانه‌ی په‌روه‌ردگاری بین‌ی)

۴۸۵۸ - عه‌لقه‌مه ده‌گ‌یر‌پ‌ته‌وه له عه‌بدو‌ل‌لاوه ﷺ دهرباره‌ی ئهم ئایه‌ته (سویند به‌خوا گه‌وره‌ترین به‌لگه و نیشانه‌ی په‌روه‌ردگاری بین‌ی)، ده‌لی: پی‌غه‌م‌به‌ر ﷺ فه‌رش‌یک‌ی بین‌ی^(۲) (جی‌ری‌لی ﷺ له سه‌ر بوو) هه‌موو ئاسۆ‌ی گ‌رت‌بوو‌یه‌وه.

(۱) پروانه: ۳۲۳۳.

(۲) به‌جۆ‌ری ت‌ری‌ش مانا‌ک‌راوه جی‌ری‌لی بین‌ی ج‌ل‌یک‌ی له‌به‌ردا بوو هه‌موو ئاسۆ‌ی گ‌ربوو، یا با‌لم‌کان‌ی جی‌ری‌ل هه‌موو ئاسۆ‌ی

گ‌رت‌بوو، به‌لام ئه‌وه له‌سه‌ره‌وه نووس‌ی‌ومه‌انه له هه‌مووی پ‌سته‌وه و ر‌ی‌وا‌ی‌اتی تر پ‌ش‌گ‌یری ده‌کات. (ار‌شاد الساری: ۹۹/۱۱)

۵ - باب: ﴿أَفْرَعَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ﴾ ﴿١٩﴾ النجم

٤٨٥٩ - حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَشْهَبِ، حَدَّثَنَا أَبُو الْجَوَازِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ فِي

قَوْلِهِ: ﴿اللَّتَ وَالْعُزَّىٰ﴾ ﴿١٩﴾ النجم:

. كَانَ اللَّاتُ رَجُلًا يَلْتُ سَوِيقَ الْحَاجِّ.

۵ - باسیک: (دهی پیم ئایا لات و عوززا (هیچیان پت ده‌کرت))

٤٨٥٩ - ثَابِتُ بْنُ عُبَيْسٍ ؓ دهرباره‌ی ﴿اللَّتَ﴾ ده‌ئ: لات پیاویک بوو

سه‌وفاتی حاجیان تیکه‌ل به‌روژن ده‌کرد ^(١).

٤٨٦٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ حَلَفَ فَقَالَ فِي حَلْفِهِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّى. فَلْيَقُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ. وَمَنْ قَالَ لِصَاحِبِهِ: تَعَالَ أَقَامِرَكَ. فَلْيَتَّصِدْ» ^(٢).

٤٨٦٠ ئەبو هورەیرە ؓ ده‌ئ: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((هەر که‌س

سوێندی خوارد و له‌سوێنده‌که‌یدا وتی: سوێند به‌لات و عوززا نه‌وه بابلێ: (لَا إِلَهَ

إِلَّا اللَّهُ) هەرکه‌سیش به‌هاوریکه‌ی وت: وهره قومارت له‌گه‌ل بکه‌م نه‌و باخیریک

بکات)).

(١) ئاردی تیکه‌ل به‌ روژن ده‌کرد و سه‌وفاتی بۆ حاجیان دروست ده‌کرد.

(٢) بروه‌نه: ٦١٠٧، ٦٣٠١، ٦٦٥٠.

۶ - باب: ﴿ وَمَوَدَّةَ الثَّلَاثَةِ الْأُخْرَى ﴾ النجم

۴۸۶۱ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ سَمِعْتُ عُرْوَةَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: إِنَّمَا كَانَ مِنْ أَهْلِ مَنَاةَ الطَّاعِيَةِ الَّتِي بِالْمُشَلِّ لَا يَطُوفُونَ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ سَعَابِ اللَّهِ ﴾ (۱۵۸) البقرة فَطَافَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَالْمُسْلِمُونَ. قَالَ سُفْيَانُ: مَنَاةُ بِالْمُشَلِّ مِنْ قُدَيْدٍ. وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ خَالِدٍ: عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ عُرْوَةُ: قَالَتْ عَائِشَةُ: نَزَلَتْ فِي الْأَنْصَارِ كَانُوا هُمْ وَعَسَانُ قَبْلَ أَنْ يُسْلِمُوا يُهْلُونَ لِمَنَاةَ. مِثْلُهُ. وَقَالَ مَعْمَرٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ: كَانَ رِجَالٌ مِنَ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ كَانَ يَهْلُ لِمَنَاةَ - وَمَنَاةُ صَنَمٌ بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ - قَالُوا: يَا نَبِيَّ اللَّهِ كُنَّا لَا نَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ تَعْظِيمًا لِمَنَاةَ. نَحْوُهُ^(۱).

۶ - باسیک: (وه بتی سییه‌م که مهناته (ئایا هیچیان پی ده‌کرت))

۴۸۶۱ - زوهری ده‌لی: له‌عوروه‌م بیست وتی: به عائیشه‌م رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وت^(۲)، عائیشه‌ش وتی: بی‌گومان جاران هه‌رکه‌س له‌موشه‌لله‌وه ئیحرامی دابه‌ستایه به‌ناوی مهناتی سه‌رکه‌شه‌وه ته‌وافی نیوان صه‌فاو مه‌روایان نه‌ده‌کرد، به‌وه هو‌یه‌وه خوای به‌رز و بلند ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند (به‌راستی (هاتو‌چۆی نیوان) صه‌فاو مه‌روه له‌دروشمه‌کانی (دینی) خوان)، ئیتر پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ و مسو‌لمانان ته‌وافی (نیوان صه‌فا و مه‌روه) یان کرد، سو‌فیان ده‌لی: مهنات له‌موشه‌لله‌و بوو له‌قوده‌ید.

(۱) پروانه: ۱۶۴۳.

(۲) ئه‌وه‌ی عوروه به‌عائیشه‌ی وت له‌فرموده‌ی (۴۴۹۵) دابه‌له‌تفسیری سو‌رمتی به‌قه‌ره‌ ئایه‌تی ۱۵۸.

- عائیشه رضی الله عنها ده‌ئێ: (ئهو ئایه‌ته) دهریاره‌ی ئه‌نصاریه‌کان دابه‌زی - ئه‌وان و هۆزی غه‌سسان - پێش مسوڵمان بوونیان - به‌ناو مه‌ناته‌وه ئیحرامیان داده به‌ست. هه‌ر وه‌ك فه‌رمووده‌كه‌ی سوڤیان ده‌گێڕێته‌وه.

- عائیشه رضی الله عنها ده‌ئێ: جاران كه‌سانێك له ئه‌نصاریه‌كان له‌وانه‌یان ئیحرامیان به‌ناوی مه‌ناته‌وه داده به‌ست - مه‌نات ب‌تیك بوو له نیوان مه‌كه‌ه و مه‌دینه‌دا - (ئه‌نصاریه‌كان) وتیان: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ئیمه جاران هاتوچۆی نیوان صه‌فا و مه‌ړ و هه‌مان نه‌ده‌کرد له‌به‌ر رێزدانان بۆ مه‌نات ئیتر وێنه‌ی فه‌رمووده‌كه به‌شوو دینی.

۷ - باب: ﴿ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴾ النجم

٤٨٦٢ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنه قَالَ سَجَدَ النَّبِيُّ ﷺ بِالنَّجْمِ وَسَجَدَ مَعَهُ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُشْرِكُونَ وَالْجِنُّ وَالْإِنْسُ. تَابَعَهُ ابْنُ طَهْمَانَ، عَنْ أَيُّوبَ. وَلَمْ يَذْكُرْ ابْنُ عُثَيْمَةَ ابْنَ عَبَّاسٍ ^(١).

۷ - باسیک: (ده‌ی سوژده به‌رن بۆ خوا و په‌رستشی بکه‌ن)

٤٨٦٢ - عیكریمه له عه‌بدوڵلای كورپی عه‌بباسه‌وه رضی الله عنه ده‌گێڕێته‌وه و ده‌ئێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌خوێندنی سوڤه‌تی (النَّجْم) سوژده‌ی برد، وه مسوڵمانان و بته‌هرست و جنۆكه و مروّفه‌كان له‌گه‌ئیدا سوژده‌یان برد.

ئیب‌نو ته‌همان له‌ئهی‌ووبه‌وه ئه‌م فه‌رمووده‌ی گێڕاوه‌ته‌وه و پالێشتی گێڕانه‌وه‌كه‌ی عه‌بدو‌ل‌واریس ده‌كات. وه ئیب‌نو عوله‌یه (له‌رشته‌كه‌یدا) ناوی ئیب‌نو عه‌بباسی نه‌هێناوه.

٤٨٦٣ - حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ أَخْبَرَنِي أَبُو أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَوَّلُ سُورَةٍ أُنْزِلَتْ فِيهَا سَجْدَةٌ ﴿وَالنَّجْمِ ١﴾ النجم. قَالَ فَسَجَدَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَسَجَدَ مَنْ خَلْفَهُ، إِلَّا رَجُلًا رَأَيْتُهُ أَخَذَ كَفًّا مِنْ تُرَابٍ فَسَجَدَ عَلَيْهِ، فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ قُتِلَ كَافِرًا، وَهُوَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلْفٍ^(١).

٤٨٦٣ - عه‌بدو‌للا ﷺ ده‌لی: یه‌که‌م سو‌رمتیک دابه‌زین‌را سو‌زده‌ی تیا بوو سو‌رمتی نه‌جم بوو، (عه‌بدو‌للا) ده‌لی: نه‌نجا پی‌غه‌مبه‌رری خوا ﷺ (دوا‌ی خو‌یندنه‌وه‌ی سو‌زده‌ی برد، نه‌وانه‌ش له‌دوا‌یه‌وه‌ بوون هه‌موو سو‌زده‌یان برد، پیا‌ویک نه‌بی مشت‌ی خو‌لی هه‌لگرت سو‌زده‌ی له‌سه‌ری برد، نه‌نجا دوا‌ی نه‌وه‌ دیم به‌ کافری کو‌زرا، نه‌وه‌ که‌سه‌ش ئومه‌یه‌ی کو‌ری خه‌له‌ف بوو.

٥٤ - سورة ﴿أَقْرَبَتِ السَّاعَةُ ١﴾ القمر

قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿مُسْتَمِرٌّ ٢﴾ القمر: ذَاهِبٌ. ﴿مُرْدَجَرٌ ٤﴾ القمر: مُتَنَاهٍ. ﴿وَأَزْدَجَرٌ ٩﴾ القمر: فَاسْتُطِيرَ جُنُونًا ﴿وَدُسِرَ ١٣﴾ القمر: أَضْلَاعُ السَّفِينَةِ، ﴿لَمَنْ كَانَ كُفْرٌ ١١﴾ القمر: يَقُولُ: كُفِرَ لَهُ جَزَاءٌ مِنَ اللَّهِ. ﴿مُخَضَّرٌ ١٨﴾ القمر: يَخْضُرُونَ الْمَاءَ. وَقَالَ ابْنُ جُبَيْرٍ: ﴿مُهْطِعِينَ ٨﴾ القمر: النَّسْلَانُ، الْخَبَبُ السَّرَّاعُ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿فَنَاعَطَى ٢٩﴾ القمر: فَعَاطَهَا بِيَدِهِ فَعَقَرَهَا. ﴿الْمُخْطِرَ ٣١﴾ القمر: كَحِطَارٍ مِنَ الشَّجَرِ مُخْتَرِقٍ. ﴿وَأَزْدَجَرٌ ٩﴾ القمر: أَفْتَعَلَ مِنْ رَجَرَتْ. ﴿كُفِرَ ١١﴾ القمر: فَعَلْنَا بِهِ وَبِهِمْ مَا فَعَلْنَا جَزَاءً لِمَا صُنِعَ يَنْوُحٍ وَأَصْحَابِهِ. ﴿مُسْتَمِرٌّ ٣٨﴾ القمر: عَذَابٌ حَقٌّ، يُقَالُ: الْأَشْرُ: الْمَرْحُ وَالتَّجَبُّرُ.

٥٤ - (ته‌فسیری) سورته‌تی: ﴿أَقْرَبَ السَّاعَةُ﴾^(١)

موجاهید ده‌لی: ﴿مُسْتَمِرٌّ﴾ دهرپات، نامینی، کو‌تایی دیت. ﴿مُرْدَجَرٌ﴾ توندتری رپگری که‌ر، هو‌ی که‌رانه‌وه. ﴿وَأَزْدَجَرٌ﴾ (جنوکه دهستی لی وه‌شاندووه) شیت کراوه. ﴿وَدُسِرٌ﴾ پارچه ته‌خته‌کانی که‌شته‌که. ﴿لَئِنْ كَانَ كُفْرٌ﴾ نه‌مه پاداشته بو‌ نه‌و که‌سه‌ی باوه‌ری پی‌ نه‌کرا، ده‌لی: باوه‌ری پی‌ نه‌کرا ئیت‌ر به‌و جو‌ره له لایه‌ن خواوه تو‌له‌یان لی سه‌نرا. ﴿تُحْضَرُ﴾: (که‌لی صالح ﷺ) ناماده‌ی نو‌ره ئاو‌ه‌که‌یان ده‌بوون. ئیب‌نو حو‌به‌یر ده‌لی: ﴿مُتَطْعِنٌ﴾ به‌ په‌له دهرپون، راده‌که‌ن. جگه له ئیب‌نو حو‌به‌یر ده‌لی: ﴿فَنَاعَىٰ﴾ جا نه‌ویش دهستی دایه شم‌شیر و (و‌شتره‌که‌ی) سه‌ربری (جو‌ارپه‌لی بری). ﴿الْخُطِرُ﴾ په‌ل و پو‌ی دره‌ختی سو‌وتاو. ﴿وَأَزْدَجَرٌ﴾: له‌سه‌ر کیشی (أَفْطَعَلْ) دیه، له (زَجَرْتُ) ده‌و و‌مرگیراوه (پال پی‌وم‌نراوه، د‌مرکراوه). ﴿كُفْرٌ﴾: نه‌وه‌ی به‌سه‌رمان هینان ج نو‌وح (به‌ر‌زگار کردن) ج نه‌وان (به‌ خنکا‌ندنیان) له تو‌له‌ی نه‌وه‌دا بوون به‌ نو‌وح ﷺ و هاوه‌لانی کرا. ﴿مُسْتَمِرٌّ﴾ سزایه‌کی هه‌ق و راست^(٢)، وه ده‌وتریت: (الأشْرُ): له‌خو‌بایی بو‌وی خو‌به‌زلزان.

١ - باب: ﴿أَقْرَبَ السَّاعَةُ وَأَنْشَقَّ الْقَمَرُ﴾^(١) وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا ﴿٢﴾ الْقَمَر

٤٨٦٤ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ وَسَفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فِرْقَتَيْنِ، فِرْقَةٌ فَوْقَ الْجَبَلِ وَفِرْقَةٌ دُونَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اشْهَدُوا»^(٣).

(١) ناوی سورته‌ی هه‌مه‌ره، بۆیه بو‌خاری نه‌و ناوه‌ی لی ئاو‌ه چونکه به‌و ئایه‌ته ده‌ست پی‌ دمکات.

(٢) به‌و شی‌وه‌ی خوا و‌معه‌دی پی‌دا‌بوون ها‌تم‌دی.

(٣) بروانه: ٣٦٣.

۱ - باسیک: (وه مانگ لهت بوو وه ئه گهر بئ باوه ران موعجیزه یهک ببینن پشت هه لده کهن)

۴۸۶۴ ئیبنو مه سعوود رضی اللہ عنہ دهلی: مانگ له سه رده می پیغه مبهری خوادا رضی اللہ عنہ بوو به دوو له ته وه، له تیکیان به سه ر شاخه که وه بوو، له تیکیشیان له م لایه وه، بوو پیغه مبهری خواش رضی اللہ عنہ فه رمووی: ((شایه تی بدهن)).

۴۸۶۵ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي نَجِيحٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ أَبِي مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ انْشَقَّ الْقَمَرُ وَنَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَصَارَ فِرْقَتَيْنِ، فَقَالَ لَنَا «اشْهَدُوا، اشْهَدُوا»^(۱).

۴۸۶۵ - عه بدوللا رضی اللہ عنہ وتی: له کاتیکدا ئیمه له خزمه تی پیغه مبهردا رضی اللہ عنہ بووین مانگ لهت بوو بویه دوو له ته وه، نه نجا پیغه مبهردا رضی اللہ عنہ فه رمووی پیمان: ((شایه ت بن، شایه ت بن)).

۴۸۶۶ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي بَكْرٌ، عَنْ جَعْفَرٍ، عَنْ عِرَاكِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی اللہ عنہما قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ فِي زَمَانِ النَّبِيِّ ﷺ^(۲).

۴۸۶۶ - ئیبنو عه عباس رضی اللہ عنہما وتی: له سه رده می پیغه مبهردا رضی اللہ عنہ مانگ لهت بوو.

۴۸۶۷ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ رضی اللہ عنہ قَالَ سَأَلَ أَهْلَ مَكَّةَ أَنْ يُرِيَهُمْ آيَةً فَأَرَاهُمُ انْشِقَاقَ الْقَمَرِ^(۳).

(۱) پروانه: ۳۶۳۶.

(۲) پروانه: ۳۶۳۸.

(۳) پروانه: ۳۶۳۷.

٤٨٦٧ - ئه‌نه‌س ﷺ ده‌لی: خه‌لکی مه‌ککه داوایان کرد (له پیغه‌مبه‌ر ﷺ) که موعجزه‌یه‌کیان نیشان بدات، ئه‌ویش له‌ت بوونی مانگ (به‌دوو له‌ت)ی نیشان دان.

٤٨٦٨ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: انْشَقَّ الْقَمَرُ فِرْقَتَيْنِ.

٤٨٦٨ - ئه‌نه‌س ﷺ وتی: مانگ بوو به دوو له‌ته‌وه (له‌سه‌ر ده‌می پیغه‌مبه‌ردا ﷺ).

٢ - باب: ﴿تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءُ لِمَنْ كَانَ كُفِرَ﴾ ١٤ وَلَقَدْ تَرَكْنَهَا آيَةً

فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ ﴿١٥﴾ ﴿القمر﴾

قَالَ قَتَادَةُ: أَبْقَى اللَّهُ سَفِينَةَ نُوحٍ حَتَّى أَدْرَكَهَا أَوَائِلُ هَذِهِ الْأُمَّةِ.

٤٨٦٩ - حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُ: ﴿فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ﴾ ١٧ ﴿القمر﴾^(١).

٢ - باسیک: (که‌شتی‌که) به چاودیری ئی‌مه ده‌روشت،

ئمه پاداشته بو ئه‌و که‌سه‌ی باوه‌ری پت نه‌کرا (که

نوو‌حه ﷺ)، بی‌گومان ئه‌و رووداو‌ه‌مان هی‌شته‌وه تا بی‌ته

په‌ندی‌ک، جا ئایا که‌سی‌ک هه‌یه په‌ند وه‌رگرت؟)

قه‌تاده ده‌لی: خوا که‌شتیه‌که‌ی نوو‌حی ﷺ هی‌شته‌وه هه‌تا پشینیانی ئه‌م

ئوممه‌ته پی‌ی که‌یشتون و بینویانه.

٤٨٦٩ - عه‌بدوللا ﷺ وتی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ ئه‌م ئایه‌ته‌ی به‌م جو‌ره ده‌خوینده‌وه: ﴿فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ﴾

۳ - باب: ﴿ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾ ۱۷ ﴿ القمر

قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ يَسَّرْنَا ﴾ ۱۷ ﴿ هَوَّنَا قِرَاءَتَهُ.

۴۸۷۰ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ: ﴿ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾ ۱۷ ﴿

۳ - باسیک: (سویند به‌خوا به‌راستی ئیمه قورئانمان ئاسان کردوو به‌ئاموژگاری لی وەرگرتن، جا ئایا په‌ند وەرگریک هه‌یه؟)

- موحاید دملی: ﴿ يَسَّرْنَا ﴾ ۱۷ ﴿ خویندنه‌وهمان ئاسان کردوو.

۴۸۷۰ - عه‌بدوللا ﷺ له پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ گێڕاویه‌تی‌ه‌وه که ئه‌و ئه‌م ئایه‌ته‌ی

به‌م جو‌ره ده‌خوینده‌وه: ﴿ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾ ۱۷ ﴿ القمر.

۴ - باب: ﴿ أَعْجَازُ نَحْلِ مُنْقَعِرٍ ﴾ ۲۰ ﴿ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذْرٍ ﴾ ۲۱ ﴿ القمر

۴۸۷۱ - حَدَّثَنَا أَبُو نَعِيمٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا سَأَلَ الْأَسْوَدَ: ﴿

فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾ ۱۷ ﴿ القمر. أَوْ (مُدَكِّرٍ) فَقَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ يَقْرُؤُهَا: ﴿ فَهَلْ مِنْ

مُدَكِّرٍ ﴾ ۱۷ ﴿ القمر، قَالَ: وَسَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرُؤُهَا: ﴿ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴾ ۱۷ ﴿ دَالًا^(۱).

۶ - باب: ﴿وَلَقَدْ صَبَحَهمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُسْتَقَرٌّ ۖ فَذُوقُوا عَذَابِي﴾ (۳۸)

وَنَذِرُ ﴿۳۹﴾ القمر

۴۸۷۳ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ عَبْدِ

اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَرَأَ: ﴿فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ﴾ (۴۰) القمر^(۱).

۶ - باسیک: (سویند به‌خوا بیگومان له‌بهره به‌یاند
سزایه‌کی به‌رده‌وام هیرشی برده سهریان ده‌ی بجیرن
سزا و هه‌ره‌شه‌کانم)

۴۸۷۳ - عه‌بدو‌للا ﷺ له‌ بی‌غه‌مبه‌روهه ﷺ ده‌گیریت‌ه‌وه که ئهم ئایه‌ته‌ی به‌م

جو‌ره خوینده‌وه: ﴿فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ﴾.

۷ - باب: ﴿وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ﴾ (۵۱) القمر

۴۸۷۴ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ،

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ: فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ﴿فَهَلْ مِنْ

مُدْكِرٍ﴾ (۵۱) القمر^(۲).

(۱) بروانه: ۳۳۴۱.

(۲) بروانه: ۳۳۴۱.

۷ - باسیک: (سویند به‌خوا بیگومان زوړ له که‌سانی بټ باوهری وهک ئیوه‌مان له‌ناو بردووه جا ئایا ته‌مت وه‌گریک هه‌یه)

۴۸۷۴ - عبدالله رضی الله عنه ده‌لی: ئەم ئایه‌ته‌م به‌م جوړه: (فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ) خوینده‌وه
بو پټ‌غه‌مبه‌ر رضی الله عنه، پټ‌غه‌مبه‌ریش فه‌رمووی: ﴿فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ﴾

۸ - باب: ﴿سَيَرْزُقُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ﴾ ٤٥ القمر

۴۸۷۵ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَوْشِبٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ
عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ. وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا عَفَّانُ بْنُ مُسْلِمٍ، عَنْ وَهْبٍ، حَدَّثَنَا
خَالِدٌ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضی الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ يَوْمَ بَدْرٍ: «اللَّهُمَّ
إِنِّي أَنشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ، اللَّهُمَّ إِن تَشَأْ لَا تُعْبِدَ بَعْدَ الْيَوْمِ». فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ فَقَالَ:
حَسْبُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلْحَحْتَ عَلَى رَبِّكَ. وَهُوَ يَثْبُ فِي الدَّرْعِ، فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ: ﴿
سَيَرْزُقُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ﴾ ٤٥ القمر^(۱).

۸ - باسیک: (بیگومان کوومه‌له‌که‌یان ده‌شکینرت و هه‌ل‌دین)

۴۸۷۵ - ئیبنو عبباس رضی الله عنه ^(۲) ده‌گیریت‌ه‌وه که پټ‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له روژی غه‌زای به‌دردا
له‌چادریکی وهک گومه‌ز دابوو فه‌رمووی: ((ئه‌ی خوایه من داوای به‌جیه‌ینانی په‌یمان
وبه‌ئینه‌که‌تت لی ده‌که‌م (که سه‌رکه‌وتنمه به‌سه‌ر کافران دا)، خوایه نه‌گه‌ر بته‌وی

(۱) پروانه: ۳۹۱۵.

(۲) ئەم فه‌رمووده به دوو رشته له ئیبنو عبباسه‌وه رضی الله عنه گیر‌دراوخته‌وه.

(باومرداران له ناوچن) له نه مړو به دواوه ناپه ستریت)) جا نه بو به کر ﷺ د هستی پیڅه مبهري ﷺ گرت وتی: ئیتر به سه نهی پیڅه مبهري خوا به راستی تو زور پارایته وه له پهره مردگارت، له و کاته دا هه ستا زړی پوښیوو، جا (له چادره که) هاته دمره وه دمېغرموو: ((بېگومان کو مه له که یان دشکینړی و ه لډین و راده کهن)).

٩ - بَابُ: ﴿بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُ﴾ ﴿٤٦﴾ ﴿الْقَمَرِ﴾

﴿وَأَمْرٌ﴾ ﴿٤٦﴾ القمر: يَعْنِي: مِنَ الْمَرَارَةِ.

٤٨٧٦ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ يُوسُفَ، أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ: أَخْبَرَنِي يُوسُفُ بْنُ مَاهَكَ قَالَ: إِنِّي عِنْدَ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ قَالَتْ: لَقَدْ أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ مَكَّةَ، وَإِنِّي لَجَارِيَةُ الْأَعْبِ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمُ وَالسَّاعَةُ أَذَى وَأَمْرُ ﴿٦١﴾ الْقَمَرِ ^(١).

۹- باسی ئەم فەرمایشتەى خواى گەورە: (بەلکو بەلئىيان روژى دوايىيە وە (سزای) ئەو روژه زۆر سەخت تر و تالترە)

﴿وَأْمُرْهُ لَهُ (الْمَرَارَةَ) هُوَ هَاتُوهُ وَاتِهِ: تَالِي (٢).﴾

٤٨٧٦ یوسف کوپی ماههك دهلی: من له خزمهتی عانیسهی دایکی باومرداراندا
 ﴿١٦﴾ بووم وتی: سویند به خوا بیگومان که نهام نایهته: ﴿بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ
 وَالسَّاعَةُ أَذَىٰ وَآمُرُ﴾ ﴿١٦﴾ دابه زینرا بو موحه ممد ﷺ له مهککه دا، من
 کچولهیهك بووم یاریم دهکرد.

(۱) پروانه: ۴۹۹۳.

(۲) نهك له (مروړ)كوه واته، روښت و ټيټهړين.

٤٨٧٧ - حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ خَالِدٍ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ لَهُ يَوْمَ بَدْرٍ: «أَنْشُدْكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ، اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبِدْ بَعْدَ الْيَوْمِ أَبَدًا». فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ وَقَالَ: حَسْبُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَدْ أَلْحَحْتَ عَلَيَّ رَبِّكَ. وَهُوَ فِي الدَّرَجِ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ: ﴿سَبِّحْهُمُ الْجَمْعُ وَيُولُونَ الدُّبُرَ ٥٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذَى وَأَمْرٌ ﴿٥٦﴾ الْقَمَرُ^(١).

٤٨٧٧ - ئیبنو عەبباس ﷺ دەگێڕێتەوه کە پێغه‌مبەری خوا ﷺ لە رۆژی غەزای بەدردا لە چادریکی وهك گومەز دابوو هەرموو: ((خوایە من داوای بەجێهێنانی پەیمان و بەلێنه‌که‌تت لی ده‌که‌م (که‌سه‌رکه‌وتنمه‌ به‌سه‌ر کافران دا)، (خوایە) ئەگەر بته‌وی (باوهر‌داران له‌ناوچن) له‌ئه‌م‌رو به‌دواوه‌ هه‌گیز ناپه‌رس‌ترییت))، جا ئەبو به‌کر ﷺ ده‌ستی پێغه‌مبەری خوا ﷺ گرت وتی: ئیتر به‌سه‌ ئه‌ی پێغه‌مبەری خوا، به‌راستی تۆ زۆر پارایت‌ه‌وه‌ له‌ به‌روم‌دگارت، له‌وکاته‌دا زڕی پۆشیبوو جا (له‌ جاده‌که‌) هاته‌ دهره‌وه‌ ده‌یفه‌رموو: ((بێگومان کۆمه‌له‌که‌یان ده‌شکێنری و هه‌ل‌دین، به‌ل‌کو به‌لێنیان رۆژی دوا‌ییه‌، وه‌ (سزای) ئه‌و رۆژه‌ زۆر سه‌خ‌تر وتا‌ل‌تره‌)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۵ - سورة الرَّحْمَنِ

وقال مجاهد: ﴿يَحْسَبَانِ ۝٥﴾ الرحمن: وقال غيره: ﴿وَأَقِيمُوا الزُّكُوتَ ۝٩﴾ الرحمن: يُرِيدُ لِسَانَ الْمِيزَانِ، ﴿وَالْعَصْفُ﴾: بَقْلُ الزَّرْعِ إِذَا قُطِعَ مِنْهُ شَيْءٌ قَبْلَ أَنْ يُدْرِكَ فَذَلِكَ الْعَصْفُ. ﴿وَالرَّيْحَانُ ۝١٢﴾ الرحمن: رِزْقُهُ. ﴿وَالْحَبُّ ۝١٣﴾ الرحمن: الَّذِي يُؤْكَلُ مِنْهُ، وَالرَّيْحَانُ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ: الرِّزْقُ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: وَالْعَصْفُ يُرِيدُ الْمَأْكُولَ مِنَ الْحَبِّ. ﴿وَالرَّيْحَانُ ۝١٤﴾ الرحمن: النَّضِيجُ الَّذِي لَمْ يُؤْكَلْ. وَقَالَ غَيْرُهُ الْعَصْفُ وَرَقُّ الْحِنْطَةِ. وَقَالَ الضَّحَّاكُ: الْعَصْفُ التَّنُّ. وَقَالَ أَبُو مَالِكٍ: الْعَصْفُ أَوَّلُ مَا يَنْبُتُ تُسَمِّيهِ النَّبْتُ هَبُورًا. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: الْعَصْفُ وَرَقُّ الْحِنْطَةِ. وَالرَّيْحَانُ الرِّزْقُ، وَالْمَارِجُ: اللَّهَبُ الْأَصْفَرُ وَالْأَخْضَرُ الَّذِي يَعْلُو النَّارَ إِذَا أُوقِدَتْ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ عَنْ مُجَاهِدٍ: ﴿رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ ۝١٧﴾ الرحمن: لِلشَّمْسِ فِي الشِّتَاءِ مَشْرِقٌ، وَمَشْرِقٌ فِي الصَّيْفِ. ﴿وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ۝١٨﴾ الرحمن: مَغْرِبُهَا فِي الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ ﴿لَا يَغِيْبَانِ ۝٢٠﴾ الرحمن: لَا يَخْتَلِطَانِ ﴿الْمُنْتَنَاتِ ۝٢٤﴾ الرحمن: مَا رُفِعَ قَلْعُهُ مِنَ السُّفْنِ، فَأَمَّا مَا لَمْ يُرْفَعْ قَلْعُهُ فَلَيْسَ بِمُنْتَنَاتٍ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿كَالْفَخَّارِ ۝٢٦﴾ الرحمن: كَمَا يُصْنَعُ الْفَخَارُ. ﴿سَوَاطِئُ ۝٣٥﴾ الرحمن: لَهَبٌ مِنْ نَارٍ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿وَنَحَّاسٌ ۝٣٥﴾ الرحمن: الْأَصْفَرُ يُصَبُّ عَلَى رُءُوسِهِمْ، يُعَذِّبُونَ بِهِ. ﴿خَافَ

مَقَامَ رَبِّهِ ﴿٦١﴾ الرحمن: يَهُمُّ بِالْمَعْصِيَةِ فَيَذْكُرُ اللَّهَ ﷻ فَيَتْرُكُهَا، الشُّوَاطِلُ لَهَبٌ مِنْ نَارٍ.
﴿مُدَّهَا مَتَانِ﴾ ﴿٦٢﴾ الرحمن: سَوْدَاوَانِ مِنَ الرَّيِّ. ﴿صَلَّصَلِ﴾ ﴿٦٣﴾ الرحمن: طِينٌ
خُلِطَ بِرَمْلِ، فَصَلَّصَلْ كَمَا يُصَلِّصِلُ الْفَخَّارُ. وَيُقَالُ: مُنِنٌ، يُرِيدُونَ بِهِ: صَلٌّ، يُقَالُ: صَلَّصَالَ،
كَمَا يُقَالُ: صَرَّ الْبَابُ عِنْدَ الْإِغْلَاقِ، وَصَرَّصَرَ مِثْلُ كَبَّكَبْتُهُ يَعْنِي كَبَبْتُهُ. ﴿فَكِكِهَةٌ وَخَلٌّ
وَرُمَانٌ﴾ ﴿٦٤﴾ الرحمن: وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَيْسَ الرُّمَانُ وَالنَّخْلُ بِالْفَاكِهَةِ، وَأَمَّا الْعَرَبُ فَإِنَّهَا
تَعُدُّهَا فَاكِهَةً كَقَوْلِهِ ﷻ: ﴿حَفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾ ﴿٦٥﴾ البقرة:
فَأَمَرَهُمْ بِالْمَحَافَظَةِ عَلَى كُلِّ الصَّلَوَاتِ، ثُمَّ أَعَادَ الْعَصْرَ تَشْدِيدًا لَهَا، كَمَا أُعِيدَ النَّخْلُ
وَالرُّمَانُ، وَمِثْلُهَا: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ ﴿٦٦﴾ الحج:
ثُمَّ قَالَ ﴿وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾ ﴿٦٧﴾ الحج: قَدْ ذَكَرَهُمْ فِي أَوَّلِ
قَوْلِهِ: ﴿مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ ﴿٦٨﴾ الحج: وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿أَفَنَانِ﴾ ﴿٦٩﴾ الرحمن
أَغْصَانٍ. ﴿وَحَتَّى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ﴾ ﴿٧٠﴾ الرحمن مَا يُجْتَنَى قَرِيبٌ. وَقَالَ الْحَسَنُ: ﴿فَيَايَ
ءِ الْآءِ﴾ ﴿٧١﴾ الرحمن: نَعِيمِهِ. وَقَالَ قَتَادَةُ: ﴿رَبِّكُمَا﴾ ﴿٧٢﴾ الرحمن: يَعْنِي الْجِنَّ
وَالْإِنْسَ. وَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ:

﴿كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ ﴿٧٣﴾ الرحمن: يَغْفِرُ ذُنُوبًا، وَيَكْشِفُ كَرْبًا، وَيَرْفَعُ قَوْمًا، وَيَضَعُ
آخَرِينَ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿بَرْزَخٌ﴾ ﴿٧٤﴾ الرحمن: حَاجِزٌ، الْأَنَامُ: الْخَلْقُ. ﴿نَضَاحَتَانِ﴾ ﴿٧٥﴾
﴿الرحمن: قِيَاضَتَانِ﴾ ﴿٧٦﴾ ذو الْجَلَلِ ﴿٧٧﴾ الرحمن: ذُو الْعَظَمَةِ، وَقَالَ غَيْرُهُ: مَارِجٌ خَالِصٌ

مِنَ النَّارِ، يُقَالُ: مَرَجَ الْأَمِيرُ رَعِيَّتَهُ إِذَا خَلَّاهُمْ يَغْدُو بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ. مَرَجَ أَمْرُ النَّاسِ ﴿٥﴾ مَرِيجٌ ﴿٥﴾ ق: مُلْتَبِسٌ. ﴿١٩﴾ مَرَجَ ﴿١٩﴾ الرحمن: اخْتَلَطَ الْبَحْرَانِ، مِنْ مَرَجَتْ دَابَّتُكَ تَرَكْتَهَا. ﴿٣١﴾ سَنَفَعُ لَكُمْ ﴿٣١﴾ الرحمن: سَنَحَاسِبُكُمْ، لَا يَشْغَلُهُ شَيْءٌ عَنْ شَيْءٍ وَهُوَ مَعْرُوفٌ فِي كَلَامِ الْعَرَبِ يُقَالُ: لَأَتَفَرَّغَنَّ لَكَ وَمَا بِهِ شُغْلٍ، يَقُولُ: لَأَخُذَنَّكَ عَلَى غِرَّتِكَ.

به ناوی خواهی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

00 - (تهفسیری) سوره‌تی رحمان

موجاهید وتی: ﴿بِحَسْبِ الْإِنْسَانِ﴾ به‌حسابی‌کی زۆر ورد دم‌سورپینه، وه‌ك سورانه‌وه‌ی به‌ردی ناش.

﴿وَأَقِمْ وَزْنَ﴾ مه‌به‌ستی زمانه‌ی ترازوه (ده‌بی رَیْكَ له ناوم‌راست دا بیت له‌کاتی کیشانه‌دا). ﴿وَالْعَصْفُ﴾: رووه‌ك و گزوگیابه نه‌گهر دهره‌و بکری و بپردیت پیش پی‌گه‌یشتن نه‌وه پی‌ ده‌وتریت: (الْعَصْفُ). ﴿وَالرَّيْحَانُ﴾: دانه‌ویله‌ که‌یه‌تی (گهنم و جو) ﴿وَالْحَبُّ﴾ نه‌وه‌ی که‌ ده‌خوریت له‌ کشتوکان، وه ﴿وَالرَّيْحَانُ﴾ له‌ زمانی عهرمبیدا به‌رسق و رۆزی (دانه‌ویله‌) ده‌وتریت. وه هه‌ندیکیان ده‌لین: ﴿وَالْعَصْفُ﴾: بریتیه له‌وه‌ی که‌ خوراوه له‌ دانه‌ویله‌. ﴿وَالرَّيْحَانُ﴾ یش نه‌وه‌یه که‌ پی‌ گه‌یشتووه و نه‌خوراوه. جگه له‌ موجاهید ده‌لی: (الْعَصْفُ): گه‌لای که‌نمه. زه‌ححاک ده‌لی: (الْعَصْفُ) کایه. نه‌بو مالیک ده‌لی: (الْعَصْفُ): به‌ده‌غل و دان ده‌وتریت له‌ سه‌رمته‌ای سه‌وز بوونیدا، جوتیاره‌کان پی‌ ده‌لین هه‌بور. موجاهید ده‌لی: (الْعَصْفُ): گه‌لای که‌نمه، ﴿وَالرَّيْحَانُ﴾ ده‌نکه

گه‌مه‌که‌یه. (وَالْمَارِجُ) نه‌و گره‌ زمرد و سه‌وزمیه که به‌رز دم‌بیت‌ه‌وه کاتی ناگره‌که هه‌لده‌گیر سین‌ریت.

که‌سانیک له مو‌جاهیده‌وه گیر‌اویانه‌ته‌وه که ده‌لی: ﴿رَبُّ الشَّرَفَيْنِ﴾ (۱۷) خور له زستاندا شوینیکی هه‌یه لی‌وه هه‌لدی و له هاوینیشدا شوینیکی هه‌یه لی‌یه‌وه هه‌لدی. ﴿وَرَبُّ الْغَرَبَيْنِ﴾ شوینی ئاوابوونیه‌تی له زستان و له هاویندا.

﴿بَغِيَانٍ﴾ تیکه‌لاوی یه‌کتر نابن. ﴿كَالْفَخَّارِ﴾ نه‌و پاپ‌ورانه‌یه چارۆکه‌کانیان به‌رز گرابیت‌ه‌وه، به‌لام نه‌گر چارۆکه‌کانیان به‌رز نه‌گرابیت‌ه‌وه نه‌وه (مُنْشَات) نییه (۱). مو‌جاهید ده‌لی: ﴿كَالْفَخَّارِ﴾ به‌و شی‌وه‌ی سو‌ال‌ه‌ت دروست ده‌کری. ﴿شَوَاطُ﴾ بلیسه و گری ناگر. مو‌جاهید ده‌لی: ﴿وَنَحَّاسٌ﴾ مسه به‌سه‌ریاندا دم‌توین‌ریت‌ه‌وه سزا دم‌درین پی‌ی. ﴿حَافَ مَقَامَ رَبِّهِ﴾ دی به دلیدا تاوانیک بکات نه‌نجا خوا یتلی بیر ده‌که‌ویت‌ه‌وه وازی لی دینیت.

﴿مُدْهَامَتَانٍ﴾ (دوو باخ) هه‌ردووکیان ره‌شن له‌به‌ر زور سه‌وزیان. ﴿صَلَّصَلٍ﴾ قوریکه تیکه‌ل به‌لم گراوه ده‌نگی لی‌وه دی، وه‌ك چۆن سو‌ال‌ه‌ت ده‌نگی دی (نه‌گر وشك بیت‌ه‌وه و لی‌ی بدریت)، وه‌ دم‌شوتریت: ترش‌اوه مه‌به‌ستیان پی‌ی بۆگه‌نی کردوو (۲)، وه‌ ده‌وت‌ریت: (صَلَّصَالٍ) هه‌رچۆنیک ده‌وت‌ریت (صَرَّالْبَابُ) له کاتی داخستنیدا وه‌ دم‌شوتریت (صَرَّصَر) (۳) هه‌روه‌ها وه‌کو (گَبَّكَبْتُهُ) واته: (گَبَّكَبْتُهُ) (۴).

(۱) پی‌ی ناوتریت (مُنْشَات).

(۲) وه‌ك گوشت که بۆگه‌ن دم‌کات پی‌ی ده‌لین، صَل.

(۳) واته: (صَل) به‌مانای (صلصال) هه‌رچۆنیک (صَر) به‌مانای (صرصر).

(۴) نه‌وش هه‌ر وه‌ك نمونه‌که‌ی پێشو وابه.

- ﴿فَكَيْفَ وَخَلَّ وَرَمَانٌ﴾ هه‌ندیکیان ده‌لێن: هه‌نار و خورما میوه نییه^(۱)، به‌لام
عه‌رب به دلتیاییه‌وه هه‌ردووکیان به میوه دادمنی. وهك لهم ئایه‌ته‌دا (خوا)
﴿حَفِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى﴾ فه‌رمانی
پێک‌ردوون پارێزگاری له‌سه‌ر هه‌موو نوێژه‌کان بکه‌ن و نه‌یان چوینن، له پاشان
نوێژی عه‌سر ناوه‌ینا و دووباره‌ی کردو‌ته‌وه له‌به‌ر گرنگی زیاتر پێدانی،
هه‌رچۆنیک (له‌و ئایه‌ته‌دا باسی میوه‌ی کردووه به‌گشتی) ئه‌نجا دوو باره‌ ناوی
خورما و هه‌ناری هه‌یناوه (له‌به‌ر گرنگیان)، هه‌روه‌ها وهك ئه‌م ئایه‌ته‌ که
ده‌فه‌رموی: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدْ لَهُ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ پاشان
ده‌فه‌رموی: ﴿وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾ (دووباره‌ باسی
کردنه‌وه) له کاتی‌که‌دا له‌سه‌رتای ئایه‌ته‌که‌وه باسی کردوون که ده‌فه‌رموی: ﴿مَنْ
فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾

- جگه له مو‌ج‌اه‌ید ده‌لی: ﴿أَفَأَنْتَ﴾ لق و پۆپی زۆر (میوه و دره‌ختی زۆر).
﴿وَحَيَّ الْجَنَّةِ دَانٍ﴾ ئه‌و میوانه‌ی لی‌ی ده‌کرێته‌وه نزیکه ده‌سته.
حه‌سه‌ن ده‌لی: ﴿فَأَيَّ آيَةٍ﴾ ن‌یعمه‌ت و به‌هره‌کانی (خوا). فه‌تاده
ده‌لی: ﴿رَبِّكُمَا﴾ واته: (په‌رومردگاری هه‌ردووکتان) جنۆکه و مرو‌ف. ئه‌بو
ده‌ردا ؑ ده‌لی: ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾ (خوا) له تاوانیک خۆش ده‌بی‌ت، نا‌ره‌حه‌تی
و ناخۆشییه‌ک لاده‌بات، خه‌لکانیک به‌رز ده‌کاته‌وه و خه‌لکانیک نزم ده‌کاته‌وه.
ئ‌یبنو عه‌باس ؑ ده‌لی: ﴿بَرَزَ﴾ به‌ربه‌ست، (کو‌سپ) (الآن‌ام): خه‌لک. ﴿

(۱) چونکه له ئایه‌ته‌که‌دا وشه‌ی (فاک‌یه) هه‌یناوه پاشان ده‌فه‌رموی (ونخل ورم‌ان).

نَصَاخَتَانِ ﴿ دُووکانی هه‌لقولاو. ﴿ ذُرُ الْجَلَلِ ﴾ خاوه‌ن شکوی ریزدار. جگه له ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: ﴿ مَارِج ﴾ بلیسه‌ی ناگری بی دووکه‌ن، ده‌وتریت: (مَرَجَ الْأَمِيرُ رَعِيَّتَهُ): نه‌گهر نه‌میر لییان گه‌را هه‌ندیکیان سته‌م له هه‌ندیکیان بکه‌ن، وه ده‌وتریت: (مَرَجَ أَمْرُ النَّاسِ) واته: زیان و کاروباری خه‌لک تیکچوووه به‌سه‌ر یه‌کدا و خراب بووه، ﴿ مَرِيج ﴾ تیکه‌ل و بیکه‌ل (نا‌روون). ﴿ مَرَج ﴾ دوو دم‌ریاکه تیکه‌ل بوون) له: (مَرَجْتَ ذَابَّتْكَ) ولاخه‌که‌ت به‌ره‌لا کردوووه وازت لی هی‌ناوه (هاتوووه و وەرگیراوه).

﴿ سَفَرُكُمْ ﴾ به زووی لی‌پرسینه‌وه‌تان له‌گه‌ل ده‌که‌ین، هیج شتیک سهرقالی نا‌کات له هیج شتیکی تر نه‌م وته‌ی له زمانی عه‌ره‌بیدا شتیکی باوه ده‌وتریت: بی‌گومان ده‌ستم به‌تال ده‌بی‌ت بو‌ت، له کاتی‌کدا به هیج شتیکه‌وه سهرقال نییه، وه ده‌لی: له کاتی‌کدا نا‌کات له خو‌ت نییه په‌لامارت ده‌ده‌م.

۱ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّاتٍ ﴾ الرحمن

٤٨٧٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي الْأَسْوَدِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ الْعَمِّيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عِمْرَانَ الْجَوْنِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «جَنَّتَانِ مِنْ فِضَّةٍ، أُنِيتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا وَجَنَّتَانِ مِنْ ذَهَبٍ أُنِيتُهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَمَا بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلَّا رِذَاءُ الْكِبَرِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةٍ عَذْنٌ»^(١).

١ - باسی ئهم فهرمایشته‌ی خوامی گه‌وره: (وه بی‌جگه له‌و دوو باخه (ی باسکران) دوو باخی تر همن)

٤٨٧٨ نه‌بو به‌کری کوری عه‌بدوللای کوری فه‌یس له‌ باوکیه‌وه ﷺ ده‌گیرته‌وه که پی‌غه‌مبهری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((باومردار له‌ به‌هه‌شت دا) دوو به‌هه‌شتی هه‌یه قاپ و قاچاغ هه‌رجی شت له‌و دوو به‌هه‌شته دایه زیون، وه دوو به‌هه‌شتی تر هه‌یه قاپ و پاچاغ و هه‌رجی شت له‌و دوو به‌هه‌شته دایه زیر و ئالتوونن. له‌ نیوان نه‌و خه‌لکانه (به‌هه‌شتیانه) و نیوان نه‌وه‌ی که سه‌یری په‌رومردگاریان بکه‌ن هیچ نییه جگه له‌ په‌رده‌ی گه‌وره‌یی، که به‌سه‌ر زاتی خواوه‌یه له‌ به‌هه‌شتی هه‌میشه‌یی دا).

٢ - باب: ﴿حُرُّ مَقْصُورَتٍ فِي الْحَيَامِ﴾ الرحمن

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿حُرُّ﴾ (٧٢) الرحمن. سَوَدُ الْحَدَقِيسِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿مَقْصُورَتٍ﴾ (٧٢) الرحمن. مَحْبُوسَاتٌ، قُصِرَ طَرْفُهُنَّ وَأَنْفُسُهُنَّ عَلَى أَرْوَاجِهِنَّ، قَاصِرَاتٌ لَا يَتَغَيَّنَ غَيْرَ أَرْوَاجِهِنَّ.

٢ - باسیک: (حۆریانى که په‌رده‌نشینی ناو ده‌وارن)

ئیبینو عه‌بباس ﷺ ده‌لی: (حۆر) ژنانی چاو په‌ش. مواهید ده‌لی: ﴿مَقْصُورَتٍ﴾ (٧٢) له‌ مال ناچنه دمه‌وه، چاویان و خو‌شیان ته‌نها بو‌ می‌رده‌کانیانه. (قاصرات): جگه له‌ می‌رد و هاوسه‌رانی خو‌یان که‌سی تریان ناوێ و به‌شوینیدا ناگه‌رێن.

٤٨٧٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا أَبُو عِمْرَانَ الْجَوْنِيُّ، عَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَيْسٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ فِي

الْجَنَّةِ حَيْمَةً مِنْ لَوْلَاةٍ مُجَوَّفَةٍ، عَرْضُهَا سِتُّونَ مِيلًا، فِي كُلِّ زَاوِيَةٍ مِنْهَا أَهْلٌ، مَا يَرَوْنَ
الْآخَرِينَ يَطُوفُ عَلَيْهِمُ الْمُؤْمِنُونَ»^(۱).

٤٨٧٩ - ئه‌بو به‌کری کوری عه‌بدووللای کوری قه‌یس له باوکیه ده‌گیرته‌وه که
په‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((له‌به‌هه‌شت دا چادریک هه‌یه له مرواری ناو
بو‌ش پانیه‌که‌ی شه‌ست میله، له هه‌ر سو‌چی‌کدا ژن و هاوسه‌ری تیا‌یه، نه‌وانی
دی‌که نایب‌ین باوم‌رداران به‌سه‌ریاندا ده‌که‌رین)).

٤٨٨٠ - «وَجَنَّاتٍ مِنْ فَضَّةٍ، آيَتْهُمَا وَمَا فِيهِمَا، وَجَنَّاتٍ مِنْ كَذَا آيَتْهُمَا، وَمَا فِيهِمَا، وَمَا
بَيْنَ الْقَوْمِ وَبَيْنَ أَنْ يَنْظُرُوا إِلَى رَبِّهِمْ إِلَّا رِجَاءً الْكِبَرِ عَلَى وَجْهِهِ فِي جَنَّةٍ عَذْنٍ»^(۲).

٤٨٨٠ - (په‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: باوم‌ردار له‌به‌هه‌شت دا) دوو به‌هه‌شتی
هه‌یه قاپ و قاجاغ هه‌رچی شت له‌و دوو به‌هه‌شته‌دایه زیون، وه دوو به‌هه‌شتی
تر هه‌یه قاپ و قاجاغ و هه‌رچی شت له‌و دوو به‌هه‌شته‌دایه زی‌ر و ئالتوون. وه
له‌ نیوان ئه‌و خه‌لکانه (به‌هه‌شتیانه) و نیوان ئه‌وه‌ی که سه‌یری په‌روم‌ردگاریان
بکه‌ن هیچ نییه، جگه له په‌رده‌ی که‌ورمی که به‌سه‌ر زاتی خواومیه له
به‌هه‌شتی هه‌میشه‌یی دا).

(۱) پروانه: ۳۲۴۳.

(۲) پروانه: ۴۸۷۸.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۶ - سورة الواقعة

وَقَالَ مُجَاهِدٌ ﴿رُحَّتِ ١﴾ الواقعة: زُلْزِلَتْ. ﴿وَبُسَّتِ ٥﴾ الواقعة: فُتَّتْ لُتَّتْ كَمَا يُلْتُ السَّوِيقُ، الْمُخْضُودُ: الْمُوقَرُّ حَمَلًا، وَيُقَالُ أَيْضًا: لَا شَوْكَ لَهُ. ﴿مَنْضُورٌ ٢٩﴾ الواقعة: الْمَوْرُ، الْعَرَبُ: الْمُحَبَّبَاتُ إِلَى أَزْوَاجِهِنَّ. ﴿ثُلَّةٌ ١٣﴾ الواقعة: أُمَّةٌ. ﴿يَحْمُورٌ ١٢﴾ الواقعة: دُخَانٌ أَسْوَدٌ. ﴿يُصْرُونَ ٤٦﴾ الواقعة: يُدِيمُونَ. ﴿أَلِيمٌ ٥٥﴾ الواقعة: الْإِيلُ الظَّمَاءُ. ﴿إِنَّا لَمُعْرِمُونَ ٦٦﴾ الواقعة: لَمْلَزَمُونَ ﴿فَرُوحٌ ٨٩﴾ الواقعة: جَنَّةٌ وَرَحَاءٌ ﴿وَرِيحَانٌ ٨٩﴾ الواقعة: الرِّزْقُ. ﴿وَنَنْشِئُكُمْ ٦٦﴾ الواقعة: فِي أَيِّ خَلْقٍ نَشَاءُ. وَقَالَ عِزَّةٌ: ﴿تَفَكَّهُونَ ٦٥﴾ الواقعة: تَعْجَبُونَ. ﴿عُرْيَا ٣٧﴾ الواقعة: مُثْقَلَةٌ وَاحِدُهَا عَرُوبٌ مِثْلُ صَبُورٍ وَضُبٍّ، يُسَمِّيهَا أَهْلُ مَكَّةَ الْعَرَبَةَ، وَأَهْلُ الْمَدِينَةِ الْعَجِنَةَ، وَأَهْلُ الْعِرَاقِ الشَّكِلَةَ. وَقَالَ فِي: ﴿خَافِضَةٌ ٣﴾ الواقعة: لِقَوْمٍ إِلَى النَّارِ، وَ﴿رَافِعَةٌ ٣﴾ الواقعة: إِلَى الْجَنَّةِ. ﴿مَوْضُونٌ ١٥﴾ الواقعة: مَنْسُوجَةٌ، وَمِنْهُ: وَضِئُ النَّاقَةِ، وَالْكُوبُ: لَا آذَانَ لَهُ وَلَا عُرْوَةً، وَالْأَبَارِيقُ: دَوَاتُ الْأَذَانِ وَالْعُرَى. ﴿مَسْكُوبٌ ٣١﴾ الواقعة: جَارٍ. ﴿وَفُرْشٌ مَرُوعَةٌ ٢٤﴾ الواقعة: بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ. ﴿مُتَرَفِفٌ ٤٥﴾ الواقعة: ﴿مَا تُنُونُ ٥٨﴾ الواقعة: هِيَ

النُّطْفَةُ فِي أَرْحَامِ النِّسَاءِ ﴿لَلْمُفْجَرِ﴾ (٧٣) الواقعة: لِلْمُسَافِرِينَ، وَالْقِي: الْقَفْرُ. ﴿بِمَوَاقِعِ﴾
 النُّجُومِ ﴿٧٥﴾ الواقعة: مُحْكَمِ الْقُرْآنِ، وَيُقَالُ: يَمْسُقُ النُّجُومُ إِذَا سَقَطَ، وَمَوَاقِعُ
 وَمَوَاقِعُ وَاحِدٌ. ﴿مُذْهَبُونَ﴾ (٨١) الواقعة: مُكْذِبُونَ مِثْلُ. ﴿لَوْ تَذَكَّرْتُمْ﴾ (٩١)
 الْقَلَمُ: ﴿فَلَمَّا لَكَ﴾ (٩١) الواقعة: أَي: مُسَلِّمٌ لَكَ إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ، وَأَلْغَيْتَ إِنَّ
 وَهُوَ مَعْنَاهَا كَمَا تَقُولُ: أَنْتَ مُصَدِّقٌ مُسَافِرٌ عَنْ قَلِيلٍ، إِذَا كَانَ قَدْ قَالَ: إِنِّي مُسَافِرٌ عَنْ
 قَلِيلٍ. وَقَدْ يَكُونُ كَالِدُعَاءِ لَهُ كَقَوْلِكَ: فَسَقِيَا مِنَ الرِّجَالِ. إِنَّ رَفَعْتَ السَّلَامَ فَهُوَ مِنَ
 الدُّعَاءِ. ﴿تُورُونَ﴾ (٧٨) الواقعة: تَسْتَخْرِجُونَ. أَوْرَيْتُ: أَوْقَدْتُ. ﴿لَقَوْمًا﴾ (٩٥) الواقعة:
 بَاطِلًا. ﴿تَأْتِيَا﴾ (٩٥) الواقعة: كَذِبًا.

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده و می‌هره‌بان

01 - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی واقعیعه

موجاهید ده‌لی: ﴿رُحَّتِ﴾ توند جولین‌را، هین‌رایه له‌رزین. ﴿وُسَّتِ﴾ (شاخه‌کان) زور وردکران و تی‌که‌ل کرا وه‌ک سه‌وقات تی‌که‌ل به‌ رو‌ن ده‌کری.
 (المخضود): قورس بوو به‌ به‌ر و سه‌مه‌ر هه‌روه‌ها ده‌وتری: نه‌وه‌یه در‌کی بی‌وه
 نه‌بی‌ت.. ﴿مَنْصُور﴾ مؤز (هون‌راو به‌ هیشووی مؤز). (العرب): شه‌یدایانی
 هاوسه‌رانی خو‌یان، نه‌وین‌دارانی می‌رده‌کانیان. ﴿ثُلَّةٌ﴾ کومه‌لیکی زور. ﴿يَحْمُرُ﴾
 دوله‌لیکی ره‌ش. ﴿يَمْرُونَ﴾ به‌رده‌وام دم‌بن. ﴿أَلْمِ﴾ حوشرانی
 تینوو. ﴿إِنَّا لَمُغْرَمُونَ﴾ زهرمه‌ندان، خه‌سارمه‌ت باران، قه‌رزداران. ﴿فَرَجٌ﴾

بەهەشت و ئاسودمیی، ھەسانەو. ﴿وَرَحْمٰنٌ﴾: رسق و ڕۆزی (دانەوێڵە). ﴿وَنُشِئْكُمْ﴾ (دروستان دەکەین) لەسەر شیوەی ھەر دروستکراوی بەمانەوی.
 جگە لە موحامید دەلی: ﴿تَفَكَّهُونَ﴾ سەرسام دەبوون. ﴿عُرْنَا﴾ پیتی ڕی و
 بۆری ھەبێت (عُرْب) کۆیە و تاکەکە (عَرُوبٌ) وەک: (صَبُورٌ) لەگەڵ (صَبْرٌ) ^(۱).
 خەلکی مەککە ناویان ناو: (العَرَبَةُ) ^(۲) خەلکی مەدینە پێی دەلێن: (الغَنَجَةُ) ^(۳)
 خەلکی عێراقیش ناویان لێ ناو بە (الشَّكِلَةُ) ^(۴). وە دەربارەیی ﴿خَافِضَةٌ﴾ دەلی:
 (قیامەت نزم کەرەوێ) کەسانیکە دمیانخاتە دۆزەخەو. ﴿رَافِعَةٌ﴾
 (بەرزکەرەوێ) بۆ کەسانیکە دمیانباتە بەهەشتەو. ﴿مَوْضُونَةٌ﴾ چنراو (بە
 ئالتون) لەو مانایەو (وَضِیْنُ النَّاقَةِ) رمشوی و شتر (چونکە چنراو یان پارچەکانی
 دەچن بەسەر یەکترا). (الْكُوبُ): (پەرداخ) لولە و دەسکی نییە. (الْأَبَارِيقُ):
 سوراحی، گۆزە، کەلولە و دەسکی ھەبێت.

﴿مَسْكُوبٌ﴾ (ناوی) ڕەوان، ڕوات. ﴿وَفُرُشٌ مَّرْثُوعَةٌ﴾: (پاخەرانیك) کە ھەندیکی
 وا بەسەر ھەندیکیەو. ﴿مُتَرَبِّعٌ﴾ خۆش گوزمرانان. ﴿مَاتَمْتُونَ﴾: بریتی لەو
 تۆوێ (نوتفەیی) لە مندالدانی ئاھرمەتاندا. ﴿لَلْمُقَوِّينَ﴾ ^(۵): گەشتیاران (الْقِيَّ)
 بیابان و سەحرا. ﴿بِمَوَاقِعِ الْجُورِ﴾ بە (ئایەتە) ڕوونەکانی قورئان، وە دەشوتری
 بەشوینی ئاوابوونی ئەستێرەکان کاتی ئاوا دەبن، وە (مَوَاقِعُ) کە کۆیە لەگەڵ

(۱) واتە: (صَبُورٌ) کۆکەیی (صَبْرٌ)ە.

(۲) ئاھرمەتیکە جاک بێت لەگەڵ مێردی.

(۳) قەسەیی جوان و شیرین بێت.

(۴) شەکل و شیوەی جوان بێت.

(۵) بەمانای: سەحرا نیشیان، ھەزاران، دۆلە مەندانیشت دێت.

(مَوْقِعٌ) که تاکه وه‌ک یه‌کن (که‌مانای کو‌یان ده‌بیت). ﴿مُدْهِنُونَ﴾ باومر ناکه‌ن و به‌درو‌ی ده‌زانن، وه‌ک ئەم نایه‌ته‌یه: ﴿لَوْ نَدَّهْنُ فَيَذَرُوهُنَّ وَمَا﴾ واته: ئەگەر تو نهرمی نیشان بده‌یت ئەوسا ئەوانیش (به‌رانبه‌رت) نهرمی دهنو‌ینن. ﴿فَسَلِّمْ لَكَ﴾ واته: سه‌لامه‌تی و بی زبانی بو تو چونکه تو له یارانی ده‌ستی راستیت، (إِنَّ) لابراوه و نه‌هینراوه (له قورناندا) به‌لام ماناکه‌ی هه‌یه وه‌ک ئەوه‌ی که ده‌لی: (أَنْتَ مُصَدِّقٌ مُسَافِرٌ عَنْ قَلِيلٍ)^(۱) ئەگەر پێشتر وتبیتی: (إِنِّي مُسَافِرٌ عَنْ قَلِيلٍ) وه هه‌ندی جار وشه‌ی سه‌لام وه‌ک دوعا بو کردن وایه، وه‌ک ئەم وته‌یه‌ت: (فَسَقِيَا مِنْ الرِّجَالِ) ئەگەر وشه‌ی (السَّلَامُ) به‌مه‌رفوعی به‌خو‌ینیته‌وه ئەو بو دوعا و پارانه‌وه‌یه (به‌لام ئەگەر به مه‌نصوبی به‌خو‌ینیته‌وه ئەوه بو دوعایه). ﴿تُرْوَنَ﴾ ﴿٧٦﴾ (ناگری) لی دم‌رده‌هینن (أَوْزَيْتُ)^(۲) واته: دامگیرساند. ﴿لَقَوْا﴾ ﴿٢٥﴾ پرو پوج: ﴿تَأْتِيَا﴾ ﴿٢٥﴾ درو (تاوانبارکردن).

۱ - بَابُ ﴿وَضَلَّ مَمْدُودٌ﴾ الواقعة

٤٨٨١ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ قَالَ: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ شَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاکِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ عَامٍ لَا يَقْطَعُهَا، وَاقْرَءُوا إِنَّ شِئْتُمْ: ﴿وَضَلَّ مَمْدُودٌ﴾ ﴿٣٠﴾ الواقعة^(۳).

(۱) واته: تو متمامت یی دم‌کری که باش که‌میکی تر سه‌مه‌ر ده‌ک‌میت.

(۲) (اوریت) فیعلی رابه‌ردوه بو (تورون) که فیعلی رانه‌بردوه.

(۳) پروانه: ۳۲۵۳.

لِلنَّاسِ ﴿كَهْرَبِيتِي يَه لَه قَه لُغَان وَ جَهك. ﴿مَوْلَانَكُم﴾ شياوتانه، شايسته تانه.
﴿إِنَّمَا يَعْلَمُ أَهْلُ الْكِتَابِ﴾ واته: تا نامه داره كان بزائن. وه دهوتریت:
(الظَّاهِرُ): به سهر هموو شته ديار و ناشكراكاندا زانايه (وَالْبَاطِنُ): به سهر
هموو شته ناديار و په نهانه كاندا زانايه. ﴿أَنْظُرُونَا﴾ چاو مروانيمان بکهن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۸ - سُورَةُ الْمُجَادَلَةِ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿يُحَادُّونَ﴾ ﴿٥٨﴾ المجادلة: يُشَاقُّونَ اللَّهَ. ﴿كُتِبُوا﴾ ﴿٥٩﴾ المجادلة: أُخْزِيُوا، مِنْ
الْخِزْيِ. ﴿أَسْتَحْوَذَ﴾ ﴿٦٠﴾ المجادلة: غَلَبَ.

به ناوی خوا ی به خشنده ی میهره بان

۵۸ - (ته فسیری) سوره تی موجدایله

موجاهید ده لی: ﴿يُحَادُّونَ﴾ دژایه تی خوا ده کهن (سهر پیچی خوا ده کهن). ﴿كُتِبُوا﴾ به مانای (أُخْزِيُوا) دیت له (الخِزْيِ) وه وهرگیراو واته: پیسوا یی و
سهر شوپی. ﴿أَسْتَحْوَذَ﴾ زال بووه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۹ - سورة الحشر

﴿الْجَلَاءُ ۝۲﴾ الحشر: الإخراج مِنْ أَرْضٍ إِلَى أَرْضٍ.

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

۵۹ - (ته‌فسیری) سوره‌تی حشر

﴿الْجَلَاءُ﴾: (دم‌کردنه) له‌ولات و شوینی‌که‌وه بوّ ولات و شوینی‌کی تر.

۱ - بابُ

۴۸۸۲ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَشْرِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: سُورَةُ التَّوْبَةِ؟ قَالَ: التَّوْبَةُ هِيَ الْفَاضِحَةُ، مَا زَالَتْ تَنْزِلُ وَمِنْهُمْ وَمِنْهُمْ، حَتَّى ظَنُّوا أَنَّهَا لَمْ تَبْقَ أَحَدًا مِنْهُمْ إِلَّا ذَكَرَ فِيهَا. قَالَ: قُلْتُ: سُورَةُ الْأَنْفَالِ؟ قَالَ: نَزَلَتْ فِي بَدْرٍ. قَالَ: قُلْتُ: سُورَةُ الْحَشْرِ. قَالَ: نَزَلَتْ فِي بَنِي النَّضِيرِ^(۱).

۱ - باسیک

۴۸۸۲ - سه‌عیدی کوری جوبه‌یر ده‌ئی: به ئیبنو عه‌بباسم ﷺ وت: سوره‌تی ته‌وبه؟ وتی: (سوره‌تی) ته‌وبه؟ وتی: ته‌وبه (سوره‌تی) ئابروو بردنه، به‌رده‌وام (که‌سی وایان هه‌یه) دادمه‌زی تاوایان گومان دم‌برد که‌سیان نه‌ه‌یشتوووه ئیلا

باسی کراوه لهو سوږمه دا، (سه‌عید) ده‌لێ: وتم: ئەه‌ی سوږم‌تی ئەنفال؟ وتی: ئەو له‌به‌دردا دابه‌زی، ده‌لێ: وتم: ئەه‌ی سوږم‌تی چه‌شر؟ وتی: ده‌رباره‌ی به‌نی نه‌زیر دابه‌زی.

۴۸۸۳ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُدْرِكٍ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدٍ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه: سُورَةُ الْحَشْرِ؟ قَالَ: قُلْ سُورَةُ النَّصِيرِ ^(۱).
۴۸۸۳ - سه‌عید ده‌لێ: به‌ئێبنو عه‌بباس رضي الله عنه وت: سوږم‌تی چه‌شر؟ وتی: بلێ: سوږم‌تی نه‌زیر.

۲ - باب: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْسَةٍ﴾ الحشر

﴿لَيْسَةٍ﴾ الحشر، نَخْلَةٍ مَا لَمْ تَكُنْ عَجْوَةً أَوْ بَرْنِيَّةً.

۴۸۸۴ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا لَيْثٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رضي الله عنه: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم حَرَّقَ نَخْلَ بَنِي النَّصِيرِ وَقَطَعَ، وَهِيَ الْبُؤَيْرَةُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْسَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ﴾ الحشر ^(۲).

۲ - باسیک: (ئهو‌می بریتان له دار خورما)

﴿لَيْسَةٍ﴾: به‌دار خورمايه‌ك ده‌لێن كه عه‌جوه و به‌رنی نه‌بێت.

۴۸۸۴ - ئێبنو عومه‌ر رضي الله عنه ده‌گێڕێته‌وه كه پێغه‌مبه‌ری خوا صلى الله عليه وسلم دار خورماكانی به‌نی نه‌زیر سوتاند و برینی ^(۱) كه له بومیره بوون، ئێتر خوا‌ی به‌رز و بلند ئەم

(۱) پروانه: ۴۰۳۹.

(۲) پروانه: ۲۳۳۶.

نایه‌ته دابه‌زاند: (ئه‌وه‌ی بریتان له دار خورما یان لئی گه‌ران به وه‌ستاوی له‌سه‌ر بنه‌کانیان ئه‌وه به فه‌رمانی خوا بووه).

۳ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ﴾ ﴿٦﴾ الحشر

٤٨٨٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ - غَيْرَ مَرَّةٍ - عَنْ عَمْرِو، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسٍ بْنِ الْحَدَّثَانِ، عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَتْ أَمْوَالُ بَنِي النَّضِيرِ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ مِمَّا لَمْ يُوجِفِ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِ بِخَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ، فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ خَاصَّةً، يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ مِنْهَا نَفَقَةً سَنَتِهِ، ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِيَ فِي السَّلَاحِ وَالْكَرَاعِ، عُدَّةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ ^(١).

۳ - باسیک: ئەم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئه‌وه‌ی خوا ده‌ست پیغه‌مبه‌ری خۆی خست)

٤٨٨٥ - عه‌مر له‌زوه‌ریه‌وه ده‌گیرێته‌وه ئه‌ویش له‌مالیکی کو‌ر ئه‌وسی کو‌ری هه‌ده‌سانه‌وه گیرایه‌وه له‌ عومه‌ره‌وه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وتی: ئه‌و مال و سامانه‌ی هۆزی به‌نی نه‌زیر له‌و ده‌ست که‌وتانه‌ بوو خوا ده‌ستی پیغه‌مبه‌ری ﷺ خستبوو، له‌و ده‌ست که‌وتانه‌بوو که‌ مسوڵمانان هه‌یج ئه‌سپ و وشترێکیان تاونه‌دا بوو (بۆ به‌ده‌ست هه‌ینانی)، ئه‌و سامانه‌ی بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بوو به‌ تایبه‌تی، پیغه‌مبه‌ریش خه‌رجی سالیکی خه‌زانه‌کانی لی‌ داده‌نا، پاشان ئه‌وه‌ی ده‌مایه‌وه ده‌یدا به‌ چه‌ک و ئه‌سپ بۆ خۆ ئاماده‌کردن بۆ خه‌بات له‌ رۆی خوا‌دا.

(١) واته، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمانی کرد به‌ سوتاندنی دارخو‌رماکانی به‌نی نه‌زیر و بره‌نیان. چونکه‌ سوپاکه‌ی ئه‌و کاره‌یان

کرد نه‌ک خۆی به‌لکه‌ ئه‌و فه‌رمانی کرد به‌ سوتاندن و بره‌نیان.

(٢) پروانه: ٢٩٠٤.

٤ - باب: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ﴾ ﴿٧﴾ الحشر

٤٨٨٦ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَعَنَ اللَّهُ الْوَاشِمَاتِ وَالْمُوتَشِمَاتِ، وَالْمُتَمَصَّاتِ وَالْمُتَقَلِّجَاتِ لِلْحُسْنِ الْمُغَيَّرَاتِ خَلَقَ اللَّهُ. فَبَلَغَ ذَلِكَ امْرَأَةً مِنْ بَنِي أَسَدٍ يُقَالُ لَهَا: أُمُّ يَعْقُوبَ، فَجَاءَتْ فَقَالَتْ: إِنَّهُ بَلَغَنِي أَنَّكَ لَعَنْتَ كَيْتَ وَكَيْتَ. فَقَالَ: وَمَا لِي لَا أَلْعَنُ مَنْ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَنْ هُوَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَقَالَتْ: لَقَدْ قَرَأْتُ مَا بَيْنَ اللُّوحَيْنِ فَمَا وَجَدْتُ فِيهِ مَا تَقُولُ. قَالَ: لَيْتَ كُنْتُ قَرَأْتِيهِ لَقَدْ وَجَدْتِيهِ، أَمَا قَرَأْتَ: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ﴾ ﴿٧﴾ الحشر. قَالَتْ: بَلَى. قَالَ: فَإِنَّهُ قَدْ نَهَى عَنْهُ. قَالَتْ: فَإِنِّي أَرَى أَهْلَكَ يَفْعَلُونَهُ. قَالَ: فَادْهَبِي فَاَنْظُرِي. فَذَهَبَتْ فَتَنْظَرَتْ فَلَمْ تَرَ مِنْ حَاجَتِهَا شَيْئًا، فَقَالَ: لَوْ كَانَتْ كَذَلِكَ مَا جَامَعْتَنَا^(١).

٤ - باسیک: (وه ئه‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ پێی دان وه‌ریبگرن)

٤٨٨٦ - عه‌لقه‌مه له عه‌بدوڵڵاوه ﷺ ده‌گێڕێته‌وه ده‌لێ: خوا نه‌فرینی کردووه له ئا‌فره‌تانێ خاڵ کو‌ت و ئا‌فره‌تانێ خاڵ بو‌کو‌تراو (ده‌م و چاو هه‌لگیراو)^(٢) ده‌موچاو بو‌ هه‌لگیراو^(٣) هه‌روه‌ها ئا‌فره‌تانێ ددان شاشکه‌ر به‌مه‌به‌ستی جوانی گۆڕه‌رانی دروست کراوی خوا، جا ئه‌م (وته‌یه) گه‌شت به‌ ئا‌فره‌تی‌ک له به‌نی ئه‌سه‌د پێ ده‌وترا ئوممو یه‌عقوب، ئه‌نجا ئه‌و ئا‌فره‌ته‌ هات (بو‌ لای عه‌بدوڵڵا) وتی: بێ‌گومان پێم گه‌شتوو‌ه (له‌ تۆوه) که‌ نه‌فرینت کردووه له‌وه و له‌وه، عه‌بدوڵڵاش وتی: چۆن نه‌فرین ناکه‌م له‌ که‌سی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌فرینی لی‌ کردووه؟ وه ئه‌و که‌سه له‌ قورئانه‌که‌ی خواشدا (نه‌فرینی لی‌کراوه)، ئه‌نجا

(١) ڕه‌وانه: ٤٨٨٧، ٥٩٣١، ٥٩٣٩، ٥٩٤٣، ٥٩٤٤، ٥٩٤٨.

(٢) مو‌وه‌لگه‌ر وه‌ک ئه‌وه‌ی له‌ صا‌لۆنه‌کاندا ده‌کرێ له‌م ڕۆژگاره‌ی ئێمه‌دا.

(٣) مو‌ بو‌ هه‌لگیراو.

ئافرتهکه وتی: سویند به خوا دلنیا به هموو نهووم خویندومهوه که له نیوان ههردوو بهرگی قورنانهکه دایه، بهلام نهوهی تو دمیلتیت نهم دیوه تیایدا، عهبدوللا وتی: نهگهر (بهوردی) بتخویندایهتهوه بهدلنیا بهوه دمتبینی، نایا نهم نایهتت نه خویندومهوه (وه نهوهی پیغه مبهه ﷺ پیی دان و مریبگرن و نهوهی لیتانی قهدهغه کرد وازی لی بینن)، ئافرتهکه وتی: بهلی (خویندومهتهوه) عهبدوللا وتی: دهی بیگومان نهو (پیغه مبهه ﷺ) نهوهی قهدهغه کردوو، ئافرتهکه وتی: جا بهراستی من هاوسه رت دمیبنم نهو کاره دهکات، عهبدوللا وتی: دهی برؤ و سهیری بکه، نهجا رؤشت و سهیری کرد بهلام هیچی نهبینی لهوهی کهویتی، نهوسا عهبدوللا وتی: نهگهر خیزانم وا بوايه پیکهوه نهدهبووین و هاوپییه تیم نهدهکرد.

٤٨٨٧ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ سُفْيَانَ قَالَ ذَكَرْتُ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبَّاسٍ حَدِيثَ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْوَاصِلَةَ فَقَالَ: سَمِعْتُهُ مِنْ امْرَأَةٍ يُقَالُ: لَهَا أُمُّ يَعْقُوبَ.. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ مِثْلَ حَدِيثِ مَنْصُورٍ^(١).

٤٨٨٧ - عهبدوللا ﷺ دهلی: پیغه مبهه ﷺ خوا ﷺ نهفرینی کرد لهو ئافرتهی قز دهلکینی (بهسهر و قزی ئافرتهوه)، جا (عهبدوره حمان) دهلی: له ئافرتهتیک که پیی دهوترا دایکی یهعقوب نهویش له عهبدوللاوه گیرایهوه وینهی فهرمووده کهی مهنصوری لی بیست.

۵ - باب: ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ﴾ الحشر

۴۸۸۸ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ قَالَ قَالَ عُمَرُ رضي الله عنه: أَوْصِيَ الْخَلِيفَةُ بِالْمُهَاجِرِينَ الْأَوَّلِينَ أَنْ يَعْرِفَ لَهُمْ حَقَّهُمْ، وَأَوْصِيَ الْخَلِيفَةُ بِالْأَنْصَارِ الَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُهَاجِرَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يَقْبَلَ مِنْ مُحْسِنِهِمْ وَيَعْفُو عَنْ مُسِيئِهِمْ^(۱).

۵ - باسیک: (وه ئه‌وانه‌ی که مال و زیدیان ئاماده کردوه وه باوه‌ریان (له دلیاندا) جیگیر کردوه)^(۲)

۴۸۸۸ - عه‌مری کور مه‌یمون وتی: عومەر ﷺ ئاموزگاری خه‌لیفه (ی پاش خۆم) ده‌که‌م سه‌بارمت به‌ کوچه‌ره‌ یه‌که‌مینه‌کان که مافه‌کانیان ره‌چاو بکات (پییان بدات)، وه ئاموزگاری خه‌لیفه (ی پاش خۆم) ده‌که‌م به‌رانبهر به‌و ئه‌نصارییانه‌ی که له‌ پێش کوچی پیغه‌مبه‌ر ﷺ نیشته‌جی بوون له‌ مه‌دینه‌ و کردیان به‌ باره‌گای باوه‌ر، کاری چاکی چاکه‌کانیان قه‌بوڵ بکات له‌ خراپی خراپه‌کارانیاں چاوپۆشی بکات.

۶ - باب: ﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ﴾ الحشر

﴿حَصَاةٌ﴾ الحشر: الْفَاقَةُ. ﴿الْمُفْلِحُونَ﴾ الحشر: الْفَائِزُونَ بِالْخُلُودِ، وَالْفَلَاحُ: الْبَقَاءُ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ: عَجَّلْ. وَقَالَ الْحَسَنُ: ﴿حَاجَةٌ﴾ الحشر: حَسَدًا.

(۱) پروانه: ۱۳۹۲.

(۲) به‌م جو‌رمش را‌فه‌ ده‌کری: وه‌ بۆ ئه‌وانه‌ی له‌ مه‌دینه‌دا نیشته‌جی بوون و کردیان به‌ باره‌گای باوه‌ر.

٦ - باسیک: (وه باوی ئەوان ئەدەمن بەسەر خۆیاندا) تا کۆتایی ئایەتەکه

﴿ خَصَاةٌ ﴾ زۆر بیویستی. ﴿ الْمُفْلِحُونَ ﴾ سەرکه‌وتوانی که به‌هه‌شتی
هه‌میشه‌بیان به‌ده‌ست هه‌یناوه. (الْفَلَاحُ) واته: مانه‌وه و به‌رده‌وام بوون، (حَيَّ عَلَى
الْفَلَاحِ) واته: په‌له بکه و زوو ومه‌ره. حه‌سن ده‌لی: ﴿ حَاجَةٌ ﴾ حه‌ساده‌ت.

٤٨٨٩ - حَدَّثَنِي يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ كَثِيرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، حَدَّثَنَا فَضِيلُ بْنُ غَزْوَانَ،
حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ الْأَشَجَعِيُّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَتَى رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ
اللَّهِ، أَصَابَنِي الْجَهْدُ. فَأَرْسَلَ إِلَى نِسَائِهِ فَلَمْ يَجِدْ عِنْدَهُنَّ شَيْئًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَلَا
رَجُلٌ يُضَيِّفُ هَذِهِ اللَّيْلَةَ يَرْحَمُهُ اللَّهُ؟». فَقَامَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ.
فَذَهَبَ إِلَى أَهْلِهِ فَقَالَ لِامْرَأَتِهِ: ضَيِّفِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَا تَدَّخِرِيهِ شَيْئًا. قَالَتْ: وَاللَّهِ مَا
عِنْدِي إِلَّا قُوتُ الصَّبِيَّةِ. قَالَ: فَإِذَا أَرَادَ الصَّبِيَّةُ الْعِشَاءَ فَتَوَمِّمِيهِمْ، وَتَعَالَى فَأَطْفِئِي السَّرَاجَ
وَتَطْوِي بَطُونَنَا اللَّيْلَةَ. فَفَعَلْتُ ثُمَّ غَدَا الرَّجُلُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «لَقَدْ عَجِبَ اللَّهُ
بِكَ أَوْ صَحِكَ - مِنْ فُلَانٍ وَفُلَانَةٍ». فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ ﴿ وَيُنَزِّلُكَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ

خَصَاةٌ ① ﴾ الحشر (١).

٤٨٨٩ ئەبو هورەپرە ﷺ ده‌لی: بیاویک هاته خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و
وتی: ئەه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا تووشی ماندویه‌تی و برسی‌تی بووم، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ
که‌سیکی نارد بو لای هاوسه‌رانی به‌لام هه‌چی لایان ده‌ست نه‌که‌وت، بو‌یه
پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((ئایا که‌سیک هه‌یه ئەم شه‌و میوانداری ئەم

پیاوه بکات ره‌حمه‌تی خوی لی بی؟) جا پیاوئیکی نه‌نصاری هه‌ستا و وتی: من (میوانداری ده‌که‌م) نه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا، ئیتر پیاوه‌که‌ی برده‌وه بو مالی خو‌یان و به‌خیزانه‌که‌ی وت: نه‌مه میوانی پیغه‌مبه‌ره ﷺ هیچ شتیکی لی مه‌گرموه^(۱)، هاوسه‌ره‌که‌ی وتی: سویند به‌خوا جگه له خواردنی مندا‌له‌کان هیچمان نییه، (می‌رده‌که‌ی) وتی: جا که مندا‌له‌کانی ویستیان نانی ئیواره بخو‌ن بیان خه‌وینه (خواردنه‌که دانئ و) وهره چراکه بکوژینه‌وه، نه‌م شهو سکمان به برسی‌تی ده‌گوشین، ئافره‌ته‌که‌ش وای کرد، له پاشان پیاوه‌که (نه‌نصاریه‌که) به‌یانی زوو روشت بو خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، پیغه‌مبه‌ری خواش هه‌رمووی: ((سویند به‌خوا به‌راستی خوا ﷺ (به‌و کاره‌ی) فلان پیاو و فلان ئافه‌رت^(۲) خوشحال بوو - یان پیکه‌نی - جا به‌و هویه‌وه خوی به‌رز و بلند نه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (وه باوی نه‌وان نه‌ده‌ن به‌سه‌ر خو‌یاند، با خوشیان زور پی‌ویست بن پی).)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٠ - سورة الممتحنة

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿لَا جَعَلْنَا فِتْنَةً﴾ ٥٠ الممتحنة: لَا تُعَذِّبُنَا بِأَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا: لَوْ كَانَ هَؤُلَاءِ عَلَى الْحَقِّ مَا أَصَابَهُمْ هَذَا. ﴿يَعْصِمُ الْكَافِرِ﴾ ١٠ الممتحنة: أَمَرَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ بِفِرَاقِ نِسَائِهِمْ، كُنَّ كَوَافِرَ مَكَّةَ.

(۱) هه‌رجی هه‌یه بو‌ی بی‌نه و درێفی لی مکه و خزمه‌تی باشی بکه.

(۲) مبه‌ست ژن و می‌رده نه‌نصاریه‌که‌یه.

به ناوی خواص به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۰ - (تهفسیری) سوره‌تی مومته‌حینه

موجاهید ده‌لی: ﴿لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً﴾: به‌دمستی نه‌وان (کافران) سزیمان مه‌ده، چونکه ده‌لین (پی‌مان) نه‌گه‌ر نه‌وانه له‌سه‌ر هه‌ق بوونایه نه‌وا سزایان تووش نه‌دمبوو. ﴿يَعَصِمَ الْكُوفِرُ﴾ هاوه‌لانی پی‌غه‌مبه‌ر ﴿فَهَرَمَانِيَانِ﴾ پی‌ کرابوو به‌جیا بوونه‌وه له‌هاوسه‌ره‌کانیان که له‌مه‌ککه بوون و بی‌باوم‌ربوون.

۱ - باب: ﴿لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ﴾ الممتحنة

۴۸۹۰ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ قَالَ: حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ أَنَّهُ سَمِعَ عُثَيْدَ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ كَاتِبَ عَلِيٍّ يَقُولُ: سَمِعْتُ عَلِيًّا ؑ يَقُولُ بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنَا وَالزُبَيْرُ وَالْمِقْدَادُ فَقَالَ: «انْطَلِقُوا حَتَّى تَأْتُوا رَوْضَةَ خَاحٍ فَإِنَّ بِهَا ظِعِينَئَ مَعَهَا كِتَابٌ فَخُذُوهُ مِنْهَا». فَذَهَبْنَا تَعَادَى بِنَا حَيْلُنَا حَتَّى أَتَيْنَا الرُّوْضَةَ فَإِذَا نَحْنُ بِالظُّعِينَةِ فَقُلْنَا أَخْرِجِي الْكِتَابَ فَقَالَتْ: مَا مَعِيَ مِنْ كِتَابٍ. فَقُلْنَا لَتُخْرِجَنَّ الْكِتَابَ أَوْ لَتُلْقِيَنَّ الثِّيَابَ. فَأَخْرَجَتْهُ مِنْ عِقَاصِهَا فَأَتَيْنَا بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَإِذَا فِيهِ مِنْ حَاطِبِ بْنِ أَبِي بَلْتَعَةَ إِلَى أَتَاسٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ مِمَّنْ مَكَّةَ يُخْرِهُمُ بَعْضُ أَمْرِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَا هَذَا يَا حَاطِبُ؟». قَالَ: لَا تَعْجَلْ عَلَيَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُنْتُ أَمْرًا مِنْ قُرَيْشٍ وَلَمْ أَكُنْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَكَانَ مَنْ مَعَكَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ لَهُمْ قَرَابَاتٌ يَحْمُونَ بِهَا أَهْلِيهِمْ وَأَمْوَالَهُمْ مَكَّةَ فَأَحْبَبْتُ إِذْ قَاتِنِي مِنَ النَّسَبِ فِيهِمْ أَنْ أَصْطَنَعَ إِلَيْهِمْ يَدًا يَحْمُونَ قَرَابَتِي وَمَا فَعَلْتُ ذَلِكَ كُفْرًا وَلَا ارْتِدَادًا عَنْ دِينِي. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكُمْ». فَقَالَ عَمْرُو: دَعْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَاضْرِبْ عُنُقَهُ. فَقَالَ: «إِنَّهُ شَهِدَ بَدْرًا وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ اللَّهَ ﷻ أَطْلَعَ

عَلَى أَهْلِ بَدْرٍ فَقَالَ: اَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ فَقَدْ عَفَرْتُ لَكُمْ». قَالَ عَمْرُو وَتَرَكْتُ فِيهِ: ﴿ لَا تَنَاجِدُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ ۝۱﴾ الممتحنة: قَالَ: لَا أَذْرِي الْآيَةَ فِي الْحَدِيثِ أَوْ قَوْلَ عَمْرُو^(۱).
 حَدَّثَنَا عَلِيُّ: قِيلَ لِسُفْيَانَ: فِي هَذَا فَتَرَكْتُ ﴿ لَا تَنَاجِدُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ ۝۱﴾: الممتحنة،
 قَالَ سُفْيَانُ: هَذَا فِي حَدِيثِ النَّاسِ حَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرُو وَمَا تَرَكْتُ مِنْهُ حَرْفًا وَمَا أَرَى أَحَدًا
 حَفِظَهُ غَيْرِي

۱ - باسیک: (دوژمانانی من و خوټان مه‌که‌ن به دوټستی خوټان)

۴۸۹۰ - عه‌بدو‌ل‌لای کورپی ټه‌بی رافعی نووسه‌ری عه‌لی ده‌لی: له عه‌لیم بیست
 ﷺ ده‌یوت: پښه‌مبه‌ری خوا ﷺ من و زوبه‌یر و میقدادی نارد و فه‌رمووی:
 ((بروون هه‌تا ده‌گه‌نه (رَوْضَة خَاخ)، جا بی‌گومان له‌ویدا نافرمتی‌کی تیا‌یه
 نامه‌یه‌کی پښه‌ لښ سهن)) ئیمه‌ش دمرچووین و ولاغه‌کانمان غاردا هه‌تا
 گه‌شتیه (رَوْضَة خَاخ)، یه‌کسه‌ر به‌ نافرمته‌که‌ گه‌شتین و وتمان (پښی): نامه‌که
 دمرېینه، وتی: هیچ نامه‌یه‌کم پښ نییه. ئیمه‌ش وتمان: سویند به‌خوا ټه‌و
 نامه‌یه دمردینی یان جل و به‌رگه‌که‌ت له‌به‌ردا نایه‌لین و دایده‌که‌نین، ټه‌وسا
 نامه‌که‌ی له‌ناو په‌لکه‌کانیدا دمره‌ینا، ئیمه‌ش نامه‌که‌مان هی‌نایه‌وه‌ بو‌ پښه‌مبه‌ر
 ﷺ تښیدا نوسرابوو: له حاته‌بی کورپی ټه‌بی به‌لته‌عه‌وه‌ بو‌ که‌سانیک له
 بته‌ره‌ستانی خه‌لکی مه‌که‌، هه‌والی هه‌ندی کاروباری پښه‌مبه‌ری ﷺ
 پښه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رمووی: ((ټه‌ی حاتیب ټه‌م چیه‌؟))
 (حاتیب) وتی: ټه‌ی پښه‌مبه‌ری خوا په‌له‌م لی مه‌که‌ ! من که‌سیک بووم له‌ناو
 قورمیشدا و له‌وان نه‌بووم (به‌رچه‌له‌ک)، به‌لام ټه‌و کوچه‌رانه‌ی له‌گه‌ل تو‌دان

هه‌موویان خزم و کهسیان هه‌یه له مه‌که‌دا، کهس و کار و مال و سامانه‌کانیان ده‌پاریزن، ئیتر بۆیه منیش که به‌ره‌چه‌لەك له‌وان نه‌بووم پیم خوش بوو. (ویستم) چاکه‌یه‌کم به‌سه‌ریان‌ه‌وه هه‌بی‌ت (به‌هۆیه‌وه) خزم و کهسه‌کانم به‌پاریزن، من که ئەم کارم کردوو له‌به‌ر ئەوه نه‌بوو بی‌باوم یان پاشگه‌ز بوو بی‌تمه‌وه له‌ ئاینه‌که‌م، بۆیه پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((بی‌گومان ئەو راستی کرد له‌گه‌لتاندا!))، عومهریش ﷺ وتی: ئەو پی‌غه‌مبه‌ری خوا لی‌م گه‌رێ با بده‌م له‌ گه‌ردنی، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ((بی‌گومان ئەو (حاتیب) به‌شداری غه‌زای به‌دری کردوو، تۆ چوزانیت له‌وانه‌یه خوا ﷺ ئاگاداری به‌شداربووانی به‌در بی‌ت (چی ده‌که‌ن) و فه‌رمووبی‌تی: چیتان ده‌وی بی‌که‌ن چونکه بی‌گومان من لی‌تان خوش بووم!))، عه‌مر (ی کوری دینار)^(۱) ده‌لی: له‌ باره‌ی حاتیه‌وه ئەم نایه‌ته‌ دابه‌زی: (ئەو ئەو که‌سانه‌ی باوه‌رتان هی‌ناوه‌ دوژمنانی من و خۆتان مه‌که‌ن به‌ دوستی خۆتان)، ده‌لی: نازانم نایه‌ته‌که به‌شی‌که له‌ فه‌رمووده‌که یان قسه‌ی عه‌مر خۆیه‌تی.

(ئیمامی بوخاری ده‌لی: عه‌لی (کوری مه‌دینی) بۆ گێڕانه‌وه‌ وتی: پرسیار کرا له‌ سوفیان: دهرباره‌ی ئەو (حاتیب) ئەم نایه‌ته‌: ﴿لَا تَنۡخِذُواْ عٰذِرٰی وَعَدۡکُمۡ﴾ تا کو‌تایی نایه‌ته‌که دابه‌زی؟ سوفیان وتی: ئەوه له‌ قسه و گێڕانه‌وه‌ی خه‌لکدا وایه، به‌لام ئەوه‌ی من و مرگرت و له‌ عه‌مره‌وه یه‌ك پیتی‌م لی‌ که‌م نه‌کردۆته‌وه، وه‌ واش نازانم جگه له‌من له‌به‌ری کردبی‌ت^(۲).

(۱) که یه‌کی‌که له‌ گێڕه‌مه‌کانی فه‌رمووده‌که.

(۲) واته: سوفیان ئەو زیاده‌یه به‌ دنیاییه‌وه دان پێدانانی و نایسه‌لی‌تی.

۲ - باب: ﴿إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَجِرَاتٍ﴾ (۱۰) الممتحنة

۴۸۹۱ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَمِّهِ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَمْتَحِنُ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ بِهَذِهِ الْآيَةِ، يَقُولُ اللَّهُ: ﴿يَأْتِيَا النَّبِيَّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ﴾ (۱۲) الممتحنة: إِلَى قَوْلِهِ: ﴿عَفْوَرٌ رَجِيمٌ﴾ (۱۳) الممتحنة: قَالَ عُرْوَةُ: قَالَتْ عَائِشَةُ: فَمَنْ أَقَرَّ بِهَذَا الشَّرْطِ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ قَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «قَدْ بَايَعْتُكَ». كَلَامًا وَلَا وَاللَّهِ مَا مَسَّتْ يَدُهُ يَدَ امْرَأَةٍ قَطُّ فِي الْمُبَايَعَةِ، مَا يُبَايِعُهُنَّ إِلَّا بِقَوْلِهِ: «قَدْ بَايَعْتُكَ عَلَى ذَلِكَ». تَابَعَهُ يُونُسُ وَمَعْمَرٌ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ. وَقَالَ إِسْحَاقُ بْنُ رَاشِدٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ وَعَمْرَةَ^(۱).

۲ - باسیک: (ئه‌گەر ئافره‌تانى باومردار هاتن بۆ لاتان به‌کوچ کهرى)

۴۸۹۱ - عوروه ده‌گيرپه‌ته‌وه كه عائيشه‌ى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا خيزانى بي‌غه‌مبه‌ر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا گيراپه‌وه كه بي‌غه‌مبه‌رى خوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا هه‌ر كام له‌ئافره‌تانى باومردار كوچى بكردايه‌ بۆ خزمه‌تى، به‌م ئايه‌ته‌ى فه‌رمايشته‌ى خوايه‌ تافى ده‌کردنه‌وه: (ئه‌ى بي‌غه‌مبه‌ر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا هه‌ركاتيك ئافره‌تانى باومردار هاتن بۆلات كه په‌يمان‌ت له‌گه‌ل بيه‌ستن) تا ده‌گاته‌ ئه‌م فه‌رمايشته‌ى خوا (لئى خو‌شبووى ميه‌ره‌بانه‌)، عوروه ده‌لئى: عائيشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا وتى: جا هه‌ر كام له‌ ئافره‌ته‌ باومرداره‌كان دانى نا به‌م مه‌رجه‌دا، ئه‌وسا بي‌غه‌مبه‌رى خوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده‌يفه‌رموو پيئى: ((بي‌گومان په‌يمانم لئى وه‌رگرتى)) به‌وته‌، ناسويند به‌خوا هه‌رگيز ده‌ستى (بي‌غه‌مبه‌رى خوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا) به‌ر ده‌ستى ژنيك

نه‌که‌وتوه له په‌یمان داند^(۱)، ته‌نها به وته په‌یمانی له ئافره‌تان و‌م‌رده‌گرت: (ب‌ی‌گومان له‌س‌مه‌ر نه‌و مه‌رجه په‌یمانم لی و‌م‌رگرتی).

- هه‌ریه‌ك له‌یونس و مه‌ع‌مه‌ر و عه‌بدو‌پ‌ه‌حمان كوپ‌ی ئیس‌حاق گ‌ی‌پ‌راویانه‌ته‌وه له‌زوهری یه‌وه و پ‌ا‌پ‌شتی گ‌ی‌پ‌رانه‌وه‌كه‌ی برازاكه‌ی ئیبنو شیهاب زوهری ده‌كه‌ن. وه ئیس‌حاقی كوپ‌ی پ‌اشید گ‌ی‌پ‌راویه‌تی‌ه‌وه له‌زوهریه‌وه نه‌ویش گ‌ی‌پ‌راویه‌تی‌ه‌وه له هه‌ریه‌ك له عورو و عه‌مه‌ره (ی كچی عه‌بدو‌پ‌ه‌حمانه) وه^(۲).

۳ - باب: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَةُ يُبَايِعُكَ﴾ الممتحنة

٤٨٩٢ - حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: بَايَعَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَرَأَ عَلَيْنَا: ﴿أَنْ لَا يُشْرَكَ بِاللَّهِ شَيْئًا﴾ الممتحنة: وَنَهَانَا عَنِ النَّيَاحَةِ، فَقَبَضَتْ أَمْرَأَةً يَدَهَا فَقَالَتْ: أَسْعَدْتَنِي فَلَأَنَّهُ أُرِيدُ أَنْ أَجْزِيَهَا. فَمَا قَالَ لَهَا النَّبِيُّ ﷺ شَيْئًا فَأَنْطَلَقَتْ وَرَجَعَتْ فَبَايَعَهَا^(۳).

۳ - باسیک: ((ئهی موحه‌مه‌د ﷺ)) هه‌ر کاتی‌ک ئافره‌تانی باوه‌پ‌دار هاتن بۆلات که په‌مانت له‌گه‌ل به‌ستن

٤٨٩٢ - ثوممو عه‌تییه ﷺ ده‌لی: په‌یمانمان دا به پ‌ی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌ویش ئه‌م ئایه‌ته‌ی به‌سه‌رماندا خو‌ی‌نده‌وه (که ه‌یج شت‌یک به هاوبه‌شی خوا دانه‌نی‌ین)، وه شیومن و زاری قه‌ده‌غه کرد لی‌مان، جا ئافره‌تی‌ک^(۴) ده‌ستی ک‌ی‌شایه

(۱) خ‌یزان و حه‌لالی نه‌بوو ب‌یت.

(۲) ئیبن و شیهابی زوهری له‌م سه‌مه‌ده‌دا له عورو و عه‌مه‌روه نه‌و ف‌رمو‌ود‌ی گ‌ی‌پ‌راومه‌وه.

(۳) پ‌روانه: ١٣٠٦.

(۴) که ئوممو عه‌تییه بوو.

دواوه (له‌په‌یمان دان) و وتی: فلان زن له‌گه‌ل‌مدا شیوه‌نی گپ‌راوه و مافی له‌سهرمه) دهمه‌وی مافه‌گه‌ی بده‌مه‌وه ^(۱)، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ هیچی پی نه‌فهرموو، زنه‌کەش پ‌وشت و (شیوه‌نی له‌گه‌ل زنه‌که کرد و) گه‌پ‌اوه‌وه (ب‌ولای پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ په‌یمانی له‌گه‌ل‌دا به‌ست.

۴۸۹۳ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِيرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، قَالَ: سَمِعْتُ الزُّبَيْرَ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ ۝۱۲﴾ الممتحنة: قَالَ: إِنَّمَا هُوَ شَرُّ شَرِّطُ اللَّهِ لِلنِّسَاءِ.

۴۸۹۳ - ئه‌یبنو عه‌یباس ﷺ دهرباره‌ی ئه‌م فهرماشته‌ی خ‌وای به‌رز و ب‌لند: (وه له‌کاری چاکه‌دا ب‌ی فهرمانیت نه‌که‌ن)، وتی: ئه‌مه مه‌رجیک بوو خوا به‌مه‌رجی گرتبوو له‌سهر ئا‌فره‌تان.

۴۸۹۴ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ الزَّهْرِيُّ: حَدَّثَنَا قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو إِدْرِيسَ سَمِعَ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: "أَتَبَايَعُونِي عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا تَزْنُوا أَوْ لَا تُسْرِقُوا". وَقَرَأَ آيَةَ النَّسَاءِ - وَأَكْثَرُ لَفْظِ سُفْيَانَ قَرَأَ الْآيَةَ - "فَمَنْ وَفَى مِنْكُمْ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَعُوقِبَ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ، وَمَنْ أَصَابَ مِنْهَا شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ فَسَتَرَهُ اللَّهُ فَهُوَ إِلَى اللَّهِ، إِنْ شَاءَ عَذْبُهُ وَإِنْ شَاءَ عَقَرُ لَهُ". تَابَعَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ فِي الْآيَةِ ^(۲).

۴۸۹۴ - ع‌وباده‌ی ک‌وری صامیت ر‌ضی‌الله‌عنه‌ ده‌لی: ئه‌مه له‌ خ‌زمه‌ت پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ بووین فهرمووی: (په‌یمانم ب‌ی ئه‌ده‌ن که هیچ شتیک نه‌که‌ن به‌ هاوبه‌شی خوا، وه زینا

(۱) واته: منیش دهرۆم له‌گه‌ل نه‌ودا شیوه‌نی ب‌و دم‌گ‌یرم.

(۲) پ‌روانه: ۱۸.

نه‌که‌ن و دزی نه‌که‌ن؟ نایه‌ته‌که‌ی ژنانی خوینده‌وه - له زۆربه‌ی گێڕانه‌وه‌کانی سوفی‌اندا ده‌لی؛ نایه‌ته‌که‌ی خوینده‌وه ^(۱) - جا هه‌ر که‌سیکتان په‌یمان‌ه‌که‌ی برده‌ سه‌ر نه‌وه پاداشتی لای خودایه، هه‌ر که‌سیش پێچه‌وانه‌ی شتانیکی نه‌و (په‌یمان‌ه‌ی) کرد سزا و تۆله‌ی لێ سه‌نرا نه‌وه گونا‌هه‌که‌ی سرا‌وته‌وه، هه‌ر که‌سیش شتیکی له‌وانه‌ی تووش بوو خوا بو‌ی پۆشی نه‌وه چه‌واله‌ی لای خوا ده‌کری، نه‌گه‌ر ویستی سزای ده‌دات وه نه‌گه‌ر ویستی لێی خوش ده‌بی‌ت.

عه‌بدو‌ر‌ه‌زاق له مه‌عه‌مه‌ره‌وه نه‌م فه‌رمووده‌ی گێڕا‌وته‌وه و پالێشتی فه‌رمووده‌که‌ی سوفیان ده‌کات ده‌رباره‌ی نایه‌ته‌که‌.

۴۸۹۵ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ، حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مَعْرُوفٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ، قَالَ وَأَخْبَرَنِي ابْنُ جُرَيْجٍ أَنَّ الْحَسَنَ بْنَ مُسْلِمٍ أَخْبَرَهُ عَنْ طَاوُسٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ: شَهِدْتُ الصَّلَاةَ يَوْمَ الْفِطْرِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ فَكُلُّهُمْ يُصَلِّيهَا قَبْلَ الْخُطْبَةِ ثُمَّ يَخْطُبُ بَعْدُ، فَتَزَلَّ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ حِينَ مَجْلَسِ الرِّجَالِ بِيَدِهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ يَشْفُقُهُمْ حَتَّى أَتَى النِّسَاءَ مَعَ بِلَالٍ فَقَالَ: ﷺ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايَعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ ^(۱) الْمَمْتَحَنَةُ: حَتَّى فَرَعَ مِنَ الْآيَةِ كُلِّهَا، ثُمَّ قَالَ حِينَ فَرَعَ: "أَنْتُنَّ عَلَى ذَلِكَ". وَقَالَتِ امْرَأَةٌ وَاحِدَةً لَمْ يُجِبْهُ غَيْرُهَا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَا يَذَرِي الْحَسَنُ مَنْ هِيَ. قَالَ: "فَتَصَدَّقْنَ" وَبَسَطَ بِلَالٌ تَوْبَهُ فَجَعَلْنَ يُلْقِينَ الْفَتَحَ وَالْخَوَاتِيمَ فِي تَوْبِ بِلَالٍ ^(۲).

(۱) ژنانی له‌گه‌لدا نیه.

(۲) پروانه: ۹۸.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦١ - سورة الصف

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾ (١٤) ﴿الصف مَنْ يَتَّبِعُنِي إِلَى اللَّهِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿مَنْصُورٌ﴾ (١٤) ﴿الصف: مُلْصَقٌ بَعْضُهُ بِبَعْضٍ. وَقَالَ غَيْرُهُ بِالرَّصَاصِ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٦١ - (ته‌فسیری) سوره‌تی صف

موجاهید ده‌ئی: ﴿مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ﴾: ک‌ی شوینم ده‌که‌و‌یت بو‌ لای خوا^(١). ئیبنو عه‌باس ؑ ده‌ئی: ﴿مَنْصُورٌ﴾ هه‌ندیکی په‌یومه‌سته به هه‌ندیکیه‌وه (پ‌یکه‌وه نووسا‌). جگه له ئیبنو عه‌باس ده‌ئی: (ده‌ئ‌ی کوشکی ه‌ایمی دروستکراوه) به قورقوشم.

١ - بابُ: ﴿رَسُولُ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ﴾ (٦) الصف

٤٨٩٦ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جُبَيْرٍ بْنُ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ ؑ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «إِنَّ لِي أَسْمَاءً، أَنَا مُحَمَّدٌ، وَأَنَا أَحْمَدُ، وَأَنَا الْمَاحِي الَّذِي يَمْحُو اللَّهُ بِي الْكُفْرَ، وَأَنَا الْحَاشِرُ الَّذِي يُخْشَرُ النَّاسُ عَلَى قَدَمِي، وَأَنَا الْعَاقِبُ»^(٣).

(١) واته، بو‌ لای په‌ه‌از و ئایینی خوا که ئیسلامه.

(٢) پروانه: ٢٥٣٢.

۱ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (پێغه‌مبه‌ریک) که دوا‌ی من دێ ناوی ئەحمه‌ده)

٤٨٩٦ - جوبه‌یری کور‌ی موعیم له‌ باوکیه‌وه ده‌گیرێته‌وه که وتی: له‌ پێغه‌مبه‌ری خوا^ﷺ بیست فەرمووی: ((من چه‌ند ناوم هه‌یه: من موحه‌مه‌د و من ئەحمه‌دم وه‌ من ئەو سه‌ره‌وه‌م که خوا کوفر و بێ باوه‌ریم بێ لادهبات، وه‌ من ئەو کۆکه‌ره‌وه‌م که خه‌لکی (له‌ قیامه‌تدا) به‌شوین بێی مندا^(١) کۆده‌کرینه‌وه، (دین و ده‌جن بۆمه‌حشه‌ر)، وه‌ من کۆتاهه‌مین (ی پێغه‌مبه‌ران)م^(٢))).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٢ - سورة الجمعة

۱ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَأَخْرَيْنَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾ الجمعة

وَقَرَأَ عُمَرُ: فَأَمَضُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ.

٤٨٩٧ - حَدَّثَنِي عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرٍ، عَنْ أَبِي الْغَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ^{رضي الله عنه} قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ^ﷺ فَأَنْزِلَتْ عَلَيْهِ سُورَةُ الْجُمُعَةِ: ﴿وَأَخْرَيْنَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ﴾ الجمعة: قَالَ: قُلْتُ: مَنْ هُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَمْ يُرَاجِعْهُ حَتَّى سَأَلَ ثَلَاثًا، وَفِينَا سَلْمَانُ الْفَارِسِيُّ، وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ ^ﷺ يَدَهُ عَلَى سَلْمَانَ ثُمَّ قَالَ: «لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ عِنْدَ الثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ - أَوْ رَجُلٌ - مِنْ هَؤُلَاءِ»^(٣).

(١) یان پاش من و سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌راپه‌تی من، چونکه دوا‌ی من پێغه‌مبه‌ری تر نایه‌ت.

(٢) دوا‌ی من پێغه‌مبه‌ر نایه‌ت.

(٣) به‌روانه: ٤٨٩٨.

به ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٦٢ - (ته‌فسیری) سورته‌ی جومعه

١ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوامی گه‌وره: (وه
(ره‌وانه‌شی کردووه بۆ ناو) گه‌لانی که‌ی جیاواز له‌وانه
که‌ هیشتا پێیان نه‌گه‌شتوون (مسوڵمان نه‌بوون).)

عومەر ؓ ئەم ئایه‌ته‌ی به‌م جوړه‌ خوینده‌وه (فَاقْضُوا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ)^(١).

٤٨٩٧ - ئەبو هوریره ؓ ده‌لی: ئیمه‌ له‌ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ردا ؓ دانیشتبووین
سورته‌ی جومعه‌ی بۆ دابه‌زێنرا، (جا که‌ ئەم ئایه‌ته‌ی خوینده‌وه) (وه
(ره‌وانه‌شی کردووه بۆ ناو) گه‌لانی که‌ جیاواز له‌وان که‌ هیشتا پێیان
نه‌گه‌شتوون (مسوڵمان نه‌بوون).)

ده‌لی وتم: ئەو پیغه‌مبه‌ری خوا ؓ نه‌وانه‌ کین؟ به‌لام پیغه‌مبه‌ر ؓ وه‌لامی
نه‌دایه‌وه هه‌تا سێ جار پرسیاری کرد، سه‌لمانی فارسیش له‌ناومان دابوو،
پیغه‌مبه‌ری خوا ده‌ستی خسته‌ شه‌ر (شانێ) سه‌لمان، له‌ پاشان فهرمووی: ((ئه‌گه‌ر
ئیمان له‌ ئه‌ستیره‌ی کۆش^(٢) بێت پیاوانیک - یان پیاویک - له‌ ئائمه‌مانه‌ ده‌یگات
و به‌ده‌ستی دین)).

٤٨٩٨ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ أَخْبَرَنِي ثَوْرٌ، عَنْ أَبِي الْغَيْثِ،
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: «لَنَالَهُ رِجَالٌ مِنْ هَؤُلَاءِ»^(٣).

(١) ئەمه‌ خوینده‌وه به‌ ته‌فسیر و ڕاڤه‌ داده‌نرێت نه‌ک جوړه‌ خوینده‌وه‌یه‌ک، چونکه‌ پێچه‌وانه‌یه‌ له‌گه‌ڵ خوینده‌وه‌ی هه‌موو قورئان خوتنه‌کاندا
که‌ به‌ (فاسعوا الى ذکر الله). خویندویانه‌وه‌وه. پڕوانه: معجم القراءات: ٤٦١/٩.

(٢) کۆش، کۆمه‌له‌ نه‌ستێرمیه‌کن، بۆیه‌ ئەو ناوه‌راوه‌ لمبه‌ر زۆریان که‌ له‌ شوێنێکی ته‌سکدان و پێک و پێکن. (ئهلونجید:

٢٦٨/١)

(٣) پڕوانه: ٤٨٩٧.

٤٨٩٨ - ٤٨٩٨ هه‌بو هورده‌یره ﷺ له پیغه‌مبه‌رده‌وه ﷺ ده‌گیریته‌وه فه‌رموو‌یه‌تی: ((پیاوانیک له ئانه‌مانه‌ ده‌یگاتی و به‌ده‌ستی دینی)).

٢ - باب: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا﴾ الجمعة.

٤٨٩٩ - حَدَّثَنِي حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا حُصَيْنٌ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ وَعَنْ أَبِي سُفْيَانَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَقْبَلْتُ عِيراً يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَنَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَتَارَ النَّاسُ إِلَّا اثْنَا عَشَرَ رَجُلًا فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا أَنْفَضُوا إِلَيْهَا﴾ الجمعة^(١).

٢ - باسیک: (هه‌ر (کاریکی) بازرگانی، یان کاریکی بی‌هوده‌ بیین)

٤٨٩٩ - جابیری کوری عه‌بدو‌للا ﷺ ده‌لی: له‌کاتی‌کدا ئیمه‌ له‌ خزمه‌ت پیغه‌مبه‌ردا بووین^(٢)، له‌ رۆژی هه‌ینیدا کاروانیک (که‌خواردنی پی‌ بوو) هات، خه‌لکه‌که‌ بلآوه‌یان لی کرد (چوون به‌ده‌م کاروانه‌که‌وه)، جگه‌ له‌ دوانزه‌ پیاو نه‌بی‌ت (له‌ مزگه‌وتدا مانه‌وه) به‌و هۆیه‌وه‌ خوا ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (هه‌رکاتی بازرگانی یان کاریکی بی‌ هوده‌ بیین، بلآوه‌ی لی ده‌که‌ن بو‌ لای ئه‌و بازرگانی یه‌).

(١) پروانه: ٩٣٦.

(٢) نوێزی هه‌ینیمان ئه‌نجام دهدا و وتاری دهدا. پروانه ١، ارشاد الساری: ١٤٣/١١.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٣ - سُورَةُ الْمُنَافِقِينَ

١ - باب: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ ۖ﴾ (١)

إِلَى ﴿لَكَذِبُونَ﴾ (١) المنافقون

٤٩٠٠ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: كُنْتُ فِي غَزَاةٍ فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي يَقُولُ: لَا تَتَفَقَّهُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْقُضُوا مِنْ حَوْلِهِ وَلَوْ رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِهِ لِيُخْرِجَنَّ الْأَعْزُ مِنْهَا الْأَذَلَّ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمِّي أَوْ لِعَمْرٍ فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَدَعَانِي فَحَدَّثْتُهُ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَيَّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي وَأَصْحَابِهِ فَحَلَفُوا مَا قَالُوا، فَكَذَّبَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَصَدَّقَهُ، فَأَصَابَنِي هَمٌّ لَمْ يُصِبنِي مِثْلُهُ قَطُّ، فَجَلَسْتُ فِي الْبَيْتِ فَقَالَ لِي عَمِّي: مَا أَرَدْتَ إِلَيَّ أَنْ كَذَّبَكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَقَّتَكَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ ۖ﴾ (١) المنافقون: قَبَعَتْ إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ فَقَرَأَ فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ قَدْ صَدَّقَكَ يَا زَيْدُ»^(١).

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

٦٣ - (ته‌فسیری) سورته‌ی مونافیقین

١ - با‌سیک: (کاتی‌ک که دوو روان بی‌نه لات ده‌لین: شایه‌تی ده‌ده‌ین که

به‌راستی تو پینگه‌مبه‌ری خوا‌یت) تا ده‌گاته (بی‌گومان در‌وزنان‌ن)

٤٩٠٠ - زمیدی کوری نه‌رقه‌م ﷺ وتی: من له غمزیه‌کدا بووم، گویم له عه‌بدو‌ل‌لای کوری ئوبه‌یی بوو ده‌میوت: دارایی مه‌به‌خشن به‌وانه‌ی که له‌گه‌ن

پێغه‌مبه‌ردان، تا بلاوه‌ی ئێ بکه‌ن له‌ جوارده‌وری، نه‌گه‌ر گه‌راپنه‌وه له‌ لای نه‌و (بو مه‌دینه) بێگومان ده‌سلاتدار و به‌پێژه‌کان لات و بپێژه‌کان له‌ مه‌دینه دهر ده‌که‌ن. (زه‌ید ده‌لی) منیش نه‌مه‌م بو مامم باس کرد -یان بو عومه‌ر- نه‌ویش باسی کرد بو پێغه‌مبه‌ر ﷺ، پێغه‌مبه‌ریش بانگی کردم و منیش بو م گێراپه‌وه، نه‌نجا پێغه‌مبه‌ر ﷺ ناردی به‌ شوین عه‌بدوڵلای کوری ئوبه‌یی و هاوه‌لانیدا، نه‌وانیش سویندیان خوارد نه‌و قسه‌یه‌یان نه‌کردوه، بویه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ باوه‌ری به‌ من نه‌کرد و باوه‌ری به‌و (عه‌بدوڵلا) کرد، ئیتر غه‌م و په‌ژاره‌یه‌که‌م تووش بوو هه‌رگیز وینه‌ی نه‌و غه‌مه‌م تووش نه‌بوو بوو، بویه له‌ مالدا دانیشتم، مامشم پێی وتم: به‌وه‌ی ویستت وای کرد که پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ دروژنی زانیت و باوه‌ری پێنه‌کردی و رقی ئێ هه‌لگرتی، جا خوای به‌رز و بلند نه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (کاتیک دووروان بینه لات...) نه‌وسا پێغه‌مبه‌ر ﷺ ناردی به‌شوینمدا و نایه‌ته‌کانی خوینده‌وه و هه‌رمووی: ((بێگومان به‌ دلتیاییه‌وه نه‌ی زه‌ید خوا راستی تو‌ی سه‌لماند)).

۲ - باب: ﴿اَتَّخِذُوا اٰیْمَنَهُمْ جُنَّةً﴾ المنافقون

﴿جُنَّةً﴾ ﴿۲﴾ المنافقون: يَجْتَنُونَ بِهَا

۴۹۰۱ - حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ ؓ قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَمِّي فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي إِبْنٍ سَلُولَ يَقُولُ لَا تُنْفِقُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا. وَقَالَ أَيْضًا: لَنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمِّي فَذَكَرَ عَمِّي لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي وَأَصْحَابِهِ، فَحَلَفُوا مَا قَالُوا، فَصَدَّقَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَكَذَّبَنِي، فَأَصَابَنِي هَمٌّ لَمْ يُصِيبْنِي مِثْلُهُ، فَجَلَسْتُ فِي بَيْتِي، فَأَنْزَلَ

اللَّهُ ﷻ إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ ﴿٦﴾ الْمُنَافِقُونَ: إِلَى قَوْلِهِ: ﴿هُمْ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ﴾ ﴿٧﴾ الْمُنَافِقُونَ: إِلَى قَوْلِهِ: ﴿لِيُخْرِجَكَ الْأَعْرُضُ مِنْهَا الْأَدْلَ﴾ ﴿٨﴾ الْمُنَافِقُونَ: فَأَرْسَلَ إِلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَرَأَهَا عَلَيَّ ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ قَدْ صَدَّقَكَ»^(١).

٢ - باسیک: (سوینده (درۆ)کان خۆیان کرد به قه‌لغان (بو‌خۆیان))

﴿جَنَّةٌ﴾: خۆیان پێ‌ده‌شارنه‌وه.

٤٩٠١ - زمیدی کورێ ئه‌رقم ﷺ وتی: من له‌گه‌ڵ مامه‌م دا بووم، له‌ عه‌بدوڵلای کورێ ئۆبه‌یی کورێ سه‌لۆلم بیست ده‌یوت: دارایی مه‌به‌خشن به‌وانه‌ی که له‌گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ری خوادان تا بلاوه‌ی لی بکه‌ن، هه‌روه‌ها وتی: ئه‌گه‌ر که‌پاينه‌وه بو‌ مه‌دینه بیگومان ده‌سه‌لاتدار و به‌رپزه‌کان لات و بی‌رپزه‌کان له‌ مه‌دینه دهر ده‌که‌ین، منیش ئه‌مه‌م بو‌ مامه‌م گیرایه‌وه، مامیشم بو‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گیرابوووه‌وه، جا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ناردی به‌ شوین عه‌بدوڵلای کورێ ئۆبه‌یی و هاو‌پیکانیدا (ئهو قسه‌ی کرد بو‌یان پێ‌ وتن) ئه‌وانیش سویندیان خوارد بوو که ئهو قسه‌یه‌یان نه‌کردوه‌وه، پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ باوم‌ری پێ‌ کردبوون و باوم‌ر به‌ من نه‌کرد، بو‌یه منیش غه‌م و په‌ژاره‌یه‌کم تووش بوو که وینه‌یم تووش نه‌بوو بوو، ئیتر له‌ ماله‌ (ده‌سه‌ و ئه‌ژنۆ) دانیشتم، ئه‌نجا خوا ﷻ ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (کَاتِبُكَ كُنتَ) که‌ دوو ڕوان بی‌نه‌ لات) تا ده‌گاته (ئه‌وانه‌ ئهو که‌سانه‌ن که ده‌لێن: دارایی مه‌به‌خشن به‌وانه‌ی که له‌گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ران) تا ده‌گاته (بیگومان ده‌سه‌لاتدار و به‌رپزه‌کان لات و بی‌رپزه‌کان له‌ مه‌دینه دهر ده‌که‌ن) ئه‌وسا پێغه‌مبه‌ر ﷺ ناردی به‌شوینمدا و ئایه‌ته‌کانی خوینده‌وه بو‌م له‌ پاشان فهرمووی: ((بیگومان به‌دنیاییه‌وه خوا راستی تو‌ی سه‌لماند و دهرخست)).

(١) ڕه‌وانه‌: ٤٩٠١، ٤٩٠٢، ٤٩٠٣، ٤٩٠٤.

۳ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطَغَىٰ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمُ

لَا يَفْقَهُونَ﴾ (۳) المنافقون

۴۹۰۲ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْحَكَمِ، قَالَ: سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ كَعْبٍ الْقُرَظِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمٍ رضي الله عنه قَالَ لَمَّا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي: لَا تُتَفَقَّهُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ. وَقَالَ أَيْضًا لِنِزْرِ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ. أَخْبَرْتُ بِهِ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم فَلَامَنِي الْأَنْصَارُ، وَحَلَفَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي مَا قَالَ ذَلِكَ، فَارْجَعْتُ إِلَى الْمَنْزِلِ فَنِمْتُ فَدَعَانِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم فَأَتَيْتُهُ فَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ قَدْ صَدَّقَكَ». وَنَزَلَ ﴿هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا﴾ (۷) المنافقون وَقَالَ ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ: عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَمْرِو، عَنِ ابْنِ أَبِي لَيْلَى، عَنْ زَيْدٍ، عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم.

۳ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئەوه ی)

که‌وترا^(۱) له‌بەر ئەوه بوو که به‌راستی ئەوان باوه‌ریان

هێناوه له پاش بێ باوه‌ر بوون ئینجا مۆرنا به‌سه‌ر

دلیاندا، ئیتر ئەوان هیچ تێ ناگهن

۴۹۰۲ - که‌عبی قورمزی وتی: له زه‌یدی کور‌ی ئه‌رقه‌مم رضي الله عنه بیست وتی: کاتی عه‌بدو‌ل‌لای کور‌ ئوبه‌یی وتی: دارایی مه‌به‌خشن به‌وانه‌ی له گه‌ل پیغه‌مبه‌ری خوادان، هه‌روه‌ها وتی: ئه‌گه‌ر گه‌راینه‌وه‌ بۆ مه‌دینه^(۲)، منیش ئەم قسه‌یه‌م گه‌ياند به‌ پیغه‌مبه‌ر صلى الله عليه وسلم، جا ئه‌نصاریه‌کان سه‌ره‌زنه‌شتیان کردم، عه‌بدو‌ل‌لای کور‌ی. ئوبه‌یی سویندی خوارد (بۆ پیغه‌مبه‌ر صلى الله عليه وسلم) که ئەو قسه‌یه‌ی نه‌کردووه‌، منیش گه‌رامه‌وه‌ بۆ ماله‌وه‌ و خه‌وتم، ئه‌نجا

(۱) پروانه: ۴۹۰۰.

(۲) به‌ دوو ڕووک‌ان له‌ سه‌رم‌تای سو‌ر‌مه‌که‌وه‌.

(۳) (ده‌سه‌لاتدار و به‌رێز‌م‌کان لات و به‌رێز‌م‌کان له‌ مه‌دینه‌ دمه‌ر‌مه‌ه‌ن) وه‌ک له‌ فەر‌مووده‌م‌کانی پێش‌وودا هات‌وه‌.

پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ناردی به شوینمدا منیش رۆشتمه خزمه‌تی و فهرمووی: ((بیگومان خوا راستی تۆی سه‌لاند)) وه ئەم نایه‌ته دابه‌زی: (ئه‌وان ئەو که‌سانه‌ن که ده‌لێن: دارایی مه‌به‌خشن...) تا گۆتایی نایه‌ته‌که.

- (ئەم فهرمووده‌یه به‌م رێگه‌یه‌ش گیردراوته‌وه): ئیبنو ئەبی زائیده وتی و گیرایه‌وه له ئەعه‌مه‌شه‌وه له عه‌مروده ئەویش له ئیبنو ئەبی له‌یلاوه ئەویش له زمیده‌وه گیرایه‌وه له پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ^(۱).

- باب: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ وَإِنْ يَقُولُوا تَسْمَعُ لِقَوْلِهِمْ كَأَنَّهُمْ خُشْبٌ مُّسْنَدٌ يَحْسِبُونَ كُلَّ صَيِّحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرهُمْ﴾

فَلَهُمُ اللَّهُ أَنِّي يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾ المنافقون

- باسیک: (هه‌رکاتیک ده‌یان بینیت^(۲) له‌ش و قه‌لافه‌تیان سه‌رسامت ده‌کات، وه ئەگه‌ر (دوو‌روان) قسه‌بکه‌ن گوێ له قسه‌که‌یان ده‌گریت هه‌روه‌ک دارێ هه‌لسپێردراون، وا گومان ده‌به‌ن هه‌موو هاوار و قیره‌یه‌ک بۆ سه‌ر ئەوانه، هه‌ر ئەوانن دوژمن، که‌واته‌ خۆتیان لێ بپاریزه‌ خوا بیانکوژێ (یان خوا له‌ناویان به‌ری) چۆن وه‌رده‌گیردرێن له‌ هه‌ق)

٤٩٠٣ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، قَالَ: سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ أَرْقَمَ قَالَ خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفَرٍ أَصَابَ النَّاسَ فِيهِ شِدَّةٌ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ

(۱) نه‌سانی ئەم فهرمووده‌ی به‌ نه‌بج‌راوی گیراوته‌وه له سونه‌نی کوبراکه‌یدا به‌ ژماره (١١٥٩٤)

(۲) واته: دوو رووان.

بۆ بکات (له خوا)، به لām نهوان (سه ریچی دهکهن) سهریان با ددهدن. وه ئهم ئایه تهش (دابەزی) (ده لئی) داری هه لسی پێردراون (ده لئ: ئهو (دوو روو) انه پیاوانیک بوون جوانترین لهش و هه لافه تیان هه بوو.

۴ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّأْ

رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾﴾ المنافقون

﴿لَوَّأْ ﴿٥﴾﴾﴾ المنافقون حَرَّكُوا اسْتَهْزَؤُوا بِالنَّبِيِّ ﷺ وَيُقْرَأُ بِالتَّخْفِيفِ مِنْ لَوَيْتُ.

۴ - باسیک: ئهم فهرمايشتهی خواى گه وره: (وه کاتئ:

پێیان بو ترئ وهرن بۆ لای پێغه مبه رى خوا تا داواى

لێبور دنتان بۆ بکات (سه ریچی دهکهن) سهریان با

ددهدن، وه دهیان بینیت روو وهر ئه گێرن له کاتیکدا که

نهوان خویان به گه وره دهزانن)

﴿لَوَّأْ﴾: (سهریان) ده جولا ند گالته یان ده کرد به پێغه مبه ر ﷺ، به: (لَوَّأْ) یش

ده خوین ریت هوه که له (لَوَيْتُ) وه وه^(۱) وهر گه را وه.

۴۹۰۴ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَمِّي فَسَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي إِبْنِ سَلُولٍ يَقُولُ: لَا تُتَفَقَّهُوا عَلَى مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّى يَنْقُضُوا، وَلَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ. فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمِّي،

(۱) واته، (لَوَّأْ) له (لَوَيْتُ) وه وهر گه را وه نافع و به عقوب وا خویند ویا نه ته وه، نهوانی تر به (لَوَّأْ) خویند ویا نه ته وه.

فَذَكَرَ عَمِّي لِلنَّبِيِّ ﷺ فَدَعَانِي فَحَدَّثْتُهُ، فَأَرْسَلَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي وَأَصْحَابِهِ فَحَلَفُوا مَا قَالُوا، وَكَذَّبَنِي النَّبِيُّ ﷺ وَصَدَقَهُمْ، فَأَصَابَنِي غَمٌّ لَمْ يُصْنِنِي مِثْلُهُ قَطُّ، فَجَلَسْتُ فِي بَيْتِي وَقَالَ عَمِّي مَا أَرَدْتَ إِلَيَّ أَنْ كَذَّبَكَ النَّبِيُّ ﷺ وَمَقَّتَكَ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُتَنَفِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ﴾ المنافقون: وَأَرْسَلَ إِلَيَّ النَّبِيُّ ﷺ فَقَرَأَهَا وَقَالَ: «إِنَّ اللَّهَ قَدْ صَدَّقَكَ»^(۱).

۴۹۰۴ -زهیدی کوری ئه‌رقهم ﷺ ده‌ئێ: من له‌گه‌ڵ مامم دا بووم، وه‌ گویم له‌ عه‌بدو‌ل‌لای کوری ئوبه‌یی کوری سه‌لول بوو ده‌یوت: دارایی مه‌به‌خشن به‌ وانه‌ی که له‌گه‌ڵ پێغه‌مبه‌ری خوادان تا بلاوه‌ی لی بکه‌ن، وه‌ ئه‌گه‌ر گه‌پراینه‌وه‌ بۆ مه‌دینه، بێگومان ده‌سه‌لاتدار و به‌پێژه‌کان لات و بپێژه‌کان له‌ مه‌دینه دهرده‌که‌ن، منیش ئه‌م قسه‌یه‌م گێرايه‌وه‌ بۆ مامم مامیشم گێرايه‌وه‌ بۆ پێغه‌مبه‌ر ﷺ^(۲)، وه‌ باومه‌ری به‌وان کرد. بۆیه‌ منیش تووشی غه‌م و خه‌فه‌تیک بووم هه‌رگیز غه‌م و خه‌فه‌تی وام توش نه‌بوو بوو، ئیتر له‌ مالی خۆمدا دانیشتم، مامم وتی: به‌و کاره‌ی کردت وای کرد پێغه‌مبه‌ر ﷺ باومه‌ری پێ نه‌کردی (و به‌دروژنی دانایت) و رقی لێت هه‌ستا، به‌و هۆیه‌وه‌ خوای به‌رز و بێند ئه‌م ئایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (كَاتِيكَ كَه دُوْرَوَان بَيْنَه لَات دَه‌ئێن: شایه‌تی ده‌ده‌ین که به‌راستی تۆ پێغه‌مبه‌ری خودای)، جا پێغه‌مبه‌ر ﷺ ناردی به‌ شوینمدا و ئه‌و ئایه‌ته‌ی بۆ خویندمه‌وه‌ و فه‌رمووی: ((بێگومان خوا راستی تۆی سه‌لماند)).

(۱) بره‌وه: ۴۹۰۰.

(۲) لێرمدا له‌ فه‌رموودمه‌کانی تر دا ده‌ئێ: جا پێغه‌مبه‌ر ﷺ بانگی کردم منیش قسه‌که‌م بۆ گێرايه‌وه‌، جا ناردی به‌ شوین عه‌بدو‌ل‌لای کوری ئوبه‌یی و هاوڕێکانیدا، نه‌وانیش شویندیان خوارد ئه‌و قسه‌یان نه‌کردوه‌، ئیتر پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ باومه‌ری به‌ من نه‌کرد.

۵ - باب: قَوْلُهُ: ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ

لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ (٦) المنافقون

٤٩٠٥ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ عَمْرُو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا فِي غَزَاةٍ - قَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً فِي: جَيْشٍ - فَكَسَعَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ، فَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ: يَا لَلْأَنْصَارِ. وَقَالَ الْمُهَاجِرِيُّ: يَا لَلْمُهَاجِرِينَ. فَسَمِعَ ذَاكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «مَا بَالُ دَعْوَى جَاهِلِيَّةٍ؟» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَسَعَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ. فَقَالَ: «دَعُوهَا فَإِنَّهَا مُنْتَنَةٌ». فَسَمِعَ بِذَلِكَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ فَقَالَ فَعَلَوْهَا، أَمَا وَاللَّهِ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ. فَبَلَغَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَامَ عُمَرُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي أُضْرِبْ عَنْقَ هَذَا الْمُنَافِقِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «دَعُهُ لَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ» وَكَانَتِ الْأَنْصَارُ أَكْثَرَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ حِينَ قَدِمُوا الْمَدِينَةَ، ثُمَّ إِنَّ الْمُهَاجِرِينَ كَثُرُوا بَعْدُ. قَالَ سُفْيَانُ: فَحَفِظْتُهُ مِنْ عَمْرُو: قَالَ عَمْرُو سَمِعْتُ جَابِرًا كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ.

۵ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره‌: (بۆ ئەوان

یه‌کسانه‌ داوا‌ی لی‌بوردنیا‌ن بۆ بکه‌یت یا داوا‌ی

لی‌بوردنیا‌ن بۆ نه‌که‌یت، هه‌رگیز خوا لی‌یان خۆش نابێت،

به‌راستی خوا رێنموونی گه‌لی له‌رێ لادهران ناکات)

٤٩٠٥ - عه‌مر ده‌لی: له جابیری کوری عه‌بدوڵڵام رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بیست وتی: ئێمه له غه‌زایه‌کدا بووین - سو‌فیان له گێ‌رانه‌وه‌یه‌کدا ده‌لی: له له‌شکرێکدا بووین - ئینجا پیاویک له کۆچه‌ران شه‌قیکی دا له پیاویکی نه‌نصاری، پیاوه نه‌نصاریه‌که وتی: نه‌نصارییه‌کان فریام که‌ون، کۆچه‌رییه‌که‌ش وتی: کۆچه‌ران فریام که‌ون،

پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ گوئی لى بوو و وتی: ((ئهم بانگه‌وازی سه‌رده‌می نه‌فامیه جیهه؟)) عه‌رزیا‌ن کرد: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا پیاوێک له‌ کۆچه‌ران شه‌قیکی داوه‌ له‌ پیاوێکی ئه‌نصارى، پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ((وازی لى بێن^(۱) چونکه‌ به‌راستی کارێکی بۆگه‌ن و پیسه‌))، ئینجا عه‌بدو‌للا‌ی کورێ ئوبه‌ی له‌و باسه‌ی بیست وتی: ئه‌و کارمیا‌ن کرد؟ جا سویند به‌خوا ئه‌گه‌ر گه‌راینه‌وه‌ بۆ مه‌دینه به‌دلتیا‌یه‌وه‌ ده‌سه‌لاتدا‌ره به‌ریزه‌کان لات و بی‌ریزه‌کان له‌ مه‌دینه دهر ده‌که‌ین، ئه‌نجا ئهم قسه‌یه گه‌شت به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ و عومه‌ر هه‌ستا و وتی: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ لیمگه‌رێ بابده‌م له‌ گه‌ردنی ئهم دوورپووه‌. پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ((وازی لى بێنه، باخه‌ک نه‌لێن موحه‌مه‌د هاوه‌لانی خو‌ی ده‌کوژیت))، جا‌ران ئه‌نصاریه‌کان زو‌رتر بوون له‌ کۆچه‌ران، کاتی کۆچه‌ران ها‌تن بۆ مه‌دینه له‌ پاشان بیگومان دواتر کۆچه‌ران زو‌ر بوون. سوفیا‌ن ده‌لی: جا من ئهم فه‌رمووده‌یه‌م له‌ به‌ر کردووه‌ (به‌م شیوه‌) له‌ عه‌مه‌روه عه‌مر وتی: له‌ جابیره‌وه‌ ﷺ بیستم وتی: ئیمه‌ له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷺ بووین.

٦ - باب: قَوْلُهُ: ﴿ هُمْ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنْفِقُوا عَلَيَّ مِنْ عِنْدَ رَسُولِ

اللَّهِ حَتَّى يَنْفَضُوا ۖ ﴾ الْمُنَافِقُونَ، وَيَتَفَرَّقُوا ۖ وَاللَّهُ خَزَائِنُ

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَقْفَهُونَ ۖ ﴾ الْمُنَافِقُونَ

٦ - باسیک: ئهم فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئه‌وانه ئه‌و که‌سانه‌ن که‌ ده‌لێن دا‌رای‌ی مه‌به‌خشن به‌ ئه‌وانه‌ی که‌ له‌گه‌ل

(۱) له‌ بانگه‌وازی نه‌فامی.

**پیغه مبهری خوادان تا بلاوهی لی بکهن) وه بلاوبینه وه (له
کاتی کدا ههرچی گهنجینه کانی ئاسمانه کان و زهویی ههیه
هممووی هی خواجه، به لام دوورووه کان نازان)**

۴۹۰۶ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عُقْبَةَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْفَضْلِ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: حَزِنْتُ عَلَى مَنْ أُصِيبَ بِالْحَرَّةِ فَكَتَبَ إِلَيَّ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمَ وَبَلَغَهُ شِدَّةُ حُزْنِي يَذْكُرُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَلِأَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ» - وَشَكَ ابْنُ الْفَضْلِ فِي أَبْنَاءِ الْأَنْصَارِ - فَسَأَلَ أَنَسًا بَعْضَ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ فَقَالَ هُوَ الَّذِي يَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «هَذَا الَّذِي أَوْفَى اللَّهُ لَهُ بِأُذُنِهِ».

۴۹۰۶ - عهبدوللای کوری فهزل دهگیریته وه که له نه نهسی کوری مالیکی ﷺ بیست دهیوت: دلگران بووم بو ئه وانیه (ئه نصاریانهی) له هه پردها کوژران، نهجا زمیدی کوری ئه رقه م ﷺ بوی نووسیم - که پئی گهشتبوو من زور دلگران بووم - دهلی ئه وه له پیغه مبهری خوا ﷺ بیستوه دهیفه رموو: ((خودایه له ئه نصاریه کان خوشبه، وه له مندا لانی ئه نصاریه کان خوشبه)) وه عهبدوللای کوری فهزل، گومانی ههیه دهربارهی (نایا فهرموو یه تی) مندالی مندالی ئه نصاریه کان - جا که سیک که لای ئه نهس بوو ﷺ پرسیار له نه نهس کرد (دهربارهی زمیدی کوری ئه رقه م)، ئه نه سیش وتی: زهید ئه وه که سهیه که پیغه مبهری خوا ﷺ (له بارمیه وه) دهفه رموی: ئه وه (زهید) ئه وه که سهیه که خوا بیستنه که ی به راست گیرا)).

۷ - باب: ﴿يَقُولُونَ لِنَ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعْرُ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ

الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ، وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾﴾ المنافقون

٤٩٠٧ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ حَفِظْنَاهُ مِنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه يَقُولُ: كُنَّا فِي غَزَاةٍ فَكَسَعَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ: يَا لَأَنْصَارٍ. وَقَالَ الْمُهَاجِرِيُّ: يَا لَلْمُهَاجِرِينَ. فَسَمِعَهَا اللَّهُ رَسُولُهُ صلى الله عليه وسلم قَالَ: «مَا هَذَا؟». فَقَالُوا: كَسَعَ رَجُلٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ فَقَالَ الْأَنْصَارِيُّ: يَا لَأَنْصَارٍ. وَقَالَ الْمُهَاجِرِيُّ: يَا لَلْمُهَاجِرِينَ. فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: «دَعُوهَا فَإِنَّهَا مُنْتِنَةٌ». قَالَ جَابِرٌ: وَكَانَتْ الْأَنْصَارُ حِينَ قَدِمَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم أَكْثَرَ، ثُمَّ كَثُرَ الْمُهَاجِرُونَ بَعْدُ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أُبَيٍّ: أَوْقَدْ فَعَلُوا، وَاللَّهِ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعْرُ مِنْهَا الْأَذَلَّ. فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: دَعْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَضْرِبَ عُنُقَ هَذَا الْمُنَافِقِ. قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: «دَعُهُ لَا يَتَحَدَّثُ النَّاسُ أَنَّ مُحَمَّدًا يَقْتُلُ أَصْحَابَهُ»^(١).

۷ - باسیک: (دوو رووه‌کان ده‌لێن، سویند بێ ئەگەر گه‌راینه‌وه بو مه‌دینه بیگو‌مان ده‌سه‌لاتدار و به‌ریزه‌کان لات و بی‌ریزه‌کان له مه‌دینه ده‌رده‌که‌ن، ریز و گه‌وره‌یی ته‌نها بو خوا و پی‌غه‌مبه‌ری خوا و بو باوه‌رداران‌ه، به‌لام دوو رووان نازانن)

٤٩٠٧ - عه‌مری کوری دینار: ده‌لی له جابیر کوری عه‌بدو‌ل‌لام رضي الله عنه بیست ده‌یوت: ئی‌مه له غه‌زایه‌که‌دا‌بووین، جا بی‌اوێک له کوچه‌ران شه‌قیکی دا له بی‌اوێکی نه‌نصاری، بی‌اوه نه‌نصارییه‌که وتی: نه‌ی نه‌نصارییه‌کان فریام که‌ون، کوچه‌رییه‌که‌ش وتی: نه‌ی کوچه‌ریان فریام که‌ون، جا خوا نه‌و (نا‌زاوه‌ی) به

پښغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ بیست (پټی گه‌یشت)، پښغه‌مبه‌ریش فهرمووی: ((نه‌مه چیه؟)) نه‌وانیش وتیان: پیاوښک له کوچه‌ران شه‌قټکی دا له پیاوښک له نه‌نصاریه‌کان، جا نه‌نصاریه‌که‌ وتی: نه‌ی نه‌نصاریه‌کان فریام که‌ون، کوچه‌ریه‌که‌ش وتی: نه‌ی کوچه‌ریه‌کان فریام که‌ون، پښغه‌مبه‌ریش ﷺ فهرمووی: ((وازی لی بټنن (بانگه‌وازی نه‌فامیه)، چونکه بیگومان بوگه‌ن و بیسه)) جابر ده‌لی: نه‌نصاریه‌کان کات پښغه‌مبه‌ر هات بو مه‌دینه زورتر بوون (له کوچه‌ران)، له پاشان دواتر کوچه‌ران زور بوون، نه‌نجا عه‌بدو‌ل‌لای کوری ثوبه‌یی وتی: ئایا وایان کردووه؟ سویند به‌ خوا نه‌گه‌ر گه‌راینه‌وه بو مه‌دینه بیگومان دمه‌لاتدار و به‌پ‌زه‌کان لات و بی‌پ‌زه‌کان له‌مه‌دینه دم‌ده‌که‌ن، عومه‌ری کوری خه‌تتاب ﷺ وتی: نه‌ی پښغه‌مبه‌ری خوا وازم لی بټنه با بده‌م له گه‌ردنی نه‌م دوو ږووه، پښغه‌مبه‌ریش ﷺ فهرمووی: ((وازی لی بټنه با خه‌لک نه‌لټن موحه‌مه‌د (هاوه‌لانی خو‌ی دم‌کوژیت)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٤ - سورة التغابن

وَقَالَ. عَلَقَمَةُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ: ﴿يُؤْمِنُ بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبُهُ﴾ ١١ ﴿التَّغَابُنِ: هُوَ الَّذِي إِذَا أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ رَضِيَ، وَعَرَفَ أَنَّهَا مِنَ اللَّهِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿التَّغَابُنِ﴾ ١٢ ﴿التَّغَابُنِ: غَبْنُ أَهْلِ الْجَنَّةِ أَهْلَ النَّارِ﴾ ١٣ ﴿إِنْ أَرَبْتُمْ﴾ ١٤ ﴿الطَّلَاقِ: إِنْ لَمْ تَعْلَمُوا أَتَحِيضُ أَمْ لَا تَحِيضُ قَالَ لَائِي قَعَدَنَ عَنِ الْمَحِيضِ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضَنْ بَعْدَ فَعِدَّتْهُنَّ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ.

به ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٦٤ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ته‌غابون

عَلَقَمَهُ لَه عَمْدُو لِّلَّاهِ گِپْراه‌وه که ده‌لی: ﴿وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ﴾ (١١) ﴿التَّغَابُنُ﴾: ئەو که سه‌یه ئەگەر ناخۆشییه‌کی توش بوو پێی پازی یه، وه دهرانی که ئەو ناخۆشییه له خواوه‌یه.

موجاهید ده‌لی: ﴿التَّغَابُنُ﴾ (١١) ﴿التَّغَابُنُ﴾: به‌هه‌شتیه‌کان دۆزه‌خی یه‌کانیان خه‌له‌تاند (١). ﴿إِنْ أَرَبَّتُمْ﴾ (٤) ﴿الطَّلَاقُ﴾: ئەگەر نه‌تانزانی ئافهرمه‌که ده‌که‌ویته‌هه‌یزه‌وه یان ناکه‌ویته‌هه‌یزه‌وه، جا ئەو ئافهرمه‌تانه‌ی له‌هه‌یزه‌وه‌وه (٢) و ئەوانه‌شی هه‌یشتا (له‌به‌ر مندالییان) نه‌که‌وتونه‌ته‌هه‌یزه‌وه، ئەو عه‌یده‌یان سی مانگه (٣).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٥ - سوره‌ الطَّلَاق

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿وَبَالَ أَمْرَهَا﴾ (١) ﴿الطَّلَاقُ﴾: جَزَاءُ أَمْرَهَا.

(١) چونکه به‌هه‌شتیه‌کان په‌یمان‌یان دا لاس‌ه‌ر مسولمان بوون به‌ به‌هه‌شت و هه‌زانجیان کرد، دۆزه‌خیه‌کانیش موسلمان نه‌بوون زهره‌ریان کرد، قورئان جواندوونی به‌ که‌پار و هه‌رۆشیار په‌که‌کیان نه‌وی که‌یان ده‌خه‌له‌تێتی له‌ مامه‌له‌دا.

(٢) له‌به‌ر که‌ورییه‌ی ته‌مه‌نیان ناکه‌ونه‌هه‌یز.

(٣) بێجگه‌ ئافهرمه‌تی مێرد مردوو که‌ عه‌یده‌که‌ی جوار مانگ و ده‌ رۆژه.

١ - باب

٤٩٠٨ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَالِمٌ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رضي الله عنه أَخْبَرَهُ أَنَّهُ طَلَّقَ امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ، فَذَكَرَ عُمَرُ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَتَغَيَّظَ فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ: «لِيُرَاجِعَهَا ثُمَّ يُمْسِكَهَا حَتَّى تَطْهَرَ، ثُمَّ تَحِيضَ فَتَطْهَرَ، فَإِنْ بَدَا لَهُ أَنْ يُطَلِّقَهَا فَلْيُطَلِّقْهَا طَاهِرًا قَبْلَ أَنْ يَمْسَهَا فِتْلَكَ الْعِدَّةِ كَمَا أَمَرَهُ اللَّهُ» ^(١).

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٦٠ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ته‌لاق

مو‌جاهید ده‌لی: ﴿وَبَالَأَمْرَهَا ٩﴾ الطلاق: سزای کاره‌که‌ی خوی.

١ - باسیک

٤٩٠٨ - سالیم ده‌لی عه‌بدو‌ل‌لای کور‌ی عومهر رضي الله عنه بو‌ی گ‌ی‌را‌یه‌وه که نه‌و (عه‌بدو‌ل‌لای) خ‌یزانه‌که‌ی ته‌لاق دا له کاتی‌کدا له چه‌یزدا بو‌و، جا عومهر بو‌ پ‌یغه‌مبه‌ری خوا‌ی ﷺ باس کردبو‌و پ‌یغه‌مبه‌ری خواش ﷺ له بارمیه‌وه تووره بو‌و بو‌و، له پاشان فه‌رمو‌وی: (با بی‌گ‌ی‌ر‌یت‌ه‌وه بو‌ لای خوی پاشان لای خوی رای‌گری و بی‌هی‌ل‌یت‌ه‌وه تا پاک ده‌ب‌یت‌ه‌وه، پاشان ده‌که‌و‌یت‌ه‌وه چه‌یزه‌وه جا پاک ده‌ب‌یت‌ه‌وه جا نه‌و کاته نه‌گهر بو‌ی دمر‌که‌وت که ته‌لاقی بدات (باشه)، با به‌ پاک‌ی ته‌لاقی بدات پ‌یش نه‌وه بر‌واته لای (له‌گه‌لی جووت ب‌یت)، نه‌وه نه‌و عیدمیه‌یه که خوا فه‌رمانی پی‌ کردووه)).

(١) پروانه: ٥٢٥١، ٥٢٥٢، ٥٢٥٣، ٥٢٥٤، ٥٢٥٥، ٥٢٥٦، ٥٢٥٧، ٥٢٥٨، ٥٢٥٩، ٥٢٦٠.

٢ - باب: ﴿وَأُولَئِ الْأَخْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ

يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ۖ﴾ (٤) الطلاق:

﴿وَأُولَئِ الْأَخْمَالِ ۖ﴾ (٤) الطلاق: وَاحِدُهَا: ذَاتُ حَمْلٍ.

٤٩٠٩ - حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ وَأَبُو هُرَيْرَةَ جَالِسٌ عِنْدَهُ فَقَالَ: أَفْتِنِي فِي امْرَأَةٍ وَلَدَتْ بَعْدَ زَوْجِهَا بِأَرْبَعِينَ لَيْلَةً. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: آخِرُ الْأَجَلَيْنِ. قُلْتُ أَنَا: ﴿وَأُولَئِ الْأَخْمَالِ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ

حَمْلَهُنَّ ۖ﴾ (٤) الطلاق: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَنَا مَعَ ابْنِ أَخِي - يَعْنِي أَبَا سَلَمَةَ - فَأَرْسَلَ ابْنُ عَبَّاسٍ غُلَامَهُ كُرَيْبًا إِلَى أُمِّ سَلَمَةَ يَسْأَلُهَا فَقَالَتْ: قُتِلَ زَوْجُ سُبَيْعَةَ الْأَسْلَمِيَّةِ وَهِيَ حُبْلَى، فَوَضَعَتْ بَعْدَ مَوْتِهِ بِأَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَخَطَبْتُ فَأَنْكَحَهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَكَانَ أَبُو السَّنَابِلِ فِيمَنْ خَطَبَهَا^(١).

٢ - باسیک: (وه ژنانی سک پر عیده‌یان نهو کاته‌یه که

سکه‌که‌یان دابنن، هه‌رکه‌سیک له‌به‌ر فه‌رمانی خوا

خوی بپاریزێ خوا کاری بو ئاسان ده‌کات)

﴿وَأُولَئِ الْأَخْمَالِ ۖ﴾ (٤) (کو‌یه: ژنانی سک پر) تاکه‌که‌ی ژنی سک پر.

٤٩٠٩ - ئەبو سه‌له‌مه ده‌لی: بپاوێک هات بو لای ئیبنو عه‌بباس ؓ لهو کاته‌دا ئەبو هورمه‌یره‌ش لای ئیبنو عه‌بباس دانیشتبوو، جاپیاوه‌که‌ وتی: وه‌لامم بدمه‌روه‌ ده‌رباره‌ی ژنێک دوا (مردنی) می‌رده‌که‌ی به‌ چل شه‌و مندالی بووه‌،

ئیبنو عه‌بباسیش وتی: ئه‌وکاته یان دواتر (دریژتره ئه‌وه عیده‌که‌یه‌تی) (ئه‌بو سه‌له‌مه ده‌لی) منیش وتم: (ژنانی سک پر عیده‌یان ئه‌و کاته‌یه که سه‌که‌یه‌یان دابنن)، ئه‌بو هورمیره رضی الله عنه وتی: من رام له‌گه‌ل ئه‌م برازایه‌م دایه - واته ئه‌بو سه‌له‌مه - ئه‌نجا ئیبنو عه‌بباس کورمیی غولامی نارد بۆلای ئوممو سه‌له‌مه پرسیم ی لئ بکات (له‌و بارمیه‌وه)، ئوممو سه‌له‌مه‌ش وتی: می‌ردی سوبه‌یه‌ی ئه‌سه‌لمیی کوژرا ژنه‌که‌ی سک پر بوو، ئه‌نجا به‌جل پۆژ دوا‌ی مردنی (می‌رده‌که‌ی) مندا‌له‌که‌ی بوو، ئه‌نجا خوازینی کرا و پیغه‌مبه‌ری خواش صلی الله علیه و آله ماره‌ی کرد، وه ئه‌بو سه‌نابیلیش له‌و که‌سانه بوو خوازینی سوبه‌یه‌ی کرد.

٤٩١٠ - وَقَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ وَأَبُو النُّعْمَانِ: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ قَالَ: كُنْتُ فِي حَلَقَةٍ فِيهَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى وَكَانَ أَصْحَابُهُ يُعْظَمُونَهُ، فَذَكَرَ آخِرَ الْأَجَلَيْنِ فَحَدَّثْتُ بِحَدِيثِ سُبَيْعَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ قَالَ: فَضَمَّرَ لِي بَعْضُ أَصْحَابِهِ. قَالَ مُحَمَّدٌ: فَفَطِنْتُ لَهُ فَقُلْتُ: إِنِّي إِذَا لَجَرِيءٌ إِنْ كَذَبْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ وَهُوَ فِي نَاحِيَةِ الْكُوفَةِ. فَاسْتَحْيَا وَقَالَ: لَكِنَّ عَمَّهُ لَمْ يَقُلْ ذَلِكَ. فَلَقِيتُ أَبَا عَطِيَّةَ مَالِكَ بْنَ عَامِرٍ فَسَأَلْتُهُ فَذَهَبَ يُحَدِّثُنِي حَدِيثَ سُبَيْعَةَ فَقُلْتُ: هَلْ سَمِعْتَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ فِيهَا شَيْئًا فَقَالَ: كُنَّا عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ: أَتَجْعَلُونَ عَلَيْهَا التَّغْلِيظَ وَلَا تَجْعَلُونَ عَلَيْهَا الرُّخْصَةَ؟ لَنْزَكْتُ سُورَةَ النَّسَاءِ الْقُصْرَى بَعْدَ الطُّوْلِ: ﴿وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ أَجْلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ (١) الطلاق.

٤٩١٠ - موحه‌مه‌د (ی کوری سیرین) ده‌لی: من له‌ کوڤ و دانیشتنیکدا بووم که عه‌بدو‌ره‌حمانی کوری ئه‌بی له‌یلای تیا بوو - هاوه‌له‌کانی به‌گه‌ورمیان دادمنا و

رېزيان دهگرت - (خه لکه که باسی ئافرمی سک پريان کرد میړدی بمری و مندالی ببيت)، عه بدورپه حمانیش وتی: دوورترینی دوو ماوه که عیده یه تی (موحه مه د وتی): جا منیش فهرمووده که ی سوبه یه ی کچی حاریسم گیرایه وه له عه بدوللای کورپ عوتبه وه (موحه مه د) ده لئ: په کیك له هاوړیکانی عه بدورپه حمان ئاماژه ی بو کردم که بیده نگ بم، منیش لی تیگه شتم جا وتم: بیگومان بویرم ئه گهر درو بکه م به ناوی عه بدوللای کورپ عوتبه که له لای کوفه یه، ئیتر ئه و (ئاماژه که ره) شهرمی کرد و وتی: به لام مامی ئه و (عه بدوللای کورپ عوتبه) وای نه وتوو، منیش به ئه بو عه تییه که مالیکی کورپ عامیره گه شتم و پرسیارم لی کرد، ئه ویش دهستی کرد به گیرانه وه ی فهرمووده که ی سوبه یه بو م، منیش وتم: له و باره یه وه هیچت له عه بدوللای بیستوو؟ ئه ویش وتی: ئیمه لای عه بدوللای بووین، عه بدوللای وتی: ئایا بو ئه و عیدده سهخت و قورسه ی له سهر دادهنین وه ئه و روخسه ت و ئاسانی یه ی له سهر دانانین؟ سویند به خوا سوپه تی ژنانه کورته که یان^(١) پاش دریژه که یان^(٢) دابه زیوه (که ئه م ئایه ته یه): (وه ژنانی سک پر عیدده یان ئه و کاته یه که سکه که یان دابنن).

(١) که سوپه تی ته لاهه.

(٢) که سوپه تی به فهرمه یه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٦ - سُورَةُ التَّحْرِيمِ

١ - باب: ﴿يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَيَّنَىٰ مَرَضَاتِ أَرْوَجِكَ﴾

وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١﴾ التحريم

٤٩١١ - حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ فَصَالَةَ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ ابْنِ حَكِيمٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رضي الله عنه قَالَ فِي الْحَرَامِ: يُكْفَرُ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ ﴿١١﴾ الأحزاب (١).

به ناوی خواي به خشندهي ميه‌ره‌بان

٦٦ - (ته‌فسيري) سوره‌تي ته‌حريم

١ - باسيك: (ئه‌ي پيغه‌مبه‌ر ﷺ بوچي شتيك له خوت حه‌رام ده‌كه‌يت كه خوا بو‌ي حه‌لال كر دوويت، تو په‌زامه‌ندي ژنه‌كانت ده‌وت له كا‌تيكدا خوا لي خوشبووي ميه‌ره‌بانه)

٤٩١١ - سه‌عیدی کوری جوبه‌یر ده‌گپ‌رته‌وه که‌ئیب‌نو عه‌بباس رضي الله عنه دهر‌بار‌ه‌ی (ژن له‌خو) حه‌رام کردن، بریتی (سویند) بدات، وه ئیب‌نو عه‌بباس رضي الله عنه وتی: (سویند به خوا به‌راستی له پیغه‌مبه‌ری خوا‌دا ﷺ سه‌ر مه‌شقی و پی‌شه‌وايه‌تی چاک هه‌یه بو ئیوه).

٤٩١٢ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَشْرَبُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبِ ابْنَةِ جَحْشٍ وَمِنْكَثُ عِنْدَهَا، فَوَاطِنْتُ أَنَا وَحَفْصَةُ عَنْ أَيْتُنَا دَخَلَ عَلَيْهَا فَلْتَقُلَ لَهُ: أَكَلْتَ مَغَافِيرَ، إِنِّي أَجِدُ مِنْكَ رِيحَ مَغَافِيرَ. قَالَ: «لَا وَلَكِنِّي كُنْتُ أَشْرَبُ عَسَلًا عِنْدَ زَيْنَبِ ابْنَةِ جَحْشٍ فَلَنْ أَعُودَ لَهُ، وَقَدْ حَلَفْتُ لَا تُخْبِرِي بِذَلِكَ أَحَدًا»^(١).

٤٩١٢ - عوبه‌یده‌ی کوری عومه‌یر له عانیشه‌وه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده‌گیرته‌وه که‌وتی: پیغه‌مبه‌ری خوا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا لای زهینه‌بی کچی جه‌حش هه‌نگوینی ده‌خواردوه‌وه و لاشی ده‌مایه‌وه، جا من و حه‌فصه‌ ریکه‌وتین (پیغه‌مبه‌ر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا) بو لای هه‌ر کامیکمان هات پیی بلّیت: مه‌غافیرت^(٢) خواردوه‌وه؟ به‌راستی من بوئی مه‌غافیرت لی ده‌که‌م، (پیغه‌مبه‌ریش رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا) فه‌رمووی: ((نه‌خیر (مه‌غافیرم نه‌خواردوه‌وه) به‌لکو من هه‌نگوینم خواردوه‌وه‌ته‌وه لای زهینه‌بی کچی جه‌حش، ئیتر جاریکی تر ناگه‌ریمه‌وه بوئی وه سویندیشم خوارد، به‌لام ئهم قسه‌یه به‌که‌س مه‌لّی)).

٢ - باب: ﴿تَبَلَّغِي مَرْضَاتِ أَزْوَاجِكَ﴾ التحريم، ﴿قَدْ فَرَضَ اللَّهُ

لَكُمْ نَحْلَةَ أَتْمَنِكُمْ﴾ التحريم:

٤٩١٣ - حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ حُنَيْنٍ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يُحَدِّثُ أَنَّهُ قَالَ: مَكَثْتُ سَنَةً أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ عَنْ آيَةٍ، فَمَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَسْأَلَهُ؛ هَيَّئْ لَهُ، حَتَّى خَرَجَ حَاجًّا فَخَرَجْتُ مَعَهُ فَلَمَّا رَجَعْتُ وَكُنَّا بَعْضَ الطَّرِيقِ عَدَلْ إِلَى الْأَرَاكِ لِحَاجَةٍ لَهُ - قَالَ - فَوَقَفْتُ لَهُ حَتَّى فَرَّغَ،

(١) پروانه: ٥٢١٦، ٥٢٦٧، ٥٢٦٨، ٥٤٣١، ٥٥٩٩، ٥٦١٤، ٥٦٨٢، ٦٦٩١، ٦٩٧٢.

(٢) مه‌غافیر: که‌تیرمه‌کی شیرینه و بوئی ناخۆشه له دره‌ختێک په‌یدا ده‌یی ناو عورفوته (ارشاد الساری، ١١/١٥٩)

سِرْتُ مَعَهُ فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ اللَّتَانِ تَظَاهَرَتَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ مِنْ أَزْوَاجِهِ؟ فَقَالَ: تِلْكَ حَفْصَةُ وَعَائِشَةُ. قَالَ: فَقُلْتُ: وَاللَّهِ إِنْ كُنْتُ لِأُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ عَنْ هَذَا مِنْذُ سَنَةٍ، فَمَا أَسْتَطِيعُ، هَيْبَةً لَكَ. قَالَ: فَلَا تَفْعَلْ، مَا ظَنَنْتُ أَنَّ عِنْدِي مِنْ عِلْمٍ فَاسْأَلْنِي، فَإِنْ كَانَ لِي عِلْمٌ خَبَرْتُكَ بِهِ قَالَ: ثُمَّ قَالَ عُمَرُ: وَاللَّهِ إِنْ كُنَّا فِي الْجَاهِلِيَّةِ مَا نَعُدُّ لِلنِّسَاءِ أَمْرًا، حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِنَّ مَا أَنْزَلَ وَقَسَمَ لَهُنَّ مَا قَسَمَ قَالَ: فَبَيْنَا أَنَا فِي أَمْرِ أَتَاَمَرُهُ إِذْ قَالَتْ امْرَأَتِي: لَوْ صَنَعْتَ كَذَا وَكَذَا قَالَ: فَقُلْتُ لَهَا: مَا لَكَ وَلِمَا هَا هُنَا فِيمَا تَكْلُفُكَ فِي أَمْرِ أُرِيدُهُ؟ فَقَالَتْ لِي: عَجَبًا لَكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ، مَا تُرِيدُ أَنْ تُرَاجَعَ أَنْتَ، وَإِنْ ابْتَنَكَ لَتُرَاجِعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى يَظَلَّ يَوْمَهُ غَضْبَانَ. فَقَامَ عُمَرُ فَأَخَذَ رِدَاءَهُ مَكَانَهُ حَتَّى دَخَلَ عَلَى حَفْصَةَ فَقَالَ لَهَا: يَا بُنَيَّةُ، إِنَّكَ لَتُرَاجِعِينَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حَتَّى يَظَلَّ يَوْمَهُ غَضْبَانَ؟ فَقَالَتْ حَفْصَةُ: وَاللَّهِ إِنَّا لَتُرَاجِعُهُ. فَقُلْتُ: تَعْلَمِينَ أَيَّ أَحَدٍ عُمُوبَةَ اللَّهِ وَغَضَبَ رَسُولِهِ ﷺ يَا بُنَيَّةُ لَا يَعْرِتُكَ هَذِهِ الَّتِي أَعْجَبَهَا حُسْنُهَا حُبُّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِيَّاهَا - يُرِيدُ عَائِشَةَ - قَالَ: ثُمَّ خَرَجْتُ حَتَّى دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ لِقَرَاتِي مِنْهَا فَكَلَّمْتُهَا. فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: عَجَبًا لَكَ يَا ابْنَ الْخَطَّابِ دَخَلْتَ فِي كُلِّ شَيْءٍ، حَتَّى تَبْتَغِيَ أَنْ تَدْخُلَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأَزْوَاجِهِ. فَأَخَذْتَنِي وَاللَّهِ أَخْذًا كَسَرْتَنِي عَنْ بَعْضِ مَا كُنْتُ أَجِدُ، فَخَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهَا، وَكَانَ لِي صَاحِبٌ مِنَ الْأَنْصَارِ إِذَا غِبْتُ أَتَانِي بِالْخَبَرِ، وَإِذَا غَابَ كُنْتُ أَنَا آتِيهِ بِالْخَبَرِ، وَنَحْنُ نَتَخَوَّفُ مَلِكًا مِنْ مُلُوكِ عَسَانَ، ذَكَرَ لَنَا أَنَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَسِيرَ إِلَيْنَا، فَقَدِ امْتَلَأَتْ صُدُورُنَا مِنْهُ، فَإِذَا صَاحِبِي الْأَنْصَارِيُّ يَدُقُّ الْبَابَ فَقَالَ: افْتَحْ افْتَحْ. فَقُلْتُ: جَاءَ الْعَسَانِيُّ؟ فَقَالَ: بَلْ أَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ. اعْتَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَزْوَاجَهُ. فَقُلْتُ: رَغِمَ أَنْفُ حَفْصَةَ وَعَائِشَةَ. فَأَخَذْتُ ثَوْبِي فَأَخْرَجْتُ حَتَّى جِئْتُ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي مَشْرَبَةٍ لَهُ يَرْقَى عَلَيْهَا بِعَجَلَةٍ، وَغُلَامٌ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَسْوَدُ عَلَى رَأْسِ الدَّرَجَةِ فَقُلْتُ لَهُ: قُلْ: هَذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ. فَأَذِنَ لِي - قَالَ عُمَرُ: -، فَقَصَصْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ هَذَا الْحَدِيثَ، فَلَمَّا بَلَغْتُ حَدِيثَ أُمِّ سَلَمَةَ تَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَإِنَّهُ لَعَلَى حَصِيرٍ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَهُ شَيْءٌ، وَتَحْتَ رَأْسِهِ وَسَادَةٌ مِنْ آدَمَ حَشُوهَا لَيْفٌ، وَإِنْ عِنْدَ رِجْلَيْهِ

قَرَطًا مَضْبُوبًا، وَعِنْدَ رَأْسِهِ أَهَبٌ مُعَلَّقَةٌ قَرَأْتُ أَثَرَ الْحَصِيرِ فِي جَنْبِهِ فَبَكَيْتُ، فَقَالَ: «مَا يُبْكِيكَ؟». فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ كِسْرَى وَقَيْصَرَ فِيمَا هُمَا فِيهِ، وَأَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ. فَقَالَ: «أَمَّا تَرْضَى أَنْ تَكُونَ لَهُمُ الدُّنْيَا وَلَنَا الْآخِرَةُ؟»^(١).

٢ - باسیک: (تۆ ره‌زامه‌ندی ژنه‌کانت ده‌وی) (بێگومان خوا (رێگا‌ی) هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی سوینده‌کانتانی بۆ داناو‌ن)

٤٩١٣ - عوبه‌یدوللای کوری حونه‌ین ده‌گیرێته‌وه له ئیبنو عه‌بباسی ؓ بیست که ده‌یگیرایه‌وه ده‌یوت: یه‌ک سال مامه‌وه ده‌مویست که پرسیار له عومه‌ری کوری خه‌تتاب ؓ بکه‌م ده‌رباره‌ی ئایه‌تیک به‌لام نه‌مده‌توانی پرسیار ی لی بکه‌م، نه‌وه‌نده به سام بوو (لام)، هه‌تا رۆشت بۆ چه‌ج منیش له‌گه‌لیدا رۆشتم، ئینجا که گه‌رایه‌وه ئیمه له رێگادا بووین (عومه‌ر) لایدایه بۆ لای دره‌ختیکی ئاراک^(٢) بۆ ده‌ست به‌ناو گه‌یاندن، (ئیبنو عه‌بباس) ده‌لی: به‌دیاریه‌وه وه‌ستام تا لیبویه‌وه له پاشان له‌گه‌لیدا رۆشتم و وتم: ئه‌ی پێشه‌وا‌ی باوه‌رداران ئه‌و دوو ئافه‌رمته کی بوون له هاوسه‌رانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ که پستی یه‌کتیان گرت، له دزی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، عومه‌ریش وتی: چه‌فصه و عائیشه بوون، ده‌لی وتم: سویند به‌خوا من یه‌ک ساڵه ده‌مه‌وی پرسیار ی ئه‌م باسه‌ت لی بکه‌م، به‌لام نه‌مده‌توانی له‌به‌ر سام و هه‌بیه‌ت، عومه‌ر وتی: ئیتر وامه‌که، هه‌ر شتیک پیت وایه من زانیاریم هه‌یه له‌بارمه‌وه پرسیارم لی بکه، جا ئه‌گه‌ر زانیاریم لی هه‌بوو پیت ده‌لیم وه هه‌واڵت ده‌ده‌می. ده‌لی: له پاشان عومه‌ر ؓ وتی: سویند به‌خوا ئیمه له‌سه‌رده‌می نه‌قامیدا ژنانمان به هه‌ج دانه‌دنا (بی ریز بوون لامان) تا خوا له‌بارمیانوه ئه‌وه‌ی دایه‌به‌زاند دایه‌به‌زاند^(٣)، ئه‌وه‌ی بۆی دابه‌ش کردبوون دابه‌شی

(١) پ‌روانه: ٨٩.

(٢) ئه‌و دره‌خته‌ی لقو پۆه‌کانی سیواکی لی ده‌کری.

(٣) که فمه‌موی: ﴿وَعَاثِرُوهُنَّ يٰۤاَلْمَعْرُوفِ﴾ النساء: واته به جاک ی هه‌ل‌سوکه‌وتیان له‌گه‌ل بکه‌ن.

کرد ^(١)، جا کاتی بیرم له کاریک ده‌کردوه ه‌اوسهرم پئی وتم: نه‌گهر وات بگردایه و وات بگردایه؟ منیش پیم وت: تۆی په‌یوه‌ندیت چیه بهم کارم‌وه؟ له هیچ کاریکدا که ده‌یکه‌م من داوای هیچ کاریکت لی ناکه‌م. نه‌جا پئی وتم: نه‌ی کوری خه‌تتاب سهرم لی‌ت سوپ ده‌مینیت، ناتهوئ و پیت ناخۆشه که وه‌لامی قسه‌ت بدریت‌ه‌وه، که‌چی که‌چه‌که‌ت به‌ره‌و پرووی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌وه‌ستی (وه‌لامی ده‌داته‌وه)، هه‌تا جاری وا هه‌یه نه‌و رۆژه پیغه‌مبه‌ر ﷺ به‌توره‌ی نه‌باته‌سه‌ر؟ ئینجا عومهر ﷺ له شوینی خویی هه‌ستا و عه‌باکه‌ی هه‌لگرت رۆشت هه‌تا رۆشته لای حه‌فصه و پئی وت: نه‌ی که‌چی خۆم به‌ره‌و پرووی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌وه‌ستی (وه‌لامی ده‌ده‌یت‌ه‌وه)، تا نه‌و رۆژه به‌توره‌ی به‌سه‌ریدا تیئه‌په‌رئ؟ حه‌فصه‌ش وتی: سویند به‌خوا ئیمه ناوه‌ها رووبه‌پرووی ده‌بینه‌وه منیش وتم: چاک بزانه من له تۆله‌ی خوا و توره‌ی پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ ناگادارت ده‌که‌مه‌وه (ده‌ترسی‌نم)، نه‌ی که‌چه‌که‌م به‌وه مه‌خه‌له‌تی که ه‌اوسه‌ری جوانیه‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وا لی کردوه که خۆشی بوئ، خۆشه‌ویسته‌یه‌که‌ی له دلیدا چه‌سپیوه - مه‌به‌ستی عانیشه‌یه - وتی: پاشان له‌وئ دهرچووم رۆشته لای ئوممو سه‌له‌مه له‌به‌ر نه‌وه‌ی خزمايه‌تیم له‌گه‌لئ هه‌بوو ^(٢)، قسه‌م له‌گه‌ل کرد وتی: سه‌یرم له تۆدئ نه‌ی کوری خه‌تتاب خۆت له هه‌موو شتی‌کدا هه‌لده‌قورتینئ هه‌تا ده‌ته‌وئ برۆیته نیوان پیغه‌مبه‌ر و ه‌اوسه‌رانی؟ جا سویند به‌خوا نه‌و وته‌یه به‌جۆرئ گرتی شکانمی له‌و حاله‌ی که بووم لیئ چوومه دهرئ، لای نه‌و (ئوممو سه‌له‌مه) چوومه دهرئ، پیشت ه‌اورپییه‌کی نه‌نصاریم هه‌بوو نه‌گهر دیار نه‌بایه هه‌والئ بۆ ده‌هینام، نه‌گهر نه‌و دیار نه‌بوايه من هه‌والم بۆده‌برد، ئیمه (له‌وکاته‌دا) ترسمان له پادشایه‌ک له

(١) که فهرمووی: ﴿وَعَلَّ الْمُؤْمِنُ لَهُ زَنْجَنٌ وَكَسَتْهُنَّ بِالنَّارِ﴾ ﷻ البقره. واته: له‌سه‌ر باومکه‌به رۆزی و کالای دایکه‌کان به باشی.

(٢) دایکیان نامۆزان.

پادشاگانی غه‌سسان هه‌بوو ^(١) هه‌والمان پێ گه‌شتبوو که دمه‌وێ هێرتمان بۆ بیئێ، جا به‌راستی پر به‌دل لێی دمه‌ترساین رۆژی هاوړی ئه‌نصاریه‌که‌م له دهرگای دا و وتی: بیکه‌ره‌وه بیکه‌ره‌وه، وتم: بۆ غه‌سسانیه‌که‌هاتوو؟ وتی: به‌لکو له‌وه خراپتر، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ هاوسه‌ره‌کانی جیابۆته‌وه، منیش وتم: لووتی حه‌فصه و عائیشه له‌خاک نیشی! پۆشاکه‌که‌م هه‌لگرت و رۆشتمه دمه‌ره‌وه تا چوومه ئه‌وێ، دهبینم پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ ژووړیکی بچووکی خۆیدا‌بوو، سه‌رکه‌وتن بۆی به‌پلیکانه‌یه‌کی دار خورما بوو، وه خزمه‌تکاره‌ ر‌ه‌ش پیسته‌که‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌سه‌ر پله‌ی پلیکانه‌که‌ دانیشتبوو، پیم وت: (به پیغه‌مبه‌ر ﷺ) بلێ: ئه‌وه عومه‌ری کوری خه‌تتابه، جامۆله‌ت درام (برۆمه خزمه‌تی)، عومه‌ر ده‌لێ: ئه‌و باسه‌م بۆ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ گیرایه‌وه، جا کاتی گه‌شتمه سه‌ر قسه‌کانی ئوممو سه‌له‌مه ﷺ پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ زمرده‌خه‌نه‌یه‌کی کرد، ئه‌و له‌سه‌ر حه‌سیری بوو له‌ نیوان ئه‌و حه‌سیره‌که‌دا هیچ نه‌بوو، سه‌رینیکی چه‌رمی له‌ژێر سه‌ردا‌بوو پووشی دارخورمای تی ئاخ‌نرابوو، لای پییه‌کایه‌وه کۆمه‌لێ گه‌لای دار سه‌له‌می لی بوو (که‌ده‌باغی پێ نه‌که‌ن)، له‌ ژووړی سه‌ریه‌وه پیستیکی ده‌باغ نه‌کراو هه‌ل‌واسرا‌بوو، جابه‌لاته‌نیشتی یه‌وه شوینه‌واری حه‌سیره‌که‌م بینێ، بۆیه‌ گریام، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ فهرمووی: ((بۆنه‌گریته؟)) عه‌رزم کرد: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا بیگومان کیسرا و قه‌یسه‌ر له‌و زیانه‌دان که‌تیا‌یان ^(٢) تۆش پیغه‌مبه‌ری خوایت (ئه‌وه‌حاله‌ته)، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی: (ئایا رازی نابیت که‌ ئه‌وان دونیا‌یان ببی و ئیمه‌ش دوا رۆژ)).

(١) ناوی جیبله‌ی کور ئه‌یه‌م بوو.

(٢) واته‌: له‌ ناز و نهمه‌تان.

٣ - باب: ﴿وَإِذْ أَسَرَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ. وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ﴾ التحريم

فیه: عَائِشَةُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ^(١).

٣ - باسیک

(کاتیکی که پیغمبر ﷺ به نهیانی لای هندی له ژنه کانی قسه یه کی درکاند، ئینجا نهو (ژنه) قسه که ی کرد (بو هه ویکه ی) خواش پیغمبر ی ﷺ ئاگادار کرد، (پیغمبر ﷺ) هندیکی (له قسه کانی) ی باسکرد و بی دهنگ بوو له هندیکی تری، ئینجا که پیی وت (ژنه که) وتی: کی ئهمه ی پی گه یاندنی فهرمووی خواش زانای ئاگادار پیی گه یاندم) له م باسه دا فهرمووده یه هه یه، عایشه ؓ له پیغمبر مووه ﷺ گیراویه تیه وه^(٢).

٤٩١٤ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَىٰ بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عُبَيْدَ بْنَ حُنَيْنٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ ؓ يَقُولُ: أَرَدْتُ أَنْ أَسْأَلَ عُمَرَ فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْمَرْأَتَانِ اللَّتَانِ تَظَاهَرَتَا عَلَىٰ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ فَمَا أَتَمَمْتُ كَلَامِي حَتَّىٰ قَالَ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ^(٣).

(١) پروانه: ٤٩١٢.

(٢) كفهرمووده ی (٤٩١٢) سه حیجی بوخاری یه.

(٣) پروانه: ٨٩.

٤٩١٤ غیب‌نو عه‌بباس ﷺ ده‌لی: ویستم که پرسیار له عومهر ﷺ بکه‌م جا وتم: نه‌ی پێشه‌وای باومرداران نه‌و دوو ژنه‌ کێ بوون که پشتی په‌کتریان گرت له‌ دژی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ؟ نینجا من قسه‌که‌م ته‌واو نه‌کرد تا وتی: عایشه و حه‌فصه بوون ﷺ.

٤ - باب: ﴿إِنْ نُّوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾ التحريم

صَغَوْتُ وَأَصْغَيْتُ: مِلْتُ، ﴿وَلِنَصْغِي﴾ (١١٣) الأنعام: لَتَمِيلَ.

﴿وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَلِحُ الْمُؤْمِنِينَ﴾

وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ التحريم ﴿٤﴾

﴿ظَهِيرٌ﴾ (٤) التحريم: عَوْنٌ. ﴿تَظَاهَرُونَ﴾ (٨٥) البقرة: تَعَاوَنُونَ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿

يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ﴾ (٦) التحريم: أَوْصُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَأَدَّبُوهُمْ.

٤ - باسیک: ((نه‌ی حه‌فصه و عایشه) نه‌گهر هه‌ردووکتان

ته‌وبه‌ بکه‌ن و بگه‌رینه‌وه‌ بۆلای خودا (جیی خو‌یه‌تی)،

چونکه‌ به‌راستی دلتان لایدا (له‌ حه‌ق و راستی)

(صَغَوْتُ) وه‌ (أَصْغَيْتُ): لامداوه‌. ﴿وَلِنَصْغِي﴾ (١١٣) الأنعام: تا لابدا.

(وه ئه‌گهر پشتی یه‌کتر بگرن دژنی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ
(سه‌رکه‌وتوو نابن)، چونکه بی‌گومان خوا پشگیری ئه‌وه و
هه‌روه‌ها جیبریل و ئیمانداره چاکه‌کانیش، دواى ئه‌وان
فریشته‌کانیش پشتیوانی ئه‌ون)، ﴿ظَهْرٌ﴾: پشتیوان.
﴿تَظَاهَرُونَ﴾: پشتیوان وهاوکاری یه‌کتری ده‌بن.

موجاهید ده‌لی: ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ ۖ﴾ التحريم: ئاموزگاری
خوتان و که‌س و کارتانه بکه‌ن به پارێزگاری وه ئه‌ده‌بیان دادهن.

٤٩١٥ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عُبَيْدَ بْنَ
حُنَيْنٍ يَقُولُ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: أَرَدْتُ أَنْ أَسْأَلَ عُمَرَ عَنِ الْمَرْأَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَظَاهَرَتَا
عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَمَكُنْتُ سَنَةً فَلَمْ أَجِدْ لَهُ مَوْضِعًا، حَتَّى خَرَجْتُ مَعَهُ حَاجًّا، فَلَمَّا كُنَّا
بِظَهْرَانَ ذَهَبَ عُمَرُ لِحَاجَّتِهِ فَقَالَ: أَذْرِكْنِي بِالْوُضُوءِ فَأَذْرِكْنَهُ بِالْإِدَاوَةِ، فَجَعَلْتُ أَكُتُّ
عَلَيْهِ وَرَأَيْتُ مَوْضِعًا فَقُلْتُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، مَنِ الْمَرْأَتَانِ اللَّتَانِ تَظَاهَرَتَا؟ قَالَ ابْنُ
عَبَّاسٍ: فَمَا أَتَمَمْتُ كَلَامِي حَتَّى قَالَ عَائِشَةُ وَحَفْصَةُ^(١).

٤٩١٥ - ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ویستم پرسیار بکه‌م له عومه‌ر ؓ دهرباره‌ی
ئه‌و دوو ژنه‌ی پشتی یه‌کتریان گرت له‌دژی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ، جا سألک
مامه‌وه شوینیکی گونجاوم بۆ نه‌دۆزییه‌وه هه‌تا له‌گه‌لیدا رۆشتم بۆ چه‌ج، جا
کاتی له زه‌هران بووین عومه‌ر ؓ رۆشت بۆ ده‌ست به‌ ئاو گه‌یاندن و وتی: ئاوی
ده‌ستنوێژم بۆ بی‌نه، منیش له جه‌وه‌نه‌یه‌کی بجوو‌کدا بۆم برد، ئه‌نجا ده‌ستم
کرد به‌ئاو کردن به‌ ده‌ستیان و شوینیکی (گونجاوم بۆ پرسیاره‌که‌م) بینی وتم:

ئه‌ی پێشه‌وای باوه‌رداران ئه‌و دوو ئافه‌رده‌ ته‌ کێ بوو که پشته‌ یه‌ که‌تریان گرت (له‌ دژی پێغه‌مبه‌ر ﷺ)؟ ئیبنو عه‌بباس وتی: جا وته‌که‌م ته‌واو نه‌کرد تا وتی: عانیشه‌ و حه‌فصه‌ بوون.

٥ - باب: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكَ مِمَّا مَلَكَتْ

مُؤْمِنَاتٍ فَمِنْ ثَمَرَاتِ عِدَّتٍ سَاحَتْ تُبَيِّنُ وَأَبْكَارًا ۝﴾ التحريم

٤٩١٦ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا هُشَيْنٌ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ عُمَرُ ﷺ: اجْتَمَعَ نِسَاءُ النَّبِيِّ ﷺ فِي الْعِزَّةِ عَلَيْهِ فَقُلْتُ لَهُنَّ: عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنَّ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا مِنْكُنَّ. فَنَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ ^(١).

٥ - باسیک: (د‌ل‌نیابن ئه‌گه‌ر ئیوه‌ ته‌لاق بدات په‌روه‌ردگاری له‌ باتی ئیوه‌ ژنان‌یک‌ی با‌ش‌تر له‌ ئیوه‌ی ده‌دات‌ی، مسو‌ل‌مانانی پرواداران‌ی نزاکاران‌ی، ته‌وبه‌کاران‌ی، خواپه‌ره‌ستان‌ی رۆژوو‌گران‌ی له‌ بیوه‌ژنان و کیزان)

٤٩١٦ - ئه‌نه‌س ﷺ وتی: عومه‌ر ﷺ وتی: هاوسه‌ران‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌به‌ر هه‌وێ کێشان‌ی یه‌ که‌تری کو‌بو‌ونه‌وه‌یان له‌ دژی پێغه‌مبه‌ر ﷺ کرد، منیش پێم وتن: د‌ل‌نیابن ئه‌گه‌ر (پێغه‌مبه‌ر ﷺ) ئیوه‌ ته‌لاق بدات په‌روه‌ردگاری له‌ باتی ئیوه‌ هاوسه‌ران‌ی با‌ش‌تر له‌ ئیوه‌ ده‌دات‌ی، به‌و هه‌یه‌وه‌ ئه‌م ئایه‌ ته‌ دابه‌زی: ﴿عَسَىٰ رَبُّهُ... ۝﴾.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٧ - سورة ﴿تَبْرَكَ الَّذِي يَدْرِ الْمَلِكُ﴾ ١ ﴿الملك

التَّقَاوُتُ: الاختِلَافُ، وَالتَّقَاوُتُ وَالتَّقَوْتُ وَاحِدٌ. ﴿تَمِيزٌ ٨﴾ الملك: تَقَطَّعَ، ﴿مَنَاقِبُهَا ١٥﴾ الملك: جَوَانِبُهَا. ﴿نَدْعُوتُ ٢٧﴾ الملك: (وَتَدْعُونَ) مِثْلُ تَدْكُرُونَ وَتَدْكُرُونَ. ﴿وَيَقِضْنَ ١٩﴾ الملك: يَضْرِبَنَّ بِأَجْنِحَتِهِنَّ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿صَفَّتِ ١٩﴾ الملك: بَسَطُ أَجْنِحَتِهِنَّ، ﴿وَنُقُورِ ١١﴾ الملك: الكُفُورُ.

به ناوی خواوی به خشنده می میهره بان

٦٧ - (ته فسیری) سورته می ﴿تَبْرَكَ الَّذِي يَدْرِ الْمَلِكُ﴾ ١ ﴿الملك ١١﴾.

(التَّقَاوُتُ): ناپیکی، جیاوازی، (التَّقَاوُتُ) له گه ن (التَّقَوْتُ) ^(١) یه ک شتن. ﴿تَمِيزٌ﴾ الملك: پاره پاره ببی. ﴿مَنَاقِبُهَا ١٥﴾: قه راغ و لاشانیدا، نه ملا و لای زهوی. ﴿نَدْعُوتُ﴾ و ﴿تَدْعُونَ ٢٧﴾ یه ک مانان (واته: داواتان ده کرد)، وه ک (تَدْكُرُونَ) و (تَدْكُرُونَ). وه ﴿وَيَقِضْنَ﴾ بالیان دهمدن به یه کدا. -موجاهید ده لی: ﴿صَفَّتِ﴾: کراو میی باله کانیانه. ﴿وَنُقُورِ ١١﴾: دوورکه و تنه وه له پربازی راست (پا کردن له هه ق).

(١) سورته می مولک.

(٢) (تقوت) خویندنموی همزه و کیسانی به.

(٣) (مناکب) کوی (منکب) واته: شان.

(٤) په عقوب که به کیکه له قورنان خویننه گان به (وَتَدْعُونَ) خویندو به میه وه، به لام نو قورنان خویننه گه تر به (تَدْعُونَ)

خویندوو به یانه مه وه. بروه: ارشاد الساری ١١/١٦٨.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٨ - سورة ﴿ت وَالْقَلَمِ﴾

وَقَالَ قَتَادَةُ: ﴿حَرَّرَ ٢٥﴾ الْقَلَمُ: جِدُّ فِي أَنْفُسِهِمْ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿يَخْفَتُونَ ٢٣﴾ الْقَلَمُ: يَنْتَجُونَ السَّرَّارَ وَالْكَلَامَ الْخَفِيَّ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿لَضَالُونَ ٢٦﴾ الْقَلَمُ: أَضَلَّانَا مَكَانَ جَنَّتِنَا. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿كَالصَّرِيمِ ٢٠﴾ الْقَلَمُ: كَالصُّبْحِ انْصَرَمَ مِنَ اللَّيْلِ، وَاللَّيْلِ انْصَرَمَ مِنَ النَّهَارِ، وَهُوَ أَيْضًا كُلُّ رَمَلَةٍ انْصَرَمَتْ مِنْ مُعْظَمِ الرَّمْلِ، وَالصَّرِيمُ أَيْضًا الْمَصْرُومُ، مِثْلُ قَتِيلٍ وَمَقْتُولٍ.

به ناوی خوامی به خشنده می میهره بان

٦٨ - (تهفسیری) سورته می ﴿ت وَالْقَلَمِ﴾^(١)

قه تاده دهلی: ﴿حَرَّرَ﴾ به لیبراوی له ناخ و دموونی خویندا (بی بهش کردن).
ئیبنو عه عباس ؓ دهلی: ﴿يَخْفَتُونَ﴾ به جریه به یه کتریان نهووت، قسه ی
په نهانیان دهکرد. ئیبنو عه عباس ؓ وتی: ﴿لَضَالُونَ﴾ شوینی باخه گانمان ون
کردوو. غهیری ئیبنو عه عباس دهلی: ﴿كَالصَّرِيمِ﴾^(٢): وهك روناکی به یانی له
شهو ی جیا بووبیتته وه، وهك شهو له روژ جیا بووبیتته وه، ههروه ها لیكه له

(١) ناوی سورته می ههله مه.

(٢) وهك باغیگی پئراوی لی هات.

به‌شیکی گه‌وره و زۆر له‌که حیا بووبیته‌وه، وه (الصَّریم) (المَصْرُوم) وه: واته: باخی رنراو، وهك چۆن (قَتِيل) (مَقْتُول) ه^(١) به‌مانای کوژراو دیت.

١ - باب: ﴿عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٌ﴾ ١٣ ﴿الْقَلَمِ﴾

٤٩١٧ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﴿عُتِلَ بَعْدَ ذَلِكَ زَيْمٌ﴾ ١٣ ﴿الْقَلَمِ﴾ قَالَ: رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ لَهُ زَمَّةٌ مِثْلُ زَمَّةِ الشَّاةِ.

١ - باسیک: (دل په‌قی که‌لله شه‌ق دواى ئه‌وه‌ش زۆل)

٤٩١٧ - موجاهید له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ﴿﴾ ده‌گیڕیته‌وه، دهراره‌ی ئه‌م نایه‌ته (دل په‌قی که‌لله شه‌ق دوا ئه‌وه زۆل) ده‌لی: پیاویکه له قورمیش زیاده گوشتی به‌ گوپییه‌وه شوڕبوته‌وه وه‌کو مه‌رێک گوپی برایی و شوڕ بووبیته‌وه و لێی نه‌بووبیته‌وه.

٤٩١٨ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَعْبُدِ بْنِ خَالِدٍ، قَالَ: سَمِعْتُ حَارِثَةَ بْنَ وَهْبٍ الْخُرَاعِيَّ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ؟ كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعِّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَةٍ، أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ؟ كُلُّ عُتْلٍ جَوَاطٍ مُسْتَكْبِرٍ»^(٢).

٤٩١٨ - حاریسه‌ی کوپی وه‌بى خوزاعی ﴿﴾ ده‌لی: له پیغه‌مبه‌رم ﷺ بیست ده‌یفه‌رموو: ((نایا هه‌والتان پێده‌م کى به‌هه‌شتیه‌ی هه‌موو لاوازیکی خو به‌ به‌که‌م زان (خه‌لك به‌که‌م زانى به‌لاواز زان) ئه‌گه‌ر سویند له‌سه‌ر خوا بخوات

(١) واته، (هتیل) به‌مانای (مقتول) دى واته کوژراو.

(٢) پروانه: ٦٠٧١، ٦٦٥٧.

بو‌ی دینیته جی (سوینده‌که‌ی ناخات)، ئایا هه‌والتان پێبده‌م کێ دۆزه‌خیه‌؟
هه‌موو دل ر‌ه‌قیکی که‌لله شه‌قی قه‌له‌وی به‌فیزی خو به‌زل زانیکی)).

٢ - باب: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ ٤٢ ﴿الْقَلَمِ﴾

٤٩١٩ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ خَالِدِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هِلَالٍ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رضي الله عنه، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم يَقُولُ: «يُكْشَفُ رَبَّنَا عَنْ سَاقِهِ فَيَسْجُدُ لَهُ كُلُّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ، وَيَبْقَى مَنْ كَانَ يَسْجُدُ فِي الدُّنْيَا رِئَاءً وَسُمْعَةً، فَيَذْهَبُ لِيَسْجُدَ فَيَعُودُ ظَهْرُهُ طَبَقًا وَاحِدًا»^(١).

٢ - باسیک: (روژنی لاق دهرده‌خات)

٤٩١٩ - ئەبو سەعید رضي الله عنه ده‌لی: له پیغه‌مبه‌رم صلى الله عليه وسلم بیست ده‌یفه‌رموو: ((په‌روم‌دگارمان لاقی خو‌ی دهرده‌خات، ئەوسا هه‌موو باوم‌پ‌داریکی پیاو و ئافه‌رت سوژده‌ی بو‌ دمه‌ن، وه ئەوانه ده‌میننه‌وه که‌پێشتر له دونیادا بو‌ به‌رچاوی و رووپامایی سوژده‌یان دمه‌رد، ئەوسا ده‌یه‌وی سوژده‌ بیات، ئەنجا پش‌تیان دمه‌یت یه‌ک پارچه ته‌خته)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٦٩ - سورة الحاقة

﴿ فِي عِشَةِ رَاضٍ ٢٩ ﴾ الحاقة: يُرِيدُ فِيهَا الرِّضَا. ﴿ الْقَاضِيَةَ ٣٠ ﴾ الحاقة: الْمَوْتَةُ الْأُولَى
الَّتِي مُتُّهَا ثُمَّ أَحْيَا بَعْدَهَا. ﴿ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ٣١ ﴾ الحاقة: أَحَدٌ يَكُونُ لِلْجَمْعِ
وَلِلْوَاحِدِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿ الْوَتِينَ ٣٢ ﴾ الحاقة: نَبَاطُ الْقَلْبِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿ طَعَا
٣٣ ﴾ الحاقة: كَثُرَ، وَيُقَالُ: ﴿ بِالطَّاعِيَةِ ٣٤ ﴾ الحاقة: بِطُغْيَانِهِمْ، وَيُقَالُ: طَعَتْ عَلَى
الْخَزَّانِ. كَمَا طَعَى الْمَاءُ عَلَى قَوْمِ نُوحٍ. ﴿ أَعْجَازُ نَخْلٍ ٣٥ ﴾ الحاقة: أَصُولُهَا. ﴿ بَاقِيَةً ٣٦ ﴾
الحاقة: بَقِيَّةٌ.

به ناوی خواهی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٦٩ - (تهفسیری) سوره‌تی حاققه

- (ئیبینو جوبه‌یر ده‌لی): ﴿ فِي عِشَةِ رَاضٍ ﴾: مه‌به‌ستی ژیانیکه رهمه‌ندی
تیا به (بو که سه به‌هه‌شته‌که). ﴿ الْقَاضِيَةَ ﴾: مردنه‌که‌ی به‌که‌م جار که مردم
له پاشان دوا‌ی نه‌وه زیندوو ده‌کریمه‌وه. ﴿ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴾: وشه‌ی: (أَحَدٌ) بو
کو و بو تاک به‌کار دیت. ئیبینو عه‌بباس رضی الله عنه ده‌لی: ﴿ الْوَتِينَ ﴾: شاده‌ما‌ری دل.
ئیبینو عه‌بباس رضی الله عنه ده‌لی: ﴿ طَعَا ﴾: زور بوو (توغیانی کرد) وه ده‌وتریت
﴿ بِالطَّاعِيَةِ ﴾: به‌هوی سه‌رکه‌شیانه‌وه، به‌نه‌فرمته‌یه‌کی زور که‌وره (به‌سزایه‌کی
سه‌رکه‌ش)، وه ده‌وتریت: (طَعَتْ عَلَى الْخَزَّانِ): بایه‌که له ده‌ست

سه‌ره‌ره‌شه‌تیارانی دمرچوو. (کَمَا طَغَى الْمَاءُ عَلَى قَوْمِ نُوحٍ) هه‌رچۆنیک ناوده‌کی به‌سه‌ر گه‌لی نووحدا ﷺ هات له‌ ده‌ست دمرچوو بوو. ﴿أَعْبَأُ نَحْلٍ﴾: قه‌دی دار خورماکان. ﴿بَافِئِكُمْ﴾: پاشماوه و شوینه‌وار.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٠ - سُورَةُ ﴿سَالِ سَائِلُ﴾

الْفَصِيلَةُ أَصْعَرُ آبَائِهِ، الْقُرْبَىٰ إِلَيْهِ يَنْتَمِي مَنْ انْتَمَى. ﴿لِلشَّوَى﴾ (١٦) المعارج: الَيَدَانِ وَالرَّجْلَانِ وَالْأَطْرَافُ وَجِلْدَةُ الرَّأْسِ يُقَالُ لَهَا: شَوَاءٌ، وَمَا كَانَ غَيْرَ مَقْتَلٍ فَهُوَ شَوَى، ﴿عَزِينَ﴾ (٢٧) المعارج: وَالْعِزُونَ: الْجَمَاعَاتُ، وَوَاَحِدُهَا عِزَّةٌ.

به ناوی خواي به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٧٠ - (ته‌فسیری) سورپه‌تی ﴿سَالِ سَائِلُ﴾ (١)

(الْفَصِيلَةُ) خیل (هۆز) له‌سه‌ری باو باپیرانیه‌وه، بۆلای نه‌و پال ده‌دات نه‌وه‌ی خۆی پال ده‌دات. ﴿لِلشَّوَى﴾: هه‌ردوو ده‌ست و هه‌ردوو قاچ و په‌نجه‌کان (٢) و پنیستی سه‌ر بییان ده‌وتری (شَوَاءٌ)، وه هه‌ر (ئه‌ندامیک یان کاریک) کوشنده نه‌بیئت نه‌و (شَوَى) ی پنی ده‌وتریت. ﴿عَزِينَ﴾: و (العزون): کۆمه‌ل کۆمه‌ل و ده‌سته ده‌سته. (عَزِينَ) کۆیه تاکه‌که‌ی (عِزَّة) ه.

(١) ناوێشانی سورپه‌تی معاریجه.

(٢) به‌جاومه‌کانیش ده‌وتریت (اطراف).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧١ - سورة: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا﴾

﴿أَطْوَارًا ١٤﴾ نوح: طَوْرًا كَذَا وَطَوْرًا كَذَا، يُقَالُ: عَدَا طَوْرَهُ. أَي قَدَرَهُ، وَالْكُبَّارُ أَشَدُّ مِنَ الْكُبَّارِ، وَكَذَلِكَ جُمَالٌ وَجَمِيلٌ، لِأَنَّهَا أَشَدُّ مُبَالَغَةً، وَكُبَّارُ الْكَبِيرِ، وَكُبَّارًا أَيْضًا بِالتَّخْفِيفِ، وَالْعَرَبُ تَقُولُ: رَجُلٌ حُسَانٌ وَجُمَالٌ وَحُسَانٌ مُحَقَّقٌ وَجُمَالٌ مُحَقَّقٌ. ﴿دَيَّارًا ١٥﴾ نوح: مِنْ دَوْرٍ وَلَكِنَّهُ فَيَعَالٍ مِنَ الدَّوْرَانِ كَمَا قَرَأَ عَمْرُ: (الْحَيُّ الْقَيَّامُ). وَهِيَ مِنْ قُمْتُ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿دَيَّارًا﴾: أَحَدًا. ﴿نَبَارًا ١٦﴾ نوح: هَلَاكًا. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿يَذَرَارًا ١٧﴾ نوح: يَتَّبِعُ بَعْضُهَا بَعْضًا. ﴿وَقَارًا ١٨﴾ نوح: عَظَمَةً.

به ناوی خواي به خشندهی میهره بان

٧١ - (ته فسیری) سوره تی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا﴾^(١)

﴿أَطْوَارًا﴾: قَوْنَاغی نه وه و قَوْنَاغی نه وه، دهوتری (عَدَا طَوْرَهُ): له نه اندازهی خوی تیپه ری (الْكُبَّارُ) له پرووی ماناوه به هیتر له (الْكُبَّارِ)، ههروها (جُمَالٌ) به هیتر له (جَمِيلٌ)، چونکه وشه یه که میان ماناکه ی زیتر به هیتر له وشه دووه میان، وه (كُبَّارٌ) و (كُبَّارٌ) واته: گه وه، عه ربیش ده لی: (رَجُلٌ حُسَانٌ وَجُمَالٌ) وه ده لی: (رَجُلٌ حُسَانٌ وَجُمَالٌ)^(٢)

(١) ناوی سورتهی نوحه ١٤.

(٢) مهبستی نه وهی بهو شیوه بهش عه رب به کاری دینێ که وشه که یه تی دووه دووباره بوو بیته وه یان دووباره نه بوو بیته وه بهک مانای دمی جیاوازیان نییه له مانادا.

- ﴿دَيَّارًا﴾: له (دَوْر) هوه هاتوو و به‌لام له‌سه‌ر كِيشِ (فَيَعَال) ^(١) چاو‌گه‌كه‌ی (الدَّوْرَان) ه، وهك چوْن عومهر ﴿﴾ (الْحَيِّ الْقَيُّوم) به (الْحَيُّ الْقَيَّامُ) ^(٢) خویندو ته‌وه كه له (قُمْتُ) ه هاتوو،

كه‌سیكى تر ده‌لى: ﴿دَيَّارًا﴾: يهك كه‌س. ﴿نَبَارًا﴾: له ناو‌چوون.
ئیب‌نو عه‌بباس ﴿﴾ ده‌لى: ﴿مَدْرَارًا﴾: په‌یتا په‌یتا هه‌ندیكى به شوین
هه‌ندیكىدا ده‌بارى. ﴿وَقَارًا﴾: شكۆ و گه‌ورمى.

١ - باب: ﴿وَدَا وَلَا سَوَاعَا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ﴾ نوح

٤٩٢٠ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ وَقَالَ: عَطَاءٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ؓ صَارَتِ الْأَوْتَانُ الَّتِي كَانَتْ فِي قَوْمِ نُوحٍ فِي الْعَرَبِ بَعْدُ، أَمَّا وَدٌ كَانَتْ لِكَلْبٍ بِدَوْمَةِ الْجَنْدَلِ، وَأَمَّا سَوَاعٌ كَانَتْ لِهَدَيْلٍ، وَأَمَّا يَغُوثٌ فَكَانَتْ لِمُرَادٍ ثُمَّ لِبَنِي عُطَيْفٍ بِالْجُرْفِ عِنْدَ سَبَا، وَأَمَّا يَعُوقُ فَكَانَتْ لِهَمْدَانَ، وَأَمَّا نَسْرٌ فَكَانَتْ لِحِمَيْرٍ، لَالِ ذِي الْكَلَاعِ. أَسْمَاءُ رِجَالٍ صَالِحِينَ مِنْ قَوْمِ نُوحٍ، فَلَمَّا هَلَكُوا أَوْحَى الشَّيْطَانُ إِلَى قَوْمِهِمْ أَنْ انْصِبُوا إِلَى مَجَالِسِهِمُ الَّتِي كَانُوا يَجْلِسُونَ أَنْصَابًا، وَسَمُّوَهَا بِأَسْمَائِهِمْ فَفَعَلُوا فَلَمْ تُعْبَدْ حَتَّى إِذَا هَلَكَ أَوْلَئِكَ وَتَنَسَّخَ الْعِلْمُ عُبِدَتْ.

(١) ئه‌س‌ل‌م‌كه‌ی (دیوار) بووه، واوه‌كه‌ی گۆ‌پ‌راوه به یا و پاشان یایی یه‌كه‌م تێه‌ل‌گ‌ئیش بووه له پای دووم‌دا بووته دیارا.

(٢) ئه‌م خویندنه‌وه‌یه خویندنه‌وه‌یه‌كى شازه.

١ - باسیک: (ده‌ست هه‌لنه‌گرن له په‌رستنی) وه‌دد و سواع و یه‌غووس و یه‌عوق)

٤٩٢٠ - ئیبنو عه‌بباس رضی اللہ عنہ ده‌لی: ئهو بتانه‌ی که له ناو گه‌لی نوح علیه السلام دا هه‌بوون که دواتر هاته ناو عه‌رمبه‌کان، جا سه‌بارمت به‌ بتی (وَدّ) ئه‌وه‌ هی هۆزی که‌لب بوو له (دَوْمَةُ الْجَنْدَل) وه (سواع) هی هوزمیل بوو، (يَعُوْث) یش هی هۆزی موراد بوو، له پاشان به‌نی غوته‌یف بوو له جه‌وفی لای (سَبَأ) به‌لام (يَعُوْث) بتی هه‌مه‌دان بوو، (نَسْر) یش بتی حیمیه بوو هی (آلِ ذِي الْكَلَاءِ) بوو. (ئهم بتانه) ناوی چه‌ند پیاویکی سالح بوون له گه‌لی نوح علیه السلام، جاکاتی مردن شه‌یتان خسته‌ی ده‌لی گه‌له‌که‌یان که له‌و شوین و جیگایانه‌دا که ئه‌وان داده‌نیشتن چه‌ند پیکه‌ریکیان بو دانین، وه به‌ناویانه‌وه په‌یکه‌ره‌کان بنین گه‌له‌که‌ش ئه‌و کارمیان کرد، ئه‌و کاته نه‌په‌رستران هه‌تا ئه‌و که‌سانه (ی په‌یکه‌ره‌کانیان دانا) مردن، زانیاری دهر‌بارمیان گو‌را ئیتر په‌رستران.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٢ - سورة ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ﴾

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿لَبَدًا ١٩﴾ الجن: أَغْوَانًا.

١ - باب

٤٩٢١ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي طَائِفَةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ عَامِدِينَ إِلَى سُوقِ عُكَاظٍ،

وَقَدْ حِيلَ بَيْنَ الشَّيَاطِينِ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ، وَأُرْسِلَتْ عَلَيْهِمُ الشُّهُبُ فَرَجَعَتِ الشَّيَاطِينُ، فَقَالُوا: مَا لَكُمْ؟ فَقَالُوا: حِيلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ وَأُرْسِلَتْ عَلَيْنَا الشُّهُبُ. قَالَ: مَا حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ إِلَّا مَا حَدَّثَ، فَاضْرِبُوا مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا فَانْظُرُوا مَا هَذَا الْأَمْرُ الَّذِي حَدَّثَ. فَانْطَلَقُوا فَضَرَبُوا مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا يَنْظُرُونَ مَا هَذَا الْأَمْرُ الَّذِي حَالَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ. قَالَ فَانْطَلَقَ الَّذِينَ تَوَجَّهُوا نَحْوَ تِهَامَةٍ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ يَنْخُلُهُ، وَهُوَ غَامِدٌ إِلَى سُوقٍ عُكَاظٍ، وَهُوَ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ صَلَاةَ الْفَجْرِ، فَلَمَّا سَمِعُوا الْقُرْآنَ تَسَمَّعُوا لَهُ فَقَالُوا: هَذَا الَّذِي حَالَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ خَبَرِ السَّمَاءِ. فَهَذَاكَ رَجَعُوا إِلَى قَوْمِهِمْ فَقَالُوا: يَا قَوْمَنَا ﴿١﴾ إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا ﴿٢﴾ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٣﴾ ﴿٤﴾ الْجَنُّ: وَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ عَلَى نَبِيِّهِ ﷺ: ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ ﴿١﴾﴾ الْجَنُّ: وَإِنَّمَا أُوحِيَ إِلَيْهِ قَوْلُ الْجِنِّ^(١).

به ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٧٢ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ﴾^(٢)

ئیب‌نو عه‌بباس ؑ ده‌ئ: ﴿لَبَدًا﴾ واته: پشتیوان وهاوکاران^(٣).

١ - باسیک

٤٩٢١ - عه‌بدوئ‌ل‌ای کوری عه‌بباس ؑ ده‌ئ: پی‌غه‌مبه‌ر ؑ له‌گه‌ل کۆمه‌ئیک له‌ هاوه‌لانی‌دا ر‌وشت به‌نیازی بازاری عوکار بوون، له‌وکاته‌دا شه‌یتانه‌کان به‌رگری

(١) پروانه: ٧٧٣.

(٢) به‌ سور‌تی جینن به‌ناوبانگه و له‌ ه‌ورن‌اندا به‌و ناومه‌ نووسراوه.

(٣) کۆی (لَبَدَة) کۆماکراو، تیک‌ نا‌او له‌ ئایه‌تمکه‌دا ماناکه مه‌جازیه به‌ مانای: ده‌سته و تاقمی به‌سه‌ریکه‌دا که‌وتوون.

کراپوون لەزانی نی هەوالی ئاسمان، (ئەگەر برۆشتنایە) چلۆسکی ئاگرینیان بۆ دەهاوێژرا، بۆیە جنۆکەکان گەرانەووە (بۆلای ھۆزەکەیان) بێیان وتن: ئەووە چیتانە؟ ئەوانیش وتیان: بەربەستێک لە نیوان ئیمە و هەوالی ئاسماندا دروست کراوە، چلۆسکی ئاگرینمان بۆ دەهاوێژری! (ئیبلیس) وتی: دەی کەواتە شتێک روویداوە کە پێگەری دەکات لەووی ئیووە هەوالی ئاسمان بزانن، دەی پۆژھەلات و پۆژئاوای زەوی بگەڕێن و سەرنج بدەن بزانن چ شتێک لە نیوان ئیووە و هەوالی ئاسماندا دروست بووە، دەلی: جا ئەو کۆمەلە جنۆکەیی روووە و تێھامە روشتبوون چوون بۆ خزمەتی پیغەمبەر ﷺ، لەکاتیکیدا کە لە نەخەلەدا بوو، پیغەمبەر ﷺ بەنیازی بازاری عوگاز بوو، لەو کاتەدا پێشنوێژی نوێزی بەیانی بۆھاوێژانی دەکرد، جا کاتی جنۆکەکان گوێیان لە قورئان خوێندنەکەیی بوو بەجوانی گوێیان بۆ شل کرد، وتیان: سویند بەخوا ئا ئەمەییە پێگەری نیوان ئیووە و زانی نی هەوالی ئاسمان، ئەنجا لەو کاتەدا گەرانەووە بۆلای ھۆزەکەیان وتیان: ئەی ھۆزەکەمان (بەراستی ئیمە قورئانیکی سەر سورھینەرمان گوئی لی بوو پێنموونی دەکات بۆ پێی راست، بۆیە ئیمەش باوەرمان پێی هینا، وە ھەرگیز کەس ناکەین بەھاوبەشی پەرورەدگارمان)، جا ئیتەر خوا ﷻ قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ ۖ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُ مَا يَسْمَعُ ۖ قَالُوا وَقَدْ اتَّبَعْنَا آلَ فِرْعَوْنَ أَن يَذُكِّرُنَا هَٰؤُلَاءِ مَا نَحْمَدُهُمْ إِلَّا هُوَ ۖ قَالُوا إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَ كَفَّارٌ ۖ

دابەزاندا بۆ پیغەمبەرەکەیی ﷺ، وە بێگومان خوا وتەیی جنۆکەکانی بەقورئان بۆ دابەزاندا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٣ - سورة المزمل

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿تَبَيَّلًا ۝٨﴾ المزمل: أَخْلَصَ. وَقَالَ الْحَسَنُ ﴿أَنْكَالًا ۝١٢﴾ المزمل:
 قِيُودًا. ﴿مُنْفَطِرٌ بِهِ ۝١٨﴾ المزمل: مُثْقَلَةٌ بِهِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿كَيْبًا مَّهِلًا ۝١٤﴾
 المزمل: الرَّمْلُ السَّائِلُ. ﴿وَيَلًا ۝١٦﴾ المزمل: شَدِيدًا.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٧٣ - (ته‌فسیری) سوره‌تی: موززه‌ممیل

موجاهید ده‌ئی: ﴿تَبَيَّلًا ۝٨﴾ المزمل: دَلَسُوْز به، یه‌کلابه‌رموه (بو خوا و
 به‌ندایه‌تی نه‌و). حه‌سه‌ن ده‌ئی: ﴿أَنْكَالًا﴾ المزمل: کۆت و زنجیری قورس.
 ﴿مُنْفَطِرٌ بِهِ ۝١٨﴾: (ئاسمان) پئی قورس ده‌یی^(١). ئیبنو عه‌بباس ؑ ده‌ئی: ﴿كَيْبًا
 مَّهِلًا﴾: لی هه‌لرزاو. ﴿وَيَلًا﴾: سه‌خت.

(١) ئاسمان به‌هوی سه‌ختی نه‌و رۆژه لعت لعت ده‌یی.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٤ - سورة المدثر

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿عِيسَى﴾ المدثر: شَدِيد. ﴿قَسْرَقَ﴾ المدثر: رَكَّز النَّاسِ وَأَصْوَاتُهُمْ. وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: الْأَسَدُ وَكُلُّ شَدِيدٍ قَسْرَقَ. الرُّكُزُ: الصَّوْتُ. ﴿مُتَنَفِّرَةً﴾ المدثر: نَافِرَةٌ مَدْعُورَةٌ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٧٤ - (ته‌فسیری) سورەتی مودده‌سیر

ثِيْبَنُو عَهْبَاسٌ: دهلئ: ﴿عِيسَى﴾: سه‌خت و گران. ﴿قَسْرَقَ﴾: نووزە‌ی خه‌لك و دهنگیان. وه نه‌بو هورمیره ﴿قَسْرَقَ﴾: دهلئ: (القسورة): شیرە، وه هه‌موو به‌هیزنك فه‌سومرمیه. (الرُّكُزُ): دهنگی (نووزە‌یه). ﴿مُتَنَفِّرَةً﴾: سلکه‌ری تۆقاو.

١ - باب

٤٩٢٢ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ: سَأَلْتُ أَبَا سَلَمَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَوَّلِ مَا نَزَلَ مِنَ الْقُرْآنِ، قَالَ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ المدثر: قُلْتُ: يَقُولُونَ: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ العلق: فَقَالَ أَبُو سَلَمَةَ: سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ

عَبْدُ اللَّهِ ﷺ عَنْ ذَلِكَ وَقُلْتُ لَهُ مِثْلَ الَّذِي قُلْتُ، فَقَالَ جَابِرٌ: لَا أُحَدِّثُكَ إِلَّا مَا حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «جَاوَزْتُ بِحَرَاءٍ، فَلَمَّا قَضَيْتُ جَوَارِيَ هَبَطْتُ، فَتَوَدِدْتُ، فَنَظَرْتُ عَنْ يَمِينِي فَلَمْ أَرْ شَيْئًا، وَنَظَرْتُ عَنْ شِمَالِي فَلَمْ أَرْ شَيْئًا، وَنَظَرْتُ أَمَامِي فَلَمْ أَرْ شَيْئًا، وَنَظَرْتُ خَلْفِي فَلَمْ أَرْ شَيْئًا، فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَرَأَيْتُ شَيْئًا، فَأَتَيْتُ خَدِيجَةَ فَقُلْتُ دَثْرُونِي وَصُبُوا عَلَيَّ مَاءً بَارِدًا - قَالَ: - قَدَثْرُونِي وَصُبُوا عَلَيَّ مَاءً بَارِدًا قَالَ فَتَرَلْتُ: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١ قُمْ فَأَنذِرْ ۝٢ وَرَبِّكَ فَكْذِرْ ۝٣﴾ المذثر: (١).

١ - باسیک

٤٩٢٢ یه‌حیای کوری نه‌بی که‌سیر ده‌لئ: پرسیارم له نه‌بو سه‌له‌مه‌ی کوری عه‌بدوړه‌حمان کرد، دهرباره‌ی یه‌که‌م (سورپه‌ت) له‌قورئان دابه‌زی؟ وتی (سورپه‌تی) ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ۝١﴾: بوو وتم: ده‌لئین (سورپه‌تی) ﴿أَفَرَأَى بِأَسْرِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝١﴾: بووه، نه‌بو سه‌له‌مه‌ش وتی: پرسیارم له جابیر کوری عه‌بدووللا ﷺ کرد له‌و باره‌یه‌وه، وه نه‌وه‌ی پی‌شتر وتم به‌ویشم وته‌وه، جابریش وتی: هیجت بو‌ناگی‌ر مه‌وه نه‌وه نه‌بی که پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ بو‌ی گیراینه‌وه فه‌رمووی: ((له (غاری) حیرپا نی‌عتیکافه‌م کرد، جا که نی‌عتیکافه‌که‌م ته‌واو کرد (له شاخه‌که) دابه‌زیمه خواره‌وه، ئینجا بانگ کرام، سه‌یری لای راستی خو‌م کرد هی‌چم نه‌دی وه سه‌یری لای چه‌پی خو‌م کرد و هی‌چم نه‌دی، وه سه‌یری پی‌شه‌وه‌ی خو‌م کرد و هی‌چم نه‌دی، سه‌یری پشته‌وه‌ی خو‌م کرد و هی‌چم نه‌دی، ئینجا هاتمه‌وه بو‌ لای خه‌دیجه ﷺ وتم: دامپو‌شن و ناویکی ساردم پی‌اکه‌ن))، فه‌رمووی: ((جا دایان پو‌شیم و ناویکی ساردیان پیا کردم)) وتی: به‌و هو‌یه‌وه نه‌م نایه‌ته دابه‌زی (نه‌ی نه‌و که‌سه‌ی که خو‌ت پی‌چاومه‌وه هه‌سته (خه‌لک) بیدارکه‌رموه، وه په‌روم‌ردگارت به‌ که‌وره بگره‌).

٢ - بابُ قَوْلُهُ: ﴿قُرْآنِذَر﴾ (٢) المَدَثَر

٤٩٢٣ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ وَغَيْرُهُ قَالَا: حَدَّثَنَا حَرْبُ بْنُ شَدَّادٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «جَاوَزْتُ بِحِرَاءٍ». مِثْلَ حَدِيثِ عُثْمَانَ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ^(١).

٢ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (هه‌سته (خه‌لکی) بیدار که‌ره‌وه)

٤٩٢٣ - ئەبو سه‌له‌مه له جابیری کوری عه‌بدوڵڵاوه ﷺ ده‌گێڕێته‌وه ئه‌ویش له پی‌غه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گێڕێته‌وه که‌ فەرمووی: (له (غاری) حیرا ئیعتیکافم کرد). به‌وێنه‌ی فەرمووده‌که‌ی عوسمانی کوری عومه‌ره که له عه‌لی کوری موباره‌که‌وه گێراویه‌تی‌ه‌وه.

٣ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَرَبِّكَ فَكِّرْ﴾ (٣) المَدَثَر

٤٩٢٤ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ، حَدَّثَنَا حَرْبُ بْنُ شَدَّادٍ، عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «أَفْرَأَ بِأَسِيرِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ^(١)؟ فَقَالَ أَبُو سَلَمَةَ: سَأَلْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ: أَفْرَأَ بِأَسِيرِ رَبِّكَ؟ فَقَالَ: «يَتَأْتِيهَا الْمَدِيرُ^(٢)». فَقُلْتُ: أَفْرَأَ بِأَسِيرِ رَبِّكَ أَنَّهُ^(٣)؟ فَقَالَ: «يَتَأْتِيهَا الْمَدِيرُ^(٤)». فَقُلْتُ: أَفْرَأَ بِأَسِيرِ رَبِّكَ أَنَّهُ^(٥)؟ فَقَالَ: «يَتَأْتِيهَا الْمَدِيرُ^(٦)». فَقُلْتُ: أَفْرَأَ بِأَسِيرِ رَبِّكَ أَنَّهُ^(٧)؟ فَقَالَ: «يَتَأْتِيهَا الْمَدِيرُ^(٨)».

الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ العلق: فَقَالَ: لَا أُخْبِرُكَ إِلَّا بِمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «جَاوَزْتُ فِي حِرَاءٍ فَلَمَّا قَضَيْتُ جَوَارِي، هَبَطْتُ فَاسْتَبَطَنْتُ الْوَادِيَّ فَنُودِيْتُ، فَنَظَرْتُ أَمَامِي وَخَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي، فَإِذَا هُوَ جَالِسٌ عَلَى عَرْشٍ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَأَتَيْتُ خَدِيجَةَ فَقُلْتُ: دَثُرُونِي وَصُبُّوا عَلَيَّ مَاءً بَارِدًا، وَأُنْزِلْ عَلَيَّ: ﴿يَأْتِيهَا الْمَدَرُّ﴾ ﴿١﴾ قُرْ فَأَنْزَرُ ﴿٢﴾ وَرَبِّكَ فَكَبَّرَ ﴿٣﴾ المَدْرُ:»^(١).

٣- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه) په‌روه‌ردگارت به گه‌وره بگره)

٤٩٢٤ -یه‌حیا ده‌ئێ: پرسیارم له ئەبێ سه‌له‌مه کرد کام له قورئان یه‌که‌م جار دابه‌زێنرا؟ (ئه‌بو سه‌له‌مه‌ش) وتی: ﴿يَأْتِيهَا الْمَدَرُّ﴾: منیش وتم: پێم وتراوه که یه‌که‌م جار ﴿أَفْرَأُ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾: دابه‌زیوه، ئه‌بو سه‌له‌مه‌ش وتی: پرسیارم له جابیر کو‌ری عه‌بدو‌للا کرد ﷺ کام (سو‌ره‌تی) قورئان یه‌که‌م جار دابه‌زێنرا؟ ئه‌ویش وتی: ﴿يَأْتِيهَا الْمَدَرُّ﴾: منیش وتم: پێم وتراوه که ﴿أَفْرَأُ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾: بووه، جابیریش وتی: ته‌نها ئه‌ومت بو‌ده‌گیرمه‌وه که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرموویه‌تی، پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: (له (غاری) حیرپا ئیعتیکافم کرد، جا که ئیعتیکافه‌که‌م ته‌واو کرد (له شاخه‌که) دابه‌زیمه خواره‌وه گه‌شتمه ناو شیوه‌که، ئینجا بانگم لی کرا سه‌یری پێش و پاش وه (سه‌یری) لای راست و لای چه‌پی خۆم کرد، جا بینیم ئه‌و (جی‌ریل ﷺ) له‌سه‌ر کورسیه‌ک دانیش‌تووه له‌ نیوان ئاسمان و زه‌وی دا، ئیتر هاته‌وه‌وه بو‌ لای خه‌دیجه و وتم: دامپۆشن وئاویکی

سارد بکه‌ن به‌سه‌رمدا، وه ئه‌م ئایه‌تانه‌م بۆ دابه‌زنێرا (ئه‌ی ئه‌و که‌سه‌ خۆت پی‌چاومه‌وه‌ هه‌سته (خه‌لک) بێ‌دار که‌رده‌وه، وه‌ په‌رومردگارت به‌گه‌وره‌ بگره‌).

٤ - باب: ﴿وَيَا بَكَ فَطَهَّرْ﴾ المدثر:

٤٩٢٥ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ. وَحَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ فَأَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم وَهُوَ يُحَدِّثُ عَنْ فِتْرَةِ الْوَحْيِ فَقَالَ فِي حَدِيثِهِ: «قَبِينَا أَنَا أَمْشِي إِذْ سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ قَرَفَعْتُ رَأْسِي فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَجِئْتُ مِنْهُ زُعْبًا فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ: زَمَلُونِي زَمَلُونِي. فَذَنُّوَنِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ﴾ ١ إِلَى ﴿وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ

﴿٥﴾ المدثر: - قَبْلَ أَنْ تُفْرَضَ الصَّلَاةُ - وَهِيَ الْأَوْتَانُ» ^(١).

٤ - باسیک: (وه پۆشاکت به پاک رابگره)

٤٩٢٥ - ئه‌بو سه‌له‌مه‌ی کورێ عه‌بدورحمان له جابیری کورێ عه‌بدوللاوه رضي الله عنه ده‌گێڕێته‌وه ده‌لێ: له‌ بی‌غه‌مبه‌رم صلى الله عليه وسلم بیست که‌باسی بچ‌رانی نی‌گای ده‌مه‌رموو جاله‌ فه‌رموو ده‌که‌یدا فه‌رمووی: ((جا له‌ کاتی‌که‌دا من به‌ رێگادا ده‌پۆشتم له‌ پر له‌ناسمانه‌وه‌ گویم له‌ ده‌نگێک بوو، بۆیه سه‌رم به‌رز کرده‌وه، جا ده‌بینم ئه‌و فره‌شته‌یه که‌ له‌ (غارێ) حیرا هات بۆ لام له‌ سه‌ر کورسی یه‌ک دانیه‌شتوو له‌ نیوان ئاسمان و زمه‌یدایه‌، منیش لێی تۆقیم ^(٢) و گه‌رامه‌وه (بۆ مائه‌وه) و وتم:

(١) به‌روانه: ٤.

(٢) زۆر ترسام.

دامپۆشه‌ن دامپۆشن، ئه‌وانیش دایان پۆشام، ئیتر به‌ هۆیه‌وه‌ خوای به‌رز و بلند
ئهم نایه‌تانه‌ی دابه‌زاند: (ئهی ئه‌و که‌سه‌ی خۆت پیچاومه‌وه‌ هه‌سته (خه‌لك)
بی‌دار که‌ره‌وه‌، وه‌ په‌روه‌ردگارت به‌ که‌وره‌ بگه‌ره‌، وه‌ پۆشات به‌ پاك رابگه‌ره‌، وه‌ واز
له‌ بته‌ره‌ستی بی‌نه‌)^(١)، پيش ئه‌وه‌ی نوێژ فه‌رز ببیت. (الرَّجَزُ) واته‌: بت و
په‌یکه‌ره‌ په‌ره‌ستراوه‌كان، له‌ پاشان (دابه‌زینی) نیگا زۆر بوو، وه‌ به‌رده‌وامیش بوو.

٥ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَالرَّجَزَ فَأَهْجُرُ ٥﴾ المدثر: قَالَ: الرَّجَزُ وَالرَّجْسُ: الْعَذَابُ.

٤٩٢٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: سَمِعْتُ أَبَا سَلَمَةَ،
قَالَ: أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُحَدِّثُ عَنْ فِتْرَةِ الْوَحْيِ: «قَبِينَا أَنَا أَمْشِي
سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ فَرَفَعْتُ بَصَرِي قِبَلَ السَّمَاءِ، فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحِرَاءٍ قَاعِدٌ عَلَى
كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَجِئْتُ مِنْهُ حَتَّى هَوَيْتُ إِلَى الْأَرْضِ، فَجِئْتُ أَهْلِي فَقُلْتُ: زَمَلُونِي.
زَمَلُونِي. فَرَمَلُونِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ١﴾ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿وَالرَّجَزَ فَأَهْجُرُ ٥﴾ المدثر:»
- قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: وَالرَّجَزُ: الْأَوْتَانُ - «ثُمَّ حَمِيَ الْوَحْيُ وَتَتَابَعَ»^(٢).

٥ - باسیک: ئهم فه‌رمایشته‌ی خوای گه‌وره‌: (به‌رده‌وام به‌ له‌ وازه‌ینان له‌ بت په‌ره‌ستی و گوناوه‌)

٤٩٢٦ - ئه‌بو سه‌له‌مه‌ ده‌لی: جابیری کوری عه‌بدوڵلا ﷺ بۆی گیرامه‌وه‌ که‌ ئه‌و
له‌ پیغه‌مبه‌ری خوای ﷺ بیست باسی پچه‌رانی نیگای ده‌کرد فه‌رمووی: ((جا له‌
کاتی‌کدا من به‌ ریکادا دموشتم، له‌ ناسمانه‌وه‌ گویم له‌ دهنگی‌ک بوو، بۆیه‌ چاووم

(١) ئه‌گه‌ر به‌ (الرَّجَزُ) بخوێنرێته‌وه‌ به‌لام ئه‌گه‌ر به‌ (الرَّجَزُ) بخوێنرێته‌وه‌ ئه‌وه‌ واته‌: وه‌ دمست له‌گوناوه‌ هه‌لبه‌گه‌ره‌.

(٢) بروه‌انه‌: ٤.

بەرز کردەوه بۆ ئاسمان، یەكسەر ئەو فریشتەیه‌م بێنی له (غارى) حېررا هات بۆ لام، له‌سەر كورسیه‌ك دانیشتبوو له‌ نیوان ئاسمان و زه‌ویدا، منیش زۆر لێی ترسام تا (له‌ترسا) كه‌وتمه‌ سەر زه‌وى، ئینجا هاتمه‌وه بۆ لای خێزانم و وتم: دامپۆشن دامپۆشن، ئەوانیش دایان پۆشیم، ئیتر به‌و هۆیه‌وه خواى بەرز و بلند ئەم ئایه‌تانه‌ی دابه‌زاند: (ئەى ئەو كه‌سه‌ی خۆت پێچاوتمه‌وه) تا گه‌شته (وه ده‌ست هه‌لبگره‌)، ئەبو سه‌له‌مه‌ ده‌لى (والرَّجَزَ) بت و په‌ره‌ستراوه‌كانن - له‌ پاشان (دابه‌زینی) نیگا زۆر بوو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٥ - سُورَةُ الْقِيَامَةِ

١ - بابٌ: قَوْلُهُ: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ (١٦) ﴿الْقِيَامَةِ

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿سُدَىٰ﴾ (١٦) ﴿الْقِيَامَةِ: هَمَلًا. ﴿لِفَجْرٍ أَمَامَهُ﴾ (٥) ﴿الْقِيَامَةِ،

سَوْفَ أَتُوبُ، سَوْفَ أَعْمَلُ. ﴿لَا وَزَرَ﴾ (١١) ﴿الْقِيَامَةِ: لَا حِصْنَ.

٤٩٢٧ - حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ أَبِي عَائِشَةَ - وَكَانَ ثِقَةً -، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ الْوَحْيُ حَرَّكَ بِهِ لِسَانَهُ - وَوَصَفَ

سُفْيَانٌ - يُرِيدُ أَنْ يَحْفَظَهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ (١٦) ﴿الْقِيَامَةِ: (١).

به ناوی خوامی بهخشندهمی میهره بان

٧٥ - (تهفسیری) سورهتی قیامت

١ - باسیک: ئەم فەرمايشتهمی خوامی گهواره: (زمانت مهجولینه به خویندنهوهمی سروش تا پهلهی تیا بکهیت)

ئیبینو عهیباس رضی اللہ عنہ دهلی: ﴿سُئِيَ﴾ پشت گوی خستن، بهره لا کردن. ﴿يَفْجَرُ أَمَامَهُ﴾ له داهاتوویدا تهوبه دهکهم، له داهاتوویدا کاری چاک دهکهم. ﴿لَا رَزْرَ﴾ هیچ پهناگایهک نییه. ٤٩٢٧ ئیبینو عهیباس رضی اللہ عنہ دهلی: پیغه مبهیر رضی اللہ عنہ هه میسه که نیگای بو دههات به پهله زمانی (به خویندنهوه) نیگا که دهجولاند، وه سوفیان باسی (جونیتهی زمان جولاندنه کهی) کرد، پیغه مبهیر رضی اللہ عنہ (بهو کاره) دهیوسیت قورنانه که له بهرکات، ئیتر بهو هویه وه خوا ئەم نایه تهی دابه زاند. (زمانت مهجولینه به خویندنهوهی سروشت تا پهلهی تیا بکهیت).

٢ - باب: ﴿إِنْ عَلَيْنَا جَمْعُهُ وَقُرْآنُهُ﴾ القیامة

٤٩٢٨ - حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ أَنَّهُ سَأَلَ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ﴾ القیامة. قَالَ: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَانَ يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ إِذَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ، فَقِيلَ لَهُ: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ﴾ القیامة: - يَخْشَى أَنْ يَنْفَلِتَ مِنْهُ - ﴿إِنْ عَلَيْنَا جَمْعُهُ وَقُرْآنُهُ﴾ القیامة. أَنْ نَجْمَعَهُ فِي صَدْرِكَ، ﴿وَقُرْآنُهُ﴾ القیامة: أَنْ تَقْرَأَهُ ﴿فَإِذَا قُرِئَهُ﴾ القیامة: يَقُولُ: أُنْزِلَ عَلَيْهِ: ﴿فَاتَّعَ قُرْآنُهُ﴾ ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾ القیامة: أَنْ نُبَيِّنَهُ عَلَى لِسَانِكَ.^(١)

٢ - باسیک: (بەراستی^(١)) و بێگومان کۆکردنەوهی (قورئان) لە سنگتدا و خۆیندەوهی لەسەر ئیمەیه)

٤٩٢٨ - مووسا کۆری ئەبی عانیشە دەگێڕێتەوه، کە ئەو پەرسیار لە سەعیدی کۆری جوبەیر کرد لەبارەى ئەم فەرموودەى خواى بەرز و بلند: (زمانت مەجولێنە بە خۆیندەوهى سروشت)، (سەعید) وتی: ئیبنو عەبباس رضی اللہ عنہ وتی: پیغەمبەر ﷺ کاتى نیگای بۆ دابەزینرایە بەپەلە هەردوو لیوێکەى دەجولاند (بەخۆیندەوهى نیگاگە)، ئەنجا پێى و ترا (زمانت مەجولێنە بە خۆیندەوهى سروشت)، (پیغەمبەر ﷺ) دەترسا لە بیری بچیت (بەراستی و بێگومان کۆکردنەوهى (قورئان) لەسنگتدا و خۆیندەوهى لەسەر ئیمەیه) کە کۆیکەینەوه لە سنگتدا (وَقُرْآنَهُ)، وە بیخوینیتەوه (ئینجا کاتى قورئانمان بۆ خۆیندیتەوه) دەلى: ئەم ئایەتەى بۆ دابەزینرا (تۆش شوینی قورئان خۆیندەوهى ئەو (جیبریل ﷺ) بکەوه، لە پاشان دانیابە روون کردنەوهشی لەسەر ئیمەیه)، کە لە سەر زمانى تۆ روونی بکەینەوه و دەرى بپرین.

٣ - باب: ﴿فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَنبَغْ قُرْآنَهُ﴾ (١٨) القیامة:

حلالە و حرامە، ﴿جَمَعَهُ﴾ (١٧) القیامة: تالیفه. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿قُرْآنَهُ﴾ (١٨) القیامة: بَيَّنَّاهُ.

﴿فَأَنبَغْ﴾ (١٨) القیامة: اَعْمَلَ بِهِ.

٣ - باسیک: (ئینجا کاتی که قورنمان بو خویندیتوهه) بههوی (جیبریلوهه) توش شوین خویندنهوهی نهو بکهوه)

(شوین کهوتهی) حه لال و حهرامهکانی به ﴿جَمْعُهُ﴾: کوکردنهوهی قورنمان
(لهسنگندا).

ئیبنو عهباس ؓ دهلی: ﴿قُرْآنُهُ﴾ ﴿١٨﴾ القیامة: قورنمان خویندنهوهه (بوئ
بههوی جیبریلوهه) ﴿فَالَّيْحُ﴾: توش کاری پی بکه.

٤٩٢٩ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ
جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: ﴿لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ ﴿١١﴾ القیامة: قَالَ: كَانَ
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا نَزَلَ جَبْرِيلُ بِالْوَحْيِ، وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَهُ وَشَفَتَيْهِ فَيَسْتَدُّ عَلَيْهِ
وَكَانَ يُعْرِفُ مِنْهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْآيَةَ الَّتِي فِي: ﴿لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾ ﴿١﴾ القیامة: ﴿لَا
تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ ﴿١١﴾ إِنْ عَلَيْنَا جَمْعُهُ، وَقُرْآنُهُ ﴿١٧﴾ القیامة: قَالَ: عَلَيْنَا أَنْ نَجْمَعَهُ
فِي صَدْرِكَ.. ﴿فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَالَّيْحُ قُرْآنُهُ﴾ ﴿١٨﴾ القیامة: فَإِذَا أَنْزَلْنَاهُ فَاسْتَمِعْ ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا
بَيَانَهُ﴾ ﴿١٩﴾ القیامة: عَلَيْنَا أَنْ نُبَيِّنَهُ بِلِسَانِكَ - قَالَ: - فَكَانَ إِذَا أَتَاهُ جَبْرِيلُ أَطْرَقَ، فَإِذَا
ذَهَبَ قَرَأَهُ كَمَا وَعَدَهُ اللَّهُ. ﴿أَوَّلَى لَكَ فَأَوَّلَى﴾ ﴿٢١﴾ القیامة: تَوَعَّدُ^(١).

٤٩٢٩ ئیبنو عهباس ؓ لهبارهی نهه نایهتهوهه ﴿لَا تُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ ﴿١١﴾
﴿القیامة﴾ وتی: پیغهمبهری خوا ؓ کاتی جیبریل ؓ نیگای بو دابزاندایه،
پیغهمبهر ؓ ههمیشه به (خویندنهوهی) نیگاکه زمان وههردوو لیوی
دهجولاند، ئینجا نهو (نیگا بو هاتنه) قورس بوو لهسهری، وه پیوهی دیار بوو

ههستی بـی دهکرا، نهنجا خوا نهو نایهتهی له سورمتی ﴿لَا أَقِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۝۱﴾ ههستی بـی دهکرا، نهنجا خوا نهو نایهتهی له سورمتی ﴿لَا أَقِمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۝۱﴾

القیامة: دایه دابهزاند: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ۝۱۶ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۝۱۷﴾

القیامة: فهرمووی لهسهر ئیمه بپویسته لهسنگندا هورنان کۆبکهینهوه لهگهـن خویندنهوهشیدا ﴿فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَنبَحْ تُرَدُّنَا ۝۱۸﴾

کوی بگره. ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ۝۱۹﴾

پروونی بکهینهوه، ئیبنو عهـبباس دهـلـی: جا (ئیتـر) که جیبریل ﷺ بهاتایه بۆلای (نیگای بۆ بهینایه) سهـری دادهـخت (و بـی دهنـگ دهـبوو)، جا که جیبریل ﷺ

دهـرۆشت هورنانه کهی دهـخویندهوه بهـو شیوهی خوا بهـئینی پـیدا بوو. وه ﴿أَوَّلَ لَكَ فَأُولَ ۝۳۱﴾

القیامة: نهوه ههرمهـه لی کردنه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٦ - سورة ﴿ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ ﴾ ﴿ ١ ﴾ الإنسان:

يُقَالُ مَعْنَاهُ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ، وَ ﴿ هَلْ ﴾ الْإِنْسَانُ: تَكُونُ جَحْدًا وَتَكُونُ خَبْرًا، وَهَذَا مِنَ الْخَبْرِ، يَقُولُ كَانَ شَيْئًا فَلَمْ يَكُنْ مَذْكُورًا، وَذَلِكَ مِنْ حِينِ خَلَقَهُ مِنْ طِينٍ إِلَى أَنْ يُنْفَخَ فِيهِ الرُّوحُ، ﴿ أَمْشَاجَ ﴾ (٢) الْإِنْسَانِ: الْأَخْلَاطُ مَاءُ الْمَرْأَةِ، وَمَاءُ الرَّجُلِ الدَّمُ وَالْعَلَقَةُ. وَيُقَالُ إِذَا خُلِطَ مَشِيجٌ كَقَوْلِكَ: خَلِيطٌ. وَمَمْشُوجٌ مِثْلُ مَخْلُوطٍ، وَيُقَالُ: ﴿ سَنَسِلًا وَأَعْلَلًا ﴾ (٤) الْإِنْسَانِ: وَلَمْ يُجْرَ بَعْضُهُمْ ﴿ مُسْطَرًّا ﴾ (٥) الْإِنْسَانِ: مُمْتَدًّا، الْبَلَاءُ وَالْقَمْطَرِيرُ

الشَّدِيدُ، يُقَالُ: يَوْمٌ قَمَطَرِيٌّ وَيَوْمٌ قَمَاطِرٌ، وَالْعَبُوسُ وَالْقَمَطَرِيُّ وَالْقَمَاطِرُ وَالْعَصِيبُ أَشَدُّ مَا يَكُونُ مِنَ الْإِيَّامِ فِي الْبَلَاءِ. وَقَالَ مَعْمَرٌ: ﴿أَسْرَهُمْ﴾ (٢٨) الإنسان: شِدَّةُ الْخَلْقِ، وَكُلُّ شَيْءٍ شَدَّدَتْهُ مِنْ قَتَبٍ فَهُوَ مَأْسُورٌ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٧٦ - (ته‌فسیری) سورته‌ی ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ﴾ (١) الإنسان:

وتراوه ماناکه‌ی: به‌ئێ به‌سه‌ر مروڤدا هاتوووه وه ﴿هَلْ﴾: بۆ نه‌رێ کردن و نه‌رینی به‌کار دیت لی‌رده‌ا بۆ نه‌رینی^(١)، ده‌ئێ: (مروڤ) شَتِیک بوو به‌لام باس کراو نه‌بوو^(٢)، ئه‌وه‌ش له‌و کاته‌ی له‌ قور دروست کردینه‌وه تا ئه‌و کاته‌ی رۆح کرا به‌ به‌ریدا.

﴿أَمْسَاجٌ﴾: تێکه‌لاو، ئاوی ژن و ئاوی پیاو، خوین و خوینی مه‌یو، وه‌ نه‌گه‌ر شتی له‌گه‌ڵ شتێکی تر تێکه‌ڵ بکری پێی ده‌وتری (مَشِيجٌ) هه‌ر وه‌ک ده‌ئێ: (خَلِيطٌ) له‌ جیاتێ (مَخْلُوطٌ) بۆ (مَشِيجٌ) یش له‌ جیاتێ (مَمْسُوجٌ)^(٣).

وه‌ ده‌وتری ﴿سَلَسِلًا وَأَغْلَالًا﴾: هه‌ردووکیان دوو سه‌ریان هه‌یه‌ هه‌ندێ له‌ هورنان خوینان به‌ یه‌ک سه‌ر - خویندویانه‌ته‌وه^(٤) (سَلَسِلٌ وَأَغْلَالٌ). ﴿مُسْتَطِيرًا﴾: به‌لایه‌کی به‌ربلاوه (هه‌مووان ده‌گریته‌وه). (الْقَمَطَرِيُّ) (رۆژیکی) سه‌خت و دژوار ده‌وتریت: (يَوْمٌ قَمَطَرِيٌّ وَيَوْمٌ قَمَاطِرٌ) (هه‌ردووکیان دروسته‌ یه‌ک مانان)

(١) بۆ ته‌حقوه.

(٢) به‌ئێ له‌بیر کراو بوو.

(٣) واته‌: (مشج و خلیط) که له‌سه‌ر گێشی (فیعل) به‌مانای (ممشوج و مخلوط) دێن که هه‌ردووکیان له‌سه‌ر گێشی (مفعول).

(٤) نه‌گه‌ر به‌دوو سه‌ر بخوینرێته‌وه نه‌و کاته‌ مونسهریغه به‌لام نه‌گه‌ر به‌ یه‌ک سه‌ر بخوینرێته‌وه ئه‌و کاته‌ غه‌یر مونسهریغه.

مانای (وَلَمْ يُجِرْ بَعْضُهُمْ) هه‌ندێ له‌ هورنان خوینمه‌کان به‌ مونسهریغ نه‌یان خویندوووته‌وه.

(الْعَبُوسُ وَالْقُمَاطِرُ وَالْعَصِيبُ) هەر چوار وشه‌که به سه‌خترین و دژوارترین به‌لاو نار‌ه‌حه‌تی ده‌وتریت که له‌روژه‌کاندا هه‌بیت. مه‌عمه‌ر ده‌لی: ﴿أَسْرَهُمْ﴾^(١): قایم دروست کراو، هه‌موو شتیک قایم و توندی بکه‌ی له‌کورتان و شتی وا، نه‌و پی ده‌لین (مأسور).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٧ - سُورَةُ ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿جَمَلْتُ﴾^(٣٢): جَبَّالٌ. ﴿أَزْكَمُوا﴾^(٤٨): المرسلات: صَلُّوا ﴿لَا يَرْكَعُونَ﴾^(١٨): المرسلات: لَا يُصَلُّونَ. وَسُئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿لَا يَطِئُونَ﴾^(٣٥): المرسلات: ﴿وَاللَّهُ رِيتَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾^(٣٣): الأنعام: ﴿الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ﴾^(٦٥): يس. فَقَالَ: إِنَّهُ دُوَ أَلْوَانٍ مَرَّةً يَنْطِفُونَ، وَمَرَّةً يُخْتَمُ عَلَيْهِمْ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌ه‌ره‌بان

٧٧ - (ته‌فسیری) سور‌ه‌تی ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾^(٢)

موجاهید ده‌لی: ﴿جَمَلْتُ﴾: گوریس و حه‌بل^(١). ﴿أَزْكَمُوا﴾: نو‌ی‌زیان کرد. ﴿لَا يَرْكَعُونَ﴾: نو‌ی‌زناکه‌ن. وه‌ پرسیار له‌ ئی‌بنو عه‌بباس ؓ کرا: ﴿لَا يَطِئُونَ﴾:

(١) جومگه.

(٢) سور‌ه‌تی مورسه‌لات.

﴿وَاللَّهُ رَتَبًا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾: ﴿الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ﴾: (مانای ئەم ئایە‌تانە چۆنە کە وا دیاره بێ‌چە‌وانە‌ی یه‌گ‌ترین) نه‌ویش وتی: ئە‌وه چە‌ند جوور و شی‌وازی‌که جار هه‌یه قسه ده‌که‌ن، جار هه‌یه موور دهم‌ری له دهم و زمانیان.

١ - باب

٤٩٣٠ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَأُنْزِلَتْ عَلَيْهِ: ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ ١﴾ ﴿المرسلات﴾: وَإِنَّا لَنَتَلَفَّاهَا مِنْ فِيهِ، فَخَرَجَتْ حَيَّةٌ، فَابْتَدَرْنَاَهَا، فَسَبَقْتَنَا فَدَخَلَتْ جُحْرَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وُقِيْتُ شَرِّكُمْ، كَمَا وُقِيتُمْ شَرِّهَا»^(١).

١ - باسیک

٤٩٣٠ - عه‌بدو‌للا ﷺ ده‌لی: ئیمه له خزمه‌ت بێ‌غه‌مبه‌ری خوا‌دا ﷺ بووین (سو‌رمتی) ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾: ی بو دابه‌زین‌را که بێ‌گومان ئیمه له دهمی خو‌ی و‌مرمان ده‌گرت، له پر ماریک دهر‌جوو ئیمه‌ش ده‌ست و بر‌دمان کرد (بو‌کوشتنی)، به‌لام مار‌که بێ‌شمان که‌وت و جووه کونه‌که‌ی خو‌یه‌وه، بێ‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ هه‌رمووی: ((هه‌ر چۆنی ئیوه له‌زیانی ئە‌و پارێ‌زران، ئە‌ویش (مار‌که) له‌ زیانی ئیوه پارێ‌زراو بوو)).

٤٩٣١ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ آدَمَ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ مَنْصُورٍ بِهَذَا. وَعَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ مِثْلَهُ. وَتَابَعَهُ أَسْوَدُ

(١) به‌مانای و‌ش‌ران.

(٢) پروانه: ١٨٣٠.

بُنْ عَامِرٍ، عَنْ إِسْرَائِيلَ. وَقَالَ حَفْصُ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ وَسُلَيْمَانُ بْنُ قَرْمٍ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ.

قَالَ يَحْيَى بْنُ حَمَّادٍ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مُغِيرَةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ. وَقَالَ ابْنُ إِسْحَاقَ: عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْأَسْوَدِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ.

٤٩٣١ -عه‌به‌دی کور‌ی عه‌بدو‌ل‌لا و‌تی: یه‌ح‌یا‌ی کور‌ی ئاده‌م بو‌ی گ‌یر‌اینه‌وه له ئیس‌رائیله‌وه نه‌و‌یش له مه‌ن‌صو‌وره‌وه ئه‌م فه‌رمو‌وده‌ی پ‌یش‌و‌ی گ‌یر‌ایه‌وه.

هه‌روه‌ها ئیس‌رائیل گ‌یر‌اویه‌تی‌ه‌وه له نه‌عه‌مه‌شه‌وه نه‌و‌یش له ئی‌براهیمه‌وه له عه‌لقه‌مه‌وه له عه‌بدو‌ل‌لاوه ﷺ، به‌و‌ینه‌ی فه‌رمو‌وده‌ک‌ه‌ی پ‌یش‌و‌و گ‌یر‌ایه‌وه.

وه نه‌سو‌ه‌دی کور‌ی عام‌یر له ئیس‌رائیله‌وه ئه‌م فه‌رمو‌وده‌ی گ‌یر‌اوه‌ته‌وه و پ‌ال‌پ‌شتی گ‌یر‌انه‌وه‌ک‌ه‌ی یه‌ح‌یا‌ی کور‌ی ئاده‌م ده‌ک‌ات.

وه حه‌ف‌ص و نه‌بو مو‌عاویه و سوله‌یمانی کور‌ی فه‌رم گ‌یر‌اویانه‌ته‌وه له نه‌عه‌مه‌شه‌وه، نه‌و‌یش له ئی‌براهیمه‌وه له نه‌سو‌ده‌وه.

یه‌ح‌یا‌ی کور‌ی حه‌م‌م‌اد ده‌لی: نه‌بو عه‌وانه بو‌ی گ‌یر‌اینه‌وه له مو‌غیره‌وه له ئی‌براهیمه‌وه له عه‌لقه‌مه‌وه له عه‌بدو‌ل‌لاوه ﷺ^(١).

ئیب‌نو ئی‌س‌حاق ده‌لی و ده‌گ‌یر‌پ‌ته‌وه له عه‌بدو‌ره‌حمانی کور‌ی نه‌سو‌ده‌وه له باو‌کیه‌وه له عه‌بدو‌ل‌لاوه^(٢).

٤٩٣١ م - حَدَّثَنَا فَتْيَبَةُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنِ الْأَسْوَدِ قَالَ: قَالَ عَبْدُ

اللَّهِ: بَيْنَا نَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فِي غَارٍ إِذْ نَزَلَتْ عَلَيْهِ: ﴿وَالْمُرْسَلَتِ ۝١﴾ الْمُرْسَلَاتُ: فَتَلَقَّيْنَاهَا مِنْ فِيهِ، وَإِنَّ فَاهُ لَرَطْبٌ بِهَا، إِذْ خَرَجْتُ حَيْثُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "عَلَيْكُمْ أَقْتُلُوهَا". قَالَ فَاثْبَدْرْنَاهَا فَسَبَقْتُنَا، قَالَ: فَقَالَ: "وَقَيْتُ شَرَّكُمْ، كَمَا وَقَيْتُمْ شَرَّهَا"^(٣).

(١) مەبەستی بوخاری به هێنانی ئەم سەنەده ئەویە موغیرە لەگەڵ ئیسرائیلدا ھاوێران کە مامۆستای ئیبراھیم عەلقەمەییە.

(٢) مەبەستی بوخاری به هێنانی ئەم سەنەده ئەویە بیسەلێنێت کە فەرموودمەکە سەنەد و ڕشتە ی تری هەبە لە ئەسوودمەوه

کە لە لە ڕێگە ی ئەعمەش و مەنسورمەوه نەهاتبێت.

(٣) ڕواوە: ١٨٣٠.

٤٩٣١ م - عه‌بدوڵڵا ﷺ وتی: له کاتی‌کدا ئی‌مه له خزمه‌تی پ‌یغه‌مبه‌ری خوا‌دا ﷺ بووین له نه‌شکه‌وتی‌کدا که (سو‌پم‌تی) ﴿وَأَلْمَسْتُ﴾: بۆ دابه‌زی ئی‌مه له‌ده‌می (پ‌یرو‌زی) وهرمان گرت، که ب‌یگومان ه‌یشتا ته‌پ بوو پ‌یی. له پ‌پ ماری‌ک دهر‌چوو (له کونی‌که‌وه) پ‌یغه‌مبه‌ری خواش ﷺ هه‌رمو‌وی: ((ب‌یگرن و ب‌یکو‌ژن)) ئی‌مه‌ش ده‌ست و بر‌د‌مان کرد (بو‌کوشتنی)، به‌لام له ده‌ست‌مان دهر‌چوو (خ‌یرا پ‌ای‌کرد)، پ‌یغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌رمو‌وی: ((هه‌ر چ‌و‌ن‌یک ئ‌یوه له زیانی نه‌و پار‌یز‌راو بوو، نه‌و‌یش (مار‌که) له زیانی ئ‌یوه پار‌یز‌راو بوو)).

٢ - باب: ق‌وله: ﴿إِنَّمَا تَرَىٰ بِشَكْرِ كَالْقَصْرِ﴾ المرسلات

٤٩٣٢ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَابِسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ: ﴿إِنَّمَا تَرَىٰ بِشَكْرِ كَالْقَصْرِ﴾ المرسلات: قَالَ: كُنَّا نَرْفَعُ الْخَشَبَ بِقَصْرِ ثَلَاثَةِ أَذْرُعٍ أَوْ أَقَلَّ، فَتَرْفَعُهُ لِلشَّتَاءِ فَنُسَمِّيهِ الْقَصَرَ^(١).

٢ - باسی‌ک: ئەم فەرما‌ی‌شته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (به‌راستی د‌ۆزه‌خ پ‌ریس‌کی وه‌ک کو‌ش‌ک (قه‌دی دار‌خور‌ما) ده‌ها‌و‌ی‌ژن)

٤٩٣٢ - عه‌بدوهره‌حمانی کوری عاب‌یس ده‌لی: له ئ‌یبنو عه‌بباس ﷺ بیست له باره‌ی ئەم نایه‌ته‌وه: ﴿إِنَّمَا تَرَىٰ بِشَكْرِ كَالْقَصْرِ﴾: وتی: ئ‌ی‌مه دار‌مان د‌ه‌پ‌ریه‌وه به نه‌نداره‌ی س‌ی گه‌ز یا که‌م‌تر، جا هه‌لمان ده‌گرت بۆ زستان پ‌یمان ده‌وت قه‌سه‌ر.

٣ - باب: قوله: ﴿كَانَهُ جَمَلْتُ صُفْرًا﴾ (٣٢) المرسلات

٤٩٣٣ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَابِسٍ سَمِعْتُ

ابْنَ عَبَّاسٍ رضي الله عنه ﴿تَرَى بِشَكَرٍ كَالْقَصْرِ﴾ (٣٢) المرسلات: كُنَّا نَعْمِدُ إِلَى الْخَشَبَةِ ثَلَاثَةَ أَذْرُعٍ وَفَوْقَ

ذَلِكَ، فَتَرَفَعَهُ لِلشَّتَاءِ فَتَسْمِيهِ الْقَصْرَ. ﴿كَانَهُ جَمَلْتُ صُفْرًا﴾ (٣٢) المرسلات: جِبَالُ

السُّفْنِ تُجْمَعُ حَتَّى تَكُونَ كَأَوْسَاطِ الرِّجَالِ ^(١).

٣ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ده‌لی‌ی

گوریس و حه‌بلی که‌شتیان) ^(٢)

٤٩٣٣ - عه‌بدو‌ره‌حمانی کوری عابیس ده‌لی: له ئیبنو عه‌باسم رضي الله عنه بیست

ده‌رباره‌ی ئەم ئایه‌ته: ﴿تَرَى بِشَكَرٍ كَالْقَصْرِ﴾ (٣٢) ئیمه ده‌جووین داریکمان

(ده‌بری به ئەنده‌زه‌ی) سێ گه‌ز و زیاتر له‌وه، جا هه‌لمان ده‌گرت بو‌ زستان و

پێمان ده‌وت قه‌صهر، ﴿كَانَهُ جَمَلْتُ صُفْرًا﴾ (٣٢) وه‌ك حه‌بلی که‌شتی کو‌کریته‌وه تا

به‌ئه‌نده‌زه‌ی ناو قه‌دی پیاوان بی‌ت).

٤ - باب: ﴿هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ﴾ (٣٥) المرسلات

٤٩٣٤ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ، عَنِ الْأَسْوَدِ،

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: بَيْنَمَا نَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي غَارٍ إِذْ نَزَلَتْ عَلَيْهِ: ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾ (١)

(١) پروانه: ٤٩٣٣.

(٢) به‌ جو‌ریکی تریش مانا گراوه، ئە‌لیی کاروانی حو‌شتری زه‌ردن.

المرسلات: فَإِنَّهُ لَيَتْلُوهَا وَإِنِّي لَأَتْلُقَاهَا مِنْ فِيهِ وَإِنَّ فَاهُ لَرَطْبٌ بِهَا، إِذْ وَثَبَتْ عَلَيْنَا حَيَّةٌ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «افْتُلُوهَا». فَأَبْتَدَرْتَاهَا فَذَهَبَتْ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «وَقَيْتُ شَرَّكُمْ، كَمَا وَقَيْتُمْ شَرَّهَا».

قَالَ عُمَرُ حَفِظْتُهُ مِنْ أَبِي: فِي غَارٍ مِنِّي^(١).

٤ - باسیک: (ئه‌م‌رۆ رۆژیکه (ب‌ت باوه‌ران) ناتوانن تیی‌دا قسه بکه‌ن)

٤٩٣٤ -عه‌بدوللا ﷺ ده‌لی: له‌کاتی‌ک‌دا ئی‌مه له خزمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ بووین له ئه‌شکه‌وتی‌ک‌دا که (سورمه‌تی) ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾ ی بو‌دابه‌زی، جا به‌راستی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ ده‌یخوینده‌وه و منیش له‌ده‌می ئه‌و وهرم ده‌گرت، وه بی‌گومان ده‌می پی‌رۆزی هی‌شتا ته‌ر و پاراو بوو به‌ خویندنه‌وه‌ی، له‌پر مارێک خو‌ی هه‌ل‌دایه‌ ناومان، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمو‌وی: ((بی‌کوژن))، ئی‌مه‌ش ده‌ست و بردمان کرد، به‌لام ماره‌که رۆشت (و فریای نه‌که‌وتین)، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمو‌وی: ((هه‌رچۆنی ئی‌وه له‌ زیانی ئه‌و (ماره‌که) پارێزراو بوون ئه‌ویش له‌ زیانی ئی‌وه پارێزرا)).

عوم‌هر ده‌لی: له‌باوکه‌مه‌وه به‌م جو‌ره له‌به‌رم کردو‌وه: (له خزمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ بووین) له ئه‌شکه‌وتی‌ک‌دا له‌ مینا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٨ - سورة ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ (١)

قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾ ﴿٢٧﴾ النُّبَأُ: لَا يَخَافُونَهُ. ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا﴾ ﴿٣٧﴾ النُّبَأُ: لَا يَكْلُمُونَهُ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُمْ. ﴿صَوَابًا﴾ ﴿٣٨﴾ النُّبَأُ: حَقًّا فِي الدُّنْيَا وَعَمِلَ بِهِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿وَهَاجًا﴾ ﴿١٣﴾ النُّبَأُ: مُضِيئًا. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿وَعَسَافًا﴾ ﴿٢٥﴾ النُّبَأُ: غَسَقَتْ عَيْنُهُ وَيَغْسِقُ الْجُرْحُ: يَسِلُ كَأَنَّهُ الْغَسَاقُ وَالْغَسِقُ وَاحِدٌ ﴿عَطَاءٌ حِسَابًا﴾ ﴿٣٦﴾ النُّبَأُ: جَزَاءً كَافِيًا، أَعْطَانِي مَا أَحْسَبْتَنِي أُنِي كَفَانِي.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

٧٨ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ (١)

موجاهید ده‌لی: ﴿لَا يَرْجُونَ حِسَابًا﴾: له لی‌پرسینه‌وه نه‌ده‌ترسان. ﴿لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا﴾: که‌س توان‌ای قسه‌ کردنی نییه له‌گه‌ل خوا‌دا، مه‌گه‌ر خو‌ی مؤ‌له‌تیا‌ن بدا‌ت. ﴿صَوَابًا﴾: واته: راستی و‌تن له‌ دونیا‌دا و کار پی‌کردنی. ئی‌بنا عه‌بباس ؑ ده‌لی: ﴿وَهَاجًا﴾: دره‌وشاوه و شه‌وقدا‌ر. جگه له ئی‌بنا عه‌بباس وتی: ﴿وَعَسَافًا﴾: چاوی پر له فرمی‌سک بوو (وَيَغْسِقُ الْجُرْحُ)

(برینه که) خوین و کیمی لی هات، دهلیی (الغساق) له گهل (الغسق) یه ک مانان.

﴿عَطَاءٌ حِسَابًا﴾: پاداشتیکی تهواو، نهومندهی پیدام که بهسم بیّت.

١ - باب: ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا﴾ (١٨) ﴿النَّبَأُ: زُمْرًا

﴿أَفْوَاجًا﴾ (١٨) ﴿النَّبَأُ: أَي: زُمْرًا.

٤٩٣٥ - حَدَّثَنِي مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ «مَا بَيْنَ النَّفْخَتَيْنِ أَرْبَعُونَ». قَالَ: أَرْبَعُونَ يَوْمًا؟ قَالَ: أَبَيْتُ. قَالَ: أَرْبَعُونَ شَهْرًا؟ قَالَ: أَبَيْتُ. قَالَ: أَرْبَعُونَ سَنَةً؟ قَالَ: أَبَيْتُ. قَالَ: «ثُمَّ يَنْزِلُ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً، فَيَنْبُتُونَ كَمَا يَنْبُتُ الْبَقْلُ لَيْسَ مِنَ الْإِنْسَانِ شَيْءٌ إِلَّا يَبْلَى إِلَّا عَظْمًا وَاحِدًا وَهُوَ عَجْبُ الذَّنْبِ، وَمِنْهُ يَرْكَبُ الْخَلْقُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^(١).

١ - باسیک: (ئهو رۆژهی که فوو دهکرت به کهرمهنادا، ئینجا پۆل پۆل دین)

﴿أَفْوَاجًا﴾ (١٨) ﴿النَّبَأُ: پۆل پۆل.

٤٩٣٥ - نهبو صالح دهگیرپتهوه له نهبو نهبو هورمیرهوه ﷺ دهلی: پیغهمبهری خوا ﷺ ههرمووی: ((نیوانی دوو فوو کردنهکه (بهشهپوردا) جله)) وتی: چل رۆژ؟ نهبو هورمیره وتی: دانم پیاذا نهنا، وتی: چل مانگه؟ وتی: دانم پیاذا نهنا، وتی چل سائه؟ وتی: دانم پیاذا نهنا، (پیغهمبهه ﷺ) ههرمووی: ((له پاشان خوا

له‌ئاسمانه‌وه بارانیك دهبارینی، ئینجا (مردووه‌كان) دهرۆینه‌وه^(١) چۆن سه‌وزه و ڕووه‌ك دهرۆین، هه‌رجی شتی مروّقه دهرۆی جگه له ئیسكیك كه نه‌ویش كووتا به‌شی كلینچكه‌یه، له ویشه‌وه مروّقه دروست ده‌بیته‌وه له ڕۆژی قیامه‌ت دا)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٧٩ - سورة ﴿وَالنَّازِعَاتِ﴾

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿الْآيَةُ الْكُبْرَى﴾ ﴿١٠﴾ النازعات: عَصَاهُ وَيَدُهُ، يُقَالُ: النَّاخِرَةُ وَالنَّخِرَةُ، سَوَاءٌ مِثْلُ الطَّامِعِ وَالطَّمِعِ وَالْبَاخِلِ وَالْبَخِيلِ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: النَّخِرَةُ الْبَالِيَةُ، وَالنَّاخِرَةُ الْعَظْمُ الْمُجَوَّفُ الَّذِي مَرُّ فِيهِ الرِّيحُ فَيَنْخَرُ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿الْحَافِرَةُ﴾ ﴿١٠﴾ النازعات: الَّتِي أَمَرْنَا الْأَوَّلَ إِلَى الْحَيَاةِ. وَقَالَ غَيْرُهُ:

﴿أَيَّانَ مَرُسَهَا﴾ ﴿١٤﴾ النازعات: مَتَى مُنْتَهَاهَا، وَمُرْسَى السَّفِينَةِ حَيْثُ تَنْتَهِي

به ناوی خواوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٧٩ - (ته‌فسیری) سورته‌ی ﴿وَالنَّازِعَاتِ﴾

موجاهید ده‌لی: ﴿الْآيَةُ الْكُبْرَى﴾: گوچانه‌که‌ی و دمستی، ده‌وتری: (النَّاخِرَةُ وَالنَّخِرَةُ)^(١) وهك يهك وان له‌مانادا، وهك: (الطَّامِعِ وَالطَّمِعِ) و (وَالْبَاخِلِ وَالْبَخِيلِ).

(١) دروست ده‌بنه‌وه و زیندوو ده‌بنه‌وه.

هه‌ندیك له زانایان وتویانه: (النَّخْرَةُ): ئیسقانی رزیوووه، به‌لام (النَّخْرَةُ)

ئیسقانیكه ناوه‌كه‌ی بۆشه و هه‌وا دهروات به‌ناویدا و دهرزێ و ده‌پوكیته‌وه.

ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لێ: ﴿الْحَافِرَةُ﴾: (گه‌رانه‌وه) بۆكاری سه‌رمتامان (گه‌رانه‌وه) بۆ ژیان (له‌پاش مردن).

جگه‌ له ئیبنو عه‌بباس ده‌لێ: ﴿أَيَّانَ مُرْسَهَا﴾: كو‌تایی یه‌كه‌ی كه‌ی ده‌بی‌ت.

(مُرْسَى السَّفِينَةِ)، كه‌شتیه‌كه‌ له‌كو‌تایی دا له‌ كو‌یدا له‌نگه‌ر ده‌گریت.

١ - باب

٤٩٣٦ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ، حَدَّثَنَا الْفَضِيلُ بْنُ سُلَيْمَانَ، حَدَّثَنَا أَبُو حَازِمٍ، حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ ؓ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ يَاصْبَغِيهِ هَكَذَا بِالْوُسْطَى، وَالَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ: «بُعِثْتُ وَالسَّاعَةَ كَهَاتَيْنِ» ﴿الطَّائِمَةُ﴾: تَطْمُ كُلِّ شَيْءٍ^(١).

١ - باسیك

٤٩٣٦ - سه‌هلی كورێ سه‌عد ؓ وتی: پێغه‌مبه‌ری خوام ؑ بی‌نی به‌ هه‌ردوو په‌نجه‌ی ناوه‌های كرد، په‌نجه‌ی ناوه‌پراست و په‌نجه‌ی پال په‌نجه‌ گه‌وره‌ی^(٢) فه‌رمووی: (من و قیامه‌ت وه‌كو نه‌و دوو په‌نجه‌ نی‌ردراوین).

﴿الطَّائِمَةُ﴾: به‌لا و كاره‌ساتیكه‌ هه‌موو شت ده‌گریته‌وه (كه‌ روژی قیامه‌ته‌).

(١) ئیسقانی رزیوو نه‌و وشمه‌ به‌ هه‌ردوو شیومكه‌ خو‌ئندراوته‌وه (النَّخْرَةُ) و (النَّخْرَةُ).

(٢) پروانه: ٥٣٠١، ٦٥٠٣.

(٣) په‌نجه‌ی شاه‌تومان.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٠ - سورة عَبَسَ

﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾ ١ ﴿عَبَسَ: كَلَحَ وَأَعْرَضَ، وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿مُطَهَّرَةً﴾ ١٤ ﴿عَبَسَ: لَا يَمَسُّهَا إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ، وَهُمْ الْمَلَائِكَةُ، وَهَذَا مِثْلُ قَوْلِهِ: ﴿فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا﴾ ٥﴾ النازعات: جَعَلَ الْمَلَائِكَةَ وَالصُّحُفَ مُطَهَّرَةً؛ لَأَنَّ الصُّحُفَ يَقَعُ عَلَيْهَا التَّطْهِيرُ، فَجَعَلَ التَّطْهِيرُ لِمَنْ حَمَلَهَا أَيْضًا. ﴿سَفَرَهُ﴾ ١٥ ﴿عَبَسَ: الْمَلَائِكَةُ وَاحِدُهُمْ سَافِرٌ، سَفَرْتُ أَصْلَحْتُ بَيْنَهُمْ، وَجَعَلْتُ الْمَلَائِكَةَ إِذَا نَزَلْتُ بِوَحْيِ اللَّهِ وَتَأْدِيتِهِ كَالسَّفِيرِ الَّذِي يُصْلِحُ بَيْنَ الْقَوْمِ. وَقَالَ غَيْرُهُ ﴿تَصَدَّى﴾ ٦﴾ عَبَسَ: تَغَافَلَ عَنْهُ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿لَمَّا يَقُضْ﴾ ٢٢ ﴿عَبَسَ: لَا يَقْضِي أَحَدًا مَا أَمَرَ بِهِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿رَهَقَهَا﴾ ٢١ ﴿عَبَسَ: تَغَشَّاهَا شِدَّةً. ﴿مُسْفَرَةً﴾ ٣٨ ﴿عَبَسَ: مُسْرِقَةً. ﴿يَأْتِي سَفَرَهُ﴾ ١٥ ﴿عَبَسَ: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: كَتَبَهُ. ﴿أَسْفَارًا﴾ ٥﴾ الجمعة: كُتِبَا. ﴿نَلَّهَى﴾ ١٠ ﴿عَبَسَ: تَشَاعَلَ، يُقَالُ: وَاحِدُ الْأَسْفَارِ سَفَرٌ.

به ناوی خاوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٨٠ - (ته‌فسیری) سورة عَبَسَ

﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى﴾: رووی گرژ کرد و پشتی هه‌لکرد. ﴿مُطَهَّرَةً﴾ ١٤: دهستی لی نادات جگه له پاکان که فریشته‌کانن، نهم وهك نهم فه‌رمایشته‌ی خوا وایه: ﴿فَالْمُدْبِرَاتِ أَمْرًا﴾ ٥: فریشته‌کان و په‌راوه‌کان پاکن، چونکه په‌راوه‌کان پاک‌کردنه‌وه‌که بو ئه‌وانه بووه، ئینجا پاک‌کردنه‌وه‌که کراوه به سیفمت بو ئه‌وه‌ی هه‌لیگرتووه (که فریشته‌کانن).

(١) نهمه وصفی نه‌سپی غمزاکارانه که‌چی تمکیر کردنه وصفی غازیه‌کانه.

﴿سَفَرٌ ١٥﴾: فریشته‌کان، تاکه‌که (سَافِرٌ) و مانای (سَفَرْتُ) نیوانمان چاک کرده‌وم. وه فریشته‌کانیش که نیگای خوا و نامۆزگاری دیننه خواره‌وه وه‌کو سه‌فیر وان که نیوانی خه‌لک چاک ده‌که‌ن. زانایه‌ک ده‌لی: ﴿تَصَدَّقْ﴾: خو‌تی لی بی ناگا ده‌که‌یت. موجهید ده‌لی: ﴿لَمَّا يَفْضُ﴾: هیچ که‌س نه‌وه‌ی فه‌رمانی پیکراوه جی به‌جیی ناکات. ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿تَرْفَعَهَا﴾: سه‌ختی و نار‌ه‌ه‌تی دایده‌پۆشی‌ت.

﴿مُسْفِرٌ﴾: گه‌ش و جوانن، دره‌وشاوه‌ن. ﴿بِأَيْدِي سَفَرٍ﴾: ئیبنو عه‌بباس ده‌لی: نوسه‌ران (ی قورئانن). ﴿أَسْفَارًا﴾: کتیبه‌کان. ﴿نَلَعْنِ﴾: خو‌ت هه‌له ده‌که‌یت، غافل ده‌بی، ده‌وتریت تاکی (أَسْفَار) (سَفَرٌ)ه.

٤٩٣٧ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ زُرَّارَةَ بْنَ أَوْقٍ يُحَدِّثُ عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَهُوَ حَافِظٌ لَهُ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ، وَمَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَهُوَ يَتَعَاهَدُهُ وَهُوَ عَلَيْهِ شَدِيدٌ، فَلَهُ أَجْرَانِ».

٤٩٣٧ - عایشه ؓ له پیغه‌مبه‌رموه ﷺ ده‌گی‌ریته‌وه که فه‌رموو‌یه‌تی: (نموونه‌ی نه‌و که‌سه‌ی قورئان ده‌خو‌ینیت و له به‌ریشیتی له ریزی فریشته به‌رزه‌کاندایه، وه نموونه‌ی نه‌و که‌سه‌ی قورئان ده‌خو‌ینیت و (زوو زوو) ده‌وری ده‌کاته‌وه نه‌و کاره نار‌ه‌ه‌ت قورسه له‌سه‌ری، نه‌و دوو پاداشتی بۆ هه‌یه)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨١ - سورة ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾

﴿أَنكَدَرْتُ﴾ (٢) ﴿التكوير: انْتَثَرَتْ. وَقَالَ الْحَسَنُ: ﴿سُجِرَتْ﴾ (٦) ﴿التكوير: ذَهَبَ مَاؤُهَا فَلَا يَبْقَى قَطْرَةٌ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿الْمَسْجُورِ﴾ (٦) ﴿الطور: الْمَمْلُوءُ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿سُجِرَتْ﴾ (٦) ﴿التكوير: أَفْضَى بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ، فَصَارَتْ بَحْرًا وَاحِدًا، وَالْخُنُسُ تَخْنِسُ فِي مُجْرَاهَا تَرْجِعُ، وَتَكْنِسُ: تَسْتَتِرُ، كَمَا تَكْنِسُ الطَّبَاءُ. ﴿نَفْسَ﴾ (١٨) ﴿التكوير: ارْتَفَعَ النَّهَارُ. وَالظَّنِينُ الْمُتَّهَمُ وَالضَّنِينُ يَضُنُّ بِهِ. وَقَالَ عُمَرُ: ﴿الْأَنفُسُ زُوِجَتْ﴾ (٧) ﴿التكوير: يُزَوِّجُ نَظِيرَهُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿أَخْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ﴾ (٢٢) ﴿الصفات: ﴿عَسَسَ﴾ (٧) ﴿التكوير: أَدْبَرَ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٨١ - (ته‌فسیری) سورته‌ی ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾ (١)

﴿أَنكَدَرْتُ﴾: (ئه‌ستیره‌كان) هه‌لومرین و كه‌وتنه‌ خواره‌وه (واته: تاريك بوون).
حه‌سه‌ن ده‌لئ: ﴿سُجِرَتْ﴾ (٦) ﴿الْأَنفُسُ﴾ (دمريكان) ئاوه‌كه‌يان رۆشت يه‌ك دلو‌بی تیدا
نه‌ما. موحاهید ده‌لئ: ﴿الْمَسْجُورِ﴾: پرگراو. وه‌جگه‌ له‌ موحاهید ده‌لئ:

(١) سورته‌ی ته‌كویره‌شی به‌ی ده‌وتریت.

﴿سُحَرَّتْ ٦﴾^(١): دهریاکان هه‌ندیکی چو وه پال هه‌ندیکی وتیکه‌ل بوون و هه‌موو بوون به یه‌ک دهریای گه‌وره. (الْخُنَّسُ) له رۆشتن و خولانه‌وه‌یدا ده‌گه‌رپێته‌وه. (تَكْنِيسُ): خۆی دمه‌شارپێته‌وه وه‌ک ناسک چۆن خۆی دمه‌شارپێته‌وه. ﴿نَفَسَ﴾: رۆژ به‌رزبوویه‌وه (دونیا پرووناک بوو). (الظَّيْنُ): گومان لیکراو، وه (الضَّيْنُ): پرژده‌یی بکات (له‌ گه‌یانندی په‌یامه‌که‌یدا). عومه‌ر ده‌لی: ﴿الْأَفْئُوسُ زُوجَتْ﴾: له‌گه‌ل هاوشیوه‌ی خۆیدا جووت ده‌کری، له‌گه‌ل خه‌لکی به‌ هه‌شت و دۆزه‌خ دا له‌ پاشان ئه‌م نایه‌ته‌ی خوینده‌وه: ﴿أَحْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ﴾ واته: (ئه‌وانه‌ی سته‌میان کرد له‌گه‌ل هاو‌پیکانیان (هاو وینه‌کانیان) کو‌یان بکه‌نه‌وه. ﴿عَسَسَ﴾: پشته‌ی هه‌لکرد، رۆشت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٢ - سورة ﴿إِذَا السَّمَاءُ انفطرت﴾ الانفطار

وَقَالَ الرَّبُّعُ بْنُ حُثَيْمٍ: ﴿فُجِرَتْ ٢﴾ الانفطار: فَاصَتْ. وَقَرَأَ الْأَعْمَشُ وَعَاصِمٌ ﴿فَعَدَلَكَ ٧﴾ الانفطار: بِالتَّخْفِيفِ، وَقَرَأَهُ أَهْلُ الْحِجَازِ بِالتَّشْدِيدِ، وَأَرَادَ مُعْتَدِلَ الْخَلْقِ وَمَنْ حَقَّقَ، يَغْنِي فِي أَيِّ صُورَةٍ شَاءَ، إِمَّا حَسَنٌ وَإِمَّا قَبِيحٌ وَطَوِيلٌ وَقَصِيرٌ.

(١) ئیبنو کسیر و ئه‌بو عه‌مر و یعقوب به‌ ﴿سُحَرَّتْ﴾: خویندو‌یانمه‌وه، به‌لام نافع و ئیبنو عامر و عاصم و جه‌مزه و

کیسانی و ئه‌بو جه‌مه‌ر و خه‌لف به‌ ﴿سُحَرَّتْ﴾: خویندو‌یانمه‌وه.

به ناوی خواهی بهخشندهی میهره بان

٨٢ - (تهفسیری) سوره تی ﴿إِذَا السَّمَاءُ أَنْفَطَرَتْ﴾

رهبیعی کوری خوسهیم دهلی: ﴿فُجِرَتْ﴾: تیکه ل کران، تهقینرانه وه. نه عمهش و عاصیم نه و شهیه یان بهم جوړه خویندونه وه ﴿فَعَدَّ لَكَ﴾: وه خه لکی حیجاز به ﴿فَعَدَّ لَكَ﴾ خویندوو یانه ته وه، مه بهستی نه وهی: بهرێك و پێکی و شیوهیه کی جوان دروستی کردووی^(١)، به لام مانای: ﴿فَعَدَّ لَكَ﴾ واته: له ههر شیوهیه کدا بیویستایه دروستی ده کردی، به جوانی یا به ناشیرینی، به دریژی یا به کورتی (له بالادا).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٣ - سورة ﴿وَلِلْمُطَفِّفِينَ﴾

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿بَلْ رَانَ ۝١١﴾ الْمُطَفِّفِينَ: تَبَّتْ الْخَطَايَا. ﴿تُوبَ ۝٣٦﴾ الْمُطَفِّفِينَ: جُوزِي، وَقَالَ غَيْرُهُ: الْمُطَفُّفُ لَا يُؤَفِّي غَيْرَهُ.

(١) نه مانایه له سهر خویندونه وهی به ﴿فَعَدَّ لَكَ﴾ ی حیجازیه گانه.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٨٣ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ﴿وَلِّلِّ الْمُطَفِّفِينَ﴾^(١)

موجاهید ده‌ئی: ﴿بَلْ رَانَ﴾^(٢): گونا‌هه‌کان زال بووه (به‌سه‌ر دلیدا)، ژهن‌گاوی کردوو. ﴿تُوبَ﴾: سزا و پاداشت دراوه‌ته‌وه. جگه له‌موجاهید ده‌ئی: (المُطَفِّفُ) ^(٣) (ما‌فی) به‌ران‌به‌ر به ته‌وا‌ی نادات.

١ - باب: ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ المطففين

٤٩٣٨ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، حَدَّثَنَا مَعْنٌ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رضي الله عنه أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ^(١) المطففين: حَتَّى يَغِيبَ أَحَدُهُمْ فِي رَشْحِهِ إِلَى أَنْصَافِ أُذُنَيْهِ»^(٤).

١ - باسیک: (روژیکه که خه‌لک له به‌رده‌م په‌روه‌ردگاری جیهانیاندا ده‌وه‌ستن)

٤٩٣٨ - عه‌بدو‌ل‌لای کوری عومه‌ر ﷺ ده‌گیریت‌ه‌وه که پی‌غه‌م‌به‌ر ﷺ (له مانای نه‌م نایه‌ته‌دا) فه‌رمو‌وی: ﴿يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ﴾: واته: (روژیک که هه‌موو خه‌لک له به‌ر باره‌گای په‌روه‌ردگاری جیهانیان دا راده‌وه‌ستن نه‌وه‌نده گه‌رمه)، که‌سی وایان هه‌یه تا نیوه‌ی گو‌ییه‌کانی له عه‌رم‌فی خو‌یدا نو‌قم ده‌بی‌ت)).

(١) پێشی ده‌وتریت، سوره‌تی موف‌ف‌ف‌ف‌ین.

(٢) تو‌پ‌زی ژهنی خست‌ته سمر دلانیان.

(٣) که‌مه‌ره‌ان و که‌مه‌ره‌ان له‌م کێشانه و پێوانه‌دا دزی ده‌که‌ن له خه‌لک و به ته‌واو پێیان ناده‌ن.

(٤) به‌روانه: ٦٥٣١.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٤ - سُورَةُ ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾

قَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿كُتِبَ، بِسْمَالِهِ، ١٥﴾ الحاقة: يَأْخُذُ كِتَابَهُ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ ﴿وَسَقَ ١٧﴾ الانشقاق: جَمَعَ مِنْ دَابَّةٍ. ﴿ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ١١﴾ الانشقاق: لَا يَرْجِعَ إِلَيْنَا.

به ناوی خواوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٨٤ - (تهفسیری) سورته‌ی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾^(١)

موجاهید ده‌لی: ﴿كُتِبَ، بِسْمَالِهِ﴾: نامه‌ی (کرده‌وه‌کانی) له پش‌تی‌ه‌وه و مرده‌گریت. ﴿وَسَقَ﴾: (ئه‌وه‌ی شه‌و) کۆ‌ی ده‌کاته‌وه له نازه‌لان و گیانداران^(٢) ﴿ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ١١﴾: (وا) گومان ده‌بات) ناگه‌ریته‌وه بو لامان (و زیندوو نابیت‌ه‌وه).

١ - بَابُ: ﴿فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ الانشقاق

٤٩٣٩ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ الْأَسْوَدِ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ أَبِي مُلَيْكَةَ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ.

(١) ناویشی سورته‌ی ئینشیقاقه.

(٢) هه‌موو گیانداران و بالداراکان و مروفه‌کان ده‌گه‌ریته‌وه بو شوین و جیگا و هیلان‌ه‌ی خویان له شه‌ودا.

٤٩٣٩ م - حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

٤٩٣٩ م - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي يُوسُفَ حَاتِمِ بْنِ أَبِي صَغِيرَةَ، عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ، عَنِ الْقَاسِمِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَيْسَ أَحَدٌ يُحَاسِبُ إِلَّا هَلَكَ». قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، جَعَلَنِي اللَّهُ فِدَاكَ، أَلَيْسَ يَقُولُ اللَّهُ ﷻ ﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِحَمِيٍّ﴾ ٧ ﴿فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا﴾ ٨ ﴿الانشقاق: قَالَ: «ذَاكَ الْعَرَضُ يُعْرَضُونَ، وَمَنْ نُوقِشَ الْحِسَابَ هَلَكَ»^(١).

١ - باسیک: (جا دواى ئەوه پرسینه‌وه‌یه‌کی سووک و ئاسانی له‌گه‌لا ده‌کری)

٤٩٣٩ م - ئیبنو ئەبى موله‌یکه ده‌لی: له عایشه‌وه ﷺ بیست وتی: له پیغه‌مبه‌رى خوا م ﷺ بیست.

٤٩٣٩ م - ئیبنو ئەبى موله‌یکه له عایشه‌وه ﷺ گێڕاویه‌تی‌وه ئه‌ویش له پیغه‌مبه‌رمه‌وه ﷺ گێڕاویه‌تی‌وه.

٤٩٣٩ م - ئیبنو ئەبى موله‌یکه له قاسیمه‌وه گێڕاویه‌تی‌وه ئه‌ویش له عایشه‌وه ﷺ گێڕاویه‌تی‌وه و ده‌لی: پیغه‌مه‌رى خوا ﷺ فه‌رمووی: ((هه‌رکە‌سى لی‌پرسینه‌وه‌ی له‌گه‌لدا بکری تیاده‌چی))، عایشه‌ش وتی: ئایا خوا ﷻ ناهه‌رمووی: (ئینجا نه‌و که‌سه‌ی که‌ نامه‌ی (کرده‌وه‌ی) درایه‌ ده‌ستی راستی، جا دوا ئەوه پرسینه‌ومه‌یه‌کی سووک و ئاسانی له‌گه‌ل ده‌کری) (پیغه‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رمووی: ((ئەوه هه‌ر پيشاندا نیک پيشانيان ده‌ری، هه‌رکە‌س لی‌کوژینه‌وه (مشت و مړی) له‌گه‌لدا بکری تیاچووه)).

٢ - باب: ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾ (١٩) الانشقاق

٤٩٤٠ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ النَّضْرِ، أَخْبَرَنَا هُشَيْنٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَشِيرٍ جَعْفَرُ بْنُ إِيَّاسٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ﴾ (١٩) الانشقاق: حَالًا بَعْدَ حَالٍ، قَالَ هَذَا نَبِيُّكُمْ ﷺ.

٢ - باسیک: (بیگومان ئیوه له حاله‌تی‌که‌وه تیئه‌په‌رن بو حاله‌تیکی تر)

٤٩٤٠ - موجاهید ده‌لی: ئیبنو عه‌بباس ؓ (دهرباره‌ی ئەم ئایه‌ته) وتی: (بیگومان ئیوه له حاله‌تی‌که‌وه تیئه‌په‌رن بو حاله‌تیکی تر) حال له دوا‌ی حال، پی‌غه‌مبه‌ره‌که‌تان ﷺ ئەمه‌ی فه‌رموو‌ه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٥ - سورة ﴿وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ﴾

وَقَالَ مُجَاهِدٌ ﴿الْأَخْدُودُ﴾ (٤) البروج: شَقٌّ فِي الْأَرْضِ ﴿فَتَنُوا﴾ (١٠) البروج: عَذَّبُوا

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٨٥ - (تهفسیری) سو‌ره‌تی بورووج

- موجاهید ده‌لی: ﴿الْأَخْدُودُ﴾: له‌غه‌مه له زه‌ویدا، خه‌نده‌ق له زه‌ویدا (چالی هه‌لکه‌نراو). ﴿فَتَنُوا﴾: سزایان دا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٦ - سورة الطارق

هُوَ النَّجْمُ وما أَتَاكَ لَبِلاًّ فَهُوَ طَارِقٌ ﴿٢﴾ النّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٢﴾ الطارق: المضيء. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿ذَاتِ الرَّجْعِ﴾ ﴿١١﴾ الطارق: سَحَابٌ يَرْجِعُ بِالْمَطَرِ ﴿ذَاتِ الصَّنِيعِ﴾ ﴿١٢﴾ الطارق: تَتَصَدَّعُ بِالنَّبَاتِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿لَقَوْلٍ فَصْلٌ﴾ ﴿١٣﴾ الطارق: لَحَقٌ. ﴿لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾ ﴿٤﴾ الطارق: إِلَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٨٦ - (ته‌فسیری) سوره‌تی تاریق

(الطارق): بریتییه له ئەستێره، ئەوه‌ی به‌شه‌ودا دمرده‌که‌وی و دمی‌بینی ئەو تاریقه. ﴿النّجْمُ الثَّاقِبُ﴾: (ئەستێره‌ی) دره‌خشان‌ی (تاریکی کون که‌ر). مواهید ده‌لی: ﴿ذَاتِ الرَّجْعِ﴾: هه‌وری‌که بارانی لی ده‌باری. ﴿ذَاتِ الصَّنِيعِ﴾: زه‌وی یه‌که (به به‌رز بوونی) ڕووه‌ک درز ده‌بات. ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: ﴿لَقَوْلٍ فَصْلٌ﴾: (ئه‌م قورئانه) وتیه‌کی ڕاسته. ﴿لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ﴾: مه‌گه‌ر چاودێریکی به‌سه‌ر وه‌یه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٧ - سورة: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿قَدَّرَ فَهَدَى﴾ ﴿٢﴾ ﴿الأعلى: قَدَّرَ الشَّقَاءَ وَالسَّعَادَةَ، وَهَدَى الْأَنْعَامَ لِمَرَاتِعِهَا.

٤٩٤١ - حَدَّثَنَا عَبْدَانُ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَوَّلَ مَنْ قَدِمَ عَلَيْنَا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ مُضْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ فَجَعَلَا يُقْرَأَانَا الْقُرْآنَ، ثُمَّ جَاءَ عَمَارٌ وَبِلَالٌ وَسَعْدٌ، ثُمَّ جَاءَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فِي عَشْرِينَ، ثُمَّ جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَمَا رَأَيْتُ أَهْلَ الْمَدِينَةِ فَرَحُوا بِشَيْءٍ فَرَحَهُمْ بِهِ، حَتَّى رَأَيْتُ الْوَلَدَ وَالصَّبِيَّانَ يَقُولُونَ: هَذَا رَسُولُ اللَّهِ قَدْ جَاءَ. فَمَا جَاءَ حَتَّى قَرَأْتُ ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ﴿١﴾ ﴿الأعلى: فِي سُورٍ مِثْلِهَا.

به ناوی خواي به خشنده میهره بان

٨٧ - (تەفسیری) سورەتی ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾^(١)

موجاهید دهلی: ﴿قَدَّرَ فَهَدَى﴾: به دبه ختی و به خته وهری بو مروف دیاری کردوو، (وهدی الأنعام لِمَرَاتِعِهَا) وه نازه لانی فیگردوووه بو روشتن بو شوینی له وهریان.

(١) ناویشی سورەتی ئەعلایه.

٤٩٤١ - ئه‌بو ئیسحاق له به‌رائه‌وه ﷺ ده‌گیرێته‌وه که وتی: په‌که‌م که‌س که‌ هات بو‌ ناومان له هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ موضعه‌بی کو‌ر عومه‌یر و ئیبنو ئوممی مه‌کتوم بوون، ئه‌نجا هه‌ردووکیان ده‌ستیان کرد به قورنان و تنه‌وه (به‌خه‌لکی)، له پاشان عه‌ممار و بیلال و سه‌عد ﷺ هاتن، پاشان عومه‌ری کو‌ری خه‌تتاب له‌گه‌ل بیست له هاوه‌لاندای ﷺ هاتن، له پاشان پیغه‌مبه‌ر ﷺ هات، ئه‌نجا هه‌رگیز خه‌لکی مه‌دینه‌م نه‌دیوه به هیچ شتێک ئه‌وه‌ند د‌لخۆش بووبن وه‌ک د‌لخۆشیان به (هاتنی) پیغه‌مبه‌ر ﷺ، جا پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌هاتبوو بو‌ مه‌دینه من سو‌رته‌ی ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ خۆیندبوو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٨ - سورة ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ﴾

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ﴾ (٣) الغاشية: النصارى. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿عَيْنٌ عَانِيَةٌ﴾ (٥) الغاشية: بَلَغَ إِنَّا هَا وَحَانَ شَرْبُهَا. ﴿حَمِيمٌ عَانٍ﴾ (١١) الرحمن: بَلَغَ إِنَّا هَا. ﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَفِيَةً﴾ (١١) الغاشية: شَتْمًا. الضَّرِيعُ: نَبْتُ يُقَالُ لَهُ: الشُّبْرُقُ، يُسَمِّيهِ أَهْلُ الْحِجَازِ الضَّرِيعَ إِذَا يَبَسَ، وَهُوَ سَمٌّ. ﴿يُمَصِّطِرُ﴾ (٢٢) الغاشية: مُسَلِّطٌ، وَيُقْرَأُ بِالصَّادِ وَالسَّيْنِ. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿إِيَّايَهُمْ﴾ (٢٥) الغاشية: مَرَجَعَهُمْ.

به ناوی خواي به خشنده ی میهره بان

٨٨ - (ته فسیری) سورته ی ﴿ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْفَلَسِيِّ ﴾^(١)

ئیبنو عه بباس ﷺ ده لی: ﴿عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ﴾^(٢) گاور و دمیانه کانن. موحاهید ده لی: ﴿عَيْنَ آيَةٍ﴾: گه شتوته پله ی ههره گهرمی و کاتی خواردنه وه ی هاتووه. ﴿حَمِيمٍ آتٍ﴾^(٣): گه شتوته نه و په پری گهرمی (ناوی گهرمی زور گهرم). ﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لُغِيَةً﴾: جنیودان (هسه ی هیج و پوج نابیستن تییدا). (الضَّرِيعُ): رووه کیکه پی دهوتریت: شیریق، خه لکی حیجاز نه گهر وشك بوو پی ده لئین: (الضَّرِيعُ) که ژههره و کوشنده مه. ﴿بُصْطِرٍ﴾: دمه لآت، زوردار، به: (مُصْطِرٍ) و (مُصْطِرٍ) یش ده خوینریته وه واته: به (س) و به (ص). ئیبنو عه بباس ﷺ ده لی: ﴿إِيَابَهُمْ﴾: گه رانه وه میان.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٨٩ - سورة ﴿ وَالْفَجْرِ ﴾^(١)

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: الْوُتْرُ: اللَّهُ. ﴿إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾^(٢) الفجر: الْقَدِيمَةِ وَالْعِمَادُ: أَهْلُ عَمُودٍ لَا يُقِيمُونَ. ﴿سَوَّطَ عَذَابٍ﴾^(٣) الفجر: وَالَّذِي عَذَّبُوا بِهِ. ﴿أَكَلًا لَّمَّا﴾^(٤) الفجر: السَّف. وَ ﴿جَمًّا﴾^(٥) الفجر:

(١) به سورته ی غاشییه ش ناو دمیری.

(٢) واته، ههول دمیری کی رنجه رو.

الْكَثِيرُ وَقَالَ مُجَاهِدٌ: كُلُّ شَيْءٍ خَلَقَهُ فَهُوَ شَفْعٌ، السَّمَاءُ شَفْعٌ وَالْوُتْرُ اللَّهُ ﷻ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿سَوِّطَ عَذَابٍ﴾ (١٣) ﴿الْفَجْرِ: كَلِمَةً تَقُولُهَا الْعَرَبُ لِكُلِّ نَوْعٍ مِنَ الْعَذَابِ يَدْخُلُ فِيهِ السَّوِّطُ.﴾ ﴿لِيَالْمِرْصَادِ﴾ (١٤) ﴿الْفَجْرِ: إِلَيْهِ الْمَصِيرُ.﴾ ﴿تَحْضُوتُ﴾ (١٥) ﴿الْفَجْرِ: تَحَافِظُونَ، وَتَحْضُونَ يَأْمُرُونَ بِإِطَاعِهِ.﴾ ﴿الْمُطْمِئِنَّةِ﴾ (١٦) ﴿الْفَجْرِ: الْمُصَدِّقَةُ بِالثَّوَابِ. وَقَالَ الْحَسَنُ: ﴿يَكَايُنُهَا النَّفْسُ﴾ (١٧) ﴿الْفَجْرِ: إِذَا أَرَادَ اللَّهُ ﷻ قَبْضَهَا أَطْمَأْنَنْتْ إِلَى اللَّهِ، وَأَطْمَأَنَّ اللَّهُ إِلَيْهَا، وَرَضِيَتْ عَنِ اللَّهِ، وَرَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، فَأَمَرَ بِقَبْضِ رُوحِهَا، وَأَدْخَلَهَا اللَّهُ الْجَنَّةَ، وَجَعَلَهُ مِنْ عِبَادِهِ الصَّالِحِينَ. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿جَاؤُوا﴾ (١٨) ﴿الْفَجْرِ: نَقَبُوا مِنْ حِيبِ الْقَمِيصِ: قَطَعَ لَهُ حِيبٌ. يَجُوبُ الْفَلَاةَ: يَقْطَعُهَا﴾ ﴿لَمَّا﴾ (١٩) ﴿الْفَجْرِ: لَمَمْتُهُ أَجْمَعَ أَتَيْتُ عَلَى آخِرِهِ.

به ناوی خاوی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٨٩ - (ته‌فسیری) سورته‌ی ﴿وَالْفَجْرِ﴾ (١) (١)

- موحاهید ده‌لی: (الْوُتْرُ): خودایه. ﴿إِرمَ ذَاتِ الْعِمَادِ﴾ (٧) ﴿: (ئیرمه‌مه) کۆنه‌که‌یان، پێشوه‌که‌یان. (الْعِمَادُ): خاومن کۆله‌که‌کان که له شوینیکدا نیشته‌جی نابن (٢). ﴿سَوِّطَ عَذَابٍ﴾: که پێی سزا دران ﴿أَكْلاَ لَمَّا﴾: به هه‌له‌په‌ خواردن. ﴿جَمًّا﴾ (٦) ﴿زُور (خۆشویستنی مال و سامان).

(١) ناوی سورته‌ی فه‌جریشه.

(٢) له جادر و دموادا ده‌ژین له شوینیکدا دانا‌مه‌رزین و به‌رم‌ده‌وام شوینیان دم‌گۆزن، دم‌کری به‌مانای خاومن پایه و ده‌سه‌لات یان کۆشک و ته‌لاری به‌رز و پایه‌دار، مانا بکری.

مواجهید دهلی: ههرچی شتیک خوا دروستی کردبی، جووته ناسمان جووته، تاک و تنهنا خوایه ۱۰۰.

جگه له مواجهید دهلی: ﴿سَوَّطَ عَذَابٍ﴾: وشهیه که عهرمب بهکاری دینی بو هه موو جوړه سزایه که قامچی تیا به کار بیټ. ﴿لِأَلْرَّصَادِ﴾: سه رنه نجام بو لای نه وه. ﴿تَخَضُّوْبَ﴾: به رده وام دمبن (له سه ری). وه (تَحْضُوْن): هه رمان ده کهن به پیدانی خوړاک پیی. ﴿الْمُطْمِئِنَّةُ﴾: باوهری ههیه به پاداشتی دواپوژ.

حه سه ن دهلی: ﴿يَأْتِيَنَّهَا النَّفْسُ﴾: کاتی خوا ۱۰۰ ویستی گیانی بکیشی دنیایه و دلخو شه به گه رانه وهی بو لای خوا، خواش دنیایه لی و پی خوشه که ده گه ریته وه بو لای، نه و کهس له خوا رازییه و خواش له و کهسه رازییه، نه وسا خوا هه رمان ده کات به کیشانی گیانی و دهیخاته به هه شته وه و دهیباته پیزی بهنده چاکه کانییه وه.

جگه له حه سه ن دهلی: ﴿جَابُوا﴾: (شاخی به ردیان) ده بری و ده تاشی له (جِبَبِ الْقَمِيصِ) وه هاتو وه: واته کراسه که یه خه ی بو برا (يَجُوبُ الْقَلَادَةَ) زهوی ده بری و ده روا ت. ﴿لَمَّا﴾^(۱): گشیتیم پیچایه وه، هه موویم کو کرده وه.

(۱) لم، واته، توند کوی کرده وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٠ - سورة ﴿لَا أُقْسِمُ﴾:

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿يَهَذَا الْبَلَدِ﴾ (٢) البلد: مَكَّةَ لَيْسَ عَلَيْكَ مَا عَلَى النَّاسِ فِيهِ مِنَ الْإِثْمِ. ﴿وَوَالِدِ﴾ (٣) البلد: آدَمَ ﴿وَمَا وَلَدَ﴾ (٢) البلد: ﴿لُبْدًا﴾ (٦) البلد: كَثِيرًا. وَ ﴿الْتَجِدِينَ﴾ (١٠) البلد: الْحَيَّ وَالشَّرُّ. ﴿مَسْغَبٍ﴾ (١٤) البلد: مَجَاعَةٍ ﴿مَرْبٍ﴾ (١٦) البلد: السَّاقِطُ فِي التُّرَابِ. يُقَالُ: ﴿فَلَا أَفْنَحُمُ الْعَقَبَةَ﴾ (١١) البلد: فَلَمْ يَفْتَحِ الْعَقَبَةَ فِي الدُّنْيَا، ثُمَّ قَسَرَ الْعَقَبَةَ فَقَالَ: ﴿وَمَا أَدْرَنكَ مَا الْعَقَبَةُ﴾ (١٣) فَكَ رَقَبَةٍ (١٣) أَوْ لُطْعَةٍ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبٍ (١٤) البلد.

به ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٩٠ - (ته‌فسیری) سورپه‌تی ﴿لَا أُقْسِمُ﴾^(١)

موجاهید ده‌ئی: ﴿يَهَذَا الْبَلَدِ﴾: مه‌ککه، نه‌و گونا‌هه‌ی له‌سه‌ر خه‌لکه دهر‌باره‌ی (جه‌نگ کردن) له‌و شارد‌ا له‌سه‌ر تو‌ نییه^(٢). ﴿وَوَالِدٍ﴾: ئاده‌م ﴿وَمَا وَلَدَ﴾: (٣) ﴿لُبْدًا﴾: (مالی) زو‌ر. ﴿الْتَجِدِينَ﴾: (رنی) چاکه و خراپه. ﴿مَسْغَبٍ﴾ (١٤): برسیتی. ﴿مَرْبٍ﴾: (هه‌ژاری) له‌ خاک و خو‌لدا که‌وتوو (زو‌ر هه‌ژاری). ده‌وتری.

(١) ناویشی سورپه‌تی به‌لمده.

(٢) تمنها بو‌ تو‌ حه‌ل‌ل‌ن کرا جه‌نگی تیا بکه‌مت بو‌ماومه‌کی دباری کراو بو‌ کسی که‌ دروست نییه.

(٣) له‌ بینه‌مبه‌ران و بیاو چاکان که‌ له‌ نه‌وه‌ی ئاده‌من.

﴿فَلَا أَفْنَحُمُ الْعَمْبَةَ﴾: که‌چی هیشتا له دنیا‌دا په‌لاماری پله‌ی سه‌ختی نه‌داوه، پاشان پاره‌ی (الْعَمْبَةُ) ده‌کات و دمه‌رموئ: (تۆ چوزانیت پله‌ی سه‌ختی کامه‌یه، نازاد کردنی گۆیله‌یه، یان نان دانه له رۆژی گرانی برسیتی دا).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩١ - سُورَةُ ۞ وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ۞

﴿وَضُحَاهَا ۞﴾ الشمس: ضوؤها. ﴿لَحْنَهَا ۞﴾ الشمس: دَحَاهَا.

﴿يَطْغُونَهَا ۞﴾ الشمس: بِمَعَاصِيهَا. ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبَهَا ۞﴾ الشمس: عُقْبَى أَحَدٍ^(١).

٤٩٤٢ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَمْعَةَ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ يَخْطُبُ وَذَكَرَ النَّاقَةَ وَالَّذِي عَقَرَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

﴿إِذْ أُنْبِئَتْ أَشَقُّهَا ۞﴾ الشمس: أُنْبِئَتْ لَهَا رَجُلٌ عَزِيزٌ عَارِمٌ، مَنِيعٌ فِي رَهْطِهِ، مِثْلُ أَبِي زَمْعَةَ. وَذَكَرَ النِّسَاءَ فَقَالَ «يَعْمِدُ أَحَدُكُمْ يَجْلِدُ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ، فَلَعَلَّهُ يُضَاجِعُهَا مِنْ آخِرِ يَوْمِهِ». ثُمَّ وَعَظَهُمْ فِي ضَحِكِهِمْ مِنَ الضَّرْطَةِ وَقَالَ: «لِمَ يَضْحَكُ أَحَدُكُمْ مِمَّا يَفْعَلُ؟». وَقَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مِثْلُ أَبِي زَمْعَةَ عَمَّ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ»^(٢).

(١) بروانه: ٤٩٤٢.

(٢) بروانه: ٣٣٧٧.

به ناوی خواي به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٩١ - (تهفسیری) سورەتی ﴿وَالشَّمْسُ وَضَحَّهَا﴾^(١)

موجاهید ده‌ئێ: ﴿وَضَحَّهَا﴾: پرووناکی خۆر. ﴿طَهَّهَا﴾: (زه‌وی) راپیختوووه و بلاوی کردوووته‌وه. ﴿يَطْغُونَهَا﴾: به‌هۆی تاوان و سه‌رکه‌شییانه‌وه. ﴿وَلَا يَخَافُ عَقْبَهَا﴾: (خوا ناترسی) له پاشه‌روژی ئەم (تۆله‌سه‌ندنه‌)ی هیچ کامیان.

٤٩٤٢ هیشام له باوکیه‌وه ده‌گیرپێته‌وه ده‌ئێ: عه‌بدوڵڵای کوری زهمعه‌ بۆی گیرایه‌وه که ئەو (عه‌بدوڵڵا) له پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بیست، که وتاری دهدا و باسی وشتره‌که‌ی (صالح) و ئەو که‌سه‌ی کرد که سه‌ری بری، پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی: (کاتی که خرابترینیان هه‌ستایه‌وه) بپاوێکی زۆر به‌هیزی زۆر خراپی خاومن پشتیوان بوو له هۆزمه‌که‌یدا وه‌ک ئەبی زهمعه‌ وابوو، هه‌ستایه‌وه بۆ وشتره‌که‌ (و سه‌ری‌بری) ((وه باسی ئافرماتانی‌شی کرد و فهرمووی: (که‌سیکتان دمروات دارکاری ژنه‌که‌ی ده‌کات وه‌ک چۆن دارکاری به‌نده‌که‌ی ده‌کات، که‌چی له‌وانه‌یه‌ له‌ کۆتایی رۆژه‌که‌دا له‌گه‌ڵی دا بخه‌وی (جووت بی) ((، له پاشان ئامۆژگاری کردن له باره‌ی پێکه‌نینیان (به‌یه‌کتری) به‌هۆی تری‌دانه‌وه فهرمووی: ((بۆچی که‌سیکتان پێده‌که‌نیت (به‌شتی) که‌ خۆشی وا ده‌کات))^(٢).

ئهبو معاویه ده‌ئێ: هیشام بۆی گیرایه‌وه له باوکیه‌وه ئه‌ویش له عه‌بدوڵڵای کوری زهمعه‌وه ﷺ ده‌ئێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ فهرمووی: ((وه‌کو ئهبو زهمعه‌ی مامی زوبه‌یر کوری عه‌ووام ﷺ وابوو)).

(١) ناوینشانی سورەتی: شەمسە.

(٢) خۆشی تر و بای لی دمیته‌وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٢ - سوره ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿يَالْهَيْئَتِ﴾ (١) اللیل: بِالْخَلْفِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿تَرَدَّى﴾ (٢) اللیل: مَاتَ. وَ﴿تَلَطَّى﴾ (٣) اللیل: تَوَهَّجَ وَقَرَأَ عُبَيْدُ بْنُ عُمَيْرٍ تَتَلَطَّى.

به ناوی خواهی به خشنده می میهره بان

٩٢ - (ته فسیری) سوره تی ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (١)

ئیبنو عبباس (ع) ده لی: ﴿يَالْهَيْئَتِ﴾ (٢) به پرکردنه وهی جیگای (باومری نییه).
موجاهید ده لی: ﴿تَرَدَّى﴾: مرد، تیاچوو. ﴿تَلَطَّى﴾: بلیسه دمدات (گلپه و گربه ده به ستی).
وه عوبه یدی کوری عومه یر به: (تَتَلَطَّى) خویندویه تیه وه.

١ - بَابُ: ﴿وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى﴾

٤٩٤٣ - حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بْنُ عُقْبَةَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ دَخَلْتُ فِي نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِ عَبْدِ اللَّهِ الشَّامِ فَسَمِعَ بَنُو الدَّرْدَاءِ قَاتَانَا فَقَالَ: أَفِيكُمْ مَنْ يَقْرَأُ؟ فَقُلْنَا: نَعَمْ. قَالَ: فَأَيُّكُمْ أَقْرَأُ؟ فَأَشَارُوا إِلَيَّ فَقَالَ: اقْرَأْ. ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (١) وَالنَّهَارِ

(١) به ناوی سورمتی، لعل ناو نراوه له هورنانه.

(٢) به جاکه (که به ههشته یا لا اله الا الله) به.

وَإِذَا جَاءَ ﴿٢﴾ الذِّكْرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ الليل: قَالَ: أَنْتَ سَمِعْتَهَا مِنْ فِي صَاحِبِكَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ:
وَأَنَا سَمِعْتُهَا مِنْ فِي النَّبِيِّ ﷺ وَهَؤُلَاءِ يَأْبُونَ عَلَيْنَا.^(١)

۱- باسیک: (وه) (سویند) به رۆژ کاتی که رووناک ده‌بیته‌وه)

۴۹۴۳ - عهلقه دهلی: له گمځ چهند که سږکی هاورپی عه بدوللا (ی کوری مه سعوود) دا ﷺ چووینه شام، نه بو دمرداش بیستبووی نیمه (چووینه ته شام) بویه هات بو لمان و وتی: نایا تیا تاندا یه قورنان بخوینی؟ نیمه ش وتمان به لی، وتی: کامتان شارمزاتره له قورنان خویندندا (زورتر قورنانی له بهره)؟ نه وانیش نا ما زریان بو من کرد (نه بو دمردا به منی) وت: بخوینه، منیش ﷺ وَاللَّيْلُ إِذَا يَفْئُ (۱) وَالنَّهَارُ إِذَا تَجَلَّى (۲) الذَّكْرَ وَالْأُنْثَى (۳) (نه بو دمردا) وتی: تو خؤ له دهمی هاورپکه ت بیستوو؟ وتم به لی، وتی: منیش بهو شیوه له دهمی (پروزی) پیغه مبهرم ﷺ بیستوو که چی نه مانه (خهلکی شام) رازی نین بهو (خویندنه وهی) نیمه.

۲ - باب: ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى﴾ (۳)

٤٩٤٤ - حَدَّثَنَا عُمَرُ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: قَدِمَ أَصْحَابُ عَبْدِ اللَّهِ عَلَى أَبِي الدَّرْدَاءِ، فَطَلَبَهُمْ فَوَجَدَهُمْ فَقَالَ: أَيْكُمْ يَقْرَأُ عَلَى قِرَاءَةِ عَبْدِ اللَّهِ؟ قَالُوا: كُلُّنَا. قَالَ: فَأَيُّكُمْ يَحْفَظُ؟ وَأَشَارُوا إِلَى عُلْقَمَةَ. قَالَ: كَيْفَ سَمِعْتَهُ يَقْرَأُ ﴿وَأَتْلُ إِذَا بَعَثَ﴾ ﴿الليل:

(۱) پروانه: ۳۲۸۷.

(۲) واته: (سويند به شهو کاتيک که (زموي) دادمهوشي وه بهروژ کاتي که رووناك دهيتتوده، وه به نير و مي) نهم

خویننده و میه کی شاهه، زور به ی هورنان خویندگان به ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ﴾ خویند و یانسته وه.

(۳) واتھ: عبداللہی کوری مسعود غٹ۔

قَالَ عَلَقَمَةُ: (وَالذَّكْرُ وَالْأُنْثَى). قَالَ: أَشْهَدُ أَنِّي سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ هَكَذَا، وَهَؤُلَاءِ يُرِيدُونِي عَلَى أَنْ أَقْرَأَ ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكْرَ وَالْأُنْثَى﴾ (٢) ﴿اللَّيْلِ: وَاللَّهُ لَا أَتَابِعُهُمْ﴾^(١).

٢ - باسیک: (وه بهو زاته‌ی که نیر و می‌ی دروست کردوه)

٤٩٤٤ عیبراهیم ده‌لی: هاوریکانی عه‌بدوللا ﷺ رۆشتن (بو شام) بو لای ئەبو دمردا، ئەویش به‌شوینیاندا گه‌را و دۆزینی‌هوه و وتی: کامتان له‌سه‌ر شیوه‌ی عه‌بدوللا قورئان ده‌خوینیت‌هوه؟ وتی: هه‌موومان (ئەبو دمردا) وتی: ئەه‌ی کامتان قورئانی له‌به‌ره‌؟ ئاماژمیان بو عه‌لقه‌مه‌ کرد (ئەبو دمردا) وتی: ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ (١) ﴿حَيْتَ لِيَ بَيْسْتُووه چۆن ده‌یخوینده‌وه؟ عه‌لقه‌مه‌ وتی: (وَالذَّكْرَ وَالْأُنْثَى) ئەبو دمردا) وتی: شایه‌تی دهمدم منیش له‌ پیغه‌مبه‌رم ﷺ بیستوه هه‌ر ئاوه‌ها ده‌یخوینده‌وه. (که‌جی) ئانه‌مانه ده‌یانه‌وی من به‌ ﴿وَمَا خَلَقَ الذَّكْرَ وَالْأُنْثَى﴾ (٢) سۆنه‌ها ﴿بیخوینمه‌وه، سویند به‌خوا شوینیان ناکه‌وم (به‌گوینان ناکه‌م).

٣ - باب: قَوْلُهُ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى﴾ (٥) ﴿اللَّيْلِ

٤٩٤٥ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي بَقِيعِ الْغَرْقَدِ فِي جَنَازَةٍ فَقَالَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ». فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا نَتَكَلَّمُ؟ فَقَالَ: «اعْمَلُوا فَكُلُّ مُيَسَّرٍ». ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى﴾ (٥) ﴿وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى﴾ (٦) ﴿إِلَى قَوْلِهِ: ﴿لِلْعَمْرِىَ﴾ (١٠) ﴿اللَّيْلِ﴾^(٢).

(١) پروانه: ٣٢٨٧.

(٢) پروانه: ١٣٦٢.

٣ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (ئینجا ئەو که‌سه‌ی (مال و سامان) ببه‌خشێ و له‌ خوا بترسێت و پارێزکاربێت)

٤٩٤٥ - عه‌لى عليه السلام ده‌لى: ئێمه له‌ خزمه‌تى پێغه‌مبه‌ردا بووین له‌ به‌قیعی غه‌رقه‌د له‌گه‌ڵ مردوووه‌کدا (ئاماده‌بووین)، جا پێغه‌مبه‌ر ﷺ فەرمووی: بێگومان هه‌رکەس له‌ ئێوه شوێنه‌که‌ی له‌ به‌هه‌شت و شوێنه‌که‌ی له‌ دۆزه‌خ دا نوسراوه‌))، هاوه‌ولانی‌ش وتیان: ئەى پێغه‌مبه‌رى خوا ده‌ی بۆچى پشت به‌و (نووسینه) نه‌به‌ستین؟ پێغه‌مبه‌رىش فەرمووی: ((هه‌ولبده‌ن و کار بکه‌ن هه‌موو که‌سێ ئاماده‌کراوه (بۆئهو‌ی بۆی دروست کراوه)، له‌ پاشان ئەم ئایه‌تانه‌ی خوێنده‌وه (ئینجا ئەو که‌سه‌ی (مال و سامان) ببه‌خشێ و له‌ خوا بترسێ و پارێزگار بێت، وه‌ بپروای بێی به‌وه‌ی زۆر چاکه‌) تا گه‌شته ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره (بۆ پێى ناسان (که‌ چاکه‌یه‌).

٤ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَصَدَقَ بِالْحَسَنَى﴾ (٦) اللیل:

٤٩٤٥ - حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: كُنَّا فَعُودًا عِنْدَ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَذَكَرَ الْحَدِيثَ.

٤ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وه‌ بپروای بێی به‌وه‌ی زۆر چاکه‌)^(١)

٤٩٤٥ - عه‌لى عليه السلام ده‌لى: ئێمه له‌ خزمه‌ت پێغه‌مبه‌ردا ﷺ دانیشتبووین، ئێتر هه‌موو فەرمووده‌که‌ی گێرایه‌وه و باس کرد (به‌ وێنه‌ی فەرمووده‌که‌ی پێشوو).

(١) که‌ (لا إله إلا الله) به‌ یان به‌هه‌شت.

٥ - باب: ﴿فَسَيَسِّرُهُ لِلْيَسْرَى﴾ (٧) اللیل:

٤٩٤٦ - حَدَّثَنَا يَشْرُ بْنُ خَالِدٍ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ ؓ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ فِي جَنَازَةٍ فَأَخَذَ عُودًا يَنْكُثُ فِي الْأَرْضِ فَقَالَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَفْعَدُهُ مِنَ النَّارِ أَوْ مِنَ الْجَنَّةِ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا نَتَّكِلُ؟ قَالَ: «اعْمَلُوا فَكُلُّ مَيْسَرٍ ثُمَّ قَرَأ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى﴾ (٥) وَصَدَّقَ بِالْحَقِّ﴾ (٦) اللیل: قَالَ شُعْبَةُ: وَحَدَّثَنِي بِهِ مَنْصُورٌ فَلَمْ أَتَّكِرْهُ مِنْ حَدِيثِ سُلَيْمَانَ.

٥ - باسیک: (ئه‌وه زوو یارمه‌تی ده‌ده‌ین بو‌ ڕیی ئاسان (که چاکه‌یه))

٤٩٤٦ ئه‌بو عه‌بدو‌ر‌ه‌حمانی سوله‌می له‌ عه‌لی یه‌وه ؓ ده‌گی‌ڕ‌یه‌وه له‌ پی‌غه‌مبه‌روه‌ه ؓ که ئه‌و (پی‌غه‌مبه‌ر ؓ) له‌ (سه‌ر‌ فه‌برانی) مردوو‌یه‌ک‌دا بو‌و، چیلکه‌دار‌یکی گرت به‌ ده‌سته‌یه‌وه زه‌ویه‌که‌ی پی‌ ده‌کو‌ئی، ئه‌نجا فه‌رمو‌وی: ((بی‌گومان هه‌ر‌ که‌س له‌ئ‌یه‌وه شو‌ینه‌که‌ی له‌ دۆزه‌خ‌دا یان به‌هه‌شت‌دا نو‌وس‌راوه‌))، هاوه‌لانی‌ش وتیان: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ده‌ی بو‌چی پ‌شت به‌و (نو‌وسینه‌) نه‌به‌ستین؟ پی‌غه‌مبه‌ر‌یش ؓ فه‌رمو‌وی: ((هه‌و‌ل‌بدن و کار بکه‌ن، هه‌مو‌و که‌سی ئاماده‌ک‌راوه‌ (بو‌ ئه‌وه‌ی بو‌ی دروست ک‌راوه‌)، (جا ئه‌م ئایه‌تانه‌ی خو‌ینه‌وه‌ه) (ئینجا ئه‌و که‌سه‌ی (مال و سامان) به‌خشی و له‌ خوا بترسی و پار‌یزگار بی‌ت، وه‌ بر‌وای بی‌ی به‌وه‌ی زو‌ر‌ چاکه‌) تا کو‌تایی ئایه‌ته‌. شو‌عه‌ ده‌ئی: مه‌نصور ئه‌و فه‌رمو‌وده‌ی بو‌ گی‌رامه‌وه‌ ه‌یچی تیا نه‌بو‌و پی‌چه‌وانه‌ی فه‌رمو‌وده‌که‌ی سوله‌یمان بی‌ت به‌ ره‌خنه‌ لی‌ بگرم.

٦ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى﴾ ⑧ ﴿الليل

٤٩٤٧ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ عَلِيٍّ ؓ قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ». فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا نَتَكَلَّمُ؟ قَالَ: «لَا، اْعْمَلُوا فَكُلُّ مُسَرٍّ». ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَانْتَصَى ⑤ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى ⑥ فَسَنِيَرُهُ لِلْيُسْرَى ⑦﴾ الْبَلِيل، إِلَى قَوْلِهِ: ﴿فَسَنِيَرُهُ لِلْعُسْرَى ⑩﴾ الْبَلِيل ^(١).

٦ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه‌ئەو کەسە‌ی ڕژدی بکات و خۆ‌ی بێ‌ نیاز بزانێ‌)

٤٩٤٧ - عەلی ؓ دە‌ڵێ: ئێ‌مه‌ له‌ خزمەت پێ‌غه‌مبە‌ردا ﷺ دانیش‌ت‌بووین فەر‌مو‌وی: ((بێ‌گومان هەر‌کە‌س له‌ ئێ‌وه‌ شو‌ینه‌کە‌ی له‌ به‌هه‌شتدا یا له‌ دۆ‌زه‌خدا نوس‌راوه‌)) ئێ‌مه‌ش وتمان: ئە‌ه‌ی پێ‌غه‌مبە‌ری خوا ده‌ی ئایا پشت به‌و (نووسینه‌) نه‌به‌ستین؟ ئە‌ه‌ویش فەر‌مو‌وی: ((نه‌خێ‌ر، کار‌بکه‌ن هه‌موو کە‌س ئاماده‌ ک‌راوه‌ (بۆ ئە‌وه‌ی بۆ‌ی دروست ک‌راوه‌)، له‌ پاشان ئە‌م ئایه‌تانه‌ی خو‌ینده‌وه‌: (ئینجا ئە‌و کە‌سه‌ی (مال و سامان) بیه‌خشی و له‌ خوا بترسی‌ت و پارێ‌زگار بی‌ت، وه‌ ب‌پ‌روای ببی‌ی به‌وه‌ی زۆ‌ر چاکه‌ ^(٢)، ئە‌وه‌ زوو یارمه‌تی ده‌ده‌ین بۆ‌ ڕ‌پی ئاسان (که‌ چاکه‌یه‌)) تا ده‌گاته‌ ئە‌م فەر‌مايشته‌: (ئە‌وه‌ بێ‌گومان ڕ‌پی سه‌ختی بۆ‌ ئاسان ده‌که‌ین).

(١) پ‌روانه: ١٣٦٢.

(٢) که‌ به‌مه‌شته‌ یان (لا اله الا الله).

٧ - باب: قوله: ﴿وَكَذَبَ الْخُفَى﴾ الليل:

٤٩٤٨ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ سَعْدِ بْنِ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: كُنَّا فِي جَنَازَةٍ فِي بَقِيعِ الْغَرْقَدِ، فَأَتَانَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وآله فَقَعَدَ وَقَعَدْنَا حَوْلَهُ، وَمَعَهُ مِخْصَرَةٌ فَكَغَسَ، فَجَعَلَ يَنْكُثُ مِخْصَرَتِهِ ثُمَّ قَالَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ وَمَا مِنْ نَفْسٍ مَنفُوسَةٍ إِلَّا كُتِبَ مَكَانُهَا مِنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، وَإِلَّا قَدْ كُتِبَتْ شَقِيَّةٌ أَوْ سَعِيدَةٌ». قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا تَتَكَلَّمُ، عَلَى كِتَابِنَا وَتَدْعُ الْعَمَلَ فَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَسَيَصِيرُ إِلَى أَهْلِ السَّعَادَةِ، وَمَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاءِ فَسَيَصِيرُ إِلَى عَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ. قَالَ: «أَمَّا أَهْلُ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ وَأَمَّا أَهْلُ الشَّقَاوَةِ فَيُيَسَّرُونَ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاءِ». ثُمَّ قَرَأَ ﴿فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى﴾ ٥ وَصَدَقَ بِالْخُسَى ٦

﴿الليل^(١)﴾.

٧ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (وه بروای نه‌بێ به‌چاکه (که لا اله الا الله یه یا به‌هه‌شته))

٤٩٤٨ - عه‌لی عليه السلام ده‌لێ: ئێمه‌ له‌گه‌ڵ جه‌نازه‌یه‌که‌دا بووین له‌ به‌قیعی غه‌رقه‌د دا، پێغه‌مبه‌ری خواش صلى الله عليه وآله هات بو‌ لاما‌ن و دانیش‌ت و ئێمه‌ش به‌ده‌وریدا دانیش‌تین، و دار ده‌ستیکی به‌ده‌سته‌وه‌ بوو سه‌ری داخستبوو، جا به‌ دار ده‌سته‌که‌ی زه‌ویه‌که‌ی هه‌لده‌که‌ند، پاشان فه‌رمووی: ((هیچ کام له‌ ئێوه‌ نییه‌ وه‌ هیچ گیاندارێک نییه‌، مه‌گه‌ر شوینی نووسراوه‌ له‌ به‌هه‌شت و دۆزه‌خ دا، وه‌ نووسراوه‌ به‌ده‌خته‌ یا

به‌خته‌ومره)) پیاویک وتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ده‌ی بۆپشت به‌وه نه‌به‌ستین بۆمان نووسراوه و واز له‌ کرده‌وه کردن بێنین، ئه‌نجا هه‌رکامیکمان له‌ به‌خته‌ومران بوو ئه‌وه دم‌روات به‌ره‌و کرده‌وه‌ی به‌خته‌ومران، ئه‌وه‌شمان له‌ به‌دبه‌ختان بوو ئه‌وه دم‌روات به‌ره‌و کرده‌وه‌ی به‌دبه‌ختان؟ پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((جا ئه‌وه‌ی به‌خته‌ومره‌ کاری به‌خته‌ومری بۆ ئاسان ده‌کری وه‌ ئه‌وه‌ش به‌دبه‌خته‌ ئه‌وه کرده‌وه‌ی به‌دبه‌ختی بۆ ئاسان ده‌کری))، پاشان ئه‌م نایه‌ته‌ی خوینده‌وه (جا ئه‌و که‌سه‌ی مال بیه‌خشی و پارێزکاربێت و باوم‌ری به‌ به‌هه‌شت هه‌بی، ئه‌وه بێگومان ئیمه‌ رپی ئاسانی بۆ خوش ده‌که‌ین (که‌ به‌هه‌شته‌)، به‌لام ئه‌و که‌سه‌ی رژی بکات و خوی بێنیاز بزانی، وه‌ بروای به‌ به‌هه‌شت نه‌بی، ئه‌وه بێگومان رپی سه‌ختی بۆ ئاسان ده‌که‌ین).

٨ - باب: ﴿فَسَيَرُهُ لِّلْعَصْرِ﴾ ١٠ اللیل

٤٩٤٩ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، قَالَ: سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ عُبَيْدَةَ يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ فِي جَنَازَةٍ فَأَخَذَ شَيْئًا فَجَعَلَ يَنْكُثُ بِهِ الْأَرْضَ فَقَالَ: «مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا وَقَدْ كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمَقْعَدُهُ مِنَ الْجَنَّةِ». قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفَلَا نَتَّكِلُ؟ عَلَى كِتَابِنَا وَنَدْعُ الْعَمَلَ قَالَ: «اعْمَلُوا فَكُلُّ مُيَسَّرٍ لِمَا خُلِقَ لَهُ، أَمَا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ السَّعَادَةِ فَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ أَهْلِ السَّعَادَةِ، وَأَمَا مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاءِ فَيُيَسَّرُ لِعَمَلِ أَهْلِ الشَّقَاوَةِ». ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَمَا مَنَ أُعْطِيَ وَاتَّقَى﴾ ٥ وَصَدَقَ بِالْحَقِّ ٦ اللیل^(١).

٨ - باسیک: (ئه‌وه بیگومان ری‌ی سه‌ختی بو ئاسان ده‌که‌ین)

٤٩٤٩ - ئه‌بو عه‌بدوره‌حمانی سوله‌می له‌ عه‌لی یه‌وه ﷺ ده‌گیرێته‌وه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ (سه‌ر فه‌برانی) مردوویه‌کدا بوو، جا شتیکی گرت به‌ ده‌ستی‌ه‌وه زه‌وییه‌که‌ی پی ده‌کوئی، جا فه‌رمووی: ((بیگومان هه‌ر که‌س له‌ ئیوه شوینه‌که‌ی له‌ دۆزه‌خدا یان له‌ به‌هه‌شت دا نووسراوه‌))، عه‌رزیا‌ن کرد: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ده‌ی بۆچی پشت به‌و (نووسینه‌)مان نه‌به‌ستین و واز له‌ کارکردن بێنین؟ فه‌رمووی: ((کاربکه‌ن هه‌موو که‌سی ئاماده‌کراوه‌ بو ئه‌وه‌ی که‌ بۆی دروست کراوه‌، جا ئه‌وه‌ی له‌ به‌خته‌ومرانه‌ کاری به‌خته‌ومرانیان بو ئاسان ده‌کری، وه ئه‌وه‌ش له‌به‌ده‌خته‌انه‌ کاری به‌ده‌خته‌انی بو ئاسان ده‌کری))، پاشان ئه‌م ئایه‌تانه‌ی خوینده‌وه: (ئینجا ئه‌و که‌سه‌ی (مال و سامان) به‌خشی و له‌ خوا بترسی‌ت و پارێزگار بی‌ت، وه‌ به‌روای بی‌ی به‌وه‌ی زۆر چاکه‌) تا‌کو‌تای ئایه‌ته‌کان^(١).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٣ - سورة الضحیٰ

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿إِذَا سَجَى﴾ الضحی: اسْتَوَى. وَقَالَ غَيْرُهُ أَظْلَمَ وَسَكَنَ.

﴿عَالِيًا﴾ الضحی: دُو عِيَالٍ.

(١) تا‌کو‌تای ئایهاتی (١٠) سورته‌ی له‌میل.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٩٣ - (ته‌فسیری) سور‌ه‌تی ﴿وَالضُّحَىٰ﴾^(١)

م‌وجاهید ده‌ئێ: ﴿إِذَا سَجَىٰ﴾: ب‌الی ک‌ی‌شا (به‌سه‌ر هه‌موو شتی‌ک‌دا). ج‌گه له م‌وجاهید ده‌ئێ: تاریکی بوو، ئارامی گرت. ﴿عَیْلًا﴾^(٢): خاوه‌ن مند‌ال و خ‌یزان.

١ - ب‌ابُ ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ﴾ الضحیٰ

٤٩٥٠ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا الْأَسْوَدُ بْنُ قَيْسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جُنْدَبَ بْنَ سُفْيَانَ رضی‌الله‌عنہ قَالَ: اشْتَكَى رَسُولُ اللَّهِ صلی‌الله‌علیه‌وآلہ‌وسلم فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا، فَجَاءَتْ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: يَا مُحَمَّدُ إِنِّي لَأَرَجُو أَنَّ يَكُونَ شَيْطَانُكَ قَدْ تَرَكَكَ، لَمْ أَرَهُ قَرِيبَكَ مُنْذُ لَيْلَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا. فَأَنْزَلَ اللَّهُ صلی‌الله‌علیه‌وآلہ‌وسلم ﴿١﴾ وَالضُّحَىٰ ﴿٢﴾ وَالْأَيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٣﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٤﴾ الضحیٰ^(٣).

١ - باسی ئەم ئایەتە: (پەروەدگارت وازی لێ نەهێناویت و لێت د‌لگیر نەبووه)

٤٩٥٠ - ج‌وندەبی ک‌ور‌ی سو‌فی‌ان رضی‌الله‌عنہ ده‌ئێ: پ‌ی‌غه‌م‌به‌ری خوا صلی‌الله‌علیه‌وآلہ‌وسلم نە‌خ‌وش که‌وت، دوو شه‌وی‌ان س‌ئ شه‌و هه‌ئ‌ه‌ستا ب‌ۆ شه‌و نو‌ی‌ژ، ئ‌ین‌جا ئ‌اف‌رم‌ت‌یک^(٤) ه‌ات و وت‌ی: ئە‌ی م‌وحه‌مم‌ه‌د (من ئ‌وم‌ید ده‌که‌م به‌راستی شه‌یت‌انه‌که‌ت وازی ل‌ی ه‌ی‌ن‌اب‌یت،

(١) سور‌ه‌تی ز‌وح‌ا.

(٢) هه‌زارو ن‌م‌دار.

(٣) پ‌روانه: ١١٢٤.

(٤) که‌ عه‌ور‌ای ک‌چی ح‌م‌رب بوو خ‌وش‌کی ئ‌ه‌بو سو‌فی‌ان و خ‌یزانی ئ‌ه‌بو له‌م‌ه‌ب بوو. (إرشاد الساری: ٤٢٣/٧).

دوو شهو یان سی شهوه نه‌مدیوه نزیکت بوبیتته‌وه، ئیتیر بهو هو‌یه‌وه خوا ﷺ
 ئهم ئایه‌تانه‌ی دابه‌زانده:

(سویند به‌چیشه‌نگاو، وه سویند به شهو کاتی‌ک که‌نارام ده‌گری، په‌روم‌ردگارت
 وازی لی نه‌هیناویت و لیت دلگیر نه‌بوو).

۲ - باب: قَوْلُهُ: ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾ الضحی

تَقْرَأُ ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ﴾ الضحی: بِالتَّشْدِيدِ وَالتَّخْفِيفِ مَعْنَى وَاحِدٍ، مَا تَرَكَكَ رَبُّكَ. وَقَالَ
 ابْنُ عَبَّاسٍ: مَا تَرَكَكَ وَمَا أَبْغَضَكَ.

۲ - باسی‌ک: ئهم فه‌رمایشته‌ی خوا گه‌وره: (په‌روه‌ردگارت
 وازی لی نه‌هیناویت وه لیت دلگیر نه‌بووه)

﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ﴾ به (وَدَّعَكَ) و (وَدَّعَكَ) ده‌خوینریتته‌وه، هه‌ردووکیان یه‌ک مانایان
 هه‌یه: واته: په‌روم‌ردگارت وازی لی نه‌هیناوی. ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌لی: وازی
 لی نه‌هیناویت و لیت بیزار نه‌بوو رقی لی هه‌لنه‌گرتووی.

٤٩٥١ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَسْوَدِ
 بْنِ قَيْسٍ، قَالَ: سَمِعْتُ جُنْدَبًا الْبَجَلِيَّ، قَالَتْ امْرَأَةٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَرَى صَاحِبَكَ إِلَّا
 أَبْطَأَكَ. فَتَرَكْتُ ﴿مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى﴾ الضحی^(١).

٤٩٥١ -ئەسودى كۆرى قەيس وتى: لە جوندەبى بەجەلەيم ﷺ بىست وتى: ئافرمەتەك وتى: ئەى پەيغەمبەرى خوا بىگومان ھاو پەكتە (جىبرىل ﷺ) واى لىكردووى سست بى (لە قورئان خوێندندا)، بەو ھۆيەو ئەم ئايەتە دابەزى: (بەروردگار وازى لى نەھناوى و لىت دلىگەر نەبوو).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٤ - سورة (الْمُنَافِقِ)

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿وَزَكَ﴾ الشرح: فِي الْجَاهِلِيَّةِ. ﴿أَنْقَضَ﴾ الشرح: أَتَقَلَّ. ﴿مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ الشرح: قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: أَيَّ مَعَ ذَلِكَ الْعُسْرِ يُسْرًا آخَرَ، كَقَوْلِهِ: ﴿قُلْ هَلْ تَرَى صَوْتَ بِنَا إِلَّا أَلَا أَحَدَى الْحُسَيْنَيْنِ﴾ التوبة: وَلَكِنْ يَغْلِبُ عُسْرُ يُسْرَيْنِ. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿فَأَنْصَبَ﴾ الشرح: فِي حَاجَتِكَ إِلَى رَبِّكَ. وَيَذْكُرُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ﴾ الشرح: شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ.

به ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۹۴ - (تہ فیسیری) سورہ تی ﴿الزَّخْرَجُ﴾^(۱)

مواجهید دهلی: ﴿وَزَكَ﴾: (باری گران) له سهردهمی نه‌فامی دا. ﴿أَنْقَضَ﴾: قورسی گردیوو.

﴿مَعَ الْقُسْرِ يُرَىٰ﴾: ٺيٺو عويھينہ دھڻي: لھ گھڻ ٺھو نار ھجھ تيھدا ٺاسانيھ کي تر ھھيھ، وھڪ ٺھم فھرمايشٽھ (ٺايا ڇاومرواني جي دھڪن پڻ ٺيھم پيڄگھ لھ يھ کي

(۱) ناویشی، سورفتی شهرجه.

له دوو شته زۆر چاکه‌که (سه‌رکه‌وتن یا شه‌هیدبوون) ، وه هه‌رگیز ناره‌حه‌تیه‌ک زāl نابیت به‌سه‌ر دوو ئاسانیدا.

موجاهید ده‌ئێ: ﴿ فَأَنْصَبْ ﴾: (خۆت ماندوو بکه) له پێویستی (پارانه‌وه‌ی) خۆتدا بۆ لای په‌رومردگارت.

وه له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ده‌گیردرێته‌وه که دهرباره‌ی: ﴿ أَلَمْ نَشْرَحْ ﴾: وتووێه‌تی: خوا سینه‌ی گوشاد کردوووه بۆ ئیسلام و مسوولمان بوون.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٠ - سورة ﴿ وَاللَّيْلِ ﴾

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: هُوَ اللَّيْلُ وَالزَّيْتُونُ الَّذِي يَأْكُلُ النَّاسُ. يُقَالُ: ﴿ فَمَا يَكْذِبُكَ ﴾ (٧) التين: فَمَا الَّذِي يَكْذِبُكَ بِأَنَّ النَّاسَ يُدَانُونَ بِأَعْمَالِهِمْ، كَأَنَّهُ قَالَ: وَمَنْ يَقْدِرُ عَلَى تَكْذِيبِكَ بِالثَّوَابِ وَالْعِقَابِ

به ناوی خواي به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٩٠ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ﴿ وَاللَّيْلِ ﴾: (١)

موجاهید ده‌ئێ: ئهو هه‌نجیر و زمیتونه‌یه که خه‌لکی ده‌یخۆن، وه ده‌وتریت: ﴿ فَمَا يَكْذِبُكَ ﴾: جا چ شتێک بێ ب‌روات ده‌کات که خه‌لک به‌ گوێره‌ی کرده‌وه‌کانیان پاداشت و سزا بدرێنه‌وه؟ وه‌ک ئه‌وه وایه‌ بلێ: کێ ده‌توانیت بێ باوم‌رت کات به‌ پاداشت و سزا و مرگرتن.

(١) پێی ده‌ئێن سوره‌تی تین.

١ - باب

٤٩٥٢ - حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَدِيٌّ، قَالَ: سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم كَانَ فِي سَفَرٍ فَقَرَأَ فِي الْعِشَاءِ فِي إِحْدَى الرُّكْعَتَيْنِ بِالتَّيْنِ وَالزَّيْتُونِ. ﴿تَوْبِيرٌ ٤١﴾ التين: الخلق^(١).

١ - باسیک

٤٩٥٢ - عه‌دلی ده‌ئی: له به‌پائیم صلی الله علیه و آله بیست گێرایه‌وه که پێغه‌مبه‌ری خوا له سه‌مه‌ریکدا له نوێزی عیشادا له یه‌کیک له دوو رکاته‌که‌دا سوڤه‌تی (والتین والزیتون) ی خویند. ﴿تَوْبِيرٌ ٤١﴾: دروست کردن (شکل و شیوه).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٦ - سورة ﴿أَقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾

وَقَالَ قُتَيْبَةُ: حَدَّثَنَا حَمَادٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ عَتِيقٍ، عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: اُكْتُبَ فِي الْمُصْحَفِ فِي أَوَّلِ الْإِمَامِ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ١﴾ الفاتحة، وَاجْعَلْ بَيْنَ السُّورَتَيْنِ خَطًّا. وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿نَادِيَهُ ٧﴾ العلق: عَشِيرَتُهُ. ﴿الزَّابِيَةُ ١٨﴾ العلق: الْمَلَائِكَةُ. وَقَالَ مَعْمَرٌ: ﴿الرُّجُوعُ ٨﴾ العلق: الْمَرْجِعُ. ﴿لَنْفَعًا ١٥﴾ العلق: قَالَ: لَتَأْخُذُنَّ و لَنْسَفَعَنَّ بِالنُّونِ وَهِيَ الْخَفِيفَةُ، سَفَعْتُ بِيَدِهِ أَخَذْتُ.

به ناوی خواص به خشنده‌ی میهره‌بان

٩٦ - (ته‌فسیری) سورمته‌ی ﴿أَفْرَأَ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾^(١)

قوته‌یبه وتی: حه‌ماد بۆی گیراینه‌وه له یه‌حیای کورپی عه‌تیقه‌وه گیرایه‌وه نه‌ویش له حه‌سه‌نه‌وه وتی: له قورناندا له‌سه‌رمته‌ی قورنانه‌وه (سورمته‌ی فاتیه‌وه) ﴿يَسْمِ اللَّهَ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ﴾: بنووسه، وه له نیوان هه‌ردوو سورمته‌یکدا خه‌تیک دانئ و بیکیشه.

موجاهید ده‌ئ: ﴿نَادِيَهُ﴾ (١٧) هۆز و عه‌شیره‌ته‌که‌ی. ﴿الزَّابِيَةَ﴾^(٢): فریشته‌کان. ﴿الرُّجُحَ﴾: گه‌رانه‌وه. ﴿لَنْسَفًا﴾: بی‌گومان ده‌یگرین، راده‌کیشین. ﴿لَنْسَفَعَن﴾^(٣) نونی ته‌وکیدی یه‌ک نونه له (سَفَعْتُ بِيَدِهِ) هاتوووه که به مانای: ده‌ستیم گرت دی‌ت.

١ - باب

٤٩٥٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ مَرْوَانَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ أَبِي رِزْمَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو صَالِحٍ سَلَمَوَيْهِ قَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ شِهَابٍ، أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ أَنَّ عَائِشَةَ - زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ كَانَ أَوَّلَ مَا بُدِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الرُّؤْيَا الصَّادِقَةُ فِي النَّوْمِ، فَكَانَ لَا يَرَى رُؤْيَا إِلَّا جَاءَتْ مِثْلَ فَلَقِ الصُّبْحِ، ثُمَّ حُبَّ إِلَيْهِ الْخَلَاءُ فَكَانَ يَلْحَقُ بِغَارِ حِرَاءٍ فَيَتَحَنَّنُ فِيهِ - قَالَ وَالتَّحَنُّنُ التَّعَبُّدُ - اللَّيَالِي ذَوَاتِ الْعَدَدِ قَبْلَ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى أَهْلِهِ، وَيَتَزَوَّدُ لِذَلِكَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى خَدِيجَةَ فَيَتَزَوَّدُ مِثْلِهَا، حَتَّى فِجَنَّهُ الْحَقُّ وَهُوَ فِي غَارِ حِرَاءٍ،

(١) سورمته‌ی عه‌له‌فیش ناو ده‌یری.

(٢) فریشته‌ی زمهر به‌ده‌ست، کار به ده‌ستانی دۆزه‌خ.

(٣) له قورناندا به ئەلف نوسراوه که تمنوینی سه‌ره (لَنْسَفَعَا)

فَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ: اقْرَأْ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا أَنَا بِقَارِيٍّ». قَالَ: «فَأَخَذَنِي فَعَطَّنِي حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجُهْدُ ثُمَّ أَرْسَلَنِي. فَقَالَ اقْرَأْ. قُلْتُ مَا أَنَا بِقَارِيٍّ. فَأَخَذَنِي فَعَطَّنِي الثَّانِيَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجُهْدُ، ثُمَّ أَرْسَلَنِي. فَقَالَ: اقْرَأْ. قُلْتُ: مَا أَنَا بِقَارِيٍّ. فَأَخَذَنِي فَعَطَّنِي الثَّالِثَةَ حَتَّى بَلَغَ مِنِّي الْجُهْدُ ثُمَّ أَرْسَلَنِي. فَقَالَ: ﴿اقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ (١) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ

﴿٢﴾ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ العلق: ". الآياتِ إِلَى قَوْلِهِ ﴿عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ

يَعْلَمُ﴾ ﴿٥﴾ العلق:.. فَرَجَعَ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ تَرْجُفُ بَوَادِرُهُ حَتَّى دَخَلَ عَلَى خَدِيجَةَ فَقَالَ: "رَمَلُونِي رَمَلُونِي". فَرَمَلُوهُ حَتَّى ذَهَبَ عَنْهُ الرَّوْعُ، قَالَ لَخَدِيجَةَ: "أَيُّ خَدِيجَتُهُ، مَا لِي، لَقَدْ حَشِيتُ عَلَى نَفْسِي". فَأَخْبَرَهَا الْخَبَرَ. قَالَتْ خَدِيجَةُ: كَلَّا أَبْشِرْ، فَوَاللَّهِ لَا يُخْزِيكَ اللَّهُ أَبَدًا، فَوَاللَّهِ إِنَّكَ لَتَصِلَ الرَّحِمَ، وَتَصْدُقُ الْحَدِيثَ، وَتَحْمِلُ الْكُلَّ، وَتَكْسِبُ الْمَعْدُومَ، وَتَقْرِي الضَّيْفَ، وَتَعِينُ عَلَى نَوَائِبِ الْحَقِّ. فَأَنْطَلَقَتْ بِهِ خَدِيجَةُ حَتَّى أَتَتْ بِهِ وَرَقَةَ بْنَ نَوْفَلٍ وَهُوَ ابْنُ عَمِّ خَدِيجَةَ أَخِي أَبِيهَا، وَكَانَ امْرَأً تَنْصَرُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ يَكْتُبُ الْكِتَابَ الْعَرَبِيَّ وَيَكْتُبُ مِنَ الْإِنْجِيلِ بِالْعَرَبِيَّةِ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَكْتُبَ، وَكَانَ شَيْخًا كَبِيرًا قَدْ عَمِيَ فَقَالَتْ خَدِيجَةُ: يَا ابْنَ عَمِّ، اسْمَعْ مِنْ ابْنِ أَخِيكَ. قَالَ وَرَقَةُ: يَا ابْنَ أَخِي، مَاذَا تَرَى؟ فَأَخْبَرَهُ النَّبِيُّ حَبَرَ مَا رَأَى. فَقَالَ وَرَقَةُ: هَذَا النَّامُوسُ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى مُوسَى، لَيْتَنِي فِيهَا جَدًّا، لَيْتَنِي أَكُونُ حَيًّا -ذَكَرَ حَرْفًا- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَوْمُخِرَجِي هُمْ؟". قَالَ وَرَقَةُ: نَعَمْ، لَمْ يَأْتِ رَجُلٌ مِمَّا جِئْتُ بِهِ إِلَّا أُوذِيَ، وَإِنْ يُدْرِكُنِي يَوْمُكَ حَيًّا أَنْصُرَكَ نَصْرًا مُؤَزَّرًا. ثُمَّ يَنْشَبُ وَرَقَةُ أَنْ تُؤْفَى، وَفَتَرَ الْوَحْيَ، فَتَرَهُ حَتَّى حَزَنَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (١).

١ - باسیک

٤٩٥٣ ئیبنو شهاب دهگیرپتهوه که عورووی کورپی زوبهیر بوی گیرایهوه که عائیشهی رضی الله عنها خیزانی پیغهمبهر صلی الله علیه و آله وتی: سهرمتای نیگا بۆ پیغهمبهری خوا صلی الله علیه و آله به خهو بینینی راست له خهودا دهستی پێ کرا، جا ههر خهوئیکی دمبینی وهک رۆژی پرووناك دههاته دی ^(١)، له پاشان گۆشهگیری لا خوشهویست کرا، ئیتر (مانگی رهمهزان) دهرۆشت بۆ ئهشکهوتی حیرا و لهویدا بهندیایهتی دهرکرد - (التَّحَنُّتُ) واته: بهندیایهتی - بهچهند شهو لهوێ دهمایهوه (بهندیایهتی دهرکرد) پێش ئهوهی بگهڕپتهوه بۆ لای خیزانی، وه بۆ ئهو کاره تویشووی لهگهڵ خوی دهبرد، پاشان دهگهڕایهوه بۆ لای خهدیجه رضی الله عنها، بهشی ئهوهندهی تر خواردنی لهگهڵ خوی دهبرد (بهم شیوه بهردهوام بوو)، ههتا ههقی بۆ هات له کاتیکیدا له ئهشکهوتی حیرا دابوو، ئیتر فریشتهکه ^(٢) هات بۆ لای و فهرمووی: بخوینه، پیغهمبهری خواش صلی الله علیه و آله فهرمووی ((من خویندهوار نیم)) فهرمووی: ((ئههجا گرتمی و (زۆر به توندی) باوهشی پیاکردم تا توانام لێ بپرا، پاشان بهرهللای کردم و فهرمووی: بخوینه، وتم: ((من خویندهوار نیم، ئینجا بۆ دووهم جار گرتمی و گوشیمی بهخویهوه تا توانام لێ بپرا، له پاشان بهرهللای کردم و وتی: بخوینه، وتم خویندهوار نیم بۆ سییهم جار گرتمی و گوشیمی بهخویهوه تا توانام لێ بپرا، له پاشان بهرهللای کردم و فهرمووی: بخوینه بهناوی پهرومردگارتیهوه که ههموو شتیکی دروست کردوو، مرۆفی دروست کردوو له خوینیکی بهستوو، بخوینه پهرومردگاری تۆ (له ههموو کهس) بهخشندهتره ئهوهی که (مرۆفی) هیری (نووسین) کردوو بهقهلهم)).

(١) پان وهک ههلهاتنی رۆژ دههاته دی.

(٢) که جیبریه علیه السلام.

ئهنجا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌م (پینج ئایه‌ته‌وه) گه‌پرایه‌وه بۆ ماله‌وه، له‌ترسا دئی
ئه‌له‌رزی هه‌تا رۆشته ژووره‌وه بۆ لای خه‌دیجه ﷺ و فه‌رمووی: ((دامپۆشن،
دامپۆشن))، ئه‌وانیش دایان پۆشی تا ترسه‌که به‌سه‌ر چوو، به‌ خه‌دیجه‌ی
فه‌رموو: ((ئهی خه‌دیجه من چیمه. سویند به‌خوا به‌راستی له‌خۆم ترسام))^(١)،
ئینجا هه‌واله‌که‌ی بۆ گێرپایه‌وه، خه‌دیجه‌ش ﷺ وتی: نا (وانیه) مژدمت لی بئ
جا سویند به‌خوا، خوا هه‌رگیز تۆ ریسوا ناکات، ده‌ی سویند به‌خوا تۆ په‌یومندی
خزمايه‌تی به‌جئ دینی له‌ قسه‌ت دا، راستگۆیت کاری لاواز و بئ دمه‌سه‌لات
ئه‌گریته‌ ئه‌ستۆ.

مال دمه‌دیت به‌ نه‌داران و خواردن دمرخواردی میوان دمه‌دیت، یارمه‌تی
لیقه‌وماوان و رووداوێک دمه‌دیت به‌سه‌ر خه‌لکدا بئت له‌ پئی هه‌قدا.
ئیت‌ر خه‌دیجه ﷺ له‌گه‌ل خۆی بردی هه‌تا گه‌یانده‌ی لای ورمقه‌ی کوری نه‌وفل
که‌ کوره‌ مامی خه‌دیجه بوو برای باوکی خه‌دیجه بوو، که‌سیک بوو پێشتر
له‌سه‌رده‌می نه‌فامیدا بوو بوویه گاور و ئه‌و به‌زمانی عه‌ره‌بی نووسینی
ده‌نووسی، به‌زمانی عه‌ره‌بی ئینجیلی ده‌نووسیه‌وه ئه‌وه‌نده‌ی خوا ویستی له‌سه‌ر
بوایه که‌ بینوسی‌ت، ورمقه‌ پیاوێکی پیری به‌ته‌مه‌ن بوو کوێر بوو بوو -
خه‌دیجه وتی: ئهی مامه گوی بگره له‌م برازای خۆت^(٢)، ورمقه‌ش وتی: ئهی
برازای خۆم، چیت بینیه‌وه؟ پیغه‌مبه‌ریش ﷺ ئه‌وه‌ی دیبووی بۆی گێرپایه‌وه
ورمه‌قه‌ش وتی: ئه‌وه ئه‌و فریشه‌یه که‌^(٣) خوا نی‌رراومه‌ته خواره‌وه بۆ سه‌ر
مووسا ﷺ، خۆزگه له‌ کاتی بانگه‌وازه‌که‌یدا لاو بوومایه، خۆزگه زیندوو بوومایه
- وشه‌یه‌کی وت - پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((ئایا گه‌له‌که‌م دمرم ده‌که‌ن؟

(١) که‌ بمرم یا نه‌خۆش بکه‌وم له‌ ترسی ئه‌وه‌ی که‌ بيم و به‌سه‌رما هات.

(٢) مه‌به‌ستی پیغه‌مبه‌ر بوو ﷺ.

(٣) که‌ جیبريله ﷺ.

ومره‌قه وتی: به‌ئێ چونکه هه‌ر كه‌سێك وێنه‌ی ئه‌م په‌یامه‌ی تو‌ی هێنابی نه‌زیه‌ت و نازار دراوه‌، جا نه‌گه‌ر كه‌شتمه‌ ئه‌و رۆژگاره‌ی تو‌ (پێغه‌مبه‌ریه‌كه‌ت ناشكرا ده‌كه‌یت) یارمه‌تی‌ه‌كی زۆر باشت ده‌ده‌م، پاشان زۆری پێ نه‌چوو و مره‌قه‌ مرد، دابه‌زینی نیگاش بو‌ ماومه‌یه‌ك بچ‌را و نه‌هات (به‌ شیوه‌یه‌ وه‌ستا و بچ‌را) هه‌تا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پێی دله‌گران بوو.

٤٩٥٤ - قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ شَهَابٍ: فَأَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ، أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ (رضي الله عنه) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَهُوَ يُحَدِّثُ عَنْ قِصَّةِ الْوَحْيِ، قَالَ فِي حَدِيثِهِ: «بَيْنَا أَنَا أَمْشِي سَمِعْتُ صَوْتًا مِنَ السَّمَاءِ فَرَفَعْتُ بَصَرِي، فَإِذَا الْمَلَكُ الَّذِي جَاءَنِي بِحِجَاءٍ جَالِسٌ عَلَى كُرْسِيِّ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، فَفَرِقْتُ مِنْهُ، فَرَجَعْتُ فَقُلْتُ: زَمَلُونِي زَمَلُونِي». فَذَرُّوهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدَّثِرُ (١) قُفْ أَنْزِلْ (٢) وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ (٣) وَيَا أَيُّهَا فَطَهْرُ (٤) وَالرُّجَزُ فَاهْجُرْ (٥)﴾ المدثر: قَالَ أَبُو سَلَمَةَ: وَهِيَ الْأَوْتَانُ الَّتِي كَانَ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ يَعْْبُدُونَ. قَالَ: ثُمَّ تَتَابَعَ الْوَحْيُ (١).

٤٩٥٤ جابیری کور عه‌بدو‌للای ئه‌نصارى (رضي الله عنه) وتی: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ باسی دواکه‌وتنی نیگای ده‌کرد و له‌ باسه‌که‌یدا فه‌رمووی: ((له‌ کاتی‌که‌دا به‌رپه‌نگادا ده‌رۆشتم گویم له‌ ده‌نگێک بوو له‌ ئاسمانه‌وه‌، جا چاو‌م به‌رز کرده‌وه‌ (بو‌ ئاسمان) په‌که‌سه‌ر ئه‌و فره‌شته‌یه‌م بینی که‌ له‌ ئه‌شکه‌وتی حیر‌را هات بو‌ لام، له‌سه‌ر کورسی یه‌ك له‌ نیوان ئاسمان و زه‌ویدا دانیشه‌توو، منیش زۆر لێی ترسام و که‌پامه‌وه‌ (بو‌ ماله‌وه‌) و وتم: دامپۆشن، دامپۆشن)) ئه‌وانیش دایان پۆشی، به‌و هۆیه‌وه‌ خوای به‌رز و بلند ئه‌م ئایه‌تانه‌ی دابه‌زان‌د: (ئه‌ی ئه‌و که‌سه‌ی خۆت

پێچاوه‌ته‌وه، هه‌سته (خه‌لك) بێدار كه‌ره‌وه و په‌روم‌ردگارت به‌ گه‌وره‌ بگه‌ره، وه
پۆشاكت پاك راگره)
ئه‌بو سه‌له‌مه‌ ده‌لی: (الرُّجُزُ): نه‌و بت و په‌رمستراوانه‌ن كه‌ جاران خه‌لكی
سه‌رده‌می نه‌قامی دمیان په‌رمستن.

جابر وتی: له‌ پاشان نیگا به‌گه‌رمی به‌رده‌وام بوو (داده‌به‌زی).

٢ - باب: ﴿ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴾ ﴿٢﴾ العلق

٤٩٥٥ - حَدَّثَنَا ابْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ عَائِشَةَ
رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ أَوَّلُ مَا بُدِيَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ فَجَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ: ﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ
رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴾ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ العلق:

٢ - باسیک: (مرو‌فی دروست کردووه له‌ خوینیکی به‌ستوو)

٤٩٥٥ - عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده‌لی: سه‌رمتای ده‌ست پێکردنی نیگا بۆ پێغه‌مبه‌ری
خوا ﷺ به‌خه‌و بینینی چاك و راست ده‌ستی پێکرا، ئینجا فریشته‌كه‌
(جبریل ﷺ) هات بۆ خزمه‌تی و فه‌رمووی: ((ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ))
بخوینه به‌ناوی په‌روم‌ردگارت‌ه‌وه، كه‌ هه‌موو شتیکی دروست کردووه،
مرو‌فی دروست کردووه له‌خوینیکی به‌ستوو، بخوینه په‌روم‌ردگاری تۆ
(له‌ هه‌موو كه‌س) به‌خشنده‌تره‌).

٣ - باب: قَوْلُهُ: ﴿أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ﴾ ﴿٢﴾ العلق

٤٩٥٦ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ ح وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ قَالَ مُحَمَّدٌ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ، عَنْ عَائِشَةَ رضي الله عنها: أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم الرُّؤْيَا الصَّادِقَةُ جَاءَهُ الْمَلَكُ فَقَالَ: ﴿أَقْرَأْ بِأَسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ﴾ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ أَقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ العلق.

٣ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (بخوینە پەرۆەردگاری تۆ لە هەموو کەس بەخشنده‌ تره‌)

٤٩٥٦ - عائیشه رضي الله عنها ده‌ڵێ: سهرمه‌تای دهم‌ست پێ‌کردنی نی‌گا بۆ پێ‌غه‌مبه‌ری خوا صلى الله عليه وسلم به‌خه‌و بینینی چاک و راست دهم‌ستی پێ‌کرا، ئینجا فەریشته‌که‌ (جیبریل عليه السلام) هات بۆ خزمه‌تی و فەرمووی: ((ئەه‌ی موحه‌ممەد صلى الله عليه وسلم)) بخوینە به‌ناوی پەرۆەردگارتە‌وه‌، که‌ هەموو شتیکی دروست کردووه‌، م‌رو‌فی دروست کردووه‌ له‌ خوینیکی به‌ستوو بخوینە پەرۆەردگاری تۆ (له‌ هەموو کەس) به‌خشنده‌تره‌، ئەوه‌ی که‌ (م‌رو‌ف) فێر (ی نووسین) کردووه‌ به‌قه‌له‌م).

٤ - باب: ﴿الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ﴾ ﴿٤﴾ العلق

٤٩٥٧ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عُرْوَةَ قَالَتْ عَائِشَةُ رضي الله عنها: فَرَجَعَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم إِلَى حَدِيجَةَ فَقَالَ: «زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي». فَذَكَرَ الْحَدِيثَ ^(١).

٤ - باسیک: (ئه‌وه‌ی که (مرۆشی) فی‌ری (نووسین) کردوو به قه‌له‌م)

٤٥٥٧ - عوروه گێ‌پ‌رایه‌وه ده‌لی: عانی‌شه ﷺ وتی: ئینجا پی‌غه‌م‌به‌ر ﷺ گه‌رایه‌وه بۆ لای خه‌دیجه ﷺ و فه‌رمووی: ((دامپۆشن دامپۆشن)), ئه‌نجا فه‌رمووده‌که‌ی (به‌دریژی) گێ‌پ‌رایه‌وه.

٥ - باب: ﴿كَلَّا لَئِنْ لَزِمْتَهُ لَنَنْفَعَا بِالتَّائِيَةِ ۝١٥ نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ۝١٦﴾ العلق. ٤٩٥٨ - حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ الْجَزَرِيِّ، عَنْ عِكْرِمَةَ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: قَالَ أَبُو جَهْلٍ: لَئِنْ رَأَيْتُ مُحَمَّدًا يُصَلِّي عِنْدَ الْكُعْبَةِ لَأَطَّانٌ عَلَى عُنُقِهِ. فَبَلَغَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «لَوْ فَعَلَهُ لَأَخَذْتُهُ الْمَلَائِكَةُ». تَابَعَهُ عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ.

٥ - باسیک: (وا نییه (که‌بیری لی ده‌کاته‌وه) به‌راستی ئه‌گه‌ر واز نه‌هێنی رای ده‌کیشین (به‌قرشی) پیشه سهری پیشه‌سهریکی درۆزنی به‌هه‌له‌داچوو)

٤٩٥٨ - حَبِيبُو عه‌بباس ﷺ ده‌لی: ئه‌بو جه‌هل وتی: سوێند به‌خوا ئه‌گه‌ر موحه‌مه‌د ببینم له‌ په‌نا که‌عه‌دا نوێ‌ر بکات پی ده‌خه‌مه‌ سهر بۆ ته‌قه‌ی ملی، ئه‌و وته‌یه‌ گه‌شت به‌ پی‌غه‌م‌به‌ر ﷺ و فه‌رمووی: ((ئه‌گه‌ر ئه‌و کاره‌ بکات بی‌گومان فریشته‌کان سزای دهم‌ن (بارچه‌ پارچه‌ی ده‌که‌ن) ((. عه‌مری کوری خالید گێ‌پ‌رایه‌وته‌یه‌وه له‌عو به‌یدو‌ل‌ل‌اوه ئه‌ویش له‌عه‌بدو‌ل‌که‌ریمه‌ به‌م گێ‌پ‌رانه‌وه پ‌ا‌پ‌ستی گێ‌پ‌رانه‌وه‌که‌ی عه‌بدو‌ر‌م‌زاقی کردوو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٧ - سورة ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾

يُقَالُ: الْمَطْلَعُ هُوَ الطُّلُوعُ، وَالْمَطْلَعُ الْمَوْضِعُ الَّذِي يُطْلَعُ مِنْهُ. ﴿أَنْزَلْنَاهُ﴾ (١) ﴿الْقَدَرُ: الْهَاءُ كِتَابَةٌ عَنِ الْقُرْآنِ أَنْزَلْنَاهُ مَخْرَجَ الْجَمِيعِ، وَالْمُنْزِلُ هُوَ اللَّهُ، وَالْعَرَبُ تُؤَكِّدُ فِعْلَ الْوَاحِدِ فَتَجْعَلُهُ بِلَفْظِ الْجَمِيعِ، لِيَكُونَ أَثْبَتٌ وَأَوْكَدٌ.

به ناوی خواي به خشندهي ميهره بان

٩٧ - (ته فسیری) سورته ی ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ﴾ (١)

دهوتریت (المطلع) (٢): بریتیه له هه لهاتنی شه به ق، (والمطلع): نهو شوینه خوړی لیه هه لدیت. ﴿أَنْزَلْنَاهُ﴾: نهو پیتی (b) مه به ست پتی هورنانه ﴿أَنْزَلْنَاهُ﴾: به شیوه ی گشتی و کو به کاری هی ناوه که چی دابه زینه ره که ش خوی تاک و ته نه یاه، چونکه عه ره به کان کاریک که به که ره که ی که سیکه به هیز و دوو پاتی ده کاته وه به به کاره ی نانی به که ری کو و گشتی بوی بو نه وه ی چه سپاوتر و به هیز تر بیت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٨ - سورة ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾

﴿مُنْفَكِينَ﴾ (١) ﴿الْبَيْتَةُ: زَائِلِينَ. ﴿فَيْمَةً﴾ (٢) ﴿الْبَيْتَةُ: الْقَائِمَةُ دِينَ الْقِيَمَةِ، أَصَافَ الدِّينَ إِلَى الْمَوْثِقِ.

(١) سورته ی قهدر.

(٢) سه رمقای رۆژ، کات و ساتی به رمبه یان

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

٩٨ - (ته‌فسیری) سورته‌تی ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾^(١)

﴿مُنْفَكِينَ﴾^(٢) به‌ره‌لایان، واز لی هینراوان. ﴿قِيَمَةً﴾^(٣) راست و دروست، به‌نرخ.

(دِينُ الْقِيَمَةِ) دینی داوته پال میینه، (چونکه دین به‌مانای (ملة)^(٣) یه).

١ - باب

٤٩٥٩ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ

مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَأَبِي: «إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾»^(١)

البينة: قَالَ: وَسَمَانِي؟ قَالَ: «نَعَمْ». فَبَكَى^(٤).

١ - باسیک

٤٩٥٩ - نه‌نه‌سی کوری مالیک ﷺ ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ئوبه‌ی فه‌رموو:

((بئگومان خوا‌ی گه‌وره‌ فه‌رمانی پی‌ کردم که ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ به‌سه‌رتدا

بخوینم، ئوبه‌یی وتی: خوا‌ی گه‌وره‌ ناوی هیناوم؟ فه‌رموو: ((به‌لی ناوی

هیناوی)) جا ئوبه‌یی گریا.

(١) سورته‌ی بمینه.

(٢) به‌مانای، واز هینهرانی‌ش ماناکراوه.

(٣) که وشمه‌ی می به.

(٤) پروانه: ٣٨٠٩.

٢ - باب

٤٩٦٠ - حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ حَسَّانٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَبِي: «إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ». قَالَ أَبِي: اللَّهُ سَمَانِي لَكَ؟ قَالَ: «اللَّهُ سَمَاكَ لِي». فَجَعَلَ أَبِي يَبْكِي. قَالَ قَتَادَةُ: فَأَنْبِئْتُ أَنَّهُ قَرَأَ عَلَيْهِ: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ (١) البينة: (١).

٢ - باسیک

٤٩٦٠ - ئەنەس ر.ه.ه. دەلی: پێغه مبهەر ﷺ به ئوبه ی فهرموو: ((بیکومان خوا فهرمانی پی کردووم که قورنان بخوینم بهسهرت دا)), ئوبه ی ﷺ وتی: خوا ناوی منی هیناوه بو؟ فهرمووی: ((خوا ناوی توی هینا بوم)), ئیتر ئوبه ی دهست کرد به گریان، قهتاده دهلی: جا هه والم پی درا که (سورته ی) ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ﴾ بهسهردا خویندوو.

٣ - باب

٤٩٦١ - حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي دَاوُدَ أَبُو جَعْفَرٍ الْمُتَادِي، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِأَبِي بَنِي كَعْبٍ: «إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ». قَالَ: اللَّهُ سَمَانِي لَكَ! قَالَ: «نَعَمْ». قَالَ: وَقَدْ ذُكِرْتُ عِنْدَ رَبِّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: «نَعَمْ». فَذَرَفَتْ عَيْنَاهُ (٢).

(١) بروهانه: ٣٨٠٩.

(٢) بروهانه: ٣٨٠٩.

٣ - باسیک

٤٩٦١ نه‌نەسی کورپی مالیک ﷺ ده‌گیریتەوه که پی‌غه‌مبەری خوا ﷺ به
 ئوبەهی کورپی که‌عبی فەرموو: ((به‌دنیاییه‌وه خوا فەرمانی پیکردووم
 که‌قورنانت بو‌بخوینم))، (ئوبەهی) وتی: نایا خوا ناوی منی هی‌نا بو‌ت؟
 (پی‌غه‌مبەر ﷺ) فەرموو: ((به‌ئی)) وتی: من له لایەن په‌روم‌ردگاری
 جیهانیانه‌وه ناو هی‌نراوم؟ فەرموو: ((به‌ئی)) ئیتر هەردوو چاوی
 فرمی‌سکیان پیا هاته‌ خوارم‌وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

٩٩ - سورة ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾

يُقَالُ: ﴿أَوْحَىٰ لَهَا ۝﴾ الزلزلة: أَوْحَىٰ إِلَيْهَا، وَوَحَىٰ لَهَا وَوَحَىٰ إِلَيْهَا وَاحِدٌ.

به‌ ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

٩٩ - (ته‌فسیری) سورەتی ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾: (١)

ده‌وتری: ﴿أَوْحَىٰ لَهَا﴾: نی‌گای بو‌لا کرد، (وَحَىٰ لَهَا) و (وَحَىٰ إِلَيْهَا) له‌مانادا وه‌ک
 یه‌ک وان (٢).

(١) ناو‌نیشانی سورەتی: زه‌لزله‌یه.

(٢) هەر جوار رسته‌که هه‌مان مانا ده‌گه‌یه‌ن (أَوْحَىٰ لَهَا، أَوْحَىٰ إِلَيْهَا وَوَحَىٰ لَهَا، وَوَحَىٰ إِلَيْهَا) به‌مانای، نی‌گای بو‌ کردوون.

١ - بابُ قولِهِ: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾ (٧) الزلزله

٤٩٦٢ - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «الْخَيْلُ لِثَلَاثَةٍ: لِرَجُلٍ أَجْرٍ، وَلِرَجُلٍ سِتْرٍ، وَعَلَى رَجُلٍ وَزْرٌ، فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ، فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَطَالَ لَهَا فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ، فَمَا أَصَابَتْ فِي طِيلِهَا ذَلِكَ فِي الْمَرْجِ وَالرَّوْضَةِ كَانَ لَهُ حَسَنَاتٍ، وَلَوْ أَنَّهَا قَطَعَتْ طِيلَهَا فَاسْتَنْتَ شَرْقًا أَوْ شَرْقَيْنِ كَانَتْ آثَارُهَا وَأَزْوَائُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ، وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهْرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَ بِهِ كَانَ ذَلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ، فَهِيَ لِذَلِكَ الرَّجُلِ أَجْرٌ، وَرَجُلٌ رَبَطَهَا تَعْنِيًا وَتَعَفُّفًا وَلَمْ يَنْسَ حَقَّ اللَّهِ فِي رِقَابِهَا وَلَا ظُهُورِهَا، فَهِيَ لَهُ سِتْرٌ، وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْرًا وَرِئَاءً وَنَوَاءً، فَهِيَ عَلَى ذَلِكَ وَزْرٌ». فَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْحُمْرِ. قَالَ: «مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ فِيهَا إِلَّا هَذِهِ الْآيَةَ الْفَاذَّةَ الْجَامِعَةَ: ﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾

(٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ (٨) الزلزله: (١).

١ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئینجا هه‌ر که‌سیک به ئەندازه‌ی هه‌ره وردیله‌یه چاکه‌ی کردبێ ده‌ییبینیته‌وه)

٤٩٦٢ - ئەبو هورمیرە رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده‌گێڕێته‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوار فەرمووی: ((ئەسب بۆ سێ پیاوه: بۆ پیاویک پاداشته، بۆ پیاویکی‌ش داپۆشه‌ر (ی که‌موکوپیه‌کان)ه، بۆ پیاویکی‌ش تاوان و گونا‌هه، جا ئەو میان بۆی ده‌بیته پاداشت ئەوه پیاویکه دایه‌سته‌یت بۆ غه‌زا و خه‌بات له‌ رپی خوادا، ئەنجا په‌تی بۆ درێژ ده‌کات له‌ له‌ومرگا یا سه‌وزایی و می‌رگێکدا، جا له‌و په‌ت بۆ درێژ کردنه‌دا چه‌ند ب‌له‌ومرێ

له‌و له‌ومرگا و میرگ و سه‌وزاییه‌دا، نه‌وه هه‌مووی بۆی ده‌بیته چاکه و پاداشت، خو ئەگەر په‌ته‌که‌ی بېچرێنیت و سه‌رێ یا دوو سه‌ر غار کات، نه‌وه شوین سمه‌کانی و ته‌رس و میزه‌که‌ی ده‌بیته چاکه بۆی، وه ئەگەر به‌لای پرووباریکدا بروت و لێی بخواته‌وه با خاوه‌نه‌که‌شی نه‌یه‌وێت ئاوی بدات نه‌وه نه‌و ئاو خواردنه‌وه‌ش به چاکه بۆی دهنوسریت، که‌واته بو ئه‌و پیاوه پاداشته. پیاویکی‌ش نه‌سه‌په‌که دابه‌ستیت تا له خه‌لک بێ نیاز بیت و چاوی له ده‌ستی خه‌لک نه‌بیت، وه مافی خواشی له‌بیر بێ تێیدا له زه‌کات لی دانیان و سواربوونیان بو خه‌بات، جا نه‌سپ بو نه‌وه داپۆشه‌ری (که‌م و کو‌ریه‌). پیاویکی‌ش دایه‌سه‌توو به‌مه‌ستی شانازی و روپامایی و دوژمنایه‌تی کردن (ی خه‌لکی مسوولمان)، جا نه‌سپ بو نه‌و پیاوه تاوانه و گونا‌هه)).

ئه‌نجا پرسیار له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرا دهرباره‌ی گویدرێژ فهرمووی: ((دهرباره‌ی گویدرێژ خوا هیچ شتیکی بو دانه‌به‌زاندووم جگه له‌م ئایه‌ته گشتگیره که‌م وینه‌یه: (ئه‌نجا هه‌ر که‌سیک به ئەندازه‌ی هه‌ر وردیله‌یه‌ک چاکه‌ی کردبیت ده‌بیینیته‌وه، وه هه‌رکه‌سیک به ئەندازه‌ی هه‌ر وردیله‌یه‌ک خراپه‌ی کردبیت ده‌بیینیته‌وه)).

٢ - باب: ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ٨ الزلزله

٤٩٦٣ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ -: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنِ الْحُمْرِ فَقَالَ: «لَمْ يُنْزَلْ عَلَيَّ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا هَذِهِ الْآيَةُ الْجَامِعَةُ الْقَادَّةُ ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ

خَيْرًا يَرَهُ﴾ ٧ ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ ٨ الزلزله:»^(١)

٢ - باسیک: (وه هر که سیک به ئەندازە‌ی هر وردیله‌یه‌ک خراپە‌ی کردبێ دە‌یبینیتە‌وه)

٤٩٦٣ ئە‌بو هورمیرە ﷺ دە‌لی: پرسیار له پێغه‌مبە‌ری خوا ﷺ کرا دەر‌بارە‌ی گویدرێز، ئە‌ویش فەر‌مووی: ((له بارە‌ی گویدرێزە‌وه هیچ شتیکم بۆ دانە‌به‌زێنراوه، جگه له‌م ئایە‌ته گشتگیره که‌م وێنه‌یه: (ئینجا هر که‌سیک به‌ئە‌ندازە‌ی هر وردیله‌یه‌ک چاکه‌ی کردبێ دە‌یبینیتە‌وه، وه هر که‌سیک به‌ئە‌ندازە‌ی هر وردیله‌یه‌ک خراپە‌ی کردبێ دە‌یبینیتە‌وه)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٠ - سورە ﷻ وَالْعَدِيتِ:

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: الْكُنُودُ: الْكُفُورُ، يُقَالُ: ﴿فَأَثَرُنَ بِهِ نَقَعًا﴾ العاديات: رَفَعَنَ بِهِ غُبَارًا ﴿لِحَبِّ الْخَيْرِ﴾ العاديات: مِنْ أَجْلِ حُبِّ الْخَيْرِ. ﴿لَشَدِيدٌ﴾ العاديات: لَبْخِيلٌ وَيُقَالُ لِلْبَخِيلِ: شَدِيدٌ ﴿وَحَصِلَ﴾ العاديات: مُيزَ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

١٠٠ - (ته‌فسیری) سورە‌تی ﷻ وَالْعَدِيتِ: ^(١)

موجاهید دە‌لی: (الْكُنُودُ) نا سوپاس، سېله و ناشکور. ده‌وتریت: ﴿فَأَثَرُنَ بِهِ نَقَعًا﴾ که به‌و (هیرش بردنه) ته‌پ و تۆز هه‌لدە‌ستێن. ﴿لِحَبِّ الْخَيْرِ﴾: له پێناو

(١) ناویشی: عادیاتە.

خوش ویستی مال و سامان ﴿لَشَدِيدٌ ۸﴾: بیگومان رژدهیه، چروکه، وه به چروک و رژده دهوتری: ﴿شَدِيدٌ﴾. ﴿وَحُصِّلَ﴾: جیاکراوته وه (ئه وه ی له سینه دایه له چاکه و خراپه).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠١ - سورة ﴿الْقَارِعَةُ﴾:

﴿كَالْفَرَّاشِ الْمُبْتُوثِ ۱﴾ ﴿القَارِعَةُ: كَغَوَاةٍ الْجَرَادِ يَرْكَبُ بَعْضُهُ بَعْضًا، كَذَلِكَ النَّاسُ يَجُولُ بَعْضُهُمْ فِي بَعْضٍ. ﴿كَالْعِهْنِ ۵﴾ ﴿القَارِعَةُ: كَالْوَانِ الْعِهْنِ. وَقَرَأَ عَبْدُ اللَّهِ (كَالصُّوفِ).﴾

به ناوی خوا ی به خشنده ی میهره بان

١٠١ - (ته فسیری) سورته ی ﴿الْقَارِعَةُ﴾^(١)

﴿كَالْفَرَّاشِ الْمُبْتُوثِ﴾: وه کو کولله ی زور هه ندیکی سواری هه ندیکی بووبیت، خه لکیش به و جوړمن (له قیامه تدا) دین به ناو یه کتری دا. ﴿كَالْعِهْنِ﴾: وه ک جوړه کانی خوری. عه بدوللا به (کالصوف) خویندویه تیه وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٢ - سورة ﴿الْمَكْمُ﴾:

وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿التَّكَاثُرُ﴾ (١) التَّكَاثُرُ: مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ.

به ناوی خواي به خشندهي ميه ره بان

١٠٢ - (ته فسیري) سورته تي ﴿الْمَكْمُ﴾: (١)

ئیبنو عه عباس دهلي: ﴿التَّكَاثُرُ﴾ (٢): له مال و سامان و مندا لدا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٣ - سورة ﴿وَالْعَصْرِ﴾:

وَقَالَ يَحْيَى: الْعَصْرُ: الدَّهْرُ أَقْسَمَ بِهِ.

به ناوی خواي به خشندهي ميه ره بان

١٠٣ - (ته فسیري) سورته تي ﴿وَالْعَصْرِ﴾: (٣)

یه حیا دهلي: (العصر) گات و زه مان و پوژگاره، (خوا) سویندی پی خواردوو.

(١) سورته تي ته کاسور.

(٢) پئشیرکي به زوری مان و مندا ل.

(٣) سورته تي عصر.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٤ - سورة ﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾

﴿الْخُطْمَةِ ١﴾ ﴿الْهُمَزَةُ: اسْمُ النَّارِ، مِثْلُ ﴿سَفَرٍ ١٨﴾﴾ ﴿القمر: و ﴿لَطَى ١٥﴾﴾

المعارج:

به ناوی خواوی به خشنده‌ی میهره‌بان

١٠٤ - (تهفسیری) سورته‌ی: ﴿وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾: ^(١)

﴿الْخُطْمَةِ﴾: ناوی ناگری دۆزه‌خه، وهك: ﴿سَفَرٍ﴾: و ﴿لَطَى﴾: (كه همدووکیان ناوی دۆزه‌خن).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١٠٥ - سورة ﴿الْمُرَّ﴾

﴿الْمُرَّ ١﴾ ﴿الفيل: أَلَمْ تَعْلَمْ. قَالَ مجاهد: ﴿أَبَايِلَ ٣﴾﴾ ﴿الفيل:

مُتَتَابِعَةٌ مُجْتَمِعَةٌ. وَقَالَ ابن عَبَّاسٍ: ﴿مِنْ سَجِيلٍ ٤﴾ ﴿الفيل: هِيَ سَنَكٍ وَكِلَ ^(٢).

(١) سورته‌ی: هؤمزه.

(٢) (سَنَكٍ) واته، بمرد (كِلَ) واته: قور. همدوو وشمكه فارسین گراونه‌ته عمره‌بی.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۰۵ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ﴿الزَّٰرَ﴾: ^(۱)

موجاهید ده‌ئێ: ﴿الزَّٰرَ﴾: ئایا نه‌ترانی. موجاهید ده‌ئێ: ﴿أَبَايَل﴾: پۆل
پۆلی یه‌ك له‌ دوا‌ی یه‌ك. ئیبنو عه‌بباس ؓ ده‌ئێ: ﴿مِنْ سَجَلٍ﴾: ورده‌ زیخی
گلێن، به‌ردی قورین ^(۲).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۰۶ - سورة ﴿لَايْلَفِ قَرِيشٍ﴾

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿لَايْلَفِ﴾ ① قریش: أَلْفُوا ذَلِكَ، فَلَا يَشُقُّ عَلَيْهِمْ فِي الشَّتَاءِ
وَالصَّيْفِ ﴿وَأَمْنَهُمْ﴾ ② قریش: مِنْ كُلِّ عَدُوِّهِمْ فِي حَرَمِهِمْ. قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ: ﴿
لَايْلَفِ﴾ ③ قریش: لِنَعْمَتِي عَلَى قَرِيشٍ.

به ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۰۶ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ﴿لَايْلَفِ قَرِيشٍ﴾: ^(۳)

موجاهید ده‌ئێ: ﴿لَايْلَفِ﴾: هۆگری هاتووچۆ بووبوون، ناره‌حمت نه‌بوو
به‌لایانه‌وه‌ له‌ زستان (بۆ یه‌مه‌ن) و له‌ هاویندا (بۆ شام) ﴿وَأَمْنَهُمْ﴾: (له‌ترس

(۱) سوره‌تی فیل.

(۲) قورئیک بوو بئێت به‌ به‌رد.

(۳) سوره‌تی قوریش.

زه‌کاتی فه‌رز و پێویسته، لای خواری دانی که‌ل و په‌ل و شتومه‌که به‌خه‌لک و دراوسی به‌خواستن دواتر بی‌گێرنه‌وه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۰۸ - سوره ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَكَ الْكَوْثَرَ﴾

وَقَالَ ابْن عَبَّاسٍ: ﴿شَانِكَ﴾ (۲) الكوثر: عَذْوَك.

۱ - باب

۴۹۶۴ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا عُرِجَ بِالنَّبِيِّ ﷺ إِلَى السَّمَاءِ قَالَ: «أَتَيْتُ عَلَى نَهْرٍ حَافَتَاهُ قِبَابُ اللَّوْلُوِّ مُجَوِّفًا فَقُلْتُ: مَا هَذَا يَا جِبْرِيلُ؟ قَالَ: هَذَا الْكَوْثَرُ»^(۱).

به‌ناوی خوامی به‌خشنده‌ی می‌ه‌ره‌بان

۱۰۸ - (ته‌فسیری) سورته‌ی ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَكَ الْكَوْثَرَ﴾^(۲)

ئیب‌نو عه‌بباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده‌لی: ﴿شَانِكَ﴾: دوزمن و ناحه‌زت.

۱ - باسیک

۴۹۶۴ - ئه‌نه‌س رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده‌لی: کاتی پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌رزکرایه‌وه بۆ ئاسمان فه‌رمووی: ((رۆشتمه‌ سه‌ر ڕووباریک هه‌ردوو لا و ته‌نیشه‌کانی گومه‌زی مرواری ناو بۆش بوو، جا وتم: جی‌ریل ئه‌مه‌ چییه؟ فه‌رمووی: ئه‌مه‌ که‌وسه‌ره)).

(۱) پ‌روانه: ۳۵۷۰.

(۲) سورته‌ی که‌وسه‌ر.

٤٩٦٥ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ الْكَاهِلِيُّ، حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: سَأَلْتُهَا عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝١﴾ الْكَوْثَرُ: قَالَتْ: نَهْرٌ أُعْطِيَهُ نَبِيُّكُمْ ﷺ، شَاطِئَاهُ عَلَيْهِ دُرٌّ مُجَوَّفٌ آتِيَتْهُ كَعَدَدِ النُّجُومِ. رَوَاهُ زَكَرِيَاءُ وَأَبُو الْأَخْوَصِ وَمُطَرِّفٌ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ.

٤٩٦٥ - ئەبو عوبەیدە دەگێڕێتەووە لە عایشە ر.ه. دەلی: پرسیاری لە عایشە کرد لەبارەى ئەم فەرمايشته‌ی خۆی بەرز و بلند: (بێگومان نێمه که‌وسەرمان به‌ تۆ به‌خشیوه)، عایشە وتی: که‌وسەر پروباریکه‌ دراوه به‌ پێغه‌مبه‌ره‌که‌تان له‌سەر هه‌ردوو قه‌راغ و که‌ناره‌که‌ی مرواری ناو بۆش دانراوه، په‌رداخه‌کانی به‌ ژماره‌ی ئەستێره‌کانی ئاسمان. ئەم فەرموودمیه هه‌ریه‌ك له‌زه‌که‌رییا و ئەبو له‌حوه‌ص و موته‌ریف گێڕاویانه‌ته‌وه له‌ ئەبی ئیسحاقه‌وه.

٤٩٦٦ - حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ فِي الْكَوْثَرِ: هُوَ الْخَيْرُ الَّذِي أَعْطَاهُ اللَّهُ إِيَّاهُ. قَالَ أَبُو بَشِيرٍ: قُلْتُ لِسَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ: فَإِنَّ النَّاسَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُ نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ. فَقَالَ سَعِيدٌ: النَّهْرُ الَّذِي فِي الْجَنَّةِ مِنَ الْخَيْرِ الَّذِي أَعْطَاهُ اللَّهُ إِيَّاهُ^(١).

٤٩٦٦ - ئیبنو عه‌بباس ر.ه. ده‌رباره‌ی که‌وسەر ده‌لی: بریتی له‌و خێر و چا‌که‌ی خوا داویتی به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ. ئەبو بیشیر ده‌لی: به‌ سه‌عه‌یدی کوری جو‌به‌یرم وت: بێگومان خه‌لکی لایان وایه که‌وسەر پروباریکه‌ له‌ به‌هه‌شت دا، سه‌عه‌یدیش وتی: ئەو پروباره‌ی له‌ به‌هه‌شت دایه‌ یه‌کیکه‌ له‌و چا‌کانه‌ی که‌ خوا داویتی به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۰۹ - سورة ﴿قُلْ يَتَّابِهَا الْكَافِرُونَ﴾

يَقَالُ: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ۖ﴾ ﴿الْكَافِرُونَ: الْكُفْرُ. ﴿وَلِيَ دِينِ ۖ﴾ ﴿الْكَافِرُونَ: الْإِسْلَامُ وَلَمْ يَقُلْ: دِينِي، لَأَنَّ الْآيَاتِ بِالْثَوْنِ فَحُذِفَتِ الْيَاءُ كَمَا قَالَ: ﴿يَهْدِينِ ۖ﴾ ﴿الشُّعْرَاو: وَ ﴿يَشْفِينِ ۖ﴾ ﴿الشُّعْرَاو. وَقَالَ غَيْرُهُ: ﴿لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ۖ﴾ ﴿الْكَافِرُونَ: الْآنَ، وَلَا أُجِيبُكُمْ فِيمَا بَقِيَ مِنْ عُمْرِي. ﴿وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ۖ﴾ ﴿الْكَافِرُونَ: وَهُمْ الَّذِينَ قَالَ: ﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِّنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا ۖ﴾ ﴿الْمَائِدَةُ^(۱).

به‌ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۰۹ - (ته‌فسیری) سوره‌تی ﴿قُلْ يَتَّابِهَا الْكَافِرُونَ﴾: ^(۲)

ده‌وتریت: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾: واته بی باومری و کوفر. ﴿وَلِيَ دِينِ﴾: نیسلام، نه‌یفه‌رمووه: (دینی) چونکه کو‌تایی نایه‌ته‌کان به پیتی (ن) هاتووه بو‌یه پیتی (ی) (دینی) لابراره، وه‌ک ئەم دوو وشه‌یه: ﴿يَهْدِينِ﴾: و ﴿يَشْفِينِ﴾: که‌پیشتر: (یهدینیی و یشفینیی) بوون.

-جگه له فه‌را ده‌لی: ﴿لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ﴾: ^(۳) نیستا (ئه‌وه‌ی ئیوه ده‌په‌رستن نایه‌ره‌ستم)، وه ئەم به‌شه‌ی ته‌مه‌نیشم ماوه وه‌لامتان ناده‌مه‌وه. ﴿وَلَا أَنْتُمْ

(۱) بروانه: ۶۴، ۶۸.

(۲) سورەتی کافروون.

(۳) واته: من ئەم (بەتان) به‌ناپه‌رستم که ئیوه ده‌په‌رستن.

عَبِيدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿١﴾: (١) وه ئهوان ئهو كه سانهن كه خوا دهر بارمیان دهفه رموی: (وه ئهو (قورئان) هه ی بۆ تو نیردراوه له لایه‌ن په‌روه‌رگارت هوه سه‌رکه‌ش و کوفری زۆربه‌ی ئهوان زیاد ده‌کات).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

١١ - سورة ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾

١ - باب

٤٩٦٧ - حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ مَا صَلَّى النَّبِيُّ ﷺ صَلَاةً بَعْدَ أَنْ نَزَلَتْ عَلَيْهِ: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ (١) إِلَّا يَقُولُ فِيهَا: «سُبْحَانَكَ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي».

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌ه‌ره‌بان

١١ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ (٢)

١ - با‌سی‌ک

٤٩٦٧ - عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دَهْلِي: بَيَّغَهُ مَبْعَرٌ ﷺ هَمَر نَوَيْزِيكى بَكَرْدَايَه پاش ئه‌وه‌ی ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ (٣) بۆ دابه‌زى له‌و نو‌یژمدا ده‌یفه‌رموو: (سُبْحَانَكَ رَبَّنَا

(١) وه ئی‌وش ئهو (خوا‌ی) به‌ نا‌ه‌رستنه‌ی كه‌ من ده‌ی‌ه‌رستم.

(٢) سو‌ره‌تی نه‌سه‌ر.

(٣) واته‌، كاتێ یارم‌تی خوا هات له‌گه‌ل سه‌رکه‌وتنه‌.

وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي) واته: ئەى په‌رومردگارى ئيمه پاك و بيگه‌ردى ستايش بو تۆ، ئەى خودايه ليم خوش به.

۲ - باب

۴۹۶۸ - حَدَّثَنَا عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُكْتَرُ أَنْ يَقُولَ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: «سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي». يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ^(۱).

۲ - باسیک

۴۹۶۸ - عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده‌ئى: پيغه‌مبه‌رى خوا ﷺ له كورنوش و سوژده‌كانيدا زۆر ده‌يفه‌رموو: (سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي) واته: ((ئەى خودايه په‌رومردگارى ئيمه پاك و بيگه‌ردى و ستايش بو تۆ، ئەى خودايه ليم خوش به)) رافه‌ى ئەوه‌ى ده‌کرد له قورناندا فه‌رمانى پيكراره.

۳ - باب: قَوْلُهُ: ﴿وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا﴾ النصر

۴۹۶۹ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَأَلَهُمْ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ النصر: قَالُوا: فَتَحَ الْمَدَائِنَ وَالْقُصُورَ. قَالَ: مَا تَقُولُ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ؟ قَالَ: أَجَلٌ، أَوْ مَثَلٌ ضَرَبَ لِمُحَمَّدٍ ﷺ، نُعِيَتْ لَهُ نَفْسُهُ^(۲).

(۱) پروانه: ۷۹۴.

(۲) پروانه: ۳۶۲۷.

۳- باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وه خه‌لکت دى پۆل پۆل دینه ناو ئاینى خواوه)

۴۹۶۹ - سه‌عید کورێ جوبه‌یر له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ﴿ﷺ﴾ ده‌گێڕێته‌وه ده‌لێ: عومه‌ر ﴿ؓ﴾ پرسیا‌ری لێ کردن له‌باره‌ی ئەم فەرمايشته‌ی خواى به‌رز و بلند‌ه‌وه: ﴿ﷺ﴾ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿﴾ هاوه‌لان وتیان: ئازاد کردنى شاران و کو‌شکانه و عومه‌ر وتی: ئیبنو عه‌بباس ده‌لێ جی (له باره‌یه‌وه)؟ ئیبنو عه‌بباس وتی: کاتی مردن یا نموونه‌یه‌ک هینراوه‌ته‌وه بو‌ محهم‌مه‌د ﴿ﷺ﴾ هه‌والی مردنى خۆی پێ‌دراوه.

٤ - باب: قَوْلُهُ: ﴿فَسَيَحْيِي مُحَمَّدٌ رَّبَّكَ وَاسْتَغْفِرُهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا﴾ ﴿٢﴾ النصر

﴿تَوَّابًا﴾ ﴿٢﴾ النصر: تَوَّابٌ عَلَى الْعِبَادِ، وَالتَّوَّابُ مِنَ النَّاسِ التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ.

٤٩٧٠ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ عُمَرُ يُدْخِلُنِي مَعَ أَشْيَاحٍ بَدْرٍ، فَكَأَنَّ بَعْضَهُمْ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ فَقَالَ: لِمَ تَدْخِلُ هَذَا مَعَنَا وَلَنَا أَبْنَاءُ مِثْلِهِ فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّهُ مِنْ حَيْثُ عَلِمْتُمْ. فَدَعَا ذَاتَ يَوْمٍ - فَأَدْخَلَهُ مَعَهُمْ - فَمَا رَأَيْتُ أَنَّهُ دَعَانِي يَوْمَئِذٍ إِلَّا لِيُرِيَهُمْ. قَالَ: مَا تَقُولُونَ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾ ﴿١﴾ النصر: فَقَالَ بَعْضُهُمْ: أَمَرْنَا نَحْمَدُ اللَّهَ وَنَسْتَغْفِرُهُ، إِذَا نُصِرْنَا وَفُتِحَ عَلَيْنَا. وَسَكَتَ بَعْضُهُمْ فَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا فَقَالَ لِي: أَكْذَاكَ تَقُولُ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ؟ فَقُلْتُ: لَا. قَالَ: فَمَا تَقُولُ؟ قُلْتُ: هُوَ أَجَلُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَعْلَمَهُ لَهُ، قَالَ: ﴿ﷺ﴾ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿﴾ وَذَلِكَ عَلَامَةٌ أَجَلِكَ. ﴿ﷺ﴾ فَسَيَحْيِي مُحَمَّدٌ رَّبَّكَ وَاسْتَغْفِرُهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٢﴾ النصر: فَقَالَ عُمَرُ: مَا أَعْلَمُ مِنْهَا إِلَّا مَا تَقُولُ ^(١).

۴ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواي گهوره: (ئەوسا ئیتر
پەروردگارت به پاک رابگره بههۆي ستایشی یهوه، وه داوای
لێبوردنی لی بکه، چونکه بێگومان ئەو زۆر گیرا کهری پهشیمانییه)

﴿تَوَابًا﴾: زۆر گیراکهری پهشیمانییه بۆ بهندهکان. (التَّوَابُ مِنَ النَّاسِ):

کەسیکە زۆر تهوبه بکات و پهشیمان بێتهوه له تاوانهکانی.

۴۹۷۰ - سه عیدی کوری جوبهیر له ئیبنو عهبابسهوه ﴿﴾ دهگیرێتهوه دهلی:
عومەر ﴿﴾ له گهڵ چهند پیاویکی بهتهمهنی بهشداربووی بهدردا منیشی دهمبرده
کۆر و کۆبوونهوهی خۆیهوه، جا پێدهچوو ههندیکیان لهناخیاندا تورپه بوو (پێی
ناخۆش بوو)، وتبووی: بۆچی عومەر ئەمه (ئیبنو عهبابس) له گهڵ ئیمهدا
دینیتیه ژوورهوه (بۆکۆر و کۆبوونهوه)، لهکاتیکیاندا ئیمهش کورانی هاوتهمهنی
ئهمان ههیه (و نایان هینینیه ژوورهوه)؟ (عومهریش) وتی: بێگومان ئەو
لهوکهسانهیه که خۆتان دهمزانن. (ئیبنو عهبابس) وتی جا رۆژێکیان (عومەر
ئیبنو عهبابسی) بانگ کردبوویه ژوورهوه لهگهڵیاندا (ئیبنو عهبابس دهلی): جا
گومان وابوو ئەو رۆژه ههر بۆ ئەوهی بانگ کردبووم تا (شارهزایی) منیان نیشان
بدات، عومەر وتی: دهمبارهی ئەم فەرمايشتهی خواي بهرز و بلند: ﴿إِذَا جَاءَ
نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾: چی دهلێن؟ ههندیکیان وتیان فەرمانمان پێکراوه که
سوپاسی خوا بکهین و داوای لی خوشبوونی لی بکهین، ئەگەر یارمهتی دراین و
سهرخراین (له جهنگدا)، ههندیکیان بێدهنگ بوون هیچیان نهوت، ئینجا به
منی وت: ئەه ئیبنو عهبابس تۆش ههروا دهلێیت؟ منیش وتم: نهخیر، وتی:
کهواته چی دهلێی؟ وتم ئەوه مردن و وهفاتی پێغهمبهری خوایه ﴿﴾ لی
ئاگادارکراوه، (خوا) فەرموویهتی: ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾: واته: کاتیک

که یارمه‌تی و کۆمه‌کی خوا هات له‌گه‌ل سه‌رکه‌وتن (نازاد کردنی شاری مه‌ککه) (نه‌ونی‌شان‌هی (نزیك بوونه‌وه‌ی) مردن‌ته، (ئه‌وسا ئیتر په‌روم‌ردگارت به‌پاک رابگره و به‌هۆی ستایشیه‌وه داوای لی‌بوردن بکه)، عومه‌ریش ﷺ وتی: منیش هه‌ر وای دزمانم که تۆ دمیلتیت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

III - سورة ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾

﴿تَبَّ﴾ المسد: تَبَّابٌ خُسْرَانٌ. تَتَّيَّبُ تَدْمِيرٌ.

I - بابُ

٤٩٧١ - حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ مُوسَى، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ﷺ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ: ﴿وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ﴾ ﴿١٧﴾ الشعراء: وَرَهْطَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ، خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى صَعِدَ الصَّفَا فَهَتَفَ: «يَا صَبَاحَاهُ». فَقَالُوا: مَنْ هَذَا؟ فَاجْتَمَعُوا إِلَيْهِ. فَقَالَ: «أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ خَيْلاً تَخْرُجُ مِنْ سَفْحِ هَذَا الْجَبَلِ أَكُنْتُمْ مُصْذِقِيَّ». قَالُوا: مَا جَرَّبْنَا عَلَيْكَ كَذِبًا. قَالَ: «فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيِ عَذَابٍ شَدِيدٍ». قَالَ أَبُو لَهَبٍ: تَبَّا لَكَ مَا جَمَعْتَنَا إِلَّا لِهَذَا؟! ثُمَّ قَامَ. فَنَزَلَتْ: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ ﴿١﴾ المسد: (وَقَدْ تَبَّ) هَكَذَا قَرَأَهَا الْأَعْمَشُ يَوْمَئِذٍ^(١).

به‌ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۱۱ - (ته‌فسیری) سورپه‌تی ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾

﴿وَتَبَّ﴾: له‌ناو چوو. (تَبَّ) له‌ناو چوون و زیان لی که‌وتن، دۆران. (تَتَيْبُ)

تیاجوون، قریوون.

۱ - باسیک

۴۹۷۱ - سه‌عیدی کوری جوبه‌یر له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ﷺ ده‌گیریتته‌وه ده‌لی: کاتی ئەم ئایه‌ته دابه‌زی (خزم و که‌سه زۆر نزیکه‌کانت بترسینه) (که‌س و کاره هه‌لبێژراوه‌کانت)، پیغه‌مبه‌ر ﷺ له مال دمرچوو تا چوووه سه‌ر کیوی سه‌فا و هاواری کرد وتی: ((هو خه‌لکینه فریاکه‌ون))، ئەوانیش وتیان: ئەوه کییه؟ ئینجا لی کۆبوونه‌وه، پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((پیم بلین نه‌گه‌ر هه‌والتان پی بده‌م به‌دنیاییه‌وه کۆمه‌له‌ سواری (چه‌کداری) له به‌نا ئەو شاخه‌وه دمرده‌چن و دین (ده‌ده‌ن به‌سه‌تاندا)، ئایا ئیوه باوم‌پم پی ده‌که‌ن؟ وتیان: ئیمه‌ درۆمان لی نه‌دیوی. فه‌رمووی: ((ده‌ی به‌پاستی من ئاگادارکه‌رده‌ی ئیوه‌م پیش (هاتنی) سزای سه‌ختی (قیامه‌ت)، ئەبو له‌هه‌ب وتی: تیاجوون بو‌ تو‌ بو‌ نا ئەمه‌ ئیمه‌ت کۆکرده‌وه؟ پاشان (پیغه‌مبه‌ر ﷺ) هه‌ستاو نیتر ئەم سورپه‌ته دابه‌زی: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ﴾: واته: له‌ناوچی هه‌ردوو ده‌ستی ئەبو له‌هه‌ب وه له‌ناویش چوو.

ئهممه‌ش له‌و پۆزگاره‌دا به‌م جوړه خویندیه‌وه: (وَقَدْ تَبَّ) (له‌جیاتی: وَتَبَّ).

۲ - بابُ قولِه: ﴿وَتَبَّ (۱) مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ (۲)﴾ المسد:

۴۹۷۲ - حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ إِلَى الْبَطْحَاءِ فَصَعِدَ إِلَى الْجَبَلِ فَنَادَى: «يَا صَبَاحَاهُ». فَاجْتَمَعَتْ إِلَيْهِ قُرَيْشٌ فَقَالَ: «أَرَأَيْتُمْ إِنْ حَدَّثْتُكُمْ أَنَّ الْعَدُوَّ مُصَبِّحُكُمْ أَوْ مُمَسِّيُكُمْ، أَكُنْتُمْ تُصَدِّقُونِي؟». قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: «فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيِ عَذَابٍ شَدِيدٍ». فَقَالَ أَبُو لَهَبٍ: أَلِهَذَا جَمَعْتَنَا تَبًّا لَكَ؟! فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ (۱)﴾ المسد: إِلَى آخِرِهَا^(۱).

۲- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وه له ناویش چوو، دارای یه‌که‌یی و ئەوه کردیی (له دوژمنایه‌تی پێغه‌مبەر ﷺ) سوودی پێ نه‌گه‌یاند)

۴۹۷۲ ئیبنو عەباس (رضی) دەگێڕێتەوه که پێغه‌مبەر ﷺ رۆشته بوتحا و سه‌رکه‌وته سه‌ر کێوه‌که و به‌ ده‌نگی به‌رز هاواری کرد: ((هو خه‌لکینه فریاکه‌ون)) ئیتر هه‌موو قورەیشیه‌کان لێی کۆبوونه‌وه، ئینجا فەرمووی: ((پێم بلێن ئەگەر هه‌والتان پێ بده‌م که دوژمن به‌یانی زوو یان ئیواره (له‌ ناکاو) ده‌دات به‌سه‌رتاندا، ئایا ئیوه‌ باوم‌رم پێ ده‌که‌ن؟)) وتیان به‌ئێ، فەرمووی: ((ده‌ی به‌راستی من ناگادارکه‌رموه‌م بۆ ئیوه‌ له‌ پێش (هاتنی) سزای سه‌ختی (قیامه‌ت)، جا ئەبو له‌هه‌ب وتی: بۆ نا ئەمه‌ ئیمه‌ت کۆکردۆته‌وه‌؟ تیاچوون بۆ تو، به‌و هۆیه‌وه‌ خواش ﷻ ئەم نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: (هه‌ردوو ده‌ستی ئەبو له‌هه‌ب له‌ناوچێ له‌ناویش چوو) تا کۆتایی (سوره‌ته‌که‌).

۳ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ﴾ (المسد:

٤٩٧٣ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنه: قَالَ أَبُو لَهَبٍ: تَبَّ لَكَ، أَلِهَذَا جَمَعْتَنَا؟! فَنَزَلَتْ: ﴿تَبَّتْ يُدَا أَيْ لَهَبٍ وَتَبَّ﴾ (١) (المسد: ١).

۳- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (بێگومان له‌مه‌ولا ده‌چێته‌ ناو ئاگری بلیسه‌دان)

٤٩٧٣ ئیبنو عه‌بباس رضي الله عنه وتی: ئەبوله‌هه‌ب وتی: تیاچوون بو‌ تو‌ بو‌ ئا ئەمه‌ ئیمه‌ت کو‌کردو‌ته‌وه‌؟ به‌و هۆیه‌وه‌ ئەم ئایه‌ته‌ دابه‌زی: (هه‌ردوو ده‌ستی ئەبو له‌هه‌ب له‌ناو‌جی، له‌ناو‌یش جوو)

٤ - بابُ قَوْلِهِ: ﴿وَأَمْرَأَتُهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾ (المسد:

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾ (١) (المسد: تَمَشِي بِالنَّمِيمَةِ). ﴿فِي جِدِّهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ﴾ (٥) (المسد: يُقَالُ: مِنْ مَّسَدٍ لِّفِ الْمُقْلِ، وَهِيَ السُّلْسِلَةُ الَّتِي فِي النَّارِ).

٤- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (له‌گه‌ل ژنه‌که‌یدا که هه‌لگه‌ری دار و چووگه (بو نانه‌وه‌ی ئازاوه)

موجاهید ده‌لی: ﴿ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴾ ئەو ژنه دوو زمانی ده‌کرد. ﴿ فِي جِدِّهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴾: ده‌وتریت: (مِنْ مَّسَدٍ) توێکل و پێشالی داری دووم ^(١)، وه ده‌وتری: (مِنْ مَّسَدٍ): ئەو زنجیره ئاسنه‌یه له دۆزه‌خدا (دۆزه‌خیان پێ دهبه‌سته‌وه).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۱۳ - سُورَةُ الْإِخْلَاصِ ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾:

قَوْلُهُ: ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ (١) الْإِخْلَاصُ: يُقَالُ: لَا يُتَوَّنُ أَحَدٌ، أَي: وَاحِدٌ.

١ - بَابُ

٤٩٧٤ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: « قَالَ اللَّهُ كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ، وَشَتَمَنِي وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ، فَأَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ: لَنْ يُعِيدَنِي كَمَا بَدَأَنِي، وَلَيْسَ أَوَّلُ الْخَلْقِ بِأَهْوَنَ عَلَيَّ مِنْ إِعَادَتِهِ، وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ فَقَوْلُهُ: اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا، وَأَنَا الْأَحَدُ الصَّمَدُ لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لِي كُفَاءٌ أَحَدٌ » ^(٢).

(١) دارێکه وهک دار خورما وایه.

(٢) بروهه: ٣١٩٣.

به‌ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۱۲ - (ته‌فسیری) سورته‌ی ئیخلاص ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾^(۱)

وه ئهم فه‌رمایشته‌ی خوامی گه‌وره: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ده‌وتریت: (أَحَدٌ) له‌کاتی نه‌وه‌ستان له‌سه‌ری به‌ دوو بۆر (-) ناخوینریته‌وه، (به‌لکو به‌ یه‌ك بۆر (-) ده‌خوینریته‌وه). وه (أَحَدٌ) واته: تاک و ته‌نها^(۲).

۱ - باسیک

۴۹۷۴ - ئه‌بو هورمیره رضی الله عنه له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه صلی الله علیه و آله ده‌گیریته‌وه ده‌فه‌رموی: ((خوامی به‌رز و بلند فه‌رموویه‌تی: نه‌وه‌ی ئاده‌م باوم‌ری پی نه‌کردم ئه‌و مافه‌ی نه‌بوو (باوم‌رم پی نه‌کات)، وه جنیوی پی دام و مافی نه‌وه‌ی نه‌بوو، نینجا باوم‌رم نه‌کردنی پی‌م نه‌وه‌یه ده‌لی: دروستم ناکاته‌وه (بۆ جاری دووه‌م)، وه‌ك له‌سه‌ره‌تاوه دروستی کردووم، وه دروست کردنی یه‌که‌م جار ئاسانه‌تر نییه‌ به‌لامه‌وه له‌ دروست کردنه‌وه‌ی دووباره، وه جنیودانیشی پی‌م نه‌وه‌یه که ده‌لی: خوا من‌دالی بۆ خوی داناوه له‌کاتی‌کدا من ته‌نها و بی نیازم (له‌ هه‌موو شتی‌ک)، که‌سم لی نه‌بووه و له‌ که‌س نه‌بووم، وه هه‌رگیز هیچ که‌س هاوشیوه و هاوتای من نییه‌.

۲ - بابُ قَوْلِهِ ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾ الإخلاص:

وَالْعَرَبُ تُسَمِّي أَشْرَاقَهَا الصَّمَدَ. قَالَ أَبُو وَائِلٍ: هُوَ السَّيِّدُ الَّذِي انْتَهَى سُودْدُهُ. ۴۹۷۵ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ وَحَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ هَمَّامٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله: «قَالَ اللَّهُ: كَذَّبَنِي ابْنُ آدَمَ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ، وَشَتَمَنِي

(۱) سورته‌ی ئیخلاص.

(۲) نه‌سه‌له‌که‌ی (واحد) بووه‌ بی‌تی واو گۆ‌راوه به‌ هه‌مزه.

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ ذَلِكَ، أَمَّا تَكْذِيبُهُ إِيَّايَ أَنْ يَقُولَ: إِنِّي لَنْ أُعِيدَهُ كَمَا بَدَأْتُهُ، وَأَمَّا شَتْمُهُ إِيَّايَ أَنْ يَقُولَ: اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا، وَأَنَا الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ أَلِدْ وَلَمْ أُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لِي كُفُوًا أَحَدٌ. ﴿١﴾ لَمْ يَكِلْهُ وَلَمْ يُؤَلِّدْ ﴿٢﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ﴿٣﴾ الإخلاص: كُفُوًا وَكُفِينًا وَكِفَاءً وَاحِدٌ^(١).

۲- باسی ئەم فەرمايشته‌ی خوا‌ی گه‌وره: (ئەو خوا‌یه بێ نیاز و جێی نیاز و ئومێده)

-عەرمب بە پیاوێ ديار و گه‌وره‌کانی ده‌لی: (الصَّمَدُ).

-ئەبو وائیل ده‌لی: (الصَّمَدُ) ئەو پیاو و کەسایه‌تیه گه‌ورمیه که گه‌ورمیی یه‌که‌ی
له جله پۆیه‌دا بێت^(٢)

٤٩٧٥- ئەبو هورەیره رضی اللہ عنہ ده‌لی: پێغه‌مبەری خوا صلی اللہ علیہ و آلہ و سلم فەرمووی: ((خوا فەرموویه‌تی: نه‌وه‌ی ئاده‌م باو‌مری پێ نه‌کردم ئەو مافه‌ی نه‌بوو (باو‌رم پێ نه‌کات)، وه جێیوی پێ دام و مافی ئەوه‌ی نه‌بوو، ئینجا باو‌رم نه‌کردنی پێم نه‌وه‌یه ده‌لی: دروستم ناکاته‌وه (بۆ جاری دوو‌م) وه‌ک له‌سه‌رمتاوه دروستی کردووه‌م، وه جێی‌ودانی‌شی پێم نه‌وه‌یه که ده‌لی: خوا مندالی بۆ خۆی داناوه له کاتی‌کدا من ته‌نها و بێ نیازم (له هه‌موو شتێک) که‌سم لێ نه‌بووه و له که‌س نه‌بووم، وه هه‌رگیز هیج که‌س هاوشی‌وه و هاوتای من نییه. (وه‌ک قورئان ده‌فه‌رمووی): (که‌سی لێ نه‌بووه و له که‌س نه‌بووه، وه هه‌رگیز هیج که‌س هاوشی‌وه و هاوتای نییه).

(كُفُوًا) و (كُفِينًا) (كِفَاءً): هه‌ر سێ وشه‌که یه‌ک مانایان هه‌یه^(١).

(١) پ‌روانه: ٣١٩٣.

(٢) ئەومنده گه‌وره بێت له‌وه گه‌ورتر نه‌بێت.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۱۳ - سورة ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾

وَقَالَ مُجَاهِدٌ: ﴿الْفَلَقِ﴾ (۱) الفلق: الصُّبْحُ. ﴿غَاسِقٍ﴾ (۲) الفلق: اللَّيْلُ. ﴿إِذَا وَقَبَ﴾ (۳) الفلق: غُرُوبُ الشَّمْسِ، وَيُقَالُ: هُوَ أَتَيْنُ مِنْ فَرَقٍ وَفَلَقِ الصُّبْحِ. ﴿وَقَبَ﴾ (۳) الفلق: إِذَا دَخَلَ فِي كُلِّ شَيْءٍ وَأَظْلَمَ.

۱ - باب

۴۹۷۶ - حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَاصِمٍ وَعَبْدَةَ، عَنْ زُرِّ بْنِ حُبَيْشٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبِي بَنَ كَعْبٍ عَنِ الْمَعْوَذَتَيْنِ فَقَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: "قِيلَ لِي فَقُلْتُ: "فَنَحْنُ نَقُولُ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ". (۳)

به‌ناوی خوا‌ی به‌خشنده‌ی می‌هره‌بان

۱۳ - (ته‌فسیری) سورته‌ی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾: (۳)

موجاهید ده‌ئ: ﴿الْفَلَقِ﴾ به‌ره به‌یان، کازیوه‌ی به‌یان. ﴿غَاسِقٍ﴾: (تاریکی) شه‌و. ﴿إِذَا وَقَبَ﴾: (کاتی) ئاوابوونی خور، ده‌وتریت: له‌به‌ره به‌یان و شه‌به‌قی به‌یان روونتره (۱) ﴿وَقَبَ﴾: شه‌و که چوو‌ه هه‌موو شوینیک و تاریک بوو.

(۱) که هاوشیومو هاوتایه.

(۲) پروانه: ۴۹۷۷.

(۳) سورته‌ی فه‌لق.

۱ - باسیک

۴۹۷۶ - زپر ی کوری حوبه‌یش ده‌ئی: پرسیارم له ئوبه‌ی کوری که‌عب ﷺ کرد له باره‌ی هه‌ردوو مه‌عوزاته‌که‌وه ^(۲) ئه‌ویش وتی: منیش نه‌و پرسیارم له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ هه‌رمووی: ((پیم وتراوه ^(۳) منیش وتوومه))، (ئوبه‌ی) وتی: ئیمه هه‌ر نه‌وه ده‌لێن که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ هه‌رموویه‌تی: (که دوو سوڤه‌تن له قورئاندا).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۱۴ - سورة ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾

وَيَذْكُرُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: ﴿الْوَسْوَاسِ﴾: إِذَا وُلِدَ خَنَسَهُ الشَّيْطَانُ، فَإِذَا ذَكَرَ اللَّهُ ذَهَبَ، وَإِذَا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهُ تَبَّتْ عَلَى قَلْبِهِ.

۱ - باب

۴۹۷۷ - حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ أَبِي لُبَابَةَ، عَنْ زُرِّ بْنِ حُبَيْشٍ وَحَدَّثَنَا عَاصِمٌ، عَنْ زُرِّ قَالَ سَأَلْتُ أَبِي بَنَ كَعْبٍ قُلْتُ: يَا أَبَا الْمُنْذِرِ، إِنَّ أَخَاكَ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا. فَقَالَ أَبِي: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ لِي: "قِيلَ لِي فَقُلْتُ"، قَالَ: فَتَحْنُ نَقُولُ كَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ^(۴).

(۱) قَرَيْ: به‌رهمیان یان بهیان (القاموس المحيط: ۹۹۹).

(۲) واته: سوڤه‌تی (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ) و (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ) سوڤه‌تی هه‌له‌ق و ناس.

(۳) له لایهن جییر یله‌وه ﷺ که نه‌و دوو سوڤه‌ته به‌شێکن به قورئان.

(۴) پروانه: ۴۹۷۶.

به‌ناوی خوامی به‌خشنده‌ی میهره‌بان

۱۱۴ - (تهفسیری) سورته‌ی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾^(۱)

له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ﷺ ده‌گیرنه‌وه که وتوویه‌تی: ﴿الْوَسْوَاسَ﴾: کاتی مندال له‌دایک ده‌بی شه‌یتان تیوه‌ی ده‌ژهنی، جا ئه‌گهر یادی خوامی بکری ده‌روات، به‌لام ئه‌گهر یادی خوا نه‌کری له‌سه‌ر دلی ده‌مینیتته‌وه.

۱ - باسیک

۴۹۷۷ - زیری کوری حوبه‌یش ده‌لی: پرسیارم له ئوبه‌ی کوری که‌عب ﷺ کرد وتم: ئه‌ی ئه‌با مونزیر ئیبنو مه‌سعوودی ﷺ برات ئاوا و ئاوا ده‌لی: (ده‌لی: هه‌ردوو مه‌عوزاته‌که قورئان نین)، ئوبه‌یش ﷺ وتی: منیش ئه‌و پرسیاره‌م له پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کرد پیغه‌مبه‌ریش ﷺ به‌ منی فه‌رموو: ((پی‌م وتراوه^(۲) منیش وتوومه))، (ئوبه‌ی) وتی: ئیمه‌ش هه‌ر ئه‌وه ده‌لیین که پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی: (که دوو سورته‌ن له قورئاندا).

(۱) سوورته‌ی ناس.

(۲) له لایه‌ن جیبریه‌وه ﷺ که ئه‌و دوو سورته به‌شیکن به قورئان.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۶۶- کتاب فضائل القرآن

به ناوی خواوی به خشندهی میهره بان

۶۶- پهراوی فهزل و گه ورهیی قورنان

۱ - بابُ کَیفُ نُزُولِ الْوَحْيِ وَأَوَّلُ مَا نَزَلَ

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الْمُهِمِّنُ: الْأَمِينُ، الْقُرْآنُ أَمِينٌ عَلَى كُلِّ كِتَابٍ كَانَ قَبْلَهُ.
 ٤٩٧٨ - ٤٩٧٩ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ شَيْبَانَ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ:
 أَخْبَرْتَنِي عَائِشَةُ وَابْنُ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما قَالَا: لَبِثَ النَّبِيُّ ﷺ مَكَّةَ عَشْرَ سِنِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ،
 وَبِالْمَدِينَةِ عَشْرًا^(١).

۱-باسی نیگا چۆن دابهزی؟ وه ئه وهی یه کهم جار دابهزی

ئیبنو عه عباس رضي الله عنهما دهلی: (المُهِمِّنُ): پارێزهر و چاودێر، وه قورئانیش چاودێر
 و پارێزهری هه موو کتیبیکی پیش خوشیه تی.

٤٩٧٨ - ٤٩٧٩ - ئه بو سه له مه دهلی: عائشه و ئیبنو عه عباس رضي الله عنهما بۆیان
 گێڕامه وه و هه ردووکیان وتیان: پێغه مبه ﷺ له مه که ده ده سال مایه وه، وه
 قورئانی بو دابهزی، وه له مه دینهش دا ده سال مایه وه.

۴۹۸۰ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ: سَمِعْتُ أَبِي، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ قَالَ: أَنْبِئْتُ أَنَّ جَبْرِيلَ أَمَى النَّبِيِّ ﷺ وَعِنْدَهُ أُمُّ سَلَمَةَ فَجَعَلَ يَتَحَدَّثُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ لَأُمِّ سَلَمَةَ: «مَنْ هَذَا؟» أَوْ كَمَا قَالَ. قَالَتْ: هَذَا دَحِيَّةٌ. فَلَمَّا قَامَ قَالَتْ: وَاللَّهِ مَا حَسِبْتُهُ إِلَّا إِيَّاهُ، حَتَّى سَمِعْتُ خُطْبَةَ النَّبِيِّ ﷺ يُخْبِرُ خَبَرَ جَبْرِيلَ. أَوْ كَمَا قَالَ. قَالَ أَبِي: قُلْتُ لِأَبِي عُثْمَانَ: مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا؟ قَالَ: مِنْ أَسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ^(۱).

۴۹۸۰ - موعتهمیر ده‌لی: له باوكم بیست وتی: نه‌بو عوسمان بو‌ی گپ‌راپنه‌وه وتی: هه‌وا‌لم پ‌یدرا که جبریل ﷺ هات بو‌لای پ‌یغه‌مبه‌ر ﷺ، له‌و کاته‌دا ئوممو سه‌له‌مه‌ی لابیو، نه‌نجا ده‌ستی کرد به‌ه‌سه‌کردن (له‌گه‌ل پ‌یاو‌یک‌دا)، پ‌یغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی به‌ئوممو سه‌له‌مه ﷺ: ((ئه‌مه‌ کی‌یه‌؟)) یان وه‌ک ئه‌وه‌ی فه‌رموو، ئوممو سه‌له‌مه‌ش وتی: ئه‌وه‌ دی‌حیی‌ه، جا کاتی پ‌یغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ستا ئوممو سه‌له‌مه‌ وتی: سو‌یند به‌خوا هه‌ر وامزانی دی‌حیی‌ه له‌گه‌ل‌یدا هه‌تا گو‌یم له‌ووتاره‌که‌ی پ‌یغه‌مبه‌ر ﷺ بو‌و، باسی ئه‌م هه‌وا‌لی جبریلی ﷺ گپ‌راپه‌وه‌، یان وه‌ک ئه‌وه‌ی که فه‌رمووی. (موعتهمیر ده‌لی): باوكم وتی: به‌ئه‌بی عوسمانم وت: ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌ت له‌کی بیستووه‌؟ وتی: له‌ئوسامه‌ی کوری زه‌یدم ﷺ بیستووه‌.

۴۹۸۱ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْمُقْبِرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «مَا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ نَبِيٍّ إِلَّا أُعْطِيَ مَا مِثْلُهُ آمَنَ عَلَيْهِ الْبَشَرُ، وَإِنَّمَا كَانَ الَّذِي أُوتِيَ وَحْيًا أَوْحَاهُ اللَّهُ إِلَيَّ فَأَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَكْثَرَهُمْ تَابِعًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^(۲).

۴۹۸۱ - ئه‌بو هوره‌یره ﷺ ده‌لی: پ‌یغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((هیج پ‌یغه‌مبه‌رێک نیه‌ له‌ پ‌یغه‌مبه‌ران ﷺ مه‌گه‌ر وینه‌ی ئه‌و (موع‌جیزانه‌ی) پ‌یدراوه‌ که خه‌لک به‌

(۱) پروانه: ۳۶۳۳.

(۲) پروانه: ۷۳۷۴.

هۆیه‌وه باومرپینن، به‌لام بیگومان نه‌و (موعجیزه‌ی) به‌من دراوه نیگایه‌که خوا ناردوویه‌تی بۆم (که قورنانه)، بۆیه ئومید ده‌که‌م له پۆزی دواپیدا له هه‌موویان شوینکه‌وتووم زیاتر بیت)).

۴۹۸۲ - حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رضي الله عنه أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى تَابَعَ عَلَى رَسُولِهِ ﷺ قَبْلَ وَفَاتِهِ حَتَّى تَوَفَّاهُ أَكْثَرَ مَا كَانَ الْوَحْيُ، ثُمَّ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَعْدُ.

۴۹۸۲ - نه‌نه‌سی کورپی مالیک رضي الله عنه ده‌لی: بیگومان خوی به‌رز و بلند په‌یتا په‌یتا نیگای دمنارد بۆ پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ، له پینش ومفاتی دا تا نه‌و پۆزه‌ی خوا گیانی کیشا و بریدیه‌وه (بۆ لای خۆی)، له‌و کاته‌دا له هه‌موو کات زیاتر نیگای بۆ ده‌هات، له پاشان دوا‌ی نه‌وه پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ومفاتی کرد.

۴۹۸۳ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ قَالَ: سَمِعْتُ جُنْدَبًا يَقُولُ: اشْتَكَى النَّبِيُّ ﷺ فَلَمْ يَقُمْ لَيْلَةً أَوْ لَيْلَتَيْنِ، فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: يَا مُحَمَّدُ، مَا أَرَى شَيْطَانَكَ إِلَّا قَدْ تَرَكَكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ وَالصَّحَى ① وَاللَّيْلَ إِذَا سَجَى ② مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى ③ الضحى:

۴۹۸۳ - چوندمب رضي الله عنه ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ نه‌خۆش که‌وت بۆیه شه‌وێک یا دوو شه‌و هه‌له‌نه‌سا بۆ شه‌و نوێژ، ئینجا زنی‌ک هات بۆ خزمه‌تی وتی: نه‌ی موحه‌مه‌د وایزانم شه‌یتانه‌که‌ت وازی لی هیناوی، به‌م هۆیه‌وه خوا ﷻ نه‌م نایه‌تانه‌ی دابه‌زانند: (سویند به‌ چیشته‌نگاو، وه سویند به‌ شه‌و کاتی‌ک نارام ده‌گری، په‌روم‌دگارت وازی لی نه‌هیناویت و لیت د‌لگیر نه‌بووه).

۲ - باب: نَزَلَ الْقُرْآنُ بِلِسَانِ قُرَيْشٍ وَالْعَرَبِ

﴿قُرْءَانَا عَرَبِيًّا ۝۲﴾ یوسف: ﴿بِلِسَانِ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ۝۱۹۵﴾ الشعراء:

۴۹۸۴ - حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، حَدَّثَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ: وَأَخْبَرَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: فَأَمَرَ عُثْمَانُ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، وَسَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ، وَعَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ، وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ الْحَارِثِ بْنِ هِشَامٍ أَنْ يَنْسَخُوهَا فِي الْمَصَاحِفِ، وَقَالَ لَهُمْ: إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي عَرَبِيَّةٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَاتَّكِبُوهَا بِلِسَانِ قُرَيْشٍ، فَإِنَّ الْقُرْآنَ أَنْزَلَ بِلِسَانِهِمْ فَفَعَلُوا^(۱).

۲ - باسیک: قورئان به زمانی قوره‌یش و عه‌رب دابه‌زیوه

(قورئانیکی عه‌ره‌بی یه)، (به‌زمانیکی عه‌ره‌بی روون و په‌وان).

۴۹۸۴ - ئەه‌نه‌سی کو‌ری مالیک ﷺ وتی: ئینجا عوسمان ﷺ فه‌رمانی کرد به زه‌یدی کو‌ری سابیت و سه‌عدی کو‌ری عاص و عه‌بدو‌ل‌لای کو‌ری زوبه‌یر و عه‌بدو‌ره‌حمانی کو‌ری حاریسی کو‌ری هیشام ﷺ که چه‌ند قورئانیک له‌به‌ر ئەو (قورئانه) بنووسنه‌وه، وه پێی وتن: ئەگه‌ر ئی‌وه (قوره‌یشی یه‌کان) و زمیدی کو‌ری سابیت له‌ وشه‌یه‌کی عه‌ره‌بی وشه‌ عه‌ره‌بیه‌کانی قورئاندا راتان جیاواز بوو، ئە‌وه به‌ زمانی قوره‌یش ئە‌و وشه‌یه‌ بنووسن، چونکه بێگومان قورئان به‌ زمانی ئە‌وان (قوره‌یش) دابه‌زێنراوه، ئە‌وانیش وایان کرد (که عوسمان وتی).

۴۹۸۵ - حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا عَطَاءٌ. وَقَالَ مُسَدَّدٌ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ: أَخْبَرَنِي صَفْوَانُ بْنُ يَعْلَى بْنِ أُمَيَّةَ، أَنَّ يَعْلَى كَانَ يَقُولُ: لَيْتَنِي أَرَى رَسُولَ اللَّهِ ﷺ حِينَ يُنْزَلُ عَلَيْهِ الْوَحْيُ. فَلَمَّا كَانَ النَّبِيُّ ﷺ بِالْجِعْرَانَةِ وَعَلَيْهِ ثَوْبٌ قَدْ أَظْلَلَ عَلَيْهِ وَمَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ إِذْ جَاءَهُ رَجُلٌ مَتَضَمِّحٌ بِطِيبٍ فَقَالَ: يَا رَسُولَ

اللَّهُ، كَيْفَ تَرَى فِي رَجُلٍ أَحْرَمَ فِي جُبَّةٍ بَعْدَ مَا تَصَمَّخَ بِطِيبٍ؟ فَنَظَرَ النَّبِيُّ ﷺ سَاعَةً، فَجَاءَهُ الْوَحْيُ، فَأَشَارَ عُمَرُ إِلَى يَعْلَى أَنْ تَعَالَ، فَجَاءَ يَعْلَى فَأَذْخَلَ رَأْسَهُ، فَإِذَا هُوَ مُحَمَّرُ الْوَجْهِ يَغِطُّ كَذَلِكَ سَاعَةً، ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَقَالَ: «أَيُّنَ الَّذِي يَسْأَلُنِي عَنِ الْعُمْرَةِ أَنْفًا؟». فَالْتَمَسَ الرَّجُلُ فَجِيءَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «أَمَّا الطِّيبُ الَّذِي بِكَ فَأَغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، وَأَمَّا الْجُبَّةُ فَانْزِعْهَا، ثُمَّ اصْنَعْ فِي عُمَرِكَ كَمَا تَصْنَعُ فِي حَجِّكَ»^(۱).

۴۹۸۵ - سه‌فوانی کوری په‌علا‌ی کوری ئومه‌یه ده‌گیرپته‌وه که په‌علا‌ ده‌یوت: خو‌زگه پی‌غه‌مبه‌ری خوا‌م ﷺ بدیا‌یه کاتی نی‌گای بو‌ دیت، جا کاتی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ له جی‌عرانه بو‌و پو‌شاک‌یک‌ی به‌سه‌ریه‌وه بو‌کرا‌و بو‌و به‌ سی‌به‌ر، چه‌ند که‌سی‌ک له ها‌وه‌لانی له‌گه‌لیدا بو‌ون له‌ویدا، له‌وکاته‌دا عه‌ره‌بی‌کی ده‌شته‌کی هات بو‌نی خو‌شی زو‌ر پی‌وه بو‌و، وتی: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا‌م ﷺ رات چی ده‌رباره‌ی که‌سی‌ک ئی‌حرام (ی عومره) به‌ جو‌به‌یه‌که‌وه دابه‌سته‌بیت، دوا ئه‌وه‌ی بو‌نی خو‌شی زو‌ری لی درا‌وه؟ پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ ما‌وه‌یه‌ک ر‌وانی پا‌شان نی‌گای بو‌ هات، عومه‌ریش ﷺ به‌ ده‌ستی ئاما‌زه‌ی کرد بو‌ په‌علا‌ که‌ وه‌ره، په‌علا‌ش هات و سه‌ری کرد به‌ ژیر (پو‌شاکه‌که‌دا)، بی‌نی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ رو‌وخساری سو‌ور هه‌لگه‌پرا‌وه و پر‌خه پر‌خیتی، سه‌عاتیک (یان ما‌وه‌یه‌ک) به‌و جو‌ره بو‌و له پا‌شان (که‌مه‌ که‌مه) با‌ری له‌شی سو‌وک بو‌و (که‌به‌هو‌ی قورسی نی‌گاکه‌وه بو‌و)، جا فه‌رمو‌وی: ((کوا ئه‌و که‌سه‌ی تو‌زی له‌مه‌و پ‌یش پر‌سیاری عه‌مه‌ری لی ده‌کردم؟)) جا گه‌ران به‌ شو‌ین پیا‌وه‌که‌دا هی‌نایان بو‌ی خزمه‌تی، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمو‌وی پی‌ی: (سه‌بارمه‌ت به‌و بو‌نه خو‌شه‌ی پی‌ته‌وه‌یه ئه‌وه سی‌ جار بی‌شو‌ره، جو‌به‌که‌شت دایکه‌نه له‌به‌رت، له‌ پا‌شان چو‌ن چه‌ج ده‌که‌یت، هه‌مان شت له‌ عه‌مه‌ره‌که‌شتدا بکه‌)).

۳ - بابُ جَمْعِ الْقُرْآنِ

٤٩٨٦ - حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ السَّبَّاقِ، أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رضي الله عنه قَالَ: أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ مَقْتَلِ أَهْلِ الْيَمَامَةِ، فَإِذَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ عِنْدَهُ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ رضي الله عنه: إِنَّ عُمَرَ أَتَانِي فَقَالَ: إِنَّ الْقَتْلَ قَدْ اسْتَحَرَّ يَوْمَ الْيَمَامَةِ بِقُرَاءِ الْقُرْآنِ، وَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَسْتَحِرَّ الْقَتْلُ بِالْقُرَاءِ بِالْمَوَاطِنِ، فَيَذْهَبَ كَثِيرٌ مِنَ الْقُرْآنِ، وَإِنِّي أَرَى أَنْ تَأْمُرَ بِجَمْعِ الْقُرْآنِ. قُلْتُ لِعُمَرَ: كَيْفَ تَفْعَلُ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟! قَالَ عُمَرُ: هَذَا وَاللَّهِ خَيْرٌ. فَلَمْ يَزَلْ عُمَرُ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِذَلِكَ، وَرَأَيْتُ فِي ذَلِكَ الَّذِي رَأَى عُمَرُ. قَالَ زَيْدٌ: قَالَ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّكَ رَجُلٌ شَابٌّ عَاقِلٌ لَا نَتِّهِمُكَ، وَقَدْ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَتَتَّبِعُ الْقُرْآنَ فَاجْمَعُهُ فَوَاللَّهِ لَوْ كَلَّفُونِي نَقْلَ جَبَلٍ مِنَ الْجِبَالِ مَا كَانَ أَثْقَلَ عَلَيَّ مِمَّا أَمَرَنِي مِنْ جَمْعِ الْقُرْآنِ. قُلْتُ: كَيْفَ تَفْعَلُونَ شَيْئًا لَمْ يَفْعَلْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ؟! قَالَ: هُوَ وَاللَّهِ خَيْرٌ. فَلَمْ يَزَلْ أَبُو بَكْرٍ يُرَاجِعُنِي حَتَّى شَرَحَ اللَّهُ صَدْرِي لِلَّذِي شَرَحَ لَهُ صَدْرَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رضي الله عنه، فَتَتَّبَعْتُ الْقُرْآنَ أَجْمَعُهُ مِنَ الْعُسْبِ وَاللَّخَافِ وَصُدُورِ الرِّجَالِ، حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَجِدْهَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ ^(٢٨)﴾ التوبة: حَتَّى خَاتَمَهُ بَرَاءَةٌ، فَكَانَتْ الصُّحُفُ عِنْدَ أَبِي بَكْرٍ حَتَّى تَوَفَّاهُ اللَّهُ، ثُمَّ عِنْدَ عُمَرَ حَيَاتِهِ، ثُمَّ عِنْدَ حَفْصَةَ بِنْتِ عُمَرَ رضي الله عنه.^(١)

۳ - باسی کۆکردنه‌وه‌ی قورئان^(۲)

٤٩٨٦ - ئیبنو شیهاب له عوبه‌یدی کورێ سه‌بباقه‌وه ده‌گێڕێته‌وه که زیدی کورێ سابیت رضي الله عنه وتی: ئه‌بو به‌کر رضي الله عنه له‌و روژانه‌ی خه‌لکی له‌ یه‌مامه‌ کوزران ناردی

(١) بروانه: ٢٨٠٧.

(٢) معیست بێی کۆکردنه‌وه‌ی قورئانه‌ له‌و به‌ڕه‌مو پێستانه‌دا که تیا نوسراوه‌.

به شوینم دا (و پۆشتم)، جا دمبینم عومهری کورێ خه‌تتایی لایه، ئه‌بو به‌کر وتی: له‌راستیدا عومهر هاتوووه بۆلام و ده‌لی: به‌راستی له‌ پۆزی یه‌مامه‌دا گوشتار زۆر بووه له‌ناو قورئان خویناندا، وه‌من ده‌ترسم له‌ شوینه‌کانی تر (ی جه‌نگ)دا گوشتن زۆر بێی له‌ ناو قورئان خویناندا، به‌و هۆیه‌ زۆرێک له‌قورئان ب‌ه‌ه‌وتیت و نه‌میئی، بۆیه‌ من پام وایه‌ فه‌رمان بکه‌یت به‌ کۆکردنه‌وه‌ی قورئان، منیش به‌ عومهرم وت: چۆن شتی‌ک ده‌که‌یت که‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌یکردوووه؟ عومهریش وتی وه‌للّاه‌ی ئه‌و (کۆکردنه‌وه‌یه‌) کارێکی چاکه‌، جا به‌رده‌وام عومهر له‌و بارمه‌یه‌وه‌ پێی ده‌وتمه‌وه‌، تاخوا دلم‌ی بۆ ئه‌و کاره‌ والا کرد و پێی پازی بووم، منیش پ‌ا و بۆچوونم وه‌ک عومهری لی‌هات، زه‌ید وتی: ئه‌بو به‌کر وتی: به‌راستی تۆ که‌سیکی گه‌نج و زیری گومانمان لی‌ت نییه‌ ^(۱)، پێشتر نیگات بۆ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دنوسیه‌وه‌، که‌واته‌ بگه‌ڕێ به‌ شوین (ئایه‌ت و سوپه‌ته‌کانی) قورئاندا و کۆی بکه‌ره‌وه‌ - (زه‌ید وتی) سا سویند به‌خوا ئه‌گه‌ر داوای گواسته‌نه‌وه‌ی شاخی‌ک له‌ شاخه‌کانیان لی‌ بکه‌ردمايه‌، له‌و فه‌رمانی پێک‌ردم قورستر نه‌بوو به‌لامه‌وه‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌ی قورئانه‌، (زه‌ید ده‌لی) وتم: چۆن هه‌ردووکتان شتی‌ک ده‌که‌ن که‌ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌یکردوووه؟ ئه‌بو به‌کر ﷺ وتی: ولّاه‌ی ئه‌وه‌ کارێکی چاکه‌ جا به‌رده‌وام له‌و بارمه‌یه‌وه‌ پێی ده‌وتمه‌وه‌، تا خوا دلم‌ی بۆ ئه‌و کاره‌ والا کرد و پێی پازی بووم، که‌ دلی ئه‌بو به‌کر و دلی عومهری بۆ والا ک‌ردبوو، ئیتر منیش هه‌ستام و گه‌پام به‌شوین (سوپه‌ت و ئایه‌ته‌کانی) قورئاندا و کۆم ده‌ک‌رده‌وه‌ له‌ په‌لی دار خورما ^(۲) و ته‌نکه‌ به‌رد و سوڵه‌ت و سنگی که‌سه‌کان ^(۳) دا (گه‌پام)، تا کۆتایی سوپه‌تی ته‌وبه‌م لای خوزمیه‌ی ئه‌نصارێ دۆزیه‌وه‌ جگه‌ له‌و

(۱) که‌ درۆ بکه‌یت یان شت له‌ بیر بج‌یت که‌ زیان به‌ هورئانه‌که‌ بگه‌م‌نیت.

(۲) لقی دار خورما که‌ گه‌لا‌کانی لی‌ ک‌رابه‌ت‌مه‌وه‌ ته‌نک و پێکیان ک‌ردوووه‌ له‌س‌ریان نووس‌ی‌وه‌.

(۳) که‌ قورئانیان له‌ب‌ر ک‌ردوووه‌ له‌ سنگیاندا.

لای که‌سی تر نه‌و کو‌تاییه‌ی سو‌رمتی ته‌وبه‌م نه‌دی: (سو‌یند به‌خوا به‌راستی پی‌خه‌مه‌ریکتان له‌خوتان بو‌هاتوو‌ه نا‌ره‌حه‌تی و نا‌خو‌شی نی‌وه قورس و گرانه به‌لایه‌وه، وه زو‌ر سو‌ره له‌سه‌ر (با‌وه‌ره‌ینان) تان) تا کو‌تایی سو‌رمتی به‌رائه‌ت، وه نه‌و پی‌ست و شتانه‌ی که‌ قورن‌انیان تیادا کو‌کرا‌بو‌وه لای نه‌بو به‌کر بو‌و تا وه‌فاتی کرد، له‌ پاشان لای عومه‌ر تا وه‌فاتی کرد له‌ پاشان لای حه‌فصه‌ی کچی عومه‌ر بو‌و ﴿۱﴾.

۴۹۸۷ - حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ، حَدَّثَنَا ابْنُ شِهَابٍ، أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُ، أَنَّ حُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ قَدِمَ عَلَى عُثْمَانَ، وَكَانَ يُعَازِي أَهْلَ الشَّامِ فِي فَتْحِ إِرْمِينِيَّةَ وَأَذْرَبِجَانَ مَعَ أَهْلِ الْعِرَاقِ، فَأَفْزَعَ حُذَيْفَةَ اخْتِلَافُهُمْ فِي الْقِرَاءَةِ، فَقَالَ حُذَيْفَةُ لِعُثْمَانَ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَدْرِكَ هَذِهِ الْأُمَّةَ قَبْلَ أَنْ يَخْتَلِفُوا فِي الْكِتَابِ اخْتِلَافَ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى. فَأَرْسَلَ عُثْمَانُ إِلَى حَفْصَةَ أَنْ أَرْسِلِي إِلَيْنَا بِالصُّحُفِ نَنْسَخُهَا فِي الْمَصَاحِفِ ثُمَّ نَرُدُّهَا إِلَيْكَ، فَأَرْسَلَتْ بِهَا حَفْصَةُ إِلَى عُثْمَانَ، فَأَمَرَ زَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْحَارِثِ بْنُ هِشَامٍ فَنَسَخُوهَا فِي الْمَصَاحِفِ، وَقَالَ عُثْمَانُ لِلرَّهْطِ الْقُرَشِيِّينَ الثَّلَاثَةِ: إِذَا اخْتَلَفْتُمْ أَنْتُمْ وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ فِي شَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ فَارْتَبِعُوا بِلِسَانِ قُرَيْشٍ، فَإِنَّمَا نَزَلَ بِلِسَانِهِمْ. فَفَعَلُوا، حَتَّى إِذَا نَسَخُوا الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ رَدَّ عُثْمَانُ الصُّحُفَ إِلَى حَفْصَةَ وَأَرْسَلَ إِلَى كُلِّ أَقْفٍ مُصْحَفٍ مِمَّا نَسَخُوا، وَأَمَرَ بِمَا سِوَاهُ مِنَ الْقُرْآنِ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ أَوْ مُصْحَفٍ أَنْ يُحْرَقَ^(۱).

۴۹۸۷ - ئیبنو شیهاب ده‌لی: ئه‌نه‌سی کو‌ری مالیک ﴿۱﴾ بو‌ی گێ‌ری‌یه‌وه که‌ حوزمیفه‌ی کو‌ری یه‌مان ﴿۲﴾ هات بو‌ لای عوه‌سمان ﴿۳﴾، وه حوزمیفه‌ خه‌لکی شامی ناماده ده‌کرد که‌ (کو‌بینه‌وه) له‌گه‌ل خه‌لکی عی‌راقدا بو‌ نازادکردنی ئیرمینیا و نه‌زه‌ربیعجان، ئینجا حوزمیفه‌ زو‌ر ترسا له‌ جیا‌وازیان^(۲) له‌ قورن‌ان

(۱) بیروانه: ۳۵۰۶.

(۲) له‌ نیوان خه‌لکی شام و خه‌لکی عی‌راق دا، چونکه‌ هه‌ر ولاتیکیان به‌ جو‌ری دمیخو‌یند.

خویندندا، بۆیه حوزمیفه ﷺ به عوسمانی وت: ئەهی پێشه‌وای باومرداران فریای ئەم ئوممه‌ته بکه‌وه پێش ئەوه‌ی له قورئاندا جیاوازیان تێبکه‌ویت، وه‌ك جیاوازی جووله‌که و گا‌وره‌كان، جا عوسمان ﷺ ناردی بۆ لای حه‌فصه ﷺ، ئەوه پهره قورئانانه‌مان بۆنێره چهند قورئانیکی له‌بهر دهنووسینه‌وه له پاشان پهره قورئانه‌كانت بۆ ده‌گیرینه‌وه، حه‌فصه‌ش په‌ره‌كانی نارد بۆ عوسمان ﷺ، ئینجا (عوسمان) فه‌رمانی کرد به زمیدی کورپی سابیت و عه‌بدو‌للا‌ی کورپ زوبه‌یر و سه‌عدی کورپی عاص و عه‌بدو‌ره‌حمانی کورپی حاریسی کورپی هیشام ﷺ، ئەوانیش چهند قورئانیه‌کیان له‌بهر نوسی یه‌وه، وه عوسمان وتی: به‌سی که‌سه قورپه‌شی یه‌که: ئەگه‌ر ئیوه و زمیدی کورپی سابیت له هه‌ر شتیکی قورئاندا راتان جیا‌بوو، ئەوه وشه جیا‌وازه به زمانی قورپه‌یش بنووسن، چونکه بێگومان (قورئان) به زمانی ئەوان (قورپه‌یش) دابه‌زیوه، ئەوانیش (نووسه‌ره‌كان) به‌و جو‌رمیان کرد (که‌عوسمانی فه‌رمانی کرد)، عوسمان پهره قورئانییه‌کانی گیرایه‌وه بۆ حه‌فصه ﷺ، له‌و قورئانانه‌ی نووسیانه‌وه بۆ هه‌ر لا و شاریک قورئانیکی نارد، وه فه‌رمانی کرد به هه‌رجی قورئانی تر هه‌یه له پهره و قورئانی تر دا‌بوو که بسوتینریت.

٤٩٨٨ - قَالَ ابْنُ شِهَابٍ: وَأَخْبَرَنِي حَارِجَةُ بِنْتُ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، سَمِعَ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ قَالَ: فَقَدْتُ آيَةَ مِنَ الْأَحْزَابِ حِينَ نَسَخْنَا الْمُصْحَفَ قَدْ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهَا، فَالْتَمَسْنَاهَا فَوَجَدْنَاهَا مَعَ خُزَيْمَةَ بِنْتِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيَّةِ: ﴿مَنْ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ (٢٣) الْأَحْزَاب: فَالْحَقْنَاهَا فِي سُورَتِهَا فِي الْمُصْحَفِ (١).

۴۹۸۸ - (هه‌ر به سه‌نه‌ده‌که‌ی پێشوو) ئیبنو شیهاب ده‌لی: خاریجه‌ی کورپی زه‌یدی کورپی سابیت بۆی گیرامه‌وه که له زه‌یدی کورپی سابیتی بیستوو و تی: کاتی هورنانه‌کانمان نووسی یه‌وه ئایه‌تیکم له (سورمتی) نه‌حزاب ون کردبوو، که بیگومان جاران گویم لی بوو پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌یخوینده‌وه، جا بۆی گه‌راین وه لای خوزمه‌یه‌ی کورپی سابیتی نه‌نصاری ^(۱) دۆزیمانه‌وه: (له‌ناو باوه‌رپدارانه‌دا بی‌اوانیک هه‌ن راستیان کرد له‌و په‌یمانه‌ی که دابوو یان به‌خوا) ئینجا نه‌و ئایه‌ته‌مان خسته لای سوهرته‌که‌ی خوی (سورمتی نه‌حزاب) له هورنانه‌که‌دا.

۴ - بابُ ذِکْرِ کَاتِبِ النَّبِيِّ ﷺ

۴۹۸۹ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ ابْنَ السَّبَّاقِ قَالَ: إِنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ قَالَ: أَرْسَلَ إِلَيَّ أَبُو بَكْرٍ ﷺ قَالَ: إِنَّكَ كُنْتَ تَكْتُبُ الْوَحْيَ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَاتَّبَعَ الْقُرْآنَ. فَتَتَبَعْتُ حَتَّى وَجَدْتُ آخِرَ سُورَةِ التَّوْبَةِ آيَتَيْنِ مَعَ أَبِي خُزَيْمَةَ الْأَنْصَارِيِّ لَمْ أَجِدْهُمَا مَعَ أَحَدٍ غَيْرِهِ: ﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ﴾ (١٢٨) التوبة: إِلَى آخِرِهِ ^(۲).

۴ - باسی نووسه‌ری ^(۳) پیغه‌مبه‌ر ﷺ

۴۹۸۹ - ئیبنو شیهاب ده‌لی: ئیبنو سه‌بباق وتی: بیگومان زه‌یدی کورپی سابیت ﷺ وتی: نه‌بو به‌کر ﷺ ناردی به‌شوینمدا و وتی: بیگومان تو جاران نیگات بو

(۱) ئەم ھاوێیە جیاوە لە ئەبو خوزەیمە کە کۆتایی سوهرتی تموبه‌ی لایوو (ارشاد السار ی ۲۶۰/۱۱ ۲۶۶).

(۲) پروانه: ۲۸۰۷.

(۳) مەبەست نووسه‌ری هورنانه.

په‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ دهنوسی جابگه‌رێ به شوین (نایه‌ته‌کانی) قورناندا (کۆیکه‌ره‌وه و بینوو سه‌ره‌وه)، (زه‌ید ده‌لێ): منیش گه‌رام (کۆم کردنه‌وه و نووسیمه‌وه) تا دوو نایه‌تی کۆتایی سوهرتی ته‌وبه‌م لای خوزیمه‌ی نه‌نصاری دۆزیه‌وه، که نه‌و دوو نایه‌ته‌م لای که‌سی تر جگه‌ له نه‌و نه‌دۆزیه‌وه: (سویند به‌خوا به‌راستی له خۆتان په‌غه‌مبه‌ریکتان بو‌هاتوو نه‌را‌ه‌ه‌تی و ناخۆشی ئیوه قورس و گرانه به‌لایه‌وه) تا کۆتای نایه‌ته‌که.

۴۹۹۰ - حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «ادْعُ لِي زَيْدًا وَلِجِئِي بِاللُّوحِ وَالْدَّوَاةِ وَالْكَتِفِ» أَوْ «الْكَتِفِ وَالْدَّوَاةِ» - ثُمَّ قَالَ: «اَكْتُبْ» ﷺ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ ﴿٩٥﴾ النساء: " وَخَلَفَ ظَهْرَ النَّبِيِّ ﷺ عَمْرُو بْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ الْأَعْمَى قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَا تَأْمُرُنِي؟ فَإِنِّي رَجُلٌ ضَرِيرٌ الْبَصَرِ؟. فَنَزَلَتْ مَكَانَهَا ﷺ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ ﴿٩٥﴾ النساء: (۱).

۴۹۹۰ - به‌را ﷺ ده‌لێ: کاتی ته‌م نایه‌ته‌ دابه‌زی (دانیش‌توان) له جیهادی رپی خوادا) له‌با و مرداران یه‌کسان نین له‌گه‌ل تیکۆشه‌رانی رپگه‌ی خوادا) په‌غه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((زه‌یدم بو بانگ که‌ن با ئی‌سک و مه‌ره‌که‌بدان ئی‌سکی دمه‌ه‌ شانه‌که‌ش - یان ئی‌سکی دمه‌ه‌شان و مه‌ره‌که‌بدانه‌که (له‌گه‌ل خۆی) بپنیت))، له پاشان فه‌رمووی: ((بنووسه: دانیش‌توان) (له جیهاد له رپی خوادا) یه‌کسان نین)، له‌وکاته‌دا عه‌مری گورپی ئوممی مه‌کتومی نابیناش له پشت په‌غه‌مبه‌ره‌وه ﷺ بوو وتی: نه‌ی په‌غه‌مبه‌ری خوا ج

فه‌رمانیکم پی ده‌که‌یت؟ چونکه به‌راستی من پیاویکی نابینام ^(۱) جاهەر له‌شوینی نایه‌ته‌که (پیشوو) دا ئەم نایه‌ته دابه‌زی: (دانیش‌توان (له‌جیهادی رپی خودا) له باوم‌داران جگه له خاو‌ن عوزمه‌کان ^(۲) یه‌کسان نین (له‌گه‌ل تیکۆشه‌ران) .

۵ - باب: أَنْزَلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ

۴۹۹۱ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُقَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ رضي الله عنه حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «أَقْرَأَنِي جِبْرِيلُ عَلَى حَرْفٍ فَرَأَجَعْتُهُ، فَلَمْ أَزَلْ أَسْتَزِيدُهُ وَيَزِيدُنِي حَتَّى انْتَهَى إِلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ» ^(۳).

۵ - باسیک: قورئان له‌سەر چه‌وت شیوه (خویندنه‌وه) ^(۴)

دابه‌زینراوه

۴۹۹۱ - عوبه‌یدوئلائی کوری عه‌بدوئلا ده‌گپ‌رێته‌وه که‌ئیب‌نو عه‌بباس رضي الله عنه بۆی گپ‌رایه‌وه که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((جیبریل رضي الله عنه له‌سەر یه‌ک شیوه قورئانی پی ده‌خویندم، جا به‌رده‌وام داوام ده‌کرد شیوه‌کانم بۆ زیاد کات، نه‌ویش بۆی زیاد ده‌کردم هه‌تا به‌ چه‌وت شیوه‌ کوئایی هات)).

۴۹۹۲ - حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُقَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُقَيْلٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: حَدَّثَنِي عَزْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ الْمِسْوَرَ بْنَ مَخْرَمَةَ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَبْدِ الْقَارِيِّ

(۱) ناتوانم جیهاد بکه‌م.

(۲) نه‌خۆش، گوێر، شهل.

(۳) بروانه: ۳۲۱۹.

(۴) مه‌به‌ست نه‌ومیه له‌ قورئاندا چه‌وت جوړ و شیوه‌ خویندنه‌وه له‌ هه‌ندێ نایه‌ت دا هه‌یه و دروسته قورئان خویندنه‌وه

پێیان‌نه‌ک هه‌موو قورئان به‌چه‌وت جوړ به‌خوینرێته‌وه.

حَدَّثَاهُ أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ: سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا هُوَ يَقْرَأُ عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يُقْرِئْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَكِدْتُ أَساوِرُهُ فِي الصَّلَاةِ، فَتَصَبَّرْتُ حَتَّى سَلَّمَ، فَلَبَّيْتُهُ بِرِدَائِهِ فَقُلْتُ: مَنْ أَفْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ؟ قَالَ: أَقْرَأْنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. فَقُلْتُ: كَذَبْتَ، فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَدْ أَقْرَأْنِيهَا عَلَى غَيْرِ مَا قَرَأْتَ، فَاَنْطَلَقْتُ بِهِ أَقُوْدُهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقُلْتُ: إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ بِسُورَةِ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تُقْرِئْنِيهَا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَرْسِلْهُ أَقْرَأْ يَا هِشَامُ». فَقَرَأَ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ يَقْرَأُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَذَلِكَ أُنْزِلَتْ». ثُمَّ قَالَ: «أَقْرَأْ يَا عُمَرُ». فَقَرَأْتُ الْقِرَاءَةَ الَّتِي أَقْرَأَنِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَذَلِكَ أُنْزِلَتْ، إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ، فَأَقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ»^(۱).

۴۹۹۲ - عوروهی کوری زوبه‌یر ده‌گێڕپێته‌وه که میسومری کوری مه‌خرمه و عه‌بدوره‌حمانی کوری عه‌بدولقادی بۆیان گێڕایه‌وه که هه‌ردووکیان له عومه‌ری کوری خه‌تتا‌بیان ﷺ بیست ده‌یوت: له هیشامی کوری هه‌کیم ﷺ بیست له ژبانی پێغه‌مبه‌ری خوادا سوپه‌تی فوره‌قانی ده‌خویند، منیش گویم گرت بۆ قورئان خویندنه‌که‌ی، جاده‌بینم ئه‌و به‌ چه‌ند شیوه‌یه‌ک ده‌یخوین، زۆر جیا له‌وه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌و شیوه‌ به‌منی نه‌خویندبوو، بۆیه خه‌ریک بوو له نوێژه‌که‌دا په‌لاماری بده‌م^(۲)، به‌لام ئارامم گرت تا سه‌لامی دایه‌وه (له‌نوێژه‌که‌)، ئینجا یه‌خه‌ی جله‌کانیم گرت و وتم: کێ ئه‌م سوپه‌ته‌ی پێ خویندوی به‌و شیوه‌ی که من گویم لێ بوو ده‌خویند؟ وتی: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پێی خویندووم، وتم: درۆ ده‌که‌یت، چونکه بێگومان پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌منی خویندووه جیاواز له‌وه‌ی تۆ خویندت، ئینجا دامه‌به‌ر و بردم بۆ خزمه‌تی

(۱) بره‌وه: ۲۴۱۹.

(۲) سه‌ری بگرم.

بێغه مبهری خوا ﷺ ووتیم: (ئه‌ی بێغه مبهر ﷺ) من گویم له‌م (پیاو)ه بوو سوپه‌تی فورقانی ده‌خویند به‌ شیوازیك كه‌ جه‌نابت ئه‌و شیوازه‌ت به‌ من نه‌خویندوه‌، بێغه مبهری خواش ﷺ فه‌رمووی: ((به‌ره‌لای كه‌، هیشام بیخوینه‌))، هیشامیش به‌و شیوه‌ی كه‌ من گوێ بیستی بووم ده‌یخویند بۆ بێغه مبه‌ریش ﷺ خوینده‌وه‌، بێغه مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((ئابه‌و جوړه‌ دابه‌زینراوه‌))، له‌ پاشان فه‌رمووی: ((ئه‌ی عومه‌ر بیخوینه‌)) منیش به‌و شیوه‌ خویندنه‌ی كه‌ بێغه مبه‌ر ﷺ خۆی پێی خویندووم خویندم، بێغه مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ئا به‌و جوړه‌ دابه‌زینراوه‌، بێگومان ئه‌م قورنانه‌ له‌سه‌ر چه‌وت شیوه‌ (خوینده‌وه‌) دابه‌زینراوه‌، بۆیه‌ به‌كام له‌و چه‌وته‌ ناسانه‌ (بو‌تان) بیخوینن)).

٦ - بابُ تَأْلِيفِ الْقُرْآنِ

٤٩٩٣ - حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ، أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ أَخْبَرَهُمْ قَالَ: وَأَخْبَرَنِي يُوسُفُ بْنُ مَاهَكَ قَالَ: إِنِّي عِنْدَ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رضي الله عنها إِذْ جَاءَهَا عِرَاقِي فَقَالَ: أَيُّ الْكَفِّ خَيْرٌ؟ قَالَتْ: وَيَحَكَ، وَمَا يَضُرُّكَ؟ قَالَ: يَا أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ، أَرِنِي مُصْحَفَكَ. قَالَتْ: لِمَ؟ قَالَ: لَعَلِّي أُولُفُ الْقُرْآنَ عَلَيْهِ، فَإِنَّهُ يُفْرَأُ غَيْرَ مُؤَلَّفٍ. قَالَتْ: وَمَا يَضُرُّكَ أَنَّهُ قَرَأْتَ قَبْلُ، إِمَّا نَزَلَ أَوَّلَ مَا نَزَلَ مِنْهُ سُورَةٌ مِنَ الْمُفْصَلِ فِيهَا ذِكْرُ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ، حَتَّى إِذَا تَابَ النَّاسُ إِلَى الْإِسْلَامِ نَزَلَ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ، وَلَوْ نَزَلَ أَوَّلَ شَيْءٍ: لَا تَشْرَبُوا الْخَمْرَ. لَقَالُوا: لَا نَدْعُ الْخَمْرَ أَبَدًا. وَلَوْ نَزَلَ: لَا تَزْنُوا. لَقَالُوا: لَا نَدْعُ الزَّنا أَبَدًا. لَقَدْ نَزَلَ بِمَكَّةَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ وَإِنِّي لَجَارِيَةٌ أَلْعَبُ: ﴿بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرٌ﴾ (٤٩) القمر، وَمَا نَزَلَتْ سُورَةُ الْبَقَرَةِ وَالنِّسَاءِ إِلَّا وَأَنَا عِنْدَهُ. قَالَ: فَأَخْرَجْتُ لَهُ الْمُصْحَفَ فَأَمَلْتُ عَلَيْهِ آيَ السُّورِ ^(١).

٦- باسی ریزبەندی (ئایەت و سورەتەکانی) قورئان^(١)

٤٩٩٣ یوسفی کوپی ماھەك وتی: من لای عائیشە دایکی ئیمانداران بووم ﷺ کاتی پیاویکی عیراقی ھات بۆ لای، وتی: کام کفنه چاکە (بۆ مردوو)؟ عائیشە ﷺ وتی: ھاوار بۆ تۆ چ زیانیکی ھەیه بۆت^(٢)؟ وتی: ئەو دایکی ئیمانداران قورئانەکە خۆتم نیشان دە، عائیشە وتی: بۆچی؟ وتی: بۆ ئەوەی لەسەر شیوەی ئەو ریزبەندی (سورەتەکانی) قورئان رێکخەم چونکە قورئان بە ریزبەند ناخوێنری، عائیشە ﷺ وتی: چ زیانیکی بۆت ھەیه ھەرکامی لە پێش دا بخوینی، بیگومان ئەوەی سەرھتا لە قورئان دابەزی سورەتیک بوو لەسورەتە کورتە ئایەت کورتەکان باسی بەھەشت و دۆزەخی تیا بوو، تا خەلک گەڕانەووە بۆلای ئیسلام (و باوەریان دامەزراو بوو) جا حەلال و حەرام دابەزی، ئەگەر یەكەم شتیك: عارەق مەخۆنەووە دابەزیایە بیگومان خەلکەکە دەیان وت: ھەرگیز واز لە عارەق ناھێنین، وە ئەگەر زینا مەکەن (لەسەرھتاو) دابەزیایە، بەدلتیایەووە دەیان وت: ھەرگیز واز لە زینا ناھێنین، سویند بەخوا و بەراستی کەلە مەکە ئەم ئایەتە (بەلکو بە ئێنیان رۆژی دواییە و بەو (سزای) ئەو رۆژە سەختەر و تالترە)، بۆ موحەمەد ﷺ دابەزی من کیژۆلەئەك بووم یاریم دەکرد (لەگەڵ منداڵان) وە کاتی سورەتی بەقەرە و نیسانیش دابەزی من لای پیغەمبەر بووم^(٣) ﷺ (یوسف) دەلی: ئینجا عائیشە قورئانەکە (خۆیی) بۆ ئەو (پیاووە عیراقی یەكە) دەرھێنا و ئایەتەکانی سورەتەکانی پێ وت و بۆی خویندەووە.

(١) مەبەست بە (تالیف) کۆکردنەووەی ئایەتەکانی ناو ھەر سورەتیک و کۆکردنەووەی سورەتەکان بە ریزبەندی نێوانیان.

(٢) لەپاش مردن لە ھەر کفنیگدا کفن کرینی سببی بێت یا رەنگی تر.

(٣) واتە: ھاوسەری بوو شووی پێ کردوو و گۆزراوتمەووە.

٤٩٩٤ - حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدَ، سَمِعْتُ ابْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ وَالْكَهْفِ وَمَرْيَمَ وَطَةَ وَالْأَنْبِيَاءَ: إِنَّهُمْ مِنَ الْعِتَاقِ الْأَوَّلِ، وَهَؤُلَاءِ مِنْ تِلَادِي^(١).

٤٩٩٤ - عه‌دوللای کورێ مه‌سه‌عوود ﷺ ده‌لی: له (سورمه‌ه‌کانی) به‌نی ئیسرائیل^(٢) و که‌ه‌ف و مه‌ریه‌م و تا‌ها و ئەنبیا، بێگومان ئەم سورمه‌تانه له سورمه‌ه‌ دێرینه نایابه‌کانی سه‌ره‌تان، وه‌ له‌و سورمه‌تانه‌ن له‌ می‌ژه‌ له‌به‌رم کردوون).

٤٩٩٥ - حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، أَنَّ أَبَا إِسْحَاقَ، سَمِعَ الْبَرَاءَ ﷺ قَالَ: تَعَلَّمْتُ ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ١ ﴿الْأَعْلَى: قَبْلَ أَنْ يَقْدَمَ النَّبِيُّ ﷺ﴾.

٤٩٩٥ - ئەبو ئیسه‌حاق له‌ به‌رائی ﷺ بیست وتی: سورمه‌تی: ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾: فێر بوو بووم پێش ئەوه‌ی پێغه‌مبه‌ر ﷺ کۆج بکات و بێت بو‌ مه‌دینه.

٤٩٩٦ حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، عَنْ أَبِي حَمْزَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ شَقِيقٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ، قَدْ عَلِمْتُ النَّظَائِرَ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَقْرَأُهَا اثْنَيْ اثْنَيْنِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ. فَقَامَ: عَبْدُ اللَّهِ وَدَخَلَ مَعَهُ عَلَقَمَةُ، وَخَرَجَ عَلَقَمَةُ فَسَأَلَتْهُ فَقَالَ: عَشْرُونَ سُورَةً مِنْ أَوَّلِ الْمُفْصَلِ عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ آخِرُهُنَّ الْحَوَامِيمُ، ﴿حَمَّ ١﴾ الدخان: وَ ﴿عَمَّ يَسَاءَلُونَ ١﴾ النبا^(٣).

(١) بېروانه: ٤٧٠٨.

(٢) واته: سورمه‌تی الإبراء.

(٣) بېروانه: ٧٧٥.

۴۹۹۶ - شه‌فقی ده‌لی: عه‌بدو‌للا (ی کوری مه‌سعوود) ﷺ ده‌لی: بی‌گومان من فی‌ری نه‌و سورمه‌تانه بوو بووم هاوشی‌وه‌ی یه‌کترین، جاران بی‌غه‌مبه‌ر ﷺ دوو دوو له ر‌کاتی‌کدا ده‌یخویندن، جا عه‌بدو‌للا (له کوره‌که) هه‌ستا و (ر‌وشته ماله‌وه) عه‌لقه‌مه‌ش له‌گه‌لیدا ر‌وشته ماله‌وه، جا عه‌لقه‌مه‌هاته دهره‌وه و ئیمه‌ش پرسیارمان لی‌کرد و ئه‌ویش وتی: بیست سو‌رمت له‌سه‌رمتای سو‌رمت کورته نایه‌ت کورته‌کان له‌سه‌ر شی‌وازی قورنانه‌که‌ی ئیبنو مه‌سعوود ﷺ ر‌یزبه‌ندی کراوه، گو‌تایی نه‌و (بیست سو‌رته) له‌وانه‌ن به (حم) مه‌کان ده‌ست پی ده‌که‌ن ^(۱)، ﴿حَمَّ ۝۱﴾ الدخان: ی سو‌رته‌ی دو‌خان و سو‌رته‌ی: ﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾.

۷ - باب: كَانَ جِبْرِيلُ يَعْزِضُ الْقُرْآنَ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ

وَقَالَ مَسْرُوقٌ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنْ فَاطِمَةَ ۞ أَسْرَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ: "أَنَّ جِبْرِيلَ كَانَ يُعَارِضُنِي بِالْقُرْآنِ كُلِّ سَنَةٍ، وَإِنَّهُ عَارَضَنِي الْعَامَ مَرَّتَيْنِ، وَلَا أَرَاهُ إِلَّا حَضَرَ أَجْلِي" ^(۲).

۷ - باسیک: جیبریل ۞ قورنانی بو پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ ده‌خوینده‌وه

مه‌سروق له‌ عایشه‌وه ۞ ده‌گی‌ری‌ته‌وه نه‌ویش له‌ فاتیمه‌وه ۞ ده‌گی‌ری‌ته‌وه ده‌لی: بی‌غه‌مبه‌ر ﷺ به‌نه‌ینی فه‌رمووی پی‌م: ((بی‌گومان جیبریل ۞ هه‌موو سالی‌ک (یه‌ک جار) قورنانی له‌گه‌لمدا ده‌خوینده‌وه، به‌لام ئه‌مسال دوو جاری له‌گه‌لم خوینده‌وه، بویه‌ هه‌ر نه‌و گومانه‌ ده‌به‌م که کاتی مردنم هاتووه)).

۴۹۹۷ - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنِ الرَّهْزِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ۞ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ أَجْوَدَ النَّاسِ بِالْخَيْرِ، وَأَجْوَدُ مَا يَكُونُ فِي

(۱) له هه‌ندئ نوسخه‌ی بو‌خاریدا به‌م جو‌رمه‌یه: له (حم) مه‌کان، (حم) سو‌رته‌ی دو‌خان و عم يتساءلون.

(۲) بروانه: ۳۶۲۳.

شَهْرٍ رَمَضَانَ؛ لِأَنَّ جَبْرِيلَ كَانَ يَلْقَاهُ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ حَتَّى يَنْسَلِخَ، يَعْزِضُ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْقُرْآنَ، فَإِذَا لَقِيَهُ جَبْرِيلُ كَانَ أَجْوَدَ بِالْخَيْرِ مِنَ الرِّيحِ الْمُرْسَلَةِ^(۱).

۴۹۹۷ - عه‌بدو‌ل‌لای کوری عه‌بباس (ع) وتی: پی‌غه‌مبه‌ر (ع) هه‌میشه به‌خشنده‌ترین که‌س بوو بۆ مال به‌خشین، وه له‌مانگی رهمه‌زاندای به‌رزترین به‌خشنده چۆنه وابوو، چونکه له هه‌موو شه‌ویکی رهمه‌زاندای تا رهمه‌زان کۆتایی ده‌هات، جیبریل (ع) به‌خزمه‌تی ده‌گه‌شت، پی‌غه‌مبه‌ری خوا (ع) قورنایی بۆ ده‌خوینده‌وه جا که جیبریل (ع) پئی ده‌گه‌شت له به‌خشین مال و ساماندا له‌بای توند و به‌هیز به‌خشنده‌تر بوو.

۴۹۹۸ - حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ يَزِيدَ، حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ يَعْزِضُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ الْقُرْآنَ كُلَّ عَامٍ مَرَّةً، فَعَرَضَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ، وَكَانَ يَعْتَكِفُ كُلَّ عَامٍ عَشْرًا، فَأَعْتَكَفَ عِشْرِينَ فِي الْعَامِ الَّذِي قُبِضَ^(۲).

۴۹۹۸ - نه‌بو هورپه‌ره (ع) ده‌لئ: (جیبریل (ع) هه‌موو سالیکی (یه‌ک جار) قورنایی بۆ پی‌غه‌مبه‌ر (ع) ده‌خوینده‌وه، به‌لام له‌و سائه‌دا که گیانی کی‌شرا (ومفاتی کرد) دوو جار هه‌موو قورنایی بۆ خوینده‌وه، وه پی‌غه‌مبه‌ر (ع) جارای هه‌موو سالیکی ده (شه‌و و رۆژ) ئیعتیکافی ده‌کرد، به‌لام له‌و سائه‌ی که‌ومفاتی کرد بیست (شه‌و و رۆژ) ئیعتیکافی کرد.

۸ - بَابُ الْقُرَاءَةِ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ

۴۹۹۹ - حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ غُمَرَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَمْرِو، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ مَسْرُوقٍ: ذَكَرَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ فَقَالَ: لَا أَرَأَى أُحِبُّهُ، سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «خُذُوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ وَسَالِمٍ، وَمُعَاذٍ، وَأَبِي بِنِ كَعْبٍ»^(۳).

(۱) بیروانه: ۶.

(۲) بیروانه: ۲۰۴۴.

(۳) بیروانه: ۳۷۵۸.

۸- باسی قورئان خوینه‌کان^(۱) له هاوه‌لانی پیغه‌مبەر ﷺ

۴۹۹۹ - مه‌سروق ده‌لی: عه‌بدو‌ل‌لای کورێ عه‌مر ﷺ باسی عه‌بدو‌ل‌لای کورێ مه‌سه‌وودی کرد ﷺ و وتی: بۆ هه‌میشه‌ خو‌شم ده‌وی، (چونکه‌) له پیغه‌مبه‌رم ﷺ بیست فه‌رمووی: ((قورئان له‌ چوار که‌سه‌وه‌ و مرگرن و فی‌ربین: له‌ عه‌بدو‌ل‌لای کورێ مه‌سه‌وود و سالی‌م و مو‌عاز و ئوبه‌یی کورێ که‌عب ﷺ)).

۵۰۰۰ - حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا شَقِيقُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ: خَطَبَنَا عَبْدُ اللَّهِ فَقَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ أَخَذْتُ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ بِضْعًا وَسَبْعِينَ سُورَةً، وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ أَنِّي مِنْ أَعْلَمِهِمْ بِكِتَابِ اللَّهِ، وَمَا أَنَا بِخَيْرِهِمْ. قَالَ شَقِيقُ: فَجَلَسْتُ فِي الْحَلْقِ أَسْمَعُ مَا يَقُولُونَ، فَمَا سَمِعْتُ رَأْدًا يَقُولُ غَيْرَ ذَلِكَ.

۵۰۰۰ - شه‌قیقی کورێ سه‌له‌مه‌ ده‌لی: عه‌بدو‌ل‌لای (ی کورێ مه‌سه‌وود) ﷺ وتاری بۆ خو‌یندنه‌وه‌ و وتی: وه‌ل‌ل‌اهی به‌د‌ل‌ن‌یا‌یه‌وه‌ حه‌فتا‌و نه‌وه‌نده‌ سو‌رتم له‌ده‌می پیرۆزی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و مرگرتووه‌، وه‌ل‌ل‌اهی دیاره‌ هاوه‌لانی پیغه‌مبه‌ر ﷺ چاک د‌م‌زانن که‌من له‌ هه‌موویان شارمزا ترم به‌ قورئانه‌که‌ی خوا، به‌لام له‌ هه‌موویان چاک‌تر نیم، شه‌قیق ده‌لی: ئینجا له‌کو‌ره‌که‌دا دانیشتم گو‌یم ده‌گرت (ب‌زام سه‌بارت به‌ قسه‌که‌ی عه‌بدو‌ل‌لای) چی ده‌ل‌ین، به‌لام له‌ زانا و شارم‌زیه‌کم نه‌بیست شتیکی تر بل‌ی (پی‌چه‌وانه‌ی وته‌که‌ی عه‌بدو‌ل‌لای بی‌ت).

(۱) م‌ب‌ه‌ست نه‌و هاوه‌لانه‌یه‌ که‌ شارم‌زان له‌ خو‌یندنه‌وه‌ی قورئاندا پان قورئانیان له‌به‌ره‌.

۵۰۰۱- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: كُنَّا بِحِمَصَ فَقَرَأَ ابْنُ مَسْعُودٍ سُورَةَ يُوسُفَ، فَقَالَ: رَجُلٌ مَا هَكَذَا أُنْزِلَتْ، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: أَحْسَنْتَ. وَوَجَدَ مِنْهُ رِيحَ الْخَمْرِ فَقَالَ: أَتَجْمَعُ أَنْ تُكَذِّبَ بِكِتَابِ اللَّهِ وَتَشْرَبَ الْخَمْرَ؟! فَضَرَبَهُ الْحَدَّ.

۵۰۰۱- عه‌لقمه ده‌لی: ئی‌مه له حیمص بووین، ئیبنو مه‌سعوود ﷺ سوپه‌تی یوسفی خویند، پیاوی وتی: ئابه‌و جووره دانه‌به‌زینراوه، ئیبنو مه‌سعوود وتی: (ئه‌وه‌نده سوپه‌تم) بو پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خویندۆته‌وه، فه‌رموویه‌تی بێم: (خویندنه‌وه‌که‌ت) زۆر چاکه. له‌و کاته‌دا بو‌نی عاره‌قی له‌ کابرا هه‌ست پی کرد بو‌یه وتی: ئایا تو دوو شت له‌ خۆتا کو کردۆته‌وه، باومپت به‌کتیبی خوا (قورئان) نی یه‌ وعه‌رمقیش ده‌خو‌یته‌وه؟! جا سزای شه‌راب خۆری لی دا^(۱).

۵۰۰۲- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ، عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ ﷺ: وَاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ إِلَّا أَنَا أَعْلَمُ أَيْنَ أُنْزِلَتْ، وَلَا أُنْزِلَتْ آيَةٌ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ إِلَّا أَنَا أَعْلَمُ فِيمَ أُنْزِلَتْ، وَلَوْ أَعْلَمَ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنِّي بِكِتَابِ اللَّهِ تَبْلُغُهُ الْإِبِلُ لَرَكِبْتُ إِلَيْهِ.

۵۰۰۲- مه‌سروق ده‌لی: عه‌بدو‌للا ﷺ وتی: سویند به‌و خوایه‌ی جگه‌ له‌و په‌ره‌ستراویکی تر نییه، هه‌ر سوپه‌تیک له‌ قورئان دابه‌زینرا بیت من دهمانم له‌ کو‌ی دابه‌زیوه، وه هه‌ر ئایه‌تیک له‌ قورئان دابه‌زینرابیت، من دهمانم دهمبارهی چی دابه‌زیوه، وه ئه‌گه‌ر بزانم که‌سێک هه‌یه له‌ من شارمزانتره به‌ قورئانه‌که‌ی خوا (بو‌ گه‌یشتن پێی) وشتر ده‌یگاتی، به‌د‌ل‌ن‌یا‌یه‌وه به‌سواری وشتر دهرۆشتم بو‌ لای (و ئه‌و زانیارییه‌ی لی و‌م‌رده‌گرم).

(۱) خۆی لێ نه‌دا به‌ل‌کو به‌ره‌پ‌سانی لی ناگادار کردوو ئه‌وان سزایان دا (إرشاد الساري لشرح صحيح البخاري: ۲۷۸/۱۱)

۵۰۰۳- حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ: سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رضی اللہ عنہ: مَنْ جَمَعَ الْقُرْآنَ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صلی اللہ علیہ وسلم؟ قَالَ: أَرْبَعَةٌ كُلُّهُمْ مِنَ الْأَنْصَارِ: أَبِي بَنْ كَعْبٍ، وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، وَأَبُو زَيْدٍ. تَابَعَهُ الْفَضْلُ، عَنْ حُسَيْنِ بْنِ وَقِيدٍ، عَنْ ثُمَامَةَ، عَنْ أَنَسٍ ^(۱).

۵۰۰۳- فه‌تاده ده‌لی: پرسیارم له ئه‌نه‌سی کورێ مالیک رضی اللہ عنہ کرد: کێ له سه‌رده‌می پی‌غه‌مبه‌ردا صلی اللہ علیہ وسلم هه‌موو قورنانی له‌به‌ر کردبوو؟ وتی: چوار که‌س هه‌موویان ئه‌نصاری بوون: ئوبه‌یی کورێ که‌عب و، مو‌عازی کورێ جه‌به‌ل و، زمیدی کورێ سابیت و، ئه‌بو زه‌ید.

فه‌زێ له‌ حوسه‌ینی کورێ وا‌قیده‌وه‌ گێ‌راویه‌تی‌ه‌وه‌ له‌ سومامه‌وه‌ ئه‌ویش له‌ ئه‌نه‌سه‌وه‌ رضی اللہ عنہ ئه‌م فه‌مووده‌ی گێ‌راومه‌وه‌ و پالپشتی (گێ‌رانه‌وه‌که‌ی حه‌فصی کورێ عومه‌ر) ده‌کات.

۵۰۰۴- حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُثَنَّى قَالَ: حَدَّثَنِي ثَابِتُ الْبُنَانِيُّ وَثُمَامَةُ، عَنْ أَنَسٍ قَالَ: مَاتَ النَّبِيُّ صلی اللہ علیہ وسلم وَلَمْ يَجْمَعْ الْقُرْآنَ غَيْرَ أَرْبَعَةٍ: أَبُو الدَّرْدَاءِ، وَمُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَزَيْدُ بْنُ ثَابِتٍ، وَأَبُو زَيْدٍ. قَالَ: وَنَحْنُ وَرِثَتَاهُ ^(۲).

۵۰۰۴- ئه‌نه‌س رضی اللہ عنہ ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ر صلی اللہ علیہ وسلم وه‌فاتی کرد ته‌نها چوار که‌س هه‌موو قورنانیان له‌به‌ر کرد بوو: ئه‌بو ده‌ردا و مو‌عازی کورێ جه‌به‌ل و زمیدی کورێ سابیت و ئه‌بو زه‌ید، (ئه‌نه‌س) ده‌لی: ئیمه‌ میرات گری بووین ^(۳).

۵۰۰۵- حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي ثَابِتٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ عُمَرُ: أَبِي أَفْرُونًا، وَإِنَّا لَنَدْعُ مِنْ لَحْنِ أَبِي، وَأَبِي

(۱) پروانه: ۳۸۱۰.

(۲) پروانه: ۴۴۸۱.

(۳) مه‌به‌ستی ئه‌بو زه‌ید که‌ مامی ئه‌نه‌س بووه‌ که‌ مردوووه‌ که‌سی لێ به‌جێ نه‌ماوه‌، بۆیه‌ ئه‌نه‌س ده‌لی: ئیمه‌ میراتی ئه‌ومان وه‌رگرت.

يَقُولُ أَخَذْتُهُ مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَلَا أَنْزَكُهُ لِسِيٍّ. قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا ۗ ﴾ (١٦) البقرة^(١).

٥٠٠٥- سه‌عیدی کوری جوبه‌یر له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ﴿﴾ ده‌یگێڕێته‌وه که وتی: عومه‌ر ﴿﴾ ده‌لی: ئوبه‌یی له هه‌موومان شارمزاره له قورئاندا، له‌گه‌ڵ نه‌وش دا ئیمه هه‌ندی قورئان خویندنی ئوبه‌یی هه‌یه وازی لی دینین^(٢) (ومری ناگیرین)، که ئوبه‌یی ده‌لی: له ده‌می پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ورم گرتووه‌و له‌به‌ر نه‌وه له‌به‌ر هه‌ج شتێک وازی لی ناهینم، خوای به‌رز و بلند ده‌فه‌رموی: (ئه‌گه‌ر نایه‌تێک (له نایه‌ته‌کانی قورئان) به‌سپینه‌وه یا دوا‌ی خه‌ین^(٣)، به‌کیکی تر باشت له‌و یان وه‌ک نه‌و دینین).

٩- بابُ قُضْلِ قَاتِحَةِ الْكِتَابِ

٥٠٠٦- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: حَدَّثَنِي حُبَيْبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ بْنِ الْمُعَلَّى قَالَ: كُنْتُ أَصَلِّي، فَدَعَانِي النَّبِيُّ ﷺ فَلَمْ أُجِبْهُ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي كُنْتُ أَصَلِّي. قَالَ: «أَلَمْ يَقُلِ اللَّهُ: ﴿ اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ ﴾ (١٦) الْأَنْفَال. ثُمَّ قَالَ: "أَلَا أَعْلَمُكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ فِي الْقُرْآنِ قَبْلَ أَنْ تَخْرُجَ مِنَ الْمَسْجِدِ؟". فَأَخَذَ بِيَدِي، فَلَمَّا أَرَدْنَا أَنْ نَخْرُجَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ قُلْتَ: "لَأَعْلَمَنَّكَ أَعْظَمَ سُورَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ". قَالَ: ﴿ اَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ (٢) الفاتحة. هِيَ السَّبْعُ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمُ الَّذِي أُوتِيَتْهُ»^(٤).

(١) بر‌وانه: ٤٤٨١.

(٢) چونکه نه‌و نایه‌تانه‌ی خویندنه‌وه‌که‌ی نه‌سخ بو‌ته‌وه به قورئان نه‌ماوه.

(٣) عه‌بدو‌ل‌لا به (نُئس‌ها) ده‌یخوینده‌وه واته دوا‌یی خه‌ین، به‌لام نه‌وانی تر به (نُئس‌ها) خویندو‌یا‌نه‌ته‌وه واته: پشت گو‌یی ده‌خه‌ین.

(٤) بر‌وانه: ٤٤٧٤.

۹- باسی فه‌زل و گه‌وره‌یی سوڤه‌تی فاتحه

۵۰۰۶- ئه‌بو سه‌عیدی کۆری موعه‌للا ﷺ ده‌لی: من (له‌ مزگه‌وتدا) نوێژم ده‌کرد، جا پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بانگی کردم منیش وه‌لامم نه‌دایه‌وه‌، وتم: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ من نوێژم ده‌کرد (بۆیه‌ وه‌لامم نه‌دایه‌وه‌)، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ((ئایا خوا نه‌یفه‌رموو: وه‌لامی خوا و پیغه‌مبه‌ر بده‌نه‌وه‌ کاتی بانگی کردن))، له‌ پاشان فه‌رمووی پیم: ((ئایا پێش ئه‌وه‌ی له‌ مزگه‌وت برۆیته‌ دهره‌وه‌ فیری گه‌وره‌ترین سوڤه‌تت بکه‌م له‌ قورئاندا؟)) ئینجا ده‌ستی گرتم، جا که‌ ویستمان له‌ مزگه‌وت برۆینه‌ دهره‌وه‌ عه‌رزم کرد: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ تو‌ فه‌رمووت: ((بیگومان گه‌وره‌ترین سوڤه‌تی قورئانت فیر ده‌که‌م))، فه‌رمووی: ((سوڤه‌تی)) ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْمَلٰٓئِكَةِ ﴾ که‌ نه‌وسوڤه‌ته‌ جه‌وت نایه‌تی دوباره‌ بووه‌ و میه‌وه‌، ئه‌و قورئانی گه‌ورمه‌ که‌ به‌ من به‌خشاوه‌)).

۵۰۰۷- حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا وَهْبٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ مَعْبُدٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: كُنَّا فِي مَسِيرٍ لَنَا فَتَزَلْنَا، فَجَاءَتْ جَارِيَةٌ فَقَالَتْ: إِنَّ سَيِّدَ الْحَيِّ سَلِيمٌ، وَإِنْ نَفَرْنَا غَيَّبَ فَهَلْ مِنْكُمْ رَاقٍ؟ فَقَامَ مَعَهَا رَجُلٌ مَا كُنَّا نَأْبُهُ بِرُقِيَّةٍ، فَرَقَاهُ قَبْرًا، فَأَمَرَ لَهُ بِثَلَاثِينَ شَاةً وَسَقَانَا لَبَنًا، فَلَمَّا رَجَعَ قُلْنَا لَهُ: أَكُنْتَ تُحْسِنُ رُقِيَّةً أَوْ كُنْتَ تَرْقِي؟ قَالَ: لَا، مَا رَقَيْتُ إِلَّا بِأَمْرِ الْكِتَابِ. قُلْنَا: لَا تَخْذِلُوا شَيْئًا حَتَّى نَأْتِيَ -أَوْ نَسْأَلَ- النَّبِيَّ ﷺ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ ذَكَرْنَاهُ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «وَمَا كَانَ يُدْرِيهِ أَنَّهَا رُقِيَّةٌ؟! افْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي بِسُهُمٍ». وَقَالَ أَبُو مَعْمَرٍ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، حَدَّثَنِي مَعْبُدُ بْنُ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ بِهَذَا^(۱).

٥٠٠٧- نه بو سه عیدی خودری ﷺ ده ئی: ئیمه له سه فه ریکی خو ماندا بووین ئینجا (شه و) دابه زین و لامان دا (له لای خیلکی عه رب)، جا کچیک هات و وتی: گه وری خیلکه (دوو پشک) بپوهی داوه، وه بیگومان بپاوه گانمان له ماله وه نین، دهی ئایا که سیکتان تیا به دوعای بۆ بکات؟ ئینجا بپاوێک هه ستا و چوو له گه ل کچه که (به سورمتی) که ئیمه گومانان وا نه بوو دوعایه، جا دوعای بۆ کرد و چاک بوویه وه، نه وسا (گه وری خیلکه) فه رمانی کرد سی سه ر مه ری پێدا و شیر ی داينه، ئینجا که گه راپنه وه وتمان به و که سه (دوعا که ی کرد)، ئایا تۆ دوعا کردن بۆ نه خو ش دهمانیت یان تۆ پیشتر دوعات بۆ نه خو ش کردوه؟ وتی: نه خیر، من ته نها به (خویندنی) سورمتی فاتیه دوعام بۆ کردوه، وتمان هیچ شتیک مه که ن (به مه ره کان) هه تا ده چینه وه بۆ خزمه ت - یان په رسیار ده که ی نه - پیغه مبه ر ﷺ، جا کاتی گه شتینه وه مه دینه رووداوه که مان بۆ پیغه مبه ر ﷺ باس کرد، نه ویش فه رمووی: ((نه و نه یزانیوه که بیگومان فاتیه دوعا و نه وسته یه (بۆ نه خو ش). (مه ره کان) دابه شکه ن به شیکیش بۆ من دابنن)).

١٠- بابُ قُضْلِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ

٥٠٠٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ^(١).

١٠- باسی گه وری (سورتهی) به قه ره

٥٠٠٨- نه بو مه سهوود ﷺ له پیغه مبه ره وه ﷺ گێرایه وه که فه رمووی: ((هه ر که سیک دوو ئایه ته که بخوین)).

۵۰۰۹- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: «مَنْ قَرَأَ بِالْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةِ كَفَّاتِهِ»^(۱).

۵۰۰۹-ئەبو مەسعوود رضي الله عنه دەلی: پێغه‌مبەر صلى الله عليه وسلم فەرمووی: ((هەر کەسێک دوو نایه‌ته‌که‌ی کۆتای سوپرمی به‌قه‌ره له شه‌ویکدا بخوینیت، ئەو دوو نایه‌ته‌ی به‌سه‌)).

۵۰۱۰- وَقَالَ عُثْمَانُ بْنُ الْهَيْثَمِ: حَدَّثَنَا عَوْفٌ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: وَكَلَّنِي رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ، فَأَتَانِي آتٍ فَجَعَلَ يَخْتُو مِنْ الطَّعَامِ، فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ: لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم. فَقَصَّ الْحَدِيثَ، فَقَالَ: إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَأَقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ، لَنْ يَزَالَ مَعَكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلَا يَقْرُبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ. وَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: «صَدَقَ وَهُوَ كَذُوبٌ، ذَاكَ شَيْطَانٌ»^(۲).

۵۰۱۰- ئەبو هورەیره رضي الله عنه دەلی: پێغه‌مبەر صلى الله عليه وسلم خوا صلى الله عليه وسلم رایسپاردم به پارێزگاری کردنی زمکاتی (سەر فیتەری) رەمەزان، ئەنجا کەسێک هات بۆ لام و بەهەردوو دەستی (بەمشت) له خواردنه‌که‌ی دهبەرد، منیش گرتە و تەم: دەتەبەم بۆ خزمەتی پێغه‌مبەر صلى الله عليه وسلم خوا صلى الله عليه وسلم، ئێتر فەرمووده‌که‌ی گیرایه‌وه^(۳)، ئەنجا (ئەو کەسه‌ی خواردنه‌که‌ی دهبەرد) وتی: کاتی چووێته ناوونۆنی نوستنه‌که‌ت نایه‌ته‌ لکوری بخوینە، بەرده‌وام له لایه‌ن خواوه پارێزگارت به‌سه‌ره‌ومیه‌، وه تا رۆژ ده‌که‌یته‌وه شه‌یتان نزیکت نابێته‌وه. پێغه‌مبەریش صلى الله عليه وسلم فەرمووی: ((راستی پێ و توووت^(۴) و خۆی زۆر درۆزنه‌ ئەو شه‌یتانی‌ک بوو (له شه‌یتانه‌کان)).

(۱) بروانه: ۴۰۰۸.

(۲) بروانه: ۳۳۱۱.

(۳) وه‌ک له‌ باسی وه‌کاله‌تدا رابوو.

(۴) ده‌رباره‌ی گه‌ورەیی نایه‌ته‌ لکوری.

١١- بابُ قُضْلِ الْكَهْفِ

٥٠١١- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنِ الْبَرَاءِ قَالَ: كَانَ رَجُلٌ يَقْرَأُ سُورَةَ الْكَهْفِ وَإِلَى جَانِبِهِ حِصَانٌ مَرْبُوطٌ بِشَظَتَيْنِ، فَتَعَشَّتُهُ سَحَابَةٌ، فَجَعَلَتْ تَدْنُو وَتَذْنُو، وَجَعَلَ قَرَسُهُ يَنْفِرُ، فَلَمَّا أَصْبَحَ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: «تِلْكَ السَّكِينَةُ نَزَلَتْ بِالْقُرْآنِ»^(١).

١١- باسی گه ورهیی (سوره تی) كهف

٥٠١١- به را ﷺ ده لی: پیاویك سوره تی كه هفی ده خویند، نه سپیکیش له ته نیشیدا به دوو گوریس به سترابوویه وه، په له هه وریکیش به سه ریوه وه بوو (دای پو شیبوو)، جا دوو جار په له هه وره که لی نزیك دهبوویه وه و نه سپه کهش نه سه لمیه وه، نه جا به یانی که رۆژ بوویه وه پیاوه که هاته خر مه تی پیغه مبه ر ﷺ و نه و رووداوه ی بو گپرایه وه، پیغه مبه ریش ﷺ فه رموو ی: ((نه وه ی دایپو شیت) نارامی بوو به هو ی (خویندن ی) قورنانه که وه دابه زیوه)).

١٢- بابُ قُضْلِ سُورَةِ الْقَتَمِ

٥٠١٢- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَسِيرُ فِي بَعْضِ أَصْقَارِهِ وَعُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَسِيرُ مَعَهُ لَيْلًا، فَسَأَلَهُ عُمَرُ عَنْ شَيْءٍ فَلَمْ يُجِبْهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ، ثُمَّ سَأَلَهُ فَلَمْ يُجِبْهُ، فَقَالَ عُمَرُ: تَكَلَّتْكَ أُمُكُ، نَزَرَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ كُلُّ ذَلِكَ لَا يُجِيبُكَ. قَالَ عُمَرُ: فَحَرَكْتُ بَعِيرِي حَتَّى كُنْتُ أَمَامَ النَّاسِ، وَخَشِيتُ أَنْ يَنْزَلَ فِي قُرْآنٍ، فَمَا نَشِبْتُ أَنْ سَمِعْتُ صَارِحًا يَصْرُخُ. قَالَ:

فَقُلْتُ: لَقَدْ خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ نَزْلٌ فِي قُرْآنٍ. قَالَ: فَجِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ فَقَالَ: «لَقَدْ أُنْزِلَتْ عَلَيَّ اللَّيْلَةَ سُورَةٌ لَهَا أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ». ثُمَّ قَرَأَ ﴿ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ ﴾ الْفَتْحُ ^(۱).

۱۲- باسی گه‌وره‌یی (سوره‌تی) فه‌تح

۵۰۱۲-زه‌یدی کورپی نه‌س‌له‌م له‌ باوکیه‌وه ده‌گیریت‌ه‌وه ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌ یه‌کی له‌ سه‌فه‌ره‌کانیدا به‌ رینگادا ده‌پ‌وشت به‌شه‌ودا، عومه‌ری کورپی خه‌تتابیش ﷺ له‌گه‌لیدا ده‌پ‌وشت، نه‌نجا عومه‌ری کورپی خه‌تتاب ده‌رباره‌ی شتی‌ک پرسیا‌ری لی کرد، پی‌غه‌مبه‌ری خواش ﷺ وه‌لامی نه‌دایه‌وه، له‌ پاشان پرسیا‌ری لی کرده‌وه به‌لام وه‌لامی نه‌دایه‌وه، دواتر پرسیا‌ری لی کرده‌وه و هه‌ر وه‌لامی نه‌دایه‌وه، بویه‌ عومه‌ری کورپی خه‌تتاب ﷺ وتی: دایکت پ‌وله‌ پ‌وت ب‌و نه‌کات عومه‌ر، سی‌ جار به‌ر‌وکی پی‌غه‌مبه‌رت گرت و پرسیا‌رت لی کرد وه‌لامی نه‌دایه‌وه، عومه‌ر وتی: وش‌ره‌که‌م لی‌خو‌ری هه‌تا پیش خه‌لکه‌که‌ که‌وتم و ترسام قورنانه له‌ باره‌مه‌وه دابه‌زی‌ت، ز‌وری پی‌ نه‌چ‌وو گویم لی‌ بوو که‌سی‌ک به‌ دمنگی به‌رز بانگم ده‌کات، عومه‌ر ده‌لی: وتم: سویند به‌ خوا ترسام که‌ قورنانه ده‌رباره‌م دابه‌زی‌ بی‌ت، وتی بویه‌ هاتم ب‌و خزمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ری خوا و ﷺ سه‌لامم لی‌ کرد و نه‌ویش فه‌رمووی: ((سویند به‌خوا نه‌مشه‌و سو‌پ‌ه‌تی‌کم ب‌و دابه‌زی‌ن‌راوه‌ لام خ‌وشه‌وی‌ست‌ره له‌ هه‌رجی خو‌ری لی‌ هه‌له‌ات‌وو‌ه))، له‌ پاشان سو‌پ‌ه‌تی ﷺ إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ ه‌ی‌ی خوینده‌وه.

۱۳- بابُ قُضْلُ: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (۱) الإخلاص

فِيهِ عَمْرُهُ، عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ^(۱).

۵۰۱۳- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ

الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعَصَعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَجُلًا سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ: ﴿

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (۱) الإخلاص.

يُرَدِّدُهَا، فَلَمَّا أَصْبَحَ جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرَ ذَلِكَ لَهُ -وَكَانَ الرَّجُلُ يَتَقَالُّهَا- فَقَالَ

رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهَا لَتَعْدِلُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ»^(۲).

۱۳- باسی گه‌وره‌یی (سوره‌تی) ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (۱)

له‌م باسه‌دا فه‌رمووده‌یه‌کی تیا به که عه‌مه‌ ده‌گێڕێته‌وه له عایشه‌وه ﷺ له

پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ.

۵۰۱۳- ئەبو سه‌عدی خودری ﷺ ده‌گێڕێته‌وه که پیاویک گوێی له پیاویکی تر

بوو ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (۱) ده‌خویند و دووباره‌ی ده‌کرده‌وه، ئینجا که رۆژ

بوویه‌وه پیاوه‌که هات بو خزمه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ و ئەو (پرووداوه‌ی

گێڕایه‌وه بو پێغه‌به‌ر ﷺ، پێده‌چوو پیاوه‌که ئەوه‌ی به‌که‌م ده‌زانی، پێغه‌مبه‌ر

خواش ﷺ فه‌رمووی: ((سویند به‌و زاته‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، ئەو سوهرته به

ئه‌ندازه‌ی سی یه‌کی قورئانه)).

۵۰۱۴ - وَرَادَ أَبُو مَعْمَرٍ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ

بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي صَعَصَعَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ: أَخْبَرَنِي

(۱) بره‌انه: ۷۳۷۵.

(۲) بره‌انه: ۷۳۷۴، ۷۶۴۳.

أَخِي قَتَادَةُ بْنُ النُّعْمَانِ أَنَّ رَجُلًا قَامَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ ﷺ يَقْرَأُ مِنَ السَّحَرِ: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (١) الْإِخْلَاصَ. لَا يَزِيدُ عَلَيْهَا، فَلَمَّا أَصْبَحْنَا أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ نَحْوَهُ.

٥٠١٤-ئه‌بو مه‌مه‌ر (له‌ گێڕانه‌وه‌که‌یدا) زیاده‌یه‌کی هه‌ناوه‌ ده‌لی: ئیسماعیلی کورێ جه‌عه‌فر له‌ مالیکی کورێ ئه‌نه‌سه‌وه‌ گێڕاویه‌تی‌ه‌وه‌، له‌ عه‌بدوره‌حمانی کورێ عه‌بدوللای کورێ عه‌بدوره‌حمانی کورێ ئه‌بی سه‌عه‌سه‌وه‌ له‌ باوکیه‌وه‌ له‌ ئه‌بی سه‌عیدی خودریه‌وه‌ گێڕاویه‌تی‌ه‌وه‌ و ده‌لی: قه‌تاده‌ی کورێ نوعمانی برام بو‌ی گێڕامه‌وه‌ که‌ پیاویک له‌سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا ﷺ هه‌ستا پێش بانگی به‌یانی ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (١) ده‌خویند، هه‌چی تری لی زیاد نه‌ده‌کرد، جا که‌ رۆژمان لی بوویه‌وه‌ پیاوه‌که‌ هاته‌ خزمه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، ئیتر به‌وینه‌ی فه‌رموده‌که‌ی پێشوو ده‌یگێڕێته‌وه‌.

٥٠١٥- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ وَالضَّحَّاكُ الْمَشْرِقِيُّ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِأَصْحَابِهِ: «أَبْعِجْزُ أَحَدَكُمْ أَنْ يَقْرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةٍ». فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا: أَإِنَّا يُطَبِّقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ: «اللَّهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ». قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: عَنْ إِبْرَاهِيمَ مُرْسَلٌ، وَعَنِ الضَّحَّاكِ الْمَشْرِقِيِّ مُسْنَدٌ.

٥٠١٥-ئه‌بو سه‌عیدی خودری ر‌ضی‌الله‌عن‌ه‌ ده‌لی: پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ هاوه‌لانی فه‌رموو: ((ئایا که‌سێک له‌ ئیوه‌ ناتوانی له‌ شه‌ویکدا سێ یه‌کی قورئان بخوینێ؟)) (جا (هاوه‌لان) ئه‌وه‌یان به‌ لاوه‌ قورس و زه‌حمه‌ت بوو وتیان: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا کێ له‌ ئیمه‌ ده‌توانی ئه‌وه‌ بکات؟ پێغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ (١) (هاوتای) سێ یه‌کی قورئانه‌)).

ئهبو عه‌بدوئلا (نیمای بوخاری) ده‌لی: گێرانه‌وه‌ی ئەم فه‌رمووده‌یه له رێگه‌ی ئیبراهیمه‌وه مورسه‌له^(١)، به‌لام له زه‌ححاک‌ی مه‌شریقییه‌وه په‌یوه‌سته^(٢).

١٤ - بابُ قُضْلِ الْمُعَوَّذَاتِ

٥٠١٦- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا اشْتَكَى يَقْرَأُ عَلَى نَفْسِهِ بِالْمُعَوَّذَاتِ وَيَنْفُثُ، فَلَمَّا اشْتَدَّ وَجَعُهُ كُنْتُ أَقْرَأُ عَلَيْهِ وَأَمْسَحُ بِيَدِهِ رَجَاءَ بَرَكَتِهَا^(٣).

١٤- باسی گه‌وره‌یی سوڤه‌ته په‌نا پێ گێراوه‌کان^(٤)

٥٠١٦- عایشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده‌گێرێته‌وه ده‌لی: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ نه‌گه‌ر نه‌خۆش بکه‌وتایه، سوڤه‌ته په‌نا پێ گێراوه‌کانی ده‌خوێند به‌سه‌ر خۆیداو فووی ده‌کرد به‌ خۆیدا، نینجا کاتی که نه‌خۆشی په‌که‌ی سه‌خت بوو من (ئهو سوڤه‌تانه‌م) ده‌خوێند به‌سه‌ریدا ده‌ستی خۆیم ده‌هێنا به‌ لاشه‌یدا، به‌هيوای فه‌ر و به‌ره‌که‌تی ده‌سته‌کانی خوی.

٥٠١٧- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا الْمُفَضَّلُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ كُلِّ لَيْلَةٍ جَمَعَ كَفَّيْهِ ثُمَّ نَفَثَ فِيهِمَا فَقَرَأَ فِيهِمَا: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ① الْإِخْلَاصَ، وَ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ ② الْفَلَقِ، وَ ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ ③ النَّاسِ. ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا اسْتَطَاعَ مِنْ جَسَدِهِ، يَبْدَأُ بِهِمَا عَلَى رَأْسِهِ وَوَجْهِهِ وَمَا أَقْبَلَ مِنْ جَسَدِهِ يَفْعَلُ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ^(٥).

(١) مورسه‌ل: به‌و فه‌رمووده‌یه ده‌لێن (تابعی) له پێغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ بێگێرێته‌وه و ناوی سه‌حابه نه‌هێنی له رسته‌که‌یدا.

(٢) (مُسْتَد) ئه‌وه فه‌رمووده سه‌نه‌ده‌که‌ی په‌یوه‌سته بێت نه‌په‌چرابێ له سه‌رتاوه تا کۆتایی.

(٣) بروانه: ٤٤٣٩.

(٤) مُعَوَّذَات: به‌م سێ سوڤه‌ته ده‌لێن: ئیخلاص و فه‌له‌ق و ناس.

(٥) بروانه: ٥٧٤٨، ٦٣١٩.

۵۰۱۷- عائیشه رضی الله عنها ده‌گیرته‌وه که پیغه‌مبهر صلی الله علیه و آله هه‌موو شه‌ویک که ده‌روشته ناو نوینی نووستنه‌که‌ی هه‌ردوو ده‌ستی ده‌خسته پال یه‌کتری، پاشان فووی پیا ده‌کردن و (سورته‌کانی) ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝﴾ و ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝﴾ و ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝﴾ ده‌خویند به هه‌ردوو ده‌ستیدا، له پاشان ئه‌وه‌نده‌ی بیتوانایه ده‌سته‌کانی ده‌هینا به‌لاشه‌یدا، ده‌سته‌کانی به هینانی به‌سه‌ری و پرووخساری و پیشه‌وه‌ی لاشه‌ی ده‌ستی پیده‌کرد، سی جار ئه‌م کاره‌ی ده‌کرد.

۱۵- بَابُ نُزُولِ السَّكِينَةِ وَالْمَلَائِكَةِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

۵۰۱۸ - وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ الْهَادِ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ قَالَ: بَيْنَمَا هُوَ يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ سُورَةَ الْبَقَرَةِ وَقَرَسُهُ مَرْبُوطٌ عِنْدَهُ إِذْ جَالَتِ الْفَرَسُ، فَسَكَتَ فَسَكَتَتْ، فَقَرَأَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ، فَسَكَتَ وَسَكَتَتْ، الْفَرَسُ، ثُمَّ قَرَأَ فَجَالَتِ الْفَرَسُ، فَأَنْصَرَفَ، وَكَانَ ابْنُهُ يَحْيَى قَرِيبًا مِنْهَا فَأَشْفَقَ أَنْ تُصِيبَهُ، فَلَمَّا اجْتَرَّهُ رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ حَتَّى مَا يَرَاهَا، فَلَمَّا أَصْبَحَ حَدَّثَ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ: «اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ، اقْرَأْ يَا ابْنَ حُضَيْرٍ». قَالَ: فَأَشْفَقْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنْ تَطَأَ يَحْيَى وَكَانَ مِنْهَا قَرِيبًا، فَرَفَعْتُ رَأْسِي فَأَنْصَرَفْتُ إِلَيْهِ، فَرَفَعْتُ رَأْسِي إِلَى السَّمَاءِ، فَإِذَا مِثْلُ الظِّلَّةِ فِيهَا أَمْثَالُ الْمَصَابِيحِ، فَخَرَجْتُ حَتَّى لَا أَرَاهَا. قَالَ: «وَتَذَرِي مَا ذَاكَ؟». قَالَ: لَا. قَالَ: «تِلْكَ الْمَلَائِكَةُ دَنَتْ لِمَوْتِكَ، وَلَوْ قَرَأْتَ لَأَصْبَحْتَ يَنْظُرُ النَّاسُ إِلَيْهَا، لَا تَتَوَارَى مِنْهُمْ». قَالَ ابْنُ الْهَادِ: وَحَدَّثَنِي هَذَا الْحَدِيثَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ حَبَّابٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أُسَيْدِ بْنِ حُضَيْرٍ.

۱۰- باسی دابه‌زینی ئارامی و فریشته له کاتی خویندنی قورئاندا

۵۰۱۸- ئوسه‌یدی کوری حوزه‌یر ﷺ ده‌لی: له کاتی‌کدا ئەو (ئوسه‌ید) له شه‌ودا سورمه‌تی به‌قه‌ره‌ی ده‌خویند مایینه‌که‌شی له لایدا به‌سرابوووه‌، مایینه‌که‌ ده‌ستی کرد به‌ سمکۆلان^(۱)، جا ئەو (ئوسه‌ید) له قورئان خویندن وه‌ستا، ماینه‌که‌ش له سمکۆلان وه‌ستا، پاشان قورئانی خویند ماینه‌که‌ش سمکۆلانی ده‌کرد، ئینجا ئوسه‌ید بیده‌نگ بوو ماینه‌که‌ش وه‌ستا، پاشان قورئانی خویند ماینه‌که‌ش ده‌ستی کرده‌وه به‌ سمکۆلان، ئینجا (ئوسه‌ید) رۆشت، یه‌حیای کوری نزیک بوو له ماینه‌که‌وه و ده‌ترسا مایینه‌که‌ ئازاری پێ بگه‌یه‌نیت، جا کاتی یه‌حیای ده‌ره‌ینا (له شوینه‌که‌ و دوری خسته‌وه له ماینه‌که‌) سه‌ری به‌رز کرده‌وه بۆ ئاسمان، (جا ده‌بینی شتیکی وه‌ک په‌له‌ هه‌ور شتی وه‌ک چرخانی له ناودایه به‌رز بوویه بۆ ئاسمان)^(۲) تا له‌جاوی ئەو و ن بوون، جا که رۆژی لی بوویه‌وه (رۆشت بۆ مزگه‌وت و) باسه‌که‌ی بۆ پیغه‌مبه‌ر ﷺ گیرایه‌وه، ئه‌ویش فه‌رمووی: ((قورئان) بخوینه کوری حوزه‌یر (قورئان) بخوینه کوری حوزه‌یر))^(۳)، (ئوسه‌ید) ده‌لی: ئەی پیغه‌مبه‌ری خوا ترسام ماینه‌که‌ پێ بنی به‌ یه‌حیادا، چونکه‌ نزیک بوو لییه‌وه، جا که سه‌رم به‌رز کرده‌وه و رۆشتم بۆ لای یه‌حیا سه‌رم به‌رز کرده‌وه بۆ ئاسمان، جا ده‌بینم شتیکی وه‌ک په‌له‌ هه‌ور وایه شتیکی وه‌ک چرخانی له ناودایه ئینجا به‌رزبوویه‌وه^(۴) تا له‌ جاووم و ن بوو (نه‌مه‌بینی)، (پیغه‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رمووی: ((دزمانی ئەوه چی بووه؟)) وتی نه‌خیر، فه‌رمووی: ((ئه‌وانه فریشته بوون له‌به‌ر ده‌نگی (قورئان خویندن) که‌ت (دابه‌زیبوون)، نزیک

(۱) سمکۆلان: ده‌ست به‌زه‌ویدا دانی و لاخی به‌رزه و هه‌لکۆلینی (فه‌ره‌ه‌نگی خال: ۳۲۵)

(۲) ئەم زیاده‌یه له‌ صه‌حیحی موس‌لیم دا هاتووه و ئیبنو جه‌ره‌یش له فتح الباری دا ده‌لی: ئەبو عوبه‌یده ه‌یناویه‌تی (فتح الباری: ۷۸/۱۱، و ص‌حیح مسلم حدیث: ۱۸۵۹).

(۳) به‌مانای ئەوه نیه له‌و کاته‌دا قورئان بخوینه که له‌ خزمه‌تیدا باسه‌که‌ی بۆ گیراوه‌ته‌وه، به‌لکو ده‌فه‌رموی به‌رده‌وام قورئان بخوینه، چونکه‌ به‌هۆیه‌وه فریشته و ئارامی دابه‌زیوه.

(۴) وشه‌ی (فخرجت) له هه‌ندێ نوسخه‌دا به (فعرجت) هاتووه واته: به‌رزبوویه‌وه.

بووبوونه‌وه ئه‌گه‌ر به‌رده‌وام قورئانت بخوێندایه که رۆژ ده‌بوویه‌وه خه‌لک سه‌یری نه‌و فریشتانه‌یان ده‌کرد (ده‌یان بینین) لێ‌یان نه‌ده‌شارانه‌وه)).
ئێبنو له‌اد ده‌لێ: عه‌بدوللای کۆری خه‌ببای ئه‌م فه‌رمووده‌ی بۆ گێڕامه‌وه له ئه‌بی سه‌عیدی خودریه‌وه، ئه‌ویش له ئوسه‌یدی کۆری حوزمیره‌وه^(۱).

۱۶- بَابُ مَنْ قَالَ: لَمْ يَتْرُكِ النَّبِيُّ ﷺ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفْتَيْنِ

۵۰۱۹- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ قَالَ: دَخَلْتُ أَنَا وَشَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فَقَالَ لَهُ شَدَّادُ بْنُ مَعْقِلٍ: أَتَرَكَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْ شَيْءٍ؟ قَالَ: مَا تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفْتَيْنِ. قَالَ: وَدَخَلْنَا عَلَى مُحَمَّدِ ابْنِ الْحَنْفِيَّةِ فَسَأَلْنَاهُ، فَقَالَ: مَا تَرَكَ إِلَّا مَا بَيْنَ الدَّفْتَيْنِ.

۱۶- باسی ئه‌و که سه‌ی ده‌لێ: پێغه‌مبه‌ر ﷺ جگه‌ له‌وه‌ی له‌ نیوان هه‌ردوو به‌رگه‌که‌ی قورئاندا (له‌ پاش مردنی) هه‌یچی تری به‌جێ نه‌هێشتووه.

۵۰۱۹- عه‌بدولعه‌زیز کۆری روفه‌یع ده‌لێ: من و شه‌ددادی کۆری مه‌عقیل رۆشتین بۆ لای ئێبنو عه‌بباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، شه‌ددادی کۆری مه‌عقیل پێی وت: ئایا پێغه‌مبه‌ر ﷺ (جگه‌ له‌ قورئان) شتیکی به‌جێهێشتووه؟ (ئێبنو عه‌بباس) وتی: جگه‌ له‌ قورئان هه‌یچی به‌جێ نه‌هێشتووه (پاش وه‌فاتی)، (عه‌بدولعه‌زیز) ده‌لێ: رۆشتین بۆ لای موحه‌ممه‌دی کۆری حه‌نه‌فیه‌ی و هه‌مان په‌رسیارمان لێ کرد، ئه‌ویش وتی: جگه‌ له‌ قورئان (ئه‌وه‌ی له‌ نیوان دوو به‌رگه‌که‌ دایه)^(۲)

(۱) ئه‌مه‌ رێگه‌یه‌کی تری فه‌رمووده‌که‌یه‌ په‌یوه‌سته‌ به‌لام رێگه‌ی یه‌که‌م موعله‌قه‌ و په‌یوه‌ست نییه‌.

(۲) مه‌به‌ستی نیوان دوو به‌رگ هه‌ر قورئانه‌ چونکه‌ له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا ﷺ قورئان له‌ به‌رگێکدا کوته‌کرا‌بوویه‌وه.

۱۷- بابُ قُضْلِ الْقُرْآنِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ

۵۰۲۰- حَدَّثَنَا هُدْبَةُ بْنُ خَالِدٍ أَبُو خَالِدٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، حَدَّثَنَا أَنَسٌ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَثَلُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْأُتْرُجَّةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ، وَالَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالثَّمَرَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الرِّيحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْفَاجِرِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْحَنْظَلَةِ طَعْمُهَا مُرٌّ وَلَا رِيحَ لَهَا»^(۱).

۱۷- باسی فه‌زل و گه‌وره‌یی قورئان به‌سەر هه‌موو ووته‌کانی که‌دا

۵۰۲۰-ئهنه‌سی کورێ مالیک له ئه‌بو موساوه ﷺ ده‌گێڕێته‌وه، ئه‌ویش له پێغه‌مبه‌روه ﷺ که‌ فه‌رمووێته‌ی: ((نموونه‌ی ئه‌و که‌سه‌ی قورئان ده‌خوێنێت (و کارێ پێ ده‌کات) وه‌ک ترنج^(۲) وایه، تامی خۆشه‌ و بوئیشی خۆشه‌، وه‌ ئه‌و که‌سه‌ی قورئان ناخوێنێت وه‌ک خورما وایه، تامی خۆشه‌ و بوئیشی نییه‌، وه‌ نموونه‌ی ئه‌و دوو روو (ناپاک) انه‌ی قورئان ده‌خوێنێت وه‌ک ریحانه‌ وایه، بوئیشی خۆشه‌ و تامی تائه‌، وه‌ نموونه‌ی ئه‌و ناپاکه‌ی قورئان ناخوێنێت وه‌ک گوژاله‌ وایه، تامی تائه‌ و بوئیشی نییه‌)).

۵۰۲۱- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عُمَرَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «إِنَّمَا أَجَلُكُمْ فِي أَجَلٍ مَنْ خَلَا مِنَ الْأَمَمِ كَمَا بَيْنَ صَلَاةِ الْعَصْرِ وَمَغْرِبِ الشَّمْسِ، وَمَثَلُكُمْ وَمَثَلُ الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَعْمَلَ عُمَلًا، فَقَالَ: مَنْ

(۱) بروانه: ۵۰۵۹، ۵۴۲۷، ۷۵۶۰.

(۲) الْأُتْرُجَّة: دره‌ختی ترنج، به‌ری ترنج (دره‌ختیکه‌ له‌ په‌گه‌زی لیمۆیه) (المونجید به‌کوردی: ۲۳/۱)

يَعْمَلُ لِي إِلَى نِصْفِ النَّهَارِ عَلَى قِرَاطٍ؟ فَعَمِلَتِ الْيَهُودُ، فَقَالَ: مَنْ يَعْمَلُ لِي مِنْ نِصْفِ النَّهَارِ إِلَى الْعَصْرِ؟ فَعَمِلَتِ النَّصَارَى، ثُمَّ أَنْتُمْ تَعْمَلُونَ مِنَ الْعَصْرِ إِلَى الْمَغْرِبِ بِقِرَاطَيْنِ قِرَاطَيْنِ، قَالُوا: نَحْنُ أَكْثَرُ عَمَلًا وَأَقْلَ عَطَاءً، قَالَ: هَلْ ظَلَمْتُكُمْ مِنْ حَقِّكُمْ؟ قَالُوا: لَا. قَالَ: فَذَاكَ فَضْلِي أَوْتِيهِ مَنْ شِئْتُ»^(۱).

۵۰۲۱-ئیبینو عومەر ﷺ له پیغه‌مبهره‌وه ﷺ ده‌گیریت‌ه‌وه که فه‌رموو‌یه‌تی: ((بی‌گومان ماوه و کاتی ئیوه (ی مسو‌لمان) به به‌راورد به‌ماوه و کاتی نه‌و گه‌لانه‌ی که پی‌شتر بوون، و مکو نیوانی نویژی عه‌سر و ئیواره وایه، وه نموونه‌ی ئیوه و نموونه‌ی جووله‌که و گاوره‌کان وه‌ک پیاویک وایه چهند کریکاریکی به‌کری گرتبی (کاری بو بکه‌ن)، ئینجا پییان ده‌لی: کی کارم بو ده‌کات تا نیومرپو^(۲) به قیراتی‌ک؟ ئیتر جووله‌که‌کان کاره‌که‌یان بو کرد، ئینجا وتی: کی کارم بو ده‌کات له نیومرپووه تا عه‌سر (به قیراتی‌ک؟ گاوره‌کانیش کاره‌که‌یان بو کرد، پاشان ئیوه (مسو‌لمانان) له عه‌سره‌وه تا ئیواره کارده‌که‌ن به دووقیرات، (گاور و جووله‌که‌کان) وتیان: ئیمه کارمان زورتر کردوه که‌متریش کریمان پی‌دراوه، (خوای گه‌وره) فه‌رموو‌ی: ئایا له مافی و کریکه‌تان هیچ سته‌می‌کم لی کردوون؟ وتیان: نه‌خیر، فه‌رموو‌ی: که‌واته نه‌وه به‌هره‌ی خو‌مه ده‌یده‌م به هه‌رکه‌سی که به‌هوی.

۱۸- بَابُ الْوَصَاةِ بِكِتَابِ اللَّهِ ﷻ.

۵۰۲۲- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ، حَدَّثَنَا طَلْحَةُ قَالَ: سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى: أَوْصَى النَّبِيُّ ﷺ؟ فَقَالَ: لَا. فَقُلْتُ: كَيْفَ كُتِبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةُ، أَمَرُوا بِهَا وَلَمْ يُوصَ؟ قَالَ: أَوْصَى بِكِتَابِ اللَّهِ ﷻ^(۳).

(۱) بر‌وانه: ۵۵۷.

(۲) تا نیوه‌ی پو‌ژه‌که.

(۳) بر‌وانه: ۲۷۴۰.

۱۸- باسی وه‌سیٔ کردنی (پێغه‌مبه‌ر ﷺ به‌ده‌ست گرتن) به‌کتیبه‌که‌ی خواوه‌

۵۰۲۲-ته‌لحه ده‌لی: پرسیارم کرد له عه‌بدو‌ل‌لای کورپی ئه‌بی ئه‌وفا (رضی‌الله‌عنهما)، ئایا پێغه‌مبه‌ر ﷺ وه‌سیٔی کردوه (به‌هیچ شتێک)؟ عه‌بدو‌ل‌لای وتی: نه‌خیر، ئه‌نجا وتم: ئه‌ی چۆن وه‌سیٔ کردن له‌سه‌ر خه‌لکی پێویست کراوه، وه‌ فه‌رمانیان پێ کراوه به‌ وه‌سیٔ کردن (پێغه‌مبه‌ریش ﷺ) وه‌سیٔی نه‌کردوه؟ وتی: (پێغه‌مبه‌ر ﷺ) وه‌سیٔی کرد (به‌ده‌ست گرتن و کارکردن) به‌کتیبه‌که‌ی خواوه (که قورنانه).

۱۹- باب: مَنْ لَمْ يَنْتَظِرْ بِالْقُرْآنِ وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا

عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ ۝۵۱﴾ العنکبوت

۵۰۲۳- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ قَالَ: حَدَّثَنِي اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَمْ يَأْذَنْ اللَّهُ لَشَيْءٍ مَا أَذِنَ لِلنَّبِيِّ ﷺ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ». وَقَالَ صَاحِبٌ لَهُ: يُرِيدُ يَجْهَرُ بِهِ^(۱).

۱۹- باسیک: که‌سیک به‌قورئان بینیار نه‌بی (له‌وته‌ی تر)، وه‌ ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی به‌رز و بلند: (ئایا بو‌ ئه‌وان به‌س نییه‌ که‌ ئیمه‌ قورئانمان ناردۆته‌ خواره‌وه‌ بو‌ سه‌ر تۆ ده‌خوینریته‌وه‌ به‌سه‌ریاندا)

۵۰۲۳- ئه‌بوسه‌له‌می کورپی عه‌بدو‌ره‌حمان له‌ ئه‌بو ئه‌بو هوریره‌وه‌ (رضی‌الله‌عنهما) ده‌گێریته‌وه‌ که‌ ئه‌و ده‌لی: پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی: ((خوا بو‌ هیچ

شَتِیک گویی نه‌گرتوو ده‌مهنده‌ی گویی بۆ پیغه‌مبه‌ریک گرتوو قورئان به‌ده‌نگی به‌رزو خو‌ش بخوینی، (یان به قورئان بین‌یاز بیت له شتی تر))، هاو‌پیه‌کی نه‌بو سه‌له‌مه‌ وتی: مه‌به‌ستی به (یَتَغَنی): نه‌وه‌ی به‌ده‌نگی به‌رز و ئاشکرا بیخوینی.

۵۰۲۴- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَا أَذِنَ اللَّهُ لِنَبِيٍِّّ أَنْ يَتَغَنَى بِالْقُرْآنِ». قَالَ سُفْيَانُ: تَفْسِيرُهُ يَسْتَغْنِي بِهِ ^(۱).

۵۰۲۴- ئه‌بو سه‌له‌مه له ئه‌بو هورهریره‌وه ﷺ ده‌گپ‌یته‌وه ئه‌ویش له پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ که فه‌رموو‌یه‌تی: ((خوا بۆ هیج شتیک ^(۲) گویی نه‌گرتوو، نه‌وه‌نده‌ی گویی گرتوو بۆ پیغه‌مبه‌ریک که قورئان به‌ ده‌نگی خو‌ش بخوینی)). سوفیان ^(۳) ده‌لی: مانای (یَتَغَنی بِالْقُرْآنِ) واته: به قورئان بین‌یاز بیت له هه‌موو وته و شتیکی تر.

۲۰- بَابُ اغْتِبَاطِ صَاحِبِ الْقُرْآنِ

۵۰۲۵- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَمْرٍو ﷺ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «لَا حَسَدَ إِلَّا عَلَى اثْنَتَيْنِ، رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَقَامَ بِهِ آتَاءَ اللَّيْلِ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَهُوَ يَتَصَدَّقُ بِهِ آتَاءَ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ» ^(۴).

(۱) پروانه: ۵۰۲۳.

(۲) له گپ‌رانه‌وه‌یه‌کدا ده‌فه‌رموی (بۆ هیج پیغه‌مبه‌ریک) له بری (هیج شتیک).

(۳) که به‌کیکه له‌و که‌سانه‌ی ئه‌م فه‌رموو‌ده‌ی گپ‌راوه‌ته‌وه.

(۴) پروانه: ۷۵۲۹.

۲۰- باسی خۆزگه و ئاوات خواستن به‌و که‌سه‌ی قورئان ده‌زانێ و له‌به‌ریه‌تی

۵۰۲۵-عه‌بدوللای کورێ عومهر رضی‌الله‌عنہ ده‌لی: له‌ پیغه‌مبه‌ری خوا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم بیست ده‌یفه‌رموو: ((خۆزگه‌ خواستن دروست نییه‌ له‌ دوو شت دا نه‌بی: پیاویك خوا (شاره‌زایی) قورئانی پێ به‌خشی بێت و له‌ کاته‌کانی شه‌ودا بیخوینێ (و کاری پێ بکات)، وه‌ پیاویكیش خوا مال و سامانی پێ به‌خشی بێت، جا نه‌و که‌سه‌ له‌ کاته‌کانی شه‌و و رۆژدا ده‌یبه‌خشیت)).

۵۰۲۶- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ، سَمِعْتُ ذَكْوَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ عَلَّمَهُ اللَّهُ الْقُرْآنَ فَهُوَ يَتْلُوهُ آتَاءَ اللَّيْلِ وَآتَاءَ النَّهَارِ، فَسَمِعَهُ جَارٌ لَهُ فَقَالَ: لَيْتَنِي أُوتِيْتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فَلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ، وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَهُوَ يَهْلِكُهُ فِي الْحَقِّ، فَقَالَ رَجُلٌ: لَيْتَنِي أُوتِيْتُ مِثْلَ مَا أُوتِيَ فَلَانٌ فَعَمِلْتُ مِثْلَ مَا يَعْمَلُ»^(۱).

۵۰۲۶-ئه‌بو هوره‌یره رضی‌الله‌عنہ ده‌گێڕێته‌وه‌ که‌ پیغه‌مبه‌ری خوا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فه‌رمووێه‌تی: ((خۆزگه‌ خواستن دروست نییه‌ له‌ دوو شت دا نه‌بی: پیاویك خوا فێری قورئانی کردوه‌ جا نه‌و که‌سه‌ له‌ کاته‌کانی شه‌و و کاته‌کانی رۆژدا ده‌وری ده‌کاته‌وه‌، دراوسی‌که‌ی گوێی لی بی و بلی: کاشکی نه‌وه‌ی به‌ فلانه‌ که‌س به‌خشاوه‌ به‌ منیش ببه‌خشاوه‌، نه‌وسا نه‌وه‌ی نه‌و ده‌یکات منیش به‌مک‌ردایه‌، پیاویكیش خوا مال و سامانیکی زۆری پێ به‌خشیوه‌، جا نه‌و که‌سه‌ له‌ رێگه‌ی هه‌قدا له‌ ناوی ببات (بیه‌خشیت)، پیاویك بلی: کاشکی نه‌وه‌ی به‌ فلانه‌ که‌س به‌خشاوه‌ به‌ منیش به‌خشا، جا نه‌وه‌ی نه‌و ده‌یکات (له‌ مال به‌خشین) منیش به‌مک‌ردایه‌)).

۲۱- باب: خَیْرُکُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

۵۰۲۷- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَلْقَمَةُ بْنُ مَرْثَدٍ: سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ عُبَيْدَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عُثْمَانَ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ: «خَيْرُكُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ». قَالَ: وَأَقْرَأَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي إِمْرَةِ عُثْمَانَ حَتَّى كَانَ الْحَجَّاجُ، قَالَ: وَذَلِكَ الَّذِي أَقْعَدَنِي مَقْعَدِي هَذَا^(۱).

۲۱- باسیک: چاکترینتان ئەو کەسەیه کە قورئان فێربێت و خەلکیش فێر بکات

۵۰۲۷- عوسمان رضي الله عنه لە پێغەمبەرەوه صلى الله عليه وسلم دەگێڕێتەوه کە فەرموویەتی: ((باشترینتان ئەو کەسەیه قورئان فێربێت و خەلکی فێر بکات)).

(سەعدی کورێ عوبەید) دەڵێ: ئەبو عەبدوڕەحمان لە خێلافەتی عوسمانەوه تا کاتی حەججاک ^(۲) قورئانی فێری خەلکی کردووە، وە (عەبدوڕەحمان) وتی: ئەو (فەرموووە) ^(۳) لەم جێگادا (ئەو ماوه زۆرد) داینیشاندووم ^(۴).

۵۰۲۸- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ مَرْثَدٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: «إِنَّ أَفْضَلَكُمْ مَن تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ»^(۵).

۵۰۲۸- عوسمانی کورێ عەففان رضي الله عنه وتی: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم فەرمووی: ((بێگومان گەورەترینتان ئەو کەسەیه فێری قورئان ببێت و خەلکی فێر بکات)).

(۱) بڕوانە: ۵۰۲۸.

(۲) ئەمیر و لێپرسراوی عێراق بوو.

(۳) (باشترینتان ئەو کەسەیه....).

(۴) قورئان بە خەلک بلێم و ماندوو نەبم، چونکە چاوێم بپێوێتە ئەو پاداشته گەورەیه.

(۵) بڕوانە: ۵۰۲۷.

۵۰۲۹- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: أَتَتِ النَّبِيَّ ﷺ امْرَأَةٌ فَقَالَتْ: إِنَّهَا قَدْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلَّهِ وَلِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «مَا لِي فِي النِّسَاءِ مِنْ حَاجَةٍ». فَقَالَ رَجُلٌ: زَوَّجْنِيهَا. قَالَ: «أَعْطِيهَا نَوْبًا». قَالَ: لَا أَجِدُ. قَالَ: «أَعْطِيهَا وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ». فَأَعْتَلَّ لَهُ. فَقَالَ: «مَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ؟». قَالَ: كَذَا وَكَذَا. قَالَ: «فَقَدْ زَوَّجْتُكَهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ»^(۱).

۵۰۲۹- سه‌هلی کوری سه‌عد ﷺ ده‌لی: ئا‌فره‌تی‌ک هاته خزمه‌تی بی‌غه‌مبه‌ر ﷺ و وتی: ئه‌و خوی به‌خشیوه به‌خوا و بی‌غه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷺ، بی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ((من هیچ بی‌یوستیه‌کم به‌ ئا‌فره‌تان نییه))، ئینجا بی‌اوێک وتی (ئه‌ی بی‌غه‌مبه‌ر ﷺ) مارمیکه‌ بۆ من، فه‌رمووی: ((بۆشاکێکی (به‌ماره‌ی) بی‌ بده‌))، بی‌اوه‌که‌ وتی: نیمه‌، فه‌رمووی: ((شتێکی بی‌ بده‌ ئه‌گه‌ر ئه‌م‌وستیله‌یه‌کی ئاسنیش بی‌ت))، بی‌اوه‌که‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ (ی هیچی نه‌بوو) غه‌مبار و بی‌تاقه‌ت بوو، ئینجا فه‌رمووی: ((له‌ قورئاندا چیت له‌به‌ره‌؟)) وتی: ئه‌وه‌ و ئه‌وه‌م (له‌به‌ره‌)، (بی‌غه‌مبه‌ر ﷺ) فه‌رمووی: ((ئه‌وه‌ دنیابه‌ به‌وه‌ی له‌به‌رته‌ له‌ قورئان لیم ماره‌کردی)).

۲۲- بَابُ الْقِرَاءَةِ عَنْ ظَهْرِ الْقَلْبِ

۵۰۳۰- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، أَنَّ امْرَأَةً جَاءَتْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْتُ لِأَهَبَ لَكَ نَفْسِي، فَنَظَرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَصَعَّدَ النَّظَرَ إِلَيْهَا وَصَوَّبَهُ، ثُمَّ طَاطَأَ رَأْسَهُ، فَلَمَّا رَأَتْ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ، فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَرَوَّجْنِيهَا. فَقَالَ: «هَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ؟». فَقَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ:

«أَذْهَبَ إِلَى أَهْلِكَ فَأَنْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا». فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا. قَالَ: «انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ». فَذَهَبَ ثُمَّ رَجَعَ فَقَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ، وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي -قَالَ سَهْلٌ: مَا لَهُ رِذَاءٌ- فَلَهَا نِصْفُهُ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ؟ إِنْ لَيْسَتْ لَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَيْسَتْ لَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ شَيْءٌ». فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى طَالَ مَجْلِسُهُ، ثُمَّ قَامَ، فَرَأَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مُوَلِّيًا، فَأَمَرَ بِهِ فَدُعِيَ، فَلَمَّا جَاءَ قَالَ: «مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ؟». قَالَ: مَعِيَ سُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا وَسُورَةٌ كَذَا. عَدَّهَا، قَالَ: «أَتَقْرَأُ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ؟». قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «أَذْهَبَ فَقَدْ مَلَكَتْهَا بِمَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ»^(۱).

۲۲- باسی قورنان خویندن به له‌بەر بوون

۵۰۳۰-سه‌هلی کوری سه‌عد ﷺ ده‌گیریت‌ه‌وه که ئافره‌تیک هاته خزمه‌تی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ وتی: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا هاتووم خۆمت پێشکەش بکه‌م، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ سه‌یری کرد، ئینجا له سه‌ره‌وه بو خواره‌وه ته‌ماشای کرد له پاشان سه‌رداخست، جا که ئافره‌ته‌که زانی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ هیچ برپاریکی له باریه‌وه نه‌دا دانیش، ئینجا پیاویک له هاوه‌لانی هه‌ستا و وتی: ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ئه‌گهر تو داخوازی نیت، بو منی ماره بکه، فه‌رمووی: ((ئایا هیچت هه‌یه (بیکه‌یت به ماره‌یی بو‌ی؟)) وتی: نه‌خیر ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا، فه‌رمووی: ((برۆ بو ماله‌وه‌تان بزانه شتیک په‌یدا ده‌که‌یت؟)) ئه‌ویش رۆشت پاشان گه‌رایه‌وه و وتی: نه‌به‌خوا ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا هیچم ده‌ست نه‌که‌وت، فه‌رمووی: ((سه‌رنج بده با ئه‌نگوستیله‌یه‌کی ئاسنیش بی‌ت))، ئه‌وسا رۆشت له پاشان گه‌رایه‌وه و وتی: نه‌به‌خوا ئه‌ی پی‌غه‌مبه‌ری خوا ئه‌نگوستیله‌یه‌کی ئاسنیشم ده‌ست نه‌که‌وت، به‌لام

ئهم پۆشاکهم^(۱) هه‌یه- سه‌هل ده‌لی: پیاوه‌که پشته‌ماله‌ی نه‌بوو - نیوه‌ی بۆ ئه‌و ئافهرمه‌که، پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رمووی: ((چی له ئیزاره‌که‌ت بکات؟ ئه‌گه‌ر تۆ بی پۆشی ئه‌و هه‌یجی له‌به‌ردا نابێ، وه ئه‌گه‌ر ئه‌و (ئافهرمه‌که) بی پۆشی تۆ هه‌یج له‌به‌ردا نابێ، ئیتر پیاوه‌که دانیشته و دانیشته‌که‌ی درێژه‌ی کیشا پاشان هه‌ستا، پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ کابرا بی‌نی پشته‌ی هه‌لکردوو رۆشت، فه‌رمانی کرد و بانگ کرایه‌وه، ئینجا که هات فه‌رمووی: ((چیت پێیه له قورئان؟)) وتی: فلانه سوڤه‌ت و فلانه سوڤه‌ت و فلانه سوڤه‌ت، ژماردنی، فه‌رمووی: ((هه‌موویان له‌به‌ر ده‌خوینی؟)) وتی: به‌لی، فه‌رمووی: ((برۆ ئه‌وه به‌راستی ئه‌و (ئافهرمه‌ت) لی ماره کردیت به‌و (سوڤه‌تانه‌ی) قورئان که له‌به‌رته)).

۲۳- بابُ اسْتِذْكَارِ الْقُرْآنِ وَتَعَاهُدِهِ

۵۰۳۱- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّمَا مَثَلُ صَاحِبِ الْقُرْآنِ كَمَثَلِ صَاحِبِ الْإِبِلِ الْمُعَقَّلَةِ إِنْ عَاهَدَ عَلَيْهَا أَمْسَكَهَا، وَإِنْ أَطْلَقَهَا ذَهَبَتْ».

۲۳- باسی قورئان وه بیرخۆه‌ینانه‌وه و ده‌ور کردنه‌وه‌ی^(۳)

۵۰۳۱- ئیبنو عومه‌ر ؓ ده‌گێڕێته‌وه که پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((به‌راستی نموونه‌ی خاومنی قورئان وه‌ک خاومنی وشتری به‌ستراوه‌ وایه، ئه‌گه‌ر چاودێری بکات پرایده‌گیریت، ئه‌گه‌ر به‌ره‌لاشی بکات ده‌روات)).

(۱) (إزار): پۆشاکێکه بۆ نێوان ناوک و نه‌ژۆ.

(۲) واته: هه‌ول‌دان بۆ له‌بیر نه‌چوونه‌وه‌ی قورئان ده‌ور کردنه‌وه و پیاچوونه‌وه‌ی تا له‌بیریدا بێنێته‌وه، ئه‌وه‌ی له‌به‌ری کردوه له‌بیر نه‌چیت.

۵۰۳۲- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَزَةَ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «يُنَسَّ مَا لَأَحَدِهِمْ أَنْ يَقُولَ: نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ، بَلْ نُسِّي، وَاسْتَذَكِرُوا الْقُرْآنَ، فَإِنَّهُ أَشَدُّ تَقْصِيًّا مِنْ صُورِ الرِّجَالِ مِنَ النَّعَمِ».

حَدَّثَنَا عُثْمَانُ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مَنْصُورٍ مِثْلَهُ. تَابَعَهُ بَشْرٌ، عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ، عَنْ شُعْبَةَ. وَتَابَعَهُ ابْنُ خَرِيجٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ شَقِيقٍ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ^(۱).

۵۰۳۲ -عه‌بدوللا ﷺ ده‌لی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((چه‌ند خراب و ناشرینه بو که‌سیکیان که‌ بلی: نه‌و نایه‌ته و نه‌و نایه‌ته‌م له‌بیر چۆته‌وه، به‌لکو له‌بیری براوته‌وه، زۆر قورئان وه‌ بیر خۆتان بی‌ننه‌وه (ده‌موری بکه‌نه‌وه)، چونکه‌ بی‌گومان نه‌ومنده‌ خیرا له‌سینه‌ی پیاوان ده‌رده‌چیت، که‌ و‌شتر به‌و نه‌وعه‌ له‌ده‌ست ده‌رناچی (وه‌ را‌ ناکات).

(نیمای بوخاری ده‌لی) عوسمان بو‌ی گێ‌پ‌راینه‌وه‌ وتی جهریر بو‌ی گێ‌پ‌راینه‌وه‌ له‌ مه‌نصوره‌وه‌ به‌ وینه‌ی فه‌رمووده‌که‌ی پێ‌شوو گێ‌پ‌رایه‌وه‌.

بیشر نه‌م فه‌رمووده‌ی گێ‌پ‌راوته‌وه‌ له‌ ئیبنو موباره‌که‌وه‌ له‌ شوعبه‌وه‌و پالپشتی گێ‌پ‌رانه‌وه‌که‌ی موحه‌مه‌دی کوری عه‌ر عه‌ری کردوه‌.

هه‌رومها ئیبنو جورمیع نه‌م فه‌رمووده‌ی گێ‌پ‌راوته‌وه‌ له‌ عه‌بده‌ و نه‌ویش له‌ شه‌قیقه‌وه‌ وتی: له‌ عه‌بدوللام ﷺ بیست وتی: له‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوام ﷺ بیست و پالپشتی گێ‌پ‌رانه‌وه‌که‌ی موحه‌مه‌دی کوری عه‌ر عه‌ری کردوه‌.

۵۰۳۳- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ، حَدَّثَنَا أَبُو أَسَامَةَ، عَنْ بُرَيْدٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «تَعَاهَدُوا الْقُرْآنَ، فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَهُوَ أَشَدُّ تَقْصِيًّا مِنَ الْإِبِلِ فِي عُقْلِهَا».

۵۰۳۳- ئه بو بورده له ئه بو مووساوه ﷺ ده گێڕێتهوه، ئه ویش له پیغه مبهروه ده گێڕاویه تیه وه که هه رموو یه تی: ((ده وزی قورئان بکه نه وه (پیایدا بچه نه وه)، سا سویند به و زاته ی گیانی منی به دهسته، دهرچوونی قورئان (له دلی پیاوان دا) خیراتره له به ره لالا بوونی و شتر له و په ته ی دهستی پیی به ستر اوته وه)).

۲۴- بابُ الْقِرَاءَةِ عَلَى الدَّابَّةِ.

۵۰۳۴- حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو إِيسَى قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَعْقِلٍ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَوْمَ فَتَحِ مَكَّةَ وَهُوَ يَقْرَأُ عَلَى رَاحِلَتِهِ سُورَةَ الْفَتْحِ^(۱).

۲۴- باسی قورئان خویندن به سواری و لاخه وه (دروسته)

۵۰۳۴- عه بدو لالی کوری موغه ففهل ﷺ ده لی: له رۆژی ئازادکردنی شاری مه که که دا پیغه مبهری خوام ﷺ بینی به سواری و شته رکه یه وه سوپرتی فه تخی ده خویند.

۲۵- بابُ تَعْلِيمِ الصَّبْيَانِ الْقُرْآنَ

۵۰۳۵- حَدَّثَنِي مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ أَبِي بَشْرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: إِنَّ الَّذِي تَدْعُوهُ الْمُفَصَّلُ هُوَ الْمُحَكَّمُ، قَالَ: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: تُوْفِّي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا ابْنُ عَشْرِ سِنِينَ وَقَدْ قَرَأْتُ الْمُحَكَّمَ^(۲).

۲۵- باسی مندالان فیری قورئان کردن

۵۰۳۵- سه عیدی کوری جوبه یر ده لی: بیگومان نه و سوپرتانه ی ئیوه پیان ده لی: موفه صصل^(۱) نه وانه نه و سوپرتانه ن نه سخ نه بوونه وته وه، (سه عید) ده لی:

(۱) پروانه: ۴۲۸۱.

(۲) پروانه: ۵۰۳۶.

ئیبنو عەبباس (ؓ) وتی: که پیغه‌مبەری خوا (ﷺ) وفاتی کرد من تەمەنم دە سال بوو، ئەو سورەتانەم خویند بوو که موحکەمن (واتە: موفەصصەل).

۵۰۳۶- حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، أَخْبَرَنَا أَبُو بَشِيرٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (ؓ): جَمَعْتُ الْمُحْكَمَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (ﷺ) فَقُلْتُ لَهُ: وَمَا الْمُحْكَمُ؟ قَالَ: الْمُفَصَّلُ^(۱).

۵۰۳۶- سەعیدی کۆری جوبەیر لە ئیبنو عەبباسەو (ؓ) دەگێڕێتەو و دەڵێ: لە سەر دەمی پیغه‌مبەردا (ﷺ) سورەتە موحکەمەکانم لەبەر کردووە، (سەعید دەڵێ) وتم: موحکەم چیه؟ وتی موفەصصەلەکان.

۲۶- بَابُ نَسْيَانِ الْقُرْآنِ، وَهَلْ يَقُولُ: نَسِيتُ آيَةَ كَذَا وَكَذَا؟

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿سَفَرْتُكَ فَلَا تَنْسَى﴾ (۶) إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ (۷) ﴿الْأَعْلَى﴾.

۲۶- باسی لە بیرچوونەوهی قورئان، وە ئایە کەسیک بڵێ ئەو ئایەتە و ئەو ئایەتەم لە بیر چۆتەو؟

وہ ئەم فەرمايشتەى خواى بەرز و بلند: (ئەى موحەممەد (ﷺ) قورئانت بەسەردا دەخوینێنەو و ھەرگیز بیرت ناچیتەو، مەگەر ئەوێ خوا بیهویت).

۵۰۳۷- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ (ﷺ) رَجُلًا يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بِاللَّيْلِ فَقَالَ: «يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً كُنْتُ أَنْسِيْتُهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا»^(۱).

(۱) بەو سورەتانە دەڵێن ئایەتەکان و سورەتەکانیان کورتن بە چاو سورەتەکان ترەو، که لەسورەتی (حجرات)ەو دەست پێ دەکات تا کۆتای قورئان. بڕوانە: إرشاد الساری: ۳۰۹/۱۱.
(۲) بڕوانە: ۵۰۳۵.

۵۰۳۷- عائشه رضی الله عنها ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله گوئی له پیاویک بوو له مزگه‌وت دا قورنانی ده‌خویند (پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله) فه‌رمووی: ((په‌حمه‌تی خوای لی بی سویند به‌خوا به‌راستی نه‌و ئایه‌ته و ئایه‌ته‌ی له فلا‌نه سو‌رته و فلا‌نه سو‌رته بیر خسته‌وه)).

۵۰۳۷م- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ بْنِ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا عِيسَى، عَنْ هِشَامٍ وَقَالَ: أَسْقَطُهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا. تَابَعَهُ عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ وَعَبْدَةُ، عَنْ هِشَامٍ^(۱).

۵۰۳۷م- (هه‌مان فه‌رمووده به‌م رێگه‌یه): محه‌مه‌دی کورێ عوبه‌یدی کورێ مه‌یمون بۆی گیرا‌ینه‌وه و‌تی: عیسا بۆی گیرا‌ینه‌وه له هیشامه‌وه (له عوروه له عائشه‌وه فه‌رمووده‌که‌ی پیشووی گیرا‌یه‌وه له پیغه‌مبه‌ره‌وه صلی الله علیه و آله فه‌رمووی): ((نه‌و ئایه‌تانه‌م په‌راندبوو^(۲) له فلا‌نه سو‌رته)).

هه‌ریه‌ک له عه‌لی کورێ موسه‌یر و عه‌به‌ه له هیشامه‌وه نه‌م فه‌رمووده‌یان گیرا‌وته‌وه و پالپشتی گیرا‌نه‌وه‌که‌ی موحه‌مه‌دی کورێ عوبه‌یدیان کردوه.

۵۰۳۸- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ أَبِي رَجَاءٍ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَجُلًا يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بِاللَّيْلِ فَقَالَ: «يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً كُنْتُ أُنْسِيهَا مِنْ سُورَةِ كَذَا وَكَذَا»^(۳).

۵۰۳۸- عائشه رضی الله عنها ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه و آله گوئی له پیاویک بوو به‌شه‌ودا (له مزگه‌وت) سو‌رته‌تیکێ ده‌خویند، فه‌رمووی: ((په‌حمه‌تی خوای لی بی سویند

(۱) پروانه: ۳۶۵۵.

(۲) پروانه: ۳۶۵۵.

(۳) به‌له‌بیرچوون.

(۴) پروانه: ۳۶۵۵.

به‌خوا به‌پراستی فلانه نایه‌ت و فلانه نایه‌ت که من له‌بیرم برابووویه‌وه، له فلانه سوږمت و فلانه سوږمت بیرى خسه‌وه)).

۵۰۳۹- حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ مَنْصُورٍ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "مَا لِأَحَدِهِمْ يَقُولُ: نَسِيتُ آيَةَ كَيْتٍ وَكَيْتٍ، بَلْ هُوَ نُسْيٌ"^(۱).

۵۰۳۹- عه‌بدوللا ﷺ ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((بوچی که‌سیکیان ده‌لی: نه‌و نایه‌ته و نه‌و نایه‌ته‌م له‌بیر جووته‌وه، وانیه به‌لکو نه‌و که‌سه له بیرى براوته‌وه)).

۲۷- بَابُ مَنْ لَمْ يَرِ بِأَسَا أَنْ يَقُولَ: سُورَةُ الْبَقَرَةِ، وَسُورَةُ كَذَا وَكَذَا

۵۰۴۰- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ، عَنْ عَلْقَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «الْآيَتَانِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ مَنْ قَرَأَ بِهِمَا فِي لَيْلَةٍ كَفَتَاهُ»^(۲).

۲۷- باسی ئه‌وه‌ی به‌لایه‌وه هه‌چ زیانی نیه که‌سیک بلێ سورته‌تی به‌قه‌ره، و سورته‌تی ئه‌وه و ئه‌وه

۵۰۴۰- نه‌بو مسعوودی ئه‌نصارى ﷺ ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((دوو نایه‌ته‌که‌ی کو‌تایی سوږمتی به‌قه‌ره هه‌ر که‌س له شه‌ودا بخوینی به‌سیه‌تی)).

۵۰۴۱- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ عَنْ حَدِيثِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ وَعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِيِّ، أَنَّهُمَا سَمِعَا عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ يَقُولُ:

(۱) بر‌وانه: ۵۰۳۲.

(۲) بر‌وانه: ۴۰۰۸.

سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ حَكِيمٍ بْنِ حِزَامٍ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ فِي حَيَاةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَاسْتَمَعْتُ لِقِرَاءَتِهِ فَإِذَا هُوَ يَقْرُؤُهَا عَلَى حُرُوفٍ كَثِيرَةٍ لَمْ يُقْرَأْ بِهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، فَكِدْتُ أُسَاوِرُهُ فِي الصَّلَاةِ، فَاَنْتَظَرْتُهُ حَتَّى سَلَّمَ فَلَبَّيْتُهُ فَقُلْتُ: مَنْ أَقْرَأَكَ هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ تَقْرَأُ؟ قَالَ: أَقْرَأَنِيهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ. فَقُلْتُ لَهُ: كَذَبْتَ، قَوْلَ اللَّهِ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَهُوَ أَقْرَأَنِي هَذِهِ السُّورَةَ الَّتِي سَمِعْتُكَ، فَاَنْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَقُودُهُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَمِعْتُ هَذَا يَقْرَأُ سُورَةَ الْفُرْقَانِ عَلَى حُرُوفٍ لَمْ تُقْرَأْ بِهَا، وَإِنَّكَ أَقْرَأْتَنِي سُورَةَ الْفُرْقَانِ. فَقَالَ: «يَا هِشَامُ اقْرَأْهَا». فَقَرَأَهَا الْقِرَاءَةَ الَّتِي سَمِعْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «هَكَذَا أُنْزِلَتْ». ثُمَّ قَالَ: «اقْرَأْ يَا عُمَرُ». فَقَرَأْتُهَا الَّتِي أَقْرَأَنِيهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «هَكَذَا أُنْزِلَتْ». ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ، فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ»^(۱).

۵۰۴۱- زوهری ده‌لی: عوروه فه‌رمووده‌که‌ی میسوه‌ری کور‌ی مه‌خره‌مه‌و
عه‌بدو‌ره‌حمانی کور‌ی عه‌بدو‌لقادری بو‌ گ‌یرامه‌وه که هه‌ردوو‌کیان له
عومه‌ری کور‌ی خه‌تتابیان ﷺ بیست ده‌یوت: له هه‌شامی کور‌ی حه‌کیمی
کور‌ی حه‌زام بیست ﷺ له ژیان‌ی پ‌یغه‌مبه‌ری خوا‌دا سو‌رمتی فو‌رقانی
ده‌خو‌یند، منیش گو‌یم گ‌رت بو‌ قو‌رنان خو‌یندنه‌که‌ی، جا ده‌بینم نه‌و به
چه‌ند شی‌ومه‌یه‌ک ده‌یخو‌ین‌ی که پ‌یغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌و شی‌وه به‌منی
نه‌خو‌یندبو‌و، بو‌یه خه‌ریک بو‌و له نو‌یژه‌که‌دا په‌لاماری بده‌م^(۲)، به‌لام
ئارامم گ‌رت تا سه‌لامی دایه‌وه (له نو‌یژه‌که‌)، ئینجا یه‌خه‌ی جله‌کانیم گ‌رت
و وتم: ک‌ی نه‌م سو‌رته‌ی پ‌ی خو‌یندووی به‌و شی‌وه‌ی که من گو‌یم لی بو‌و
ده‌تخو‌یند؟ وتی: پ‌یغه‌مبه‌ری خوا ﷺ پ‌ی خو‌یندووم، وتم: درو‌ ده‌که‌یت،

(۱) پروانه: ۲۴۱۹.

(۲) سه‌ری بگرم.

وه‌للاهی بئگومان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆ خۆی ئەم سورپەتی پێ خویندووم که له تۆم بیست (جیاواز له‌وه‌ی تۆ خویندت)، ئینجا دامه‌به‌ر و بردم بۆ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ وتم: (ئه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ) من گویم له‌م پیاوه‌ بوو سورپەتی هورقانی به‌ شیوازیك ده‌خوینده‌وه‌ که جه‌نابت به‌و شیوازه‌ به‌ من نه‌خوینده‌وه‌، وه‌ بئگومان جه‌نابت سورپەتی هورقانت به‌من خوینده‌وه‌، پیغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فەرمووی: ((ئه‌ی هیشام بیخوینه‌))، هیشامیش به‌و شیوه‌ی که‌ من گوێ بیستی بووم خویندی‌ه‌وه‌، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئا به‌و جوړه‌ دابه‌زینراوه‌))، له‌ پاشان فەرمووی: ((ئه‌ی عومه‌ر بیخوینه‌)) منیش به‌و شیوه‌ خویندنه‌ی که‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ خۆی پێی خویندووم خویندمه‌وه‌، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: ((ئا به‌و جوړه‌ دابه‌زینراوه‌))، پاشان پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فەرمووی: ((بئگومان ئەم هورئانه‌ له‌سه‌ر جه‌وت شیوه‌ (خوینده‌وه‌) دابه‌زینراوه‌، بۆیه‌ به‌کام له‌و جه‌وته‌ ئاسانه‌ (بۆتان) بیخوینن)).

۵۰۴۲- حَدَّثَنَا بَشْرُ بْنُ آدَمَ، أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ، أَخْبَرَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ قَارِئًا يَقْرَأُ مِنَ اللَّيْلِ فِي الْمَسْجِدِ فَقَالَ: «يَرْحَمُهُ اللَّهُ لَقَدْ أَذْكَرَنِي كَذَا وَكَذَا آيَةً أَسْقَطْتُهَا مِنْ سُورَةٍ كَذَا وَكَذَا»^(۱).

۵۰۴۲- عایشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ مزگه‌وت دا گوێی له‌ بیاویك بوو له‌ شه‌ودا هورئانی ده‌خویند فەرمووی: ((خوا ر‌ه‌حمی پێ بکات به‌راستی نه‌وه‌نده‌ و نه‌وه‌نده‌ نایه‌تی بیرخسته‌مه‌وه‌، که‌ من له‌و سورپه‌ته‌ و له‌و سورپه‌ته‌ ده‌مه‌په‌راندن)).

۲۸- بَابُ التَّرْتِيلِ فِي الْقِرَاءَةِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَرَزَّلَ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا﴾ (۱) المزمّل، وَقَوْلِهِ: ﴿وَقَرَأْنَاكَ فَرَقَنَّهُ لِنَقْرَاهُ عَلَى النَّاسِ

عَلَى مُكْثٍ﴾ (۱۶) الإسراء. وَمَا يُكْرَهُ أَنْ يُهَذَّ كَهَذَا الشَّعْرِ. ﴿فِيهَا يُفَرَّقُ﴾ (۱) الدخان.

يُقْصَلُ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: ﴿فَرَقَنَّهُ﴾ (۱۶): الإسراء، فَصَلَّنَاهُ.

۵۰۴۳- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ، حَدَّثَنَا وَاصِلٌ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: عَدَوْنَا عَلَى عَبْدِ اللَّهِ، فَقَالَ رَجُلٌ: قَرَأْتُ الْمُفْصَلَ الْبَارِحَةَ. فَقَالَ: هَذَا كَهَذَا الشَّعْرِ، إِنَّا قَدْ سَمِعْنَا الْقِرَاءَةَ، وَإِنِّي لَأَحْفَظُ الْقُرْآنَ الَّذِي كَانَ يَقْرَأُ بِهِنَّ النَّبِيُّ ﷺ: ثَمَانِي عَشْرَةَ سُورَةً مِنَ الْمُفْصَلِ، وَسُورَتَيْنِ مِنْ آلِ حَمٍّ^(۱).

۲۸- باسی له‌سه‌رخوویی له قورئان خویندندا^(۲)

وه ئەم فه‌رمایشته‌ی خوای به‌رز و بێند: (وه ده‌وری قورئان بکه‌روه به له‌سه‌ر خوویی)، وه ئەم فه‌رمایشته‌ش: (وه قورئانمان به‌ش به‌ش بۆت ناردوووه بۆ ئەوه‌ی بیخوینیته‌وه به‌سه‌ر خه‌لکیدا به له‌سه‌ر خوویی و هیواشی)، وه ئەوه‌ش که ناپه‌سه‌نده قورئان به په‌له به‌خوینیته‌وه وه‌ک خویندنه‌وه‌ی هۆنراوه به په‌له.

(نیمای بوخاری ده‌لی): ﴿فِيهَا يُفَرَّقُ﴾ (۱) پوون ده‌کریته‌وه، جیا ده‌کریته‌وه.

ئیبنو عبباس ﷺ ده‌لی: ﴿فَرَقَنَّهُ﴾ (۱۶) پوونمان کردوه‌ته‌وه.

۵۰۴۳- ئەبو وائیل له عه‌بدوڵڵاوه ﷺ گێراویه‌تی‌ه‌وه (ئهبو وائیل) ده‌لی: به‌یانی زوو^(۱) پویشتین بۆ لای عه‌بدوڵڵا (ی کورپی مه‌سه‌وود) ﷺ پیاویک وتی: ئەم شه‌و

(۱) بڕوانه: ۷۷۵.

(۲) واته: قورئان خویندن به له‌سه‌ر خووی و په‌له نه‌کردن بۆ ئەوه به‌رێک و پێکی به‌خوینیته‌وه، مافی هه‌موو پیت و وشه‌یه‌کی بدری و بیرى له‌ماناکه‌ی بکریته‌وه.

هه‌موو سوپه‌ته‌کانی نایه‌ته کورته‌کانم خویند^(۲)، (عه‌بدو‌ل‌ل‌اش) وتی: خویندنه‌ومیه‌کی به‌په‌له وه‌ک خویندنه‌وه‌ی هو‌نراوه و به‌په‌له بوو؟ بی‌گومان و به‌دلت‌ناییه‌وه گویمان له قورئان خویندن بووه، وه به‌راستی من نه‌و سوپه‌ته‌نیه‌ی هاوشی‌وه‌ی یه‌کن^(۳) د‌مزانم که پی‌غه‌م‌به‌ر ﷺ (له نو‌یژدا) ده‌یخویند: هه‌ژده سوپه‌ت بوون له موفه‌ص‌صه‌ل، وه دوو سوپه‌ت له کۆمه‌له‌ی (حم) له‌کان.

۵۰۴۴- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ ① ② ﴿الْقِيَامَةِ. قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا نَزَلَ جِبْرِيلُ بِالْوَحْيِ، وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ بِهِ لِسَانَهُ وَشَفَتَيْهِ، فَيَسْتَدُّ عَلَيْهِ، وَكَانَ يُعْرِفُ مِنْهُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْآيَةَ الَّتِي فِي: ﴿لَا أَقِيمُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ ③ ﴿الْقِيَامَةِ. ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾ ④ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ⑤ فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَنبَغْ قُرْآنَهُ ⑥ ﴿الْقِيَامَةِ. فَإِذَا أَنْزَلْنَاهُ فَاسْتَمِعْ ⑦ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ ⑧ ﴿الْقِيَامَةِ. قَالَ: إِنَّ عَلَيْنَا أَنْ نُبَيِّنَهُ بِلِسَانِكَ. قَالَ: وَكَانَ إِذَا آتَاهُ جِبْرِيلُ أَطْرَقَ، فَإِذَا ذَهَبَ قَرَأَهُ كَمَا وَعَدَهُ اللَّهُ ⑨.

۵۰۴۴- ئی‌بینو عه‌بباس ر‌ضی‌الله‌عن‌هم‌له باره‌ی نه‌م فه‌رمایشته‌ی خواوه (زمانت مه‌جول‌ئینه به خویندنه‌وه‌ی نیگا تا په‌له‌ی تیدا بکه‌یت)، (عه‌بدو‌ل‌ل‌ا) ده‌لی: پی‌غه‌م‌به‌ری خوا ﷺ کاتی جی‌بریل ﷺ نیگا بو دابه‌زاندایه، پی‌غه‌م‌به‌ر ﷺ به‌دابه‌زینی نیگا زمان و لی‌وه‌کان به خویندنه‌وه‌ی به‌په‌له ده‌جول‌اند، نه‌وه‌ش قورس و گران بوو به‌لایه‌وه

(۱) دوا‌ی نه‌وه‌ی نو‌یژی به‌بانیمان کرد.

(۲) له سوپه‌تی حو‌جوراته‌وه بو کۆتایی قورئانه.

(۳) له در‌یژی و کورنی دا.

(۴) بر‌وانه: ۵.

پیوهی دهبینرا و دهمانرا بهو هویه وه خوا نهو نایه تهی که له سورتهی ﴿لَا أُقِمُّ
يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾^(۱) هدا: که بریتیه له: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ﴾^(۲) إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ
وَقُرْآنَهُ^(۳) فَإِذَا قَرَأَهُ فَانْبِغْ قُرْآنَهُ^(۴) ﴿۱۸﴾^(۵) جا نه گهر قورئانمان دابه زاند گوئی لی
بگره ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾^(۶) وتی: بیگومان له سهر نیمه یه له سهر زمانی تو
دهری بیرین (بیخوینیه وه). (عه بدوللا) ده لی: نیر کاتی جیریل ﷺ ده هات بو
لای (نیگای دهینا بو پیغه مبه ر ﷺ) سهری داده خست، جا که جیریل ﷺ
دهرؤیشت پیغه مبه ر ﷺ قورئانه که ی ده خوینده وه وهک چوَن خوا به ئینی دابوو.

۲۹- بَابُ مَدِّ الْقِرَاءَةِ

۵۰۴۵- حَدَّثَنَا مُسْلِمُ بْنُ أَبِرَاهِيمَ، حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ الْأَزْدِيُّ، حَدَّثَنَا قَتَادَةُ قَالَ: سَأَلْتُ
أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ، عَنْ قِرَاءَةِ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: كَانَ يُدِّ مَدًّا^(۱).

۲۹- باسی درێژکردنه وهی دهنگ له خویندنی قورئاندا

۵۰۴۵- قه تاده ده لی: پرسیارم له ئه نه سی کوری مالیک ﷺ کرد دهرباره ی قورئان
خویندنی پیغه مبه ر ﷺ ئه نه س وتی: (پیغه مبه ر ﷺ) هه می شه دهنگی درێژ
ده کرده وه به درێژ کردنیکی چاک، (بو ئه وه پیتانه ی دهنگیان درێژه)^(۲).

(۱) واته: (زمان مه جۆلینه به خویندنه وهی نیگا تا په له ی تیدا بکهیت، به راستی له سهر نیمه یه
کۆکردنه وهی له سنگندا و خویندنه وهی، ئینجا کاتی که قورئانمان بو خویندیه وه (به هو ی جیریه وه)
تۆش شوین خویندنه وهی نه و بکه وه).

(۲) پروانه: ۵۰۴۶.

(۳) وهک (ا، و، ی) که پێیان دهوتریت پیتی درێژکردنه وه.

۵۰۴۶- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَاصِمٍ، حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: سُئِلَ أَنَسٌ: كَيْفَ كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ ﷺ؟ فَقَالَ: كَانَتْ مَدًّا. ثُمَّ قَرَأَ: ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ (۱) الْفَاتِحَةَ. يَمْدُ بِسْمِ اللَّهِ، وَيَمْدُ بِالرَّحْمَنِ، وَيَمْدُ بِالرَّحِيمِ (۲).

۵۰۴۶- قه‌تاده ده‌ئی: پرسیار له نه‌نه‌س ﷺ کرا: قورئان خویندنی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ چۆن بوو؟ نه‌نه‌سیش وتی: قورئان خویندنه‌که‌ی به‌ده‌نگ درێژ‌کردنه‌وه‌ بوو. پاشان ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ (۱) ی خویندنه‌وه‌ به‌ ﴿بِسْمِ اللَّهِ﴾ ده‌نگی درێژ ده‌کرده‌وه‌ (۲) وه‌ به‌ ﴿الرَّحْمَنِ﴾ (۳) و ﴿الرَّحِيمِ﴾ (۴) یش ده‌نگی درێژ ده‌کرده‌وه‌.

۳۰- بابُ التَّرجِيعِ

۵۰۴۷- حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا أَبُو إِيَاسٍ قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَغْفَلٍ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقْرَأُ وَهُوَ عَلَى نَاقَتِهِ - أَوْ جَمَلِهِ - وَهِيَ تَسِيرُ بِهِ وَهُوَ يَقْرَأُ سُورَةَ الْفَتْحِ - أَوْ مِنْ سُورَةِ الْفَتْحِ - قِرَاءَةً لَيِّنَةً، يَقْرَأُ وَهُوَ يُرْجِعُ (۵).

۳۰- باسی (قورئان خویندن) به‌ ئاوازه‌وه‌ (۱)

۵۰۴۷- عه‌بدو‌ل‌لای کوری مو‌غه‌ف‌ف‌هل ﷺ ده‌ئی: پی‌غه‌مبه‌رم ﷺ بی‌نی به‌سه‌ر می‌ و‌ش‌تره‌که‌یه‌وه‌ - یان و‌ش‌تره‌که‌یه‌وه‌ - قورئانی ده‌خویند و‌ و‌ش‌تره‌که‌ی نه‌و سواری بوو ده‌ر‌و‌یش‌ت، پی‌غه‌مبه‌ریش ﷺ سو‌ره‌تی فه‌ت‌ح‌ی- یان به‌شیک له سو‌ره‌تی فه‌ت‌ح‌ - به‌ هی‌واشی ده‌خویند، به‌ ئاواز و‌ ده‌نگ لا‌واندنه‌وه‌ ده‌یخویند.

(۱) بر‌وا‌نه: ۵۰۴۵.

(۲) ده‌نگی به‌ ئه‌لیفی پێش (ه) وش‌ی (الله) درێژ ده‌کرده‌وه‌.

(۳) به‌ پیتی ئه‌لفی پێش نونی (الرَّحْمَنِ).

(۴) به‌ پیتی یای پێش میم (الرَّحِيمِ) درێژ ده‌کرده‌وه‌، هه‌ر سێ پیت‌ه‌ پیتی درێژ‌کردنه‌وه‌ن.

(۵) بر‌وا‌نه: ۴۲۸۱.

(۶) یان ده‌نگ لا‌واندنه‌وه‌ به‌ قورئان.

۳۱- بابُ حُسْنِ الصَّوْتِ بِالْقُرْآنِ

۵۰۴۸- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ خَلْفٍ أَبُو بَكْرٍ، حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى الْهَمَّانِيُّ، حَدَّثَنَا بُرَيْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ جَدِّهِ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِي مُوسَى رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم قَالَ لَهُ: «يَا أَبَا مُوسَى لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مَرَامِيرِ آلِ دَاوُدَ».

۳۱- باسی ده‌نگ خوش کردن به قورئان خویندن

۵۰۴۸- ئەبو بوردە لە ئەبو موساو رضي الله عنه ده‌گێڕێتەوه لە پێغه‌مبەر‌وه صلى الله عليه وسلم که به ئەبو موسای هه‌رموو: ((ئەه‌ی ئەبو موسا بێگومان به‌ دلتاییه‌وه سازێک له‌ سازه‌کانی بنه‌ماله‌ی داوود عليه السلام پێ به‌خشاوه)).

۳۲- بابُ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَسْمَعَ الْقُرْآنَ مِنْ غَيْرِهِ

۵۰۴۹- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ الْأَعْمَشِ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ، عَنْ عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: «اقْرَأْ عَلَيَّ الْقُرْآنَ». قُلْتُ: اقْرَأْ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ؟! قَالَ: «إِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَسْمَعَ مِنْ غَيْرِي»^(۱).

۳۲- باسی ئەو که‌سه‌ی پێی خوشه‌ گوێی له‌ قورئان

خویندنی که‌سیکی تر بیت

۵۰۴۹- عه‌بدوڵلا (ی کوری مه‌سه‌ود) رضي الله عنه ده‌لی: پێغه‌مبەر صلى الله عليه وسلم هه‌رموی پیم: ((قورئانم بۆ بخوینه‌))، وتم: قورئان بۆ تۆ بخوینم که‌ بۆ تۆ دابه‌زێنراوه‌؟ هه‌رمووی: ((بێگومان من پیم خوشه‌ که‌ له‌ غه‌یری خۆمه‌وه‌ بیهیستم)).

۳۳- بَابُ قَوْلِ الْمُقْرِئِ لِلْقَارِئِ حَسْبُكَ

۵۰۵۰- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: «اقْرَأْ عَلَيَّ». قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اقْرَأْ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ؟! قَالَ: «نَعَمْ». فَقَرَأْتُ سُورَةَ النَّسَاءِ حَتَّى أَتَيْتُ إِلَى هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿كَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا ۝۱۱﴾ النساء. قَالَ: «حَسْبُكَ الْآنَ». فَالْتَفَتُ إِلَيْهِ فَلِذَا عَيْنَاهُ تَذَرِفَان^(۱).

۳۳- باسی ئه‌وه‌ی داواى خویندنى قورئان ده‌کات به قورئان خوینه‌که بلى به‌سه راوه‌سته

۵۰۵۰- عه‌بدو‌للاى كورى مه‌سعوود ؓ وتى: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووى بی‌م: ((قورئانم بو بخوینه‌ه)), وتم: نه‌ی پیغه‌مبه‌رى خوا قورئان بو تو بخوینم که بو تو دابه‌زین‌راوه‌؟ فه‌رمووى: ((به‌لى)) منیش سوپه‌تى نیسائم خویند تا گه‌یستمه نه‌م نایه‌ته: (ئینجا (حالى کافران) چۆن بی‌ت کاتیک له هه‌موو ئوممه‌تیک شایه‌تیکمان هی‌نا (که پیغه‌مبه‌ره‌که‌یانه‌) توشمان هی‌نا (نه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ) به شایه‌ت به‌سه‌ر ئا نه‌وانه‌وه‌). پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووى: ((ئیستا به‌سه راوه‌سته)), ئینجا لام کرده‌وه به‌لایدا ده‌بینم چاوه‌کانى فرمیسیکیان پیادا دیته خواره‌وه.

۳۴- بَابُ: فِي كَمْ يُقْرَأُ الْقُرْآنُ؟ وَقَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿فَأَقْرَءُوا مَا يَسَّرَ مِنْهُ ۝۱۰﴾ الْمَنْزِل

۵۰۵۱- حَدَّثَنَا عَلِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ لِي ابْنُ شُبْرَمَةَ: نَظَرْتُ كَمْ يَكْفِي الرَّجُلَ مِنَ الْقُرْآنِ، فَلَمْ أَجِدْ سُورَةً أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثِ آيَاتٍ، فَقُلْتُ: لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ أَنْ يَقْرَأَ أَقَلَّ مِنْ ثَلَاثِ آيَاتٍ.

۵۰۵۱م- قَالَ سُفْيَانُ: أَخْبَرَنَا مَنْصُورٌ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ، أَخْبَرَهُ عَلَقَمَةُ، عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ: وَلَقِيتُهُ وَهُوَ يَطُوفُ بِالْبَيْتِ، فَذَكَرَ النَّبِيَّ ﷺ: "أَنَّ مَنْ قَرَأَ بِالْأَيْتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ كَفَّتَاهُ"^(۱).

۳۴- باسیک: له‌ماوه‌ی چه‌ند (روژدا) قورئان هه‌مووی بخوینریته‌وه؟ وه ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوامی به‌رز و بلند: (ده‌ی ئه‌وه‌نده‌ی که بوئان ئاسانه قورئان بخوینن)

۵۰۵۱م- عه‌لی ده‌لی: سوفیان بو‌ی گیراینه‌وه وتی: ئیبنو شو‌برومه پی‌ی وتم: سه‌رنجم داوه که‌سیک چه‌ندی قورئان خویندنی به‌سه، سو‌رم‌تیکم ده‌ست نه‌که‌وت له‌ سی ئایه‌ت که‌متر بیت، بو‌یه وتم: ناب‌ی که‌سیک له‌ سی ئایه‌ت که‌متر بخوینیت.

۵۰۵۱م- عه‌لقه‌مه له‌ ئه‌بی مه‌سعووده‌وه ﷺ ده‌گیریته‌وه ده‌لی: به‌ ئه‌بی مه‌سعوود که‌شتم ته‌وافی ده‌کرد به‌ ده‌وری که‌عه‌دا، جا باسی پی‌غه‌مبه‌ری ﷺ کرد و (وتی: فه‌رموویه‌تی: ((بی‌گومان هه‌ر که‌سیک دوو ئایه‌ته‌که‌ی کو‌تای سو‌رم‌تی به‌قه‌ره له‌ شه‌ویکدا بخوینیت به‌سیه‌تی)).

۵۰۵۲م- حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ مُعِيزَةَ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: أَنْكَحَنِي أَبِي امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ، فَكَانَ يَتَعَاهَدُ كَنَّتُهُ فَيَسْأَلُهَا عَنْ بَعْضِهَا، فَتَقُولُ: نِعَمْ الرَّجُلُ مِنْ رَجُلٍ، لَمْ يَطَأْ لَنَا فِرَاشًا وَلَمْ يُفْتَشْ لَنَا كَنَفًا مُذْ أَتَيْنَاهُ. فَلَمَّا طَالَ ذَلِكَ عَلَيْهِ ذَكَرَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «الْقِنِي بِهِ». فَلَقِيتُهُ بَعْدُ، فَقَالَ: «كَيْفَ تَصُومُ؟». قَالَ: كُلَّ يَوْمٍ. قَالَ: «وَكَيْفَ تَخْتِمُ؟». قَالَ: كُلَّ لَيْلَةٍ. قَالَ: «صُمْ فِي كُلِّ شَهْرٍ ثَلَاثَةً وَافْرَأِ الْقُرْآنَ فِي كُلِّ شَهْرٍ». قَالَ: قُلْتُ أَطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ. قَالَ: «صُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْجُمُعَةِ». قُلْتُ: أَطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ

ذَلِكَ. قَالَ: «أَفِطِرُ يَوْمَيْنِ وَصُمْ يَوْمًا». قَالَ: قُلْتُ: أَطِيقُ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ. قَالَ: «صُمْ أَفْضَلَ الصَّوْمِ صَوْمَ دَاوُدَ، صِيَامَ يَوْمٍ وَإِفْطَارَ يَوْمٍ، وَاقْرَأْ فِي كُلِّ سَبْعٍ لَيَالٍ مَرَّةً». فَلَيْتَنِي قَبِلْتُ رُخْصَةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَذَاكَ أَنِّي كَبُرْتُ وَضَعُفْتُ فَكَانَ يَقْرَأُ عَلَى بَعْضِ أَهْلِهِ السَّبْعَ مِنَ الْقُرْآنِ بِالنَّهَارِ، وَالَّذِي يَقْرَأُهُ يَعْزِضُهُ مِنَ النَّهَارِ؛ لِيَكُونَ أَخَفَّ عَلَيْهِ بِاللَّيْلِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَقَوَّى أَفْطَرَ أَيَّامًا وَأَخَصَى وَصَامَ مِثْلَهُمْ؛ كَرَاهِيَةً أَنْ يَتْرَكَ شَيْئًا فَارَقَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَيْهِ. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: وَقَالَ بَعْضُهُمْ: فِي ثَلَاثٍ وَفِي خَمْسٍ، وَأَكْثَرُهُمْ عَلَى سَبْعٍ^(۱).

۵۰۵۲- موحاهید له عه‌بدو‌ل‌لای کوردی عه‌مره‌وه ﷺ ده‌گیر‌پته‌وه ده‌لی: باوکم ژنیکی خانه‌دانی ره‌سه‌نی بۆ هینام، ئینجا ناو به‌ناو عه‌مر بووکه‌که‌ی به‌سه‌ر ده‌گرده‌وه و پرسپاری می‌رده‌که‌ی لی ده‌کرد ژنه‌که‌ش ده‌یوت: ئای چ پیاویکی چاکه‌ خو‌یه‌تی پیاو، له‌و کاته‌وه‌ی هاتووین بۆ لای نه‌پیی ناو‌ته‌ سه‌ر نو‌ینم^(۲) نه‌ چمکی به‌رده‌که‌ی هه‌ل‌داومه‌ته‌وه^(۳) جا که‌ ئهم حاله‌ته‌ در‌یزه‌ی کیشا، عه‌مر بۆ پێغه‌مبه‌ری ﷺ باس کرد ئه‌ویش فه‌رمووی: ((بمگه‌یه‌نه‌ پیی))، جا دواتر من به‌خزمه‌تی گه‌شتم و فه‌رمووی: ((چۆن به‌ر‌پۆ‌زوو ده‌بی‌ت؟)) (عه‌بدو‌ل‌لā) وتی: هه‌موو ر‌پۆ‌ژ (به‌ر‌پۆ‌زوو ده‌بم)، فه‌رمووی: ((چۆن خه‌تمی قورئان ده‌که‌یت؟)) وتی: هه‌موو شه‌ویک (خه‌تمیک ده‌که‌م)، فه‌رمووی: ((له‌ هه‌موو مانگی‌کدا سێ ر‌پۆ‌ژ به‌ر‌پۆ‌زووبه‌، وه‌ له‌ هه‌موو مانگی‌کدا هه‌موو قورئان بخو‌ینه‌ (خه‌تمیک بکه‌)، ده‌لی: وتم: له‌وه‌ زیاتر ده‌توانم، فه‌رمووی: ((له‌ هه‌فته‌یه‌کدا سێ ر‌پۆ‌ژ به‌ر‌پۆ‌زووبه‌))، وتم: له‌وه‌ زیاتر ده‌توانم، فه‌رمووی: ((دوو ر‌پۆ‌ژ به‌ر‌پۆ‌زوو مه‌به‌ و ر‌پۆ‌ژیک به‌ر‌پۆ‌زووبه‌))، ده‌لی: وتم: له‌وه‌ زیاتر ده‌توانم، فه‌رمووی: ((گه‌وره‌ترین ر‌پۆ‌زوو بگره‌ که‌ ر‌پۆ‌زی داووده‌ ﷺ، ر‌پۆ‌زوو گرتنی ر‌پۆ‌ژیک و

(۱) بروانه: ۱۱۳۱.

(۲) واته: سه‌رجیی له‌گه‌ل نه‌کردووم.

(۳) واته: ده‌ستی نه‌ بردووه‌ بۆ ناوه‌وه‌ی ژێر جله‌کانی ژنه‌که‌ی، مه‌به‌ستی ئه‌وه‌ هیشتا هه‌ر که‌چه‌ و نه‌چووه‌ ته‌ لای و نه‌بووه‌ به‌ژن.

پۆژوو نه‌گرتنی پۆژێک، وه‌ له‌ جه‌وت شه‌ویشدا جارێک هه‌موو قورئان بخوێنه‌))، جا خۆزگه‌ کاتی خۆی پوو‌خسه‌ته‌که‌ی پێغه‌مبه‌ری خوام ﷺ قه‌بول بکرا‌یه‌، ئه‌وه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی من ئیستا چوو‌مه‌ته‌ ته‌مه‌نه‌وه‌ و لاواز بووم (مو‌جاهید ده‌لی): جا جه‌وت یه‌کی قورئان به‌رۆژدا لای یه‌کێ له‌ که‌س و کاره‌که‌ی ده‌خوێنده‌وه‌ و ده‌وری ده‌گرده‌وه‌، ئه‌وه‌ی ده‌یخوێند (به‌ شه‌ودا) به‌رۆژدا ده‌یخوێنده‌وه‌ (بۆ که‌سیکی) تا به‌شه‌ودا خوێندنه‌وه‌ی ئاسان بێ بۆی، وه‌ ئه‌گه‌ر بیویستایه‌ هێز و گوری تی بێته‌وه‌ چه‌ند پۆژێک به‌پۆژوو نه‌دمبوو و ده‌یژماردن و جا به‌ ئه‌ندازمیان به‌پۆژوو ده‌بوو^(۱)، چونکه‌ پێی ناخۆش بوو واز بێنی له‌ هه‌یچێک (له‌ خواپه‌ره‌ستییه‌ی) له‌سه‌ری بووه‌ که‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ دنیا دهرچوو‌ه و مه‌فاتی کردوه‌.

ئهبو عه‌بدو‌للا (ئیمامی بوخاری) ده‌لی: هه‌ندی له‌ راویه‌کان وتوو‌یه‌تی: (قورئان بخوێنه‌) له‌ سێ پۆژدا، له‌ پێنج پۆژدا، به‌لام زۆربه‌یان: له‌ جه‌وت پۆژدا (هه‌موو قورئان بخوێنه‌).

۵۰۵۳- حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا شَيْبَانُ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: «فِي كَمْ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟»^(۲).

۵۰۵۳-ئهبی سه‌له‌مه‌ له‌ عه‌بدو‌للا‌ی کوری عه‌مه‌روه‌ گێراویه‌تی‌وه‌ ده‌لی: پێغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌رمووی پیم: ((له‌ چه‌ند (پۆژدا) هه‌موو قورئان ده‌خوێنی؟)).

۵۰۵۴- حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ، أَخْبَرَنَا عُيَيْدُ اللَّهِ، عَنْ شَيْبَانَ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ -مَوْلَى بَنِي زُهْرَةَ- عَنْ أَبِي سَلَمَةَ -قَالَ: وَأَخْبَسَنِي قَالَ: سَمِعْتُ أَنَا مِنْ أَبِي سَلَمَةَ

(۱) چه‌ند پۆژ به‌پۆژوو نه‌بوایه‌ ده‌یژمارد به‌ ژماره‌ی ئه‌و پۆژانه‌ دواتر به‌پۆژوو ده‌بوو.

(۲) بروه‌: ۱۱۳۱.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اقْرَأِ الْقُرْآنَ فِي شَهْرٍ». قُلْتُ: إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً، حَتَّى قَالَ: «فَاقْرَأْهُ فِي سَبْعٍ وَلَا تَزِدْ عَلَى ذَلِكَ»^(۱).

۵۰۵۴-یه‌حیا له موحه‌مه‌دی کو‌ری عه‌بدو‌ره‌حمانی که ئازاد‌کراوی به‌نی زوهره بوو له نه‌بی سه‌له‌مه‌وه ده‌گیر‌پته‌وه - یه‌حیا ده‌لی: وا گومان ده‌به‌م وتی: من له نه‌بی سه‌له‌مه‌م بیست - نه‌ویش له عه‌بدو‌للای کو‌ری عه‌مه‌روه ﷺ گێ‌پ‌رایه‌وه وتی: پی‌غه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: (له مانگی‌دا هه‌موو قورئان بخوینی‌هه‌)، منیش وتم: من هی‌ز و توانام هه‌یه‌، تا فه‌رمووی: ((که‌وابوو له حه‌فته‌یه‌‌گدا بیخوینی‌هه‌ له‌وه زیاتری مه‌که‌ه‌))^(۲).

۳۵- بَابُ الْبُكَاءِ عِنْدَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ

۵۰۵۵- حَدَّثَنَا صَدَقَةُ، أَخْبَرَنَا يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ يَحْيَى: بَعْضُ الْحَدِيثِ عَنْ عَمْرِو بْنِ مُرَّةَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ سُفْيَانَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُبَيْدَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ. قَالَ الْأَعْمَشُ: وَبَعْضُ الْحَدِيثِ حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، وَعَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي الضُّحَى، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اقْرَأْ عَلَيَّ». قُلْتُ: أَفَرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزَلَ؟! قَالَ: «إِنِّي أَشْتَهِي أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي». قَالَ: فَقَرَأْتُ النِّسَاءَ حَتَّى إِذَا بَلَغْتُ: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾^(۱) النساء، قَالَ لِي «كُفْ» أَوْ «أَمْسِكْ». فَرَأَيْتُ عَيْنَيْهِ تَذْرِفَانِ^(۲).

(۱) ب‌پ‌وانه: ۱۱۳۱.

(۲) واته: له هه‌فته‌یه‌ک که‌می مه‌که‌ره‌وه، قورئان خوینی‌دنه‌که‌ت زیاتر که‌متر له هه‌فته‌یه‌ک خه‌ه‌مێ‌ک بکه‌یت.

(۳) ب‌پ‌وانه: ۴۵۸۲.

۳۵- باسی گریان له کاتی قورئان خویندندا

۵۰۵۵-عه‌بدوئلا (ی کوری مه‌سعوود) ﷺ ده‌لی: پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی: ((قورئانم بۆ بخوینه))، ده‌لی: وتم: قورئان بخوینم بۆ تۆ که بۆ تۆ دابه‌زینراوه؟ فه‌رمووی: ((به‌راستی من حه‌زم لێیه که له غه‌یری خۆم ببیستم))، ده‌لی: منیش سوپه‌تی نیسانم بۆ خوینده‌وه تا گه‌شته‌مه: (ئینجا (حالی کافران) چۆن بێت کاتێک له هه‌موو ئومه‌تێک شایه‌تیگمان هیناوه (که پیغه‌مبه‌ره‌که‌یانه)، توشمان هینا (ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ) به‌شایه‌تی به‌سه‌ر ئا ئه‌وانه‌وه)، فه‌رمووی پێم: ((به‌سه‌)) - یان ((پاره‌سته)) - جا چاوه‌کانیم دی فرمیسیان پیا‌دا ده‌هاته خواره‌وه.

۵۰۵۶- حَدَّثَنَا قَيْسُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عُبَيْدَةَ السَّلْمَانِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: «اقْرَأْ عَلَيَّ». قُلْتُ: أَقْرَأُ عَلَيْكَ وَعَلَيْكَ أَنْزِلَ؟! قَالَ: «إِنِّي أَحِبُّ أَنْ أَسْمَعَهُ مِنْ غَيْرِي»^(۱).

۵۰۵۶- عه‌بدوئلا (ی کوری مه‌سعوود) ﷺ ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی پێم: ((قورئانم بۆ بخوینه))، وتم: قورئان بۆ تۆ بخوینم که بۆ تۆ دابه‌زینراوه؟ فه‌رمووی: ((بێگومان من پێم خۆشه که له غه‌یری خۆمه‌وه ببیستم)).

۳۶- بابُ إِثْمِ مَنْ رَأَى بَقْرَةَ الْقُرْآنِ أَوْ تَاكَلَ بِهٍ أَوْ قَجَرَ بِهٍ

۵۰۵۷- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ حَيْثَمَةَ، عَنْ سُوَيْدِ بْنِ غَفَلَةَ قَالَ عَلِيُّ ﷺ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: «يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ قَوْمٌ حُدَّتْهُمُ الْأَسْثَانُ،

سُفَهَاءُ الْأَخْلَامِ، يَقُولُونَ مِنْ خَيْرِ قَوْلِ الْبَرِيَّةِ، يَمْرُقُونَ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، لَا يُجَاوِزُ إِيْمَانَهُمْ حَنَاجِرَهُمْ، فَأَيُّنَمَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ، فَإِنَّ قَتْلَهُمْ أَجْرٌ لِمَنْ قَتَلَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»^(۱).

۳۶- باسی تاوانی ئەو کەسە بە قورئان خویندن ریا بکات، یان داواى خواردنى پێ بکات، یان خراپەى^(۲) پێ بکات

۵۰۵۷- سوهیدی کوری غه‌فغه‌له ده‌لی: عه‌لی ؑ وتی: له پیغه‌مبه‌ری خوام ؑ بیست ده‌یفه‌رموو: ((له ئاخیر زه‌ماندا که‌سانیک دین و په‌یدا ده‌بن هه‌رزه‌کار و نه‌فامان و که‌م عه‌قلن، به‌وته‌ی چاکترینی مرو‌فه‌کان (که پیغه‌مبه‌ره ؑ) فه‌سه‌ده‌که‌ن و ده‌یلتین^(۳)، له ئیسلام دهرده‌چن هه‌رچونیک تیر له نیچیر دهرده‌جیت، باوه‌ریان له گه‌روویان تیپه‌ر ناکات، بویه له هه‌ر کویدا بییان که‌شتن بیانکوژن، چونکه بیگومان له کوشتنیاندا له رۆزی دوایدا پاداشتی گه‌وره هه‌یه بۆ ئەو که‌سه‌ی ده‌یانکوژیت)).

۵۰۵۸- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ التَّمِيمِيِّ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ؑ أَنَّهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: «يَخْرُجُ فِيكُمْ قَوْمٌ تَحْقِرُونَ صَلَاتَكُمْ مَعَ صَلَاتِهِمْ، وَصِيَامَكُمْ مَعَ صِيَامِهِمْ، وَعَمَلَكُمْ مَعَ عَمَلِهِمْ، وَيَقْرَأُونَ الْقُرْآنَ لَا يُجَاوِزُ حَنَاجِرَهُمْ، يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الرَّمِيَّةِ، يَنْظُرُ فِي النَّصْلِ فَلَا يَرَى شَيْئًا، وَيَنْظُرُ فِي الْقَدْحِ فَلَا يَرَى شَيْئًا، وَيَنْظُرُ فِي الرَّيشِ فَلَا يَرَى شَيْئًا، وَيَتَمَارَى فِي الْفُوقِ»^(۴).

(۱) بر‌وانه: ۳۶۱۱.

(۲) ئە‌گه‌ر (فَجَرَ) بێت به‌لام ئە‌گه‌ر (فَخَرَ) بێت واته: فه‌خر و شانازی پێوه بکات.

(۳) که قورئانه ده‌لێن (لاحکم إلا لله).

(۴) بر‌وانه: ۳۳۴۴.

۵۰۵۸- ئه‌بو سه‌عیدی خودری ﷺ ده‌لی: له‌ پی‌غه‌مبه‌ری خوام ﷺ بیست دمی‌فه‌رموو: (گه‌لێک له‌ ناوتاندا په‌یدا دهم، نوێژتان له‌ به‌رانبه‌ر نوێژی ئه‌واندا و پۆژووتان له‌ به‌رانبه‌ر پۆژوویناندا و کرده‌وه (چاک) تان له‌ به‌رانبه‌ر (چاکی) ئه‌واندا به‌ که‌م و هیچ داده‌مین، (به‌لام ئه‌و گه‌له) که‌ قورنان ده‌خوینن له‌ گه‌روویان تی‌ناپه‌ری^(۱)، له‌ ئیسلام ده‌رده‌چن وه‌ک چۆن تیر نی‌چیرکه‌ کوناو ده‌ر ده‌کات، هیچ له‌ گه‌ل خۆی نابات (تیرهاویژه‌که) سه‌یری په‌یکانه‌که‌ ده‌کات هیچ شتیکی بێ‌وه نابین، سه‌یری کلکی تیره‌که‌ ده‌کات هیچ شتیکی نابین، سه‌یری په‌ره‌ی تیره‌که‌ ده‌کات هیچ شتیکی نابین، وه‌ گومانیش ده‌کات له‌ شوینی ژێیه‌ی که‌وانه‌که‌ش))^(۲).

۵۰۵۹- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «الْمُؤْمِنُ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالْأُتْرَجَةِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ، وَالْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَعْمَلُ بِهِ كَالْتَّمْرِ طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَلَا رِيحَ لَهَا، وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالرِّيحَانَةِ رِيحُهَا طَيِّبٌ وَطَعْمُهَا مُرٌّ، وَمَثَلُ الْمُنَافِقِ الَّذِي لَا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَالْحَنْظَلَةِ، طَعْمُهَا مُرٌّ - أَوْ خَبِيثٌ - وَرِيحُهَا مُرٌّ»^(۳).

۵۰۵۹- ئه‌بو موسا ﷺ له‌ پی‌غه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گی‌ری‌ته‌وه که‌ فه‌رموو‌یه‌تی: (((نموونه‌ی) ئه‌و باوم‌پ‌داره‌ی قورنان ده‌خوینیت و کاریشی بێ ده‌کات وه‌ک ترنج وایه، تامی خو‌شه و بو‌نیشی خو‌شه، وه‌ (نموونه‌ی) ئه‌و باوم‌پ‌داره‌ی قورنان ناخوینیت به‌لام کاری بێ ده‌کات، وه‌ک خورما وایه، تامی خو‌شه و بو‌نی نییه، وه‌ نموونه‌ی ئه‌و دوو پ‌وه‌ی که‌ قورنان ده‌خوینیت، وه‌ک پ‌حانه‌ وایه، بو‌نی

خۆشه و تامی تاله، وه نموونه‌ی نه‌و دوو پرووه‌ی قورئان ناخوینیت، وه‌ك
گوزالکه‌ وایه، تامی تاله - یان پیسه - و بو‌نی تاله (ناخۆشه).

۳۷- باب: اقْرءُوا الْقُرْآنَ مَا اَنْتَلَفْتُمْ قُلُوبُكُمْ

۵۰۶۰- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ،
عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «اقْرءُوا الْقُرْآنَ مَا اَنْتَلَفْتُمْ قُلُوبُكُمْ، فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ»^(۱).

۳۷- باسیک: قورئان بخوینن نه‌وه‌نده‌ی دلتان له‌سه‌ری رێک و کۆک بی‌ت

۵۰۶۰- جونده‌بی کوری عه‌بدوللا ﷺ له‌ پی‌غه‌مبه‌روه‌ ﷺ ده‌گێڕێته‌وه‌ که
فه‌رموویه‌تی: ((قورئان بخوینن نه‌وه‌نده‌ی دلتان (له‌سه‌ری) رێک و کۆک بی‌ت،
به‌لام نه‌گه‌ر ناکۆک بوون نه‌وه‌ هه‌ستن (و ده‌ستی) لێ هه‌لگرن)).

۵۰۶۱- حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ، حَدَّثَنَا سَلَامٌ بْنُ أَبِي مُطِيعٍ،
عَنْ أَبِي عِمْرَانَ الْجَوْنِيِّ، عَنْ جُنْدَبِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «اقْرءُوا الْقُرْآنَ مَا اَنْتَلَفْتُمْ عَلَيْهِ
قُلُوبُكُمْ فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَقُومُوا عَنْهُ»^(۲).

تَابَعَهُ الْحَارِثُ بْنُ عُبَيْدٍ وَسَعِيدُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ وَلَمْ يَرْفَعْهُ حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ وَأَبَانُ. وَقَالَ
عُنْدَرُ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ أَبِي عِمْرَانَ سَمِعْتُ جُنْدَبًا قَوْلَهُ. وَقَالَ ابْنُ عَوْنٍ: عَنْ أَبِي عِمْرَانَ، عَنْ عَبْدِ
اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ، عَنْ عُمَرَ قَوْلَهُ، وَجُنْدَبٌ أَصَحُّ وَأَكْثَرُ.

۵۰۶۱- جونده‌ب ﷺ ده‌لێ: پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((قورئان بخوینن تا دلتان
له‌سه‌ری رێک و جووت بوو، به‌لام نه‌گه‌ر جیاواز بوون هه‌ستن له‌ خویندنی)).

(۱) بر‌وانه: ۵۰۶۱، ۷۳۶۴، ۷۳۶۵.

(۲) بر‌وانه: ۵۰۶۰.

هه‌ریه‌ك له حاریسی كۆری عوبه‌ید و سه‌عیدی كۆری زمید گیراویانه‌ته‌وه له ئه‌بی عیمرانه‌وه و پاشتی سه‌لامی كۆری ئه‌بی موتیعیان كردوه، له گیرانه‌وه‌ی ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌دا.

حه‌مادی كۆری سه‌له‌مه و ئه‌بان ئه‌م فه‌رمووده‌یان نه‌بردۆته‌وه سه‌ر پیغه‌مبه‌ر ﷺ. غوندهر گیراویه‌تی‌ه‌وه له شوعه‌به‌وه، ئه‌ویش له ئه‌بی عیمرانه‌وه ده‌لی: له جونده‌یم ﷺ بیست به‌ وته‌ی جونده‌ب ده‌گیرێته‌وه. ئیبنو عه‌ون ده‌گیرێته‌وه له ئه‌بی عیمرانه‌وه ئه‌ویش له عه‌بدوڵلای كۆری صامیه‌وه، له عومه‌ر (ی كۆری خه‌تتابه‌وه) به‌وته‌ی عومه‌ر ده‌یهێنێ، به‌لام گیرانه‌وه‌كه‌ی جونده‌ب راسته‌ و زۆرت‌ریش ئه‌وانه‌ی گیراویانه‌ته‌وه.

۵۰۶۲- حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ مَيْسَرَةَ، عَنِ النَّزَالِ بْنِ سَبْرَةَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ سَمِعَ رَجُلًا يَقْرَأُ آيَةً، سَمِعَ النَّبِيَّ ﷺ خِلَافَهَا، فَأَخَذْتُ يَدَهُ فَأَنْطَلَقْتُ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: «كَلَاكُمَا مُحْسِنٌ قَاقِرًا» أَكْبَرُ عِلْمِي قَالَ: "فَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ اخْتَلَفُوا فَأَهْلَكَهُمْ" ^(۱).

۵۰۶۲- عه‌بدوڵلا (ی كۆری مه‌سه‌وود) ﷺ ده‌گیرێته‌وه كه ئه‌و (عه‌بدوڵلا) گوێ لێ بوو پیاویك ئایه‌تیکی ده‌خویند، عه‌بدوڵلا پیچه‌وانه‌ی ئه‌و خویندنه‌وه‌ی له پیغه‌مبه‌ر ﷺ بیستبوو، بۆیه‌ ده‌ستیم گرتوو برده‌م بۆ خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ فه‌رمووی: ((خویندنی) هه‌ردووكتان چاك و جوانه‌، كه‌واته هه‌ردووكتان به‌و شیوه‌یه‌ بیخوینن))، جا (شوعه‌به) وتی: به‌زۆری وا ده‌زانم فه‌رمووی: ((جیاواز مه‌بن) چونكه به‌راستی ئه‌و گه‌لانه له پیش ئیوه‌دا بوون جیاواز و ناكوک بوون، به‌و هۆیه‌وه له ناو چوون)).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۶۷- کتاب النکاح

به ناوی خوامی به خشنده می میهره بان

۶۷- په راوی هاوسه رگیری (۱)

۱- بابُ التَّزْوِيجِ فِي النِّكَاحِ

لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾ (۲) الآية، النساء.

۵۰۶۳- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنَا حُمَيْدُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الطَّوِيلُ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: جَاءَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ إِلَى بُيُوتِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ يَسْأَلُونَ عَنْ عِبَادَةِ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمَّا أُخْبِرُوا كَانَهُمْ تَقَالُوهَا، فَقَالُوا: وَإِنْ نَحْنُ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ؟ قَدْ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ. قَالَ أَحَدُهُمْ: أَمَا أَنَا فَإِنِّي أَصَلِّي اللَّيْلَ أَبَدًا. وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَصُومُ الدَّهْرَ وَلَا أَفْطِرُ. وَقَالَ آخَرُ: أَنَا أَعْتَزِلُ النِّسَاءَ فَلَا أَتَزَوَّجُ أَبَدًا. فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «أَنْتُمْ الَّذِينَ قُلْتُمْ كَذَا وَكَذَا؟ أَمَا وَاللَّهِ إِنِّي لَأَخْشَاكُمْ لِلَّهِ وَأَتَقَاكُمْ لَهُ، لَكِنِّي أَصُومُ وَأَفْطِرُ، وَأُصَلِّي وَأَرْقُدُ وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي».

۱- باسی هاندان دهر باره می هاوسه رگیری

به به لگهی نه م فهرمایشته می خوامی بهرز و بلند: (ماره بکه ن نهو ناهره تانه می چه لالن بو تان).

(۱) ژن هیتان و ژن ماره کردنیشی پین ده لیتن.

۵۰۶۳-ئەنەسە سى كورى مالىك ﷺ دەلى: كۆمەللىكى سى كەسى ھاتن بۇ مالى خىزانەكانى بېغەمبەر ﷺ پرسیاریان لە بەرستشى بېغەمبەر ﷺ دەگرد، ئىنجا ھەوالیان پېدرا وەك بللى بەگەمى بزەنن وابوو، بۆیە لە ناو خۆیاندا وتیان: ئیمە لە كوین لە چا و بېغەمبەردا ﷺ بېگومان ئەو لە گوناھى رابردوو داھاتووی بوراوە، یەككىیان وتى: من بەدلتیایبەو ھەموو ھەموو (ناخەوم) شەونویژ دەگەم ھەتا ماوم. یەككى كەیان وتى: من رۆژەكانى سال ھەموو بەرپۆژوو دەبم. ئەوى تریان وتى: من كەنار دەگرم لە ژن ھینان و ھاوسەر گىرى ناکەم. ئىنجا بېغەمبەرى خوا ﷺ ھاتەو و ھەرمووی: ((ئىو ئەو كەسانەن وا و واتان وتوو؟ دەى سویند بەخوا بېگومان من لە ھەمووتان زیاتر لە خوا دەترسم، لە ھەمووشتان پارىزگارترم، بەلام (لەگەل ئەومشدا) رۆژوو دەگرم و بەرپۆژووش نابم، شەونویژ دەگەم و دەشخەوم، ھاوسەرگىش دەگەم، ئىنجا ئەو كەسەى لە سوننەت و رېبازى من لابتات ئەو لە پەپرەوانى من نىبە)).

۵۰۶۴- حَدَّثَنَا عَلِيٌّ، سَمِعَ حَسَانَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ يُونُسَ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَمِينِ فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَتًى وَتِلْكَ وَرُيْعٌ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَمْلِكُوا مَوْجِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعْمَلُوا ۖ﴾ النساء. قَالَتْ: يَا ابْنَ أُخْتِي، الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجَرٍ وَلِيَّهَا، فَيَرْغَبُ فِي مَالِهَا وَجَمَالِهَا، يُرِيدُ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا بِأَدْنَىٰ مِنْ سُنَّةِ صَدَاقِهَا، فَتُحِبُّ أَنْ يَنْكِحُوهَا إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ فَيُكْمِلُوا الصَّدَاقَ، وَأَمَرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سَوَّاهُنَّ مِنَ النِّسَاءِ^(۱).

۵۰۶۴-زوهرى دەلى: عوروە بۆى گىرپامەو ھە ئەو پرسیارى لە عائىشە ﷺ کرد دەربارەى ئەم ھەرمایشتەى خواى بەرزو بلىد: (و ئەگەر ترسان دادپەرور نەبن لە (مارەبى) ئەو ئافرەتە بى باوکانەدا (مارەیان مەكەن)، ئەو ھە مارە بکەن لەو

ئافره‌تانه‌ی حه‌لّان بۆتان، دوو دوو یان سیان سیان یان چوار چوار، جا نه‌گهر ترسان دادگهر نه‌بن نه‌وه یه‌ك ئافهرمت (ماره بکه‌ن له ئازادان)، یان نه‌وه که‌نیزه‌کانه‌ی که مولکتان نه‌وه نزیکتره که سته‌م نه‌که‌ن یان هه‌زار نه‌که‌ون)، عایشه رضی اللہ عنہا وتی: ئه‌ی خوشکه‌زای خۆم (مه‌به‌ست به‌و ئایه‌ته) نه‌وه که‌چه هه‌تیوه‌یه لای سه‌رپه‌رمه‌شتیاره‌که‌یه‌تی، ئینجا هه‌زی له سامان و جوانی که‌چه هه‌تیوه‌که‌یه، ده‌یه‌وئ ماره‌ی کات به‌که‌مه‌تر له ماره‌یی هاوشیوه‌ی خۆی، بۆیه ریگریان لئ کرا که نه‌وه که‌چه هه‌تیوانه ماره بکه‌ن مه‌گهر دادگهری بکه‌ن له‌گه‌لئانداو ماره‌یی یه‌که‌یان به ته‌واو پئ بدن، وه فه‌رمانیان پیکرا به ماره‌کردنی ئافره‌تانی تر جگه له‌وه که‌چه هه‌تیوانه.

۲- بابُ قولِ النَّبِيِّ ﷺ: "مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنْهُ أَغْضُ لِلْبَصْرِ وَأَخْصَنُ لِلْقُرْبِ". وَهَلْ يَتَزَوَّجُ مَنْ لَا أَرْبَ لَهُ فِي النِّكَاحِ؟

۵۰۶۵- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ، عَنْ عَلْقَمَةَ قَالَ: كُنْتُ مَعَ عَبْدِ اللَّهِ فَلَقِيَهُ عُثْمَانُ مِمَّنِي فَقَالَ: يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً. فَخَلَيْتَا، فَقَالَ عُثْمَانُ: هَلْ لَكَ يَا أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ فِي أَنْ نُزَوِّجَكَ بِكَرًا تَذْكُرُكَ مَا كُنْتَ تَعْهَدُ؟ فَلَمَّا رَأَى عَبْدُ اللَّهِ أَنْ لَيْسَ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى هَذَا أَشَارَ إِلَيَّ فَقَالَ: يَا عَلْقَمَةُ، فَأَنْتَهَيْتُ إِلَيْهِ وَهُوَ يَقُولُ: أَمَّا لَيْتُ قُلْتُ ذَلِكَ لَقَدْ قَالَ لَنَا النَّبِيُّ ﷺ: «يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ»^(۱).

۲- باسی ئەم فەرموودەى پێغەمبەر ﷺ ((ئەى كۆمەلى گەنجان هەر كەسێك لە ئێوه توانای ژن هێنانى هەبوو ئەوه با ژن بێنیت، وه هەر كەسێك نەیتوانى (ژن بێنیت) ئەوه با بەرۆژوو بێت، چونكه بۆى دەبێتە قەلغان))، وه ئایا كەسێك توانا و پێویستی ژن هێنانى نەبوو ژن بێنیت یانا؟

۵۰۶۵-عهلقه دهلى: من له گهڵ عهبدوڵڵادا ﷺ بووم له مینا، عوسمان پێی گهشت و عوسمان وتی: ئەى باوکی عهبدوهرحمان من کاریکی پێویستم به تۆیه، ئینجا هەردووکیان به تەنها بوونەوه و عوسمان وتی: ئەى باوکی عهبدوهرحمان دمه‌وێت كچیکت بۆ ماره‌كه‌م كاتی رابردوو (گەنجیتی)ت وەبیر بێنیتەوه؟ جا كه عهبدوڵلا زانی كه پێویستی به‌و ژن هێنانه نییه، ئاماژەى بۆ من كرد وتی: عهلقه‌مه وهره، منیش رۆشتم بۆلاى و ده‌یوت: ئەگەر تۆ ئەوه ده‌لییت، سویند به‌خوا به‌راستی پێغەمبەر ﷺ فەرمووی به ئیمه: ((ئەى كۆمەلى گەنجان هەر كه‌سێك له ئێوه توانای ژن هێنانى هەبوو ئەوه با ژن بێنیت، وه هەر كه‌سێك نەیتوانى (ژن بێنیت) ئەوه با بەرۆژوو بێت، چونكه بۆى دەبێتە قەلغان)).

۳- باب: مَنْ لَمْ يَسْتَطِعِ الْبَاءَةَ قَلِيصُ

۵۰۶۶- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ بْنُ غِيَاثٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَارَةُ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: دَخَلْتُ مَعَ عَلْقَمَةَ وَالْأَسْوَدِ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ شَبَابًا لَا نَجِدُ شَيْئًا، فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنْ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغْضُ لِلْبَصَرِ، وَأَخْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وَجَاءٌ»^(۱).

۳- باسیک: هه‌رکه‌سیک نه‌یتوانی ژن بینیت با به‌رۆژوو بیت

۵۰۶۶-عه‌بدوره‌حمانی کوری یه‌زید ده‌لی: له‌گه‌ل عه‌لقه‌مه و ئه‌سوه‌ددا چووین بو‌ لای عه‌بدوللا ﷺ، عه‌بدوللا وتی: ئیمه له خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ردا ﷺ بووین هیچمان نه‌بوو، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فهرمووی پیمان: ((ئهی کۆمه‌لی گه‌نجان هه‌رکه‌سیک له ئیوه توانای ژن هینانی هه‌بوو با ژن بینیت، چونکه به‌راستی چاکترین هۆکاره بو‌ چاو پاریزی و داوین پاریزی، وه هه‌رکه‌سیک نه‌یتوانی (ژن بینیت) نه‌وه با به‌رۆژوو بیت، چونکه بو‌ی ده‌بیته قه‌لغان)).

۴- بابُ کَثْرَةِ النِّسَاءِ

۵۰۶۷- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ يُسُفَ، أَنَّ ابْنَ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَهُمْ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ قَالَ: حَضَرْنَا مَعَ ابْنِ عَبَّاسٍ جَنَازَةَ مَيْمُونَةَ بِسَرَفٍ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: هَذِهِ زَوْجَةُ النَّبِيِّ ﷺ، فَإِذَا رَفَعْتُمْ نَعَشَهَا فَلَا تُزْعِزُوهَا وَلَا تُزْلِزُوهَا وَارْقُوهَا، فَإِنَّهُ كَانَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ تِسْعٌ، كَانَ يَقْسِمُ لِثْمَانٍ وَلَا يَقْسِمُ لِوَاحِدَةٍ.

۴- باسی زۆری ژن (هاوسه‌ر)

۵۰۶۷-عه‌تا ده‌لی: له‌گه‌ل ئیبنو عه‌بباسدا ﷺ ئاماده‌ی ناشتنی تهرمی مه‌یمونه بووین له سه‌ریف^(۱)، ئیبنو عه‌بباس وتی: ئهم ئافرتمه هاوسه‌ری پیغه‌مبه‌ره ﷺ، که تهرمه‌که‌یتان هه‌لگرت له‌ره‌له‌ر و جو‌له‌ جو‌لی پی‌ مه‌که‌ن، به هیواشی بییه‌ن، چونکه بیگومان پیغه‌مبه‌ر ﷺ نو‌ هاوسه‌ری هه‌بوو لای هه‌شتیان به‌نۆره ده‌مایه‌وه، به‌لام یه‌کیکیان لای نه‌ده‌مایه‌وه.

(۱) سه‌ریف شوێنیکه دوازه‌ه‌میل له مه‌که‌وه‌ه‌ دووره. به‌روانه : ارشاد الساری، ۳۴۰/۱۱.

۵۰۶۸- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ وَاحِدَةٍ، وَلَهُ تِسْعُ نِسْوَةٍ. وَقَالَ لِي خَلِيفَةُ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، أَنَّ أَنَسًا حَدَّثَهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ^(۱).

۵۰۶۸-ئەنەس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دەگێڕێتەووە لە پیڤەمبەرەووە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە یەک شەودا دەسورایەووە بەسەر هاوسەرەکانی دا (سەرچی لەگەڵیان دەکرد)، نو هاوسەریشی هەبوو. (ئیمامی بوخاری دەڵێ: خەلیفە پێی وەتم: یەزیدی کوری زورەیع بوی گێڕاینەووە وتی: سەعید بوی گێڕاینەووە لە قەتادەووە، کە ئەنەس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ لە پیڤەمبەرەووە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەم فەرموودە ی بو گێرانەووە.

۵۰۶۹- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ الْأَنْصَارِيُّ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنْ رَقَبَةَ، عَنْ طَلْحَةَ الْيَامِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ: هَلْ تَزَوَّجْتَ؟ قُلْتُ: لَا. قَالَ: فَتَزَوَّجْ، فَإِنَّ خَيْرَ هَذِهِ الْأُمَّةِ أَكْثَرُهَا نِسَاءً.

۵۰۶۹-سەعیدی کوری جوبەیر وتی: ئیبنو عەبباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ پێی وەتم: ئایا ژنت هیناوە؟ وەتم: نەخێر، وتی: کەواتە ژن بێنە، چونکە بەراستی چاکترینی ئەم ئوممەتە (کە پیڤەمبەرە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) خێزانی لە هەمووان زۆرتر بوو.

۵- باب: مَنْ هَاجَرَ أَوْ عَمَلَ خَيْرًا لَتَزَوَّجِ امْرَأَةً قَلَهُ مَا نَوَى

۵۰۷۰- حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ قَزَعَةَ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ غُلَقْمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ، عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْعَمَلُ بِالنِّيَّةِ،

وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَّا نَوَىٰ، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ﷺ وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا، فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ»^(۱).

**۵- باسیک: هەر کهسیک کۆچ بکات یان چاکه یهک بکات له بهر
ماره کردنی ئافرهتیک، ئهو نیهتی چی بووه ئهوهی بو ههیه^(۲).**

۵۰۷۰- عومهری کوری خهتتاب ﷺ دهلی: پیغه مبهه ﷺ فهرمووی: ((هه موو
کرده وهیهک (راستی و دروستی) به نیاز و نیه ته وه په یوهسته، وه بیگومان
هه رکهسیک نیهتی چی بووه (له کاره کهیدا) ئه وهی بو دنوسری، جا هه ر کهسی
کۆچ کردنه کهی بولای خوا و پیغه مبهه رکهی ﷺ بوو بی، ئه وه (پاداشتی) کۆچ
کردنه کهی لای خوا و پیغه مبهه رکهیهتی ﷺ، هه ر کهسیش کۆچ کردنه کهی بو
به دهست هینانی دنیا بی یان بو ماره کردنی ئافرهتیک بی، ئه وه کۆچ
کردنه کهی ته نها بو ئه وهیه له پیناویدا کۆچی کردوه)).

۶- بَابُ تَرْوِیجِ الْمُعْسِرِ الَّذِي مَعَهُ الْقُرْآنُ وَالْإِسْلَامُ

فِيهِ سَهْلٌ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ.

۵۰۷۱- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنِي قَيْسٌ عَنْ
ابْنِ مَسْعُودٍ ﷺ قَالَ: كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ ﷺ وَلَيْسَ لَنَا نِسَاءٌ فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا
نَسْتَخْصِي؟ فَتَهَانَا عَنْ ذَلِكَ^(۳).

(۱) بروانه: ۱.

(۲) ئه وهی بو دنوسری.

(۳) بروانه: ۴۶۱۵.

٦- باسی ژن ماره کردن بو پیاوی بت پاره که قورئانی له بهر بت و مسولمان بت

لهم باسه دا فهرمووده که ی سههل ﷺ ههیه که له پیغه مبهروه ﷺ گیراویه تیه وه^(١).
 ٥٠٧١- ئیبنو مهسعود ﷺ دهلی: ئیمه له خزمهتی پیغه مبهردا ﷺ غه زمان دهکرد، ژنمان نه بوو بویه وتمان: ئه ی پیغه مبهری خوا ئایا خویمان نه خه سینین؟ به لام (پیغه مبهر ﷺ) ریگری نه وه ی لی کردین.

٧- بابُ قولِ الرَّجُلِ لِأَخِيهِ: انْظُرْ أَيْ زَوْجَتِي شَتَّ حَتَّى أَنْزِلَ لَكَ عَنْهَا

رَوَاهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ^(٢).

٥٠٧٢- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ حُمَيْدِ الطَّوِيلِ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ: قَدِمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ، فَأَخَى النَّبِيَّ ﷺ بَيْنَهُ وَبَيْنَ سَعْدِ بْنِ الرَّبِيعِ الْأَنْصَارِيِّ، وَعِنْدَ الْأَنْصَارِيِّ امْرَأَتَانِ، فَعَرَضَ عَلَيْهِ أَنْ يُتَاصَفَهُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ، فَقَالَ: بَارَكَ اللَّهُ لَكَ فِي أَهْلِكَ وَمَالِكَ، دُلُونِي عَلَى السُّوقِ، فَأَتَى السُّوقَ، فَرِجَ شَيْئًا مِنْ أَقِطٍ وَشَيْئًا مِنْ سَمْنٍ، فَرَأَاهُ النَّبِيُّ ﷺ بَعْدَ أَيَّامٍ وَعَلَيْهِ وَصْرٌ مِنْ صُفْرَةٍ، فَقَالَ: «مَهَيْمُ يَا عَبْدَ الرَّحْمَنِ؟». فَقَالَ تَزَوَّجْتُ أَنْصَارِيَّةً. قَالَ: «فَمَا سُفَّتْ؟». قَالَ: وَزَنَ نَوَافَةَ مِنْ ذَهَبٍ. قَالَ: «أَوَّلِمَ وَلَوْ بِشَاةٍ»^(٣).

٧- باسی پیاویک به براکه ی بلتی: سهیری که کام له دوو هاوسه که مت دهوی تا وازی لی بینم بوت

ئهو فهرمووده عه بدوره حمانی کوری عه وف گیراویه تیه وه^(٤).

(١) له بوخاریدا به ژماره (٢٣١٠) هاتووه.

(٢) بیروانه: ٢٠٤٨.

(٣) بیروانه: ٢٠٤٨، ٢٠٤٩.

(٤) له سهیحی بوخاریدا به ژماره (٢٠٤٨، ٢٠٤٩) هاتووه.

۵۰۷۲-ئەنەسى كۆرى مالىك ﷺ دەلى: عەبدورەحمانى كۆرى عەوف ﷺ ھات (بۆ مەدینە)، جا پىغەمبەر ﷺ براپەتى خستە نىوان عەبدورەحمان و سەعدى كۆرى رەبىعى ئەنصارى يپەوھ ﷺ، پياوھ ئەنصارىكە دوو هاوسەرى ھەبوو، جا سەعد پىشنىارى كرد كە هاوسەرانى و مائەگەى لەگەندا بكات بە دوو بەشەوھ، عەبدورەحمانىش وتى: خوا فەر و بەرەكەت بخاتە هاوسەر و سامانەكەتەوھ، بازارم نیشان بدەن (نیشانى دا و) رۆشت بۆ بازار، ئىنجا ھەندى كەشك و ھەندى رۆنى قازانچ كرددو، جا پىغەمبەر ﷺ پاش چەند رۆژىك عەبدورەحمانى بىنى و ئاسەوارى زەعفەرانى پپوھ بوو، پىغەمبەرىش ﷺ فەرمووى: ((دەنگ و باس و ھالەت چۆنە عەبدورەحمان؟)) ئەویش وتى: ئافرەتتىكى ئەنصارىم مارە كرددو، فەرمووى: ((ئەى چەند مارەپىت داوھ؟)) وتى: كىشى ناوكەيەك ئالتوون، فەرمووى: ((خواردنى زەماوھەند دروست بكە با بەمپىكىش بىت)).

۸- بابُ مَا يُكْرَهُ مِنَ التَّبَتُّلِ وَالْخِصَاءِ

۵۰۷۳- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ، سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ يَقُولُ: سَمِعْتُ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ: رَدَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ التَّبَتُّلَ، وَلَوْ أَذِنَ لَهُ لَأَخْتَصَمْنَا^(۱).

۸- باسى ئەوھى كە ناپەسەندە لە ژن نەھىنان و يەكلا بوونەوھ بۆ عىبادەت و خو ھەساندن

۵۰۷۳-سەعیدى كۆرى موسەییەب دەلى: لە سەعیدى كۆرى ئەبى وھفقاھم ﷺ بیست دەپوت: پىغەمبەرى خوا ﷺ ژن نەھىنان و يەكلا بوونەوھ بۆ بەندایەتى

له عوسمانی کوری مهزوعون قهدهغه کرد، وه نهگهر ریگهی بی بدایه خویمانمان دهخهساند.

۵۰۷۴- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّهُ سَمِعَ سَعْدَ بْنَ أَبِي وَقَّاصٍ يَقُولُ لَقَدْ: رَدَّ ذَلِكَ - يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ عَلَى عُثْمَانَ، وَلَوْ أَجَاَزَ لَهُ التَّبَتُّلُ لَأَخْتَصَمْتَنَا^(۱).

۵۰۷۴-سهعیدی کوری موسسهیب دهگیرپتهوه که له سهعیدی کوری ئهبی ومقاصی ﷺ بیست دهیوت: سویند بهخوا بیگومان پیغهمبهر ﷺ ژن نههینان و یهکلابوونهوه بو بهندایهتی له عوسمان (ی کوری مهزوعون) ﷺ قهدهغه کرد، وه نهگهر ریگری ژن نههینان و یهکلابوونهوه بو بهندایهتی بی بدایه، بیگومان ئیمهش خویمانمان دهخهساند.

۵۰۷۵- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، حَدَّثَنَا جَرِيرٌ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ قَيْسٍ قَالَ: قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: كُنَّا نَعْرُزُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَلَيْسَ لَنَا شَيْءٌ فَقُلْنَا: أَلَا نَسْتَخْصِي؟ فَهَنَانَا عَنْ ذَلِكَ، ثُمَّ رَخَّصَ لَنَا أَنْ نَنْكِحَ الْمَرْأَةَ بِالتُّوبِ، ثُمَّ قَرَأَ عَلَيْنَا: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَبِيبَتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (۸۷) المائدة^(۲).

۵۰۷۵-عهبدووللا ﷺ دهلی: ئیمه له خزمهتی پیغهمبهری خوادا غهزامان دهکرد و هیچمان نهبوو، بویه وتمان: ئایا خویمان نهخهسینین؟ بهلام پیغهمبهر ریگری نهو (خو خهساندنه)ی لی کردن، له پاشان ریگهی داین به پوشاکیک ئافرمت ماره بکهین، له پاشان عهبدووللا ئهم نایهتهی بو خویندینهوه: (ئهی ئهوانهی بپرواتان

(۱) پروانه: ۵۰۷۳.

(۲) پروانه: ۴۶۱۵.

هیناوه نهو شته پاک و خووشانهی که خوا حه لالی کردوه بو تان یاساگی مه کهن له خوتان و سنوور مه شکینن، چونکه بیگومان خوا سنوور شکینه رانی خووش ناوی).

۵۰۷۶- وَقَالَ أَصْبَحُ أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ يُوسُفَ بْنِ يَزِيدَ، عَنِ ابْنِ شَهَابٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنِّي رَجُلٌ شَابٌّ، وَأَنَا أَخَافُ عَلَى نَفْسِي الْعَنَتَ وَلَا أَجِدُ مَا أَتَزَوَّجُ بِهِ النِّسَاءَ. فَسَكَتَ عَنِّي، ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ، فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ، فَسَكَتَ عَنِّي ثُمَّ قُلْتُ مِثْلَ ذَلِكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ، فَاخْتَصِمِ عَلَى ذَلِكَ أَوْ ذَرَّ».

۵۰۷۶- ئەبو هورەپرە ﷺ دەلی: وتم: ئەه ی پێغه مبهری خوا، من بیاویکی گه نجم و من له خۆم دهمترسن تووشی زینا بېم، ههچیشم نی یه ژنی پێ بێنم، پێغه مبه ریش ﷺ^(۱) لێم بێدەنگ بوو، پاشان هه مان قسه م کرده وه، هه ر بێدەنگ بوو وه لامی نه دامه وه، پاشان هه مان قسه م کرده وه، هه ر بێدەنگ بوو لێم، پاشان هه مان قسه م کرده وه، جا پێغه مبه ر ﷺ فەر مووی: ((ئەه ئه بی هورەپرە ئەوه ی توشت بیت (له سهرت نوسراوه و مره که بی) فه لئه مه که وشک بوته وه، جا ئەوه ی (وتت)^(۲) بیکه یان وازی لی بینه (و ئەوه ی من وتم بیکه)^(۳).

۹- بَابُ نِكَاحِ الْبُكَارِ

وَقَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ لِعَائِشَةَ: لَمْ يَنْكِحِ النَّبِيُّ ﷺ بِكَرًا غَيْرَكَ. ۵۰۷۷- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي أَخِي، عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَرَأَيْتَ لَوْ نَزَلَتْ وَادِيًا وَفِيهِ شَجَرَةٌ قَدْ

(۱) له گه پرا نه وه که ی (حرمله) دا ئەم زیاده ی هه یه: (مو له تم بده خۆم ب هه سێتم) (إرشاد الساري: ۳۴۷/۱۱).

(۲) له خووخه ساندن.

(۳) نه کردنی خووخه ساندن.

أَكَلَ مِنْهَا، وَوَجَدَتْ شَجَرًا لَمْ يُؤْكَلْ مِنْهَا، فِي أَيَّهَا كُنْتَ تُزْنَعُ بَعِيرُكَ؟ قَالَ: «فِي الَّذِي لَمْ يُزْنَعُ مِنْهَا». تَعْنِي: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ لَمْ يَتَزَوَّجْ بِكَرٍّ غَيْرَهَا.

۹- باسی ماره کردنی کچان

ئیبنو ئەبی مولهیکه دهلی: ئیبنو عەبباس (رضی) بە عائیشە (رضی) وت: پیغەمبەر ﷺ جگە لە تۆ کچی ماره نەکردوه.

۵۰۷۷- عائیشە (رضی) وتی: وتم: ئەی پیغەمبەری خوا پێم بلی: ئەگەر تۆ لە شیویکدا دابەزی لەو شیوەدا درەختی تیا بیت لی خورابیت، وه درەختیش ببینی لی نەخورابیت، تۆ و شترەکت لە کامیان دەلەورپنیت؟ پیغەمبەریش ﷺ فەرمووی: ((لەو میان کە لی نەلەورا بیت))، مەبەستی عائیشە (رضی) ئەوێه کە پیغەمبەری خوا ﷺ جگە لەو کچی نەهیناوه و ماره نەکردوه.

۵۰۷۸- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أُرَيْتُكَ فِي الْمَنَامِ مَرَّتَيْنِ، إِذَا رَجُلٌ يَحْمِلُكَ فِي سَرَقَةٍ حَرِيرٍ فَيَقُولُ: هَذِهِ امْرَأَتُكَ، فَأَكْسِفُهَا فَإِذَا هِيَ أَنْتِ، فَأَقُولُ: إِنْ يَكُنْ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ يُمْضِهِ»^(۱).

۵۰۷۸- عائیشە (رضی) دهلی: پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لە خەودا دووجار تۆم بینی، دەبینم بیاویک تۆی لە ناو پارچە ناوڕیشمیکی چاکدا هەلگرتوو و دهلی: ئەمە ژنی تۆیە منیش سەری لادەدەم دەبینم ئافرەتەکە تۆیت، منیش وتم ئەگەر ئەمە لە خواوە بیت بە جی دینی)).

۱۰- بابُ نكاحِ النِّبَاتِ

وَقَالَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ: قَالَ لِي النَّبِيُّ ﷺ: "لَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتُكَنَّ وَلَا أَخَوَاتُكَنَّ".
 ۵۰۷۹- حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ، حَدَّثَنَا سَيَّارٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَفَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ مِنْ غَزْوَةٍ، فَتَعَجَّلْتُ عَلَى بَعِيرٍ لِي قَطُوفٍ، فَلَحِقَنِي رَاكِبٌ مِنْ خَلْفِي، فَتَخَسَّ بَعِيرِي بِعَنْزَةٍ كَانَتْ مَعَهُ، فَأَنْطَلَقَ بَعِيرِي كَأَجُودٍ مَا أَنْتَ رَاءٍ مِنَ الْإِيلِ، فَإِذَا النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ: «مَا يُعْجِلُكَ؟». قُلْتُ كُنْتُ حَدِيثَ عَهْدٍ بِعُزْسٍ. قَالَ: «بِكُرٍّ أَمْ نَيْبًا؟». قُلْتُ: نَيْبٌ. قَالَ: «فَهَلَّا جَارِيَةٌ تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ!». قَالَ: فَلَمَّا دَهَبْنَا لِنَدْخُلَ قَالَ: «أَمْهِلُوا حَتَّى تَدْخُلُوا لَيْلًا - أَي: عِشَاءً - لِكَيْ تَمْتَشِطَ الشَّعِثَةُ، وَتَسْتَحِدَّ الْمُغِيبَةُ»^(۱).

۱- باسی ماره کردنی بیوه ژنان

نوممو حه بیهه ﷺ وتی: پیغه مبهه ﷺ فهرمووی: ((کچه کانتان و خوشکه کانتان پیشنیار مه کهن بۆم (ماره یان کهم)^(۲).

۵۰۷۹- جابیری کوری عه بدوللا ﷺ دهلی: له خزمهت پیغه مبهه ردا ﷺ له غه زایه که گه راینه وه، جا من به سواری و شتریکێ ته مه له وه په له م ده کرد، ئینجا له دوامه وه سواریک پیم گهشت و نه قیزمه که که پپی بوو ژمند به و شتره که مه وه، ئیتر و شتره کهم به تیژی رپوشت وهک چاکترین و شتر که تو بینیبیت، جا ده بینم (نه و کهسه) پیغه مبهه ره ﷺ فهرمووی: ((بوچی په له ده کهیت))، وتم: تازه ژنم هیناوه، فهرمووی: ((کج (هیناوه) یان بیوه ژن؟)) وتم: بیوه ژن، فهرمووی: ((ئه ی بو کچیک نه هینا یاری له گه لدا بکهیت و ئه ویش یاریت له گه ل بکات؟))، وتی: جا کاتیک رپوشتین برپوینه ناو شاری مه دینه وه فهرمووی: ((په له مه کهن

(۱) پروانه: ۴۴۳.

(۲) چونکه ماره کردنیان بۆی هه لال نییه، چونکه دوو خوشک یان دایک و کچ دروستن نی به له یه ک کاتدا ژنی به ک پیاوین.

تا به شهو - واته: عیسا - برۆنه شارهوه تا نهو نافرمتهی هژ بز و نالۆسكاوه هژی
شانهكات، وه نافرمتهی میرد له مالهوه نهبووش بهری بتاشی)).

۵۰۸۰- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، حَدَّثَنَا مُحَارِبٌ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه يَقُولُ
تَزَوَّجْتُ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا تَزَوَّجْتَ». فَقُلْتُ تَزَوَّجْتُ ثَيًّا. فَقَالَ: «مَا لَكَ
وَلِلْعَذَارَى وَلِعَابِهَا». فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِعَمْرِو بْنِ دِينَارٍ فَقَالَ عَمْرُو سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ
يَقُولُ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «هَلَّا جَارِيَةً تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ».

۵۰۸۰- موحاریب دهلی: له جابیری کورپی عهبدوللام رضي الله عنه بیست دهیوت:
نافرمتهیکم مارهگرد، جا پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی پیم: ((جیت ماره
کردوه؟)) منیش وتم بیوم زنیکم مارهکردوه، (پیغه مبهر ﷺ) فهرمووی: ((بوچی
له کچ و لیکی دهمی خۆت به دوور گرت؟))، (موحاریب وتی: منیش نهوه م بو
عهمری کورپی دینار باسکرد، عهمریش وتی: له جابیری کورپی عهبدوللام رضي الله عنه
بیست دهیوت: پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی پیم: ((بو کچیکت نههینا یاری
لهگه ن بکهیت و یاریت لهگه ن بکات؟)).

۱۱- بَابُ تَزْوِيجِ الصَّغَارِ مِنَ الْكِبَارِ

۵۰۸۱- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ يَزِيدَ، عَنْ عِرَاقٍ، عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ النَّبِيَّ
ﷺ خَطَبَ عَائِشَةَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ: إِنَّمَا أَنَا أَخُوكَ، فَقَالَ: «أَنْتَ أَخِي فِي دِينِ
اللَّهِ وَكِتَابِهِ وَهِيَ لِي حَلَالٌ».

۱۱- باسی ماره‌کردنی کچانی مندال له پیاوانی گه‌وره

۵۰۸۱- عوروه ده‌گیرپته‌وه که پیغه‌مبه‌ر ﷺ خوازیبنی عائیشه‌ی له ئەبو به‌کر ﷺ کرد، ئەبو به‌کریش وتی: بېگومان من براتم، پیغه‌مبه‌ریش ﷺ فەرمووی: ((تۆ برای منی له ئاینی خوا و قورئانه‌که‌یدا، وه ئەو (عائیشه)یش بۆ من حەڵالە)).

۱۲- باب: إلی من ینکح و آئی النساء خیر؟ وما یستحب أن یتخیر

لنطفه من غیر إيجاب

۵۰۸۲- حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «خَيْرُ نِسَاءٍ رَكِبَ الْإِبِلَ صَالِحُو نِسَاءٍ قُرَيْشٍ، أَحْنَاهُ عَلَى وَلَدٍ فِي صَغَرِهِ، وَأَرْعَاهُ عَلَى زَوْجٍ فِي ذَاتِ يَدِهِ»^(۱).

۱۲- باسیک: بۆ ئەو که‌سه‌ی ده‌یه‌وت ژن بێنێت وه کام ژن

چاکه (بێنیتێ)؟ وه ئەوه‌ی که سوننه‌ته (بۆ پیاو) نه‌ک

واجب له هه‌لبژاردنی هاوسه‌ریدا

۵۰۸۲- ئەبو هورەیره ﷺ له پیغه‌مبه‌ره‌وه ﷺ ده‌گیرپته‌وه که فەرموویه‌تی: ((ئافه‌رته‌ چاکه‌کانی قورمیش باشت‌ترینی ئافه‌رتانن سواری و شتر بووبن، دڵسۆزترینی (ئافه‌رتانن) بۆ مندال له ساوایی دا، وه مشورخۆرت‌ترینی ئافه‌رتانن بۆ می‌رد ده‌رباره‌ی مال و سامانه‌که‌ی)).

۱۳- بَابُ اتِّخَاذِ السَّرَارِيِّ وَمَنْ أَعْتَقَ جَارِيَتَهُ ثُمَّ تَزَوَّجَهَا

۵۰۸۳- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ، حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ صَالِحٍ الْهَمْدَانِيُّ، حَدَّثَنَا الشَّعْبِيُّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَيُّمَا رَجُلٍ كَانَتْ عِنْدَهُ وَلِيدَةٌ فَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا، وَأَدَّبَهَا فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا، ثُمَّ أَعْتَقَهَا وَتَزَوَّجَهَا فَلَهُ أَجْرَانِ، وَأَيُّمَا رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنَ بِنَبِيِّهِ وَآمَنَ بِى فَلَهُ أَجْرَانِ، وَأَيُّمَا مَمْلُوكٍ أَدَّى حَقَّ مَوَالِيهِ وَحَقَّ رَبِّهِ فَلَهُ أَجْرَانِ». قَالَ الشَّعْبِيُّ: خُذْهَا بِغَيْرِ شَيْءٍ، قَدْ كَانَ الرَّجُلُ يَرْحَلُ فِيهَا دُونَهُ إِلَى الْمَدِينَةِ.. وَقَالَ أَبُو بَكْرٍ، عَنْ أَبِي حَصِينٍ، عَنْ أَبِي بُرْدَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ «أَعْتَقَهَا ثُمَّ أَصْدَقَهَا»^(۱).

۱۳- باسى كه نيزهك هه بوون، وه كه سيك كه نيزهكهى

ئازاد بكات پاشان مارهى بكات

۵۰۸۳- ئەبو بورده لە باوكیهوه (كه ئەبو موسای ئەشعەرێه) دهگێڕێتهوه: پێغه مبهرى خوا ﷺ فهرمووی: ((هەر پیاویك كه نيزهكێكى هه بوو، ئینجا به جوانترین شیوه فێرى (ئاینی) کرد، وه به جوانی ئەدهبی دادا، پاشان ئازادی کرد و مارهی کرد (بۆ خۆی و مارهی پێدا)، ئەوه دوو پاداشتی بۆ ههیه، وه هەر كهسیك له نامه دارهكان باومرپی هینابی به پێغه مبهرهكهى خۆی و باومرپشی به من هینابی، ئەوه دوو پاداشتی بۆ ههیه، وه هەر كۆیلهیهكیش ئهرك و مافی گهوره و خاوهنهكهى به جێ هینابی و ئهركی خواش به جێ هینابی، ئەوه دوو پاداشتی ههیه)).

شعهبی وتی: (به صالحی كورپی صالح) وهریگره به بێ كرى، بێگومان جاران كهسیك بۆ فهرموودهیهكى كه متر له مه دەرۆشت بۆ مه دینه (ی مونه ومه).

ئەبو بەکر لە ئەبی حوصینه‌وه ده‌گیرێته‌وه، لە ئەبی بورده‌وه لە باوکیه‌وه (ئەبو موسا) لە پیغه‌مبهره‌وه ﷺ گیراویه‌ته‌وه فه‌رمووێه‌تی: ((نازادی کرد و مارهی پی‌دا))^(۱).

۵۰۸۴- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ تَلَيْدٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي ابْنُ وَهَبٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ عَنْ حَمَادِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ إِلَّا ثَلَاثَ كَذَبَاتٍ بَيْنَمَا إِبْرَاهِيمُ مَرَّ بِجَبَّارٍ وَمَعَهُ سَارَةُ -فَذَكَرَ الْحَدِيثَ- فَأَعْطَاهَا هَاجِرَ قَالَتْ: كَفَّ اللَّهُ يَدَ الْكَافِرِ وَأَخَذَمَنِي أَجَرَ». قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: فَتِلْكَ أُمُّكُمْ يَا بَنِي مَاءِ السَّمَاءِ^(۲).

۵۰۸۴-ئەبو هورەیره^(۳) ﷺ دە‌ئێ: پیغه‌مبهر ﷺ فه‌رمووی: ((ئبراهیم ﷺ تهنه‌ا سێ درۆی کردوه: له‌ کاتی‌که‌دا تیپه‌ری به‌لای (پادشایه‌کی) زۆرداردا و ساره‌ (ی هاوسه‌ری) شی له‌گه‌ڵدا بوو... ئینجا فه‌رمووده‌که‌ی گیرایه‌وه... جا (پادشاکه‌) هاجه‌ری دا به‌ساره‌، ساره‌ وتی: خوا دمستی ئەو (پادشا) کافره‌ی لێ دوور خستمه‌وه، وه‌ هاجه‌رمیشی بو‌و خزمه‌تکاری پی‌دام)).

ئەبو هورمیره^(۴) ﷺ دە‌ئێ: ئەو (هاجه‌ر) له‌ دایک‌تانه‌ ئە‌ی نه‌وه‌ی ناوی ئاسمان^(۵).

(۱) جیاوازی ئەم گیرانه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی پی‌ش‌وودا ئەوه‌یه‌ لێره‌دا مارهی پی‌داوه، به‌لام له‌وه‌ی پی‌ش‌وودا باسی مارهی نه‌کردوه، واییه‌ به‌ده‌رده‌کوێ که‌ نازاد کردنه‌که‌ مارهی یه‌که‌ی بووبێت، به‌لام ئەم پوونی ده‌کاته‌وه‌ که‌ مارهی بو‌و دابنێ. ب‌روانه‌: ارشاد الساری، ۳۵۴/۱۱.

(۲) ب‌روانه‌: ۲۲۱۷.

(۳) ئەم فه‌رمووده‌یه‌ به‌ دوو ڕێگه‌ و سه‌نه‌د گیردراوه‌ته‌وه‌.

(۴) زۆربه‌ی زانایان ده‌ئێن مه‌به‌ست به‌ (بنی ماء السماء) عه‌ره‌به‌ له‌به‌ر پاک و پوونی په‌چه‌له‌کیان، وه‌ هه‌ندی ده‌ئێن چونکه‌ زۆربه‌یان خاوه‌ن ئاژه‌ل و مالا‌ن ژایان له‌ سه‌ر له‌وه‌رگایه‌ و ئەوه‌ی به‌ ناوی باران سه‌وز ده‌بێت. قازی عیاض ده‌ئێ: مه‌به‌ست پێی ئەنصاره‌ به‌تابیه‌تی، چونکه‌ باپه‌ره‌یان عامری کوری حاریسه‌ به‌ (ماء السماء) ناسراو بوو. خه‌تتابیش ده‌ئێ: مه‌به‌ستی ناوی زه‌مه‌مه‌ خوا بو‌و هاجه‌ری هه‌لقولاند، ئیتر عه‌ره‌به‌کان به‌و ئاوه‌ ژیان

٥٠٨٥- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَقَامَ النَّبِيُّ ﷺ بَيْنَ خَيْبَرَ وَالْمَدِينَةِ ثَلَاثًا يُبْنَى عَلَيْهِ بِصَفِيَّةَ بِنْتُ حُيَيٍّ، فَدَعَوْتُ الْمُسْلِمِينَ إِلَى وَلِيمَتِهِ فَمَا كَانَ فِيهَا مِنْ خُبْزٍ وَلَا لَحْمٍ، أَمَرَ بِالْأَنْطَاعِ فَأُلْقِيَ فِيهَا مِنَ التَّمْرِ وَالْأَقِطِ وَالسَّمْنِ فَكَانَتْ وَلِيمَتُهُ، فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: إِحْدَى أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ، أَوْ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ؟ فَقَالُوا: إِنَّ حَبَّهَا فَهِيَ مِنْ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ، وَإِنْ لَمْ يَحْجُبْهَا فَهِيَ مِمَّا مَلَكَتْ يَمِينُهُ. فَلَمَّا أَرْتَحَلَ وَطَى لَهَا خَلْفَهُ وَمَدَّ الْحِجَابَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ^(١).

٥٠٨٥-نه نهس ﷺ ده لی: پیغه مبهه ﷺ له نیوان خه بهه و مه دینه دا سی رپوژ مایه وه، صه فیه ی کچی خویه یی بو گو یز رایه وه (چوو په رده ی زاویه تی)، جا مسو لمانانم بانگ کرد بو خواردنی زه ماوه نده که ی (پیغه مبهه ﷺ)، جا نه و خواردنه نه نان و نه گوشتی تیا نه بوو، فه رمان کرا پارچه چه رمیک دانرا و جا خورما و که شک و رپونی کرایه سهر، نه وه خواردنی زه ماوه نده که ی بوو، مسو لمانان وتیان: (نه م هاوسه ره) یه کیکه له دایکی باوه رداران، یا له و که نیزه کانه یه که بوته خاوه نی؟ ئینجا وتیان: نه گهر حیجابی بو کرد (شار دیه وه) له وه یه کیکه له دایکی باوه رداران، به لام نه گهر حیجابی بو نه کرد نه وه له و که نیزه کانه یه که بوو ته خاوه نی، جا کاتی (ویستیان به رپکه ون و) برپون له پاشکوی خویه وه جیکایه کی بو (صه فیه) ناماده کرد و په رده یه کی له نیوان صه فیه و خه لکه که دا گیرایه وه.

وهک نه وه وایه هه موویان مندا لی نه و ناوی زه مزه مبه بن. پروانه: صحیح البخاری، خرج احادیثه وعلق علیه: عزالدین ضلی و عماد الطیار و یاسر حسن: ل ٨٧٠ په راویزی: 5.
(١) پروانه: ٣٧١.

١٤- بَابُ مَنْ جَعَلَ عِتْقَ الْأَمَةِ صَدَاقَهَا

٥٠٨٦- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَادٌ عَنْ ثَابِتٍ وَشُعَيْبِ بْنِ الْحَبَابِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَعْتَقَ صَفِيَّةَ وَجَعَلَ عِتْقَهَا صَدَاقَهَا.

١٤- باسی که سیک ئازاد کردنی که نیزه که که بکاته مارهی یه که ی

٥٠٨٦- نه نه سی کوری مالیک ﷺ ده گپ رته وه ده لی: بیغه مبهری خوا ﷺ سه فییه ی ئازاد کرد و و ئازاد کردنه که ی کرده مارهی بوی.

١٥- بَابُ تَزْوِيجِ الْمَعْسَرِ

لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ (٣٣) النور.

٥٠٨٧- حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ قَالَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، جِئْتُ أَهْبُ لَكَ نَفْسِي قَالَ: فَتَنَظَّرَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَصَعَّدَ النَّظَرَ فِيهَا وَصَوَّبَهُ، ثُمَّ طَاطَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ رَأْسَهُ، فَلَمَّا رَأَتِ الْمَرْأَةُ أَنَّهُ لَمْ يَقْضِ فِيهَا شَيْئًا جَلَسَتْ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِهِ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهَا حَاجَةٌ فَرَّوْجْنِيهَا. فَقَالَ: «وَهَلْ عِنْدَكَ مِنْ شَيْءٍ؟». قَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَقَالَ: «ادْهَبْ إِلَى أَهْلِكَ فَانْظُرْ هَلْ تَجِدُ شَيْئًا». فَذَهَبَتْ ثُمَّ رَجَعَتْ فَقَالَ: لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «انْظُرْ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ». فَذَهَبَتْ ثُمَّ رَجَعَتْ فَقَالَ: لَا وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي - قَالَ سَهْلٌ: مَا لَهُ رِدَاءٌ - فَلَهَا نِصْفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ؟! إِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ وَإِنْ لَبِسْتَهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ شَيْءٌ». فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ، فَرَأَاهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مُؤَلِّيًا فَأَمَرَ بِهِ فِدْعِي، فَلَمَّا جَاءَ قَالَ: «مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ؟». قَالَ: مَعِيَ سُورَةُ

كَذَا وَسُورَةُ كَذَا عَدَدَهَا. فَقَالَ: «تَفَرُّوْهُنَّ عَنْ ظَهْرِ قَلْبِكَ؟». قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: «اِذْهَبْ فَقَدْ مَلَكْتُكُمْهَا مِمَّا مَعَكُمْ مِنَ الْقُرْآنِ»^(١).

١٠- باسی ماره کردنی ژن بو پیاوی نه بوو و هه ژار

به به لگهی ئهم فهرمایشتهی خوی بهرز و بلند: (ئه گهر ئهوان (پیاوه بی ژنهکان) هه ژار و کهم دهست بن، خوا له بهخشندهیی و بههری خوی دهوله مهند و بی نیازیان دهکات).

٥٠٨٧- سههلی کوپی سهعدی ساعیدی ﷺ دهگیرپتهوه، که ئافهرمتیک هاته خزمهتی پیغه مبهری خوا ﷺ وتی: ئهی پیغه مبهری خوا هاتووم خوتم پیشکesh بکه، پیغه مبهریش ﷺ سهیری کرد ئینجا له سهروه بو خوارهوه تهماشای کرد، له پاشان سهری داخست، جا که ئافهرمه که زانی پیغه مبهری ﷺ هیچ برپاریکی له باریهوه نه دا دانیش، ئینجا پیاویک له هاوهلانی ههستا و وتی: ئهی پیغه مبهری خوا ئه گهر تو پئویست پئی نییه، بو منی ماره بکه، فهرمووی: ((نایا هیچ تهیه (بیکهیت به ماریی بو؟))، وتی: نه وهلا ئهی پیغه مبهری خوا، فهرمووی: ((برو بو ماله و متان بزانه هیچ شتیک پهیدا ده کهیت؟))، ئه ویش روشت پاشان گهراپهوه و وتی: نه به خوا ئهی پیغه مبهری خوا هیچم دهست نه کهوت، فهرمووی: ((سهرنج بده ئه موسیله یه کی ئاسنیش بیت))، نه وسا روشت له پاشان گهراپهوه و وتی: نه به خوا ئهی پیغه مبهری خوا ئه موسیله یه کی ئاسنیشم دهست نه کهوت، به لام ئهم پوشا کهم^(٢) ههیه - سههل دهلی: پیاو که پشته ماله ی نه بوو - نیوهی بو ئه و ئافهرمه، پیغه مبهری خواش ﷺ فهرمووی: ((چی له ئیزاره کهت بکات؟ ئه گهر تو بی پوشی ئه و هیچی له

(١) برهانه: ٣٣١٠.

(٢) (إزار): پوشاکیکه بو نێوان ناوک و نه ژنۆ.

بهردا نابی، وه نهگهر نهو (نافرتهکه) بی پۆشی تۆ هیجت له بهردا نابی))،
 نیتر پیاوهکه دانیشت و دانیشتنهکهی درێژدی کیشا، پاشان ههستا، پێغه مبهری
 خوا ﷺ کابرا بینی پستی هه لکرد و رۆشت، فهرمانی کرد و بانگ کرا، ئینجا که
 هاتهوه فهرمووی: ((جیت پێیه له قورئان؟))، وتی: فلانه سوپرت وفلانه
 سوپرت و فلانه سوپرت، ژماردنی، فهرمووی: ((هه موویان له بهر ده خوینی؟))،
 وتی: به ئی، فهرمووی: ((پرو نهوه به راستی نهو (نافرتهه) لی ماره کردیت بهو
 (سوپرتانهی) قورئان که له بهرته)).

١٦- بابُ الْاِكْفَاءِ فِي الدِّينِ

وَقَوْلِهِ: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ۝٥٨﴾ الفرقان.
 ٥٠٨٨- حَدَّثَنَا أَبُو الِیْمَانِ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، عَنْ
 عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ أَبَا حُدَيْفَةَ بْنَ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ بْنَ عَبْدِ شَمْسٍ، وَكَانَ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا مَعَ
 النَّبِيِّ ﷺ تَبَنَّى سَالِمًا، وَأَنْكَحَهُ بِنْتَ أَخِيهِ هِنْدَ بِنْتَ الْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَهُوَ مَوْلَى
 لِمَرْأَةٍ مِنَ الْأَنْصَارِ، كَمَا تَبَنَّى النَّبِيُّ ﷺ زَيْدًا، وَكَانَ مَنْ تَبَنَّى رَجُلًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ دَعَاهُ
 النَّاسُ إِلَيْهِ وَوَرِثَ مِنْ مِيرَاثِهِ حَتَّى أَنْزَلَ اللَّهُ ﷻ أَدْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ
 تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَلِاخْوَانِكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوْلَاكُمْ ۝٥٩﴾ الأحزاب. فَرَدُّوا إِلَى آبَائِهِمْ، فَمَنْ لَمْ يَعْلَمْ
 لَهُ أَبٌ كَانَ مَوْلَى وَأَخًا فِي الدِّينِ، فَجَاءَتْ سَهْلَةُ بِنْتُ سُهَيْلٍ بِنِ عَمْرِو الْقُرَشِيِّ ثُمَّ الْعَامِرِيُّ
 -وَهِيَ امْرَأَةُ أَبِي حُدَيْفَةَ- النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّا كُنَّا نَرَى سَالِمًا وَلَدًا وَقَدْ أَنْزَلَ
 اللَّهُ فِيهِ مَا قَدْ عَلِمْتَ. فَذَكَرَ الْحَدِيثَ ^(١).

١٦- باسی هاوشانی له ئایندایه

وه باسی ئەم فەمایشتەى خۆى گەورە: (وه ئەو (خوايه) زاتیکه ئادەمیزادى له ئاو (ى مرؤف) دروست کردوه، ئینجا ئەو (ئاوه)ى کردۆته هۆى رەجەلەك^(١) و خزمایەتى^(٢)، وه پەرورەدگارت هەمیشە بە دەسلەت و توانایە).

٥٠٨٨- عوروەى كۆرى زوبەیر، له عائیشەوه ﷺ دەگێرپێتەوه كه ئەبو حوزەیفەى كۆرى عوتبەى كۆرى رەبیعی كۆرى عەبدى شەمس -كه لەو كەسانە بوو له خزمەت پێغەمبەردا ﷺ بەشداری غەزای بەدرى کردبوو - سالیمی کردبوویه كۆرى خۆى^(٣)، كچی براکەشى كه ناوى هیندى كچی وهلیدی كۆرى عوتبەى كۆرى رەبیعی بوو مارەى گرد بوى، سالیمیش ئازاد گراوى ئافرەتیكى ئەنصارى بوو^(٤)، وهك چۆن پێغەمبەر ﷺ زەمیدی کردبوو بە كۆرى خۆى، وه له سەردهمی نهفامیدا هەرکەسیك كۆرپكى بکردایه بە كۆرى خۆى، خەلكى بەناوى ئەو كەسەوه بانگیان دەکرد، (پاش مردنى كەسەكه) له میراتی كەسەكهى دەبرد، تا خوا ئەم ئایەتەى دابەزانند: (ئەو بەكۆر كراوانە بەناوى باوكیانەوه بانگیان بكەن)، تا فەرمایشتە كه دەگاتە (وه دۆست و خۆشەویستان) ئەو (بە كۆر كراوەكان) گێردرانەوه بۆلای باوكانیان، ئەومیش نەزانرا باوكى كییه ئەو دۆست وخۆشەویست و براى ئاینى بوو، ئینجا سەهلەى كچی سوهەیلی كۆرى عەمرى قورەیشى دواتر عامرى - كه خیزانى ئەبى حوزەیفە بوو - هات بۆ خزمەتى پێغەمبەر ﷺ وتی: ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ ئێمە جاران سالیمان بە كۆرى خۆمان دەزانى، وه بێگومان ئیستاش خوا لەو بارمیهوه ئەوهى دابەزانندوه كه بێگومان جەنابت دەزانى و ئاگادارى، ئیتەر فەرموودەكهى بە درێژى گێرپایەوه^(٥).

(١) پشت كه به رێگەى تێرینه دەگەن به مرؤف، وهك كۆر.

(٢) كه بەرپێگەى ئافرەت دەگەنەوه به مرؤف، وهك كچەزاو خوشكەزا.

(٣) كه له راستى دا كۆرى ئەو نەبوو بەلكو كۆرى پیاویكى تر بوو.

(٤) ناوى سەهلە بوو كه خیزانى ئەبو حوزەیفە بوو ﷺ.

(٥) تەواوى فەرموودەكه ئەبو داوود گێراویەتیەوه (إرشاد الساري: ٣٦٢/١١)

٥٠٨٩- حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَلَى صُبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ فَقَالَ لَهَا: «لَعَلَّكَ أَرَدْتَ الْحَجَّ». قَالَتْ: وَاللَّهِ لَا أَجِدُنِي إِلَّا وَجِعَةً. فَقَالَ لَهَا: «حُجِّي وَاشْتَرِطِي، قُولِي: اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي». وَكَانَتْ تَحْتَ الْمِقْدَادِ بْنِ الْأَسْوَدِ.

٥٠٨٩- عایشه رضی اللہ عنہا ده‌ئی: پیغه‌مبه‌ری خوا رضی اللہ عنہ رۆشت بو لای زوباعه‌ی کچی زوبه‌یر رضی اللہ عنہ و فه‌رمووی بیی: ((له‌وانه‌یه نیازی چه‌جت بوبیت؟))، زوباعه‌ وتی: سویند به‌خوا به‌پراستی نه‌خۆشم^(١)، پیغه‌مبه‌ریش رضی اللہ عنہ فه‌رمووی بیی: ((چه‌جه‌که‌ت بکه‌ و مهرج دانئ و بلئ: خوايه له‌ ههر جیگایه‌کدا (نه‌خۆشی) رینگرم بوو، له‌و جیگادا ئیحرام ده‌شکینم)). زوباعه‌ هاوسه‌ری میقدادی کوری نه‌سوده‌ بوو.

٥٠٩٠- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ قَالَ: حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی اللہ عنہ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «تَتَكَحَّ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا، وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا، وَلِدِينِهَا، فَاطْفَرُ بِذَاتِ الدِّينِ تَرَبَّتْ يَدَاكَ».

٥٠٩٠-هه‌بو هوربه‌یره رضی اللہ عنہ له‌ پیغه‌مبه‌ره‌وه رضی اللہ عنہ ده‌گیریته‌وه که فه‌رمووی: ((ئافرمت له‌به‌ر چوار شت ماره‌ ده‌کریت: له‌به‌ر مال و سامانه‌که‌ی، وه له‌به‌ر خانه‌دانیه‌که‌ی، وه له‌به‌ر جوانیه‌که‌ی، وه له‌به‌ر دینداریه‌که‌ی، که‌واته ئافرمتی دیندار بیینه‌، هه‌ردوو ده‌ست خۆلاوی بیت (هه‌زارکه‌وی)^(٢)).

٥٠٩١- حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ حَمْرَةَ، حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ سَهْلِ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا؟». قَالُوا: حَرِيٌّ إِنْ خَطَبَانُ يُنْكَحَ، وَإِنْ شَفَعَ

(١) یان: ولله‌ی ده‌ترسم نه‌خۆش بکه‌وم.

(٢) نه‌که‌ر گوێرايه‌لی فه‌رمانه‌که‌ی من نه‌بیت.

أَنْ يُشَفَّعَ، وَإِنْ قَالَ أَنْ يُسْتَمَعَ. قَالَ: ثُمَّ سَكَتَ فَمَرَّ رَجُلٌ مِنْ فَقَرَاءِ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ: «مَا تَقُولُونَ فِي هَذَا؟». قَالُوا: حَرِيٌّ إِنْ خَطَبَ أَنْ لَا يُنْكَحَ، وَإِنْ شَفَّعَ أَنْ لَا يُشَفَّعَ، وَإِنْ قَالَ أَنْ لَا يُسْتَمَعَ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «هَذَا خَيْرٌ مِنْ مِلْءِ الْأَرْضِ مِثْلَ هَذَا»^(١).

٥٠٩١-سههل ﷺ دهلی: پیاویک بهلای پیغه مبهری خوادا ﷺ تیپهری، نهویش فهرمووی: ((دهرباره ی نه م پیاوه چی دهلین؟)) وتیان: شیایو نهویدی خوازبینی نافرمتی کرد پیی بدهی (بوی ماره کهیت)، وه نه گهر تکای کرد قه بول بگریت، وه نه گهر قسه ی کرد گوپی بو بگریت. (سههل) دهلی: پاشان (پیغه مبهر ﷺ) بیدهگ بوو، نینجا پیاویک له هه زاره مسولمانه کان تیپهری، (پیغه مبهریش ﷺ) فهرمووی: ((دهرباره ی نه م پیاوه چی دهلین؟))، وتیان: شیایو نهویدی خوازبینی نافرمتی کرد پیی نه دمیت، وه نه گهر تکای کرد تکای و مرنه گریت، وه نه گهر قسه ی کرد گوپی بو نه گریت. نهوسا پیغه مبهری خوا ﷺ فهرمووی: ((نه مه هه زاره که) چاکتر له پر بهزموی له نهو (دهوله مهنده) ی تریان)).

١٧- بَابُ الْإِكْفَاءِ فِي الْمَالِ، وَنِكَاحِ الْمُقِلِّ الْمُثْرِيَّةِ

٥٠٩٢- حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى﴾ ٢٠ ﴿النِّسَاءِ﴾ قَالَتْ: يَا ابْنَ أُخْتِي، هَذِهِ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي حَجَرٍ وَلِيَّهَا قَرِيبٌ فِي جَمَالِهَا وَمَالِهَا، وَيُرِيدُ أَنْ يَنْتَقِصَ صَدَاقَهَا، فَتُحْجَرُ عَنْ نِكَاحِهَا إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ، وَأَمْرُوا بِنِكَاحِ مَنْ سِوَاهُنَّ، قَالَتْ: وَاسْتَفْتَى النَّاسُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ بَعْدَ ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتِمَى النِّسَاءِ الَّتِي لَا تُوْتُوهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ

وَرَعْبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ ﴿١٢٧﴾ النساء. فَأَنْزَلَ اللَّهُ لَهُمْ أَنْ الْيَتِيمَةَ إِذَا كَانَتْ ذَاتَ جَمَالٍ وَمَالَ رَغِبُوا فِي نِكَاحِهَا وَنَسَبِهَا فِي إِكْمَالِ الصَّدَاقِ، وَإِذَا كَانَتْ مَرْغُوبَةً عَنْهَا فِي قِلَّةِ الْمَالِ وَالْجَمَالِ، تَرَكُّوْهَا وَأَخَذُوا غَيْرَهَا مِنَ النِّسَاءِ، قَالَتْ: فَكَمَا يَتْرَكُونَهَا حِينَ يَرَعْبُونَ عَنْهَا، فَلَيْسَ لَهُمْ أَنْ يَنْكِحُوهَا إِذَا رَغِبُوا فِيهَا، إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهَا وَيُعْطَوْهَا حَقَّهَا الْأَوْقَى فِي الصَّدَاقِ^(١).

١٧- باسی هاوشانی له مال و سامان دا، وه پیاوی هه‌ژار ئافرمتی ده‌وله‌مهند ماره بکات

٥٠٩٢-ئیبینو شیهاب ده‌لی: عوروه بوی گێرپامه‌وه که نه‌و پرسیری له عایشه (ع) کرد (له‌باره‌ی نه‌م نایه‌ته‌وه): (وه نه‌گهر ترسان دادپه‌روهر نه‌بن له (ماره‌یی) نه‌و ئافرمتی بی باو‌کانه (مارمیان مه‌که‌ن)، عایشه (ع) وتی: نه‌ی بر‌ازای خو‌م نه‌وه (ی نایه‌ته‌که ده‌یفه‌رمو‌ی) کچی‌کی هه‌تیوه له لای سه‌رپه‌ره‌شتیاره‌که‌یه‌تی و سه‌زی له جوانی و سامانه‌که‌یه‌تی و ده‌یه‌و‌یت که‌مه‌تر له ماره‌ی خو‌ی بداتی (و ماره‌ی کات)، بۆیه نه‌و سه‌رپه‌ره‌شتیارانه رێگری کران له ماره‌کردن نه‌و کچه هه‌تیوانه، مه‌گهر دادگهر بن له پێدانی ماره‌یه‌که‌یان به‌ته‌واوی، وه پیاوان فه‌رمانیان پێ کرا به‌ماره‌کردنی ئافرمتانی تر جگه له‌وان، (عایشه (ع)) ده‌لی: خه‌لکی له پاش نه‌وه پرسیریان له پێغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) کرد خواش نه‌م نایه‌ته‌ی دابه‌زاند: ((نه‌ی موحه‌مه‌د (ﷺ)) پرسیرت لی ده‌که‌ن دمه‌ری ئافرمتان) تا ده‌گاته (وه سه‌ز نا‌که‌ن ماره‌یان بکه‌ن)، جا خوا نایه‌تی بو دابه‌زاندن: کچی هه‌تیو نه‌گهر جوان بوو سامانی هه‌بوو سه‌زیان له ماره‌ کردن و په‌چه‌له‌کیتی ماره‌یه‌که‌ی بو ته‌واو ده‌که‌ن^(٢)، وه نه‌گهر سه‌زی لی نه‌کرا له‌به‌ر که‌م مائی و که‌م جوانی وازی لی دینن وجگه له‌و ئافرمتانی تر ماره‌ ده‌که‌ن. عایشه (ع)

(١) بر‌وانه: ٢٤٩٤.

(٢) وه‌ک هاوشیه‌کانی.

دهلی: جا هەر چۆنی نه گهر چه زیان لی نه کرد وازی لی دینن به هه مان شیوه
بویان نییه ماره ی که نه گهر چه زیان لی بوو، مه گهر داد گهر بن نه که لیدا و
مافی خوی پی بدن له مارمیه که ی به ته وای و تیر و ته سه لی)).

١٨- بَابُ مَا يُتَّقَى مِنَ شُؤْمِ الْمَرْأَةِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿إِنَّ مِنْ أَرْوَاحِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ﴾ (١٤) التَّغَابُنِ.

٥٠٩٣- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ حَمْرَةَ وَسَالِمِ ابْنِ عَبْدِ
اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رضي الله عنه، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه وسلم قَالَ: «الشُّؤْمُ فِي الْمَرْأَةِ وَالْذَّارِ
وَالْفَرَسِ»^(١).

١٨- باسی ئه وه خوی لی ده پارێزری له شوومی ئافهرت

وه ئهم فهرماشته ی خوی بهرز و بلند: (به راستی هه ندی له ژنان و مندالانتان
دوژمنی نیومن).

٥٠٩٣- عه بدوللای کوری عومهر رضي الله عنه ده گێڕایته وه که پیغه مبهری خوا صلى الله عليه وسلم
فه رموویه تی: ((شووم و چاره رش له ئافهرت و خانوو و ئه سب و ماین دایه)).

٥٠٩٤- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مِنْهَالٍ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ، حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْعَسْقَلَانِيُّ،
عَنْ أَبِيهِ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ ذَكَرُوا الشُّؤْمَ عِنْدَ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم، فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه وسلم: «إِنْ كَانَ الشُّؤْمُ
فِي شَيْءٍ فَفِي الدَّارِ وَالْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ»^(٢).

(١) بروانه: ٢٠٩٩.

(٢) بروانه: ٢٠٩٩.

٥٠٩٤- ثیبو عومر (رضی الله عنه) دهلی: له خزمهت پیغه مبهردا (رضی الله عنه) باسی شومیان کرد، پیغه مبه ریش (رضی الله عنه) فهرمووی: ((نه گهر شوومی له شتی کدا بییت، نهوا له خانوو و نافرمت و نه سب و ماییندا ههیه)).

٥٠٩٥- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ فِى الْقَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالْمَسْكَنِ»^(١).

٥٠٩٥- سه هلی کوری سهعد (رضی الله عنه) ده گپ رته وه که پیغه مبه رى خوا (رضی الله عنه) فهرمووی: (نه گهر (شومی) له شتی کدا هه بییت، نه وه له نه سب و مایین و نافرمت و خانوودا ههیه)).

٥٠٩٦- حَدَّثَنَا آدَمُ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ التَّيْمِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَثْمَانَ النَّهْدِيَّ عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ (رضی الله عنه)، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: «مَا تَرَكَتُ بَعْدِي فِتْنَةً أَضَرَّ عَلَى الرِّجَالِ مِنَ النِّسَاءِ».

٥٠٩٦- ئوسامه ی کوری زهید (رضی الله عنه) له پیغه مبه ره وه (رضی الله عنه) ده گپ رته وه که فهرموویه تی: ((له پاش خۆم ههچ به لایه کم به جی نه ههیشتو وه زهرمر و زیانی زیاتر بییت بو پیاوان له نافرمتان)).

١٩- بَابُ الْحُرَّةِ تَحْتَ الْعَبْدِ

٥٠٩٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَائِشَةَ (رضی الله عنها) قَالَتْ: كَانَ فِي بَرِيرَةَ ثَلَاثُ سِنِينَ عَتَقْتُ فَخَرْتُ، وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «الْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ». وَدَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَبُرْمَةٌ عَلَى النَّارِ، فَقَرَّبَ إِلَيْهِ خُبْزٌ وَأُذْمٌ مِنْ أَدَمِ الْبَيْتِ فَقَالَ: «أَلَمْ أَرِ الْبُرْمَةَ؟». فَقِيلَ: لَحْمٌ تُصَدَّقُ عَلَى بَرِيرَةَ، وَأَنْتِ لَا تَأْكُلِ الصَّدَقَةَ قَالَ: «هُوَ عَلَيْهَا صَدَقَةٌ، وَلَنَا هَدِيَّةٌ»^(٢).

(١) بېروانه: ٢٨٥٩.

(٢) بېروانه: ٤٥٦.

١٩- باسی (دروسته) ئافره تی ئازاد ژنی پیاوی کۆیله بیت^(١)

٥٠٩٧- عائشه رضی اللہ عنہا له بهریردا سئ سووننهت هه بوو ئازادبوو^(٢) جا سه رپشک کرا، وه پیغه مبهری خوا رضی اللہ عنہ فهرمووی: ((خاومنداریتی بوئو نهو کهسه یه (کۆیله کهی) ئازاد کردوه، وه پیغه مبهری خوا رضی اللہ عنہ رۆشته ژوورده وه و قابله مهیه ک^(٣) بهسه ر ئاگرده بوو، ئینجا له پئ خوری ماله وه نان و پیخوریان نزیک کردوه، فهرمووی: ((ئه ی قابله مه کهم نه دی^(٤)؟)) پئی وترا: نهو گوشتی خیره دراوه به بهریره و تۆش گوشتی خیر و زهکات ناخویت، فهرمووی: ((نهو گوشته بو بهریره زهکاته، به لام بو ئیمه دیارییه)).

٢٠- باب لا یتزوّج اَکْثَرُ مِنْ اَرْبَعٍ

لِقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿مَنْ مَلَكَ وَتِلْكَ وَرَبِّعٌ ۖ﴾ النساء. وَقَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ: يَعْنِي مَتْنِي أَوْ ثَلَاثَ أَوْ

رُبَاعَ. وَقَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿أُولَئِكَ أَجْنَحُ مَتْنِي وَتِلْكَ وَرَبِّعٌ ۖ﴾ فاطر، يَعْنِي: مَتْنِي أَوْ ثَلَاثَ أَوْ رُبَاعَ.

٥٠٩٨- حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ، أَخْبَرَنَا عَبْدُهُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ رضی اللہ عنہا (وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقِيطُوا فِي الْبَنَى

﴿٢﴾ النساء. قَالَتْ: الْيَتِيمَةُ تَكُونُ عِنْدَ الرَّجُلِ وَهُوَ وَلِيُّهَا، فَيَتَزَوَّجُهَا عَلَى مَالِهَا، وَيُسِيءُ صُحْبَتَهَا،

وَلَا يَعْدِلُ فِي مَالِهَا، فَلْيَتَزَوَّجْ مَا طَابَ لَهُ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهَا مَتْنِي وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ^(٥).

(١) نه گهر ئافره ته که رازی بوو.

(٢) عائشه رضی اللہ عنہا ئازادی کرد.

(٣) گوشتی کولای تیاوو.

(٤) بهسه ر ئاگرده گوشتی تیاوو.

(٥) پروانه: ٢٤٩٤.

٢٠- باسیک: (پیاو) دروست نییه له چوار ژن زیاتر ماره بکات

به بهلگه‌ی ئەم فەرماشته‌ی خوای بهرز و بێند: (دوو دوو یان سێ سێ یان چوار چوار (ژن ماره بکه‌ن)).

عه‌لی کوری حوسه‌ین ده‌لی: مانای نایه‌ته‌که: دوو دوو یان سێ سێ یان چوار چوار. وه ئەم فەرماشته‌ی خوای گه‌وره: ((فریشته‌کان) خاومنی (چه‌ند جوړ) بائن: دووان و سیان و چوار)، واته: دوو دوو یان سێ سێ یان چوار چوار. ٥٠٩٨-هیشام له باوکیه‌وه ئه‌ویش له عائیشه‌وه ﷺ دهرباره‌ی ئەم نایه‌ته: (وه ئه‌گه‌ر ترسان دادپه‌روهر نه‌بن له (ماره‌ی) نه‌و ئافه‌رده بی باوکاندا (ماره‌یان مه‌که‌ن))، عائیشه ﷺ ده‌لی: کچی‌کی هه‌تیوه لای پیاوی‌که سه‌رپه‌رشتیاریه‌تی، جا ماره‌ی ده‌کات له‌به‌ر سامانه‌که‌ی، به‌لام به خراپی هاوڕێیه‌تی که‌که ده‌کات له مائی (ماره‌یه‌یه) که‌یدا دادگه‌ر نییه له‌گه‌ڵیدا، نه‌وه با جگه له‌و که‌هه‌تیوه ئافه‌رمه‌تانی تر ماره بکات دوان یان سیان یان چوار.

٢١ - باب: ﴿وَأُمِّهَتْكُمْ أَلَّتِي أَرْضَعْنَكُمْ﴾ النساء

وَيَحْرُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ
٥٠٩٩- حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنِي مَالِكٌ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ، عَنْ عَمْرَةَ بِنْتِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ أَخْبَرَتْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ عِنْدَهَا، وَأَنَّهَا سَمِعَتْ صَوْتَ رَجُلٍ يَسْتَأْذِنُ فِي بَيْتِ حَفْصَةَ، قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَذَا رَجُلٌ يَسْتَأْذِنُ فِي بَيْتِكَ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَرَاهُ فَلَانًا». لِعَمِّ حَفْصَةَ مِنَ الرِّضَاعَةِ، قَالَتْ عَائِشَةُ: لَوْ كَانَ فَلَانٌ حَيًّا -لِعَمَّهَا مِنَ الرِّضَاعَةِ- دَخَلَ عَلَيَّ؟ فَقَالَ: «نَعَمْ الرِّضَاعَةُ تُحَرِّمُ مَا تُحَرِّمُ الْوِلَادَةُ»^(١).

٢١- باسیک: (دهرباره می شوکمی شیر خواردن) (ئهو دایکانه تان که شیریان پت داوون)^(١)

ئهووی بهرچه ئەک حه رامه بووه به شیر پیدانیش حه رام ده بیئت. ٥٠٩٩- عه مره ی کچی عه بدو ره حمان ده گیر پته وه که عائیشه ی رضی الله عنها خیزانی پیغه مبه ر رضی الله عنها بوی گیرایه وه که پیغه مبه ری خوا رضی الله عنها له مالی ئهو (عائیشه) بوو، عائیشه گوئی له دهنگی پیاویک بوو داوای مؤلته ی ده کرد بۆ چوونه ژووره وه له مالی حه فسه، عائیشه ده لئ منیش وتم: ئه ی پیغه مبه ری خوا رضی الله عنها ئه وه پیاویکه داوای مؤلته ده کات بیته مالی تو، ده لئ پیغه مبه ری خوا رضی الله عنها فه رمووی: ((وا بزانه فلانه کهسه)) مه به سته مامه ی شیری حه فسه بوو، عائیشه ش وتی: ئه گهر فلانه کهس زیندوو بوايه (مه به سته مامه ی شیری خو ی بوو) به اتایه بۆ مالی من (دروست بوو)، پیغه مبه ری خوا رضی الله عنها فه رمووی: ((به لئ دروست بوو بیگومان ئه وه ی به ره چه ئەک و له دایک بوون حه رام بیئت، به شیر خواردنیش حه رام ده بیئت)).

٥١٠٠- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ جَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قِيلَ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَلَا تَزَوِّجُ ابْنَةَ حَمْزَةَ؟ قَالَ: «إِنَّهَا ابْنَةُ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ». وَقَالَ بِشْرُ بْنُ عُمَرَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، سَمِعْتُ قَتَادَةَ، سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ زَيْدٍ مِثْلَهُ^(٢).

٥١٠٠- ئیبنو عه عباس رضی الله عنه ده لئ: به پیغه مبه ر رضی الله عنه وت: بۆ کچی حه مزه رضی الله عنه ماره ناکه یه؟ فه رمووی: ((بیگومان ئه وه کچی برای شیریمه)).
بیشری کوری عومه ر ده لئ: شوعبه بوی گیراینه وه وتی: له قه تاده م بیست وتی: وینه ی ئه م فه رموودمیه م له جابیری کوری زهید رضی الله عنه بیست.

(١) ماره کردنیان حه رامه بو تان.

(٢) پروانه: ٢٦٤٥.

٥١٠١- حَدَّثَنَا الْحَكَمُ بْنُ نَافِعٍ، أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ، أَنَّ زَيْنَبَ ابْنَةَ أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرْتُهُ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ أَخْبَرَتْهَا أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، انكِحْ أُخْتِي بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ فَقَالَ: "أَوْتَحِبَّيْنِ ذَلِكَ؟". فَقُلْتُ: نَعَمْ، لَسْتُ لَكَ مُخْلِيَةً، وَاحِبٌ مَنْ شَارَكَنِي فِي خَيْرِ أُخْتِي. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: "إِنَّ ذَلِكَ لَا يَحِلُّ لِي". قُلْتُ: فَإِنَّا نَحَدِّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تُنِكَحَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ. قَالَ: "بِنْتُ أُمِّ سَلَمَةَ؟". قُلْتُ: نَعَمْ. فَقَالَ: "لَوْ أَنَّهَا لَمْ تَكُنْ رَيْبَتِي فِي حَجْرِي مَا حَلَّتْ لِي، إِنَّهَا لِابْنَتُهُ أُخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ، أَرْضَعْتَنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثَوْبِيَّةً، فَلَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتُكَ وَلَا أَخَوَاتُكَ". قَالَ عُرْوَةُ: وَثَوْبِيَّةُ مَوْلَاةٌ لِأَبِي لَهَبٍ، كَانَ أَبُو لَهَبٍ أَعْتَقَهَا فَأَرْضَعَتْ النَّبِيَّ ﷺ، فَلَمَّا مَاتَ أَبُو لَهَبٍ أَرِيَهُ بَعْضُ أَهْلِهِ بِشَرِّ حَبِيبَةٍ، قَالَ لَهُ: مَاذَا لَقِيتَ؟ قَالَ أَبُو لَهَبٍ: لَمْ أَلْقَ بَعْدَكُمْ غَيْرَ أَنِّي سَقِيتُ فِي هَذِهِ بِعَتَاقَتِي ثَوْبِيَّةً^(١).

٥١٠١- عوروهی کوری زوبهیر دهگیرپتهوه که زمینهبی کچی ئهبی سهلهمه بوئی گیرپایهوه، که نوممو حهیبیهی کچی ئهبی سوفیان ﷺ بوئی گیرپایهوه، که نهو وتی: ئهی پیغهمبهری خوا خوشکههم که کچی ئهبی سوفیانه ماره بکه، پیغهمبهریش ﷺ فهرمووی: ((ئهو کارمت بی خوشه؟)) منیش وتم بهئی: من بهتهنها هاوسه رت نیم^(٢) وه خوشه ویسترین، کهسیک هاوبه شم بیت له چاکه دا خوشکههمه، پیغهمبهریش ﷺ فهرمووی: ((بیگومان نهوه دروست نییه بو من))، وتم: نیمه له نیوان خو ماندا دهلین تو دتهوئی کچی ئهبی سهلهمه ماره بکهیت، فهرمووی: ((کچی نوممی سهلهمه؟)) وتم بهئی، فهرمووی: ((ئهو کچه نهگر کوئه بهستم نهوایه له مائی خو مدا حه لال نه بوو بوم، بیگومان نهو کچه ی نوممو سهلهمه)) کچی برای شیرمه، سو دیبه شیرى داوه به من و ئهبی سهلهمه، کهواته (له مهولا) کج و خوشکه کانتانم بو پیشنیار مه کهن)).

(١) بروانه: ٥١٠٦، ٥١٠٧، ٥١٢٣، ٥٣٧٢.

(٢) واته: ههوی ههیه خوئی بهتهنها نییه که هاوسه رى نهوه.

عوروه دهلی: سوهیبه که نیزی دهکی نه بی له هه ب بوو، نه بو له هه ب نازادی کرد بوو نینجا شیری دا به پیغه مبه ر ﷺ، نینجا کاتی نه بو له هه ب مرد که سیک له خرمانی له خه ودا نه بو له هه بی بینی به حالیکه خراپه وه پی وت: چیت تووش بووه؟ نه بو له هه ب وتی: له پاش نیوه هیچ خوشیه کم نه دییوه، ته نه به ریگهی نانه مه وه^(١) ناوی خواردنه وه پی دراوه، به هوئی نازاد کردنم بو سوهیبه.

٢٢- بابُ مَنْ قَالَ: لَا رَضَاعَ بَعْدَ حَوْلَيْنِ

لِقَوْلِهِ ﷺ: ﴿حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمَّ الرِّضَاعَةَ﴾ ۞ البقرة. وَمَا يُحَرِّمُ مِنْ قَلِيلِ الرِّضَاعِ وَكَثِيرِهِ.

٥١٠٢- حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنِ الْأَشْعَثِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا رَجُلٌ، فَكَأَنَّهُ تَغَيَّرَ وَجْهُهُ، كَأَنَّهُ كَرِهَ ذَلِكَ، فَقَالَتْ: إِنَّهُ أَخِي. فَقَالَ: «انْظُرْنَ مَا إِخْوَانُكُمْ، فَإِنَّمَا الرِّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ»^(٢).

٢٢- باسی نه وهی دهلی: شیر خواردن پاش دوو سال حوکمی شیر خواردنی نییه

به به لگهی نه م فهرمایشتهی خوا ﷺ: (دوو سالی ته وای (نه مه) بو که سیکه که بیه ویت شیری ته وای بدات)، وه نه وهی له که م و زوری شیر خواردن حهرامی دهکات.

٥١٠٢- عایشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ده گپریته وه که پیغه مبه ر ﷺ جوویه ژوره وه بو لای (عایشه) و پیاویکی لابوو وهك بلیی رهنگی پرووخساری گوژاپوو، وه دیاربوو

(١) ناماژهی کرد بو نهو چالاییه له ژیر په نجه گهره ی دایه، یا له نیتوان په نجه گهره و په نجهی ته نشیتدا.

(٢) پروانه: ٣٦٤٧.

ئهوهی پی ناخوش بوو، بویه عایشهش وتی: ئههه برامه، پیغه مبه ریش
 فهرمووی: ((بروانن برایانتان کین؟ چونکه بیگومان شیردان له برسیتیدا
 ده بیت))^(١).

٢٣- باب لَبَنِ الْقَلِ

٥١٠٣- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ
 عَائِشَةَ أَنَّ أَفْلَحَ أَخَا أَبِي الْقَعْنِسِ جَاءَ يَسْتَأْذِنُ عَلَيْهَا - وَهُوَ عَمُّهَا مِنَ الرِّضَاعَةِ - بَعْدَ أَنْ
 نَزَلَ الْحِجَابُ، فَأَبَيْتُ أَنْ آذَنَ لَهُ، فَلَمَّا جَاءَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَخْبَرْتُهُ بِالَّذِي صَنَعْتُ، فَأَمَرَنِي أَنْ
 آذَنَ لَهُ^(٢).

٢٣- باسی شیر پیای^(٣)

٥١٠٣- عایشه رضی اللہ عنہا دهگیریته وه که ئهفله حی برای ئه بی لقوعه یس هات و
 مؤله تی هاتنه ژووره وهی خواست بو لای عایشه رضی اللہ عنہا - که مامی عایشه بوو له
 شیرده وه- پاش ئه وه حوكمی حجاب دابه زیبوو، منیش ریگر بووم له وهی که
 مؤله تی پی بدهم، جا کاتی پیغه مبه ری خوا رضی اللہ عنہا هاته وه و هه وائم پيدا که جیم
 کردوه، ئینجا پیغه مبه ر رضی اللہ عنہا فهرمانی پیکردم که مؤله تی بدهم.

٢٤- بابُ شَهَادَةِ الْمَرْضِعَةِ

٥١٠٤- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، أَخْبَرَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ
 بْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ قَالَ: حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ - قَالَ: وَقَدْ سَمِعْتُهُ

(١) واته: منداله که له کاتی شیرخواردندا برسی بیت، وه تهنها شیر بخوات و تهمه نی له دوو سأل زیاتر نه بیت.

(٢) بروانه: ٣٦٤٤.

(٣) میردی ئافره ته شیرده ره که.

مِنْ عُقْبَةَ لِكُنِّي لِحَدِيثِ عُبَيْدٍ أَحْفَظُ - قَالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً، فَجَاءَتْنَا امْرَأَةٌ، سَوْدَاءُ فَقَالَتْ: أَرْضَعْتُكُمَا. فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَقُلْتُ: تَزَوَّجْتُ فَلَانَةَ بِنْتَ فُلَانٍ، فَجَاءَتْنَا امْرَأَةٌ سَوْدَاءُ فَقَالَتْ لِي: إِنِّي قَدْ أَرْضَعْتُكُمَا. وَهِيَ كَاذِبَةٌ، فَأَعْرَضَ، فَأَتَيْتُهُ مِنْ قِبَلِ وَجْهِهِ، قُلْتُ: إِنَّهَا كَاذِبَةٌ. قَالَ: «كَيْفَ بِهَا وَقَدْ زَعَمْتَ أَنَّهَا قَدْ أَرْضَعْتُكُمَا؟! دَعَهَا عَنْكَ» وَأَشَارَ إِسْمَاعِيلُ بِإِصْبَعَيْهِ السَّبَابَةِ وَالْوُسْطَى يَحْكِي أَيُّوبَ^(١).

٢٤- باسی شایهتی دانی ئافرهتی شیردهر

٥١٠٤-عهبدوئلائی کورپی نه بی موله یکه ده لئ: عوبهیدوئلائی کورپی نه بی مه ریه م بوئی گیرامه وه له عوقبه ی کورپی حاریسه وه - (عهبدوئلائی کورپی نه بی موله یکه) وتی: بیگومان ئه م فهرمووده م له عوقبه ش بیستوو به لام فهرمووده که ی عوبهیدوئلام چاکتر له به ره - ده لئ^(٢): ئافرهتیکم ماره کرد و هینام، ئینجا ئافرهتیک ی رهش پیست هات بو لامان و وتی: من شیرم داوه به ههردووکتان^(٣)، منیش هاتم بو خزمه تی پیغمه مبر ﷺ وتم فلانه ئافره تی کچی فلانه که سم ماره کردوه، ئینجا ئافره تیک ی رهش پیست هات بو لامان و وتی به من: بیگومان من شیرم داوه به ههردووکتان که درو دهکات، پیغمه مبریش ﷺ پرووی لی وهرچه رخاند م ئینجا پروو به پرووی چوومه وه خزمه تی وتم: بیگومان درو دهکات فهرمووی: ((تو چی ده کهیت به و ئافره ته که بیگومان ئه و ژنه ده لئ: شیر ی داوه به ههردووکتان؟ وازی لی بینه)).

(عه لی مه دینی ده لئ: ئیسماعیل به په نجه ی شایه توومان و ناومرستی ئاماژه ی کرد که ئاماژه که ی ئه ییوبی گیرامه وه^(٤).

(١) برپوانه: ٨٨.

(٢) عوقبه ی کورپی حاریس ده لئ.

(٣) به عوقبه و ژنه که ی.

(٤) تا ده گاته وه سه ر پیغمه مبر ﷺ که ئه ویش به و دوو په نجه ی ئاماژه ی کرد و به زمانی فهرمووی: وازی لی بینه، ئیتر هه موو راویه ک ئه وه ی گیرامه ته وه.

٢٥- بَابُ مَا يَحِلُّ مِنَ النِّسَاءِ وَمَا يَحْرُمُ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ﴾ ﴿٢٣﴾ إِلَى آخِرِ الْآيَتَيْنِ إِلَى قَوْلِهِ: ﴿إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ ﴿٢٤﴾ النِّسَاءُ. وَقَالَ أَنَسُ: ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ﴾ ﴿٢٤﴾ النِّسَاءُ. ذَوَاتُ الْأَزْوَاجِ الْحَرَائِرُ حَرَامٌ. ﴿إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَنُكُمْ﴾ ﴿٢٥﴾ النِّسَاءُ. لَا يَرَى بَأْسًا أَنْ يَنْزِعَ الرَّجُلُ جَارِيَتَهُ مِنْ عَبْدِهِ. وَقَالَ ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمَنَّ﴾ ﴿٢٦﴾ البقرة. وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: مَا زَادَ عَلَى أَرْبَعٍ فَهُوَ حَرَامٌ، كَأُمِّهِ وَابْنَتِهِ وَأُخْتِهِ.

٥١٠٥ - وَقَالَ لَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ سُفْيَانَ، حَدَّثَنِي حَبِيبٌ، عَنْ سَعِيدٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: حَرَّمَ مِنَ النَّسَبِ سَبْعٌ، وَمِنَ الصُّهْرِ سَبْعٌ. ثُمَّ قَرَأَ: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ﴾ ﴿٢٣﴾ الْآيَةَ: النِّسَاءُ.

وَجَمَعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ بَيْنَ ابْنَتِهِ عَلِيٍّ وَامْرَأَةٍ عَلِيٍّ. وَقَالَ ابْنُ سِيرِينَ: لَا بَأْسَ بِهِ. وَكَرِهَهُ الْحَسَنُ مَرَّةً ثُمَّ قَالَ: لَا بَأْسَ بِهِ. وَجَمَعَ الْحَسَنُ بْنُ الْحَسَنِ بْنُ عَلِيٍّ بَيْنَ ابْنَتَيْ عَمٍّ فِي لَيْلَةٍ، وَكَرِهَهُ جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ لِلْقَطِيعَةِ، وَلَيْسَ فِيهِ تَحْرِيمٌ لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ﴾ ﴿٢٤﴾ النِّسَاءُ. وَقَالَ عِكْرِمَةُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: إِذَا زَنَى بِأُخْتِ امْرَأَتِهِ لَمْ تَحْرُمْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ. وَيَزَوَّى عَنْ يَحْيَى الْكِنْدِيِّ، عَنِ الشَّعْبِيِّ وَأَبِي جَعْفَرٍ، فِيمَنْ يَلْعَبُ بِالصَّبِيِّ: إِنْ أَدْخَلَهُ فِيهِ فَلَا يَتَزَوَّجَنَّ أُمُّهُ، وَيَحْيَى هَذَا غَيْرُ مَعْرُوفٍ، لَمْ يُتَابَعْ عَلَيْهِ. وَقَالَ عِكْرِمَةُ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: إِذَا زَنَى بِهَا لَمْ تَحْرُمْ عَلَيْهِ امْرَأَتُهُ. وَيَذْكُرُ عَنْ أَبِي نَصْرٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ

حَرَمَهُ. وَأَبُو نَضْرٍ هَذَا لَمْ يُعْرِفْ بِسَمَاعِهِ مِنْ ابْنِ عَبَّاسٍ. وَيُرْوَى عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ، وَجَابِرِ بْنِ زَيْدٍ، وَالْحَسَنِ، وَبَعْضِ أَهْلِ الْعِرَاقِ: تَحْرُمُ عَلَيْهِ. وَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: لَا تَحْرُمُ حَتَّى يُلْزِقَ بِالْأَرْضِ. يَعْنِي: يُجَامِعُ. وَجَوَزَهُ ابْنُ الْمُسَيَّبِ وَعُرْوَةُ وَالزُّهْرِيُّ. وَقَالَ الزُّهْرِيُّ: قَالَ عَلِيٌّ: لَا تَحْرُمُ. وَهَذَا مُرْسَلٌ.

٢٥- باسی ئهو ئافره تانهی ماره کردنیان حه لاله و ئهو انهشیان که ماره کردنیان حه رامه

ومئهم فهرمايشتهی خوی بهرز و بلند: (قه دهغه کراوه له سه رتان (ماره کردنی) دایکانتان و کچه گانتان و خوشکه گانتان و پوره گانتان^(١) پوره گانتان^(٢) و کچانی برا و کچانی خوشک) تا کوئی ههردوو ئایه ته که، تا ئهم فهرمايشته (به راستی خودا هه میسه زانای کار دروسته).

ئهنهس ﷺ ده ئی: وه (حه رامکراوه لی تان) ئهو ئافره تانهی میردیان ههیه)، مه بهست: ئهو ئافره ته ئازادانهیه میردیان ههیه حه رامن لی تان (جگه لهوانهیه که بوونه ته مولکتان (که نیه زهک))، به لایه وه هیه خراپهیه کی تیا نییه که پیاو که نیه که که ی له کو یله که ی به سه نی ته وه (و خوی ماره ی کات) ^(٣)، وه خوا ده فهرموئ: (زنانی هاوبهش پهیدا کهر ماره مه کهن تا برپوا ده هینن).

ئیبنو عه بباس ﷺ ده ئی: له چوار هاوسه ر زیاتر حه رامه (بو پیاو)، وهک دایکی و کچی و خوشکی خوی وان.

(١) پیاویک کچ و زنی پیاویکی تر هاوسه ری بن، ئه گهر که که که کچی ژنه که نه بیته به لکو له ژنیکی تری پیاوه که بیته.

(٢) که خوشکی دایکانتان.

(٣) به لام زۆربه ی زانایان پریان وایه مه بهست به وه ئهو ئافره تانهیه که به دیلی گیراون و میردیان ههیه، له (دار الکفر) دا ئهو ئافره تانه حه لالن بو جهنگاوه ره موسلمان هه کان. بپروانه : إرشاد الساری: ٢٨٤/١١.

٥١٠٥- سەعید لە ئیبنو عەبباسەوہ ﷺ دەگێڕێتەوہ کە دەڵێ: بەھۆی رەچەلەکەوہ حەوت جۆر ئافرم (مارەگردنیان) حەرامە، وە بە ھۆی ژن و ژن خوازیشەوہ حەوت جۆر ئافرم (مارەگردنیان) حەرامە، لە پاشان ئەم نایەتەى خویندەوہ: (قەدەغە کراوہ لەسەرتان (مارەگردنی) دایکانتان) تا کۆتایی نایەتەکە.

-عەبدوللای کورپی جەعفەر (زەینەبی) کچی عەلی و ھاوسەری عەلی ﷺ ھەردووکیان (وہک ھاوسەری خۆی) پێکەوہ کۆ کردبوویەوہ^(١).
-ئىبنو سىرىن دەڵێ: ئەوہ ھىچ تىا نىیە قەیناکات^(٢). بەلام حەسەن (ی بەصرى) جارێ بەنا پەسەندى دانا، وە لە پاشان وتی: ھىچ خراپەىەکی تىا نىیە.
-حەسەنى کورپی حەسەنى کورپی عەلی لە شەوێکدا دوو کچی ئامۆزای یەکتەری وەک ھاوسەری خۆی کۆکردۆتەوہ.

-ئەو (کارەى حەسەن) جابىر کورپی زەید بەلایەوہ ناپەسەند بووہ لەبەر بچرانی پەيوەندى خزمایەتى نىوانیان، ھىچ حەرامىەکی تىا نىیە بە بەلگەى ئەم ھەرمایشتەى خۆى بەرز و بلند: (وہ بىجگە لەوانە (کەباسکران حەرامن) ھەمووی حەلālە بۆتان).

-عیکرىمە لە ئىبنو عەبباسەوہ ﷺ دەگێڕێتەوہ دەڵێ: ئەگەر پیاوێ زینای کرد لەگەڵ خوشکی ھاوسەرەگەیدا، ھاوسەرەگەى حەرام نابێت لەسەرى.
-وہ گێڕدراوێتەوہ لە یەحیای کیندیى یەوہ ئەویش لە شەعبیى و ئەبى جەعفەرەوہ دەربارەى ھەر پیاوێک یارى بکات لەگەڵ مێرد منداڵێکدا، ئەگەر چووکی بردە ناو

(١) واتە: ئەو ئافەرەتە کە دەکاتە کۆکردنەوہى ژن و کچی پیاوێک لای پیاوێکى تر، لە کاتێکدا دایکى و کچی یەکتەرى نین بەلکو کچ و باوہژن.

(٢) پیاوێک ژن و کچی پیاوێکى تر مارە بکات کە ژنکە باوہژنى کچەکەى بە نەک دایکى. بپروانە : إرشاد السارى؛

باشیه‌وه ئه‌وه ئه‌و پیاوه نابیت دایکی ئه‌و می‌رد منداڵه ماره بکات، ئه‌م یه‌حیا ناوه،
ناسراو نییه و که‌سی تر پالپشتی گیرانه‌وه‌که‌ی نه‌کردوه له شه‌عبیه‌وه.
عیکریمه له ئیبنو عه‌بباسه‌وه ﷺ ده‌گیرێته‌وه ده‌لی: ئه‌گه‌ر پیاوی زینای کرد
له‌گه‌ڵ دایکی هاوسه‌ره‌که‌یدا، هاوسه‌ره‌که‌ی چه‌رام نابیت لێ. ^(١)
وه گیردراوته‌وه له ئه‌بی نه‌صره‌وه که ئیبنو عه‌باس (ئه‌وه‌ی پێشوو) چه‌رام کردوه ^(٢)
وه ئه‌و ئه‌بو نه‌صر ناوه‌ش زانراو نییه که هیچ له ئیبنو عه‌باس بیستبیت.
وه گیردراوته‌وه له عیمرانی کوری حوصه‌ین و جابری کوری زه‌ید و حه‌سه‌ن و هه‌ندئ
له زانایانی عیراق هه‌ریه‌که‌یان ده‌لی: چه‌رام ده‌بیت له‌سه‌ر می‌رده‌که‌ی.
وه ئه‌بو هورمیره‌ ﷺ ده‌لی: هاوسه‌ره‌که‌ی چه‌رام نابیت له‌سه‌ری تا نه‌نوسئ
به‌زه‌ویدا، واته له‌گه‌ڵی جووت ببیت.
ئیبنو موسه‌ییهب و عوروه رێگه‌یان داوه له‌گه‌ڵ هاوسه‌ره‌که‌یدا بمینیته‌وه ^(٣).
زه‌هری ده‌لی: عه‌لی (ی کوری ئه‌بی تالیب) ﷺ ده‌لی: له‌سه‌ری چه‌رام نابیت.

٢٦- ﴿وَرَبِّبْتُكُمْ أَلَّتِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ أَلَّتِي دَخَلْتُمُوهِنَّ﴾ (النساء)
وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: الدُّخُولُ وَالْمَسِيسُ وَاللَّمَّاسُ هُوَ الْجِمَاعُ. وَمَنْ قَالَ: بَنَاتُ وَلَدِهَا مِنْ
بَنَاتِهَا (من بنات‌ها) ^(١) فِي التَّحْرِيمِ؛ لِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ لَأُمِّ حَبِيبَةَ: "لَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتُكَ".
وَكَذَلِكَ حَلَالٌ وَلَدِ الْأَبْنَاءِ هُنَّ حَلَائِلُ الْأَبْنَاءِ، وَهَلْ تُسَمَّى الرَّبِيبَةُ. وَإِنْ لَمْ تَكُنْ فِي حَجَرِهِ؟
وَدَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ رَبِيبَةً لَهُ إِلَى مَنْ يَكْفُلُهَا، وَسَمَّى النَّبِيُّ ﷺ ابْنَ ابْنَتِهِ ابْنًا.

(١) ئه‌گه‌ر زینا بکات له‌گه‌ڵ دایکی هاوسه‌ره‌که‌یدا.

(٢) ئه‌و پیاوه‌ی زینای کردبێ له‌گه‌ڵ دایکی هاوسه‌ره‌یدا.

(٣) له‌ نوسه‌یه‌کی سه‌حیحی بوخاریدا به‌و جو‌ره‌ هاتوه (هُنَّ مِنْ بَنَاتِهَا) واته: حوکمی وه‌ک حوکمی کچی

خۆی وایه. ب‌روانه. ب‌روانه: إرشاد الساری: ١١/

٥١٠٦- حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْنَبَ، عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ لَكَ فِي بِنْتِ أَبِي سُفْيَانَ؟ قَالَ: «فَأَفْعَلُ مَاذَا؟». قُلْتُ: تَنْكِحُ. قَالَ: «أَتُحِبُّنَ؟». قُلْتُ: لَسْتُ لَكَ بِمُخْلِتَةٍ، وَأَحَبُّ مَنْ شَرِكَنِي فِيكَ أُخْتِي. قَالَ: «إِنَّهَا لَا تَحِلُّ لِي». قُلْتُ: بَلَّغْنِي أَنَّكَ تَخْطُبُ. قَالَ: «ابْنَةُ أُمِّ سَلَمَةَ». قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: «لَوْ لَمْ تَكُنْ رَبِيبَتِي مَا حَلَّتْ لِي، أَرْضَعْنِي وَأَبَاهَا ثَوْبِيَّةً، فَلَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتِكُنَّ وَلَا أَخَوَاتِكُنَّ». وَقَالَ اللَّيْثُ: حَدَّثَنَا هِشَامٌ: دُرَّةُ بِنْتُ أَبِي سَلَمَةَ^(١).

٢٦- باسیک: (وه کچانی ژنانتان که له میردی تریان بن ئهوانه ی که له مالی ئیوهدا ده ژین، لهو ژنانه تان که چوونه ته لایان)

ئیبینو عه عباس عليه السلام ده ئی: ئهم ووشانه: (الدُّخُولُ) و (الْمَسِيرُ) و (اللَّمَّاسُ) به مانای جووت بوون و چوونه لای ژنه و هاوسه ره.
ئهو که سه ی که ده ئی: کچی کوری ژن وهک کچی خوودی ژنه که وایه له حهرامی (ماره کردن) دا، به به لگه ی ئهم فهرمایشته ی پیغه مبه ر عليه السلام به ئوممو حه بیبه ی فهرموو: ((کچه کانتانم بو پئشنیار مه کهن (ماره یان که م))).
هه روو ها هاوسه ری کوری کور وهکو هاوسه ر کور وایه (له حهرامی ماره کردن)، وه ئایا پیی ده وتریت کو له بهس با له مالی میردی دایکیشیدا نه بیت^(٢).
پیغه مبه ر عليه السلام کو له بهسیکی خو ی دا به لای که سیکه ده سه بری و سه ره رشتی بکات.
وه پیغه مبه ر عليه السلام کوری کچی خو ی به کوری خو ی ناو بر دووه.

(١) بر وانه: ٥١٠١.

(٢) زۆربه ی زانایان ده ئین پیی ده وتریت (الربیة) کو له بهس له مالییدا بیت یان نه بیت، به لام علی و عومه ری کوری خه تتاب عليه السلام ده ئین: نه کهر کو له بهس له مالی میردی دایکی دا نه بوو حهرام ناب.

٥١٠٦-زمینهب له ئوممو حه‌بیه‌وه ﷺ ده‌گیرێته‌وه ده‌لی: وتم ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا هه‌زت له‌ کچی ئه‌بی سوفیان هه‌یه؟ فه‌رمووی: ((چی بکه‌م؟)) وتی: مارمیکه‌و بیهێنه، فه‌رمووی: ((بێت خۆشه؟))، وتم: من به‌ته‌نها خیزانی تۆ نیم^(١)، وه‌ خۆشه‌ویسترین که‌سێک پێم خۆشه‌ هاوبه‌شم بێت ده‌رباره‌ی تۆ^(٢) خوشکه‌که‌مه، پێغه‌مبه‌ر ﷺ فه‌رمووی: ((ئهو خوشکه‌ت هه‌لāl نییه‌ بۆ من))، وتم: پێم که‌یشتوو تۆ خوازیبێنی ئافه‌رت ده‌که‌یت (بۆ خۆت)، فه‌رمووی: ((کچی ئوممو سه‌له‌مه‌ ده‌لیی؟)) وتم: به‌لی، فه‌رمووی: ((ئه‌گه‌ر کۆله‌به‌سیشم نه‌بوايه‌ هه‌لāl نه‌بوو بۆم، سو‌دیبه‌ شیری داوه‌ به‌ من و باوکی (ئهو کچه‌)، ده‌ی که‌وابوو که‌چه‌کانتان وخوشکه‌کانتان پێشنیار مه‌که‌ن بۆم (ماره‌یان بکه‌م))، له‌یس ده‌لی: هیشام بۆی گیراینه‌وه (که‌ ناوی ئهو کچه‌) دو‌رره‌ی کچی ئه‌بی سه‌له‌مه‌ بوو.

٢٦- بَابُ ﴿وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ﴾ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ﴿٢٣﴾ النساء

٥١٠٧- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ أَخْبَرَهُ، أَنَّ رَجُلًا ابْنَةً أَبِي سَلَمَةَ أَخْبَرَتْهُ، أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، انْكِحْ أُخْتِي بِنْتَ أَبِي سُفْيَانَ. قَالَ: «وَتُحِبِّينَ». قُلْتُ: نَعَمْ، لَسْتُ بِمُخْلِيةٍ، وَأَحَبُّ مَنْ شَارَكَنِي فِي خَيْرٍ أُخْتِي. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنَّ ذَلِكَ لَا يَحِلُّ لِي». قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَوَاللَّهِ إِنَّا لَنَتَحَدَّثُ أَنَّكَ تُرِيدُ أَنْ تَنْكِحَ دُرَّةَ بِنْتَ أَبِي سَلَمَةَ. قَالَ: «بِنْتُ أُمِّ سَلَمَةَ». فَقُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: «فَوَاللَّهِ لَوْ لَمْ تَكُنْ فِي حَجْرِي مَا حَلَّتْ لِي، إِنَّهَا لَابْنَةُ أَخِي مِنَ الرِّضَاعَةِ، أَرْضَعْتَنِي وَأَبَا سَلَمَةَ ثَوْبِيَّةً، فَلَا تَعْرِضَنَّ عَلَيَّ بَنَاتُكَ وَلَا أَخَوَاتُكَ»^(٣).

(١) واته: هه‌وێم هه‌یه، تۆ هاوسه‌ری تۆرت جگه‌ له‌ من هه‌یه.

(٢) بیهێته‌ هاوسه‌ری تۆ له‌گه‌ل مندا.

(٣) بروانه: ٥١٠١.

**٢٧- باسیک: (وه قه‌ده‌غه کراوه له‌سه‌رتان)
کۆکردنه‌وه‌تان له‌ نیوان دوو‌خوشک (له‌ ماره‌کردن)دا،
مه‌گهر ئه‌وه‌ی پێش (ئهم‌ حوکمه‌ له‌ نه‌فامیدا) کرابێ**

٥١٠٧-زه‌ینه‌بی کچی ئه‌بو سه‌له‌مه‌ ده‌ئێ: ئوممو حه‌بیه رضی اللہ عنہ بۆی گیرایه‌وه‌ و
وتی: وتم: ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا: کچی ئه‌بی سوفیانی خوشکم ماره‌ بکه‌،
فه‌رمووی: ((حه‌ز ده‌که‌یت؟)) وتم: به‌ئێ، چونکه‌ ته‌نها من هاوسه‌ری تۆ نیم،
بۆیه‌ خۆشه‌ویسترین که‌س که‌ پێم خۆش بێ هاویه‌شم بێت له‌ چاکه‌دا خوشکه‌م،
پێغه‌مبه‌ریش صلی اللہ علیہ وسلم فه‌رمووی: ((بێگومان ئه‌و کاره‌ بۆ من دروست نیه‌))ك وتم:
ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ده‌ی سویند به‌خوا ئیمه‌ له‌ناو خۆماندا ده‌ئێین: که‌ تۆ
ده‌ته‌وی دو‌رره‌ی کچی ئه‌بو سه‌له‌مه‌ ماره‌ بکه‌یت، فه‌رمووی: ((کچی ئوممو
سه‌له‌مه‌؟)) وتم: به‌ئێ، فه‌رمووی: ((ده‌ی سویند به‌خوا ئه‌گهر ئه‌و کچه‌ له‌ مالی
منیشدا نه‌بوايه‌ هه‌لال نه‌بوو بۆم، بێگومان ئه‌و کچه‌ برازای شیری منه‌، چونکه‌
سووه‌یه‌ شیری داوه‌ به‌ من و ئه‌بو سه‌له‌مه‌، که‌واته‌ ئیتر کچه‌کانتان و
خوشکه‌کانتان پێشیار مه‌که‌ن بۆم (ماره‌یان بکه‌م)).

٢٨- بابُ لَا تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا

٥١٠٨- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، سَمِعَ جَابِرًا رضی اللہ عنہ قَالَ:
نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صلی اللہ علیہ وسلم أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا أَوْ خَالَتِهَا. وَقَالَ دَاوُدُ وَابْنُ عَوْنٍ عَنِ
الشَّعْبِيِّ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ.

٢٨- باسیک: ئافرمت به‌سەر پوریدا^(١) ماره ناكریت (بو پیاویک)

٥١٠٨- جابیر رضی الله عنه ده‌ئێ: پێغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه و آله قه‌ده‌غه‌ی کرد که ئافرمت ماره بکریت به‌سەر پوریدا (خوشکی باوکی)، یان به‌سەر پوریدا (خوشکی دایکی)^(٢).
داوود و ئیبنو عه‌ون له شه‌عبی یه‌وه له ئه‌بی هورمیره رضی الله عنه ئه‌م قه‌رمووده‌یان گیراومه‌وه^(٣)

٥١٠٩- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضی الله عنه أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ: «لَا يُجْمَعُ بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَعَمَّتِهَا، وَلَا بَيْنَ الْمَرْأَةِ وَخَالَتِهَا»^(٤).
٥١٠٩- ئه‌بو هورمیره رضی الله عنه ده‌گیریته‌وه که پێغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه و آله قه‌رمووێه‌تی: ((ئافرمت و پوره‌که‌ی کوناکریته‌وه (لای پیاویک)، جا خوشکی باوک بیت یان خوشکی دایک)).

٥١١٠- حَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ قَالَ: أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي قَبِيصَةُ بْنُ دُؤَيْبٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: نَهَى النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله أَنْ تُنْكَحَ الْمَرْأَةُ عَلَى عَمَّتِهَا وَالْمَرْأَةُ وَخَالَتِهَا. فَتَرَى خَالَهَ أَبِيهَا بِتِلْكَ الْمَنْزِلَةِ^(٥).

٥١١٠- ئه‌بو هورمیره رضی الله عنه ده‌ئێ: پێغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله قه‌ده‌غه‌ی کرد ژن ماره بکریت به‌سەر پوره‌که‌یدا (که خوشکی باوکی)، وه به‌سەر پوره‌که‌یدا (که خوشکی دایکی).
(زوه‌ری ده‌ئێ) ئیمه پوری باوکی ئافرته‌که‌ش هه‌ر ئه‌و پله‌یه‌ی هه‌یه لاما^(٦).

(١) پوره که خوشکی باوک بیت یان خوشکی دایک.

(٢) به پێچه‌وانه‌شه‌وه دروست نییه: نابێ ئافرمت ماره بکریت به‌سەر خوشکه‌زا و برا‌زای خۆیدا.

(٣) ئه‌مه سه‌نهد و ڕیگای دووهم بو قه‌رمووده‌که له ڕیگه‌ی ئه‌بو هورمیره‌وه رضی الله عنه.

(٤) ب‌روانه: ٥١٠٨.

(٥) ب‌روانه: ٥١٠٨.

(٦) واته: به‌لای زوه‌ریه‌وه دروسته نیه پوری باوکی ئافرته‌که‌ له‌گه‌ڵ ئافرته‌که‌دا ژنی پیاوی بن، یان ئه‌گه‌ر به‌کێکیان ژنی بوو نابێ ئه‌وه‌ی که‌یان ماره بکات.

- ٥١١١- لَأَنَّ عُرْوَةَ حَدَّثَنِي، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: حَرَّمُوا مِنَ الرِّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ^(١).
- ٥١١٢- چونکه عوروه بوئی گپرامه وه له عایشه وه ﷺ وتی: نه وهی بهرده چه لهك حهرام ده بئیت (ماره کردنی) ئیوه به شیر خواردنیش حهرامی بکهن.

٢٩- بَابُ الشَّغَارِ

- ٥١١٢- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ ﷺ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنِ الشَّغَارِ، وَالشَّغَارُ أَنْ يُزَوَّجَ الرَّجُلُ ابْنَتَهُ عَلَى أَنْ يُزَوَّجَهُ الْآخَرُ ابْنَتَهُ، لَيْسَ بَيْنَهُمَا صَدَاقٌ^(٢).

٢٩- باسی ژن به ژن

- ٥١١٢- ئیبنو عومەر ﷺ ده گپریته وه که پیغه مبهری خوا ﷺ ژن به ژنی هه دهغه کردوه، (الشَّغَارُ) نهومیه پیاویك کچه که ی ماره بکات بو پیاویك، به مه رجی پیاوه که ی بهرانبه ریشی کچه که ی ماره بکات له م پیاوه له نیوانیاندا ماریی نه بئیت (بو کچه کان)^(٣).

٣٠- بَابُ هَلْ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَهَبَ نَفْسَهَا لِأَحَدٍ؟

- ٥١١٣- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ، حَدَّثَنَا ابْنُ فَضِيلٍ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ كَانَتْ حَوْلَهُ بِنْتُ حَكِيمٍ مِنَ الْأَلْيَاءِ وَهَبْنَ أَنْفُسَهُنَّ لِلنَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: أَمَا تَسْتَحْيِي الْمَرْأَةَ أَنْ

(١) بېروانه: ٢٦٤٤.

(٢) بېروانه: ٦٩٦٠.

(٣) به لكو ههر وهك گوڤينه وه دوو كچه كه و هيجی تر.

تَهَبَ نَفْسَهَا لِلرَّجُلِ؟ فَلَمَّا نَزَلَتْ: ﴿تُرْجَىٰ مِنْ شَأْنٍ مِنْهُنَّ﴾ (٥١) الأحزاب. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَرَىٰ رَبَّكَ إِلَّا يُسَارِعُ فِي هَوَاكَ. رَوَاهُ أَبُو سَعِيدٍ الْمُؤَدَّبُ، وَمُحَمَّدُ بْنُ بَشْرٍ، وَعَبْدَةُ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَائِشَةَ. يَزِيدُ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ^(١).

٣٠- باسیک: ئایا دروسته بو ئافرهت خوی ببه‌خشیت به پیاویک؟

٥١١٣-هیشام له باوکیه‌وه ده‌گیرێته‌وه ده‌لی: خه‌وله‌ی کچی حه‌کیم له‌و ئافره‌تانه‌ بوو که خۆیان به‌خشی به‌ پیغه‌مبه‌ر ﷺ، عائیشه‌ش ﷺ، وتی: ده‌ی ئایا ئافره‌ت شه‌رم ناکات که خۆی ده‌به‌خشیت به‌ پیاو؟ ئینجا کاتی ئه‌م ئایه‌ته‌ دابه‌زی: ﴿تُرْجَىٰ﴾^(٢) ﴿مِنْ شَأْنٍ مِنْهُنَّ﴾ (٥١) واته‌: (ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ سه‌ره‌ی هه‌ر یه‌کی له‌ خێزانه‌کانه‌ ویست دوا‌ی بجه‌)، وتم: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا وا بزانه‌م ئه‌وه‌ی حه‌زت لێی بوو په‌رومه‌ردگارت زوو بو‌ی به‌دی هێناوی.

- (ئه‌م فه‌رمووده‌یه‌) هه‌ریه‌ک له‌ ئه‌بو سه‌عه‌یدی موئه‌ددیب و موحه‌مه‌دی کورپی بیشر و عه‌به‌ده‌ له‌ هیشامه‌وه‌ گیراویانه‌ته‌وه‌ له‌ باوکیه‌وه‌ ئه‌ویش له‌ عائیشه‌وه‌ ﷺ، هه‌ندیکیان له‌ گیرانه‌وه‌که‌یدا زیاده‌ی هه‌یه‌ له‌ هه‌ندیکیان.

٣١- بَابُ نِكَاحِ الْمُحْرِمِ

٥١١٤- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، أَخْبَرَنَا عَمْرُو، حَدَّثَنَا جَابِرُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ ﷺ: تَزَوَّجَ النَّبِيُّ ﷺ وَهُوَ مُحْرِمٌ^(٣).

(١) بېروانه: ٤٧٨٨.

(٢) به‌شیک له‌ فورئان خوێنه‌کان به‌ ﴿تُرْجَىٰ﴾ خوێندووایانه‌ته‌وه‌ به‌شیکێ تریان به‌ ﴿تُرْجَىٰ﴾ خوێندووایانه‌ته‌وه‌.

(٣) بېروانه: ١٨٣٧.

٣١- باسی ژن ماره‌کردنی ئیحرامدار^(١)

٥١١٤- ئیبنو عه‌بباس رضی الله عنه ده‌لی: پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله ژنی ماره کرد له کاتی‌کدا له ئیحرامدا بوو^(٢).

٣٢- بابُ نَهْيِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله عَنْ نِكَاحِ الْمُتَعَةِ أَخِيرًا

٥١١٥- حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ أَنَّهُ سَمِعَ الزُّهْرِيَّ يَقُولُ: أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ عَلِيٍّ وَأَخُوهُ عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِمَا، أَنَّ عَلِيًّا رضی الله عنه قَالَ لِابْنِ عَبَّاسٍ: إِنَّ النَّبِيَّ صلی الله علیه و آله نَهَى عَنِ الْمُتَعَةِ وَعَنْ لُحُومِ الْحُمْرِ الْأَهْلِيَّةِ زَمَنَ خَيْبَرَ^(٣).

٣٢- باسی پیغه‌مبه‌ری خوا صلی الله علیه و آله دواجار سیغه‌کردنی قه‌ده‌غه کرد^(٤)

٥١١٥- حه‌سه‌نی کوری موحه‌مه‌دی کوری عه‌لی و عه‌بدوللای برای له باوکیانه‌وه گیرایانه‌وه که عه‌لی رضی الله عنه به ئیبنو عه‌بباس رضی الله عنه وت: بیگومان پیغه‌مبه‌ر صلی الله علیه و آله سیغه و گوشتی که‌ری مالی قه‌ده‌غه‌کرد له کاتی (غه‌زای) خه‌یبه‌ردا.

٥١١٦- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ أَبِي جَمْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ سُئِلَ عَنِ مُتَعَةِ النِّسَاءِ فَرَخَّصَ، فَقَالَ لَهُ مَوْلَى لَهُ: إِنَّمَا ذَلِكَ فِي الْحَالِ الشَّدِيدِ وَفِي النِّسَاءِ قِلَّةٌ أَوْ نَحْوُهُ. فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ نَعَمْ.

(١) واته که‌سیک له ئیحرامی حه‌ج یان عومره‌دا بی‌ت و ژن ماره‌بکات.

(٢) به ئیحرامی عومره‌وه مه‌یموونه‌ی خیزانی ماره‌کرد، که ئیحرامی شکاند چوو‌ه لای، (إرشاد الساري: ٣٩٦/١١) به‌لام جه‌ماوه‌ری زانایان رایان وایه که دروست نییه، به به‌لگه‌ی ئەم فەرمووده‌ی موس‌لیم گیراویه‌تی‌ه‌وه (لَا يَنْكِحُ الْمُخْرِمُ، وَلَا يُنْكَحُ، وَلَا يُخْطَبُ) به ژماره (٣٤٤٦).

(٣) بر‌وانه: ٤٢١٦.

(٤) واته کو‌تا بر‌یاری هه‌رام کردنی سیغه بوو.

٥١١٦- ئه‌بو جه‌مره ده‌لی: له ئیبنو عه‌بباس رضی اللہ عنہ بیست که پرساری سیغه‌کردن له‌گه‌ل نافرده‌تانی لی کرا، ئیبنو عه‌بباس ر‌یگه‌ی دا بکری، ئینجا غولام‌یکی خو‌ی پی‌ وت: بیگومان نه‌و ر‌یگه‌ دانه له کاتی به‌هیز و زالی ئاره‌زوودا بوو، نافرده‌کانیش که‌م بوون^(١) یان وته‌ی له‌و جو‌ره - ئیبنو عه‌بباسیش وتی: به‌لی وایه.

٥١١٧- ٥١١٨- حَدَّثَنَا عَلِيُّ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ عَمْرُو: عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ وَسَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ قَالَا: كُنَّا فِي جَيْشٍ فَأَتَانَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: «إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكُمْ أَنْ تَسْتَمْتِعُوا فَاسْتَمْتِعُوا».

٥١١٧- ٥١١٨- جابیری کوری عه‌بدو‌ل‌لا و سه‌له‌مه‌ی کوری نه‌کو‌ده رضی اللہ عنہ هه‌ردووکیان ده‌لین: ئیمه له له‌شکر‌یکدا بووین و پی‌غه‌مبه‌ری خواش رضی اللہ عنہ هات بو‌ لاما‌ن و فه‌رمو‌وی: ((بیگومان مو‌له‌ت درا‌ون که سیغه‌ بکه‌ن، که‌واته سیغه‌ بکه‌ن)).

٥١١٩- وَقَالَ ابْنُ أَبِي ذَنْبٍ، حَدَّثَنِي إِيَّاسُ بْنُ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ: «أَيُّمَا رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ تَوَافَقَا فَعِشْرُهُمَا بَيْنَهُمَا ثَلَاثُ لَيَالٍ، فَإِنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَرَكَ أَوْ يَتَّارَكَ تَتَارَكَ». فَمَا أَذْرِي أَشْيَاءَ كَانَتْ لَنَا خَاصَّةً أَمْ لِلنَّاسِ عَامَّةً. قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ: وَبَيَّنَّهُ عَلِيُّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ مَنْسُوخٌ.

٥١١٩- سه‌له‌مه‌ی کوری نه‌کو‌ده له باوکیه‌وه گ‌یر‌پ‌اویه‌تیه‌وه نه‌ویش له پی‌غه‌مبه‌ری خواوه رضی اللہ عنہ ده‌گ‌یر‌پ‌ته‌وه که فه‌رمو‌ویه‌تی: ((هه‌ر ژن و پ‌یاو‌یک (له‌سه‌ر ماره‌کردن به‌ره‌هایی) ر‌یک‌که‌وتن، نه‌وه سی‌ شه‌و ماوه‌ی هه‌ئس وکه‌وت سه‌رج‌یی نی‌وانیانه، ئینجا نه‌گه‌ر چه‌زیان کرد ماوه‌که زیاد ده‌که‌ن (با زیاد‌ی که‌ن)، یان واز له‌یه‌کتری بی‌نن واز بی‌نن)) (سه‌له‌مه‌ی کوری نه‌کو‌ده ده‌لی: جا نازاتم نه‌مه شتی‌که تایبه‌ته به‌ئیمه‌وه یان بو‌ هه‌موو خه‌ل‌که به‌گشتی.

(١) له گ‌یر‌انه‌وه‌یه‌کی بوخاریدا نه‌وه له کاتی جه‌هاددا بووه نافرده‌تیش که‌م بووه (إرشاد الساري: ٣٩٨/١١)

ئه‌بو عه‌بدوئلا (ئیمامی بوخاری) ده‌لی: عه‌لی له‌سه‌ر زمانی پیغه‌مبه‌رده‌وه ﷺ
پوونی کرده‌وه که ئه‌و (سیغه‌کردنه) سراوده‌ته‌وه (حه‌رام کراوه).

٣٣- بابُ عَرَضِ الْمَرْأَةِ نَفْسَهَا عَلَى الرَّجُلِ الصَّالِحِ

٥١٢٠- حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا مَرْحُومٌ قَالَ: سَمِعْتُ ثَابِتًا الْبُنَائِيَّ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ
أَنْسٍ وَعِنْدَهُ ابْنَتُهُ لَهُ، قَالَ أَنْسٌ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ تَعْرِضُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا، قَالَتْ:
يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَيْكَ بِي حَاجَةٌ؟ فَقَالَتْ بِنْتُ أَنْسٍ: مَا أَقَلَّ حَيَاءَهَا وَاسْوَأَاتَاهُ وَاسْوَأَاتَاهُ! قَالَ:
هِيَ خَيْرٌ مِنْكَ، رَغِبْتُ فِي النَّبِيِّ ﷺ فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ نَفْسَهَا^(١).

٣٣- باسی ئافره‌ت (به‌خشینی) خوی پیشنیار بکات بو پیاوی چاک

٥١٢٠- سابیتی بونانی ده‌لی: من لای ئه‌نه‌س بووم ﷺ کچیکی خوی لابوو، ئه‌نه‌س
وتی: ئافره‌تیک هات بو خزمه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، خوی بو پیغه‌مبه‌ر ﷺ
پیشنیار کرد و وتی: ئه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا ئایا پیویستیت به من هه‌یه (ماره‌م
که‌یت)? کچه‌که‌ی ئه‌نه‌سیش وتی: چه‌ند بی شه‌رمه‌ ئای چه‌ند کاریکی
ناشرینه، ئای چه‌ند کاریکی ناشرینه! (ئه‌نه‌س) وتی بیی: ئه‌و ئافره‌ته له‌ تو
چاکتره‌ چه‌زی لێیه (هاوسه‌ری) پیغه‌مبه‌ر بی ﷺ، بویه خوی بو پیشنیار کرده
(ماره‌ی کات).

٥١٢١- حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَسَانَ قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو حَازِمٍ، عَنْ سَهْلِ بْنِ
أَمْرَةَ عَرَضَتْ نَفْسَهَا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، زَوَّجْنِيهَا. فَقَالَ: «مَا
عِنْدَكَ؟» قَالَ: مَا عِنْدِي شَيْءٌ. قَالَ: «أَذْهَبَ قَالَتِمُسْ وَلَوْ خَائِمًا مِنْ حَدِيدٍ». فَذَهَبَ ثُمَّ

رَجَعَ فَقَالَ: لَا وَاللَّهِ مَا وَجَدْتُ شَيْئًا، وَلَا خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ، وَلَكِنْ هَذَا إِزَارِي وَلَهَا نِصْفُهُ - قَالَ سَهْلٌ: وَمَا لَهُ رِءَاءٌ - فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «وَمَا تَصْنَعُ بِإِزَارِكَ، إِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا مِنْهُ شَيْءٌ، وَإِنْ لَيْسَتْهُ لَمْ يَكُنْ عَلَيْكَ مِنْهُ شَيْءٌ». فَجَلَسَ الرَّجُلُ حَتَّى إِذَا طَالَ مَجْلِسُهُ قَامَ، فَرَأَاهُ النَّبِيُّ ﷺ قَدَعَاهُ أَوْ دُعِيَ لَهُ فَقَالَ: «مَاذَا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ؟». فَقَالَ مَعِيَ سُورَةُ كَذَا وَسُورَةُ كَذَا - لِسُورٍ يُعَدُّدُهَا - فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «أَمَلَكُنَا كَهَا مِمَّا مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ»^(١).

٥١٢١- نه بو حازیم وتی: سه هل ﷺ ده گپرته وه که نافرته تیک خو ی پيشنبار کرد بو پيغه مبهري ﷺ (ماره ی بکات)^(٢)، ئينجا بياوئک عهرزی پيغه مبهري ﷺ کرد و وتی: نه ی پيغه مبهري خوا ماره ی که بو من، نه ویش فهرمووی: ((چیت هه یه؟))^(٣) وتی: هيجم نييه، فهرمووی: ((برؤ هه ول بده با ئه موس تيله یه کی ناسنیش بیئت))، نه ویش رۆشت پاشان گه پرايه وه و وتی: نه به خوا هيجم ده ست نه که وت هه تا ئه موس تيله یه کی ناسنیش، به لام ئه مه پۆشاکه که مه^(٤) (ئيزاره که مه) نيه ی بو ئه و- سه هل وتی: بياوکه ريدای^(٥) نه بوو- پيغه مبهريش ﷺ فهرمووی: ((ئه و (نافرته) جی له ئيزاره که ت بکات؟ ئه گهر تۆ بپيؤشیت نافرته که هيجی له به ردا نابئ، وه ئه گهر نافرته که بپيؤشیت تۆ هيجت له به ردا نابئ))، ئيتر بياوکه دانيشت و دانيشته که ی دريژه ی کيشا، ئينجا هه ستا، پيغه مبهري ﷺ بينی و بانگی کرد- يان بو ی بانگ کرا- فهرمووی پئی: ((له قورئان چیت له به ره؟)) بياو هس عهرزی کرد، ئه و سورته و ئه و سورته م له به ره- جه ند سورته تیکی ژمارد- پيغه مبهريش ﷺ فهرمووی: ((ئه و نافرته مان ماره کرد لیت به و سورته انه ی قورئان که له به رته)).

(١) بروانه: ٢٣١٠.

(٢) پيغه مبهري ﷺ سه يری کرد و سه ری داخست و هيجی نه وت.

(٣) وه ک ماره یی پئی بده ت.

(٤) ئيزراکه م: پۆشاکیکه بو نيوان ناوک و نه ژنويه.

(٥) (رداء) پۆشاکیکه له ناوکی مروؤف بو سه ره وه به کار دیت، پئشی ده لئین پشته مال.

پیرستی بهرگی جهوتهم

- ٤ - (تەفسیری) سوورەتی بەرائەت (تەوبە)
- ١ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە: (ئەمە بەری بوونیکی گەورە و گرنگە لە لایەن خوا و پیغەمبەرە کە یەوێ بو ئەوانە کە پەیمانتان لە گەڵ بەستوون لە هاوبەش دانەران)
- ٥ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي بەرز و بلند: (جا ئەم بێ پرواکان ماوەی) چوار مانگ لە زەویدا بگەڕێن وە بزانی دنیایان ئێوە لە دەستی خوا دەرناچن، وە بەراستی خوا پراسواکەری بێ پروایانە
- ٦ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە: (وە ئەمە راگەیانندیکی لە لایەن خوا و پیغەمبەرە کە یەوێ بو گشت خەلکی لە رۆژی حەجی گەورەدا کە بێگومان خوا و پیغەمبەرە کە یەری لە هاوبەش رەوادەرەکان، جا ئەگەر پەشیمان ببەوێ و تەوبە بکەن ئەوێ چاکترە بوێتان، وە ئەگەر پەشتی تێ بکەن ئەوێ بزانی بەراستی ئێوە لە دەستی خوا دەرناچن، مژدەش بدە بەوانە کە پروایان نەهێناوێ بە سزایەکی ئازاردە)
- ٧ - باسیکی: (بێجگە لە وانە کە پەیمانتان لە گەڵ بەستوون لە هاوبەش رەوادەرەکان)
- ٨ - باسیکی: (جا لە دژی پیشەوایانی بێ باوەری بجهنگن بەراستی ئەوانە هیچ جوێ پەیمانکیان نییە)
- ٩ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي بەرز و بلند: (وە ئەوانە ئالتون و زیوو سەریەک دەنێن و کوێدە کە نەوێ بەختی ناکەن لە رێی خوادا، ئەوێ مژدەیان پێ بدە بە سزایەکی ئازاردە)

- ٧- باسی ئەم فەرمايشتهی خواي بهرز و بلند: (له رۆژیکدا) (ئەو ئالتون و زیوه) له ئاگری دۆرخ دا سوور دهکریتهوه و ئەوسا بهو (ئالتوون و زیوه سوورۆبووه) روویان و تهنشتیان و پشتیان پێ داخ دهکرت (پیان دهوترت) ئەمە ئەو (سامانهیه) کۆتان دهکردهوه بۆ خۆتان، دهبچێژن (تۆلەي) ئەوهي کۆتان دهکردهوه
- ١٢
- ٨- باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گهوره: (بهراستی ژمارهي مانگهکان (ي سال) لای خوا دوانزه مانگه له (لوح المحفوظ) دا دانراوه، له رۆژیکهوه (خوا) ئاسمانهکان و زهوي دروست کردووه چوار لهو مانگانه گهوره و بهریزن (شەریان تیدا قهدهغه کراوه) .
- ١٣
- ٩- باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گهوره: (یهکیک بوو لهو دوو کهسه کاتیک ئەو دووانه (پێخه مبهرو ئەبو بهکر) له ئەشکهوتی (سموول) دا بوون، ئەوکاته به هاوهلهکهي دهوت خەم مهخۆ بێگومان خوا لهگهڵمانه)
- ١٤
- ١٠- باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گهوره:
- ١٨
- (ئەوانهي ئومیده دلیان هۆگری ئیسلام بێ)
- ١١- باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گهوره: (ئەو کهسانهي تانهو تهشەر دهن لهو باوهردارانەي جگه له زهکات مال و سامانیان دهبهخشن)
- ١٩
- ١٢- باسی ئەم فەرمايشتهی خواي بهرز و بلند: ((ئەي موحهمده)) داواي لیبوردنیان بۆ بهیت یا داواي لیبوردنیان بۆ نهکهیت (یهکسانه) ئەگەر هفتا جار داواي لیبوردنیان بۆ بهیت)
- ٢١
- ١٣- باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گهوره: ((ئەي موحهمده)) کاتێ یهکیک لهوانه مرد هەرگیز نوێژ مهکه لهسه ري وه لهسه ر
- ٢٣
- گۆرهکهي رameوهسته)

- ١٤- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (کاتى گه‌رانه‌وه
 بۆ لايان به‌ خوا سویندتان بۆ ده‌خۆن بۆ ئەوه‌ی چاوپۆشیان
 لى بکەن، وه‌ سه‌ره‌نشتيان نه‌کەن ئیوه‌ش روويان لى وه‌رگيرن،
 به‌راستی ئەو (دوو روو) انه‌ پيس و جیگایان دۆزه‌خه‌ (له‌ روژى
 دوایى دا) تۆلەیان لى ده‌سه‌نرت، ئەو تۆلەیه‌ به‌هۆى ئەو
 تاوان و خراپه‌ی له‌ دونیا ده‌یان کرد) ٢٥
- باسک: (به‌ درۆ سویندتان بۆ ده‌خۆن بۆ ئەوه‌ی لیان رازى بن
 جا ئەگه‌ر ئیوه‌ش لیان رازى بن ئەوه‌ بێگومان خوا رازى نابێت
 له‌ که‌سانى ده‌رچوو له‌ سنوور) ٢٥
- ١٥- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى به‌رز و بلند:
 (وه‌که‌سانىکى تر هه‌من دانیان ناوه‌ به‌ گوناوه‌کانیاندا، کرده‌وه‌ی
 چاکیان تیکه‌ل کردووه‌ له‌گه‌ل کرده‌وه‌ی ترى خراپدا، ئومید وایه
 خوا تۆبه‌یان لى وه‌رگرت به‌راستی خوا لی‌بوردەى میه‌ره‌بانه‌) ٢٦
- ١٦- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (رووداو و شایسته‌ نییه‌ بۆ
 پێغه‌مبه‌ر و باوه‌رداران که‌ داواى لی‌بووردن بکەن بۆ هاوبه‌ش په‌یداکه‌ران) ٢٧
- ١٧- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (بێگومان خوا ته‌وبه‌ی
 وه‌رگرت له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ و ئەو کۆچه‌ر و یاریده‌ده‌رانه‌ی که‌ شوینی
 (پێغه‌مبه‌ر ﷺ) که‌وتن، له‌ کاتى سه‌ختى و ناڕه‌حه‌تیدا پاش ئەوه‌ی
 نزیک بوو دلى کۆمه‌لێکیان له‌ هه‌ق لابدات پاشان خوا ته‌وبه‌ی
 لى وه‌رگرتن به‌راستی خوا له‌گه‌لێان دلسۆزو میه‌ره‌بانه‌) ٢٩
- ١٨- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (هه‌روه‌ها (خوا ته‌وبه‌ی
 وه‌رگرت) له‌و سى که‌سه‌ش که‌ فه‌رمان له‌ باره‌یانه‌وه‌ داخرا
 (خوا ده‌ر باره‌یان بریارى نه‌دا بوو)، هه‌تا ئەو کاته‌ی زه‌وى به‌و

فراوانیهی که ههیهتی لییان تهسک بوویهوه و بیزار بوون لهگیانی
خۆشیان و زانیان هیچ پهناگهیهک نییه له (سزا) خوا، مهگهر پهناپی
خۆی پاشان پهشیمانی لی وهرگرتن (بهدابهبزاندنی چهند ئایهتیک)

٢٩ بۆ ئهوهی تۆبه بکهمن بهراست، خوا ههمیشه تۆبه وهرگرو میهرهbane)

١٩ - باسیک: (دهربارهی ئهم فهرمایشتهی خوا): (ئههی ئهوانههی

برواتان هیناوه خۆتان بپاریزن له (تۆلههی) خوا، وه لهگهل راست

٣٣ گۆیاندان بن و له ریزی ئهوانداین)

٢٠ - باسی ئهم فهرمایشتهی خوای گهوره: (سویند بهخوا

بهراستی پیغههمبریکتان لهخۆتان بۆ هاتوووه نارهبهتی و

ناخۆشی ئیوه قورس و گرانه بهلایهوه زۆر سووره لهسه

٣٥ (باوهرهینان) تان بۆ برواداران دلسۆزو میهرهbane)

٣٨ ١٠ - (تهفسیری) سورهتی یونس ﴿١٠﴾

٣٨ ١ - باسیک

٢ - باسی ئهم فهرمایشتهی خوای گهوره: (وه نهوهی ئیسرائیلیمان

له دهریاکه (ئاوی نیل) پهراندهوه ئینجا فیرعهون و لهشکرهکههی شوینیان

کهوتن بۆ ستهم و دهست درێژی کردن، ههتا ئهوه کاتههی خهریک بوو

(فیرعهون) بخنک، ئهوسا وتی: بروام هینا که هیچ پهراستراویک نییه

جگه له ئهو (خوایه) نهبیت که نهوهی ئیسرائیل بروایان پت هیناوه،

٤٠ وهمنیش له مسوئلمانانم)

٤١ ١١ - (تهفسیری) سورهتی هود ﴿١١﴾

١ - باسیک: (ئاگادار بن بیگومان ئهوان سنگیان دهپینچهوه

(لهسه کینهو دژایهتی) بۆ ئهوهی خۆیان بشارنهوه له خوا بیدار بن،

کاتئ ئهوان به پۆشاکهکانیان خۆیان دادهپۆشن، (خوا) دهزانئ

- بهوهی دهيشارنهوه و ئهوهی ئاشکرای دهکهن، بێگومان ئهوه
 ٤٢ (خوايه) به ئاگاو زانايه بهوهی له سینه و دلّهکاندايه)
- ٢ -باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گهوره:
 ٤٥ (وه عهرشی ئهوه (خوا) له سه ر ئاو بوو)
- ٣ - باسیک: (وه (ناردمان) بو (خه لکی) مه دیهن شوعه یی برایان)
 ٤٧
- ٤ -باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گهوره: (وه شایه تهکان ده لێن:
 ئا ئهوانه ئهوه که سانهن (له دنیا دا) درۆیان هه لبه ست به ناوی
 ٤٨ پهروه ردگار یانهوه، بێدار بن نه فرینی خوا بو سته مکارانه)
- ٥ -باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گهوره: (سزادانی پهروه ردگارت ئابهو
 شیویه، کاتی خه لکی شاره کان سزا ده دات له کاتی کدا سته مکار بوون
 به راستی تو له سه ندنی ئهوه ئازار ده رو به تینه)
 ٥٠
- ٦ -باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گهوره: (له م سه رو ئه و سه ری
 رۆژ و له به شیک له شه ودا نوێژ نه نجام ده، بێگومان (کرده وه) چاکه کان
 ٥١ (کرده وه) خراپه کان لاده بن ئه وه په ندو ئامۆژگاری یه بو په ندوه رگران)
- ١٢ - (ته فسیری) سو رپه تی یوسف ﷺ
 ٥٤
- ١ -باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گهوره: (وه به هره ی خۆی ته و او
 ده کات بو ت، وه بو بنه ماله ی یه عقوب هه رچۆن ت ته و او ی کرد بو
 ٥٦ هه ردوو با پیره ت له پێشدا که ئیبراهیم و ئیسا قن)
- ٢ -باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گهوره: (سو ئند به خوا له به سه ره اتی
 یوسف و براکانیدا په ند و ئامۆژگاری هه یه بو پر سیار که ران)
 ٥٧
- ٣ -باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گهوره: (وتی به لکو دل و ده روونی
 خۆتان ئهم کاره (نا په سه ند ه) ی بو ئاسان و جوان کردوون،
 ٥٧ (وتی: جا ئارام ده گرم) به ئارام گرتنیکی چاک و په سه ند)

- ٤- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (ئەو ئافرهتهی یوسف ﷺ له مالىدا بوو دەست تێکەڵاوی له یوسف وىست و هەموو دەرگاكانى داخست و تى وەرە پێشەوه بە پەله بۆ ئەوهى بۆت ئامادهیه)
- ٦٠ ٥- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (جا کاتى نێردراوه که (ى پادشا) هاته لای (یوسف) و تى: بگه‌ڕێوه بۆ لای گەوره کهت (پادشاکهت) ئەوسا پرسى یاری لى بکه هۆى چى بوو که ئەو ژنانە دەستى خۆيانيان برى، بىگومان پەروەردگارم بە پیلانى ئەو ژنانە ئاگادارو زانایە (پاشا) و تى: (بەژنه‌کان) مەبه‌ستان چى بوو کاتى وىستان یوسف ﷺ بخه‌له‌تین و کارى خراپى پى بکه‌ن، (ژنه‌کان) وتیان: پاکو بىگه‌ردى بۆ خوا)
- ٦٢ ٦- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى به‌رز و بلند: (هه‌تا کاتى پێغه‌مبه‌ران نا ئومێد بوون (له‌سه‌رکه‌وتن))
- ٦٤ ١٣- (ته‌فسیری) سوره‌تى ره‌عد
- ٦٦ ١- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (خوا دەرزانى هەموو مێنیه‌ک (له‌ منداڵانیدا) چى هه‌لگرتوو (کور یان کچ)، هه‌روه‌ها دەرزانى منداڵانه‌کان چى لى که‌م ده‌بیته‌وه)
- ٦٩ ١٤- (ته‌فسیری) سوره‌تى ئیبراهیم ﷺ
- ٧٠ ١- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (وه‌ک دره‌ختێکى چاک و به‌سوود وایه‌ ره‌گى قایم (له‌زه‌وى دا) داکوتابى و لقى و پۆپه‌کانیشى (به‌رز بوبیته‌وه) به‌ ئاسماندا، ئەو (دره‌خته) هەموو کاتیکی میوه‌و به‌ر بگریت)
- ٧٢ ٢- باسیک: (ئەوانه‌ى که‌ بروایان هێناوه‌ خوا دامه‌زراویان ده‌کات به‌وته‌ى به‌رپۆبه‌جى (که‌شایه‌تومانه))
- ٧٣

- ٣- باسیک: (تایا سهیری ئهوانهت نهکردوه) (سوپاسی)
- ٧٣ بههره و چاکه خایان گۆریوه به بێ باوه و سپلهیی)
- ٧٥ ١٠ - (تهفسیری) سوره تی حیجر
- ١- باسی ئهم فهرمایشتهی خای گهوره: (مهگر ئهوانهی که بهدزیوه گوێ دهگرن یه کسه گر و ئاگریکی دیار دوی دهکهوێ (و راوی دهنیّت))
- ٧٦ ٢- باسی ئهم فهرمایشتهی خای گهوره: (سویند به خوا بیگومان خه لکی حیجریش بروایان به پیغه مبه رهکانیان نهکرد)
- ٧٨ ٣- باسی ئهم فهرمایشتهی خای گهوره: (سویند به خوا به راستی دهوت ئایه تی دووباره کراوه مان پێ بهخشیت له گهل قورئانی گهوره دا)
- ٧٩ ٤- باسی ئهم فهرمایشتهی خای گهوره: (ئهوانه ی قورئانیان کرده چند به شهوه) ﴿الْمُتَسِمِينَ﴾ ئهوانه ی سویندیان خواردوه، له و مانه یه یه: ﴿لَا اُقِمْ﴾ واته: سویند دهخۆم، به م شیوه ش خوینراوه تهوه: (لَا قَسِمٌ) واته: سویند دهخۆم. ﴿وَقَاتِلْهُمْ﴾ واته: شهیتان سویندی بو ههردووکیان (ئاده م و ههوا) خوارد، نهک ههردووکیان سویندیان بو ئه و خوارد بێ
- ٨٠ ٥- باسی ئهم فهرمایشتهی خای گهوره: (وه پهروه دگارت بپه رهسته ههتا مردن یه خهت پێ دهگریّت)
- ٨١ ١٦ - (تهفسیری) سوره تی نه حل
- ٨٣ ١- باسی ئهم فهرمایشتهی خای گهوره: (هه ندی له ئیوه (زۆر پیر ده بیّت تا) ده گه ریتر یته وه بو لاوازترین ته مهن)
- ٨٥ ١٧ - (تهفسیری) سوره تی به نی ئیسرا ئیل
- ٨٦ ١- باسیک
- ٨٦

- ٨٨ ٢ - باسیک: (ئیسرا ئیلیه کانمان ئاگادار کرد و هه والمان پێدان)
- ٣ - باسی ئهم فهرمایشتهی خوای گهوره: (که شهوړه وی کرد به بندهی
- ٩٠ خوێ له شهوړیکدا له مزگهوتی بهرێزو پیرۆزه وه (که عبه))
- ٤ - باسی ئهم فهرمایشتهی خوای بهرز و بلند: (سوێند به خوا
- ٩٢ بێگومان رێزمان (له نهوهی ئادهم) گرت)
- باسی ئهم فهرمایشتهی خوای گهوره: (وه ئه گهر بمانه وی
- (دانیشتوانی) شار و ولاتێ له ناو بههین خوشگوزه ران و
- ٩٣ دهوڵه مه ندانی زۆر ده کهین) تاکۆتای ئایه ته که
- ٥ - باسیک: (ئهی نهوهی ئهو که سانهی که له گه ل نووح ﷺ (له که شتیدا)
- ٩٥ هه لمان گرتن، به راستی ئهو (نووح ﷺ) به بنده یه کی زۆر سوپاس گوزار بوو)
- ٩٨ ٦ - باسی ئه فهرمایشتهی خوای گهوره: (وه زه بورمان به خشی به داوود ﷺ)
- ٧ - ئهمه باسیکه: (ئهی موحه ممه د ﷺ بآلێ (بی باوه ران) هاوار بکه ن له
- ئهوانه ی که ئیوه به خواتان ده زانین بێجگه له خوا، جا ئهوانه ده سه لاتیان
- ٩٩ نیه به لاو و زیانتان له سه ر لابه ن وه (ده سه لاتێ) گۆرانیشیان نییه)
- ٨ - باسی ئهم فهرمایشتهی خوای گهوره: (ئهوانه ی که ئهو (نه فامانه)
- هاواریان لێ ده که ن، ئهوانه به دوا ی هۆکاریکدا ده گهرێن که نزیکیان
- ١٠٠ کاته وه له پهروه ردگاریان) تاکۆتایی ئایه ته که
- ٩ - باسیک: (وه ئهو خو و بینینه ی که پیشانی تۆمان دا
- ١٠١ (له و شه و رهویه دا) هه ر له بهر تاقیکردنه وه ی خه لکی بوو)
- ١٠ - باسی ئهم فهرمایشتهی خوای گهوره: (به راستی قورئان (خوێندنی
- ١٠١ نوێژی به یانیان) هه میشه ده بینریت (له لایه ن فریشه کانی شه و رۆزه وه))
- ١١ - باسی ئهم فهرمایشتهی خوای گهوره: (به لکو پهروه ردگارت
- ١٠٢ بێگه یه نیته پله و جێگایه کی په سه ندکراو)

- ١٢ - باسێک: (وه بَلَّتْ ئایینی راست هات و ئایینی ناحق و بهتال
 ١٠٤ نهماو و رۆشت بهراستی بهتال هه‌میشه له‌ناوچوووه)
- ١٣ - باسێک: (وه ئه‌ی موحه‌ممهد ﷺ) پرسیارت لێ ده‌که‌ن
 ١٠٤ له‌ باره‌ی رۆحه‌وه (که‌چی یه‌)
- ١٤ - باسێک: (له‌ نوێژکردندا ده‌نگ به‌رز مه‌که‌ره‌وه و به‌ نه‌ینیش مه‌یکه‌)
 ١٠٥
- ١٨ - (ته‌فسیری) سوهره‌تی که‌هف
 ١٠٧
- ١ - باسێک: (ئاده‌می له‌ هه‌موو شتێ زیاتر موحاده‌له‌ ده‌کات)
 ١٠٨
- ٢ - باسێک: (باسی ئه‌و کاته‌ بکه‌ که‌ مووسا ﷺ به‌لاوه‌ به‌رده‌سته‌که‌ی
 خۆی وت: من هه‌ر ده‌رۆم هه‌تا ده‌گه‌مه‌ شوینی به‌یه‌ک گه‌یشتی
 دوو ده‌ریاکه‌ یان ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ ده‌رۆم)
 ١١٣
- ٣ - باسێک: ئه‌م فهرمایشته‌ی خوا: (جا کاتێ گه‌شته‌ ئه‌و شوینه‌ی
 دوو ده‌ریاکه‌ به‌یه‌ک ده‌گه‌ن ماسیه‌که‌یان له‌بیر چوو، جا (ماسیه‌که‌
 خۆی فریدا و) رینگه‌ی خۆی گرت به‌ر له‌ناو ده‌ریاکه‌دا، (ئاوه‌که‌) له‌ت
 ده‌بوو وه‌ک خۆی لێ نه‌ده‌هاته‌وه‌)
 ١١٩
- ٤ - باسێک: (جا کاتێ (مووسا و خزر) هه‌ردووکیان تێپه‌رین (له‌و
 شوینه‌ مووسا) فهرمووی به‌لاوه‌ به‌رده‌سته‌که‌ی خواردنه‌که‌مان
 بۆ بێنه‌، سویند به‌خوا به‌راستی له‌م سه‌ره‌فه‌ره‌ماندا دووچار
 ماندوویی زه‌حمه‌ت بووین) تا ده‌گاته‌ ئه‌م فهرمایشته‌:
 (به‌ چاوگیران به‌شوینی خۆیاندا گه‌رانه‌وه‌)
 ١٢٥
- ٥ - باسێک: (ئاوه‌که‌ وتی: له‌بیره‌ کاتێ چووینه‌ په‌نا به‌رده‌
 گه‌وره‌که‌ (بۆ پشوودان)
 ١٢٧
- ٦ - باسی ئه‌م فهرمایشته‌ی خوا: گه‌وره‌: (بَلَّتْ ئایا هه‌واڵتان
 بده‌ینێ به‌ خه‌ساره‌تمه‌ندترین (که‌س) له‌ کار و کرده‌وه‌کانیدا؟)
 ١٣١

- ٧ - باسێک: (ئەوانە کەسانێکن بۆ باور بوون بە نیشانەکانی پەرورەدگاریان
و هەگەیشن بە خزمەتی (لە دواڕۆژدا) لەبەر ئەوە کردەوهکانیان پوچەل و
بۆ نرخ بوووه، کەواتە لە رۆژی دوازی دا هیچ نرخ ریزیکیان بۆ دانانیین) ١٣٢
- ١٩ - (تەفسیری) سورەتی ﴿كَهْفٍ﴾ ١٣٣
- ١ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (ئەى موحەممەد ﷺ
ئەو (ستەمکار)انە لە رۆژی داخ و خەفەت بترسێنە) ١٣٤
- ٢ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (ئێمە (فەريشتهکان) لە
ئاسمانەوه دانابەزین بە فەرمانی پەرورەدگارت نەبۆ تەنها بۆ
خوايە (و خوا دەزانیت) هەموو کاروباری داهاوو رابردوو) ١٣٦
- ٣ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (ئایا ئەو کەست دیوه
بۆ باوەر بوو بە نیشانە و ئایەتەکانی ئێمە و تى
(لە رۆژی دوايشدا) مأل و کورم پت دەدریت) ١٣٧
- ٤ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (ئایا نەهینیەکان
ئاگادارە یان بە ئینی لە خواى میهرەبان وەرگرتوو) ١٣٨
- ٥ - باسێک: ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره (نەخیر (وانیە) لەمەو پاش
ئەوهی دەیلێ دەینوسین (لەسەری) و ماوهی سزای بۆ درێژ دەکەینەوه) ١٣٩
- ٦ - باسی ئەم فەرمايشتهی خوا ﷻ: (ئەوهی دەیلێ (لە مأل و کور)
بە میرات لێی وەرەگرێنەوه (لە رۆژی دوايدا) بەتەنها دیتە وە لامان) ١٤٠
- ٢٠ - (تەفسیری) سورەتی تاها ١٤٢
- ١ - باسێک: ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (وە تۆم هەلبژارد بۆ خۆم)
٢ - باسێک: ئەم فەرمايشتهی خواى گەوره: (بەرەستى نیگامان
نارد بۆ مووسا کە بەندەکانم بەشەو ببە (و لە میصر دەرچن)
رێگەیهکی وشکیان لە دەریا (ئاوی نیل)دا بۆ بکەرەوه، مەترسە

- (فیرعهون) پیت بگات وه مهترسه (له خنکان له دهريا دا)، ئینجا
 فیرعهون به سهربازهکانیهوه شوپنیا کهوتن و لهناکو دهريا
 ئهوانی (لهناو شهپۆلی خۆیدا) داپۆشی چ داپۆشینیک، وه
 ١٤٦ فیرعهون گهلهکهی خۆی گومرا کرد و رینموونی نهکردن)
 ٣ - باسیک: ئهم فهرمایشتهی خوا ی گهوره: (کهواته (ئاگادارب
 ئیبلیس) ههردووکتان له بهههشت دهرنهکات، چونکه دووچار
 ١٤٧ ناخۆشی و زهحمهت دهپیت)
 ٢١ - (تەفسیری) سورهتی ئەنبیا ﷺ
 ١٤٨ ١ - باسیک: ئهم فهرمایشتهی خوا ی گهوره (یهکهمجار چۆن
 دروستمان کرد (بهرووت و قووتی) پاش مردنیش ئهو (دروست
 کردنه) دووباره دهکهینهوه، ئهو بهلێنیکه (جیهجیکردنی)
 ١٥١ له سه ر ئیمهیه ئیمه (ئهو بهلێنه بهدی دههینین)
 ٢٢ - (تەفسیری) سورهتی حج
 ١٥٢ ١ - باسیک: ئهم فهرمایشتهی خوا ی گهوره:
 (خهڵکی دهبینی (وهک) سهرخۆشن)
 ١٥٤ ٢ - باسیک: (وه لهناوخهڵک دا کهسی وا ههیه له قهراغهوه خوا
 دهپهرهستی، جا ئهگەر تووشی خێرو خوشی بوو دلخۆش دهپ
 پتی (بهردهوام دهپت لهخوا پهرهستیدا) وه ئهگەر توشی تاقیکردنهوه
 و بهلا بوو بهرهو دوا ههلهگهڕیتهوه، پاش گهز دهپیتهوه له
 ئایین زهرمهندی دنیا و دوا رۆژ بووه) تادهگاته ئهم فهرمایشتهی
 ١٥٥ خوا (تهنها ئهوهیه له رت لادانی (گومرایی) زۆر دوور له راستی)
 ٣ - باسیک: ئهم فهرمایشتهی خوا ی گهوره: (ئهمانه دوو کۆمهڵ
 ١٥٧ دژ بهیهکن دهمهقالت و کیشهیانه دهربارهی پهروهردگاریان)

- ٢٣ - (تەفسیری) سورەتی مؤمنینووون ١٥٩
- ٢٤ - (تەفسیری) سورەتی نوور ١٦١
- ١ - باسی ئەم فەرمايشتهی خوا ﷺ: (ئەو (پیاو) انەى بوختان بۆ خێزانەکانیان دەکەن و بێجگە لە خۆیان هیچ شایەتییان نییە، ئەو شایەتیی دانى هەریەک لەوانە (بەم جۆرە)یە) کە چوار سویند بەخوا بخوات کە بێگومان ئەو لە راستگۆیانە) ١٦٣
- ٢ - باسیک: (وێ لە پێنجەم جاردا بۆ ئەفرینی خواى لەسەرئەو بۆ ئەگەر درۆزن بۆ) ١٦٤
- ٣ - باسیک: (ئەو ئافەرەتەش (کە تاوانبار کراوە لە لایەن مێردەکەیهو) سزای (زینای) لەسەر لادەبات بەمەى کە چوار جار سویند بەخوا بخوات، کە بێگومان مێردەکەى لە درۆزانە (واتە: درۆدەکات)) ١٦٦
- ٤ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گەورە: (وێ لە پێنجەم جاردا (بۆیت) خەشمى خواى لەسەر بۆ ئەگەر مێردەکەى لە راست گۆیان بۆیت) ١٦٧
- ٥ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گەورە: (بێگومان کەسانى کە ئەو بوهتانهیان (بۆ عائیشەى خێزانى پێغمەبەر ﷺ) هەلبەست، دەستەیهک بوون لە خۆتان (با دوو رووشیان تیاوو) و مەزانی ئەو (بوهاتەنە) شەرو خراپە بۆتان (وا نییە) بەلکو خێر و چاکەیه بۆتان بۆ هەریەک لەوانە هەیه لە تاوان بەو ئەندازەى هەولێ داوە (لە بوهتانهدا)، وێ ئەو کەسیان بەشى گەورەى بوهتانهکەى گرته ئەستۆ (کە عەبدوللای کورێ ئوبەى بوو) بۆ ئەو سزای هەرە گەورە هەیه (لە رۆژى دواى دا)) ١٦٨

- ٦ - ئەمە باسیکە: (وە بۆچی کاتێ ئەمەتان بیست نەتان وت: بۆ ئێمە شیاو نییه قسە (و بوھاتنی)ـی وا بکەین، پاک و بێگەردی بۆ تۆ خواپە ئەمە بوھتانیکی زۆر گەورەپە، دەپ بۆچی ئەو بوھاتان کەرانیە چوار شایەتیان لەسەری نەھێنا، ئینجا ئەگەر شایەتەکانیان نەھێنا
- ١٦٩ کەواتە ھەر ئەوانە لای خوا درۆزن)
- ٧ - باسی ئەم فەرماشتەپ خواپ گەورە: (وە ئەگەر بەھرە و رەحمەتی خوا نەبواپە بەسەرتانەو لە دنیا و دوارۆژدا لەبەر رۆچوونتان
- ١٨٢ لە بوھتانەدا (بۆ عائیشە) سزایەکی گەورەتان دووچار دەبوو)
- ٨ - باسیک: (کاتێ ئەم بوھتانەتان بەدەما و دەم لە یەکتەرپەو وەرەگرت وە بە زمانتان شتیکتان دەوت کە زانیاریتان دەربارەپ نەبوو، واتاندەزانی
- ١٨٣ شتیکی سووک و ئاسانە لە کاتیکدا لای خوا زۆر گەورەپە)
- باسیک: (بۆچی کاتێ ئەمەتان بیست نەتان وت بۆ ئێمە شیاو نییه قسە (و بوھتان)ـی وا بکەین، پاک و بێگەردی
- ١٨٣ بۆ تۆ خواپە ئەمە بوھتانیکی زۆر گەورەپە)
- ٩ - باسیک: (خوا ئامۆژگاریتان دەکات کە ھەرگیز نەگەرپنەو
- ١٨٥ بۆ وینەپ ئەوەپ رووی دا ئەگەر ئپوہ باوەردارن)
- ١٠ - باسیک: (وە خوا ئایەتەکانپ خۆپ بۆ ئپوہ روون
- ١٨٦ دەکاتەو وە خوا زانای کار دروستە)
- ١١ - باسیک: ئەم فەرماشتەپ خواپ گەورە: (بەرستی ئەوانەپ پنیان خۆشە زینا (کرداری ناشرین) لە ناو خەلکی باوەرداردا بلآو بپتەو
- سزای سەختیان بۆ ھەپە لە دنیاو دوارۆژدا، وە خوا دەزانپ و ئپوہ نازان، ئەگەر بەھرە و بەزەپپ خوا نەبواپە بەسەرتانەو (دووچارپ سزا دەبوون
- بەھۆپ ئەو بوھتانەپ کرا بۆ عائیشە) وە بێگومان خوا بەسۆزی مپھرەبانە)

- (تشیع) واته: دهركه ویت و بلاو بیته وه. (ئهوانه تان كه خاوه نی چاكه و سهروه ت
وسامانن باسویند نه خۆن كه یارمه تی به خزمان وهه ژاران و كوچه ران له پیناوی
خودا نه دهن، دهبا لیپورده بن و چاوپۆشی بكن ئایا پیتان خوش نییه
خوا لیتان خوش بیت وه خوا لیخۆش بوو و میهره بانه). ١٨٧
- ١٢ - باسیك: (وه با سه رپۆشه كانیان بدن به سینگ و بهرۆکیاندا) ١٩٥
- ٢٥ - (تهفسیری) سوره تی فورقان ١٩٦
- ١ - باسی ئهم فهرمایشته ی خوام گه وره: (ئهو كه سانه ی كه
به سه ر و روو خساریاندا ده برین (راده كیشترین) بۆ دۆزه خ، ئهوانه
خراپترین جیگیان بۆ هه یه وه ریگاشیان ون كردوو (گومراترن) ١٩٨
- ٢ - باسی ئهم فهرمایشته ی خوام گه وره: ((وه بهنده تایبه ته كانی خوام
میهره بان) كه سانیكن كه هیه چه ره ستر او یكى تر له گه ل خوادا ناپه ره ستن
وه هیه كه سێ كه خوا كوشتنی ئهوی یاساغ (حرام) كردوو به هه ق و
رهوا نه بێ ناكوژن وه زینا و داوین پیسی ناكهن، وه ههركهس ئه و تاوانانه
بكات (كه باسکران) تووشی تۆله دیت) ١٩٩
- ٣ - باسیك: ئهم فهرمایشته ی خوام گه وره: (له رۆژی قیامت دا
سزای بۆ چه ند باره ده كریته وه و بێ برانه وه به بێ ریز و ریسوایی
له دۆزه خ دا ده مینیتته وه) ٢٠٢
- ٤ - باسیك: (بیجگه له كه سێ ته وه بی كرده بێ و با وه پی هینابێ و
كار و كرده وه ی چاكیشی كرده بیت، ئا ئهوانه خوا خراپه و تاوانه كانیان
ده گۆریت به چاكه، وه خوا لیپورده ی به به زه ییه) ٢٠٣
- ٥ - باسیك: (ئهوه به زووی تۆله كه ی به خه تان ده گرت و لیتان جیا نابیتته وه) ٢٠٤
- ٢٦ - (تهفسیری) سوره تی شوعرا ٢٠٥
- ١ - باسیك: (وه شه رمه زار و ریسوام مه كه له رۆژیکدا
كه (خه لکی) زیندوو ده كریته وه) ٢٠٦

- ٢ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (وه خزم و كهسه
٢٠٨ نزیکه‌كانت بترسینه و بالی به‌زه‌یى و نه‌رم و نیانیت راخه)
- ٢٧ - (ته‌فسیری) سوره‌تى نه‌مل
٢١٠
- ٢٨ - (ته‌فسیری) سوره‌تى قه‌صص
٢١١
- ١ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (به‌راستى) ئەم
موحه‌مه‌دﷺ) تۆ ناتوانى ئەو كه‌سه‌ى خۆشت بو‌ى رینموونى
٢١٢ بکه‌یت به‌لام خوا هه‌ر كه‌سى بو‌ى رینموونى ده‌كات)
- ٢ - باسیك: (بیگومان ئەو (خوایه‌ى) كه‌ قورئانى بۆ تۆ
٢١٦ ناردوو) تاكو‌تایى ئایه‌ته‌كه‌
- ٢٩ - (ته‌فسیری) سوره‌تى عه‌نكه‌بووت
٢١٦
- ٣٠ - (ته‌فسیری) سوره‌تى (ألم، غَلَبَتِ الرُّومُ)
٢١٨
- ١ - باسیك: ((ئاینى) داهینراوى خوا هه‌یج جو‌ره‌ گو‌رانیکى بۆ نییه‌)
٢٢١
- ٣١ - (ته‌فسیری) سوره‌تى لقمان
٢٢٢
- ١ - باسیك: (هاوبه‌ش بۆ خوا دامه‌نێ چونكه‌ به‌راستى
٢٢٢ هاوبه‌ش دانان بۆ خوا سته‌میکى زۆر گه‌وره‌یه‌)
- ٢ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (به‌راستى زانیارى
٢٢٣ (كاتى هاتنى) روژی دواى ته‌نها لای خوایه‌).
- ٣٢ - (ته‌فسیری) سوره‌تى سه‌جده
٢٢٥
- ١ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (ئینجا هه‌یج كه‌س
٢٢٦ نازانى چى شاراووته‌وه‌ بو‌یان (له‌ به‌هه‌شت دا))
- ٣٣ - (ته‌فسیری) سوره‌تى ئەحزاب
٢٢٨
- ١ - باسیك: (په‌غه‌مبه‌ر ﷺ له‌ خودى برواداران بۆ خو‌یان له‌ پێشتره‌)
٢٢٨

- ٢ - باسیک: (ئەو بەکور کراوانە بەناوی باوکیانەو
 ٢٢٩ بانگیان بکەن، ئەو راسترە بەلای خواوە)
 ٣ - باسیک: (جا هەندیکیان نەزر و بەلێنی خۆی بەجێ هێنا (شەهید بوو)،
 ٢٣٠ هەندیکیشیان چاوەروان هیچ گۆرانیکیان (لە بەلێنی خۆیاندا) نەکردوووە)
 ٤ - باسیک: (بەخێزانەکان تەبێ ئەگەر ئێوە ژیاڵی دنیاو رازاوەی
 ئەوتان دەوێ، دەست هەمووتان وەرن موئەتەن پێت بەدەم و
 ٢٣١ تەلەقتان بەدەم بە تەلەقدانیکی چاک و بێ زیان)
 ٥ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە: (وێ ئەگەر ئێوە خوا و
 پێغەمبەرەکی و پاداشتی رۆژی دوايیتان دەوێ، ئەو بێگومان
 ٢٣٣ بۆ چاکەکاران لە ئێوە پاداشتیکی گەورە ئامادەکردوووە)
 ٦ - باسیک: (وێ لە دڵی خۆتدا شتێک دەشاریتەوێ کە خوا ئاشکرای دەکات،
 ٢٣٥ وێ لە (قسە) خەڵک دەترسی لە کاتێکدا خوا شیاوترە کە لێی بترسیت)
 ٧ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە: (ئەو موحەممەد ﷺ سەرە
 هەر یەکی لە خێزانەکان و یست دواي بخە و هەریەکێ لەوانت ویست
 (پێشی بخەو) بیهێنە بۆ لای خۆت، وێ هەركامت بوی (بێتە لات) لەوانە
 ٢٣٦ وازت لێ هێناون هیچ گوناحێکت لە سەر نییه)
 ٨ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە: (مەچنە ژوورەو بۆ
 مالهەکانی پێغەمبەر ﷺ مەگەر رێگەتان پێت بدرێت بۆ نان خواردنیک پێت
 ئەوێ چاوەروانی پێگەیشتنی بکەن، بەلام ئەگەر بانگ کران (بۆ نان خواردن)
 ئەوسا بڕۆنە ژوورەو، ئینجا ئەگەر خواردنەکەتان خوارد بۆلاوەی لێت بکەن
 وێ مەمێننەو بۆ قسە کردن چونکە بەراستی ئەو (مانەوێتان) ئازاری
 پێغەمبەر ﷺ دەدات، ئەویش شەرم دەکات لێتان (کە بێ دەنگە) بەلام خوا
 لە (وتنی) هەق شەرم ناکات، وێ هەركاتێ دواي شتێکی ناوماڵتان کرد لە

- (هاوسهره‌کانی پیغه‌مبەر ﷺ) ئه‌وه له پشت په‌رده‌وه لێیان داوا بکه‌ن ئه‌و (شیوه داوا کردنه) تان خاوی‌ن تره‌ بۆ دڵی ئێوه و ئه‌وانیش، به‌هیچ شیوه‌یه‌ک بۆ ئێوه دروست نییه‌ ئازاری (دڵی) پیغه‌مبهری خوا ﷺ بده‌ن، وه‌ هه‌رگیز نابێت خێزانه‌کانی پاش خۆی ماره‌ بکه‌ن، به‌راستی ئه‌و (ئازار دانی دڵ و ماره‌کردنه) تان به‌لای خواوه (گوناهێکی) زۆر گه‌وره‌یه)
- ٢٣٨ ٩ - باسیک: (ئه‌گه‌ر هه‌ر شتێک ئاشکرا بکه‌ن (بی‌لێن) یا بیشارنه‌وه (له‌ دڵتاندا) ئه‌وه به‌راستی خوا زانایه‌ به‌ هه‌موو شتێک، هاوسهرانی پیغه‌مبەر ﷺ هه‌یچ گوناهێکیان له‌سه‌ر نییه‌ (ئه‌گه‌ر بێ حه‌جاب بن) لای باوکیان و کورانیان و براییانیان و برارزاکانیان و خوشکه‌ زاکانیان و لای ئافه‌رتانی هاودینیان و لای غولام و که‌نیزانی خۆیان، وه‌ له‌ خوا بترس به‌راستی خوا چاودێر و ئاگاداره‌ به‌سه‌ر هه‌موو شتێکدا)
- ٢٤٥ ١٠- باسی ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خواي گه‌وره‌ (به‌راستی خوا و فره‌شته‌کانی سه‌لاوات ده‌ده‌ن له‌سه‌ر پیغه‌مبەر ﷺ، ئه‌ی ئه‌وانه‌ی که‌ باوه‌رتان هه‌تاوه ئێوه‌ش سه‌لاوات و سه‌لامی زۆری له‌سه‌ر بده‌ن)
- ٢٤٦ ١١ - باسیک: ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خواي گه‌وره‌: (وه‌ک ئه‌و که‌سانه‌ مه‌بن که‌ ئازاری مووسایان دا ﷺ (تۆمه‌تیان بۆ کرد)، جا خوامووسای پاک کرده‌وه له‌وه‌ی ده‌یانووت، وه‌ (مووسا) لای خوا رێز و په‌له‌ و پایه‌ی هه‌بوو)
- ٢٤٩ ٣٤ - (ته‌فسیری) سوڤه‌تی سه‌به‌ء
- ٢٥١ ١ - باسیک: (هه‌تا کاتێ ترس و بیم له‌ دڵی (تاکاران) لا ده‌برێت، به‌یه‌کتری ده‌لێن: په‌روه‌ردگارتان چی بریارێکی فه‌رموو؟ ده‌لێن: وته‌ راسته‌که‌ی فه‌رموو (که‌ رێگه‌دانه‌ به‌ تاکردن) وه‌ ته‌نها (خوا) به‌رز و بلند و گه‌وره‌یه‌)
- ٢٥٢

- ٢ - باسیک: (ئەو (پێغەمبەر ﷺ) تەنھا ترسێنەرە بۆ ئێوە
 ٢٥٤ لە پێش هاتنی سزای سەختی قیامت)
- ٣٥ - (تەفسیری) سورەتی مەلائیکە (فَاطِر)
 ٢٥٥
- ٣٦ - (تەفسیری) سورەتی یاسین
 ٢٥٧
- ١ - باسیک: (خۆریش بەرەو بنکەمی خۆی (لە گەراندایە و) دەروا،
 ٢٥٨ ئەوە بریار دراوی (خوای) زالی زانایە)
- ٣٧ - (تەفسیری) سورەتی صافات
 ٢٦٠
- ١ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە:
 ٢٦١ (و) بەراستی یوسف ﷺ (پێغەمبەریک بوو) لە پێغەمبەران)
- ٣٨ - (تەفسیری) سورەتی صاد
 ٢٦٢
- ١ - باسیک
 ٢٦٢
- ٢ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە: (پاشایەتیکم
 پێ بێخەشە کە دواي من دەس ئەدا بۆ کەسی تر،
 ٢٦٥ بێگومان تەنھا تۆی بەخشندهی هەموو شتێکی)
- ٣ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە:
 (من لەو کەسانە نیم کە درۆ هەڵبەستم زۆر لە خۆبکەم)
 ٢٦٦
- ٣٩ - (تەفسیری) سورەتی زومەر
 ٢٦٨
- ١ - باسیک: (ئەي بەندەکانم ئەي ئەوانەي کە خۆتان زۆر
 گوناھبار کردوووە نا ئومێد مەبن لە میھرەبانی و بەزە
 یی خوا، چونکە بێگومان خوا لە هەموو گوناھەکانتان
 خۆش دەبێت بەراستی هەر ئەوێ لێبوردەي بە بەزەیی یە)
 ٢٦٩
- ٢ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواي گەورە:
 (و) کافران خوايان ئەناسیووە بەو جۆرەي شیاوي ئەو بێ)
 ٢٧٠

- ٣- باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (له‌ رۆژى دوايى دا هه‌موو زه‌وى له‌ چنگى ئەو دايه‌ ئاسمانه‌كانيش به‌ده‌ستى راستى ئەو پێچراونه‌ته‌وه‌ خوا پاك و بلند تره‌ له‌وى كه‌ ده‌يكه‌نه‌ هاوبه‌شى)
 ٢٧١
- ٤- باسى ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (وه‌ كاتى فوو كرا به‌ كه‌رنادا يه‌كسهر هه‌موو ئەوانه‌ى له‌ ئاسمانه‌كان و زه‌ويدان ده‌مرن، مه‌گه‌ر كه‌سانى خوا بيه‌وى (نه‌مرن) پاشان جاريكى تر فوو ده‌كرى به‌ كه‌رنادا، جا ده‌ست به‌جى هه‌موو راست ده‌بنه‌وه‌ چاوه‌روان ده‌كه‌ن)
 ٢٧٢
- ٤٠- (ته‌فسيرى) سوره‌تى (المؤمن) ٢٧٤
- ٤١- (ته‌فسيرى) سوره‌تى حاميم سه‌جده ٢٧٩
- ١- باسىك: ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (وه‌ ئيوه‌ خۆتان نه‌ده‌شارده‌وه‌ له‌ شايه‌تى دانى گوئ و چاو و پيستی له‌شتان له‌ دژتان، به‌لكو وا گومانتان ده‌برد كه‌ خوا نازانى به‌زۆرىك له‌و كارانه‌ى كه‌ ده‌يكه‌ن)
 ٢٨٣
- ٢- باسىك: ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (ئا ئەوه‌ گومانتان بوو كه‌ ده‌تان برد به‌ په‌روه‌ردگارتان ئيوه‌ى هه‌ندىرا (له‌ناوى بردن) و چوونه‌ ريزى زيان ليكه‌وتووون)
 ٢٨٤
- باسى ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (ئينجا ئەگه‌ر ئارام بگرن ئەوه‌ ئاگر شوينى مانه‌وه‌يانە) تا كوئايى ئايه‌ته‌كه‌ ٢٨٥
- ٤٢- (ته‌فسيرى) سوره‌تى حاميم عه‌ين سين قاف ٢٨٦
- ١- باسى ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (جگه‌ له‌ خۆ شويستنى خزمایه‌تى) ٢٨٧
- ٤٣- (ته‌فسيرى) سوره‌تى حاميم زوخوروف ٢٨٩
- ١- باسىك: ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (وه‌ هاوار ده‌كه‌ن) ئەى مالىك (كه‌ سه‌ره‌رشتياري دۆزه‌خه‌) با په‌روه‌ردگارت بمان مريئيت (تا رزگاربين)، (مالىكيش) ده‌لت: بيگومان ئيوه‌ ده‌ميننه‌وه‌)
 ٢٩١

- ٢ - باسیک: (دهی ئایا ئیمه ئەم قورئانه تان لى بگێڕینه وه
 ٢٩٢ (پشت گویتان خەین) لەبەر ئەوهی ئیوه گەلیکی زیاده‌ره‌ون)
- ٢٤ - (تەفسیری) سوره‌تی دوخان
 ٢٩٣
- ١ - باسیک: (جا چاوه‌روان به‌ روژى ئاسمان دوکەلێکی ئاشکرای لى پەیدا دەبێت)
 ٢٩٤
- ٢ - باسیک: ((ئەو دوکەله‌) خەلکی دادەگرێت (و دەلێن): ئەمه به‌لایه‌کی سه‌خته‌)
 ٢٩٥
- ٣ - باسیک: (ئەه‌ی په‌روه‌ردگارمان ئەم سزایه‌مان له‌ سه‌ر لابه‌،
 به‌راستی ئیمه‌ باوه‌ر دارین)
 ٢٩٧
- ٤ - باسی ئەم فه‌رمایشته‌ی خواى گه‌وره‌: (جا چۆن ته‌مه‌ت خوار
 ده‌بن و ئاموژگاری وه‌رده‌گرن که به‌راستی پێغه‌مبه‌ریکی روون
 و ئاشکرایان بۆ هاتوه‌و)
 ٢٩٩
- ٥ - باسیک: (له‌ پاشان گویتان پێت نه‌داو وه‌ وتیان: فێر کراویکی شێته‌)
 ٣٠٠
- ٦ - باسیک: (روژى دى‌ پهلما‌ریکی به‌هێز و هه‌ره‌ گه‌وره‌یان بۆ ده‌به‌ین،
 به‌راستی ئیمه‌ تۆله‌ ده‌سه‌نین (له‌ کافران له‌ جه‌نگی به‌دردا))
 ٣٠٢
- ٤٥ - (تەفسیری) سوره‌تی جاسیه‌
 ٣٠٢
- ١ - باسیک: (جگه‌ له‌ روژگار هه‌یج شتێک ئیمه‌ له‌ ناو نابات) تا کو‌تای ئایه‌ته‌که‌
 ٣٠٣
- ٤٦ - (تەفسیری) سوره‌تی ئەحقاف
 ٣٠٤
- ١ - باسیک: (وه‌ ئەو که‌سه‌ی به‌ باوک و دایکی ده‌لێت ئۆف له‌
 ده‌س ئیوه‌، ئایا هه‌ره‌شه‌م لى ده‌که‌ن که‌ (زیندوو ده‌کریمه‌وه‌ و
 له‌گۆر) دیمه‌ ده‌ره‌وه‌، له‌ کاتی‌کدا چه‌ند چین خه‌لک پێش من رو‌شتوون
 (و زیندوو نه‌بوونه‌ته‌وه‌)، وه‌ (دایک و باوکى) هه‌ردووکیان هانا
 بۆ خوا ده‌به‌ن، (ده‌لێن): هاوار بۆ تۆ باوه‌ر بێنه‌ بێگومان به‌لێنى خوا
 راسته‌، که‌چی ئەو ده‌لێت: ئەمه‌ به‌س ئەفسانه‌ی پێشینانه‌ و هه‌یچی تر)
 ٣٠٤

- ٢ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (جا کاتى ئەو (سزايه) يان
بينى په‌له هه‌ورێکه به‌رهو شێونه‌کانيان دى (دڵخۆش بوون)، وتیان: ئەمه
هه‌ورێکه بارانى پێيه بۆمان (هود وتى: نه‌خێر) به‌لکو ئەو (سزايه) يه
که داواتان ده‌کرد زوو بێت، بايه‌کى به‌هێزه سزای سه‌ختى پێيه) ٣٠٦
- ٤٧ - (ته‌فسيرى) سوڤه‌تى موحه‌ممەد ﷺ ٣٠٨
- ١ - باسێک: (وه هه‌رچى په‌يوه‌ندى خزمایه‌تى يه بپچرێن) ٣٠٩
- ٤٨ - (ته‌فسيرى) سوڤه‌تى فه‌تح ٣١١
- ١ - باسێک: (ئەى موحه‌ممەد ﷺ بێگومان ئێمه سه‌رکه‌وتنێکى
ناشکرامان پى دايت (که رێکه‌وتنى حوده‌يبیيه)) ٣١٢
- ٢ - باسێک: (تا خوا خۆش بێت له تاوانه‌کانى رابردوو و داهاتووت، وه نيعمه‌تى
خۆى به ته‌واوى برژیت به‌سه‌رت دا، وه رێگای راستى نيشان بدات) ٣١٤
- ٣ - باسێک: (به‌راستى) ئەى موحه‌ممەد ﷺ تو‌مان ناردوه
به شایه‌ت و موژده دهر و ترسێنهر) ٣١٦
- ٤ - باسێک: (ئهو خوايه زاتێکه ئارامى دابه‌زاندوووه ناو دلى باوه‌رداران) ٣١٧
- ٥ - باسى ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (که په‌يمانيان
پى دايت له ژير دره‌خته‌که‌دا (له حوده‌يبیيه)) ٣١٧
- ٤٩ - (ته‌فسيرى) سوڤه‌تى حوجورات ٣٢٠
- ١ - باسێک: (ئەى ئەو که‌سانه‌ى باوه‌رتان هێناوه ده‌نگتان به‌رز
مه‌که‌نه‌وه به‌سه‌ر ده‌نگى پێغه‌مبه‌ردا ﷺ) تا کو‌تايى ئايه‌ته‌که ٣٢١
- ٢ - باسێک: (بێگومان ئەو که‌سانه‌ى له ده‌ره‌وه‌ى ژووره‌کان بانگت
ده‌که‌ن (ئەى موحه‌ممەد ﷺ) زۆر به‌يان نه‌فامن و تى ناگه‌ن) ٣٢٣
- ٣ - باسى ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (خۆ ئەگه‌ر چاوه‌روانيان
بکردايه تا ده‌رۆشيتيه ده‌ره‌وه بو لايان ئەوه چاکتر بوو بۆيان) ٣٢٤

- ٣٢٦ ٥٠ - (تهفسیری) سورەتی قاف
- ١ - باسی ئەم فەرماشتهی خواى گەورە: (وہ دۆزەخ دەڵێ:
- ٣٢٧ ئایا کەسێ تر هەیه (بیھێنن)؟))
- ٢ - باسیک: (بە ستایشی پەروەردگارت تەسبیحات
- ٣٢٩ بکە پێش ھەڵاتنی خۆر و پێش ئاوا بوونیشی)
- ٣٣١ ٥١ - (تهفسیری) سورەتی زاریات
- ٣٣٣ ٥٢ - (تهفسیری) سورەتی توور (الطُّور)
- ٣٣٤ ١ - باسیک
- ٣٣٦ ٥٣ - (تهفسیری) سورەتی نەجم
- ٣٣٨ ١ - باسیک
- ٢ - باسیک: (جا بە ئەندازەى دوو کەوان یا کەمتر
- ٣٣٩ (ی ماوہ بوو لەگەڵ موحەممەد ﷺ دا)
- ٣ - باسی ئەم فەرماشتهی خواى گەورە: (ئینجا (خوا)
- ٣٤٠ سرووشتی کرد بۆ بەندەى خۆى ئەوہى کە بۆی کرد)
- ٤ - باسیک: (سویند بەخوا بێگومان گەورەترین بەلگە
- و نیشانەى پەروەردگارى بینی)
- ٣٤٠ ٥ - باسیک: (دەى پێم ئایا لات و عوززا (ھیچیان پێ دەکری))
- ٣٤٢ ٦ - باسیک: (وہ بتی سنیەم کە مەناتە (ئایا ھیچیان پێ دەکری))
- ٣٤٣ ٧ - باسیک: (دەى سوژدە بەرن بۆ خوا و پەرستشی بکەن)
- ٣٤٥ ٥٤ - (تهفسیری) سورەتى: ﴿أَقْرَبَ السَّاعَةِ﴾
- ١ - باسیک: (وہ مانگ لەت بوو وە ئەگەر بت باوەران
- ٣٤٦ موعجیزەى بێن پشت ھەڵدەکەن)
- ٢ - باسیک: ((کەشتیکە) بە چاودێرى ئیمە دەروشت، ئەمە پاداشتە
- بۆ ئەو کەسەى باوەرى پێ نەکرا (کە نووحە ﷺ)، بێگومان ئەو رووداوەمان
- ٣٤٧ ھێشتەوہ تا ببێتە پەندیک، جا ئایا کەسێک ھەیه پەند وەرگرت؟)

- ٣ - باسیک: (سویند به‌خوا به‌راستی ئیمه قورئانمان ئاسان کردوو به‌ ئاموژگاری لێ وه‌رگرتن، جا ئایا په‌ند وه‌رگریک هه‌یه؟) ٣٤٨
- ٤ - باسیک: (به‌دار خورماي له‌ بێخ هه‌لکه‌ندراو، جا ئایا سزا و هه‌ره‌شه‌ی ئیمه‌ چۆن بوو (له‌ بێ باوه‌ران)) ٣٤٩
- ٥ - باسیک: (جا هه‌موو بوون به‌ پووشی ژێر پینی ئازهل، سویند به‌خوا به‌راستی قورئانمان ئاسان کردوو به‌ ئاموژگاری لێ وه‌رگرتن، ده‌سا ئاخۆ په‌ند وه‌رگریک ببێ؟) ٣٤٩
- ٦ - باسیک: (سویند به‌خوا بێگومان له‌به‌ره به‌یادا سزایه‌کی به‌رده‌وام هێرشی برده‌ سه‌ریان ده‌ی بجێژن سزا و هه‌ره‌شه‌کانم) ٣٥٠
- ٧ - باسیک: (سویند به‌خوا بێگومان زۆر له‌ که‌سانی بێ باوه‌ری وه‌ک ئیوه‌مان له‌ناو بردوو جا ئایا ته‌مه‌ت وه‌رگریک هه‌یه) ٣٥١
- ٨ - باسیک: (بێگومان کۆمه‌له‌که‌یان ده‌شکێنرێ و هه‌ل‌دین) ٣٥١
- ٩ - باسی ئهم فه‌رمایشته‌ی خواي گه‌وره: (به‌لکو به‌لێنیان روژی دوايه‌ وه‌ (سزای) ئهو روژه زۆر سه‌خت تر و تالتره) ٣٥٢
- ٥٥ - (ته‌فسیری) سوپه‌تی ره‌حمان ٣٥١
- ١ - باسی ئهم فه‌رمایشته‌ی خواي گه‌وره: (وه‌ بێجگه له‌و دوو باخه (ی باسکران) دوو باخی تر هه‌ن) ٣٦٠
- ٢ - باسیک: (حو‌ریانی که‌ په‌رده‌نشینی ناو ده‌وارن) ٣٦٠
- ٥٦ - (ته‌فسیری) سوپه‌تی واقیعه ٣٦٣
- ١ - باسیک: (سێبه‌ری به‌رده‌وام) ٣٦٦
- ٥٧ - (ته‌فسیری) سوپه‌تی هه‌دید ٣٦٦
- ٥٨ - (ته‌فسیری) سوپه‌تی موجدایله ٣٦٧
- ٥٩ - (ته‌فسیری) سوپه‌تی هه‌شر ٣٦٨
- ١ - باسیک ٣٦٨

- ٣٦٩ ٢ - باسیک: (ئهووی بریتان له دار خورما)
- ٣ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌:
- ٣٧٠ (ئهووی خوا ده‌ست پێغه‌مبه‌رى خۆى خست)
- ٣٧١ ٤ - باسیک: (وه ئهووی پێغه‌مبه‌ر ﷺ پێى دان وه‌ریبگرن)
- ٥ - باسیک: (وه ئه‌وانه‌ی که مال و زیدیان ئاماده‌ کردوه‌)
- ٣٧٣ وه‌ باوه‌ریان (له‌ دلێاندا) جێگیر کردوه‌)
- ٣٧٤ ٦ - باسیک: (وه‌ باوى ئه‌وان ئه‌ده‌ن به‌ سه‌ر خۆياندا) تا کو‌تایى ئایه‌ته‌که‌
- ٣٧٦ ٦٠ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تى مومته‌دینه
- ٣٧٧ ١ - باسیک: (دو‌ژمانانى من و خو‌تان مه‌که‌ن به‌ دو‌ستى خو‌تان)
- ٣٧٩ ٢ - باسیک: (ئه‌گه‌ر ئافره‌تانى باوه‌ردار هاتن بو‌ لاتان به‌کو‌چ که‌رى)
- ٣ - باسیک: ((ئهى موحه‌مه‌د ﷺ) هه‌ر کاتیک ئافره‌تانى باوه‌ردار هاتن بو‌لات که‌ په‌مانت له‌گه‌ل به‌ستن)
- ٣٨٠ ٦١ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تى صف
- ٣٨٤ ١ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌:
- ٣٨٥ ((پێغه‌مبه‌رىک) که‌ دواى من دى ناوى ئه‌حمده‌)
- ٣٨٦ ٦٢ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تى جومعه
- ١ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره‌: (وه‌ (ره‌وانه‌شى کردوه‌ بو‌ ناو) گه‌لانى که‌ى جياواز له‌وانه‌ که‌ هێشتا پێيان نه‌گه‌شتوون (مسو‌لمان نه‌بوون).)
- ٣٨٦ ٢ - باسیک: (هه‌ر (کارىکى) بازرگانى، يان کارىکى بێهوده‌ بپین)
- ٣٨٧ ٦٣ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تى مونا‌فقیین
- ٣٨٨ ١ - باسیک: (کاتیک که‌ دوو روان بینه لات ده‌لێن: شایه‌تى ده‌ده‌ین که‌ به‌راستى تو‌ پێغه‌مبه‌رى خوايت) تا ده‌گاته‌ (بێگومان درو‌ژنان)
- ٣٨٨

- ٣٩٠ ٢ - باسیک: (سوینده (درق) کان خۆیان کرد به قهآغان (بوخۆیان))
- ٣ - باسی ئهم فهرمايشتهی خواى گهوره: (ئوه (ى كهوترا) له بهر ئوه بوو كه بهراستی ئهوان باوهريان هیناوه له پاش بى باوهر بوون
- ٣٩١ ئینجا مؤرنا به سهر دآياندا، ئیتر ئهوان هیچ تى ناگهن
- باسیک: (ههركاتیک دهیان بینیت لهش و قهآفتهیان سهرسامت دهكات، وه ئهگهر (دووړوان) قسه بكن گوێ له قسه كهیان دهگړیت ههروهك دارى ههآسپێردراون، وا گومان ده بن هه موو هاوار و قیره یهك بۆ سهر ئهوانه، هه ئهوانن دوژمن، كهواته خۆتیاں لى بپاریزه خوا بیانكوژى (یان خوا له ناویان بهرى) چۆن وهردهگێردین له ههق)
- ٣٩٢ ٤ - باسیک: ئهم فهرمايشتهی خواى گهوره: (وه كاتى: پێيان بوترى وهرن بۆ لای پیغه مبهرى خوا تا داواى لیبوردنتان بكات (سهرپێچى دهكهن) سهریان با دهدهن، وه دهیان بینیت روو وهرئهگێرن له كاتیکدا كه ئهوان خۆیان بهگهوره دهزانن)
- ٣٩٤ ٥ - باسیک: ئهم فهرمايشتهی خواى گهوره: (بۆ ئهوان یهكسانه داواى لیبوردنیاں بۆ بكهیت یا داواى لیبوردنیاں بۆ نهكهیت، ههركیز خوا لیتیاں خۆش نابیت، بهراستی خوا رینموونى گهلى لهرى لادهران ناكات)
- ٣٩٦ ٦ - باسیک: ئهم فهرمايشتهی خواى گهوره: (ئهوانه ئهو كهسانه كه دهلێن دارایی مه بهخشن به ئهوانه ی كه لهگهآ پیغه مبهرى خوادان تا بآوهی لى بكن) وه بآوبنه وه (له كاتیکدا ههركچى گهنجینهكانى ئاسمانهكان و زهویى ههیه هه مووی هى خواجه، بهلام دووړووهكان نازانن)
- ٣٩٧ ٧ - باسیک: (دوو ړووهكان دهلێن، سویند بى ئهگهر گهراينه وه بۆ مه دینه بێگومان دهسهآتدار و بهرێزهكان لات و بېرێزهكان

- له مه‌دینه دهرده‌که‌ن، ریز و گه‌وره‌یی ته‌نها بۆ خوا و
 ٣٩٩ پی‌غهمبه‌ری خوا و بۆ باوه‌رداران، به‌لام دوو پرووان نازانن
- ٤٠١ ٦٤ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی ته‌غابون
- ٤٠٢ ٦٥ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی ته‌لاق
- ٤٠٢ ١ - باسیک
- ٢ - باسیک: (وه ژنانی سک پر عیده‌یان ئه‌و کاته‌یه که سکه‌که‌یان دابنن،
 ٤٠٣ هه‌رکه‌سیک له‌به‌ر فه‌رمانی خوا خو‌ی بپاریزی خوا کاری بۆ ئاسان ده‌کات)
- ٤٠٦ ٦٦ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی ته‌حریم
- ١ - باسیک: (ئه‌ی پی‌غهمبه‌ر ﷺ بۆچی شتی‌ک له‌ خو‌ت حه‌رام ده‌که‌یت
 که خوا بۆی هه‌لāl کردوو‌یت، تو‌ ره‌زامه‌ندی ژنه‌کانت ده‌وی له‌ کاتی‌کدا
 ٤٠٦ خوا لێ خو‌شبو‌وی می‌هه‌ره‌بانه‌)
- ٢ - باسیک: (تو‌ ره‌زامه‌ندی ژنه‌کانت ده‌وی) (بی‌گومان خوا
 ٤٠٩ (رێگای) هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌ی سو‌ینده‌کانتانی بۆ دانا‌ون)
- ٤١٢ ٣ - باسیک
- ٤ - باسیک: ((ئه‌ی هه‌فصه‌ و عائیشه‌) ئه‌گه‌ر هه‌ردوو‌کتان
 ته‌وبه‌ بکه‌ن و بگه‌رێنه‌وه‌ بۆ‌لای خودا (جێی خو‌یه‌تی)،
 ٤١٣ چونکه‌ به‌راستی دلتان لایدا (له‌ حه‌ق و راستی)
- ٥ - باسیک: (دنیابن ئه‌گه‌ر ئێوه‌ ته‌لاق بدات په‌روه‌ردگاری له‌ باتی ئێوه‌
 ژنانی‌کی با‌شتر له‌ ئێوه‌ی ده‌دات، مسو‌لمانانی پروادارانی نزا‌کارانی،
 ٤١٥ ته‌وبه‌کارانی، خوا‌به‌ره‌ستانی رو‌ژوو‌گرانی له‌بێ‌وه‌ژنان و کی‌ژان)
- ٤١٦ ٦٧ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی ﴿تَبٰرَكَ الَّذِي يَدْرِؤُاَ الْمُلْكُ﴾
- ٤١٧ ٦٨ - (ته‌فسیری) سو‌ره‌تی ﴿ت وَالْفَلٰکِ﴾
- ٤١٨ ١ - باسیک: (دل ره‌قی که‌له‌ شه‌ق دوا‌ی ئه‌وه‌ش زو‌ل)

- ٤١٩ ٢ - باسیک: (روژێ لاق دهرده خرت)
- ٤٢٠ ٦٩ - (تهفسیری) سوره تی حاققه
- ٤٢١ ٧٠ - (تهفسیری) سوره تی ﴿سَالِّ سَائِلٌ﴾
- ٤٢٢ ٧١ - (تهفسیری) سوره تی: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا﴾
- ٤٢٤ ١ - باسیک: (دهست هه لئه گرن له پهرستنی) وهدد و سواع و یهغووس و یهعوق
- ٤٢٥ ٧٢ - (تهفسیری) سوره تی ﴿قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ﴾
- ٤٢٥ ١ - باسیک
- ٤٢٧ ٧٣ - (تهفسیری) سوره تی: موززه ممیل
- ٤٢٨ ٧٤ - (تهفسیری) سوره تی مودده سیر
- ٤٢٩ ١ - باسیک
- ٤٣٠ ٢ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گهوره:
- ٤٣١ ههسته (خه لکی) بیدار که ره وه)
- ٤٣٢ ٣ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گهوره:
- ٤٣٣ وه پهروه ردگارت به گهوره بگره)
- ٤٣٤ ٤ - باسیک: (وه پۆشاکت به پاک رابگره)
- ٤٣٥ ٥ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گهوره:
- ٤٣٦ (به رده وام به له وازهینان له بت پهرستى و گوناوه)
- ٤٣٧ ٧٥ - (تهفسیری) سوره تی قیامهت
- ٤٣٨ ١ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گهوره: (زمانت
- ٤٣٩ مه جۆلینه به خۆیندنه وهی سروش تا په لى تیا بکهیت)
- ٤٤٠ ٢ - باسیک: (به راستى و بیگومان کوکردنه وهی) قورئان
- ٤٤١ له سنگتدا و خۆیندنه وهی له سهر ئیمهیه)
- ٤٤٢ ٣ - باسیک: (ئینجا کاتى که قورئانمان بو خۆیندیته وه
- ٤٤٣ به هۆى جیبریه وه) تۆش شوین خۆیندنه وهی ئەو بکه وه)

- ٤٣٩ ٧٦ - (تەفسیری) سورەتی ﴿مَلَأْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ﴾ الإنسان:
- ٤٤٠ ٧٧ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾
- ٤٤١ ١ - باسیک
- ٢ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره: (به‌راستی
- ٤٤٣ دۆزه‌خ پریسکی وه‌ک کۆشک (قه‌دی دارخورما) ده‌هاوێژێت)
- ٣ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گه‌وره:
- ٤٤٤ (ده‌لێی گوریس و حه‌بلێ که‌شتیانن)
- ٤٤٥ ٤ - باسیک: (ئهم‌پۆ روژیکه (بێ باوه‌ران) ناتوانن تێیدا قسه بکه‌ن)
- ٤٤٦ ٧٨ - (تەفسیری) سورەتی ﴿عَمَّ بَسَاءَ لُونِ﴾
- ٤٤٧ ١ - باسیک: (ئهو روژهی که‌ فوو ده‌کرێت به‌ که‌ره‌نادا، ئینجا پۆل پۆل دین)
- ٤٤٨ ٧٩ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَالْتَرَعَدَتِ﴾
- ٤٤٩ ١ - باسیک
- ٤٥٠ ٨٠ - (تەفسیری) سورەتی ﴿عَسَّ﴾
- ٤٥٢ ٨١ - (تەفسیری) سورەتی ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾
- ٤٥٤ ٨٢ - (تەفسیری) سورەتی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾
- ٤٥٥ ٨٣ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَبِلَ اللَّطِيفِينَ﴾
- ٤٥٥ ١ - باسیک: (روژیکه که‌ خه‌لک له‌ به‌رده‌م په‌روه‌ردگاری جیهانیاندا ده‌وه‌ستن)
- ٤٥٦ ٨٤ - (تەفسیری) سورەتی ﴿إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ﴾
- ٤٥٧ ١ - باسیک: (جا دواى ئەوه پرسینه‌وه‌یه‌کی سووک و ئاسانی له‌گه‌ڵا ده‌کرێت)
- ٤٥٨ ٢ - باسیک: (بێگومان ئیوه له‌ حاله‌تیکه‌وه‌ تێئه‌په‌رن بۆ حاله‌تیکێ تر)
- ٤٥٨ ٨٥ - (تەفسیری) سورەتی بورووچ
- ٤٥٩ ٨٦ - (تەفسیری) سورەتی تاریق

- ٨٧ - (تەفسیری) سورەتی ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ ٤٦٠
- ٨٨ - (تەفسیری) سورەتی ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ النَّفْثَةِ﴾ ٤٦٢
- ٨٩ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَالْفَجْرِ ١﴾ ٤٦٣
- ٩٠ - (تەفسیری) سورەتی ﴿لَا أُقْسِمُ﴾ ٤٦٥
- ٩١ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَالْقَمِينَ وَحُفَهَا﴾ ٤٦٧
- ٩٢ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى﴾ ٤٦٨
- ١ - باسیک: (وه سویند) به رۆژ کاتی که رووناک ده‌بێته‌وه ٤٦٩
- ٢ - باسیک: (وه به‌و زاته‌ی که نێر و مێی دروست کردووه) ٤٧٠
- ٣ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (ئینجا ئەو که‌سه‌ی (مال و سامان) بیه‌خشت و له‌ خوا بترسیت و پارێزکاربیت) ٤٧١
- ٤ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وه بروای بێت به‌وه‌ی زۆر چاکه) ٤٧١
- ٥ - باسیک: (ئهووه‌ زوو یارمه‌تی ده‌ده‌ین بۆ ڕێی ئاسان (که‌ چاکه‌یه‌)) ٤٧٢
- ٦ - باسی ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وه ئەو که‌سه‌ی ڕژدی بکات و خۆی بێت نیاز بزانێت) ٤٧٣
- ٧ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خواى گه‌وره: (وه بروای نه‌بێت به‌ چاکه‌ (که‌ لا اله الا الله‌ یه‌ یا به‌هه‌شته‌)) ٤٧٤
- ٨ - باسیک: (ئهووه‌ بێگومان ڕێی سه‌ختی بۆ ئاسان ده‌که‌ین) ٤٧٦
- ٩٣ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَالصَّحَى﴾ ٤٧٧
- ١ - باسی ئەم ئایه‌ته: (په‌روه‌دگارت وازی لێ نه‌هێناویت و لێت دلگیر نه‌بووه‌) ٤٧٧
- ٢ - باسیک: ئەم فەرمايشته‌ی خوا گه‌وره: (په‌روه‌ردگارت وازی لێ نه‌هێناویت وه‌ لێت دلگیر نه‌بووه‌) ٤٧٨

- ٤٧٩ - ٩٤ - (تەفسیری) سورەتی ﴿أَلَمْ نَشْرَحْ﴾
- ٤٨٠ - ٩٥ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَالَّذِينَ﴾
- ٤٨١ - ١ - باسیک
- ٤٨٢ - ٩٦ - (تەفسیری) سورەتی ﴿أَفَرَأَى بِأَسْمَارِكَ الَّذِي عَلَّقَ﴾
- ٤٨٤ - ١ - باسیک
- ٤٨٧ - ٢ - باسیک: (مرۆڤی دروست کردوو له خۆنیتکی بهستوو)
- ٤٨٨ - ٣ - باسیک: ئەم فەرمايشتهی خواى گهوره:
- ٤٨٩ - (بخوینه پەروەردگاری تۆ له هەموو کەس بەخشنده تره)
- ٤٨٩ - ٤ - باسیک: (ئەوهی که (مرۆڤی) فیزی (نووسین) کردوو به قەڵەم)
- ٥ - ئەمه باسیکه: (وا نییه (کهبیری لى دهکاتهوه) بهراستی
- ئەگەر واز نههێنێ رای دهکیشین (بهقرێ) پیشه سهری
- ٤٨٩ - پیشه سهریکی درۆزنی بهههلهداچوو)
- ٤٩٠ - ٩٧ - (تەفسیری) سورەتی ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاهُ﴾
- ٤٩١ - ٩٨ - (تەفسیری) سورەتی ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾
- ٤٩١ - ١ - باسیک
- ٤٩٢ - ٢ - باسیک
- ٤٩٣ - ٣ - باسیک
- ٤٩٣ - ٩٩ - (تەفسیری) سورەتی ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾
- ١ - باسی ئەم فەرمايشتهی خواى گهوره: (ئینجا هەرکهسێک
- ٤٩٤ - به ئەندازهی هههه وردیلهیه چاکهێ کردبێ دهیبینیتهوه)
- ٢ - باسیک: (وه ههه کهسێک به ئەندازهی
- ٤٩٦ - ههه وردیلهیهک خراپهێ کردبێ دهیبینیتهوه)

- ٤٩٦ - ١٠٠ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَالْمَدِیْنَةِ﴾
- ٤٩٧ - ١٠١ - (تەفسیری) سورەتی ﴿الْفَاكِهَةِ﴾
- ٤٩٨ - ١٠٢ - (تەفسیری) سورەتی ﴿الْمَكْمُومِ﴾
- ٤٩٨ - ١٠٣ - (تەفسیری) سورەتی ﴿وَالْمَصْرِ﴾
- ٤٩٩ - ١٠٤ - (تەفسیری) سورەتی: ﴿وَبَلِّغْ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لُّمَزَةٍ﴾
- ٥٠٠ - ١٠٥ - (تەفسیری) سورەتی ﴿الْفَتْرَةِ﴾
- ٥٠٠ - ١٠٦ - (تەفسیری) سورەتی ﴿لَا يَلْفُ فَرْشٍ﴾
- ٥٠١ - ١٠٧ - (تەفسیری) سورەتی ﴿أَرْبَعٌ أَلْفٌ يَكْذِبُ بِالَّذِينَ﴾
- ٥٠٢ - ١٠٨ - (تەفسیری) سورەتی ﴿إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْنَةَ﴾
- ٥٠٢ - ١ - باسیك
- ٥٠٤ - ١٠٩ - (تەفسیری) سورەتی ﴿قُلْ يَأَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾
- ٥٠٥ - ١١٠ - (تەفسیری) سورەتی ﴿إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ﴾
- ٥٠٥ - ١ - باسیك
- ٥٠٦ - ٢ - باسیك
- ٥٠٧ - ٣ - باسیك: ئەم فەرمايشتهی خواى گهواره:
- ٥٠٧ - (وه خەلكت دى پۆل پۆل دینه ناو ئاینی خواوه)
- ٥٠٧ - ٤ - باسیك: ئەم فەرمايشتهی خواى گهواره: (ئەوسا ئیتەر پەروردگارت بە پاک رابگره بەهۆى ستایشی یهوه، وه داواى لیپوردنی لى بکه، چونکه بێگومان ئەو زۆر گیرا کەری پەشیمانییه)
- ٥١٠ - ١١١ - (تەفسیری) سورەتی ﴿تَبَّتْ يَدَايِ لَهَا وَتُبَّ﴾
- ٥١٠ - ١ - باسیك

- ٢- باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گه‌وره: (وه له ناویش چوو، دارای
یه‌که‌یی و ئه‌وه کردیی (له دۆژمنایه‌تی پێغه‌مبەر ﷺ) سوودی پێ نه‌گه‌یاند) 011
- ٣- باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گه‌وره:
(بێگومان له‌مه‌ولا ده‌چێته ناو ئاگری بآیسه‌دار) 012
- ٤- باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گه‌وره: (له‌گه‌ل
ژنه‌که‌یدا که هه‌لگری دار و چووگه (بۆ نانه‌وه‌ی ئاژاوه) 013
- ١١٢ - (ته‌فسیری) سوڤه‌تی ئیخلاص ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ 014
- ١ - باسیک 014
- ٢- باسی ئهم فهرمايشتهی خواي گه‌وره:
(ئهو خواجه بێ نیاز و جیی نیاز و ئومیده) 010
- ١٣ - (ته‌فسیری) سوڤه‌تی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ 016
- ١ - باسیک 017
- ١١٤ - (ته‌فسیری) سوڤه‌تی ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ 018
- ١ - باسیک 018

٦٦ - په‌راوی فه‌زل و گه‌وره‌یی قورئان 019

- ١- باسی نیگا چۆن دابه‌زی؟ وه ئه‌وه‌ی یه‌که‌م جار دابه‌زی 019
- ٢ - باسیک: قورئان به زمانی قوریش و عه‌ره‌ب دابه‌زیوه 022
- ٣ - باسی کو‌کردنه‌وه‌ی قورئان 024
- ٤- باسی نووسه‌ری پێغه‌مبەر ﷺ 028
- ٥ - باسیک: قورئان له‌سه‌ر جه‌وت شیوه (خوێندنه‌وه) دابه‌زینراوه 030

- ٥٣٣ ٦- باسی ریزبەندی (ئایەت و سورەتەکانی) قورئان
- ٥٣٥ ٧- باسیک: جیبریل ﷺ قورئانی بۆ پێغەمبەر ﷺ دەخوێندەوه
- ٥٣٧ ٨- باسی قورئان خوێنەکان لە هاوێلانێ پێغەمبەر ﷺ
- ٥٤١ ٩- باسی فەزڵ و گەورەیی سورەتی فاتیحە
- ٥٤٢ ١٠- باسی گەورەیی (سورەتی) بەقەرە
- ٥٤٤ ١١- باسی گەورەیی (سورەتی) کەهف
- ٥٤٥ ١٢- باسی گەورەیی (سورەتی) فەتح
- ٥٤٦ ١٣- باسی گەورەیی (سورەتی) ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾
- ٥٤٨ ١٤- باسی گەورەیی سورەتە پەنا پێت گیراوەکان
- ٥٥٠ ١٥- باسی داوەزینی ئارامی و فریشتە لە کاتی خوێندنی قورئاندا
- ٥٥١ ١٦- باسی ئەو کەسە دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ جگە لەوێ لە نێوان هەردوو بەرگەکە قورئاندا (لە پاش مردنی) هیچی تری بەجێ نەهێشتوووە.
- ٥٥٢ ١٧- باسی فەزڵ و گەورەیی قورئان بەسەر هەموو ووتەکانی کەدا
- ٥٥٤ ١٨- باسی وەسیت کردنی (پێغەمبەر ﷺ بە دەست گرتن) بە کتێبەکە خواوە ﷺ
- ٥٥٥ ١٩- باسیک: کەسیک بە قورئان بێنیاز نەبێ (لە وتە ی تر)، وە ئەم فەرمايشتهی خوام بەرز و بلند: (ئایا بۆ ئەوان بەس نییه کە ئێمه قورئانمان ناردۆته خواروه بۆ سەر تۆ دەخوێنرێتهوه به سەریاندا)
- ٥٥٦ ٢٠- باسی خۆزگە و ئاوات خواستن بهو کەسە قورئان دەزانێ و لەبەر یەتی
- ٥٥٧ ٢١- باسیک: چاکترینتان ئەو کەسەیه کە قورئان فێربێت و خەڵکیش فێر بکات
- ٥٥٩ ٢٢- باسی قورئان خوێندن به لەبەر بوون
- ٥٦٠ ٢٣- باسی قورئان وه بیرخۆهێنانهوه و دهور کردنهوهی
- ٥٦٢ ٢٤- باسی قورئان خوێندن به سوارێ و لآخهوه (درسته)
- ٥٦٢ ٢٥- باسی مندالان فێری قورئان کردن

- ٢٦- باسی له بیرچوونهوهی قورئان، وه ئایه کهسیک
 ٥٦٣ بَلَّیْ ئه‌و ئایه‌ته و ئه‌و ئایه‌تهم له بیر چۆته‌وه؟
- ٢٧- باسی ئه‌وه‌ی به‌لایه‌وه هه‌یج زیانی نیه کهسیک
 ٥٦٥ بَلَّیْ سوڤه‌تی به‌قه‌ره، و سوڤه‌تی ئه‌وه و ئه‌وه
- ٢٨- باسی له‌سه‌رخۆیی له قورئان خۆیندندا
 ٥٦٨
- ٢٩- باسی درێژکردنه‌وه‌ی ده‌نگ له خۆیندنی قورئاندا
 ٥٧٠
- ٣٠- باسی (قورئان خۆیندن) به‌ ئاوازه‌وه
 ٥٧١
- ٣١- باسی ده‌نگ خۆش کردن به قورئان خۆیندن
 ٥٧٢
- ٣٢- باسی ئه‌و که‌سه‌ی پێی خۆشه‌ گوێی له قورئان خۆیندنی که‌سیکی تر بێت
 ٥٧٢
- ٣٣- باسی ئه‌وه‌ی داوا‌ی خۆیندنی قورئان ده‌کات
 ٥٧٣ به قورئان خۆینه‌که بَلَّیْ به‌سه‌ راوه‌سته
- ٣٤- باسیک: له‌ماوه‌ی چه‌ند (رۆژدا) قورئان هه‌مووی بخوینریته‌وه؟
 وه ئه‌م فه‌رمایشته‌ی خوا‌ی به‌رز و بَلَد: (ده‌ی ئه‌وه‌نده‌ی که‌ بو‌تان
 ٥٧٤ ئاسانه قورئان بخوینن)
- ٣٥- باسی گریان له کاتی قورئان خۆیندندا
 ٥٧٨
- ٣٦- باسی تاوانی ئه‌و که‌سه‌ی به قورئان خۆیندن ریا‌ی بکات،
 ٥٧٩ یان داوا‌ی خواردنی پێ بکات، یان خراپه‌پێت بکات
- ٣٧- باسیک: قورئان بخوینن ئه‌وه‌نده‌ی دَلَّتَان له‌سه‌ری رێک و کوک بێت
 ٥٨١

٦٧- په‌راوی هاوسه‌رگیری ٥٨٣

- ١- باسی هاندان ده‌رباره‌ی هاوسه‌ر گیری ٥٨٣

- ٢- باسی ئەم فەرموودەى پێغەمبەر ﷺ ((ئەى كۆمەلى گەنجان هەر كەسێك
لە ئێوه توانای ژن هێنانى هەبوو ئەوه با ژن بێنیت، وه هەر كەسێك نەیتوانى
(ژن بێنیت) ئەوه با بەرۆژوو بیت، چونكه بۆى دەبێتە قەلغان))، وه ئایا كەسێك
توانا و پێویستی ژن هێنانى نەبوو ژن بێنیت یانا؟ ٥٨٦
- ٣- باسیك: هەر كەسێك نەیتوانى ژن بێنیت با بەرۆژوو بیت ٥٨٧
- ٤- باسی زۆرى ژن (هاوسەر) ٥٨٧
- ٥- باسیك: هەر كەسێك كۆچ بكات یان چاكە یەك بكات لەبەر
مارەكردنى ئافرهتێك، ئەو نیهتێ چى بووه ئەوهى بۆ هەیه. ٥٨٩
- ٦- باسی ژن ماره كردن بۆ پیاوی بێ پاره كە قورئانى لەبەر بێ و مسوڵمان بێ ٥٩٠
- ٧- باسی پیاویك بە براكەى بڵێ: سەیری كە كام
لە دوو هاوسەرەكەمەت دەوێ تا وازی لێ بێنم بۆت ٥٩٠
- ٨- باسی ئەوهى كە ناپەسەندە لە ژن نەهێنان و
یەكلا بوونەوه بۆ عیبادەت و خۆ خەسەندن ٥٩١
- ٩- باسی ماره كردنى كچان ٥٩٤
- ١٠- باسی ماره كردنى بێوهژنان ٥٩٥
- ١١- باسی ماره كردنى كچانى منداڵ لە پیاوانى گەوره ٥٩٧
- ١٢- باسیك: بۆ ئەو كەسەى دەیهوێ ژن بێنێ وه كام ژن چاكە (بێنیتى)؟
وه ئەوهى كە سوننهتە (بۆ پیاو) نەك واجب لە هەلبژاردنى هاوسەرىدا ٥٩٧
- ١٣- باسی كەنیزەك هەبوون، وه كەسێك كەنیزەكەى ئازاد بكات پاشان مارهى بكات ٥٩٨
- ١٤- باسی كەسێك ئازاد كردنى كەنیزەكەكە بكاتە مارهى یەكەى ٦٠١
- ١٥- باسی ماره كردنى ژن بۆ پیاوی نەبوو و هەژار ٦٠٢
- ١٦- باسی هاوشانى لە ئایندایە ٦٠٤
- ١٧- باسی هاوشانى لە مأل و سامان دا،
وه پیاوی هەژار ئافرهتێ دەولەمەند ماره بكات ٦٠٧

- ٦٠٨ - ١٨- باسی ئهوه خۆی له دهپاریزرت له شوومی ئافرهت
- ٦١٠ - ١٩- باسی (دروسته) ئافرهتی ئازاد ژنی پیاوی کۆیله بێت
- ٦١١ - ٢٠- باسیک: (پیاو) دروست نییه له چوار ژن زیاتر ماره بکات
- ٦١٢ - ٢١- باسیک: (دهربارهی هوکمی شیر خواردن) (ئهو دایکانهتان که شیریان پت داوون)
- ٦١٤ - ٢٢- باسی ئهوهی دهلت: شیر خواردن پاش دوو سال هوکمی شیر خواردنی نییه
- ٦١٥ - ٢٣- باسی شیر پیاو
- ٦١٦ - ٢٤- باسی شایهتی دانی ئافرهتی شیردهر
- ٦١٨ - ٢٥- باسی ئهو ئافرهتانهی مارهکردنیان ههڵه و نهوانهشیان که مارهکردنیان ههراوه
- ٦٢١ - ٢٦- باسیک: (وه کچانی ژنانتان که له میددی تریان بن نهوانهی که له مالی ئیوهدا دهژین، لهو ژنانهتان که چوونهته لایان)
- ٦٢٣ - ٢٧- باسیک: (وه قهدهغه کراوه لهسهرتان) کوکردنهوهتان له نیوان دووخوشک (له مارهکردن) دا، مهگهر ئهوهی پیش (ئهم هوکمه له نهفامیدا) کرابت
- ٦٢٤ - ٢٨- باسیک: ئافرهت بهسهر پوریدا ماره ناکریت (بو پیاویک)
- ٦٢٥ - ٢٩- باسی ژن به ژن
- ٦٢٦ - ٣٠- باسیک: ئایا دروسته بو ئافرهت خۆی بهخشیت به پیاویک؟
- ٦٢٧ - ٣١- باسی ژن مارهکردنی ئیحرامدار
- ٦٢٧ - ٣٢- باسی پێغهمبهری خوا ﷺ دواجار سیغهکردنی قهدهغه کرد
- ٦٢٩ - ٣٣- باسی ئافرهت (بهخشینی) خۆی پێشیار بکات بو پیاوی چاک
- ٦٣١ پێرست